

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ
ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
THE MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

2020

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ» «МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА» «YOUTH OF KAZAKHSTAN»

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД NATIONAL REPORT

УДК 329 (574)
ББК 66.75 (5 каз.)
Қ 17

«Қазақстан жастары – 2020» Ұлттық баяндамасы. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020». «National report Youth of Kazakhstan – 2020».

Авторлар ұжымы: Удербаета Г. Ж., Сабитов Ж. М, Жусупова А. С., Жолдыбалина А. С., Ермаханова С. А., Шакенов М. А., Абуова Д. Г., Ахантаева С. Ж., Сакошев А. К., Паули Э. С.

Аударма: Келгенбаева А. А., Серекова Г.

Көркемдеу және беттеу: Субботина В.

ISBN 978-601-7857-53-0

Жыл сайын «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысымен «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасын жариялап келеді. Бұл ғылыми еңбектің негізгі мақсаты – мемлекеттік жастар саясаты жүйесінің әдіснамалық базасын қамтамасыз ету және оны жастардың өзекті сұраныстары мен мүддесіне әрі қарай бейімдеу.

Осы жылы «Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасы Қазақстан жастарының тыныс-тіршілігінің негізгі салаларындағы жағдайын, оның ішінде жаһандық пандемия кезеңіндегі жаңа жағдайды ескере отырып, жан-жақты талдауды қамтиды. Жастар ортасын зерттеудің маңызды бағыттары демографиялық көрсеткіштер, денсаулық және бос уақыт, білім және ғылым, әлеуметтік-экономикалық жағдай, құндылық бағдары мен қоғамдық-саяси мүдде, қылмыс көрсеткіштері және мемлекеттік жастар саясатының сапалық сипаты болды. Алғаш рет шығармашыл және инклюзив жастарды дамыту мәселелері қозғалды. Жас қазақстандықтардың репродукциялық және психикалық саулығына ерекше назар аударылды.

«Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасы жастарды зерттеу және жастар саясатын іске асыру мәселелеріне қызығушылық танытушыларға: мемлекеттік органдар, азаматтық сектор ұйымдары, жастар саясаты институттары, оқу орындары, жастардың үкіметтік емес ұйымдары, сарапшылар қауымдастығы, БАҚ өкілдеріне арнап әзірленді.

Ежегодно Научно-исследовательский центр «Молодежь» по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан публикует Национальный доклад «Молодежь Казахстана». Основной целью этого научного труда является обеспечение методологической базы и дальнейшая адаптация системы государственной молодежной политики к актуальным запросам и интересам молодежи.

В текущем году Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020» представляет собой всесторонний анализ положения казахстанской молодежи в основных сферах ее жизнедеятельности, в том числе с учетом новых условий реальности в период глобальной пандемии. Важными направлениями исследования молодежной среды стали демографические показатели, здоровье и досуг, образование и наука, социально-экономическое положение, ценностные ориентиры и общественно-политические интересы, показатели преступности и качественная характеристика государственной молодежной политики. Впервые были затронуты вопросы развития творческой молодежи. Особое внимание было уделено репродуктивному и психическому здоровью молодых казахстанцев.

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020» подготовлен для всех, кто интересуется вопросами изучения молодежи и реализации молодежной политики: для представителей государственных органов, организаций гражданского сектора, институтов молодежной политики, учебных заведений, молодежных неправительственных организаций, экспертного сообщества, СМИ.

Annually, the Scientific Research Center “Youth” publishes the National Report “Youth of Kazakhstan” by order of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. The main purpose of this scientific work is to provide a methodological base and further adaptation of the state youth policy system to the current needs and interests of young people.

This year, the National Report “Youth of Kazakhstan – 2020” represents a comprehensive analysis of the Kazakhstan young people’s situation in the main areas of their life activities, and specifically with due consideration for the new conditions of reality during the global pandemic. Demographic indicators, health and leisure, education and science, socio-economic situation, values and socio-political interests, crime rates and qualitative characteristics of the state youth policy have become important areas of research on the youth environment. For the first time, the issues of inclusivity and the development of creative youth were raised. Particular attention was paid to the reproductive and mental health of young people in Kazakhstan.

The National Report “Youth of Kazakhstan – 2020” was prepared for everyone interested in studying youth and implementing youth policy: for representatives of government bodies, civil sector organisations, youth policy institutes, educational institutions, youth non-governmental organisations, expert community and mass media.

УДК 329 (574)
ББК 66.75 (5 каз.)

ISBN 978-601-7857-53-0

© «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2020 ж.
© Научно-исследовательский центр «Молодежь», 2020 г.
© Scientific-Research Center «Youth», 2020

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

2020

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ»

ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМАСЫ

АЛҒЫС

«Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының сарапшылары Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасының сегізінші басылымын әзірледі.

Ұлттық баяндама – кешенді жұмыстың және барлық деңгейдегі сарапшылар мен түрлі сала өкілдерінің тығыз өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Ұлттық баяндама соңғы ғылыми зерттеулер мен мемлекеттік органдардың өзекті ресми статистикалық деректерін талдай отырып, сондай-ақ ағымдағы жылғы әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелерін ескере қалыптастырылған.

ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, әсіресе, ҚР АҚДМ Жастар және отбасы істері комитеті, «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ өкілдерінің бірлескен жұмысының арқасында «Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасының құрылымына бірқатар өзекті жаңа енгізілім қабылданды.

Ағымдағы жылы Ұлттық баяндаманың сегіз тарауын әзірлеуге «Жастар» ҒЗО сарапшыларынан бөлек, алты тәуелсіз отандық сарапшы қатысты:

- *Гүлмира Жеңістікқызы Үдербаева*, медицина ғылымдарының кандидаты.
- *Жаксылық Мұратұлы Сәбитов*, саяси ғылымдар саласындағы PhD доктор.
- *Айман Сәбитқызы Жүсіпова*, саяси ғылымдардың кандидаты.
- *Алуа Серікқызы Жолдыбалина*, саяси ғылымдар саласындағы PhD доктор.
- *Салтанат Амангелдіқызы Ермаханова*, әлеуметтік ғылымдар кандидаты.
- *Мәди Амангелдіұлы Шәкенов*, заң ғылымдары саласындағы PhD доктор.

Біз осы жұмысқа атсалысқан әр сарапшыны мақтан тұтамыз және уақыт бөліп, Ұлттық баяндаманың әр тарауын әзірлеуге асқан жауапкершілікпен қарағаны үшін зор ризашылық білдіреміз.

Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарға түрлі бағыт бойынша, сондай-ақ еліміздің 17 өңірі бойынша өзекті статистикалық деректерді уақтылы ұсынғаны үшін ерекше алғыс айтамыз.

Ұлттық баяндаманың басты ерекшелігі – жастардың әлеуметтік-демографиялық топ ретіндегі ұстанымдарын ескере отырып әзірленгені. Жастардың пікірін ескеру – жыл сайынғы әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижесі.

Осы жылы үш бұқаралық әлеуметтанулық зерттеу қолданылды: «Қазақстан жастары», «Жастар саясатында нысаналы индикаторларды әрі қарай қалыптастыру», «Қазіргі Қазақстан жастарының көші-қон көңіл-күйі», сондай-ақ «Жастар ортасында суицид проблемасы және оның алдын алу» фокус-топтық әлеуметтанулық зерттеу.

Жүргізілген әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелері бойынша процестерге терең талдау жауап мүмкіндігі үшін әлеуметтанушылар командасына алғыс айтамыз.

Ұлттық баяндама жобасының мазмұндық бөлігін алдын ала талқылауға, сондай-ақ Ұлттық баяндаманың қорытынды жобасын талқылауға мемлекеттік органдардың өкілдері, отандық ғалымдар мен сарапшылар, сондай-ақ қоғамдық ұйымдардың өкілдері қатысты. Ұлттық баяндама жобасын жақсартуға елеулі үлес қосқан пікірлеріңіз бен ұсыныстарыңыз үшін ерекше ризашылығымызды білдіргіміз келеді.

Ризашылықпен,

«Қазақстан жастары – 2020» баяндамасы авторлары ұжымы

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	6
НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫ.....	7
1-ТАРАУ. Жастардың демографиялық сипаты.....	16
1.1 14–29 жас аралығындағы жастар саны.....	17
1.2 Жастардың жас-жыныс құрылымы.....	21
1.3 Жастар арасындағы туу, өлім-жітім, неке және ажырасу.....	20
1.4 Жастардың сыртқы және ішкі көші-қоны процестерінің ерекшеліктері.....	23
Ұсыныстар.....	27
2-ТАРАУ. Жастардың денсаулығы мен бос уақыты.....	28
2.1 Денсаулық сақтау жүйесінде жастардың денсаулығын қорғау.....	29
2.2 Жастардың әлеуметтік маңызы бар аурулары.....	29
2.3 Жастардың репродукциялық саулығы.....	34
2.4 Жастардың психикалық саулығы.....	36
2.5 Жастардың дене белсенділігі және бос уақыты.....	41
Ұсыныстар.....	44
3-ТАРАУ. Жастар өміріндегі білім мен ғылым.....	45
3.1 Білім алу құқығы: білім беру ортасында инновациялардың қолжетімділігі, сапасы, пайдаланылуы.....	47
3.2 Шығармашыл жастар: кәсіби дайындық және даму шарттары.....	51
3.3 Инклюзив білім беру.....	52
3.4 Бейресми білімнің рөлі.....	53
3.5 Ғылымдағы жастар.....	54
Ұсыныстар.....	58
4-ТАРАУ. Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы.....	59
4.1 Жастардың елдегі әлеуметтік-экономикалық дамуға қатысуы: үрдістерге шолу және жастардың еңбек нарығындағы жұмыспен қамтылуына талдау.....	60
4.2 Жастар арасында кәсіпкерлікті дамыту: тәжірибе және проблемалар.....	64
4.3 Жастардың әлеуметтік осал санатының жай-күйі мен мүмкіндіктері.....	66
4.4 NEET санатындағы жастар санын азайту жөніндегі халықаралық және қазақстандық тәжірибе.....	68
Ұсыныстар.....	72

5-ТАРАУ. Қазіргі жастардың құндылық бағдары мен мүдделері.....	74
5.1 Қазіргі жастар әлеуметтік-мәдени феномен ретінде: трендтер мен мүдделер.....	75
5.2 Жастардың азаматтық қоғамның дамуына ықпал ететін құндылық бағдары.....	77
5.3 Қоғамның рухани жаңғыруы: «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асырудың жастардың құндылық бағдарына әсері.....	80
5.4 Жастардың діни дүниетанымы: деструктив идеялардың жастарға әсерін талдау және бағалау.....	81
5.5 Жастар ортасындағы этносаралық өзара әрекеттесу.....	83
Ұсыныстар.....	85
6-ТАРАУ. Қоғамдық-саяси процестердегі жастар.....	87
6.1 Жастардың азаматтық белсенділігі: даму тенденциялары мен мүмкіндіктері.....	88
6.2 Жастардың саяси процестерге араласуы.....	93
6.3 Волонтер жылы: жастар ортасында волонтерлік қозғалыстың дамуын талдау.....	97
Ұсыныстар.....	101
7-ТАРАУ. Жастар арасындағы қылмыс.....	102
7.1 Жастар арасындағы қылмыс: жай-күйі мен тенденциясы.....	103
7.2 Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар.....	105
7.3 Кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған қылмыстар.....	107
7.4 Жастар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі халықаралық тәжірибе.....	109
Ұсыныстар.....	111
8-ТАРАУ. Жастар саясаты – мемлекет дамуының тұрақты факторы.....	113
8.1 Жастарды қолдауға бағытталған бағдарламалар мен жобалардың іске асырылу барысын талдау.....	114
8.2 Жастар саясатын іске асырудағы жастар бірлестіктері мен ұйымдарының рөлі.....	118
8.3 Жастар ресурстық орталықтарының жай-күйі және даму перспективалары.....	120
8.4 «Жастарға мейірімді мекен» жастарды дамыту индексі.....	122
8.5 Жастар саясатын іске асырудың халықаралық тәжірибесі.....	125
Ұсыныстар.....	128
ҚОРЫТЫНДЫ.....	129
ДЕРЕККӨЗ ТІЗІМІ.....	131

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

NEET	Not in Education, Employment, or Training
PISA	Programme for international student assessment
YDI	Youth Development Index
YPI	Youth Progress Index
АИТВ	Адамның иммун тапшылығы вирусы
БЖСМ	Балалар-жасөспірімдер спорт мектебі
БҚО	Батыс Қазақстан облысы
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
ДДҰ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
«Жастар» ҒЗО	«Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы
ЖАО	Жергілікті атқарушы органдар
ЖДИ	Жастардың даму индексі
ЖЖМ	Жанар-жағармай материалдары
ЖИТС	Жұқтырылған иммун тапшылығының синдромы
ЖКО	Жол-көлік оқиғасы
ЖОО	Жоғары оқу орны
ЖРО	Жастар ресурстық орталықтары
КТК	Көңілділер мен тапқырлар клубы
ҚР АҚДМ	Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
ҚР БП ҚСЖАЕК	Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті
ҚР ДМ	Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі
ҚР ІІМ	Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі
ҚР МҚА	ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігі
ҚР СЖЖРА ҰСБ	ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросы
МЖС	Мемлекеттік жастар саясаты
ОМО	Орталық мемлекеттік органдар
ПОҚ	Профессорлық-оқытушылық құрам
«Рухани жаңғыру» ҚҚДИ	«Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты
СҚО	Солтүстік Қазақстан облысы
ТЖКБ	Техникалық және кәсіптік білім беру
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ТМККК	Тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі
ҰБТ	Ұлттық бірыңғай тестілеу
ХЖҚО	Халықты жұмыспен қамту орталығы
ШҚО	Шығыс Қазақстан облысы
ЭКУ	Экстракорпоралдық ұрықтандыру
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы

НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫ

«Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасы – жастардың әлеуметтік жағдайы мен өзсезінімі туралы негізгі ғылыми зерттеу. «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы 2020 жылы жүргізген қоғамдық пікірді арнайы өлшеу нәтижелері мен халықаралық трендтерді сараптама арқылы бағалау және талдау негізінде қазіргі заманғы қазақстандық жастардың тыныс-тіршілігі туралы тұтас көрініс қалыптасады.

2020 жылы алғаш рет **5–10 жыл бөлінісінде жастардың даму серпініне салыстырмалы талдау жүргізілді** (2010, 2015, 2019), осылайша жастар ортасындағы неғұрлым терең үрдістерді анықтауға мүмкіндік туды.

Баяндаманың әр тарауында дүниежүзіндегі COVID–19 коронавирусы инфекциясы пандемиясы қазақстандық жастардың жай-күйі мен тыныс-тіршілігіне қалай әсер еткені зерделеніп, көрсетілді. Қандай да бір көрсеткіштер не себепті өзгергені турасындағы сұрақтарға жауап берілді.

Жыл сайынғы Ұлттық баяндамаданың биылғы есебінде **жастарды қолдау бойынша мемлекеттік шараларға кешенді талдау** жүргізілді, сондай-ақ алғаш рет «жасырын сатып алушы» әдісі қолданылды. 14–29 жас аралығындағы 2000 жас азаматтың, жобаларға тікелей қатысушылардың және бюджеттік бағдарламалар әкімшілері қатарындағы сарапшылардың пікірлеріне сүйеніп, жастарды қолдауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар тиімділігінің рейтингі жасалды.

Ұлттық баяндамада өзекті деректерге сүйене отырып, жастардың жай-күйін «санмен» бейнелейтін **«Заманауи қазақстандықтың портреті»** жасалды, әлемдік және отандық сарапшылардың болжамдарына сүйеніп, **жастар ортасындағы өзекті үрдістер анықталды**.

Дәстүрлі бағыттардан бөлек, алдыңғы жылдары зерттелмеген бірнеше жаңа әлеуметтік тақырып зерттелді. Алғаш рет жастар өмірінің репродукциялық, психикалық саулық сынды маңызды аспектілері қозғалды. Сондай-ақ, білім беру мәселелерінде кейінгі жылдары мемлекет ерекше назар аударып отырған инклюзив және бейресми білім беруді дамытуға жасалған талдау да алғаш рет ұсынылды.

Ұлттық баяндаманың сегіз бағыты бойынша тиісті практикалық ұсыныстар мен ұсынымдар әзірленді. Нақты шаралар сарапшылар қауымдастығының, фокус-топтық зерттеулердің талқылауына сүйене әзірленді. Ұсынымдар бөлімі ғылыми сала, ҰЕҰ, мемлекеттік құрылымдардағы **сарапшылардың 100-ден астам** ұсынымын ескере отырып әзірленді.

«Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасының жаңалығы мен өзектілігі – сарапшылар осы құжатта мемлекет пен азаматтық қоғам жастарға қалай және қандай көмек көрсете алатыны туралы сұрақтарды анықтап, оларға жауап беруге талпынғанында.

Жастардың демографиялық сипаты

Қазақстанда жастар санының азаю тренді – 90-жылдардағы демографиялық жағдайдың салдары. Кейінгі **10 жылда еліміздегі жастар саны 16,3 %-ға азайған** (–735 389 адам). Елдегі жалпы халық құрылымында жастар үлесі 7,5 %-ға кеміген. Бұл ретте жастар саны өңірлерге қарай біркелкі бөлінбейді.

Оңтүстік аймақтардағы жастар саны солтүстікке қарағанда басым. Еліміздің оңтүстігіндегі үш облыста жастардың жалпы санының 33,3 % (1 252 399 адам) тұрады: Түркістан облысында (12,4 %), Алматы қаласында (10,5 %) және Алматы облысында (10,4 %).

2020 жылдың басында **24–28 жас аралығындағы ересек жас тобындағы жастардың саны жастардың жалпы санынан 37,6 %**, 14–18 жастағы кіші жас тобы – 32,5 %, 19–23 жастағы жастар саны – 29,9 % болды. Алдағы бірнеше жылда **ересек жастар тобындағы, яғни мансап бастау кезеңіндегі жастар саны аз болмақ.**

Қазақстан жастары арасында ерлер мен әйелдердің ара салмағы шамамен тең. Кейінгі бес жылда елде ерлер санының аз да болса тұрақты арту тренді байқалады. Мәселен, 2015 жылдан бастап 14–29 жас аралығындағы ерлер саны 50,97 %-ға дейін (+0,65) артқан.

Айта кетері, **туғандар саны 7,4 % төмендеген** (2010 жылы – 233 083, 2019 жылы – 215 789), **қалалық жерде туылғандар саны ауылдық көрсеткіштерден жоғары.** Бала туудың жас құрылымында ең жоғары көрсеткіштер – 24–28 жас аралығында.

Ресми статистикаға сәйкес жастар арасындағы өлім-жітімге қатысты көрсеткіштер жақсарғаны байқалады – **кейінгі 10 жылда екі есе азайған** (2010 жылы – 6 351, 2019 жылы – 3 085). Өлімнің себебі – жаза-

тайым оқиғалар мен жарақаттар, олардың ішінде ерлер өлімі (79 %) әйелдер өлімінен басым (21 %).

Кейінгі жылдары неке коэффициенті төмендеген, әйелдер мен ерлер арасында бірдей симметриялы төмендеу байқалады. Жас және гендерлік құрылымда мынадай үрдіс байқалады: **әйелдер көбіне 19–23 жас аралығында, ерлер 24–28 жас аралығында некеге тұрады.** Жалпы, ең көп неке саны тіркелетін шоғыр – 24–28 жас аралығы. Жалпы алғанда, **орташа некеге тұру жасы біртіндеп артып келе жатқанын айта кеткен жөн: ер адамдарда – 27,6 жас, әйелдерде – 25 жас.**

Халықтың көші-қоны – қазақстандық қоғам дамуындағы өзекті мәселелердің бірі және көбінесе елдің экономикалық қауіпсіздігі тұрғысынан қаралады. Бұл тұрғыда болашағы зор жас мамандардың кетуіне басты назар аударылады, өйткені **2014 жылдан бері жастар көші-қонының төмендеуі байқалады.** 2017 жылы кішкене төмендеу болса, ең жоғары көрсеткіш 2019 жылы тіркелген – 5301. Жас топтары тұрғысынан екі көші-қон шыңы байқалады: біріншісі 14-15 жас, ал екіншісі 26–28 жас аралығында. Соңғы бес жылда бұл көрсеткіштер бірнеше есе артқан. Сауалнама нәтижелері бойынша, 2020 жылы **қоныс аударғысы келетіндер үлесі 23,5 %-дан (2017) 21,4 %-ға дейін біршама азайған,** көші-қон сальдосы ең төмен мәнді көрсетті – бұл коронавирус инфекциясы пандемиясына байланысты көп елдің шекарасы жабылуына байланысты болуы мүмкін.

Жастардың денсаулығы және бос уақыты

Жас ұрпақтың денсаулығы мәселелерінде кейінгі жылдары оң да, теріс те үрдістер байқалып отыр.

Алдыңғы кезекте, **өкпе туберкулезінің алғаш анықталған жағдайларының** (2015 жылы – 3549, 2019 жылы – 2177), сондай-ақ **жастар арасында алғаш анықталған онкологиялық науқастардың** сандық көрсеткіштері төмендегенін атап өту қажет. Алайда **онкологиялық науқастар** саны 2010 жылдан бері көбейіп, 2019 жылы екі есе артқан (2010 жылы – 3181, I жартыжылдық, 2020 жылы – 6267). Өкінішке қарай, **2015 жылдан бастап АИТВ инфекциясымен есепте тұрған жастар саны артқаны байқалады (2015 жылы – 2064; I жартыжылдық, 2020 жылы – 2280):** АИТВ инфекциясы бар 14–18 жастағы ауыл жасөспірімдерінің саны шамамен 10 есе (2010 жылы – 10, I жартыжылдық, 2020 жылы – 163), ал қалалық жасөспірімдер – 6 есе артты (2010 жылы – 23, I жартыжылдық, 2020 жылы – 124).

Смартфондар мен әлеуметтік желілер дәуірінде, сондай-ақ әлеуметтік дамудың қалыптасқан жағдайларына байланысты, жастар қашықтан оқуға, жұмыс істеуге мәжбүр болған кезде жастардың психикалық саулығы маңызды мәселеге айналды. Биыл психикалық ауытқуларға шалдығып есепте тұрған жастар саны **көбейген.** 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында ғана Қазақстанда олардың саны 40 024 адам болған. Қазіргі үрдіс сақталса, онда психикалық ауытқуы бар жастар саны екі есе артпақ (2015 ж. – 46 555 адам, 2019 ж. – 40 423 адам).

Бүгінгі таңда қоғамға ең үлкен әлеуметтік-экономикалық залалды жастар арасындағы суицид келтіреді. **15–29 жас аралығындағы суицид – жол-көлік оқиғасында қаза табудан кейінгі өлімнің екінші басты себебі.** Әйелдер арасында 18–24 (2019: 944/236), ал ерлерде – 25–29 жас санаттарында (2019: 953/641) суицидке талпыну әрекеттері мен аяқталған суицидтер саны көп.

Жас ұрпақтың денсаулық сапасын жақсарту мәселесінде репродукциялық саулық мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Ең өзекті мәселелер қатарына **ерте жүктілік, жасанды түсік және бедеулік** енді. Ерте жүктілік және жасанды түсік жағдайларының ең көп саны Түркістан (668/146), Қарағанды (303/122) және Алматы (694/117) облыстарында 15–18 жас аралығында тіркелген. Бедеулік проблемасы елдегі әр алтыншы отбасында кездеседі. Жыл сайын 150 мың неке қиылса, оның ішінде 20 000 ерлі-зайыпты балалы бола алмайды (15 %). Тегін ЭКҰ процедурасына зәру адамдардың 10 %-дан аз бөлігі қол жеткізе алады.

Жалпы, «Жастар» F30 2020 жылы жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жастар **денсаулыққа күтім жасау және арудың алдын алу шараларына назар аударады.** Мәселен, респонденттердің жартысынан көбі (50,7 %) профилактикалық тексеруден жылына бір рет, 16,8 % – жылына екі рет және 16,7 % – жылына бір реттен аз, ал 9,2 % – жылына екі реттен артық өтеді. Респонденттердің 6,8 % ешқашан профилактикалық тексеруден өтпегенін айтқан.

Қазір спорттың маңызы мен танымалдығы ерекше артып отыр. Қазақстанда 2019 жылы дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде 5 706 625 адам (ел халқының 30,7 %) шұғылданған. Бұл 2018 жыл-

мен салыстырғанда 230 000 адамға артық (5 475 969 адам болған). **Адам неғұрлым жас болса, оның спортпен шұғылдану қарқыны да соғұрлым жоғары** (14–18 жас – 24,6 %, 19–23 жас – 20,2 %, 24–28 жас – 17,7 %).

Жастар арасындағы мәдениет деңгейін анықтауда бос уақытты өткізу формаларын зерттеудің мәні ерекше. Жастардың бос уақыты құрылымындағы ең танымал іс-әрекет – жақын ортамен қарым-қатынас: олар **аптасына 10 сағаттан астам уақытты отбасымен (37,7 %) және достарымен (8,9 %) бірге өткізеді**. Уақыт мөлшері бір сағаттан 10 сағатқа дейін өзгерсе де, бұл екі санат өзгеріссіз қала береді. Жастар аптасына бір-үш сағат өз бетімен білім алумен (25,9 %) және спортпен (24 %) айналысады. Волонтерлік пен шығармашылық қызметте жастардың төмен белсенділігі байқалады (79,2 % волонтерлік қызметпен айналыспайды).

Жастар өміріндегі білім және ғылым

Өткен жылдардағы **орта білім беруде** түрлі бағыттағы көптеген реформаның нәтижесінде күрделі жағдай қалыптасты. Негізгі мәселелерді шешу үшін Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан халқына Жолдауында **мұғалімдердің еңбекақысын алдағы төрт жылда екі есе арттыру** туралы айтты. Сонымен қатар, мұғалімдерге белгілі бір жетістіктері үшін берілетін ынталандыру сыйлықақысы енгізілді.

Орта білім беру саласында 11-сыныпты аяқтайтындар саны артып, ал 9-сыныптан кейін мектептен кететіндер саны азайып келеді (9-сынып: 2015 жылы – 220 521 адам, 2020 жылы – 192 992 адам; 11-сынып: 2015 жылы – 123 018 адам, 2020 жылы – 137 527 адам). Отандық білім берудегі әртектілік проблемасын атап өткен жөн: PISA халықаралық бағдарламасының тестілері бойынша, балл көрсеткіштері төмендегеннен бөлек, облыстар арасында 70–90 балл шегінде ауытқуды көрсетеді.

Жоғары білім беру саласында 2019 жылдан бері түрлі пәндер бойынша білім беру сапасы төмен жоғары оқу орындары – **«диплом фабрикаларымен»** күрес басталды. Нәтижесінде лицензиялар қайтарылып, кейбір жоғары оқу орындары жабылды, бірақ, сонымен қатар, оқу орындары иелері мұндай диплом түрлерімен күрес саясатына қарсылық білдірген. Бұл мәселені ел Президенті өзінің «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Жолдауында қозғады.

Оң өзгеріс ретінде **мемлекет тарапынан мемлекеттік білім грантының құны арттырылғаны және сол арқылы Қазақстанның жетекші университеттеріне жаңа қаржы қаражатының құйылуы есебінен оқыту сапасын көтеруге көмектескенін** атауға болады. Сондай-ақ жоғары оқу орындарының көбінде оқытушылардың жалақысы артып, ғылыми дәрежесі үшін төленетін үстемеақы да жоғарылады.

COVID-19 пандемиясы және оның салдары елдегі білім беру процесін өзгертті. **Қашықтан білім беруді ұйымдастырудағы қазіргі жағдайды талдау мынадай жүйелі проблемаларды анықтауға мүмкіндік беріп отыр:** қалыптасқан заңнамалық база жоғы; техникалық жабдықтаудың әлсіздігі; қашықтан оқытудың бірыңғай платформасы жоғы; қашықтан оқытуды ұйымдастыруда педагогтардың кәсіби даярлығының жеткіліксіз деңгейі, сондай-ақ ұсынылатын сабақтардың мазмұндық компоненттерінің нашар әзірленуі.

Кейінгі бес жылда **магистратура мен докторантурада білімін жалғастырғысы келетін жастар саны көбеюі үрдісі артып келеді** (2015 жылы бітіруші магистранттар – 15 816 адам, 2019 жылы – 20 249 адам; 2015 жылы бітіруші докторанттар – 533 адам, 2019 жылы – 905 адам). Соған қарамастан, Қазақстандағы әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша, жастардың **8,8 % ғана ғылыми қызметпен** айналысады. Жас ғалымдардың бірнеше негізгі проблемасы бар: «жас ғалым» терминінің анықталмауы – институционалдық проблема (түрлі нормативтік құқықтық актілерде үш нұсқа кездеседі: 29 жасқа дейін, 35 жасқа дейін және 40 жасқа дейін); докторанттардың зерттеулеріне жеткілікті қаржыландыру жоғы; сондай-ақ докторанттардың ғылыми жетекшілерінің нашар даярлығы.

Айта кетері, **ғылымды қаржыландыру жылдан жылға артып келеді, бұл осы салаға жастардың келуіне оң әсер етуге тиіс**. 2019 жыл қоғамдық-саяси салада жаңа институционалдық өзгерістер басталған жыл болды. Бұл өзгерістер әсіресе жас ғалымдарға әсер етті. Жарияланған Жастар жылы аясында жас ғалымдарды қолдауға үш жылда 9 млрд теңге (2020 жылы – 3 млрд теңге, 2021 жылы – 3 млрд теңге, 2022 жылы – 3 млрд теңге) бөлуге бастама жасалды. Жалпы, мемлекеттің ғылым саласындағы белсенді саясатының арқасында жас ғалымдарға берілетін ғылыми гранттарды қаржыландыру проблемалары біртіндеп жойылуда.

Инклюзив білім беру Қазақстанда көбінесе «ерекше қажеттіліктері бар адамдарға арналған білім беру» деп түсініледі. Ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың 46,5 % ғана инклюзив білім берумен қамтылған (2015 жылы – 26 293 адам, 2020 жылы – 50 440 адам). Әлемдік тәжірибеде бұл құбылыс туралы кеңірек түсінік бар, ол тиісті тарауда сипатталған.

Бейресми білім, бір жағынан, заң тұрғысынан реттеледі, ал екінші жағынан, жекелеген бюрократиялық сәттермен қатар тұжырымдардың түсініксіздігі мен бұлыңғыр болуы аталған нормативтік құқықтық актілердің сақталмауына соқтырады.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы

2020 жылы COVID-19 пандемиясына байланысты қалыптасқан жағдайдың салдарынан жастар ортасында жұмыспен қамту мәселелері шиеленісе түсті. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес, **ТЖ режимі мен карантин шаралары енгізілгеніне байланысты жастардың 13,2 % жұмыссыз қалған**, ал 2020 жылғы II тоқсанда жастар жұмыссыздығының ресми деңгейі 4 % болған (2019 жылы – 3,7 %). Жастар жұмыссыздығы мәселесін шешу үшін мемлекет елдің жас азаматтарын кәсіпкерлік қызметке тартуда. Соған қарамастан, әлеуметтанулық зерттеулер деректеріне сәйкес, қазіргі уақытта сауалнамаға қатысқан жастардың 4,2 % ғана кәсіпкерлікпен айналысады, бұл – айтарлықтай төмен көрсеткіш. Ауыл жастарының жастар кәсіпкерлігі бағдарламаларына тартылу көрсеткіштері де бәрінен төмен.

2020 жылдың II тоқсанында NEET санатындағы жастар немесе оқымайтын, біліктілігін арттырмайтын немесе жұмыс істемейтін жастар үлесі 7,6 % болды (2019 жылы – 7,4 % – 256 819 адам). **NEET көрсеткіші бүкіл ел аумағына қарай өзгеріп, ең жоғары көрсеткіштер Қарағанды (12,1 %, 2019 жылы – 12,3 %), Алматы (9,6 %, 2019 жылы – 7,2 %), Шығыс Қазақстан (8,6 %, 2019 жылы – 5,6 %) облыстарында** байқалып отыр.

Мемлекет NEET санатындағы жастардың өмір сүру жағдайын жақсартуға бағытталған шараларды қарастырып келеді, іске асырылған шаралар көбіне аса нәтижелі емес, ал әзірге олар жастарды белгілі бір бағдарламаларға араластырудың сандық көрсеткіштерін ғана мақсат етіп отыр. Іске асырылатын бағдарламалардың сапасы, олардың түпкі мақсаттарға қол жеткізуі, сонымен қатар қиын өмірлік жағдайларға тап болған жастарды жұмысқа орналастыру және бейімдеу туралы деректер жоқ.

Тағы бір маңызды мәселе – кәсіби бағдарлау жұмысының әлсіздігі. **Жұмысқа орналасқан қазақстандық түлектердің басым бөлігі мамандығы бойынша жұмыс істемейді (40,1 %)**. Жастар қатарындағы әр төртінші азаматтың қандай да бір мамандықты таңдауында ата-анасының ықпалы үлкен болған (23,7 %), сондай-ақ жиі аталған тағы екі фактор: грант болуы (6,4 %) және достарының ұсынысы (4 %). Яғни жұмыс істеп және оқып жүрген жастардың үштен бірінен көбі мамандығын өз бетімен, саналы түрде таңдамаған.

Жалпы қазір Қазақстандағы жастардың табысы **орташа айлық атаулы жалақыдан 1,5 есе төмен**. Ең төмен жалақы ауыл шаруашылығы, денсаулық сақтау, мемлекеттік басқару салаларында байқалады. Қазақстан жастары арасында экономикалық қызметтің неғұрлым сұранысқа ие түрі көтерме және бөлшек сауда (23,45 %), білім беру, денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету (21,79 %), ауыл, орман және балық шаруашылығы (15,51 %), өнеркәсіп (10,84 %) салалары болып отыр. Жастар негізінен экономиканың өнімі төмен салаларында жұмыс істейді.

Қазіргі жастардың құндылықтары мен мүдделері

Жастар құндылықтарының құрылымында бірнеше жыл бойы **дәстүрлі құндылықтар басымдығы сақталып келеді**: отбасы (85,2 %), денсаулық (51,8 %), достық (28,3 %). Жастардың әртүрлі топтары арасында бірінші блоктың (отбасы, денсаулық, достық) және екінші блоктың (материалдық жағынан қамсыз өмір, сүйіспеншілік, сенім және дін) құндылықтары ерекшеленеді. Ауыл жастарының дәстүрге беріктігі олар үшін сенім мен дін (19,2 %) әсіресе маңызды екенін көрсетіп отыр. Бұл ретте ауыл жастарымен салыстырғанда өзін-өзі тану және өзін-өзі құрметтеу құндылықтары қалалық респонденттерде (11,3 %) көбірек көрінеді.

Қазақстандық жастарға ұрпақтар арасындағы құндылық айырмашылығы мәселелері тән емес. Ба-

сым көпшілігі (79,4 %) өз құндылықтары белгілі бір дәрежеде ата-анасының құндылықтарымен ұқсас екенін атап өтеді. Осылайша, қазақстандық қоғамда ұрпақтар сабақтастығы сақталып отыр. Алайда, ұрпақтардың бөлектену қаупі Түркістан (33,1 %), Павлодар (27,4 %) Қостанай (25,8 %), Жамбыл (20,8 %) облыстарында байқалады.

Жастар арасында азаматтық қоғамды қалыптастыру және дамыту тақырыптарын тікелей қозғайтын құндылық бағдарлары басым емес. Сонымен, патриотизм көбінесе азаматтық қоғамның функцияларын жүзеге асыру призмасынан гөрі елге деген сүйіспеншілік, құрмет және мақтанш сынды эмоциялық тәжірибе арқылы көрінеді. Мысалы, қайырымдылыққа, сайлауға немесе митингілерге қатысу. Алайда, азаматтық қатысу өсудің белгілі бір ықтималдығын қамтиды, **оған жастар арасында танымал, үздік бес қоғамдық трендті құрайтын құндылық бағдарларының жаңа құрылымы ықпал ете алады: салауатты өмір салтына бейімдік (48,5 %), волонтерлік (47,1 %), саяхат (28,7 %), азаматтық белсенділік (23,1 %) және экология мәселелері (17,7 %).**

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының жастардың құндылық бағдарларына ықпал ету дәрежесі әртүрлі, бұл бағдарламаның іске асырылу барысы туралы жастардың хабардар болу деңгейінде көрініс табады. Жас респонденттердің 55,6 % қандай да бір дәрежеде «Рухани жаңғыру» бағдарламасының мазмұнын, мақсаттары мен міндеттерін біледі. Бағдарлама туралы хабардарлықтың салыстырмалы түрде жоғары деңгейі – Маңғыстау (81,6 %), Қостанай (76,4 %), Қызылорда (74,2 %), Жамбыл (64 %) және Шығыс Қазақстан (63,9 %) облыстарының респонденттері арасында тіркелді.

Дін белгілі бір діни ортада туған кезде жақын болатын жастардың құндылық бағдарына айтарлықтай әсер етеді. Діншілдіктің салыстырмалы түрде жоғары деңгейі Маңғыстау, Шығыс Қазақстан және Батыс Қазақстан облыстарында байқалады, онда іс жүзінде діншілдер саны тиісінше 36,8 %, 34,1 % және 31,9 %-ға жетеді, бұл орташа республикалық көрсеткіштен екі есе жоғары. **Көпшіліктің діни ұстанымы – дәстүрлі ислам (73,4 %)**, ол қазақтар мен басқа да этностық топтардың өкілдерінен тұратын жастарға тән. Отбасы, денсаулық және достықтан кейінгі **жас адам өмірінің төрт маңызды құндылығының бірі ретінде дін мен сенімнің нығаюы да назар аудартады.**

Мемлекеттің этносаралық саясатына да жастар оң баға беріп отыр. Азаматтық тиістілік демократия қағидаттарын ұстануға және тең құқықтар мен міндеттерді ұстануға сүйенетін шоғырландырушы бірегейлік орталығы болуды жалғастырудың салыстырмалы түрде жоғары әлеуетін қамтиды. Жүргізіліп жатқан этносаралық саясатқа наразылығын білдірген жастар үлесі төмен, алайда ел азаматтарымен бірлік пен ынтымақты сезінбейтін респонденттердің 10 % қатер тобына жатады. Сонымен қатар, этносына қарай алалау алдыңғы қатардағы 5 себептің бірі болып отыр. Оған тілге қатысты проблемалар да ықпал етіп келеді. Алайда, жалпы алғанда, жастардың салыстырмалы көпшілігі оларға қатысты алалау бар екенін жоққа шығарады.

Жастар қоғамдық-саяси процестерде

29 жасқа дейінгі **мемлекеттік қызметкерлердің жалпы саны – 20 504** адам, оның ішінде **10 754** адам орталық мемлекеттік органдарда, **9750** адам жергілікті атқарушы органдарда жұмыс істеп жүр.

Кейінгі бес жылда **орталық мемлекеттік органдар деңгейінде де, жергілікті атқарушы органдар деңгейінде де мемлекеттік қызметтегі жастардың жалпы саны азаюы үрдісі байқалып отыр:** 2015 жылмен салыстырғанда 2020 жылы олардың саны 11 %-ға азайды. Жастар санының азаюы орталық мемлекеттік органдарда да, жергілікті атқарушы органдарда да байқалады.

Мемлекеттік басқару жүйесіндегі жастар негізінен **әкімшілік мемлекеттік қызметкерлерден** тұрады. Мәселен, 2020 жылы саяси мемлекеттік қызметкерлер тобында жасы 29-ға толмаған төрт-ақ мемлекеттік қызметкер болды.

Жастар биліктің заң шығарушы және жергілікті өкілетті органдарында айтарлықтай аз қатысады. 2020 жылға ҚР Мәжілісінде 103 депутаттың арасында 29 жасқа толмаған депутаттар жоқ. Мәслихаттардың 3097 депутатының 25-і ғана 29 жасқа толмаған (0,8 %). Айта кетері, белсенді жастар президенттік кадр резервіне қызығушылық танытқан.

Жастардың түрлі саяси партиялар мен қоғамдық-саяси қозғалыстар қызметіне араласуы да маңызды. Қарастырылған мәліметтерге сүйеніп, жас азаматтардың саяси белсенділігі өте төмен екенін атап

өтуге болады. Жастардың 92,9 % ешқандай саяси партияға мүше емес. 4,5 % – саяси партияларға мүше, бірақ олардың қызметіне араласпайды, 0,8 % жас қазақстандық саяси партиялардың белсенді қатысушыларына айналған.

Сайлау партиялық тізімдерінде әйелдер мен 29 жасқа дейінгі жастар үшін міндетті 30 пайыздық квота енгізу ағымдағы жағдайға оң әсер етері анық.

Волонтерлік қызмет – азаматтық қоғамды қалыптастырудың маңызды элементі. АҚДМ мәліметінше, **2020 жылы 568 ұйым волонтерлік қызметті жүзеге асырып**, волонтерлік қозғалысқа араласқандар саны **95 000 адамнан** асқан. Жастардың **47,1 %** волонтерлікті ең танымал трендтердің бірі ретінде, **23,1 %** респондент жастардың азаматтық белсенділігін көрсетеді. Бұл ретте 14–28 жас аралығындағы респонденттердің **79,2 %** волонтерлік қызметпен айналыспайтынын айтты, 11,2 % бұл шаруаға аптасына бір сағаттан кем; **6 %** – 1–3 сағат, **3,6 %** – төрт сағаттан астам уақыт бөледі.

Халықаралық деректер қазіргі жастар бейресми саяси процестерге араласуға бейім екенін көрсетеді. Ресми және бейресми араласуды саяси өмірге араласу деп түсінуге болады, екеуі де демократиялық құндылықтарды ілгерілету және азаматтық қоғамды дамыту үшін пайдалы болуы мүмкін.

Респонденттердің 66,9 % өзі тұратын өңірде наразылық акциялары туындауы ықтималдығы өте төмен немесе жоқ деп қабылдайды, 25,1 % кері пікір білдіреді. **Әр екінші респондент ешқандай жағдайда наразылық акцияларына қатыспайды**, өзгелері түрлі себептерді атайды: әлеуметтік-экономикалық мәселелерге байланысты проблемалар, жұмыстан босату немесе қысқарту, тұрғын үй мәселелері, сондай-ақ оқудағы проблемалар, медициналық мекемелер қызметкерлерінің немқұрайдылығы мен төмен кәсібилігі.

Саяси оқиғаларға қызығушылық танытқандар үлесі (53,1 %) қызығушылық танытпағандардан жоғары (46,9 %). Респонденттердің **47,6 % елдегі саяси жағдайды қадағалап отырады**, бұл ретте жергілікті жаңалықтарға қызығушылық танытқандар екі есе аз (26,2 %), бұл да өз өңірінің өміріне нашар араласуды көрсетуі мүмкін. 24,6 % – әлемдік жаңалықтарға; 5,1 % – Ресейдегі саяси жаңалықтарға; 2,6 % – Орталық Азия жаңалықтарына қызығушылық танытады.

Жастардың 61,5 % жаңалықтар мен оқиғалар туралы әлеуметтік желілер мен блогтардан біледі. Дереккөз ретінде қазақстандық интернет-сайттар (33,3 %) шетелдік интернет-сайттармен (14,9 %) салыстырғанда неғұрлым жоғары таралған. Респонденттердің 39,1 % үшін қазақстандық республикалық арналар – негізгі жаңалық көздерінің бірі. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы мүмкіндіктерді кеңейткенімен қатар, жастардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту және ақпараттың дұрыстығын тексеру мүмкіндігін өзекті етеді.

Жастар арасындағы қылмыс

Психология, криминология, виктимология саласындағы ғылым мен білімнің қазіргі деңгейі себептер, ішкі механизмдер және ең бастысы – кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзудың алдын алу туралы сұрақтарға толық жауап бере алмайды. Дегенмен, зерттеу жүргізуді тоқтатпау және жастармен жұмыс істеуге жауапты мемлекеттік органдар мен өзге де мекемелердің күнделікті қызметінде олардың нәтижелерін ескеру қажет. **Ірі сыбайлас жемқорлық қылмыстар; діни, нәсілдік, гендерлік өшпенділік негізінде жасалған қылмыстар; кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстар жастар арасында үлкен қоғамдық резонанс тудырып отыр.**

COVID–19 пандемиясы статистикалық мәліметтерді өзгертті – **2020 жылдың I жартыжылдығында қылмыс деңгейі тұрақты төмендегені байқалады.** Сонымен қатар, кәмелетке толмағандар жасаған ауыр қылмыстар саны артуының қарама-қайшы тенденциялары бар. Көрсетілген деректердің сипаты әлі де болжамды және жыл соңына дейін айтарлықтай дәрежеде өзгеруі мүмкін. Маңғыстау (29,1 %), Алматы (15,3 %) облыстарында, Солтүстік Қазақстан облысында (13,6 %) және Нұр-Сұлтан қаласында (12,9 %) **жастар арасындағы қылмыстың тұрақты артуы алаң туғызады**, мұнда қылмыстық әрекеттердің орташа үлес көрсеткіші 2020 жылдың I жартыжылдығында республикалық көрсеткіштен (11,2 %) жоғары.

Кәмелетке толмағандардың қылмыс жасау деңгейін, сондай-ақ жалпы қылмыс деңгейін төмендету бойынша айқын үрдістер бар. Алайда, жастар жасаған қылмыс үлесі жалпы қылмыс санымен салыстырғанда орташа мәнінде қалады. Сонымен қатар, рецидивтің салыстырмалы түрде төмен деңгейі мен кәмелетке толмаған әйелдер жасаған қылмыстардың оң көрсеткішін бөлек атап өткен жөн.

Жастар арасында кеңінен таралған қылмыстар – меншікке қатысты қылмыстар, бұл қолайсыз ортадағы кәмелетке толмағандарды есепке алу бойынша жұмысты қайта қарауға негіз береді. ҚР ІІМ деректеріне сәйкес, қылмыс жасаған 19 175 (2020 жылдың тоғыз айында) жас адамның арасында 18 898 адам немесе 98,5 % – жұмыс істемейтін және оқымайтын жастар.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, **кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу мемлекетке оның салдарын түзеткеннен гөрі арзанға түседі**. Мәдени-демалыс іс-шараларын, үйірмелер мен спорт секцияларын ұйымдастыру – мұның бәрі қылмыс деңгейін төмендетіп қана қоймай, сонымен қатар еңбек орындарын құруға ықпал етеді және осылайша жұмыссыздар санын азайтады. Оқу орындарына кәмелетке толмағандарды бейімдеу және әлеуметтендіру жөніндегі жұмысты жүзеге асыруда кешенді тәсіл қажет екенін еске салған маңызды.

Жастар саясаты мемлекеттің тұрақты даму факторы ретінде

Жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар жөнінде жастардың хабардар болу және оларға араласу дәрежесі жастардың елдің қоғамдық-саяси өміріне араласуының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып қала береді. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес, респонденттердің жартысынан көбінің пікірінше, мемлекеттік органдар жастарды қолдау мәселелеріне жеткілікті көңіл бөледі (64,5 %). Жастардың үштен бірінің пікірінше, жеткіліксіз көңіл бөлінеді (30 %).

Мемлекет алдыңғы кезекте назар аударуы қажет проблемалар тізбесіне жастарды жұмысқа орналастыру (61,1 %), тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселелері (41,5 %) және патриоттық тәрбие (24,6 %) кіреді.

Кейінгі екі жылда жастарды қолдау бойынша ең танымал мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар **«Жасыл ел», «Дипломмен – ауылға!» және «Болашақ» халықаралық стипендиясы** болды.

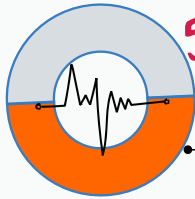
Жүргізілген талдау жастарды мемлекет тарапынан қолдау шараларын іске асыру саласындағы негізгі проблемалық мәселелерді анықтады: жастарды мемлекеттік бағдарламалар және жобалармен қамту деңгейі төмен, жастардың барлық жас санаты мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатыса алмайды. Сондай-ақ, мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардар болу деңгейі әлі де төмен, көзделген топтардың бәрі жобалар туралы хабардар емес, мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар операторлары жобалар мен бағдарламалардың түпкілікті нәтижесіне қол жеткізгеннен гөрі бюджет қаражатын игеруге көбірек бағдарланған, жекелеген жобалардың тиімділігі («Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім», «Серпін», «Жас кәсіпкер») төмен және сол арқылы оларды іске асыру өзгеріс енгізуді және өзектілігін арттыруды талап етеді.

Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруды қамтамасыз ету мәселелерінде жастар ресурстық орталықтарының маңызы зор. Бүгінгі таңда Қазақстанда 209–12 облыстық, 35 қалалық және 162 аудандық – ЖРО бар. Сарапшылардың көпшілігі жыл сайын ЖРО саны жастарды ең аз қамтуды қамтамасыз етуге жеткіліксіз екенін айтуда.

ЖРО қызметтерінің тиімділігі туралы сауалнама нәтижелері көрнекі. Неғұрлым танымал және тиімділері: **«Жастар ортасында волонтерлік қызметті қолдау және дамыту», «Жастарды жұмысқа орналастыруға және кәсіптік бағдарлауға дайындыққа жәрдемдесу», «Жастар арасында цифрлық сауаттылықты арттыруға және технологияларды дамытуға жәрдемдесу»** және т.б. Алынған жауаптарға сәйкес, жастар ресурстық орталықтары өтініш білдірген **адамдармен айтарлықтай тиімді жұмыс істейді** деп қорытындылауға болады, өйткені олар өтініш бергендердің шамамен 100 %-ына ішінара немесе толық көмек көрсете алған.

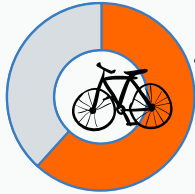
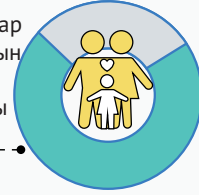
Жалпы, жастар саясаты саласындағы халықаралық тәжірибені талдау көрсеткендей, бүгінгі таңда жастар саясатын іске асырудың әдістері мен тәсілдері алуан түрлі, бірақ қазіргі заманғы жастардың әлеуетін іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасау турасындағы ортақ мақсатты жүйелі түрде көздейді. Талдау жастармен жұмыс істедің үш негізгі түрін анықтады: **сатылы – жоғарыдан төмен, жастар саясатының өтпелі түрі, төменнен жоғары бастамалары бар жастар саясатының деңгейлес түрі**. Дамыған елдердің көбінде жастар саясатын дамыту тәжірибесі, ең алдымен адами капиталды, атап айтқанда, жас ұрпақтың инновация жасау әлеуетін дамытуға бағытталған.

ЖАС ҚАЗАҚСТАНДЫҚТЫҢ ПОРТРЕТИ

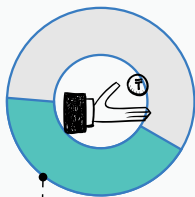
50,7 % Жылына бір рет профилактикалық тексеруден өтеді

72,1 % Отбасын жастар құндылықтарын қалыптастырудың басты институты санайды

65 % Жүйелі түрде спортпен айналысады

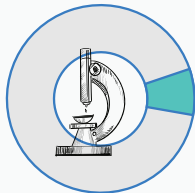
Наразылық акциялары туындау мүмкіндігін жоққа шығармайды **25,1 %**

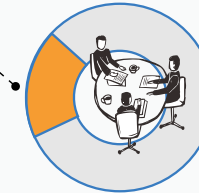
38,2 % Тамақ пен киімге жеткілікті қаражаты бар

21,4 % Көші-қонға дайын

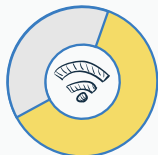
8,8 % Ғылыми қызметпен айналысады

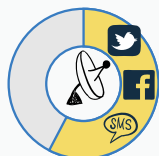
11,4 % Жастар ұйымдарының қызметіне немесе іс-шараларына қатысады

51,9 % Әскери борышты өтеуді барлық ерлер үшін міндетті санайды

67,6 % Интернетте күніне 3 сағаттан артық уақыт өткізеді

61,5 % Елдегі оқиғалар туралы ақпаратты әлеуметтік желілер мен блогтардан алады

40,1 % Мамандығынан басқа жұмыс істейді

92,9 % Ешбір саяси партияға мүше емес

17,8 % Саяси жаңалықтар мен оқиғаларға қызығушылық танытады

Ажырасудың ең көп саны 24-28 жас тобында

Неке қию жасы

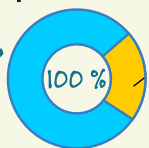
19-23 жас

24-28 жас

100 АДАМ МЫСАЛЫНДА ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ СТАТИСТИКАСЫ

Республика жастарының саны (14-29 жас)

3 765 383
адам

20,4 %
елдің жалпы санынан

ЕРЛЕР
(1 919 076)

51 адам

ӘЙЕЛДЕР
(1 846 307)

49 адам

14-17 жас
(1 004 391)

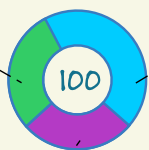
27 адам

23-28 жас
(1 656 559)

44 адам

18-22 жас
(1 104 433)

29 адам

ҚАЛАЛЫҚ ЖАСТАР
(2 125 065 немесе 56,4%)

56 адам

АУЫЛ ЖАСТАРЫ
(1 640 318 немесе 43,6%)

44 адам

Жастардың экономикалық белсенді бөлігі
(2124,9 мың)

56 адам

Жұмыспен қамтылған халық
(2045,9 мың)

54 адам

Жалдамалы жұмыскерлер
(1567,7 мың)

42 адам

Жұмыспен өздігінен қамтылғандар
(478,1 мың)

13 адам

Жастардың орташа жасы

21 жас

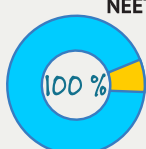
2020 жылғы 2-тоқсандағы жұмыссыз жастар
(84,0 мың)

4 адам

2020 жылғы 2-тоқсандағы NEET жастардың үлесі
(7,6%)

8 адам

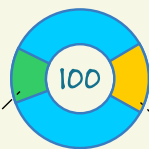
Мемқолдау шараларымен қамтылған

3 адам

2019-2020 оқу жылында 14-29 жас аралығындағы ТЖКБ студенттерінің саны
(434 798)

12 адам

2019-2020 оқу жылындағы ЖОО студенттерінің саны
(604 345)

16 адам

Спортпен жүйелі түрде айналысатын жастар
(2019 ж. – 2 456 913)

65 адам

Спортпен айналысатын жастардың жалпы санынан
(2019 ж. – 9%)

ұлттық спорт түрлерін қолданады

9 адам

Қосымша білім беру ұйымдарына баратын жастар
(1 027 030)

27 адам

1-ТАРАУ.

Жастардың демографиялық сипаты

1-ТАРАУ.

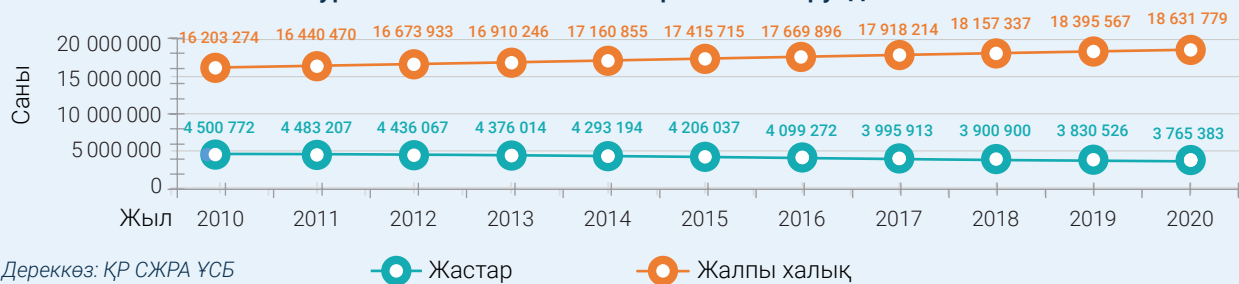
Жастардың демографиялық сипаты

1.1. 14–29 жас аралығындағы жастар саны

Азаматтарды «жастар» санатына біріктіретін бірінші деңгейлі критерий – жасы. Әлемдегі жастардың жас шегі 10-35 жас аралығында құбылады. Қазақстанда 14–29 жас аралығындағы азаматтар жастар санатына кіреді. ҚР Стратегиялық жоспарлау және рефор-

малар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша (бұрынғы – ҚР ҰЭМ Статистика комитеті, бұдан былай – ҚР СЖРА ҰСБ) 2020 жылдың басында республикадағы жастар саны 3 765 383 адам болды. Кейінгі жылдары жастар саны азайып келеді және бұл – басты демографиялық үрдіс. 2020 жылы Қазақстандағы жас азаматтар саны 65 000 адамға азайған (1.1-сурет).

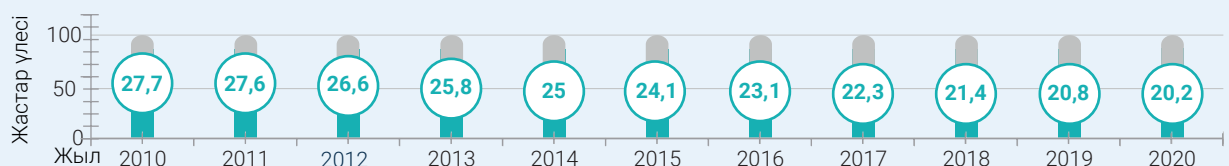
1.1-сурет. 2010-2020 жж. жастар саны өзгеруі динамикасы¹

Қазақстанның жас тұрғындары саны азаюы – 90-жылдардағы «демографиялық шұңқырдың» салдары. Кейінгі 10 жылда еліміздегі жастар саны 16,3 % азайды (–735 389 адам). Елдегі жалпы халық құрылымында жастар үлесі 7,5 % азайды: 2010 жылы жалпы халық саны 16 203 274 адам болғанда, жастар саны 4 500 772 (27,6 %), 2020 жылы жал-

пы халық саны 18 631 779 адам болғанда – 3 765 383 (20,2 %) болды (1.2-сурет). Елдегі жастардың үлес салмағы 2020-жылдардың ортасына қарай – 2000-жылдардың басынан бастап бала туудың тұрақты өсуі үрдісі нәтижесінде едәуір артады деп күтілуде. Кейінгі жылдардағы жастар санының рекордтық көрсеткіші 2030 жылға қарай күтіледі.

1.2-сурет. Халықтың жалпы санынан жастар үлесі

Қазақстанда өңірлер бойынша жастар саны тең емес. Оңтүстік аймақтарда солтүстікке қарағанда жастар көбірек. Еліміздің оңтүстік үш облысында елдегі жастардың жалпы санының

33,3 % (1 252 399) тұрады (1.3-сурет). Жастардың ең көп саны – Түркістан облысында (465,6 мың), Алматы қ. (393,8 мың) және Алматы облысында (392,8 мың) тіркелген.

¹ Бұдан әрі қолданылған ҚР СЖРА ҰСБ деректері жыл басындағы мәлімет бойынша

1.3-сурет. Қазақстан өңірлері бойынша жастар бөлінісі

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

Соңғы 10 жылда жастар саны қысқарып келеді, атап айтқанда, еліміздің алты өңірінде: Алматы, Шығыс Қазақстан (бұдан былай – ШҚО), Қарағанды, Қостанай, Павлодар, Ақтөбе облыстарында. Мәселен, Алматы облысы мен ШҚО-да жастар саны 100 000-нан астам адамға азайды: сәйкесінше –117 422 және –111 790. Еліміздің төрт облысында кейінгі 10 жылда жастар саны 50 000-нан астам адамға азайды: Қарағанды, Қостанай, Павлодар және Ақтөбе облыстары. Өзге облыстарда

абсолют көрсеткіш бойынша жастар саны кемінде 50 000 адамға азайған.

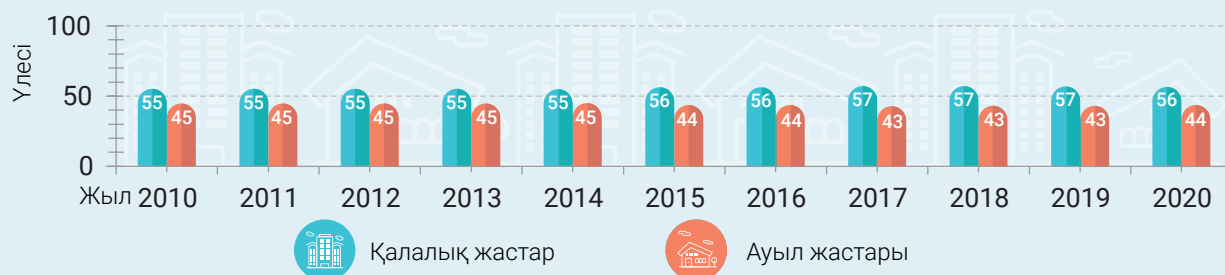
10 жылдағы салыстырмалы көрсеткіштерді салыстыру Қазақстанның төрт облысында жастардың саны олардың жалпы санынан 25 %-дан астамға азайғанын көрсетеді. Мәселен, ШҚО-да жастар саны 2010 жылғымен салыстырғанда 31,4 %-ға (–111 790) азайды. Осы кезеңде Қостанай облысында 30,2 %-ға (–70 294), Павлодар облысында – 28,9 %-ға (–55 016) және Солтүстік Қазақстан облысында (бұдан былай – СҚО) 27,4 %-ға (–37 958) азайған. Өзге облыстарда жастар саны азаюының салыстырмалы көрсеткіші 25 %-дан төмен.

Түркістан және Алматы облыстарында кейінгі 10 жылда жастар саны тиісінше 23 % және 36,2 %-ға азайғанын айта кеткен жөн. Сол арада Алматы қ. жастар басқа өңірлерден келіп жатыр: 2020 жылдың басында жастардың жалпы санының 10,5 %-ы Алматы қаласының жастары болса, 2010 жылы бұл көрсеткіш 9,4 % болған еді.

Халықтың жалпы санынан жастар үлесі аймаққа қарай ерекшеленеді, бірақ кейінгі 10 жылда Қазақстанда қала және ауыл жастары үлесінің ара салмағы сақталып отыр (5-сурет). Кейінгі 10 жылда жастардың жалпы саны 16,3 % азайғанын ескерсек, қала жастарының саны 14,5 %, ал ауыл жастарының саны 18,5 % азайды. Алайда, абсолют шамаларды салыстырғанда, халық саны көп елді мекендер көш бастап тұр. Мәселен, қала халқы тұрғысынан 2010–2020 жылдар аралығында Түркістан (–209 851), ШҚО (–68 226) және Қарағанды (–63 729) облыстарында жастар саны азайды. Өзге облыстарда өзгеріс азырақ. Ауыл халқы тұрғысынан жастар саны Алматы (–82 215), Түркістан (–54 823), ШҚО (–43 564) және Қостанай (–40 948) облыстарында азайған.

Облыстар тұрғысынан салыстырмалы көрсеткіштерді талдау еліміздің жеті облысында (ШҚО: 31,5 %, Алматы облысы: 30,5 %, Павлодар облысы: 29,8 %, Маңғыстау облысы: 29,3 %, Ақмола облысы: 27,1 %) қалалардағы жастар саны 25 %-дан астам азайғанын анықтады. Кейінгі 10 жылда Қазақстанның солтүстік-шығыс өңірлерінде ауыл жастарының саны азайып келеді. Алты облыста (Қостанай: 35,6 %, Ақтөбе: 33 %, ШҚО: 31 %, СҚО: 28,5 %, Павлодар: 27,07 %, БҚО: 25,7 %) ауыл жастарының саны салыстырмалы шамада ширек бөлігінен артық көлемде азайды.

1.4-сурет. Қала және ауыл жастары үлесі

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

1.2 Жастардың жас-жыныс құрылымы

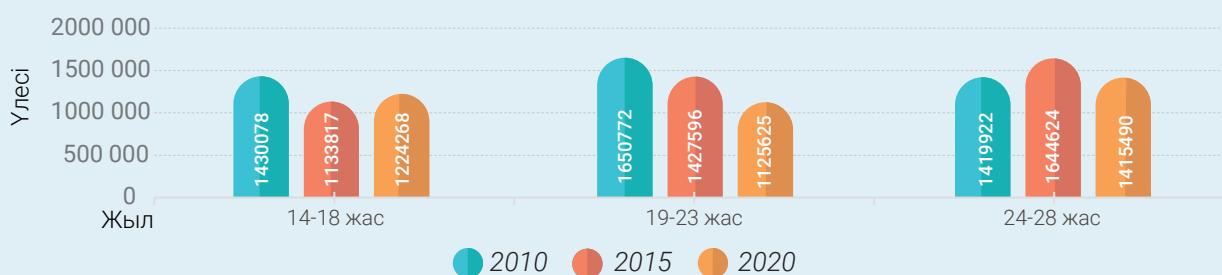
Қазақстан жастары әлеуметтік-экономикалық жағдайына байланысты үш кіші топқа бөлінеді:

- 14–18 жас, оған мектепте оқитын немесе техникалық және кәсіптік білім (бұдан былай – ТЖКБ) алып жүрген кәмелетке толмаған жастар;
- 19–23 жас – көбінесе жоғары білім алып жүрген немесе мансабын бастап жүрген жастар;
- 24–28 жас, бұл санатқа әлі оқып жүрген немесе жұмыс істейтін жас мамандар кіреді.

2020 жылдың басында саны бәрінен көп жас тобы – 24–28 жас, бұл – жастардың жалпы санынан 37,9 %, 14–18 жас тобы – 32,5 % болды. 19–23 жас аралығындағы жастар саны бәрінен аз болды – 29,8 % (1.5-сурет).

Жас топтары тұрғысынан абсолют көрсеткіштерді салыстыру, кейінгі бірнеше жылда жастар санының азаюы үрдісі сақталып отырғанын тағы да растайды. Саны бәрінен аз топ ересек жастар, яғни мансап бастап жүрген жас мамандар болды.

1.5-сурет. Жас топтарына қарай жастар санын салыстыру

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

Жас топтарына қарай қала және ауыл жастары санының шамалас көрсеткіштерін салыстыру қалалардағы жастар саны артып келе жатқанын көрсетеді. Мәселен, 14–18 және 24–28 жас топтарындағы жастар саны 2010 жылдан бастап ауыл жастарымен салыстырғанда азырақ өскен

(1.6-сурет). Ауылдардағы жастар саны азайғаны байқалады, бұл барлық жас тобындағы жыл сайынғы азаюмен байланысты. Осыған қарамастан, 24–28 жас аралығындағы топта кейінгі бес жылда салыстырмалы көрсеткіштерде ауыл жастарының саны шамалы өсті.

1.6-сурет. Қала және ауыл жастары санының үлесін жас топтарына қарай салыстыру

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

Қазақстан жастары арасындағы ерлер мен әйелдер санының ара салмағы шамамен тепе-тең (1.1-кесте). Гендерлік аспектіні динамикада талдағанда, кейінгі бес жылда елімізде ерлер саны аздап болса да, тұрақты өсуі үрдісі байқалатыны көрінді. Мәселен, 2015 жылдан бастап олардың саны 50,97 %-ға дейін (+0,65) көбейді.

24–28 жас аралығындағы топта ерлер мен әйелдердің ара салмағы шамамен теңдей – тиісінше 50,6 % және 49,34 %. 14–18 жас аралығындағы

топта – 51,2 % ерлер және 48,7 % әйелдер. 19–23 жас аралығындағы жас тобында ерлер мен әйелдердің ара салмағы – тиісінше 51,04 % және 48,9 %. Айта кету керек, соңғы 10 жыл ішінде 14–18 және 19–23 жас топтарындағы ерлер үлесі тұрақты өсуде, ал 24–28 жас тобындағы көрсеткіш құбылмалы. Сонымен, 2010–2015 жылдар аралығында әйелдер санының салыстырмалы көрсеткіштері ер адамдарға қарағанда едәуір жоғары болса, бірақ 2015 жылдан кейін ерлер үлесі артқан.

1.1-кесте. Жас топтарына қарай жастардың гендерлік құрамы

	14-18				19-23				24-28			
	2010	2015	2019	2020	2010	2015	2019	2020	2010	2015	2019	2020
 Ерлер	726663	579311	605540	628001	819218	723953	593001	574553	760754	813151	747778	716522
 Әйелдер	703415	554506	576210	596267	831554	703643	568975	551072	713168	831473	739022	698968

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

1.3 Жастар арасындағы туу, өлім-жітім, неке және ажырасу

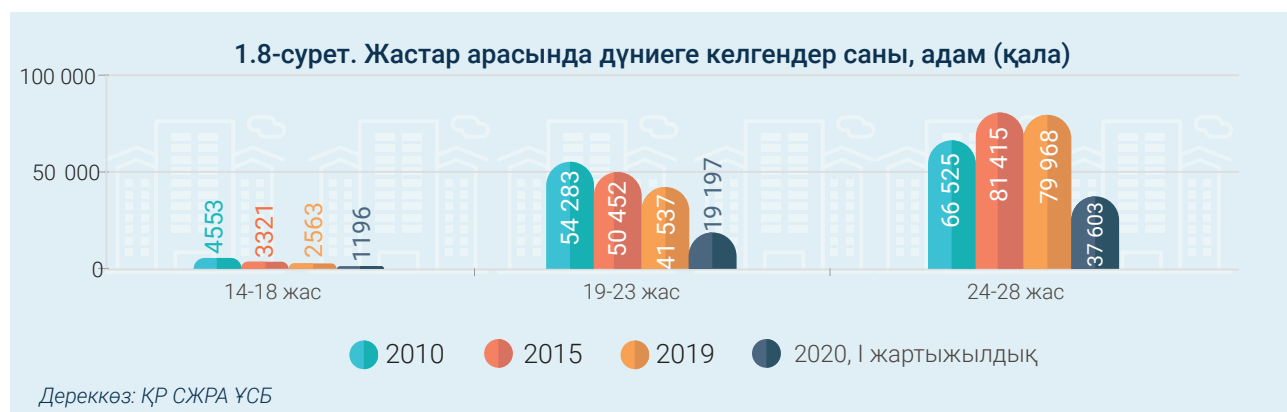
Кейінгі жылдары жастар арасында туу коэффициенті төмендегені байқалады. ҚР СЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес, 2010 жылы туғандар саны 233 083 адам болса, 2019 жылы 215 789 адам болған (1.7-сурет). 7,4 пайыздық пунктке төмендеуі байқалады.

Қалада туу көрсеткіші ауылдардағы көрсеткіштерден жоғары. 2019 жылғы деректер ауылдық жерлерде туғандар үлесі 42,5 % (немесе 91 721 адам) екенін көрсетеді. Қалада тиісінше – 57,5 % (немесе 124 068 адам). Бала туудың жас құрылымында ең жоғары көрсеткіштер – 24–28 жас аралығында.

Жалпы, бала туудың азаюы процесі 2014 жылдан бастап жастар санының азаюымен байланысты жүріп жатыр, сонымен қатар аз балалы болу үрдісі де бар. Алдыңғы Ұлттық баяндамада айтылып өткендей, «таяу жылдары жастар арасында туудың төмендеуі 30-35 жас тобындағы туудың салыстырмалы жоғары көрсеткіштерімен ішінара өтеледі (онда 1980 жылдардың аяғында туған топтардың көбі өтеді)»².

Жастар арасындағы өлім-жітімге қатысты ресми статистикаға сәйкес көрсеткіштердің жақсаруы байқалады – кейінгі 10 жылда екі есе азай-

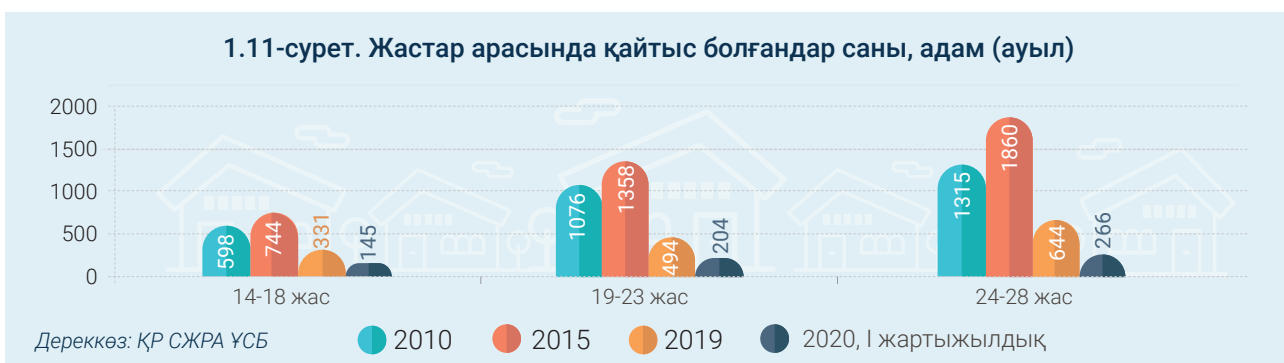
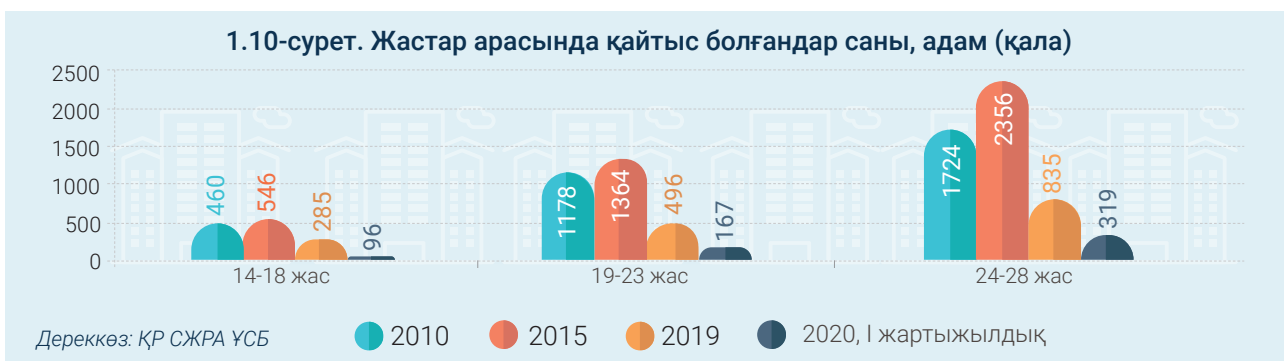
² «Қазақстан жастары – 2019» ұлттық баяндамасы. «Жастар» F30».

ды. 2010 жылы қайтыс болған жастар саны 6351 болса, 2019 жылы – 3085 адам болды. Сонымен бірге қайтыс болғандардың жалпы саны және стандартталған өлім-жітім көрсеткіштері жасына қарай артып келеді. 2020 жылдың I жартыжылдығында өлім-жітім көрсеткішінің жас топтарына қарай бөлінісі мынадай болды: 14–18 жас – 241

жағдай, 19–23 жас – 371 жағдай, 24–28 жас – 585 жағдай. Өлім-жітімнің шамамен 50 % 24–28 жас аралығында байқалады (48,9 %).

Қала-ауыл құрылымында 2019 жылдың бірінші жартыжылдығында қаладағы өлім саны ауылға (1469) қарағанда жоғары (1616 жағдай) болды. Алдыңғы жылдары да солай болған еді.

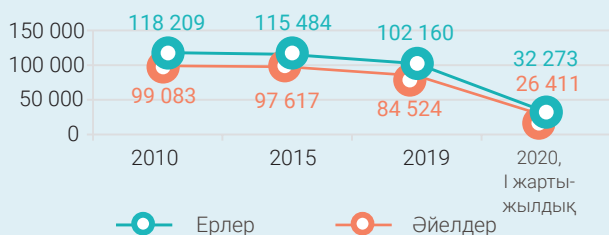
Жас пен жыныс тұрғысынан өлім-жітім көрсеткіші әйелдер арасында да, ерлер арасында да артып келеді, алайда өлім-жітім барлық жас санаты бойынша ерлер арасында жылдам өсіп келеді. Мұндай гендерлік айырмашылыққа өлім себептерінің сипаттары негіз болған. Ресми статистикаға сәйкес, 14–28 жас аралығындағы өлімнің негізгі себептері жазатайым оқиғалар, улану және жарақат; бұл – жастар арасындағы өлімнің жалпы санының 63 %³. Бұл ретте жазатайым оқиғалардан, уланып және жарақат алып қайтыс болғандардың басым көпшілігі – ерлер (ерлер мен әй-

елдердің ара салмағы – 21 % да 79 %). Қалған себептер – жағдайлардың үштен бірі (37 %).

Некелесу коэффициентіне келсек, ҚР СЖРА ҰСБ мәліметі бойынша 2020 жылдың I жартыжылдығында 58 684 адам некеге тұрған, оның ішінде ерлер – 26 411, әйелдер – 32 273. Бұл көрсеткіш өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 4000 бірлікке аз, тек қаңтар-мамыр айларында 62 335 жас жігіт неке қиған. Динамикада қарастырсақ, кейінгі жылдары неке көрсеткіші төмендейді, бұл ретте әйелдерде де, ерлерде де симметриялы төмендеу байқалады (1.12-сурет).

³ «Қазақстан жастары – 2019» ұлттық баяндамасы. «Жастар» F30». 155 б

1.12-сурет. Гендерлік тұрғыда неке тіркелуі динамикасы

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

Жас және гендерлік құрылымда мынадай үрдіс байқалады: әйелдер көбінесе 19–23 жас аралығында, ерлер 24–28 жас аралығында отбасын құрады. Жалпы алғанда, ең көп неке саны 24–28 жас тобында тіркеледі. ҚР СЖРА ҰСБ ресми мәліметтері бойынша, некеге тұрған күйеу жігіттердің орташа жасы – 27,6 жас, алғаш некелескен қалыңдықтардың орташа жасы – 25 жас⁴. Мәселен, 2014 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде некеге тұратын орташа жас ерлер үшін 1,8 %, әйелдер үшін 1,6 % ұлғайған.

Жалпы, ерлер мен әйелдер некеге тұратын орташа жасы біртіндеп жоғарылап келе жатқанын атап өткен жөн. Бұл, ең алдымен, жастардың экономикалық тұрғыдан тәуелсіз болуға, жақсы білім алуға және мансапқа жетуге деген ұмтылысына әсер

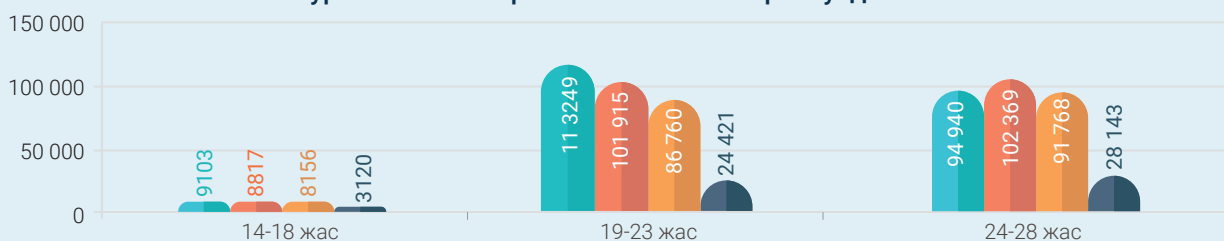
ететін жаңа өмір салтына байланысты. Бұл үрдіс әлемнің көп еліндегі қазіргі жастарға тән.

Ұзақ уақыт жүргізілген әлеуметтанулық зерттеулер нәтижелері жастар отбасылық құндылықтарды құрметтейтінін көрсетті, бірақ ажырасу саны азаймай келеді. 2015 жылмен салыстырғанда ең жоғары көрсеткіш – 31 087 жағдай белгіленсе де, төмендеу байқалады, 2019 жылы 27 096 жағдай тіркелді. Ең көп ажырасу саны 24–28 жас аралығындағы жастарға тиесілі.

Бұл үрдіс жас ерлерге де, әйелдерге де тән.

Өкінішке қарай, қазір Қазақстан әлемдегі ажырасу саны бойынша көш бастап тұрған 10 елдің қатарында (күн сайын Қазақстанда 150 жұп ажырасады⁵). Бұл ретте, ҚР СЖРА ҰСБ деректері бойынша көбінесе ажырасуға 30 жастан 34 жасқа дейінгі, бес жылдан астам некеде тұрған адамдар өтініш береді. Яғни, бұл – жастай үйленген, бірақ отбасын сақтай алмаған адамдар. «Қазақстанның тең құқықпен тең мүмкіндік институты» қоғамдық қоры зерттеу жүргізіп, «Қазақстандағы ажырасудың негізгі себебі – туыстарының отбасы өміріне араласуы екенін анықтады. Респонденттердің 61 % осылай санайды, тағы 35,9 % үшін ажырасу себебі – отбасы институты дағдарысы, 1 % – ақша тапшылығы мен жұмыссыздық салдарынан ажырасқан»⁶.

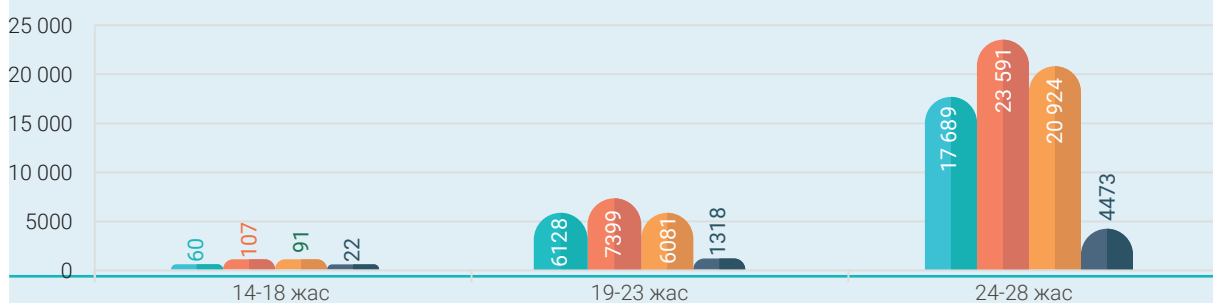
1.13-сурет. Жас топтары бойынша неке тіркелуі динамикасы

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

● 2010 ● 2015 ● 2019 ● 2020, I жартыжылдық

1.14-сурет. Жас топтары бойынша ажырасу тіркелуі динамикасы

Дереккөз: ҚР СЖРА ҰСБ

● 2010 ● 2015 ● 2019 ● 2020, I жартыжылдық

⁴ «Қазақстандық отбасылар – 2020» ұлттық баяндамасы. «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ» ҚЕАҚ.

⁵ Қазақстанда жыл сайын 150 жұп ажырасады, <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-ezhednevno-razvodyatsya-150-par>

⁶ Қазақстандықтардың ажырасуының негізгі себептері аталды, <https://liter.kz/23250-2/>

Ажырасу проблемасы жоғары мемлекеттік деңгейде айтылып жүр. 2019 жылғы желтоқсанда Жастар жылының салтанатты жабылу рәсімінде Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ажырасып жатқан жас отбасылар саны артып келе жатқанына алаңдайтынын айтты. «Жастар саясаты туралы айтқанда, біз отбасы институты туралы ұмытпауымыз керек. Бұл дәстүрлерді, ұлттық құндылықтарды және

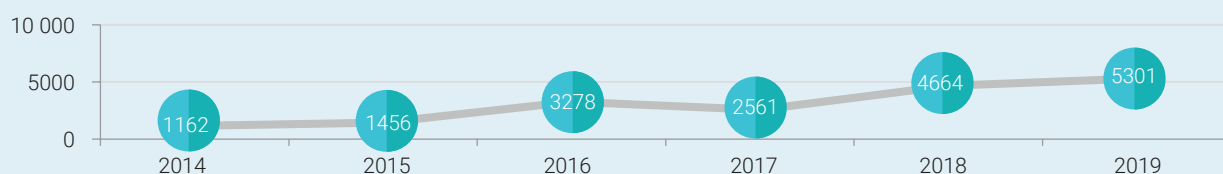
ұрпақтар сабақтастығын сақтау үшін өте маңызды. Өкінішке қарай, бүгінде ажырасу фактілері осы саладағы проблемалардың біріне айналды. Осы уақытқа дейін бұл мәселеге тиісті көңіл бөлінбей келді. «Отан отбасынан басталады» деген сөз бар. Әрбір отбасын сақтау – Отанымыздың тұрақтылығының кепілі. Жас отбасының шаңырағы бақыт бесігіне айналуы тиіс», – деген еді Мемлекет басшысы.

1.4 Жастардың сыртқы және ішкі көші-қоны процестерінің ерекшеліктері

Халықтың көші-қоны – Қазақстан қоғамын дамытудағы өзекті мәселелердің бірі және елдің экономикалық қауіпсіздігі тұрғысынан жиі қаралады. Бүгінде жас қазақстандықтар әлемнің барлық өңірлері мен елдеріне, әсіресе Ресей Федерациясына, АҚШ пен Қытайға кетіп жатыр. Жастар көші-қонының жағымды да, жағымсыз аспектілері бар. Оң нәтиже-

лерге жастардың білігі мен білімін арттыру, өзін-өзі танытудың жаңа мүмкіндіктерін зерттеу жатады. Алайда, оқу және еңбек көші-қоны тұрақты көші-қонға ауысқан жағдайлар бар, ел үшін бұл жақсы емес. Мемлекет құнды адами капиталдан айырылады, бұл инновациялық әлеуетке айтарлықтай әсер етеді. Бұл тұрғыда үміт артқан жас мамандардың кетуіне баса назар аударылады, өйткені 2014 жылдан бастап жастар көші-қоны бойынша теріс сальдо байқалып келе жатыр. Аздап төмендеу 2017 жылы тіркелсе, ең жоғары көрсеткіш 2019 жылы төмендеп, –5301 болған.

1.15-сурет. Көші-қон сальдосы көрсеткіштері динамикасы, 2014–2019 жж.

Дереккөз: ҚР СЖРА ҮСБ

Жас топтары тұрғысынан таралудан көші-қон үдерісі шыңына жеткен екі көрсеткіш көрінеді: біріншісі 14–15, екіншісі – 26–28 жас аралығында. Кейінгі бес жылда бұл көрсеткіштер бірнеше есе

артты. 2020 жылы көші-қон сальдосы ең төмен мәнді көрсетті – бұл көп мемлекеттің шекараларын жапқан жаһандық коронавирус инфекциясы пандемиясына байланысты болуы мүмкін.

1.2-кесте. Жас бойынша көші-қон сальдосы динамикасы, адам

Жыл	Жасы														
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
2010	253	278	366	369	193	307	464	451	460	643	568	713	531	571	519
2015	-230	-203	-102	-57	-51	-24	-6	-66	5	-73	-40	4	-95	-224	-275
2019	-475	-433	-208	-236	-212	-169	-242	-356	-393	-375	-373	-366	-424	-483	-556
2020, I жартыжылдық	-60	-39	-1	-1	39	-4	11	-34	-3	-11	-59	-55	-21	-18	-74

Дереккөз: ҚР СЖРА ҮСБ

Жастар арасындағы ағымдағы көші-қон көңіл-күйінің терең себептерін түсіну үшін

«Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы (бұдан былай – «Жастар» ҒЗО) 2020 жылы жүргізген әлеу-

меттанулық зерттеуде респонденттерге: «Белгісіз мерзімге басқа мемлекетке көшуге дайынсыз ба?» деген сұрақ қойылды. Айта кетері, биыл 2017 жылмен салыстырғанда (әлеуметтанулық сауалнама арқылы жастардың оқу және еңбек көші-қонына әзірлігі зерттелген) қоныс аударғысы келетіндер үлесі біршама, атап айтқанда 23,5 %-дан 21,4 %-ға дейін азайған. Бұл ретте белгісіз мерзімге елден кетуге дайын қала жастары үлесі биыл ауыл жастарына қарағанда 2,5 есе артық.

Бөлек айта кететін жағдай: негізінен білімді жастар кетіп жатқаны туралы қоғамдағы пікірталастарға айтарлықтай негіз бар. Білім беру сала-

сындағы корреляциялық мәндерді талдау көрсеткендей, магистр, ғылым кандидаты, PhD дәрежесі бар жоғары білім иелері өзгелерге қарағанда бір жыл ішінде басқа мемлекетке тұрақты тұруға көшуге ниетті. Елден кетуге дайын білім деңгейі неғұрлым жоғары (магистр дәрежесі және ғылыми дәрежесі бар) адамдар үлесі – 32,4 %, аяқталмаған орта білімі бар – 26 %, аяқталмаған жоғары білімі бар – 23,3 %, орта кәсіптік білімі бар – 21,3 %, жоғары білімі бар – 20,6 % және орта білімі бар – 16,1 % болды. Бұл көрсеткіштер Қазақстаннан «ғұламалардың жылыстауы» проблемасы өзекті екенін көрсетеді.

1.3-кесте. «Белгісіз мерзімге басқа мемлекетке көшуге дайынсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, %

Көшуге дайынсыз ба?	2017 жыл	2020 жыл
Иә	23,5	21,4
Жоқ	76,2	78,6

Дереккөз: «Жастар» F30

1.4-кесте. «Белгісіз мерзімге басқа мемлекетке көшуге дайынсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі (білім деңгейі бойынша), %

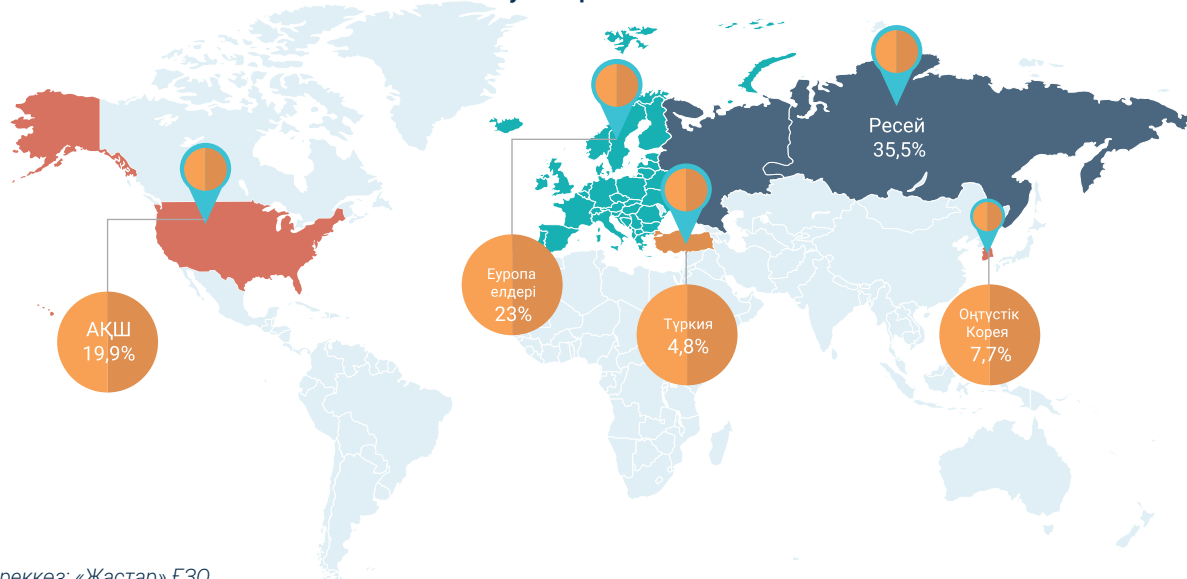
%	Аяқталмаған орта	Орта	Орта кәсіптік	Аяқталмаған жоғары	Жоғары	Ғылыми дәреже
Иә	26	16,1	21,3	23,2	20,6	32,4
Жоқ	74	83,9	78,8	76,8	79,4	67,6

Дереккөз: «Жастар» F30

Қазақстан жастары кетіп жатқан негізгі мемлекеттерді анықтау үшін респонденттерге мынадай сұрақ қойылды: «Белгісіз мерзімге қандай аймаққа немесе мемлекетке көшуге дайынсыз?». Бірінші орында Ресей (35,3 %) болды, сондай-ақ алғашқы қатарда Еуропа елдері

(23 %), АҚШ (19,9 %), Оңтүстік Корея (7,7 %) және Түркия (4,8 %) тұр. Орталық Азия елдеріне (Өзбекстан және Қырғызстан), Арменияға, Украинаға, Малайзияға, Кипрге қоныс аударғысы келетіндер саны аз болды (аталған елдердің әрқайсысы бойынша 0,2 %).

1.5-кесте. «Белгісіз мерзімге қандай аймаққа немесе мемлекетке көшуге дайынсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

Дереккөз: «Жастар» F30

Жастардың кетуінің ықтимал арналарын ұлттық құрамына қарай анықтау үшін респонденттердің ұлты мен көзделген ықтимал мемлекет арасындағы байланыс қаралды. Респонденттердің этностық құрамы мен олар тұрақты тұру үшін көшуге ниет білдірген ел арасында айтарлықтай өзара байланыс бар. Қазақтар орыстарға қарағанда үш есе және басқа этностық топтарға қарағанда бес есе жиі АҚШ-қа көшуге бейім (29,4 %). Көші-қонға дайын орыс ұлты жастарының басым бөлігі межелі орын ретінде Ресей Федерациясын таңдайды (70,6 %). Қазақтар мен басқа этностар арасында бұл көрсеткіш айтарлықтай төмен (14,3 % және 41,7 %). Оңтүстік Корея басқа этностық топтар (18,3 %), қазақтар (9,1 %) арасында танымал және орыс жастарының көші-қон жоспарына кірмейді (0 %). Еуропа аймақ ретінде және жекелеген Еу-

ропа елдері қазақ жастары арасында неғұрлым танымал болса, басқа этностық топтар арасында аса танымал емес, орыс ұлтының жастары арасында бұл аймаққа көшу көрсеткіштері бәрінен төмен. Ресейді қоспағанда, Тәуелсіз мемлекеттер достастығы (бұдан былай – ТМД) елдерін қазақ ұлтының жастары көшу үшін өте сирек таңдайды⁷.

Зерттеу барысында жастарды елден кетуге итермелейтін бірқатар факторлар анықталды (1.16-сурет). Факторлардың бәрін экономикалық, институционалдық, әлеуметтік, саяси, әкімшілік, сондай-ақ тұрғылықты ортасы сынды алты бағытта бөлуге болады. Айта кетері, жастардың кетуін талдағанда, экономикалық қиындықтар, жұмысқа орналасудағы қиындықтар, денсаулық сақтау мен ұсынылған білім сапасына риза болмау жиі кездеседі.

1.16-сурет. Көші-қон кезінде қазақстандық жастарды елден итеретін факторлар

Дереккөз: «Жастар» F30

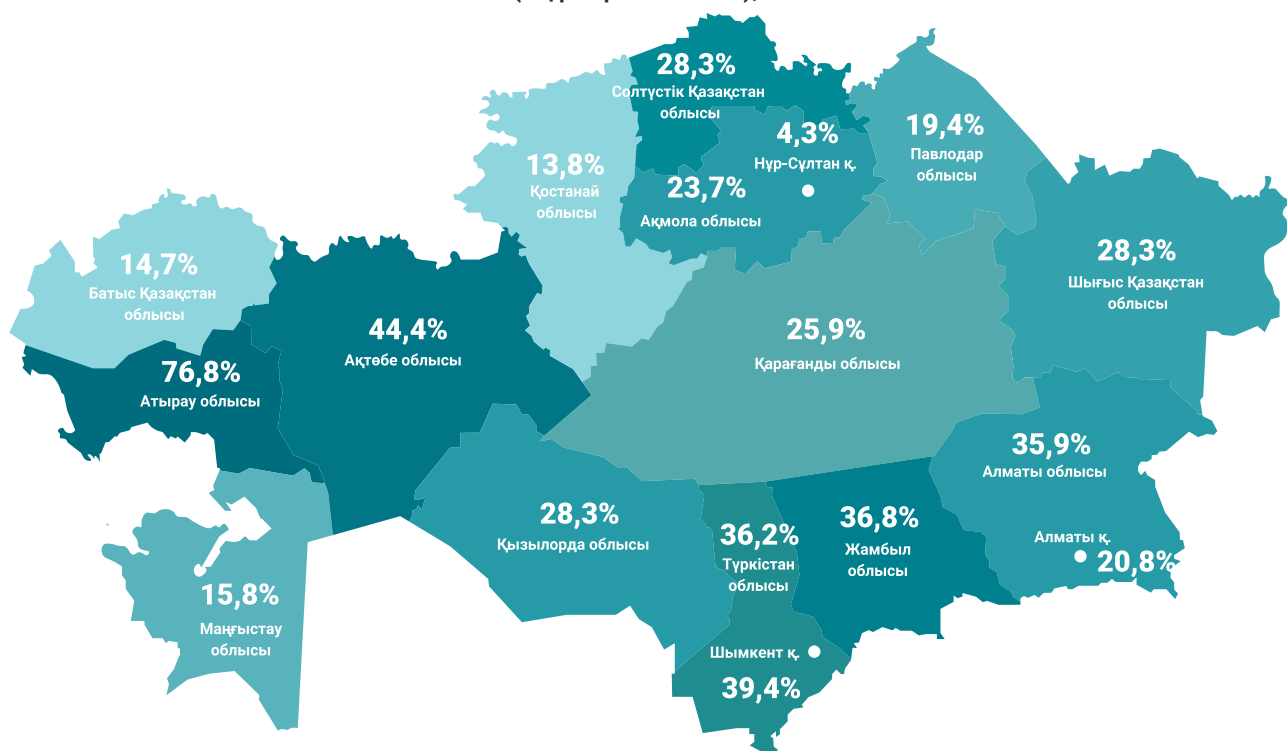
Жастардың ішкі көші-қоны сипатына қатысты, респондент жастардың едәуір үлесі Қазақстанның басқа өңіріне көшуге дайын екенін атап өту қажет. Жылдар динамикасында ішкі көші-қонға дайын жастар үлесі едәуір, 2017 жылғы 19,1 %-дан 2020 жылы 29,2 %-ға дейін артқаны байқалады. Иммигранттар саны, әрине, өмір сүру сапасы олар кеткен аймаққа қарағанда жоғары болатын жерлерде артады. Көші-қон ағындарына негізінен еңбек нарығындағы жағдай мен материалдық фактор (жалақы, өңірдегі тұрмыс деңгейі) ықпал етеді. Аумақтарға қарай айырмашылықтарды ескерсек, Қазақстандағы жастардың өңірлер арасындағы көші-қонының жеке алынған өңірлердің демографиялық және экономикалық дамуы үшін ғана емес, жалпы ел үшін де үлкен маңызы бар.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, көбінесе көші-қонға Атырау (76,8 %), Ақтөбе (44,4 %), Түркістан

(36,2 %), Жамбыл (36,8 %) облыстарының және Шымкент қаласының (39,4 %) жастары бейім. Бір қызығы, өзге өңірлердің тұрғындары қызыға қарайтын Шымкент қаласы – жастар бәрінен көп кететін нүкте. Бұл қала жастарының көпшілігі Алматыға (74 %) және Нұр-Сұлтанға (22 %) қоныс аударуға дайын екенімен түсіндіріледі, өзге өңірлер олар үшін мүлдем тартымды емес. Өңірлер бойынша талдау жастардың қалауында теңгерім жоғын көрсетеді: **жас қазақстандықтардың көпшілігі осы үш республикалық маңызы бар қаланың шегінде ғана көшуді жоспарлап отыр.** Өзге өңірлер жаңа тұрғылықты жер ретінде сирек қарастырылады. Бірақ бұл кейбір аймақтарда жұмыс күші тапшылығына, ал өзге өңірлерде артық болуына әкеп соғуы мүмкін, бұл экономика мен әлеуметтік салаға жағымсыз әсерін тигізеді.

⁷ «Қазіргі Қазақстан жастарының көші-қон көңіл-күйі» талдамалық есебі, «Жастар» F30, 2020

1.18-сурет. «Белгісіз мерзімге басқа өңірге көшуге дайынсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі (өңірлер бойынша), %

Дереккөз: «Жастар» F30

Жастар үшін ішкі көші-қон кезіндегі маңызды тартылыс факторлары – табысты өңір мәртебесі, дамыған инфрақұрылым, дамыған ойын-сауық индустриясы және өмір сүру сапасының неғұрлым жоғары деңгейі. Итеруші фактор ретінде көбінесе қолайсыз әлеуметтік-экономикалық жағдай, кейде ғана климат аталады. Қазақстандық жастар сыртқы көші-қонға қарағанда ішкі көші-қонға көбірек бейім. Бұл ретте қазақтар орыс және басқа этностарға қарағанда ішкі көші-қонға екі есе жиі бейім, ал орыстар және басқа

ұлттар басқа елге көшуге үш есе жиі бейім келеді.

Жалпы, теріс көші-қон сальдосы динамикасына қарамастан, қазір Қазақстан жастарының әлеуметтік көңіл-күйін жақсы деп сипаттауға болады: жастар арасында оптимистік көзқарас пен оң болжам басым. Сонымен қатар, респонденттер неғұрлым жас болса, олардың өмірге риза болуы деңгейі де соғұрлым жоғары болады. **Бірақ қазірдің өзінде жастардың бестен бір бөлігі елдегі экономикалық және саяси жағдайға риза емес, бұл келешекте көші-қонға себеп болуы мүмкін.**

Ұсыныстар

1. Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар әртүрлі ғылыми-зерттеу орталықтарында жастарды әлеуметтанулық зерттеу нәтижесінде әзірленген практикалық ұсынымдық шаралардың іске асырылуын мониторинг жасау және бақылау механизмін қарастырсын.

2. Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар Қазақстандағы жастар саны 2030 жылға қарай кейінгі жылдардағы рекорд көрсеткішке жетеді деген болжамды ескере отырып, жастарға орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада әлеуметтік-экономикалық қолдау көрсету шараларын әзірлеуі қажет.

3. Жергілікті атқарушы органдар азаматтық хал актілерін тіркеу бөлімдердің рөлін кеңейтсін, олар неке қию ғана емес, отбасылық өмір туралы білім алу орнына айналуға тиіс. Бұл құрылымдарда ерлі-зайыптылар анонимдік пен құпиялықты сақтай отырып кеңес ала алатын орталықтар жұмыс істеуі керек.

4. Жергілікті атқарушы органдар ҰЕҰ қатыстыра отырып, қарым-қатынас дағдарысын өткеріп жатқан отбасылар үшін арнайы орталықтар ашсын.

5. ҚР Білім және ғылым министрлігі мектеп бағдарламасына жасөспірімдер мен жастардың мәдени және жас ерекшеліктерін ескере отырып, сексуалдық және репродукциялық саулық мәселелері бойынша жыныстық тәрбие мен ағарту курсы енгізсін. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, жыныс тақырыбындағы ағарту жыныстық қатынасқа алғаш түсу жасын ұлғайтады және келешекте отбасының сақталуына оң әсерін тигізеді.

6. ҚР Денсаулық сақтау министрлігі репродукциялық саулықты сақтау мәселелерінде жас отбасын қолдау бағдарламасын әзірлесін.

7. ҚР жоғары оқу орындары студенттер оқып жүргенде-ақ өзінің келешек өмірін елестете алуы және жұмысқа орналасуға қатысты жоспар жасай алуы үшін мансаптық және кәсіптік жоспарлау мәселелерін пысықтасын. Түлектерді кепілді жұмысқа орналастыру үшін әкімдіктер, ЖОО мен жұмыс берушілердің өзара іс-қимылын күшейту бойынша атаулы жобалар іске қосылсын. Білім беру жүйесін келешектегі кадрлар қажетіне қайта бағдарлай отырып, алдағы жылдары қажет болатын мамандықтар нарығына мониторинг және талдау жүргізу ұсынылады.

Сарапшылардың ұсыныстары мен пікірлері:

«Көші-қон ағындарын реттеуге және жұмыс орындары тапшылығы, бәсеке, тұрғын үй болмауы сынды туындайтын қатерлердің алдын алуға бағытталған мақсатты атаулы жобаларды әзірлеу қажет».

Сарапшы, зерттеуші-әлеуметтанушы.

«Жастардың түрлі топтарының әлеуетін іске асыру үшін жағдай жасаған маңызды. Жоғары білікті және білім деңгейі жоғары жастарға ерекше назар аудару керек, өйткені қазіргі кезде «ғұламалардың жылыстауы» қаупі бар. Тиісті жағдайларды (инфрақұрылым, технологиялар, барабар зерттеу базасы және кәсіби машықтарды іске асыруға керек ресурстар), әлеуметтік кепілдіктерді, білімі мен тәжірибесі негізінде жоғары білікті мамандарға неғұрлым жоғары еңбекақы төлеуді ұсыну қажет. Еңбекақы – «ғұламалардың жылыстауына» әкеп соғатын маңызды экономикалық факторлардың бірі, өйткені қызметкер басқа мемлекеттегі еңбекақыны тартымды деп санайды»

Сарапшы, зерттеуші.

«Көшбасшылардың жаңа буынын қалыптастыру қажет. Қала мен аудан жастары арасындағы алшақтықты қысқарту қажет. Әлеуметтік желілерде жастар саясаты бойынша жағымды материалдарды тұрақты жариялап отыру қажет».

Сарапшы, облыс әкімдігінің өкілі.

2-ТАРАУ.

Жастардың денсаулығы
мен бос уақыты

2-ТАРАУ.

Жастардың денсаулығы мен бос уақыты

2.1 Денсаулық сақтау жүйесінде жастардың денсаулығын қорғау

Жастардың денсаулығын қорғау – мемлекет үшін маңызды міндеттердің бірі. Алайда кейінгі жылдары Қазақстанда осы мақсаттарға қол жеткізуге кедергі келтіруі мүмкін бірқатар жағымсыз үрдіс байқалуда.

Жастар мінез-құлық қауіп факторларына (алкоголь, темекі, есірткі) қатысты әлсіз келеді. Мұның себептері – жаңа нәрсені байқап көруге деген ұмтылыс, нонконформизм, оның салдары туралы жетік білмеу. Жаман әдеттер мен тәуелділіктер жастардың денсаулығына теріс әсер етеді. Негізгі қауіп – бұл жаман әдеттерден бас тартқанның өзінде, жастар бастапқыда денсаулығына айтарлықтай зиян келтіріп алады. **Ересектерде пайда болатын созылмалы аурулардың көбі жастардың жаман әдеттерінің салдары болуы мүмкін.**

Тағы бір қауіп – **жеткіліксіз физикалық белсенділік**. Бұл ең алдымен тірек-қимыл, қан айналымы және ас қорыту жүйелеріне зиян тигізеді.

Тағы бір қауіп факторы – **ерте жүктілік, жасанды түсік, бедеулік** проблемалары, бұл ұлттың сақталуына айтарлықтай әсер етеді.

Карантин мен әлеуметтік оқшаулану кезеңінде **жастар арасында психикалық аурулардың артуы** өзекті мәселе болды.

Осы проблемаларды шешу үшін елімізде ҚР Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасы және ҚР Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы жаңа кодекс (2020 жылғы 7 шілде) қабылданды. «Денсаулық» бағдарламасы жастардың денсаулығына назар аударумен шектелмей, денсаулық сақтау жүйесін кешенді жақсартуға бағытталған. Әрине, медициналық қызметтер сапасының жалпы артуы жас азаматтардың денсаулығына оң әсер етеді, алайда бұл саладағы кейбір проблема-

лар осы бағдарлама ұсына алмайтын неғұрлым нақты тәсілді қажет ететінін түсіну керек.

Мұндай нақты тәсілді жаңартылған Денсаулық туралы кодексте көруге болады, оған сәйкес жастар мен 10–18 жас аралығындағы кәмелетке толмаған балалар репродукциялық және психикалық саулықты қорғау бойынша құпия қызметтерді, оның ішінде медициналық, психоәлеуметтік және заңгерлік қызметтерді алуға құқылы. Сонымен қатар, мұндай көмек алу үшін бастапқы буын мамандарының жолдамасы қажет емес. Бұл қадам аса маңызды, өйткені жастар репродукциялық және психикалық саулық мәселерінде әрқашан ата-анасына сыр аша бермейді және осындай құпиялық білікті көмек алу мүмкіндігін арттырады.

Осылайша, мемлекет жастардың денсаулығын қорғау бойынша шаралар жасап отыр, алайда әлі де көптеген сын-қатерлерді еңсеру керек. Оның ішінде нормативтік құқықтық базаны жақсарту, Денсаулық сақтау министрлігі, Білім және ғылым министрлігі мен Ішкі істер министрлігі арасындағы өзара іс-қимылды реттеу, халықтың түрлі топтары арасындағы жастар үшін медициналық қызметтерді қолжетімді ету, сондай-ақ жастардың білікті медициналық көмек алу турасындағы хабардарлығын арттыру сынды шаралар атқарылуы керек.

2.2 Жастардың әлеуметтік маңызы бар аурулары

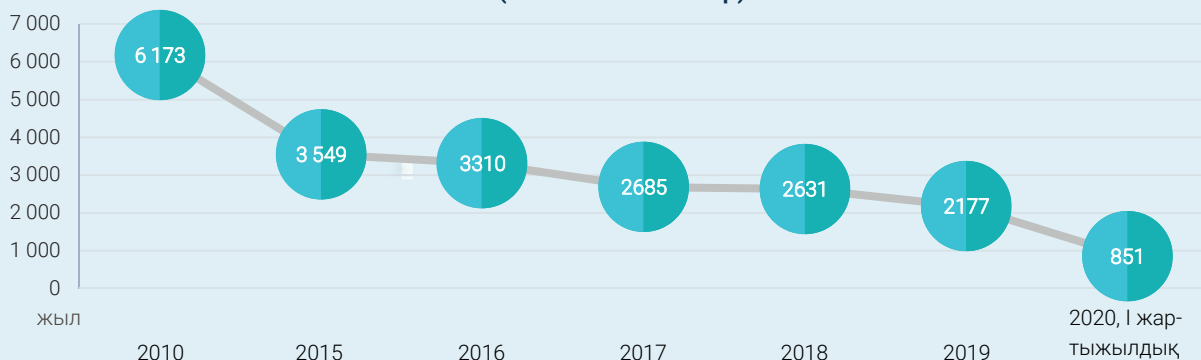
Салауатты жастар – қоғамның баға жетпес байлығы және келешек ұрпақтың еңбек, қорғаныс әлеуетін анықтайтын жоғары білікті мамандар, олардың өсіп-өнуі және денсаулығы. Сондықтан, жастардың денсаулығын сақтау үшін қолайлы жағдайлар жасаған маңызды. Кейінгі жылдары жастардың әлеуметтік маңызды ауруларында белгілі бір тенденциялар байқалады.

Өкпе туберкулезі

Туберкулез – әлемдегі өлімнің ең көп таралған 10 себебінің бірі. Жыл сайын аурудан шамамен 1,5 миллион адам қайтыс болады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің (бұдан былай – ҚР ДСМ) статистикасына сәйкес, **2010 жылдан**

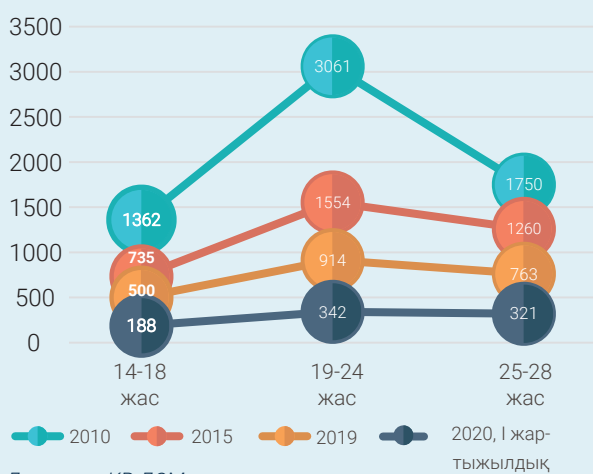
бастап жастар арасында алғаш рет анықталған өкпе туберкулезінің саны тұрақты түрде, әрі барлық жас тобы бойынша бірдей азайып келеді. Кейінгі 10 жылда елде ауру 65 %, ал кейінгі бес жылда 40 % азайған. Алайда, туберкулезді назардан тыс қалдыруға болмайды.

2.1-сурет. Жастар арасында өкпе туберкулезіне шалдығу статистикасы, 2010-2020 жж. (абсолют шамалар)

Дереккөз: ҚР ДСМ

2.2-сурет. Жастар арасында жас топтары бойынша анықталған өкпе туберкулезі жағдайлары саны (абсолют шамалар)

Дереккөз: ҚР ДСМ

Көбінесе өкпе туберкулезімен 19–24 жастағы адамдар ауырады. Көрсеткіштерді өңірлер тұрғысынан қарастырсақ, 2019 жылы бұл аурумен ауыратын жастар бәрінен көп Алматы (215 жағдай), Атырау (191 жағдай) және Түркістан (163 жағдай) облыстарында, сондай-ақ Алматы (172 жағдай) және Нұр-Сұлтан (165 жағдай) қалаларында тіркелді. Ең аз саны – СҚО (53 жағдай), Павлодар (63 жағдай) және Ақмола (69 жағдай) облыстарында.

2020 жылдың бірінші жартыжылдығында жастар арасында өкпе туберкулезіне шалдығу жағдайы бәрінен көп (2.1-кесте) Алматы қаласында (75), Атырау облысында (70), Алматы облысында және Нұр-Сұлтан қаласында (67), сондай-ақ Түркістан облысында (65) анықталды. Бұл аймақтардағы жоғары көрсеткіштер студенттердің ірі қалаларға тұрақты ағынымен, сондай-ақ студенттерге міндетті скрининг жүргізу бағдарламалары арқасында студенттер арасында туберкулезді анықтау деңгейі жоғары болуымен байланысты болуы мүмкін. Ең аз жағдай СҚО (14), Павлодар (25) және Қарағанды (34) облыстарында тіркелді.

Балалар мен жасөспірімдердің туберкулезбен ауыруының алдын алу – денсаулық сақтау саласы мен мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (бұдан былай – ДДҰ) көрсеткіштері бойынша стандарттарға қол жеткізу үшін Қазақстан Республикасында Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленді, 2020 жылғы 5 қаңтардағы «Халыққа туберкулез кезінде медициналық көмек көрсетуді ұйымдастыру стандартын бекіту туралы» № 158 бұйрық шықты.

2.1-кесте. 2019 және 2020 жылдары жастар арасында өкпе туберкулезімен ауыру, өңірлер тұрғысынан (абсолют шамалар)

№	Өңір	2019				2020, I жартыжылдық			
		14-18	19-24	25-28	Барлығы	14-18	19-24	25-28	Барлығы
	Қазақстан Республикасы	500	914	763	2177	188	342	321	851
1	Ақмола облысы	16	28	25	69	16	10	13	39
2	Ақтөбе облысы	35	53	49	137	11	16	19	46
3	Алматы облысы	52	82	81	215	10	34	23	67
4	Атырау облысы	49	85	57	191	15	26	29	70
5	Батыс Қазақстан облысы	19	53	33	105	10	16	15	41
6	Жамбыл облысы	27	50	45	122	22	24	15	61
7	Қарағанды облысы	20	25	33	78	7	15	12	34
8	Қостанай облысы	20	51	47	118	6	18	25	49
9	Қызылорда облысы	40	70	40	150	18	16	22	56
10	Маңғыстау облысы	29	59	40	128	9	23	25	57
11	Павлодар облысы	12	29	22	63	2	12	11	25
12	Солтүстік Қазақстан облысы	10	27	16	53	3	6	5	14
13	Түркістан облысы	46	67	50	163	15	25	25	65
14	Шығыс Қазақстан облысы	24	44	53	121	7	20	21	48
15	Нұр-Сұлтан қ.	35	65	65	165	15	30	22	67
16	Алматы қ.	32	73	67	172	15	31	29	75
17	Шымкент қ.	34	53	40	127	7	20	10	37

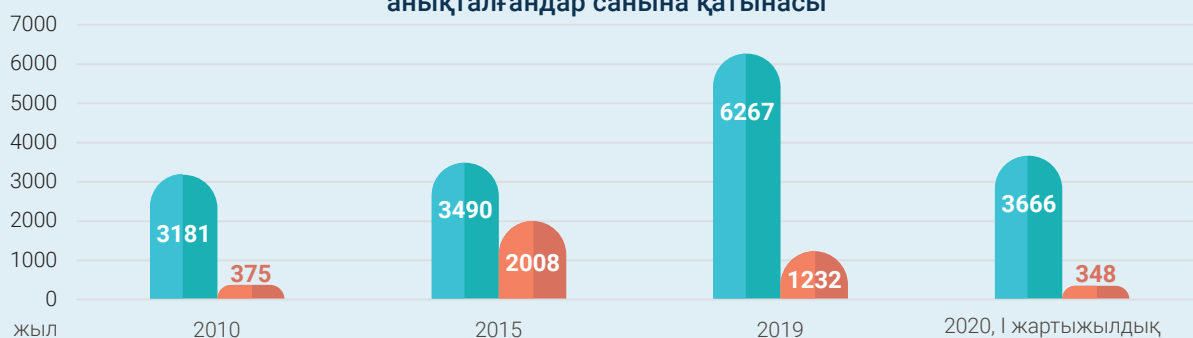
Дереккөз: ҚР ДСМ

Қатерлі ісіктер

Қатерлі ісіктер әлемдегі өлімнің басты себептері арасында екінші орында тұр және ДДҰ мәліметтері бойынша 2018 жылы дүниежүзінде 18,1 миллион жаңа ауру және 9,6 миллион қатерлі ісік ауруы тіркелді. Қатерлі ісік ауруының жаңа жағдайлары саны 2030 жылға қарай жылына 23,6 миллионға жетеді деп күтілуде. Қазақстанда кейінгі жылдары алаңдатарлық динамика байқалып отыр: 2010 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде **жастар арасында онкологиялық науқастар саны 2 есе артқан** (2.3-сурет).

Сонымен қатар, жастар арасында алғаш рет анықталған онкологиялық науқастардың саны азайып келеді. Жалпы кейінгі бес жылда (2015-2019 жж.) бұл көрсеткіш 38,6 % азайды. Онкологиялық ауруларды анықтаудың шыңы 2015 жылға келеді – 2008 жағдай, одан кейін есепте тұрған науқастардың жоғары көрсеткіші – 6267 жағдай, тиісінше, өмір сүру ұзақтығы ұлғайып келеді және өлім-жітім саны аз болуы, бір есептен, ауруды ерте кезеңде анықтауға, жүргізілетін емдеу және алдын алу әдістеріне байланысты.

2.3-сурет. Есепте тұрған жастар арасындағы онкологиялық науқастар санының алғаш анықталғандар санына қатынасы

Дереккөз: ҚР ДСМ

● Есепте тұрғандар

● Алғаш анықталғандар

Қалада онкологиялық аурулар бойынша көрсеткіштер ауылдардағы көрсеткіштерден екі есе артық (2.2-кесте). Ықтимал себептердің бірі – қалалық азаматтарға онкологиялық аурулар бойынша диагнозды анықтауға және растауға мүмкіндік беретін неғұрлым тиімді скрининг бағдарламалары.

2.2-кесте. Жастар арасында онкологиялық науқастар саны, есепте тұрған, қала және облыс бойынша алғаш анықталғандар

Жыл	Есепте тұрғандар		Алғаш анықталғандар	
	Қала	Ауыл	Қала	Ауыл
2010	1755	1426	293	82
2015	2150	1340	1365	643
2019	4248	2019	759	473
2020, I жартыжылдық	2320	1346	260	88

Дереккөз: ҚР ДСМ

2.3-кесте. Жастар арасында онкологиялық науқастардың саны, есепте тұрған, алғаш анықталған, жасы бойынша

Алғаш анықталған қатерлі ісіктер								
2015			2019			2020, I жартыжылдық		
14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28
292	727	989	197	394	641	59	114	175
Есепте тұрған онкологиялық науқастар								
2015			2019			2020, I жартыжылдық		
14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28
612	1303	1575	1049	2436	2782	895	1306	1465

Дереккөз: ҚР ДСМ

2019 жылы өңірлер арасында ең жоғары көрсеткіштер Қарағанды (716 жағдай), Шығыс Қазақстан (519 жағдай) және Алматы (475 жағдай) облыстарында, сондай-ақ Алматы (586 жағдай) және Нұр-Сұлтан (493 жағдай) қалаларында бай-

Жас ерекшелігі бойынша аурудың ең жоғары жиілігі 25–28 жас аралығында болады. Бұл үрдіс алғаш анықталған қатерлі ісігі бар адамдар арасында да, кейінгі бес жылда есепке тұрған онкологиялық науқастар арасында да сақталып отыр (2.3-кесте). Айта кетері, жастар арасында онкологиялық ауруларды анықтаудың төмендеуі үрдісі байқалады. Осылайша, есепте тұрған науқастардың жалпы саны артып келе жатқанын ескере отырып, 19–28 жастан асқан жас тобында алғаш анықталған онкологиялық науқастар көрсеткіші төмендеген: 2015 жылы – 1716 жағдай, ал 2019 жылы 1035 жағдай анықталған. Ал есепте тұрған онкологиялық науқастар саны 19–28 жас аралығындағы топта осы кезеңде 4,8 % артқан.

қалды. Ең аз саны – Маңғыстау (186 жағдай), Атырау (191 жағдай), Ақтөбе (200 жағдай) және Батыс Қазақстан (бұдан былай – БҚО) облыстарында (206 жағдай) (2.4-кесте).

2.4-кесте. 2019–2020 жылдары жастар арасында қатерлі ісікке шалдығу, өңірлер тұрғысында

№	Өңір	Есепте тұрғандар		Алғаш анықталғандар	
		2019	2020, I жартыжылдық	2019	2020, I жартыжылдық
	Қазақстан Республикасы	6267	3666	1232	348
1	Ақмола облысы	287	138	62	14
2	Ақтөбе облысы	200	151	40	10
3	Алматы облысы	475	322	106	24
4	Атырау облысы	191	90	31	13
5	Батыс Қазақстан облысы	206	119	93	4
6	Жамбыл облысы	342	209	73	18
7	Қарағанды облысы	716	298	98	47
8	Қостанай облысы	326	177	58	23
9	Қызылорда облысы	222	182	24	11

№	Өңір	Есепте тұрғандар		Алғаш анықталғандар	
		2019	2020, I жартыжыл- дық	2019	2020, I жартыжыл- дық
10	Маңғыстау облысы	186	141	40	13
11	Павлодар облысы	418	139	64	20
12	Солтүстік Қазақстан облысы	430	136	51	8
13	Түркістан облысы	215	358	134	21
14	Шығыс Қазақстан облысы	519	258	62	14
15	Нұр-Сұлтан қ.	493	313	38	23
16	Алматы қ.	586	441	157	25
17	Шымкент қ.	455	194	101	60

Дереккөз: ҚР ДСМ

2018 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 29 маусымдағы №395 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында онкологиялық аурулармен күрес жөніндегі 2018–2022 жылдарға арналған кешенді жоспар қабылданып, ҚР Денсаулық сақтау министрінің 2018 жылғы 13 қыркүйектегі № 539 бұйрығымен Кешенді жоспарды іске асыру жөніндегі жол картасы бекітілді. Кешенді жоспардың негізгі мақсаты онкологиялық аурулардың алдын алуға және ерте диагноз қоюға бағытталған.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2018 жылғы 29 желтоқсандағы № 47 бұйрығымен (бұдан былай – № 47 бұйрық) «Қазақстан Республикасының халқына онкологиялық көмек көрсетуді ұйымдастыру стандартын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2013 жылғы 2 тамыздағы №452 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді, онда онкологиялық көмек көрсету нысандары (амбулаториялық, стационарлық және

стационарды алмастыратын) бөлінді, халыққа онкологиялық көмек көрсететін ұйымдар мен мамандардың функциялары нақтыланды.

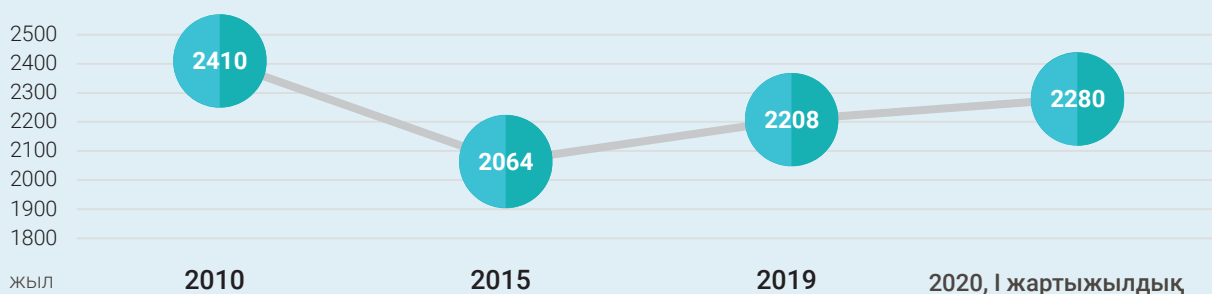
АИТВ және ЖИТС⁸

АИТВ инфекциясы әлеуметтік маңызды аурулар қатарына жатады, оның таралуы адам өмірінің әлеуметтік, саяси және экономикалық жағдайларына және оның жүріс-тұрысындағы АИТВ жұқтыруға ықпал ететін қауіп факторларының болуына байланысты.

2018 жылы жариялаған ЮНИСЕФ есебіне сәйкес, дүниежүзінде күн сайын шамамен 320 бала мен жасөспірім немесе сағат сайын 13 бала ЖИТС-пен байланысты аурулардан қайтыс болған.

Қазақстанда 2015 жылдан бастап АИТВ инфекциясы бар есепте тұрған жастар санының өсуі байқалады. 2020 жылдың I жартыжылдығында АИТВ-ға шалдығу көрсеткіші 2019 жылғы көрсеткіштен 72 жағдайға асып түсті (2.4-сурет).

2.4-сурет. 2010-2020 жылдары АИТВ-ға шалдығып, есепте тұрған жастар саны

Дереккөз: ҚР ДСМ

Соңғы 10 жылда АИТВ инфекциясы бар 14–18 жастағы ауылдағы жасөспірімдер саны 10 есе, қала-

лық жасөспірімдер саны алты есе артты. Жалпы, ең жоғары көрсеткіштер 25–28 жас тобында байқалады.

⁸ АИТВ – адамдағы иммун тапшылығы вирусы. ЖИТС – жұқтырылған иммун тапшылығы синдромы.

2.5-кесте. 2010–2020 жж. АИТВ-ға шалдығып, есепте тұрған жастар саны, қала және облыс тұрғысынан

Қала								
Жасы	2010		2015		2019		2020, I жартыжылдық	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
14–18	23	1,3	22	1,5	109	7,4	124	8,1
19–23	593	30,7	374	25,2	429	28,9	432	28,3
24–28	1314	68	1092	73,3	946	63,7	972	63,6
Барлығы:	1930	100	1488	100	1484	100	1528	100
Ауыл								
Жасы	2010		2015		2019		2020, I жартыжылдық	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
14–18	10	2,1	25	4,3	153	21,2	163	21,7
19–23	161	33,5	174	30,2	198	27,3	197	26,2
24–28	309	64,4	377	65,5	373	51,5	392	52,1
Барлығы:	480	100	576	100	724	100	752	100

Дереккөз: ҚР ДСМ

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 26 желтоқсандағы № 982 қаулысымен Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау саласын дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Бағдарламаның мақсаты – сапалы және қолжетімді денсаулық сақтауды қамтамасыз ету, міндеттердің арасында халықтың салауатты өмір салтын ұстануын қалыптастыру және қоғамдық денсаулық қызметін дамыту; медициналық көмектің сапасын арттыру; денсаулық сақтау жүйесін тұрақты дамыту бар. Сондай-ақ, халықаралық міндеттемелерге сәйкес АИТВ инфекциясымен өмір сүретін адамдарды тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі (бұдан былай – ТМККК) аясында оларға қажет медициналық көмек көрсете отырып, антиретровирустық терапиямен қамту артады. АИТВ инфекциясын шоғырландыру сатысында тежеу жөніндегі профилактикалық іс-шаралар жалғасады.

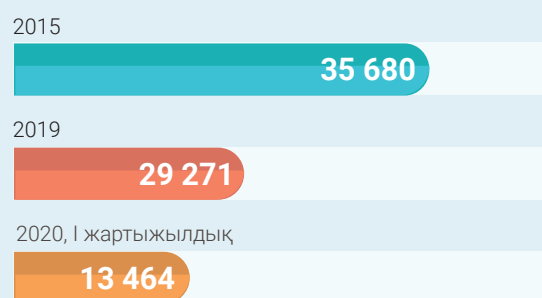
2.3 Жастардың репродукциялық саулығы

Репродукциялық саулықтың негізгі проблемасы – жасанды түсік жасаудың көп таралуы. Жасөспірім қыздар үшін түсік жасату әсіресе зиян: денсаулықтағы күрделі асқынулардан бөлек, олар моральдық, әлеуметтік, психологиялық тұрғыдан көп проблема тудырады⁹. Жасан-

ды түсіктің жартысынан астамы ерте ме кеш пе асқынуға соқтыратынын ескерсек, онда елдің болашақ халқының денсаулығын жоғалтудың нақты қаупі бар¹⁰.

Қазақстанда бұл тұрғыда оң динамика байқалады. 2.5-суретте көрсетілгендей, 2015 жылы 29 жасқа дейінгі жастар 35 464 жасанды түсік жасатса, ал 2019 жылы бұл көрсеткіш 6409-ға төмендеп, 29 271 жағдайды құраған.

2.5-сурет. 2015–2020 жылдардағы жастар арасындағы түсік жасатудың жалпы саны

Дереккөз: ҚР ДСМ

Жас ұрпақтың денсаулығын сақтау және туудың демографиялық көрсеткіштерін жақсарту мәселелерінде **кәмелетке толмағандар арасындағы (15–18 жас) ерте жүктілік және түсік жасату мәселесін жеке зерттеу керек.** Жасы бойынша 18 жасқа дейінгі қыздар жасатқан түсік көрсеткіші – 4%. Қалған 96% – 19–29 жастағылар (2.6-кесте).

⁹ Ларюшева Т. М., Лебедева Т. Б., Баранов А. Н. Жас әйелдердегі жүктілік және босану ағымының ерекшеліктері // Акушерлік және әйелдер аурулары журналы, т. LXI 1. – 2012 ж. 106-112 б.

¹⁰ Брюхина Е. В., Сафронов О. В., Слуднова Ф. Ф. Жасөспірімдердегі жүктілік. Репродукциялық саулыққа әсері // Акушерлік және гинекология. – 2003 ж., № 1. 37 б.

2.6-кесте. 2015-2019 жылдар аралығында жастар арасында түсік жасату саны

Жасы	2015		2019		2020, I жартыжылдық	
	Саны	%	Саны	%	Саны	%
14–18	1654	5 %	1155	4 %	555	4 %
19-24	17 465	49 %	13 507	46 %	6128	46 %
25-28	16 561	46 %	14 609	50 %	6781	50 %
Барлығы	35 680	100 %	29 271	100	13 464	100

Дереккөз: ҚР ДСМ

2.7-кестеден көрініп тұрғандай, кәмелетке толмағандар арасында түсік жасату саны азайы байқалады, бірақ ерте жүктілік саны көбейіп келеді. Бұл ретте өңірлер бөлінісінде жағдайлар-

дың ең көп саны екі параметр бойынша мынадай үш облыста тіркеледі: Түркістан, Қарағанды және Алматы облыстары.

2.7-кесте. 15-18 жас аралығындағы кәмелетке толмағандар арасында ерте жүктілік және түсік жасату жағдайлары саны

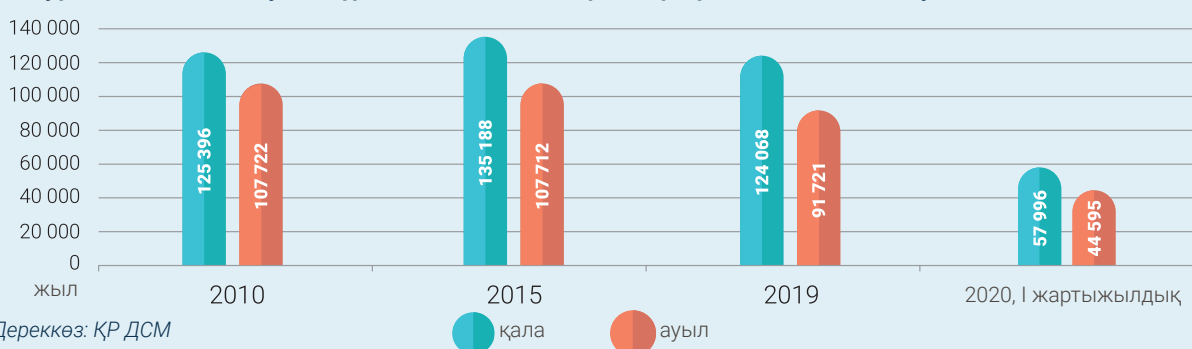
Өңір	Ерте жүктілік жағдайлары саны			Жасанды түсіктер саны		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Қазақстан Республикасы	3443	3482	3602	1286	1237	1146
Ақмола облысы	97	99	101	81	69	65
Ақтөбе облысы	40	47	44	43	38	38
Алматы облысы	672	688	694	130	132	117
Атырау облысы	135	113	87	42	39	28
Батыс Қазақстан облысы	44	45	40	38	38	43
Жамбыл облысы	2	307	255	70	82	82
Қарағанды облысы	234	218	303	155	148	122
Қостанай облысы	177	150	104	79	103	75
Қызылорда облысы	245	143	143	32	26	26
Маңғыстау облысы	128	129	333	57	62	75
Павлодар облысы	61	53	50	75	52	49
Солтүстік Қазақстан облысы	67	146	130	62	59	55
Түркістан облысы	-	568	668	-	141	146
Шығыс Қазақстан облысы	201	300	275	103	96	78
Нұр-Сұлтан қ.	324	196	108	54	51	49
Алматы қ.	173	211	135	69	77	67
Шымкент қ.	-	69	132	-	24	31

Дереккөз: ҚР ДСМ

Кейінгі 10 жылда жасөспірімдер саны 38 % (2010 жылғы 9111-ден 2019 жылы 5633-ке дейін), кейінгі бес жылда 25 % азайды. 2.6-суретте келтірілген мәліметтерден 2010 жылдан бастап 14–18 жас аралығындағы қалалық және ауылдық қыздар арасында босану саны тұрақты түрде азайғанын көруге болады. Бұл ретте 2015 жылы ауылдық жерлерде тұратын жасөспірім қыздар қалалық жерлер-

де тұратындарға қарағанда жиі босанады – 3321 жағдай (44 %) (көрсеткіш 4246 (56 %)). 2020 жылдың I жартыжылдығында ауыл қыздары арасында босанудың ең жоғары көрсеткіштері байқалады – 1486 (55 %), ал қала қыздары арасында көрсеткіш – 1196 (45 %). Айта кетері, ауылдық жасөспірімдер қалалық құрдастарына қарағанда жоспарланбаған жүктілік проблемаларына жиі кезігеді.

2.6-сурет. Қала және ауыл тұрғысынан жасөспірімдер арасындағы босану саны, 2010–2020 жж.

Жас ұрпақтың репродукциялық саулығының тағы бір маңызды проблемасы – бедеулік. Өкінішке қарай, қазір Қазақстандағы **әр алтыншы отбасы балалы бола алмайды және осыған байланысты ажырасу саны да көп**. Жыл сайын елімізде 150 мыңнан астам неке қиылады. Шамамен 15 % және бұл шамамен 20 000 ерлі-зайыпты бала сүйе алмайды. Олардың жартысы **экстракорпоралдық ұрықтандыру** (бұдан былай – ЭКҰ) процедурасына зәру. Мұндай процедура-ның құны 800 000–1 000 000 теңге аралығында. Қазақстанда ЭКҰ-ға жыл сайын тек 900 квота бөлінеді. Яғни, мұқтаждардың 10 %-дан азы тегін медициналық көмекке үміт арта алады¹¹.

Қосалқы репродукциялық технологиялар Қазақстанда алты жыл бұрын ТМККК-ге кірген. Осы уақыт ішінде 3000 квота берілді, **1200 бала дүниеге келді**. Қазір 22 орталық ЭКҰ жасайды, алайда олардың бесеуі ғана бұл қызметті тегін көрсетеді. Бұл проблеманың маңыздылығын түсіне отырып, ел президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің **«Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі»** жолдауында Біріккен Ұлттар Ұйымының (бұдан былай – БҰҰ) Қазақстан халқының өсуіне қатысты демографиялық болжамдарына сәйкес, **Үкіметке 2021 жылдан бастап «Аңсаған сәби» арнайы бағдарламасын іске қосуды тапсырғанын, онда ЭКҰ бағдарламалары бойынша квоталар санын жеті мыңға дейін, яғни жеті есе арттыру қажетін атап өтті**. Жас ұрпақтың репродукциялық саулығын сақтау – мемлекеттің өзекті проблемаларының бірі, алдағы 10–15 жылда ол барлық түйінді әлеуметтік-демографиялық процестерді тікелей айқындайды. Сондықтан қазір ұлттық адами капиталды сақтап қалу үшін алдын алу шараларын жасаған маңызды.

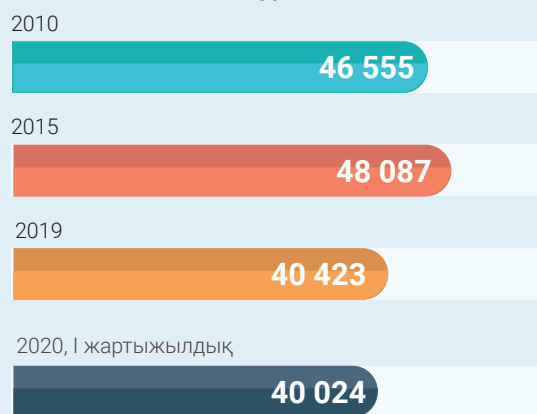
2.4 Жастардың психикалық саулығы

Жастар саясаты тиімділігінің тағы бір маңызды көрсеткіші – жастардың психикалық саулығы сапасын арттыру. Бүгінгі таңда цифрлық қоғам дәуірінде жас ұрпақтың психикалық саулығының нашарлауында әлеуметтік желілердің рөлі үлкен. Олар әлеуметтік салыстыру және теріс өзара әрекеттесу, соның ішінде

кибербуллинг арқылы жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауы мен тұлғааралық қатынастарына әсер етуі мүмкін. Әртүрлі айқаспа, бойлық және эмпирикалық зерттеулердің мәліметтері смартфондар мен әлеуметтік медианы қолдану жастар арасында психикалық ауытқулар, ауто-агрессиялы мінез-құлық пен суицидтің көбеюіне әкелетінін көрсетеді. Сонымен, ДСҰ мәліметтері бойынша, әлемдегі балалар мен жасөспірімдердің шамамен 20 %-ында психикалық ауытқулар немесе проблемалар бар, олардың жартысына жуығы 14 жасқа дейін басталады. **Психоневрологиялық ауытқулар – әлемдегі жастар арасында мүгедектіктің жетекші себептерінің бірі**¹².

Статистикалық деректерге сәйкес, 2015 жылы Қазақстан Республикасында 14–29 жас аралығындағы 46 555 адам психикалық ауруларға шалдығып, есепте тұрған. 2019 жылы 2015 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 16 % төмендеп, 40 423 адам болды (2.7-сурет). **Алайда, 2020 жылы бұл көрсеткіш екі есе артуы мүмкін:** тек 2020 жылдың I жартыжылдығында сандық коэффициент 40 024 жағдай болып, 2019 жылғы шамамен жылдық көрсеткішпен теңескен.

2.7-сурет. 2010–2020 жылдары психикалық ауытқуларға шалдығып, есепте тұрған жастар саны

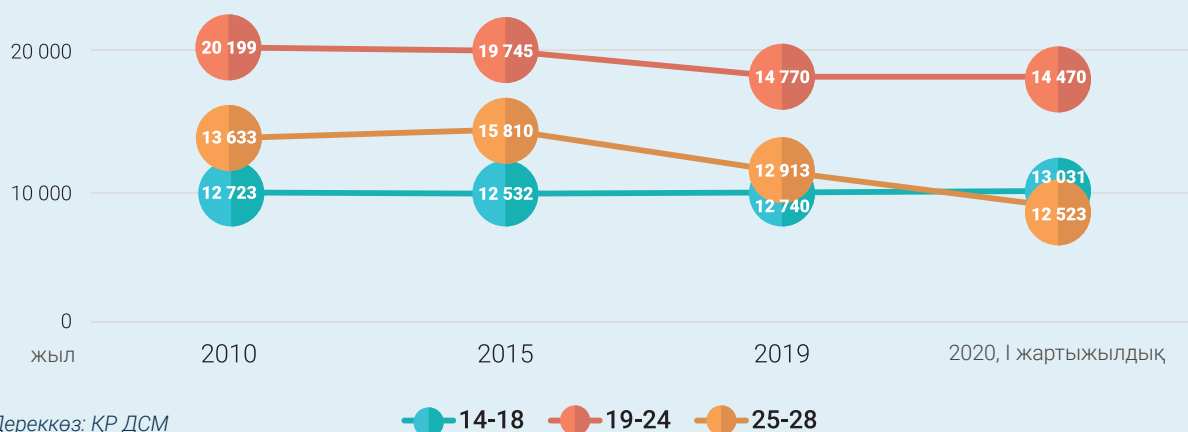
Дереккөз: ҚР ДСМ

Есепте тұрған жастар арасындағы сырқаттану көрсеткішін жастар тұрғысынан қарастыра отырып, айтарлықтай жоғары сандар 25–28 аралығындағы жас тобында белгіленеді (2.8-сурет). Айта кетері, 19-24 және 25–28 жас санаттарында аурудың азаюы үрдісі байқалады. Ал 14–18 аралығындағы жас тобында кейінгі 10 жылда көрсеткіштер бір деңгейде қалып отыр.

¹¹ «Қазақстандағы бедеулік мәселесін 5 жыл ішінде шешкіміз келеді», <https://almaty.tv/news/meditsina/1552-problemu-besplodiya-v-kazakhstane-khotyat-reshit-v-techenie-5-let>

¹² Дүниежүзілік психикалық саулық күні, <https://ria.ru/20151010/1298818815.html>

2.8-сурет. Жасына байланысты жастар арасында психикалық ауытқуларға шалдығу көрсеткіштері

2.8-кестеге сәйкес 2019 жылғы өңірлер бойынша психикасы бұзылып, есепте тұрған жастардың бәрінен көбі Түркістан (5648 адам), Қарағанды (4655 адам), Алматы (3522 адам) облыстарында, Қостанай (3249 адам) облысында және ШҚО

(3221 адам) байқалады. Психикалық ауытқуларға шалдығудың төмен деңгейі Солтүстік Қазақстан (1109 адам) облысына, БҚО-ға (1225 адам) және Нұр-Сұлтан қаласына (1447 адам) тән.

2.8-кесте. Психикалық ауытқуға шалдығып есепте тұрған жастар саны, 2019–2020 жж., өңірлер бойынша

№	Өңір	2019	2020, I жартыжылдық
	Қазақстан Республикасы	40 423	40 024
1	Ақмола облысы	1692	1640
2	Ақтөбе облысы	1801	1779
3	Алматы облысы	3522	3461
4	Атырау облысы	1474	1460
5	Батыс Қазақстан облысы	1225	1252
6	Жамбыл облысы	1695	1674
7	Қарағанды облысы	4655	4580
8	Қостанай облысы	3249	3120
9	Қызылорда облысы	2069	2044
10	Маңғыстау облысы	1448	1423
11	Павлодар облысы	1663	1661
12	Солтүстік Қазақстан облысы	1109	1103
13	Түркістан облысы	5648	5675
14	Шығыс Қазақстан облысы	3221	3127
15	Нұр-Сұлтан қ.	1447	1469
16	Алматы қ.	1779	1775
17	Шымкент қ.	2726	2781

Дереккөз: ҚР ДСМ

Жастар арасында суицидтер қоғамға ең үлкен әлеуметтік-экономикалық зиян келтіретін кеселдердің қатарында тұр. ДДҰ деректері бойынша, 15–29 жастағы адамдар арасында өз-өзіне қол жұмсау – жол-көлік оқиғаларында (бұдан былай – ЖКО) қаза табудан кейінгі өлімнің екінші басты себебі, Қазақстан өз-өзіне қол жұмсау саны бо-

йынша әлемде үшінші орын алады және Орталық Азия елдері арасында көш бастап тұр (жалпы барлық жас тобы бойынша)¹³. Қазақстанда өлім-жітім саны шекті деңгейден 1,5 есе жоғары. 2019 жылдың қорытындысы бойынша ең күйзеліске ұшыраған өңірлер тізімінде – Алматы облысы (425 суицид), ШҚО (411 суицид), Түркістан (342 суи-

¹³ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының ресми сайты, Suicide: Key facts. Мына жерден қарауға болады: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/suicide>

цид), Қарағанды (308 суицид) облыстары және Алматы қаласы (285 суицид) бар. Нұр-Сұлтанда 2019 жылдың 12 айында 139 суицид жасалды, бұл 2018 жылғы көрсеткіштен 7,9 % артық. 2019 жылы ел-

дегі суицидтер саны өткен жылмен салыстырғанда 7,4 % артты. Халық арасында суицид әрекеттері саны бір жылда 12,9 % артты¹⁴.

2.9-кесте. Қазақстан жастары арасындағы үш жыл ішіндегі суицидтер саны, жынысы мен жасы бойынша

Кезең	Жасы	Суицид әрекеттері		Аяқталған суицидтер	
		Ерлер	Әйелдер	Ерлер	Әйелдер
2017	15–17	55	209	52	46
	18–24	251	408	273	115
	25–29	319	254	322	79
	Барлығы	625	871	647	240
2018	15–17	59	185	66	38
	18–24	313	445	267	105
	25–29	419	323	289	78
	Барлығы	791	953	622	221
2019	15–17	59	205	73	38
	18–24	350	435	251	114
	25–29	544	304	317	84
	Барлығы	953	944	641	236
2019, I жартыжылдық	15–17	35	81	26	15
	18–24	202	160	106	48
	25–29	302	138	133	20
	Барлығы	539	379	265	83
2020, I жартыжылдық	15–17	28	111	36	16
	18–24	159	233	117	55
	25–29	242	157	171	44
	Барлығы	429	501	324	115

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Мамандардың статистикалық мәліметтері мен сараптама пікірлерін талдау суицидке бейім мінез-құлықтағы кейбір типологиялық сипаттарды анықтауға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, жыныс пен суицидке бейім мінез-құлық арасында байланыс бар. Еркектерде аяқталған суицидтер, әйелдерде суицидке талпыну әрекеттері басым. **Әйелдерге өз-өзіне қол жұмсау әрекетін проблеманы жариялаудың тәсілі ретінде, ер адамдарда – шешімді жүзеге асыру ретінде қолдану тән.** Жынысына байланысты жас топтарында айырмашылық бар. Сонымен, әйелдерде өзіне-өзі қол жұмсауға талпыну әрекеттері мен аяқталған суицидтер саны орта жастағы (18–24 жас аралығы) топта, ал ерлерде – ересек топта (25–29 жас аралығы) көп¹⁵.

Суицидтің әлеуметтік портреті – өте шартты санат. Суицидтер арасында жасы мен әлеуметтік-экономикалық мәртебесі әртүрлі адамдар

болуы мүмкін. Өзіне-өзі қол жұмсауға әкелетін сипаттар жиынтығы, сондай-ақ психологиялық және биоәлеуметтік факторлар ғана бар. **Мұндай жағдайларға: мазасыздық, күйзеліс, ақша, тұрғын үй, тұрақты жұмыс болмауы, психологиялық жарақат жағдайы, жалғызсырау, қарым-қатынас пен отбасындағы проблемалар жатады.**

Қазақстанда стигматизация – уақтылы психологиялық көмек алуға айтарлықтай кедергі. Психологиялық көмек алғысы келетін адамға түрлі лақап ілінеді. Көп адам психологиялық көмек қажет екеніне сенбейді, адам психологқа жүгінсе, онда әлсіз деген атқа қалады. Көп адам содан қорқып, дәрігерге бармай-ақ қойғанды жөн көреді. Бұл тек ауылдық жерлерде ғана емес, республикалық маңызы бар қалаларда да өзекті мәселе. Көбінесе отбасылар теріс фактілерді ұят санап, оларды жасыруға тырысады.

¹⁴ ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ресми сайты. Статистика: ИИМ жиынтық есебі. Мына жерден қарауға болады: <https://qamqor.gov.kz>

¹⁵ «Жастар ортасында суицид проблемасы және оның алдын алу» талдамалық баяндамасы, «Жастар» F30, 2020 ж.

2.5 Жастардың дене белсенділігі және бос уақыты

Дене белсенділігі

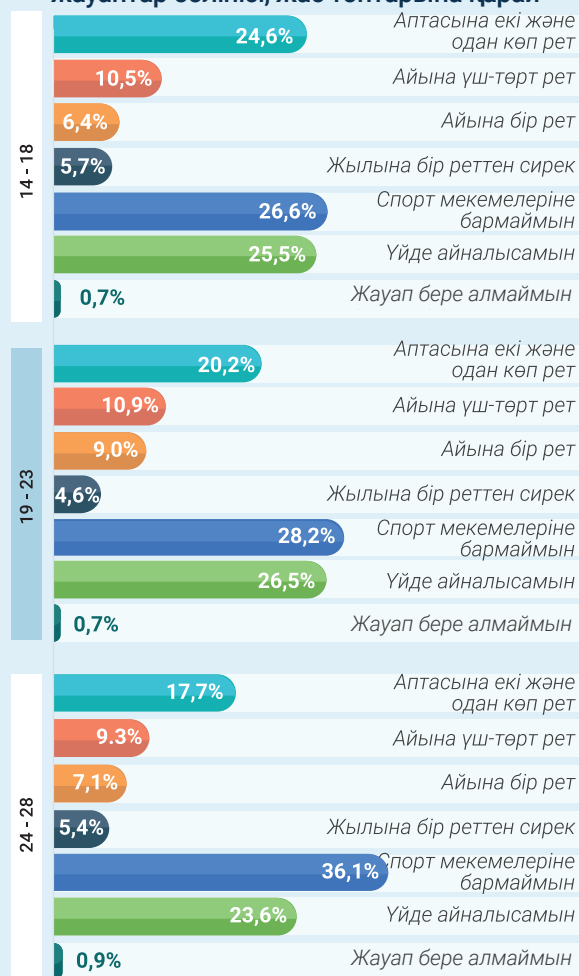
Қазір спорттың маңызы мен танымалдығы артып келеді. Дене белсенділігін денсаулықты сақтау мен күтудің бір әдісі ғана емес, сонымен қатар жастар ортасында зиянды әдеттердің алдын-алу шаралары ретінде қарастыруға болады. «Жастар» ҒЗО биыл жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуінде жастардың спортқа деген көзқарасын зерттеді. Спорттық секцияларға/жаттығуларға бару жиілігі туралы жауаптарды талдау көрсеткендей, жастардың 30,9 % спорттық мекемелерге бармайды. Респонденттердің 25 % үйінде спортпен шұғылданады, 20,5 % аптасына екі немесе одан да көп рет жаттығуға уақыт бөледі, 10,1 % – айына үш-төрт рет спортпен шұғылданады.

Сауалнама нәтижесінде спорт секциясына қатысу жиілігі жас тобына байланысты болатыны анықталды. Адам неғұрлым жас болса, оның жаттығуларының қарқындылығы соғұрлым жоғары болады. Осылайша, 14–18 жас аралығындағы топта – 24,6 %, 24–28 жас аралығындағы топта – 17,7 % спорт секцияларына аптасына екі және одан да көп рет қатысады. 19–23 жас аралығындағы топ өкілдерінің «айына бір рет» жауаптары – 9 %, 14–18 жастағыларда – 6,4 % және 24–28 жастағылар арасында – 7,1 %. 24–28 жас аралығындағы респонденттердің 36,1 % спорт мекемелеріне бармайды. 19–23 жас аралығындағы жастар үйде спортпен шұғылданғанды жөн көреді (26,5 %).

Спортқа деген қызығушылық жас жігіттерде басым. Осылайша, аптасына екі және одан көп рет дене белсенділігімен ерлердің 27,4 %, ал әйелдердің 13,6 % айналысады (2.10-сурет). Айына үш-төрт рет 12,6 % ұлдар мен 7,7 % қыздар спортқа уақыт бөледі. Жас жігіттерге қарағанда қыздардың көбі спортпен үйде (28,3 %) шұғылданады (21,6 %). Қыздардың 37,5 % мен жігіттердің 24,3 % спорт мекемелеріне бармайды.

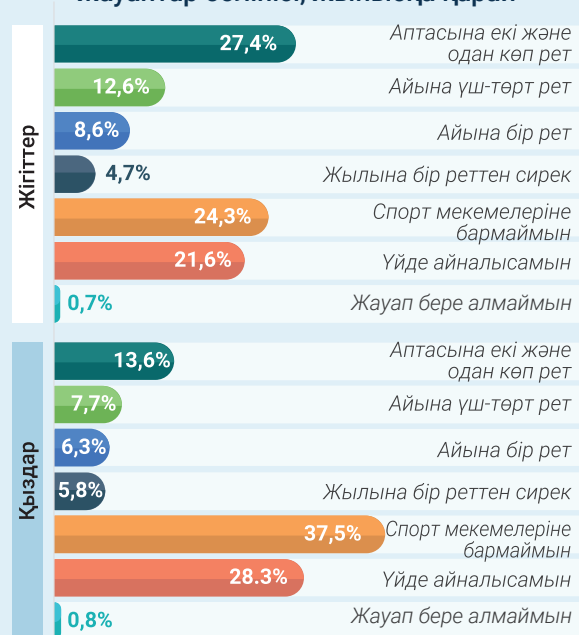
Қазақстанда 2019 жылы дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде 5 706 625 адам (**ел халқының 30,7 %**) шұғылданған. Бұл 2018 жылмен салыстырғанда 230 000 адамға көп (5 475 969 адам болды). Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын адамдар саны Түркістан (47 128 адамға) және Алматы (30 282 адамға) облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында (16 212 адамға)

2.9-сурет. «Спорттық секцияларға/жаттығуларға қаншалықты жиі барасыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, жас топтарына қарай

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО

2.10-сурет. «Спорттық секцияларға/жаттығуларға қаншалықты жиі барасыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, жынысқа қарай

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО

артқаны байқалады. Ең төмен өсім – Атырау облысында (15 942 адамға), БҚО-да (14 329 адамға) және СҚО-да (3181 адамға). 2015 жылдан бастап 2019 жылға дейін дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын жастар саны 421 645 адамға артты (2.11-сурет).

2.10-кестеден 2019 жылы дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын жастардың жалпы саны 2 456 913 адам болғанын көреміз (**спортпен шұғылданатындардың жалпы санынан 43 %**). Өңірлер бөлінісінде дене шынықтыру және спортпен шұғылданатын жастардың көбі Түркістан (296 681 адам), Қарағанды (207 052 адам) облыстарында және Алматы қаласында (249 322 адам) екені байқалады. Мұны

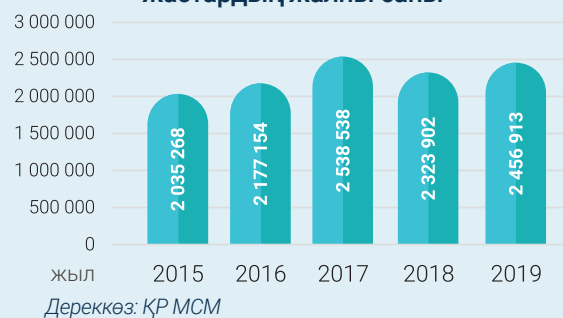
2.10-кесте. 2019–2020 жылдары дене шынықтыру және спортпен шұғылданатын 14–28 жас аралығындағы жастар

№	Өңірлер	Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын жастар			Ұлттық спорт түрлерімен айналысатын жастар	
		Жалпы саны	14–29 жастағы жастар	%	2019	2020, I жартыжылдық
Қазақстан Республикасы		5 706 625	2 456 913	43	219 585	221 430
1	Нұр-Сұлтан қ.	330 938	168 864	2,95	2890	3123
2	Алматы қ.	569 143	249 322	4,36	3799	3799
3	Шымкент қ.	294 488	98 343	1,72	6000	6384
4	Ақмола облысы	219 961	115 842	2,02	11 948	11 948
5	Ақтөбе облысы	278 933	126 155	2,21	20 000	20 000
6	Атырау облысы	215 492	95 692	1,67	4120	4060
7	Алматы облысы	626 175	146 296	2,56	591	591
8	Батыс Қазақстан Облысы	204 968	92 257	1,61	22 997	23 144
9	Жамбыл облысы	338 864	149 296	2,61	11 276	11 435
10	Қарағанды облысы	417 136	207 052	3,62	33 695	33 695
11	Қостанай облысы	282 512	112 041	1,96	10 884	10 983
12	Қызылорда облысы	243 078	120 740	2,11	10 283	10 283
13	Маңғыстау облысы	232 596	115 646	2,02	13 343	13 456
14	Павлодар облысы	231 522	112 394	1,97	15 860	16 630
15	Солтүстік Қазақстан Облысы	176 653	84 510	1,48	7109	7109
16	Түркістан облысы	618 361	296 681	5,19	43 665	43 665
17	Шығыс Қазақстан облысы	425 805	165 782	2,88	1125	1125

Дереккөз: ҚР МСМ

Қазақстан Республикасында спортпен жүйелі түрде шұғылданатын жастардың жалпы санының 9 % ұлттық спорт түрлерімен шұғылданады. Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің (бұдан былай – ҚР МСМ) деректері бойынша жастар арасында ұлттық спорт түрлерінің

2.11-сурет. 2015–2019 жылдары Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын жастардың жалпы саны

ең алдымен осы аймақтардағы халықтың жалпы санымен байланыстыруға болады.

танымалдығы артқанын байқауға болады. 2019 жылы оларға 219 585 жас басымдық берген, ал 2020 жылдың I жартыжылдығында бұл көрсеткіш 1845-ке артып, 221 430 адам болды (2.10-кесте).

Өңірлер бөлінісінде ұлттық спорт түрлерінің танымалдығы ерекше артуы Павло-

дар (770 адамға), БҚО (247 адамға) облыстары мен Шымкент (384 адамға) және Нұр-Сұлтан (233 адамға) қалаларында байқалады. Алматы облысында төмендеу бар (-60 адам).

Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын

мүмкіндігі шектеулі жастар саны 2019 жылдың нәтижесі бойынша – 17 661, 2020 жылдың I жартыжылдығында – 17 767 адам болды (106 адамға шаққанда). Ең жоғары өсім тіркелген өңірлер: Жамбыл облысында – 32 адамға, Павлодар облысында – 32 адамға және Түркістан облысында 30 адамға.

2.11-кесте. Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде шұғылданатын дене мүмкіндіктері шектеулі жастар саны, өңірлер бойынша, 2019–2020

№	Өңірлер бойынша	2019	2020, I жартыжылдық
Қазақстан Республикасы		17 661	17 767
1	Ақмола облысы	407	407
2	Ақтөбе облысы	159	161
3	Алматы облысы	381	382
4	Атырау облысы	639	639
5	Батыс Қазақстан облысы	1102	1102
6	Жамбыл облысы	1169	1201
7	Қарағанды облысы	1237	1237
8	Қостанай облысы	2209	2213
9	Қызылорда облысы	446	446
10	Маңғыстау облысы	218	223
11	Павлодар облысы	303	335
12	Солтүстік Қазақстан облысы	850	850
13	Түркістан облысы	2898	2928
14	Шығыс Қазақстан облысы	2304	2304
15	Алматы қ.	1951	1951
16	Нұр-Сұлтан қ.	821	821
17	Шымкент қ.	567	567

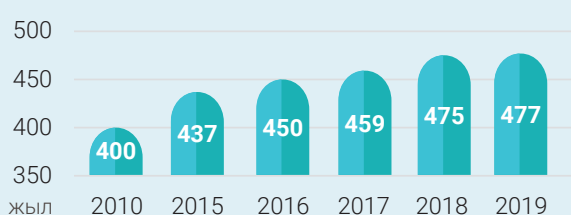
Дереккөз: ҚР МСМ

Жеке сегмент – балалар-жасөспірімдер спорт мектептері (бұдан былай – БЖСМ) жүйесі. Бұл жас спортшыларды даярлау және оларды жаппай дене шынықтыруға баулу үшін балаларға қосымша білім беретін мекеменің бір түрі. Қазір елімізде 477 БЖСМ жұмыс істеп тұр. 2010 жылдан бастап БЖСМ мектептерінің саны

тұрақты артып келеді (2.12-сурет), оның ішінде кейінгі 10 жылда 77 (16 %) жаңа мектеп, кейінгі бес жылда 40 мектеп (8 %) ашылды.

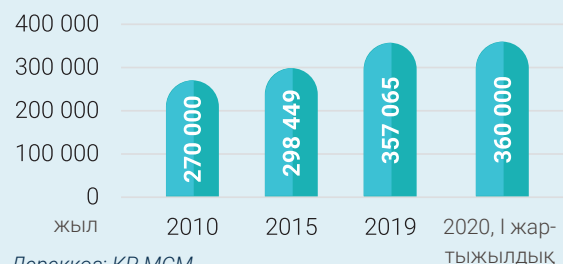
Қазір БЖСМ-ға (2.13-сурет) 360 000 адам ба-рып жүр, 2010 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 90 000 адамға (25 %), ал 2015 жылмен салыстырғанда – 61 551 адамға (17 %) артқан.

2.12-сурет. Қазақстан Республикасындағы 2010–2019 жылдардағы БЖСМ жалпы саны

Дереккөз: ҚР МСМ

2.13-сурет. 2010–2020 жылдары БЖСМ-да оқитындардың жалпы саны

Дереккөз: ҚР МСМ

Бос уақыт

Жастар арасындағы мәдениет деңгейін анықтауда бос уақытты өткізудің түрлерін зерттеудің ерекше маңызы бар. Бос уақыт жеке тұлғаның қалыптасуына әсер етеді, хобби арқылы қоғамдық өмірге және жалпы мәдениетке кірісу жүреді. Жастар өзінің қажеттіліктері мен құндылық бағдарына қарай бос уақытты өткізудің алуан түрін таңдайды.

Жастардың бос уақыты құрылымындағы ең танымал іс-әрекет – бұл жақын айналасымен байланыс. **Респонденттер аптасына 10 сағаттан астам уақытты отбасы (37,7 %) және достарымен (8,9 %) өткізеді.** Уақыт мөлшері бір сағаттан 10 сағатқа дейін өзгерсе де, бұл екі санат тең дәрежеде өзгеріссіз қалып отыр.

Жастар аптасына бір-үш сағат өз бетімен білім алу (25,9 %) және спортпен (24 %) айналысады. Жастардың төмен белсенділігі волонтерлік және шығармашылық қызметте байқалады (2.14-сурет).

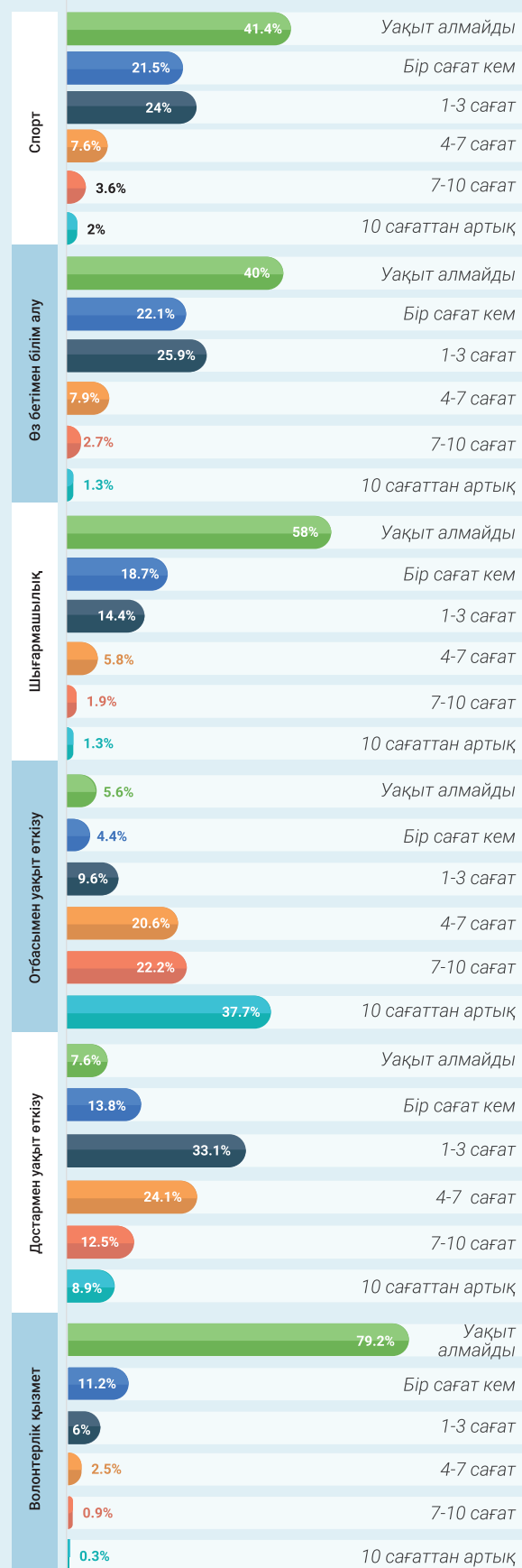
«Жастар» F30 жүргізген сараптамалық фокус-топтық зерттеудің сарапшылары жастардың спорт секцияларына, сауықтыру үйірмелеріне шектеулі қол жеткізу (оның ішінде қаржылық тұрғыдан) проблемасына, көшедегі спорт алаңдары аздығына назар аударды, бұл жастардың жалпы денсаулық жағдайына теріс әсер етеді. Спорт ғимараттарының коммерциялануы жағдайды күрделі ете түскен. Спорт ғимараттарына қол жеткізу проблемасы өңірлерде, ауылдық жерлерде өзекті.

Жастардың бос уақытының маңызды бөлігі – интернет. Бұл қолданушыларға ақпарат іздеу және алу құралы, білім, кәсіби қызмет, қарым-қатынас және т.б. ретінде әрекет ететін көптеген қажетін өтеуге мүмкіндік береді, сондықтан интернет – уақыт өткізудің бір түрі және жастардың едәуір бөлігі күн сайын дерлік қолданатын қажеттілік.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, жастардың көпшілігі (42,7 %) күн сайын 2–5 сағаттан астам уақытын интернетте өткізеді. Респонденттердің 27 % интернетке күніне 1–2 сағат, 24,9 % – алты сағаттан артық уақыт бөледі. Респонденттердің 1,4 % ғана интернет қолданбайтынын айтқан (2.15-сурет).

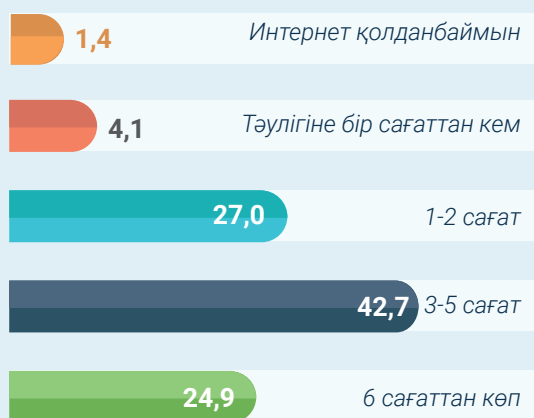
Сондай-ақ, сауалнама жастардың интернетті әртүрлі мақсаттарда қолданатынын көрсетті. Респонденттердің жартысынан көбі оны достарымен араласу үшін (59,3 %), 45,5 % көңіл көтеруге (кино көру, музыка тыңдау, ойындар және т.б.),

2.14-сурет. «Мына істердің әрқайсысына аптасына қанша уақыт жұмсайсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

Дереккөз: «Жастар» F30

2.15-сурет. «Күн сайын интернетте қанша уақыт өткізесіз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

Дереккөз: «Жастар» F30

44 % – әлеуметтік желілерде уақыт өткізуге қолданатынын айтты, ал 42,5 % – жаңалық көру, оқу үшін онлайн режимде болады. Респонденттер

2.12-кесте. «Интернетке не үшін кіресіз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, жас топтарына қарай, %

	14–18	19–23	24–28
Оқу бойынша	50,3	34,5	14,4
Жұмыс бойынша	10,5	25,6	37
Жаңалықтар көру/оқу үшін	31,1	40,4	52,4
Достармен араласу үшін	62,2	59,4	57,2
Әлеуметтік желілерде уақыт өткізу үшін	41,7	46	44,3
Көңіл көтеру үшін (кино, музыка, ойындар)	49,8	44,3	43,2
Интернетті пайдалану үшін	0	0,3	0,7
Өзін-өзі дамыту үшін	0	0,2	0,2
Аталғанның бәрі үшін	0	0,2	0

Қазір заманауи жастардың бос уақытын зерттеу жастардың денсаулығын немесе құндылық бағдарларын зерттеу аясында шағын бөлімдермен шектелген. Дегенмен, бос уақытты өткізу ерекшеліктері жас азаматқа дамып келе жатқан тұлға ретінде үлкен әсер етеді. Еліміздің түрлі өңірлерінде жастардың бос уақытын тиімді

атап өткендей, интернет оларға оқу (31 %) және жұмыс істеуге (25,8 %) қажет.

Бұл мәселені жас топтары тұрғысынан қарастыру орташа тенденцияларға қатысты кейбір айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен, барлық жастағы топтар үшін интернеттегі достармен байланыс бірінші орында тұр.

Бірақ интернетті пайдаланудың басқа себептерін анықтауда жас топтарында айырмашылықтар бар. 14–18 жас аралығындағы жастардың көпшілігі интернетті оқу (50,3 %) және көңіл көтеру (49,8 %) үшін қолданады. 19–23 жастағы респонденттер интернетте ойын-сауық (44,3 %) және жаңалықтар көруді (40,4 %) қалайды. Өз кезегінде, 24–28 жастағы жас азаматтар желіні жаңалықтар көру және оқу (52,4 %), содан кейін көңіл көтеру – кино көру, музыка тыңдау және т.б. үшін қолданады (43,2 %) (2.12-кесте).

пайдалануға қатысты қалауын қадағалау және оларды атаулы реттеп отыру қажет. Сондай-ақ, жасына, денсаулығы мен әлеуметтік жағдайына қарай жастар үшін физикалық белсенділік пен бос уақытын өткізудің алуан түрлері қаншалықты қолжетімді екенін зерттеу қажет.

Ұсыныстар

1. *Денсаулық сақтау министрлігі* өкпе туберкулезін ерте анықтау жөніндегі жүйелі скринингті күшейтуі, алдын алу шаралары, туберкулезді жұқтыру тәсілдері туралы жастардың хабардар болу деңгейін арттыру, денсаулық үшін ортақ жауапкершілікті тәрбиелеу және профилактикалық тексерулерден міндетті түрде өту қажетін ұғындыруы керек.

2. *Денсаулық сақтау министрлігі* жастар арасындағы онкологиялық ауруларды ерте анықтау жөніндегі бастапқы буын дәрігерлерінің (ЖПД, ЖДО қарау кабинеттері) белсенділігін арттып, онкологиялық аурулардың даму қаупі факторлары туралы хабардар болуды және дұрыс тамақтану, дене белсенділігі, темекі шегуден, алкогольді тұтынудан бас тарту және т.б. принциптерін насихаттауды арттыруы керек.

3. *Денсаулық сақтау министрлігі мен жергілікті атқарушы органдарға* психикалық ауытқуларды анықтау бойынша жастар арасында жүйелі түрде жүргізілетін скрининг бағдарламаларының тиімділігін арттыру, облыстар мен қалалардағы оқу орындарында қазіргі жастардың денсаулық мәселелерін шеше алатын арнайы орталықтар туралы ақпараттық-ағарту іс-шараларын өткізу ұсынылады.

4. *Білім және ғылым министрлігіне* 14–18 жастағы ауыл жасөспірімдеріне АИТВ инфекциясының берілу жолдары, алдын алу және белгілері туралы ерекше назар аудара отырып, жастарды оқу орындарында ақпараттандыру механизмдерін енгізу.

5. *Жергілікті атқарушы органдарға* жастардың денсаулық орталықтарына тексеру жүргізу, сондай-ақ Түркістан, Ақмола облыстарында және Шымкент қаласында қосымша ЖДО құру; ауыл жастарына ерекше көңіл бөле отырып, 14–18 жастағы жасөспірімдер арасында репродукциялық саулығы туралы хабардарлықты арттыру ұсынылады.

6. *Жергілікті атқарушы органдар* балалардың жасөспірімдер аула клубтары, спорт секциялары, тұрғылықты жері бойынша, білім беру ұйымдарында спорт клубтары желісін дамытуға назар аударсын.

7. *Атырау облысы, БҚО және СҚО жергілікті атқарушы органдары* дене шынықтыру және спортпен шұғылдануды дамытуға назар аударсын.

Сарапшылардың ұсыныстары мен пікірлері:

«Біздің қаламызда жастар жай ғана жүзе алатын бассейндердің өзі өте аз (тіпті жоқ). Бізде жастардың таңертең жүгіретін жүгіру жолдары жоқ. Бізде жастар спортпен шұғылдана алатын спорт алаңдары өте аз. Спорт алаңдары бар, тек қаламыздың орталық жерлерінде. Қала сыртында тұратын жастар спортпен қайда барып шұғылданырын білмейді».

Сарапшы, жастармен жұмыс жөніндегі өңірлік ресурстық орталықтың өкілі.

«Есірткі заттар туралы ақпараттық хабарландыру және ақпаратты тарату жайына алаңдаймын. Менің ойымша, Нұр-Сұлтанда тұратындар кіреберістерде немесе үйдің қабырғаларында есірткі заттарын қайдан сатып алуға болатыны туралы ақпарат көре алады, яғни бұл мүлдем бақыланбайды».

Сарапшы, ҮЕҰ жастарды құқықтық ағарту жөніндегі өкілі.

«Денсаулықты нығайту мәселелері – бұл тек дене белсенділігі және СӨС ғана емес. Бұл, осыған дейін көп рет айтып өткенімдей, менталдық, репродукциялық саулық, дұрыс тамақтану әдеті, отбасындағы тәрбие компоненті және т.б. қамтитын үлкен қатпар».

Қоғамдық денсаулық ұлттық орталығының сарапшысы.

3-ТАРАУ.

Жастар өміріндегі
білім мен ғылым

3-ТАРАУ.

Жастар өміріндегі білім

МЕН ҒЫЛЫМ

Білім беру мемлекеттік басқару жүйесінде, кез келген дамыған елдің экономикасында өте маңызды рөл атқарады және ұлттың болашағын бағдарламалайтын негізгі сала. Экономикада білім адами капиталды сақтау мен дамытуға негіз болады. Жоғары білім – бір жағынан түлектердің мансаптық траекториясын анықтайтын, екінші жағынан болашақ экономикалық кірістер шеңберін белгілейтін негізгі кезең.

Білім беру саласының маңызы халықаралық бағдарламалық құжаттарда бекітілген. Атап айтқанда, Адамның даму индексында білім берудің үлес салмағы – 33,3 %. БҰҰ-ның 17 тұрақты даму мақсатының арасында «баршаға ортақ және сапалы әділ білім беруді қамтамасыз ету» – негізгі бағыттардың бірі. Білім беру Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілет индексында (The Global Competitiveness Index by the World Economic Forum) де осы рейтингідегі елдің орнын анықтайтын маңызды рөлдердің бірін атқарады.

Қазақстан әлемдік қоғамдастықтың мүшесі ретінде ғылымды қажет ететін экономиканы жаңғырту және құру үшін білім беру сапасын арттыруды құрамдас және қажет бөлік ретінде мақсат етеді. Бұл жағдайда орта, орта кәсіптік, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру мәселелерін бөліп қараған жөн.

«Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында даму басымдықтарының бірі – білімнің салтанат құруын қалыптастыру. Осылайша, мемлекет қоғамдық сананы жаңғыртудың негіздерін қалады.

Өткен жылдардағы орта білім беруде әртүрлі бағыттағы көптеген реформа нәтижесінде күрделі жағдай қалыптасты. Жағдай өзгере бастады: мәселен, ел Президенті Қазақстан халқына Жолдауында мұғалімдердің еңбекақысын келесі төрт жылда екі есе арттыру туралы айтты. Сонымен қатар, мұғалімдерді белгілі бір жетістіктері үшін ынталандыру сыйақысы енгізілді. Бұл жас кадр-

лардың мамандыққа келуіне және мұғалімдер арасында сапалы адами капиталдың күшеюіне оң әсер ететін факторлардың бірі болады.

Келешекте орта кәсіптік білім практикалық машықтарға көбірек бағдарланбақ және еңбек нарығымен көбірек ықпалдасуға ұмтылмақ.

Жоғары білім беру саласында 2019 жылдан бастап түрлі пәндерді оқыту сапасы төмен жоғары оқу орындары – «диплом фабрикаларымен» күрес басталды. Нәтижесінде лицензиялар қайтарылып, кейбір жоғары оқу орны жабылды, бірақ сонымен қатар дипломдардың мұндай түрлеріне қарсы тұру саясаты ЖОО иелерінің наразылығына кезігеді. Бұл мәселені ел Президенті өзінің «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Жолдауында қозғады.

Мемлекет тарапынан мемлекеттік білім беру грантының құнын арттырылғаны және сол арқылы Қазақстанның жетекші университеттеріне жаңа қаржы қаражатының құйылуы есебінен оқыту сапасын арттыруға көмектескені – жағымды жағдай. Сондай-ақ жоғары оқу орындарының көпшілігінде оқытушылардың жалақысы көбейтіліп, ғылыми дәрежесі үшін төленетін үстемеақы да арттырылды.

Жалпы, Білім және ғылым министрлігі отандық жоғары және орта білім беру сапасын жақсарту үшін гранттар құнын арттыру және басқа да шаралар атқарды.

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудегі проблемалық аспектілерді бөлек атап өткен жөн. Бір жағынан, 2019 жылы магистратураға бірыңғай емтихан тапсыру жүйесі енгізілген еді. Бұл магистратураға түсудің әртүрлі меритократиялық емес әдістерінің (непотизм, симония және т.б.) жойылуына әкеп соқты, бұл процесті мүмкіндігінше ашық және мөлдір етті. Екінші жағынан, докторантурада жас ғылыми кадрларды даярлау жүйесінде белгілі бір проблемалар қалды, олар төменде қарастырылады.

Дәстүрлі орта және жоғары білім беру проблемаларынан бөлек, кейінгі кезде шығармашыл жастарды қолдау және дамыту мәселелерінің өзектілігі артып келеді, сондай-ақ инклюзив және бейресми білім беру сынды маңызды салалар да назар аударуды талап етеді.

Сонымен қатар, ғылым саласындағы саясаттың түбегейлі өзгеруін ескере отырып, жастардың ғылымға қатысуы тағы бір маңызды мәселе болып отыр. Айта кетері – ғылымды қаржыландыру жылдан жылға артып келеді, бұл осы салаға жастардың келуіне оң ықпал етпек.

3.1 Білім алу құқығы: білім беру ортасында инновациялардың қолжетімділігі, сапасы, пайдаланылуы

Мемлекеттің басым бағыты – сапалы білімге тең қол жеткізуді қамтамасыз ету, бұл Қазақстанда интеллектуалдық тұрғыдан дамыған әрі табысты азамат қалыптастыруға ықпал етеді. **Республикада оқушыларды орта біліммен қамту дәстүрлі түрде жоғары.** Осы көрсеткіш бойынша Қазақстан елдер арасында жетекші топқа кіреді нәм осы параметр бойынша Адами даму индексында жоғары орындарды иеленіп тұр (үш субиндекстің бірі). Сонымен қатар, 3.1-кестеде көрсетілгендей, **Қазақстанда қазақ тілінде білім беретін мектептер саны басым.**

3.1-кесте. Жалпы білім беретін мектептер саны

Оқыту тілі	2015: барлық мектеп	2020, I жартыжылдық: барлық мектеп
Қазақ	3777	3784
Орыс	1262	1288
Ағылшын	-	4
Аралас тілдерде	2121	2332

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҮСБ

Бұл ретте 11-сынып түлектерінің саны артып, 9-сынып түлектерінің саны азайып келеді. Мәселен, 2015 жылы 9-сыныптан кейін түлектер саны 220 521 адам болса, 2020 жылға қарай олардың саны 192 992 адамға дейін азайған. Ал 11-сынып түлектері саны артуы үрдісі бар. 2015 жылы 11-сынып түлектерінің саны 123 018 адам болса, 2020 жылға қарай олардың саны 137 527 адамға дейін артқан.

2019 жылы Қазақстандағы орта білім беру сапасына қатысты бірқатар рейтингілер жариялан-

ды. 2019 жылдың соңында шыққан Programme for international student assessment (бұдан былай – PISA) зерттеулері назар аударуға тұрарлық¹⁶. Ол баяндаманы жазу үшін 2018 жылы 79 елдің 15 жастағы 600 000 студенті тестілеуден өткен.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (бұдан былай – ЭЫДҰ) өткізетін білім беру жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарлама тестілерінің қорытындыларына сәйкес қазақстандық оқушылардың нәтижелері қалағандай жоғары болған жоқ. Қазақстан жалпы алғанда да, жекелеген компоненттер бойынша да үздік 50 елдің қатарына кірмеген (3.2-кесте). Түсіну үшін Қазақстан деректерін басқа елдердің деректерімен салыстыру қажет (3.3-кесте).

3.2-кесте. PISA балдары. Қазақстан

Білім саласы	Жалпы сынақ, 2015	Жалпы сынақ, 2018	НЗМ оқушылары, 2018
Математика	460 балл 42 орын	423 балл 53 орын	554 балл
Оқу	427 балл 53 орын	387 балл 69 орын	511 балл
Жаратылыстану ғылымдары	456 балл 42 орын	397 балл 68 орын	526 балл

Дереккөз: ЭЫДҰ, <https://www.oecd.org/pisa/>

3.3-кесте. PISA балдары. Әртүрлі елдерді салыстырмалы талдау, 2018

Мемлекет	Оқу	Математика	Жаратылыстану ғылымдары
Қытай	555 балл	591 балл	590 балл
Финляндия	520 балл	507 балл	522 балл
Латвия	479 балл	496 балл	487 балл
Литва	476 балл	481 балл	482 балл
Түркия	466 балл	454 балл	468 балл
Ресей	479 балл	488 балл	478 балл
Беларусь	474 балл	472 балл	471 балл
Украина	466 балл	453 балл	469 балл
Әзірбайжан	389 балл	420 балл	398 балл
Қазақстан	387 балл	423 балл	397 балл
Грузия	380 балл	398 балл	383 балл

Дереккөз: ЭЫДҰ, <https://www.oecd.org/pisa/>

Республикамызда ішінара төмен нәтижелер қазақстандық қатысушылардың бір бөлігі (44 %) 9-сынып оқушылары болғанымен түсіндіріледі, ал қалған елдерде қатысушылардың басым бөлігі 10-сынып оқушылары болған. Со-

¹⁶ PISA, <https://www.oecd.org/pisa/>

нымен қатар, Қазақстанда әртүрлі өңірлерде және тіпті көршілес аудандарда PISA нәтижелері айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін екенін атап өткен жөн.

PISA-2015 зерттеуінде Қазақстан облыстары арасындағы балл айырмашылығы 70–90 балл шегінде өзгеріп отырған, бұл отандық орта білімнің әртектілігін көрсетеді. Бұл ретте облыстар арасында дәл сол іспеттес алшақтық PISA-2018 нәтижесі бойынша да байқалады. Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2021 жылдан бастап аудандық және қалалық білім бөлімдерінің бәрін облыстық басқарма деңгейіне беруді тапсырды. Бұл шара орта мерзімді перспективада түрлі өңірлер арасында орта білім берудің алшақтығын қысқартуға әсер етпек. Осылайша, зерттеудің келесі толқыны кезінде PISA орташа балы өсуі керек.

PISA өкілі Андреас Шлейхер атап өткендей, «оқушылардың нәтижесі мұғалімнің дайындығы мен біліктілігіне тікелей байланысты». Сондай-ақ, бір оқушыға шаққандағы орташа шығын тұрғысынан заңдылық бар. Көш бастап тұрған елдер арасында бір оқушыға жұмсалатын шығын жылына шамамен 8–15 мың доллар болса, Қазақстанда – шамамен 2,5–2,6 мың доллар. Осыған сүйене отырып, мұғалімдердің жалақысын арттыру туралы шешім қабылданды.

Жалпы алғанда, PISA-2018 нәтижелері салыстырмалы түрде төмен екеніне қарамастан, орта мерзімді және ұзақ мерзімді трендтер деңгейінде Қазақстанның көрсеткіштері бір деңгейде құбылып отырғанын айта кеткен жөн (3.4-кесте).

3.4-кесте. Қазақстанның PISA зерттеуіндегі 2009, 2012, 2015, 2018 жылдардағы балдары

Жылы	Оқу	Математика	Жаратылыстану ғылымдары
2009	390 балл	405 балл	400 балл
2012	393 балл	432 балл	425 балл
2015	427 балл	460 балл	456 балл
2018	387 балл	423 балл	397 балл

Дереккөз: Әбдіду, <https://www.oecd.org/pisa/>

Орта кәсіптік және жоғары білімнің маңызы зор. 2015 жылы ТжКБ жүйесінде 469 667 адам оқыған болса, 2019-2020 оқу жылында олардың саны 434 798 адамға дейін азайған (3.4-кесте). Қазақстанда барлығы 740 ТжКБ ұйымы бар.

3.5-кесте. 2019–2020 оқу жылында ТжКБ ұйымдары және 14–29 жастағы ТжКБ студенттері саны

№	Өңір	ТжКБ студенттері саны	ТжКБ ұйымдары саны
Қазақстан Республикасы		434 798	740
1	Ақмола облысы	19 665	33
2	Ақтөбе облысы	21 123	40
3	Алматы облысы	26 376	68
4	Атырау облысы	15 081	23
5	Батыс Қазақстан облысы	15 804	36
6	Жамбыл облысы	23 137	43
7	Қарағанды облысы	34 471	64
8	Қостанай облысы	19 696	35
9	Қызылорда облысы	18 693	30
10	Маңғыстау облысы	17 113	27
11	Павлодар облысы	18 029	41
12	Солтүстік Қазақстан облысы	9 892	25
13	Түркістан облысы	36 597	54
14	Шығыс Қазақстан облысы	29 808	73
15	Нұр-Сұлтан қ.	25 386	34
16	Алматы қ.	68 944	76
17	Шымкент қ.	34 983	38

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

ТжКБ ұйымдары негізінен таза экономикалық функциялардан бөлек, әлеуметтік функцияны қамтиды. Қазақстанда қазірдің өзінде «Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім» жобасы іске асырылуда, оның аясында жастар тегін орта кәсіптік білім ала алады. Бір жағынан, бұл Қазақстандағы адами ресурстарды сақтауға мүмкіндік береді. Осында білім алғысы келгендер білім қуып көрші елдерге бармайды. Екінші жағынан, бұл бағдарлама, кем дегенде, NEET санатындағы жастардың өсіп келе жатқан сегментінің проблемасын жеңілдетуге арналған (NEET индексі – жұмыс істемейтін, оқымайтын, қайта даярлаудан өтпейтін жастар үлесінің көрсеткіші). Сондай-ақ, бұл аз қамтылған және көп балалы отбасылардан шыққан, ауыл жастары қатарындағы балаларға кәсіптік білім алуға мүмкіндік береді.

Жоғары білім беру мәселесін жеке атап өткен жөн. 2019 жылы Қазақстанда 604 345 студент білім алған. Оның ішінде 142 435 студент

жоғары оқу орнын тәмамдады. 2019 жылы Қазақстандағы жоғары оқу орындарының саны

125-ке тең болды. Географиялық тұрғыдан толығырақ статистика 3.6-кестеде көрсетілген.

3.6-кесте. 2019–2020 оқу жылындағы жоғары оқу орындары мен жоғары оқу орнынан кейінгі ұйымдар саны

№	Өңір	ЖОО, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары саны	ЖОО, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары студенттерінің саны	
			ЖОО	Жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім
ҚР бойынша барлығы		125	604 345	47 175
1	Ақмола облысы	4	11 994	608
2	Ақтөбе облысы	6	27 695	1271
3	Алматы облысы	3	11 201	795
4	Атырау облысы	3	13 177	525
5	Батыс Қазақстан облысы	4	31 705	796
6	Жамбыл облысы	3	25 103	693
7	Қарағанды облысы	9	43 462	3606
8	Қостанай облысы	7	21 542	733
9	Қызылорда облысы	3	11 411	391
10	Маңғыстау облысы	2	10 036	413
11	Павлодар облысы	4	16 689	1613
12	Солтүстік Қазақстан облысы	2	7799	375
13	Түркістан облысы	2	11 614	882
14	Шығыс Қазақстан облысы	7	31 560	2640
15	Нұр-Сұлтан қ.	15	59 297	9431
16	Алматы қ.	41	162 680	18 103
17	Шымкент қ.	10	107 380	4300

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҮСБ

Қазақстанда жоғары білім беруде ағылшын тіліндегі әдебиетте Diploma mill («диплом диірмендері» немесе «диплом фабрикалары») деп аталатын кең таралған жағдай қалыптасқан. «Диплом фабрикасы» ұғымы білім сапасына мән бермей, түлектерінің еш қиындықсыз диплом алуына ықпал еткен мекемелерге қатысты пайда болған. Сондай-ақ, оларда мұғалімдерге де, студенттерге де қойылатын талаптар айтарлықтай төмен. Мұндай «диплом фабрикалары» басшылығы профессорлар-оқытушылар құрамынан (бұдан былай – ПОҚ) ғылыми дәрежесі болуын сирек талап етеді, өйткені олардың мақсаты – шығынды азайтып, пайданы барынша көбейту. Бұл ретте шығынды азайту ПОҚ бойынша үнемдеу есебінен жүргізіледі. Көбінесе ғылыми дәрежесі жоқ, ғылымға қатысы жоқ және іс жүзінде «интернеттен дәріс оқитын» оқытушылар жұмысқа қабылданады. 2019–2020 оқу жылында барлық университеттердің штаттық профессорлар-оқытушылар құрамының саны 38 470 адам болды (3.7-кесте).

3.7-кесте. Қазақстанның барлық ЖОО оқытушыларының ғылыми дәрежелері

Академиялық немесе ғылыми дәрежесі	2018–2019 оқу жылы	2019–2020 оқу жылы
Ғылым докторы	8,5 %	8,5 %
Ғылым кандидаты	34,7 %	33 %
PhD, бейіні бойынша доктор	5,4 %	7,4 %
Магистрлер, бакалаврлар, мамандар және т.б.	51,4 %	51,1 %
Ғылыми дәрежесі болуы	48,6 %	48,9 %

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҮСБ

ТОсылайша, ПОҚ кадрлық әлеуетін университеттерде ғылыми дәреже болуы жөніндегі талаптардың өсуі есебінен де, сондай-ақ осы саланы жалпы қаржыландырудың артуы есебінен де күшейту қажет.

Diploma mill проблемасы Қазақстандағы адами капиталдың сапасына теріс әсер етуде. Ал демо-

графиялық себептерге байланысты Қазақстандағы студенттер саны 2030 жылдарға дейін өсе беретінін ескерсек, осы саладағы бұрынғы жағдайды сақтау жастардың білім деңгейін айтарлықтай төмендетуі мүмкін деп күтуге болады.

Қазақстандағы жоғары білім берудің маңызды проблемаларының бірі – кеңестік жоғары білім беру жүйесінен батыс жүйесіне көшудің аяқталмауы. Отандық жоғары білім формасы батыстық, ал мазмұны кеңестік болып келе жатыр. Батыстық (кредиттік) жүйеге ресми мәлімдеме жасап ауысқанына қарамастан, іс жүзінде сызықтық білім беру жүйесінің көптеген ерекшеліктері сақталуда, олардың негізгісі – жекеше оқытудың болмауы. Қазақстанда әлі күнге дейін топтық оқыту тәжірибесі бар, бірақ бұл құбылыс қалыпты кредиттік жүйелерге тән емес. Мысалы, батыстық кредит жүйесінде топбасылар басқаратын тұрақты топтар жоқ. Онда жеке жұмыс жоспарлары бар болса, бізде ортақ жұмыс жоспарлары қолданылады. АҚШ-та әр студент өзіне қажет пәндерді жеке өзі таңдайды. Сондықтан сол студент бір сабаққа бір адаммен, ал басқа сабаққа мүлдем өзге адамдармен бірге қатыса алады. Бұл дарашылдықтың дамуына және студенттің ерте есеюіне әкеледі. Мұндай жағдайда студент өзінің білім траекториясын қалыптастыруға рационалды көзқараспен қарайды. Сондай-ақ, студент негізгі (major) және қосымша (minor) мамандықты өз қалауынша таңдай алады. Біздің жүйеде топтар, топ кураторлары, тәрбие жұмысы жоспары және батыстық кредит жүйесі тұрғысынан қажет емес көптеген нәрсе бар. Нәтижесінде, негізгі (major) және қосымша (minor) мамандықты тіпті сабақтас салаларда да таңдап алу мүмкін емес, өйткені топтық оқыту академиялық еркіндік бермейді.

COVID–19 әсері: қашықтан оқыту тәжірибесі

COVID–19 пандемиясы және оның салдары елдегі онлайн-білім беруді өзгертуге себеп болып, оның қарқынды дамуына үлкен серпін берді. Қашықтан білім беру форматы соңғы тоғыз ай ішінде іске асырылуда. Қашықтан білім беруді ұйымдастырудағы қазіргі жағдайды талдау мынадай жүйелі проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді:

1. Қалыптасқан заңнамалық базаның болмауы. ҚР қолданыстағы заңнамасына сәйкес жоғары білім беру, ТжКБ деңгейінде, сондай-ақ ерек-

ше білім алуға мұқтаж балалар үшін қашықтан оқытуға қатысты регламенттер бар. Мемлекеттік органдардың, оның ішінде ҚР БҒМ өкілдері қазіргі заңнамаға өзгерістер енгізуді қолдағанымен, тиісті түзетулер енгізілген жоқ.

2. Нашар техникалық жабдықтау. Техникалық жабдықтау проблемасы, атап айтқанда кеңжолалық интернетпен қамтамасыз ету мәселесі қашықтан оқытуды жүзеге асырудағы негізгі кедергі болды. ҚР БҒМ және ҚР ЦДИАӨМ бірлесіп көптеген ауылдарды кеңжолалық интернет-байланыспен қамтамасыз ету жөнінде атқарып жатқан шараларға қарамастан, мәселе әлі де өзекті болып отыр, сондай-ақ ауыл тұрғындарының материалдық жағдайына байланысты мобильді интернет қызметтеріне ақы төлеу мүмкіндігі болмауы жағдайды күрделендіріп отыр.

Техникалық жабдықтаудың тағы бір аспектісі – оқушылар мен студенттерге қолжетімді техниканың болмауы. Үкімет әлеуметтік осал отбасылардан шыққан балаларды, сондай-ақ ауылдық өңірлердегі балаларды қамтамасыз етуге күш салып отыр. Алайда, бір ғана компьютермен қамтамасыз ету бір уақытта бірнеше бала оқытын отбасылар үшін жеткіліксіз. Осылайша, қосымша техникаға мұқтаждар қатарында тек аз қамтылған халық қана емес.

3. Қашықтан оқытудың бірыңғай платформасы жоғы. 2020–2021 оқу жылының басында қашықтан білім алуға дайын деп жарияланған қазақстандық жеті платформаның ешқайсысы бүкіл оқу процесін ұйымдастыруды қамтамасыз ете алмайды, олар көбінесе бастапқы іске асыру үшін әзірленген функциялардың шектеулі жиынтығын да орындай алмайды. Жаңа оқу жылынан бастап педагогтарға стриминг сервисін өз бетімен таңдау ұсынылды. Платформаларға тиісті бақылау жоғы оқушылардың ата-аналары мен мұғалімдер тарапынан көптеген жағымсыз жағдайларға әкелді. Қазақстандық оқытушылар шетелдік стриминг сервисері қызметтерін пайдаланады, олардың ішінде ең танымалдары – Zoom, Google Class, MS Teams және WhatsApp пен Telegram мессенджерлері.

4. Қашықтан оқыту форматында оқытуды ұйымдастыруда педагогтарды кәсіптік даярлау деңгейінің жеткіліксіздігі. Қазақстандық педагогтар, дүниежүзіндегі әріптестері сияқты, техникамен және бағдарламалық жасақтамамен жұмыс істеудің барлық қажет машықтарын меңгеруде қиындықтарды өткерді. ҚР БҒМ осы бағыт бойынша біліктілікті арттыру бағдарламалары ая-

сында педагогтарды оқытумен қамтамасыз ету үшін жағдай жасады. Дегенмен, аяқ астынан және қысқа мерзімде қашықтан оқыту форматына көшу мұғалімдерге дайындалуға мүмкіндік бермей, мұғалімнің компетенция деңгейіне қарамастан оқыту сапасына әсер етті.

5. Білім беру компоненті. Қашықтан оқыту форматы ұсынылған сабақтардың мазмұндық компоненттеріне қосымша талаптар қойды. Дәріс сағаттары форматында оқыту оқушылар санының көптігіне және педагогпен байланыс болмауы салдарынан жоғары нәтиже көрсеткен жоқ. Сондай-ақ оқу материалдарын электрондық форматқа көшіру жеткілікті болған жоқ. Сабақтардың бейнежазбасын ұсынып, тапсырма беру оқыту процесіне жақсы балама болғанымен, мұғалімдер мен оқушылардың көбі атап өткендей, кері байланыс әлсіз, яғни материал немесе тапсырма түсініксіз болса, оқушылардың сабаққа бөлінген уақытта қосымша түсіндірме сұрауға мүмкіндігі жоқ.

Жалпы, білім беру саласындағы халықаралық сарапшылар қашықтан білім беруге уақытша құбылыс ретінде қарауға болмайды деген пікірде. Пандемия жағдайында білім берудің тиісті сапасын қамтамасыз ету мүдделі тараптардың бәрінің бірлескен күш-жігерін талап етеді. Мемлекетке білім берудің инфрақұрылымы мен материалдық-техникалық базасын қамтамасыз ету бойынша негізгі жүктеме артылады: жоғары жылдамдықты интернетке қол жеткізу – ағымдағы ахуалда оң динамиканы қамтамасыз етудің бірінші шарты. Бұдан басқа, жедел ден қою қажетіне байланысты

мемлекет табысты халықаралық тәжірибені қысқа мерзімде зерделеуі және бейімдеуі қажет, өйткені ағымдағы жағдай көрсетіп отырғандай, технологиялар «күні кеше» енгізілуге тиіс еді. Пандемия жағдайында қашықтан оқытуға көшудің халықаралық практикасын талдау озық білім беру технологияларын енгізу білім беру сапасын қамтамасыз етудің маңызды шарты екенін көрсетеді.

Халықаралық тәжірибе пандемия жағдайында нәтиже көрсететін білім беру секторындағы бірқатар табысты шешімдер барын көрсетеді, елдер мен халықаралық ұйымдар тәжірибесін ортаға салады және білім беру саласындағы COVID-19 салдарын еңсеруге көмек көрсету үшін нұсқаулықтар мен ұсынымдар әзірлейді.

3.2 Шығармашыл жастар: кәсіби дайындық және даму шарттары

Қазақстанда шығармашылық білім беру – білім беру жүйесінің жеке бөлігі. Қазақстанда студенттерді шығармашылық мамандықтар алуға даярлайтын ТжКБ ұйымдары мен жоғары оқу орындары бар. Осы бағыттағы көш бастап тұрғандар арасында Қазақ ұлттық өнер университетін (Нұр-Сұлтан қ.), Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясын (Алматы қ.) және Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясын (Алматы қ.) атап өтуге болады. 2014 жылдан бастап шығармашылық мамандықтарда оқитын жастар бойынша статистиканың нақты арту немесе кему үрдісі жоқ (3.8-кесте).

3.8-кесте. Шығармашылық мамандықтарда оқитын студенттер саны

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ТжКБ	-	-	-	-	14 723	11 597	12 243	12 825	13 300	13 296	13 151
ЖОО	12 536	12 638	14 765	17 072	19 165	17 635	18 552	18 307	16 975	15 230	-

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Қазақстан жастарының 67,3 % («Жастар» ҒЗО әлеуметтанулық сауалнамасына қатысқан респонденттер) **Қазақстандағы жастардың шығармашылық қызметін дамыту мен қолдау орта деңгейде** деп санайды. Респонденттердің 14 %-ның пікірінше, қолдау төмен деңгейде, ал тағы 18,7 % бұл деңгейді жоғары деп бағалаған. Сондай-ақ, шығармашылық саласындағы жастардың бейресми білімі туралы мәліметтерді де атап өткен жөн. «Жастар» ҒЗО деректеріне сәйкес, **Қазақстан жастарының басым көпшілі-**

гі ешқандай шығармашылықпен айналыспайды (63,4 %). Бұл жауап бойынша Маңғыстау (85,5 %), Қостанай (76,4 %) облыстары және БҚО (85,5 %) көш бастады.

Жалпы жастар арасында шығармашылықтың ең танымал түрлері – сурет салу – 11,8 %, музыка – 9,8 %, би – 8,6 %, вокал – 6 %, поэзия мен проза жазу – 5,6 %, сәндік-қолданбалы шығармашылық – 5,2 %, театр – 1 %¹⁷. Шығармашылықтың қалған түрлеріне әуестенетін респонденттер 1 %-дан аз болды.

¹⁷ Әлеуметтанулық зерттеуде жауаптың бірнеше нұсқасын таңдауға болатын

Шығармашыл жастарды зерттеу белгілі бір заңдылықты анықтады: есейген сайын шығармашылықпен айналысатын жастар саны азая бастайды. Бұл заңдылық балалардың ерте жастан шығармашылыққа әуестенуін қалыптастыру қажетін көрсетеді. Алдағы уақытта шығармашылық мамандықтарда оқу кезінде студенттерге үлкен қолдау көрсету, сондай-ақ осы бағыттар бойынша мамандықтардың беделін арттырумен айналысу қажет.

3.3 Инклюзив білім беру

«Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев инклюзив қоғам құруды жеке тармақпен атап өтіп, «тек ресми статистика бойынша мүгедектікке байланысты 80 мыңнан астам бала есепте тұр» деген еді. Мемлекет басшысы ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін тең мүмкіндіктер жасау қажеті туралы мәлімдеген еді. Осы орайда балабақшалардың 20 %, орта білім беру ұйымдарының 60 %, ТЖКБ ұйымдарының 30 % инклюзив білім беруге қажет жағдай жасай алды.

Қазір ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың 46,5 % ғана сапалы инклюзив біліммен қамтылған. Кез келген елдегі білім беру жүйесінің даму деңгейін инклюзив білім берудің даму дәрежесі бойынша бағалауға болады. Қазақстанда инклюзив білім берумен қамтылған оқушылар саны артып келеді. Мәселен, 2015 жылы оқушылар арасында тек 26 293 адам инклюзив біліммен қамтылса, 2020 жылы олардың саны 50 440 адамға дейін артқан.

2015 жылы ТЖКБ ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі студенттер саны бойынша статистика жүргізілмеген. 2020 жылы 1666 студент инклюзив біліммен қамтылды. Жоғары оқу орындарында білім алатын және инклюзив білім берумен қамтылған мүмкіндігі шектеулі студенттер саны аз ғана артқанын жеке атап өтуге болады (3.9-кесте).

3.9-кесте. Жоғары білім беру жүйесіндегі негізгі көрсеткіштер

Көрсеткіш	2010	2015	2019–2020 оқу жылы (бас кезі)
ЖОО-дағы мүмкіндігі шектеулі студенттер саны	603	1002	1230

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҮСБ

Респонденттердің жартысынан көбі (62 %) инклюзив білім беру жүйесіне қандай да бір дәрежеде риза (3.10-кесте). Дегенмен, респонденттердің үштен бірі (29,6 %) қазіргі білім беру жүйесін ерекше қажеттіліктері бар адамдарға қолайлы деп санамайды.

3.10-кесте. Қазақстандық білім беру жүйесі ерекше қажеттіліктері бар адамдарға қолайлы деп санайсыз ба?

	Респонденттер саны	%
Иә	519	26
Дәлірегі, иә	720	36
Дәлірегі, жоқ	382	19,1
Жоқ	210	10,5
Жауап бере алмаймын	169	8,5

Дереккөз: «Жастар» F30, 2020

Қазақстанда инклюзив білім беру тек мүгедектігі бар немесе физикалық, когнитивтік және менталдық ерекшеліктері бар адамдарға ғана қатысты деп саналады. Сондықтан Қазақстанда іске асырылып жатқан инклюзив білім беру саясаты басқа елдерде олардың инклюзив білім берудің ұлттық саясаты тұрғысынан қолданылатын практиканы көбінесе қозғамайды. Бүгінгі таңда әлемдік тәжірибеде **инклюзив білім беру деп әлдеқайда кең құбылыс түсініледі. Инклюзив білім берудің жаңа тұтынушылары – босқындар, қаржылық қиындықтары бар жұмыссыздар, еңбек мигранттары, этникалық, діни және басқа да азшылықтардың өкілдері, түрмеде отырған тұлғалар, АИТВ жұқтырғандар және ауыр сырқаты бар басқа да адамдар және т.б.**

«Инклюзив білім беру» терминінің кеңейтілген ұғымына сүйене отырып, үш түрлі көзқарасты атап өткен жөн.

1. **Инклюзия.** Баршаның қажетін шектеусіз өтейтін (пандустар, лифтілер және басқа инфрақұрылым құрылысы) және мүмкіндігі шектеулі адамдарға өзгелермен тең дәрежеде білім алуға мүмкіндік беретін жаңа нысандарды қайта жоспарлауға және құруға бағытталған қызмет.

2. **Позитив алалау ұғымы арқылы білім алуға қолжетімділікті кеңейту.** Еуроодақ елдерінде, Ұлыбританияда және АҚШ-та іске асырылатын позитив алалау саясатында табысы төмен отбасылардан шыққан студенттер, мүгедектер, сондай-ақ әртүрлі этностық, діни және басқа да

азшылық өкілдері үшін белгілі бір квоталар мен преференциялар бар.

Бұл ретте қоғам дамуының басқаша сипатына байланысты Қазақстандағы түрлі этностық, діни және өзге де азшылық өкілдері үшін квоталар қажет емес. Жоғарыда аталған елдердегі «ақ көпшілік» әртүрлі этностық азшылықтарға қарағанда әлеуметтік, экономикалық және білім беру капиталына көбірек ие болса, Қазақстанда бәрі басқаша. Орташа алғанда, Қазақстандағы қазақтар әлеуметтік, экономикалық және білім беру капиталы жағынан елдің өзге этностарынан айтарлықтай ерекшеленбейді. Сондықтан Қазақстанда квоталау ұлттық белгісі бойынша емес, әлеуметтік белгісі бойынша жүргізіледі. Бұл ретте квоталаудың қолданыстағы практикасын толықтыруға болады. Еуропа елдері мен АҚШ-тағыдай табысы аз отбасылардан шыққан адамдарға арналған квоталар енгізіп көруге болады.

Айта кетері, Қазақстанда бұл саясат сәл өзгеше түрде жүзеге асырылуда. Түрлі квоталар болды және бар: тиісті мамандықтар бойынша ауылдық квота, жетім балаларға, Қазақстан Республикасының азаматтығы жоқ қазақтарға, әртүрлі санаттағы мүгедектерге (I, II топтағы мүгедек адамдар, бала кезінен мүгедектер, мүгедек балалар) арналған квоталар, «Серпін» бағдарламасы аясында студенттерді оқытуға арналған квота, жеңілдіктер мен кепілдіктер бойынша Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне теңестірілген адамдарға арналған квота және т.б.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ҚР БҒМ инклюзив білім берудің осы бөлігіндегі саясаты айтарлықтай тиімді екені түсінікті. Батыста мүгедектігі бар адамдарға берілетін квоталар мен преференциялар Қазақстанда да бар.

3. Бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдардың білім алуға қол жеткізуін кеңейту. Түрмелердегі адамдар үшін білімге қол жеткізуді қамтамасыз ету жекелеген елдерде бұрыннан жүзеге асырылып келеді, десе де мұндай тәсілге қарсылық танытушылар да бар. Олардың пікірінше, сотталғандардың орта, орта кәсіптік және жоғары білім алуы («салық төлеушілер есебінен») – әділетсіздік, өйткені қарапайым заңға бағынатын азаматтардың өзінде бұл білім түрлерін алуға әркез мүмкіндік бола бермейді. Бұл тәсілді жақтаушылар экономистердің есептерін алға тартады, оған сәйкес тұтқындардың

біліміне салынған бір доллар түрлі жағдайларға байланысты екі-бес доллар үнемдеуге мүмкіндік береді. Бұл рецидив деңгейін төмендету арқылы жүргізіледі, соның арқасында Үкімет жаңа түрме мерзімдерінен қаражат үнемдей алады.

Орта есеппен қамау орындарына түсетіндердің білім деңгейі төмен. Түрмеде білім алу білім алушылардың компетенциясын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, түрмеден шыққандарды жұмысқа орналастыру мүмкіндігін арттыруға алып келеді, өйткені түрмеде олардың машықтары мен компетенциясы артады. Қазақстанда NEET санатындағы жастар үлесі айтарлықтай жоғары екенін, сондай-ақ түрмелерде отырған жастар санын ескере отырып, инклюзив білім берудің осы бағыттағы жұмысы перспективалы болуы мүмкін.

Бұл тәжірибе жүзеге асырылатын елдерде түрмелердегі білім көбінесе күндізгі формада. Қазақстанда қашықтан білім беру тәжірибесіне сүйеніп, ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін де, қамаудағылар үшін де онлайн-оқыту жүйесін құруға болады.

Инклюзив білім беруді қалыптастыру саясаты ерекше қажеттіліктері бар жастардың мүмкіндіктерімен шектелмеуге тиіс. Әлемнің дамыған елдеріндегі сияқты инклюзив білім белгілі бір себептермен білім алуды өз бетімен қамтамасыз ете алмайтын азаматтардың барлық санатына қолжетімді болуы керек.

3.4 Бейресми білімнің рөлі

Бейресми білім беру – ресми білім беру жүйесіне кіретін мектептер, колледждер, университеттер және басқа мекемелерден тыс білім алу әрекетінің кез-келген түрі. Ақпараттық қоғам дәуірінде бейресми білім маңызды рөл атқара бастады. Бейресми білімге онлайн-курстар, тренингтер, біліктілікті арттыру курстары, өз бетімен білім алу кіреді. Көбінесе университетте ұзақ мерзімді оқуға қарағанда жеке терең бағыттардың берері көп.

Бейресми білім берудің артықшылығы – адамның нақты қажетін ескере отырып оқыту, практикамен тығыз байланыс, бағдарламаларды, кестені және оқу орнын оқушының өзі таңдауына мүмкіндік беретін икемді жүйе. **Қазақстанда жастардың 33,9 % бейресми білім алумен айналысқан немесе айналысып жүр.**

3.11-кесте. Қосымша және бейресми білім беру

Көрсеткіші	2015	2020, I жар-тыжылдық
Қосымша білім беру ұйымдарының саны	1321	1258
Қосымша білім беру ұйымдарына баратын жастардың саны	968 236	1 027 030

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Кейбір батыс елдерінде университеттер аясында бейресми білім алу практикасы кеңінен таралғанын атап өткен жөн. Әлемнің жетекші университеттерінде практикалық жұмыс кезінде пайдалы нақты компетенциялар мен машықтарды игере отырып, түрлі қысқа мерзімді және орта мерзімді курстар (бірнеше аптадан алты айға немесе бір жылға дейін) бар. Бұл курстар заңда реттелмеген және оларды тәмамдағаннан кейін бакалавр немесе магистр дипломдары берілмейтін болғандықтан, олар әдетте бейресми білім деп аталады, онда университет – бар болғаны делдал және дәріскерлер сапасының кепілі.

Көбінесе бұл курстардың кестесі икемді, клиентке бағдарланған және коммерциялық тұрғыдан табысты, өйткені қысқа мерзімде белгілі бір машықтар мен компетенцияларды алуға мүмкіндік береді. Мұндай практиканың Қазақстанда таралуы халық үшін де, қосымша табыс таба алатын университеттердің өздері үшін де пайдалы болар еді.

Бейресми білім беру саласындағы өте маңызды тақырып – жер қойнауын пайдаланушылардың міндеттемелері. Жер қойнауы туралы кодекске сәйкес, жер қойнауын пайдаланушылар жыл сайын өз кірісінің 1 %-ын екі бағытқа – ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға және білім беруге жұмсауға міндетті. Қалыптасқан тәжірибеге сәйкес, бұл білім беру шығынының көп бөлігі бейресми білімге жатады: онлайн-курстар, тренингтер, біліктілікті арттыру курстары, әртүрлі халықаралық сертификаттарға дайындық және т.б.

Әртүрлі мәліметтерге сәйкес, 2019 жылы бұл 1 % 23,5–24 млрд теңгеге (шамамен 55–57 млн доллар) тең болған. Бұл міндеттемелерді әртүрлі жағдайларға байланысты келісімшарттары мен қосымша келісімдерін 2012 жылдан кейін жасасқан жер қойнауын пайдаланушылар ғана орындайды. Түрлі бағалаулар бойынша, бұл норма 2012 жылы ойластырылғандай, жер қойнауын пайдаланушылардың бәріне таратылса, сома төрт-бес есе артады (2012 жылы ол 250 млн долларға бағаланды). Жер қойнауын пайдаланушы-

лардың ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (бұдан былай – ҒЗТКЖ) жұмсаған шығынының тиімсіздігі Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың екінші Жолдауында ғылым саласындағы осы қаражатты жинау мен бөлудің жаңа жүйесін әзірлеуді тапсыруына себеп болды. Бірақ жер қойнауын пайдаланушылардың білім беру саласындағы міндеттемелері бар екенін есте ұстаған жөн.

Әлемнің жетекші университеттерінің ашық тегін немесе арзан онлайн-курстары кеңейіп, жекелеген сегменттерде ұлттық жоғары білім беру жүйесімен бәсекелесетін болады. Сондай-ақ, әлемнің жетекші IT-компанияларында ресми білім беруді университет дипломдары түрінде танудан бас тарту процесі басталғанын атап өткен жөн. Ұзақ мерзімді перспективада бұл тренд барған сайын күшейе түспек, жалпы алғанда бейресми білім беру нарығы жылдан жылға жылдам қарқынмен өспек.

Сондай-ақ, «Білім туралы» заңға сәйкес білім беру саласындағы уәкілетті орган «бейресми білім беретін, танылған ұйымдардың тізбесіне енгізілген ұйымдар беретін бейресми білім арқылы ересектер алған оқу нәтижелерін тану қағидаларын әзірлейді және бекітеді», сондай-ақ «бейресми білім беретін ұйымдарды тану қағидаларын әзірлеп, бекітеді және бейресми білім беретін, танылған ұйымдардың тізбесін қалыптастырады». Бұл норманы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 4 қазандағы № 537 бұйрығы реттейді.

Тізімдерге қосылу сипатын рұқсат алу арқылы қосылудан хабарлау арқылы қосылуға ауыстыру көмегімен бейресми білім беру саласын бюрократиядан арылту маңызды. Бұл саланы дамытудың қосымша саясаты бейресми білім беру ұйымдарының міндеттерін айқындау және ҚР БҒМ-нің есептілігі болмақ. Міндеттерді ұстанбаған және ҚР БҒМ-де тіркелмеген жағдайда бұл ұйымдар талап етілетін тармақтарды бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылуы тиіс.

3.5 Ғылымдағы жастар

Жастардың ғылымдағы институционалдық проблемаларының бірі – «Жас ғалым» терминінің анық болмауы. Әртүрлі нормативтік құқықтық актілерде үш нұсқа бар: 29 жасқа дейін, 35 жасқа дейін және 40 жасқа дейін. Қазақстан Республикасы Статистика комитеті мен Білім және

ғылым министрлігінің кейінгі жылғы тәжірибесінде жас ғалымдар деп негізінен 40 жасқа толмаған ғалымдар аталған. Бұл тұжырым «Ғылым туралы» заңға түзету ретінде енгізілуі ықтимал. Осылайша, біз ғылымдағы жастар проблемаларын сипаттауда осы тұжырымды ұстанамыз.

Ғылымдағы жастар проблемаларын екі топқа бөлуге болады: жаңа кадрларды даярлау мәселелері және жас ғалымдардың ғылыми әзірлемелерін қаржыландыру мәселелері. Төмендегі 3.12-кестеде жас ғалымдар санының динамикасын көруге болады.

Магистратураға қатысты өзгерістерді жеке айта кету керек. 2019 жылы кешенді тестілеу (Ұлттық бірыңғай тестілеудің аналогы) көмегімен магистратураға түсу жүйесі енгізілді, бұл, әрине, магистратураға түсу кезінде туындауы мүмкін сыбайлас

жемқорлық қатерін азайтты. Бұл жаңашылдық ұзақ мерзімді тәжірибеде ҰБТ кезінде көшіріп алумен күресу және кешенді тестілеумен бірге Қазақстанның жоғары оқу орындарында академиялық адалдықтың институционалдық негіздерін қалайды.

3.12-кесте. ҒЗТКЖ жүзеге асыратын жас ғалымдар саны (40 жасқа дейінгі)

адам

Жынысы	2010	2015	2019 жылдың соңы
Ерлер	7576	2906	2582
Әйелдер		3508	2990
Барлығы, жас ғалымдар жасындағы	7576	6414	5572

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

3.13-кесте. Магистранттар мен докторанттардың диссертацияларын шығару және қорғау

	2015	2016	2017	2018	2019
Бітіруші магистранттар	15 816	16 445	18 268	19 233	20 249
Бітірушілердің жалпы санынан диссертация қорғағандар	14 869	16 344	18 210	18 789	18 633
Бітіруші докторанттар	533	619	721	721	905
Бітірушілердің жалпы санынан диссертация қорғағандар	175	117	249	185	249

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Қазақстанда кейінгі бес жылда еңбегін сәтті қорғаған докторанттар үлесі 18,9–34,5 % аралығында құбылады (3.13-кесте). Орта есеппен алсақ, кейінгі бес жылда қорғағандар үлесі 27,8 % болады. Бұл ретте, жас ғалымдардың жымқырма журналдарға мақала жариялау мәселесін ескерген жөн.¹⁸ Түрлі сараптамалық бағалаулар бойынша қорғаған докторанттардың 40–60 %-на дейін осындай журналдарда жарияланымдары бар. Осылайша, ғылыми кадрларды даярлау жүйесі аса тиімді емес. Ғылыми кадрларды даярлауға қаражат жұмсаудың тиімділігі де айтарлықтай төмен. Бұл, бір жағынан, докторантураға адамдар көбінесе ғылым үшін емес, стипендия, «академиялық туризм», «ұзартылған студенттік шақ» және т.б. үшін барады. Екінші жағынан, докторанттарды көбінесе ғылыми көрсеткіштері төмен, білігі аса жоғары емес адамдар дайын-

дайды, өйткені жоғары білім беру жүйесінде жаалақы өте төмен, бұл білікті ғалымдардың басқа салаларға кетуіне себеп болады. Нәтижесінде докторанттардың нашар көрсеткіштері үшін ешкім жауап бермейді.

Магистратура мен докторантурада ғылыми кадрлар даярлайтын ПОҚ-ға қойылатын талаптарды арттыру қажет. Докторанттарды әртүрлі кафедралардағы ғылыми жетекшілер арасында бөлу барлық қызметкерді «сағаттармен» қамтамасыз етуге ұмтылатын кафедра мүддесіне емес, докторанттар мүддесіне сүйенуге тиіс. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да докторанттар басқа ұйымдардан ғалымдарды қабылдай алатын тәжірибе жүзеге асырылуда. Өкінішке қарай, басқа университеттерде мұндай тәжірибе жоқ. Осы нәтижелі әрі икемді практиканы Қазақстандағы университеттердің бәрінде барлық

¹⁸ Жымқырма немесе қоқыс журналдары – ашық қолжетімді режимде жарияланатын, ғылыми журналдар мәртебесіне үміткер, бірақ іс жүзінде ғылыми баспа қызметінің жосықсыз моделінің негізгі элементі саналатын мерзімді басылымдар, ол осы ғылыми журналдарда қабылданған (ашық және шектелулі қол жеткізу) толық редакторлық немесе баспа қызметтерін (рецензиялаудың толық жүйесін қоса алғанда) ұсынбай-ақ қолжазбалар авторларынан ақы алуды көздейді.

докторантура бағдарламаларына тарату қажет.

Сонымен қатар, қазіргі Қазақстандағы ғылыми кадрларды даярлау жүйесі ғылыми кадрларды даярлаудың кеңестік мектебінің көптеген элементтерін – мысалы, диссертациялық кеңестердің құрылымын қамтып келе жатыр. АҚШ-та Диссертациялық комитетте адам саны аз, бұл ретте олардың барлығы дерлік докторанттың диссертациясының белгілі бір аядағы тақырыбын түсінуге міндетті. Бізде диссертациялық кеңес құрамындағы 12 адамның бір де бірі докторант диссертация қорғайтын арнаулы ғылым саласын терең білмейді.

Сондай-ақ докторантурада ғалымдарды даярлаудың екі моделі бар: «тәуелсіз зерттеуші» және «қолғабысшы». Бірінші жағдайда докторант пен жетекшінің ғылыми мүддесі мүлде байланыссыз, ал екінші жағдайда олардың ғылыми мүддесі сәйкес келеді. Қазақстанда негізінен «тәуелсіз зерттеуші» моделі басым, онда докторанттардың көпшілігінде жетекшінің ғылыми мүддесімен байланысты емес тақырыптар бар, сондықтан ол мұндай докторантқа аз уақыт жұмсайды. Сонымен қатар, АҚШ-тың жетекші докторантураларында «қолғабысшы» моделі кең таралған, онда докторант ғылыми жетекшінің басшылығымен белгілі бір жұмыс көлемін орындайды, нәтижесінде бұл әлдеқайда үлкен ғылыми нәтиже береді. Осылайша, қазақстандық докторантура эволюциясы докторанттар арасында «қолғабысшы» моделін тарату тәжірибесін енгізу арқылы өтуі тиіс.

Айта кетері, Қазақстанда «докторантурадан кейінгі кезең» деген ұғым жоқ (Назарбаев Университеті мен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дан басқа). Қалыптасудың бұл кезеңі жас ғалымдардың біліктілігін арттыру үшін де маңызды.

Білім және ғылым министрлігі жыл сайын 35 жасқа дейінгі талантты жас ғалымдарға 50 мемлекеттік ғылыми стипендия тағайындайды. Онымен қоса, жыл сайын жас ғалымдарға жаратылыстану ғылымдары саласындағы үздік жұмысы үшін Д.А. Қонаев атындағы бір сыйлық және жас ғалымдарға гуманитарлық ғылымдар саласындағы үздік жұмысы үшін М.О. Әуезов атындағы бір сыйлық беріледі.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Үкіметі 35 жасқа дейінгі жас ғалымдарға екі жылда бір рет ғылым саласындағы «Дарын» сыйлығын береді.

Ғылым саласындағы сыйлықтар және мемлекеттік ғылыми стипендиялар Қазақстан Респуб-

ликасы Үкіметінің 2011 жылғы 19 шілдедегі № 830 қаулысына сәйкес беріледі.

Конкурстық материалдарды қарау және сыйлықтар мен мемлекеттік ғылыми стипендияларды беру мәселесі бойынша шешімдер дайындау үшін Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен конкурстық комиссия құрылады, ол консультативтік-кеңесші орган болып табылады және министрліктердің, ведомстволардың және басқа да мемлекеттік органдардың өкілдерінен, республиканың әртүрлі ғылым салаларының жетекші ғалымдары мен мамандарынан құрылады.

Білім және ғылым министрлігі конкурстық комиссияның шешімі негізінде сыйлықтар беру туралы шешім қабылдайды. Сыйлықтар беру жөніндегі конкурстардың нәтижелері республикалық баспасөзде жарияланады және уәкілетті органның Интернет-ресурстарында жарияланады.

Қазіргі уақытта Білім және ғылым министрлігі «Ғылым саласындағы сыйлықтар және мемлекеттік ғылыми стипендиялар туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 19 шілдедегі № 830 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметі қаулысының жобасын әзірледі, аталмыш құжатта уәкілетті органның сыйлықтар беру үшін жұмыстарды іріктеу критерийлерін әзірлеу және бекіту ұсынылады. Бұл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге, сондай-ақ критерийлер бойынша секция жұмысының форматын нақтылауға және ашықтықты арттыруға көмектеседі.

Ғылымға жас ғалымдардың келуі

2019 жылғы статистикалық деректерге сәйкес Қазақстанда ғылыми дәрежесі бар, ҒЗТҚЖ орындайтын 7305 адам болған.

Бұл ретте демографиялық және институционалдық себептерге байланысты ғылым докторы, ғылым кандидаты және бейіні бойынша доктор дәрежесі бар мамандар саны азайып, ал PhD дәрежесі бар мамандар саны артып келеді.

Төменде ғылыми дәрежесі бар азаматтар санының динамикасын көруге болады. Ғылымға келуші жас кадрлардың ағыны төмен. Бес жыл ішінде ғылым саласындағы PhD саны 330-дан 1045 адамға дейін (жылына 143 адамнан) артқан, бұл жалпы алғанда ғылым саласынан кеткен үлкен жастағы ғылыми кадрлардың орнын толтыруға жеткіліксіз (3.14-кесте). Ға-

лымдар санын 2014 жылғы деңгейде ұстап тұру үшін жас ғалымдар саны өсімін жылына 373 адамға ұлғайту қажет, яғни жас ғалымдардың ғылымға келуін жылына 143-тен 500-ден артық адамға дейін ұлғайту қажет. Сонымен қатар, бұл көрсеткіш ғылымды қаржыландыру түбе-

гейлі өзгеріссіз тұрақты төмен деңгейде болған алдыңғы жағдайға сәйкес. Жаңа жағдайларда ғылымды қаржыландыруды 2025 жылға дейін сегіз есе ЖІӨ-нің 1 % деңгейіне дейін арттыру жоспарланып отыр. Жаңа жағдайда ғылымға жас ғалымдар келуін арттыру қажет.

3.14-кесте. Ғылыми дәрежесі бар, ҒЗТҚЖ орындайтын адамдар саны

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Жалпы саны	8186	7920	7503	7302	7292	7305
Ғылым докторлары	2006	1821	1828	1818	1740	1703
Бейіні бойынша доктор	596	549	493	354	336	317
PhD	330	431	456	589	856	1 045
Ғылым кандидаттары	5254	5119	4726	4541	4360	4240

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҮСБ

Қазақстан Республикасы Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Жас ғалым» жобасы бойынша зерттеуге 1000 грант беру бойынша жаңа бағдарлама жариялады. Қазақстанда ғылыми дәрежесі бар (40 жасқа дейінгілерді қоса алғанда) жастар аса көп емес (әртүрлі есептеулер бойынша – 1500-ден 2500-ге дейін). Жоғарыда аталған жоспарлардың бәрін ескере отырып, ғылымдағы қаржы жағдайын түбегейлі жақсарту үшін ғылыми кадрларды даярлау жүйесін оның тиімділігін арттыра отырып жақсарту қажет. Ел президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жас ғалым» жобасын құру жөніндегі бастамасын ескере отырып, ғылымдағы жастарға қолдау көрсету тек арта түсетінін айта кеткен жөн.

2019 жыл қоғамдық-саяси салада жаңа институционалдық өзгерістер басталған жыл болды. Бұл өзгерістер әсіресе жас ғалымдарға әсер етті. Жария-

ланған Жастар жылы аясында жас ғалымдарды қолдауға үш жыл ішінде 9 млрд теңге (2020 жылы 3 млрд теңге, 2021 жылы 3 млрд теңге, 2022 жылы 3 млрд теңге) бөлу бастамасы көтерілді.

2019 жылдың соңында Қазақстан Республикасында Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. Осы бағдарламаға сәйкес білім және ғылым салаларын қаржыландыру деңгейі артқан. Бұл ретте жастар ғылыми саясатына баса назар аударылды. Аталған мемлекеттік бағдарламаға сәйкес бір реттік деп өткізілген жас ғалымдар конкурсы, енді жыл сайынғы ғылыми шараға айналды.

Жалпы, мемлекеттің ғылым саласындағы белсенді саясатының арқасында жас ғалымдардың ғылыми гранттарын қаржыландыру проблемалары біртіндеп жойылып келеді.

Ұсыныстар

1. Білім және ғылым министрлігіне Ұлттық бірыңғай тестілеу нәтижелері бойынша білім беру гранттарын бөлу кезінде отбасының жан басына шаққандағы кірісі белгілі бір деңгейден төмен табысы аз азаматтар үшін жоғары білім беру саласында квоталар енгізу ұсынылады.

2. Білім және ғылым министрлігі мен Ішкі істер министрлігі пенитенциарлық жүйедегі жастарға білім алу мүмкіндігін кеңейтуі қажет. Түрмелердегі жастардың бәрі онлайн білім алу арқылы орта, орта кәсіптік және жоғары білім алуға құқылы және қабілетті болуы керек. Ағымдағы жылы Қазақстанда енгізілген қашықтан оқыту тәжірибесі техникалық тұрғыдан жүзеге асатынын және үлкен қаржылай шығынды қажет етпейтінін көрсетті. Ол үшін осындай онлайн-топтарға оқу процесін ұйымдастыра алатын ең мықты оншақты университетті таңдау керек. Бас бостандығын шектеу орындарында жазасын өтеп жатқан жастардан бөлек мүмкіндігі шектеулі жастар үшін қашықтан білім алу мүмкіндігін ұсыну қажет.

3. Білім және ғылым министрлігіне ҰБТ өткізу форматына мектеп бітіруші оқушыларға белгілі бір пәнді емес, оқыту траекториясын өзгертуге мүмкіндік беретін ұқсас пәндер тобын (гуманитарлық немесе жаратылыстану ғылымдары) таңдай алатындай етіп өзгерістер енгізу мүмкіндігін қарастыру ұсынылады.

4. Білім және ғылым министрлігіне жоғары білім беру сапасының тиімділігін арттыру мақсатында америкалық мамандық таңдау жүйесін енгізу ұсынылады, оған сәйкес жас адам өз мамандығын мектеп бітіргеннен кейін үш ай ішінде емес, университетке түскен сәттен бастап екі жыл ішінде таңдайды. Қазір мұндай тәжірибе Назарбаев Университетінде енгізілген.

5. Білім және ғылым министрлігіне жоғары білім беру сапасын жақсарту үшін ғылыми көрсеткіштері төмен, сондай-ақ жеткілікті даярланбаған профессорлық-оқытушылық құрамы бар жоғары оқу орындарының санын азайтуды жалғастыру, сол арқылы Diploma mill құбылысымен күресу ұсынылады. Бұған жоғары оқу орнының сапа-

лы оқытушы құрамына қойылатын талаптарды күшейту арқылы қол жеткізуге болады. Қазір Қазақстандағы ЖОО оқытушыларының 50 %-дан астамының ғылыми дәрежесі жоқ, яғни бакалавр, маман немесе магистр ғана.

6. Білім және ғылым министрлігі докторантура бағдарламасында оқыту үшін бюджетті жасау кезінде жеке шығын бабымен далалық зерттеулер (field work) жүргізуге жұмсалатын қаражат жоспарын енгізуге тиіс. Қазір докторант зерттеу жүргізудің осындай әдісін таңдағысы келсе, оны өз есебінен немесе сыртқы зерттеу ұйымдарының қолдауымен жүргізуге мәжбүр.

7. Білім және ғылым министрлігі ғылыми кадр даярлау жүйесінің тиімділігін арттыру үшін жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне неғұрлым икемді шарттары бар батыс жүйесінің үлгісі бойынша пилоттық докторантура бағдарламасын енгізісін. Қазақстанда ғылыми кадрларды даярлау кезінде осы жүйенің тиімділігін анықтауға кемінде сегіз жыл қажет, одан кейін оның тиімділігі жоғары болған жағдайда докторантураның ағымдағы жүйесін өзгертуге болады.

8. Білім және ғылым министрлігі жастардың ғылымға келуін арттыру мақсатында республикалық деңгейде «докторантурадан кейінгі кезең» институтын енгізуі қажет. Осы модель бойынша пилоттық жобалар Назарбаев Университеті мен әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде табысты іске асырылып келеді. Бағдарлама өзінің жоғары тиімділігін көрсете білді. Постдокторанттарға ғылыми жетекшілік ету құқығы аты әлемге әйгілі ғалымдарда болуы тиіс (Web of Science және (немесе) Scopus дерекқоры бойынша Хирш индексі=6 ең төменгі талаптар).

9. Білім және ғылым министрлігі екі міндетті талапты ескере отырып, «Ғылым туралы» заңда жас ғалымның мәртебесін заңнамалық тұрғыдан бекітуі қажет: 40 жасқа дейінгі азаматтар санаты, сондай-ақ ғылым докторы, ғылым кандидаты, бейіні бойынша доктор немесе PhD дәрежесі болған жағдайда, жас ғалым саналады.

4-ТАРАУ.

Жастардың әлеуметтік-
экономикалық жағдайы

4-ТАРАУ.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы – қазіргі Қазақстандағы ең өзекті тақырыптардың бірі. Ең алдымен, қазақстандық ЖОО түлектерін жұмысқа орналастырудың төмен деңгейі туралы сөз болып отыр, бұл бірқатар себептерге, соның ішінде білім сапасына байланысты. Екіншіден, бірқатар мамандықтардың өзектілігі жоғалып келеді, оларға еңбек нарығында сұраныс төмен. Осылайша, түрлі мамандардың бағалауынша қазіргі кәсіптердің 66 % таяудағы 10-20 жылда жоғалып кетпек, сонымен қатар таяудағы 5-10 жылда нарықта 47 %-дан астам кәсіп пайда болмақ¹⁹.

2020 жылы қалыптасқан COVID-19 салдарынан жастар ортасында жұмыспен қамту мәселелері шиеленісе түсті. **Ең алдымен негізінен жастар жұмыс істейтін экономиканың бейресми секторы соққы алды.** Ұзаққа созылған пандемия жағдайында бейімделу механизмдері сарқылып, жастардың жұмыспен қамтылу дағдарысы күшеймек, өйткені жұмыс орындарынан жаппай босату басталады. Экономистердің пікірінше, ұзақ мерзімді перспектива-

да пандемияның салдары экономиканы қайта құрылымдау және, тиісінше, миллиондаған азамат үшін жұмыс орындарының өзгеруі, еңбек нарығымен байланыстардың әлсіреуі, тұрғылықты жерінің өзгеруі, әлеуметтік байланыстардың жоғалуы болмақ. Халықаралық еңбек ұйымының мәліметтері бойынша, пандемияға байланысты әлемдегі әр бесінші жас адам жұмысынан айырылған.

4.1 Жастардың елдегі әлеуметтік-экономикалық дамуға қатысуы: үрдістерге шолу және жастардың еңбек нарығындағы жұмыспен қамтылуына талдау

ҚР СЖЖРА ҰСБ деректеріне сәйкес 2019 жылы ел жастары арасында жалданып жұмыс істейтін қызметкерлер мен жұмысшылар саны басым – 76,6 %, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар – 23,4 %, жастар арасында жұмыссыздар – 3,7 %.

4.1-кесте. Еңбек нарығындағы жастар (15–28), 2019, 2020 (II тоқсан) (мың адам)

	Жұмыс күші		Жұмыспен қамтылған халық		Жалдамалы жұмыскерлер	Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар	Жұмыссыз халық	
	2019	2020, II тоқсан	2019	2020, II тоқсан			2019	2020, II тоқсан
Қазақстан Республикасы	2124,9	2098,3	2045,9	2014,3	1567,7	478,1	79	84,0
Ақмола облысы	80,6	71,0	78,2	68,8	56,9	21,3	2,4	2,2
Ақтөбе облысы	90,7	71,9	87,8	69,6	78,3	9,5	2,9	2,3
Алматы облысы	275,3	294,8	267,0	285,4	215,1	51,9	8,3	9,4
Атырау облысы	85,1	70,1	83,0	68,3	70	13	2	1,8
Батыс Қазақстан облысы	82,2	81,4	79,1	78,3	52	27,1	3,1	3,1
Жамбыл облысы	151,2	166,3	146,9	161,4	95	52	4,2	4,8
Қарағанды облысы	126,4	123,0	120,4	116,4	113,5	6,9	6	6,5
Қостанай облысы	94,6	76,1	91,5	73,7	62,9	28,6	3,1	2,4
Қызылорда облысы	97,8	71,7	93,8	68,6	52,2	41,5	4,1	3,2
Маңғыстау облысы	73,2	81,9	70,9	79,0	68,3	2,6	2,3	2,9

¹⁹ «Студенттер мен ЖОО түлектерінің мансаптық әлеуетін дамыту», <https://urait.ru/events/1523>

Павлодар облысы	75,5	72,4	73,3	70,2	65,7	7,6	2,2	2,3
Солтүстік Қазақстан облысы	48	51,0	46,6	48,9	37,6	9	1,4	2,1
Түркістан облысы	181,9	173,6	176,1	166,8	89,7	86,4	5,8	6,8
Шығыс Қазақстан облысы	190,3	171,0	183,8	164,1	125,9	57,9	6,4	6,9
Нұр-Сұлтан қ.	131,9	149,2	126	142,3	107,9	18,1	5,9	6,9
Алматы қ.	251,8	277,6	236,6	260,9	219,7	16,9	15,3	16,7
Шымкент қ.	88,4	95,2	84,9	91,6	56,9	28,0	3,4	3,6

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Жастар арасында **2019 жылы экономикалық қызметтің неғұрлым сұранысқа ие түрлері – көтерме және бөлшек сауда (18 %), білім беру, денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету (16,9 %), ауыл, орман және балық шаруашылығы (12,2 %), өнеркәсіп (11,4 %)** салалары. Яғни, жас мамандар негізінен өнімділігі төмен салаларда жұмыс істейді.

Жалданып жұмыс істейтін жастардың табысы айтарлықтай сараланған. **Жұмыс істейтін жастардың номинал есептелген жалақысы жалпы экономика бойынша орташа айлық номинал есептелген жалақыдан 1,5 есе төмен.** Ең төмен жалақы ауыл шаруашылығы, денсаулық сақтау, мемлекеттік басқару салаларында байқалады.

4.2-кесте. Экономикалық қызмет түрлері бойынша жастар арасындағы жұмыспен қамтылу (15–28), мың адам

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, II тоқсан
Көтерме және бөлшек сауда	84	371	334,1	336,3	368,1	373,7
Халыққа білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызмет көрсету	327,8	331,5	328,1	328,2	345,5	349,1
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	361,7	343,8	315,7	270,5	250,2	214,7
Құрылыс	193,2	178,6	147,3	150,8	144,8	145,8
Өнеркәсіп (өндіруші, өңдеуші)	191,1	185,6	172,5	171,6	186,3	163,6
Мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру	139,5	141,7	123,2	144,2	123,2	144,1
Қаржы және сақтандыру қызметі	77,7	57,6	64,9	56,2	62,2	63,5
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	68,2	68,2	69,3	64,4	63,8	74,4
Ақпарат және байланыс	50,8	52,7	44,1	50	43,6	44,4

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санатына түрлі сипаттағы қызметпен айналысатын жастар: компания иелері және өнімсіз жұмыспен қамтылғандар, оның ішінде табысы кейде ең төменгі күнкөріс деңгейіне жетпейтін отбасылық кәсіпорындардың ақы төленбейтін жұмыскерлері жатады. Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамту көп жағдайда төмен табыс деңгейімен және еңбек өнімділігімен өзара тығыз байланыста. **Ауылдық жерлерде**

жұмыспен қамту мүмкіндіктері өте төмен, жұмыспен қамтуға балама – өзін-өзі жұмыспен қамту²⁰. Жалдамалы қызметкерлердің едәуір бөлігі қалада (қалада – 63,9 %, ауылда – 36,1 %), өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастар ауылдық жерлерде (қалада – 37,4 %, ауылда – 62,2 %) тұрады (4.3-кесте). Жас мамандарды жұмысқа тартуда Нұр-Сұлтан, Алматы, Қарағанды, Шымкент және Атырау қалаларының ұйымдары барынша белсенді.

4.3-кесте. ҚР аумағындағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастар (15–28) 2009–2019, мың адам

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Өзін-өзі жұмыспен қамтушылар	799,4	851,1	821,9	818,7	722,1	667,3	581,6	513	492,5	471,3	478,1
Оның ішінде:											
жұмыс берушілер	37,9	36,6	32,6	32	28,5	25	15,5	17,3	18,9	15,7	17,5
дербес қызметкерлер	727,7	774,1	753	760,8	670	635,8	561,5	491,8	469,8	453	457,3
кооператив мүшелері	7,8	9,5	7,8	11,7	6,4	0,9	0,8	0,3	0,3	0,6	0,3
отбасылық кәсіпорындардың көмектесетін (ақы төленбейтін) қызметкерлері	26	30,9	28,5	14,1	17,2	5,6	3,8	3,6	3,5	2	3

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

²⁰ «Қазақстандағы жастардың еңбек нарығы: кім керек, ал кім жұмыссыз қалады?» // Анна Альшанская, Central Asian Bureau for Analytical Reporting, 2019.

Жастар жұмыссыздығына келсек, пандемияға дейін де (және онымен байланысты жұмыссыздықтың өсуі) жағдай тым оптимистік еді. Азаматты жұмыссыздар қатарына жатқызу үшін ол тұрғылықты жері бойынша халықты жұмыспен қамту орталығына немесе «Электрондық үкімет» порталына жүгінуге тиіс. Алайда, **еңбекке қабілетті жастағы адамдардың басым бөлігі – ең алдымен**

– жұмыспен қамту орталықтарына бармайды, интернет және таныстары арқылы, хабарландыру бойынша жұмыс іздегенді жөн көреді. Яғни, жасырын, көлеңкелі жұмыссыздықты (іс жүзінде өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың едәуір бөлігі үшін шындық), жұмыспен қамту орталықтары, сондай-ақ ресми статистика толық есепке алмай-тынын ескеру қажет.

4.4-кесте. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020, II тоқсан
8,5 %	6,6 %	6,1 %	5,4 %	5,5 %	4,2 %	4,4 %	4,1 %	3,9 %	3,8 %	3,7 %	4,0 %

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҮСБ

2020 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық зерттеу қорытындысы бойынша ТЖ және карантин режимі көптеген жас азаматтың кәсіби қызметіне айтарлықтай өзгерістер енгізді. Респонденттердің **13,2 % жұмыссыз қалғанын айтты**, 5,4 % табысынан айырылса да, жұмыс істей берген. Енгізілген шектеулер тек жас мамандардың 1,7 %-ның кәсіби қызметіне ешқандай әсер еткен жоқ. Осылайша, ресми деректер мен сауалнама мәліметтеріне сүйенсек, 2020 жылы жұмыс күшіне жататын жұмыссыз жастар саны – 16,9 %.

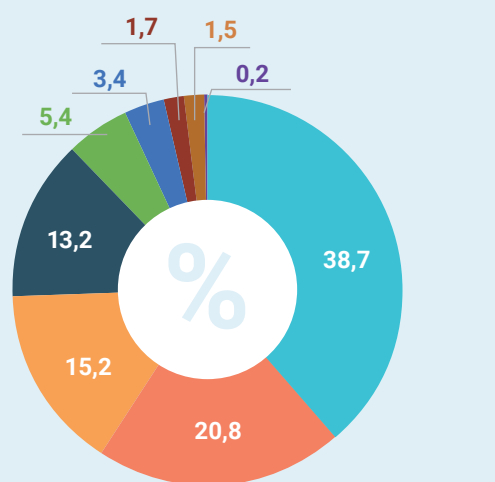
Жастар жұмыссыздығының шиеленісуі жағдайында жастардың әлеуметтік-психологиялық сипаттары, оның ішінде шамадан тыс өршілдік, кәсіби немесе мансаптық дамуды қажет етпейтін жоғары лауазымға бірден орналасуға деген ұмтылыс, сондай-ақ кәсіби қызметті жүзеге асыруда ұзақ мерзімді жоспарлар болмауының маңызы үлкен²¹.

Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері жұмысқа орналасқан түлектердің басым бөлігі мамандығы бойынша жұмыс істемейтінін көрсеткен (40,1 %). Өз бейініне сәйкес еңбек әрекетімен айналысатын респонденттер үлесі – 38,3 %. Сауалнамаға қатысқан жастардың 19,2 %-ның кәсіби қызметі ішінара оқып жүргенде алған мамандығымен байланысты (4.2-сурет). Осылайша, оқып жүргенде алған мамандығы бойынша жұмысқа орналасуға бағдарлану айтарлықтай төмендегені байқалады.

Жастардың үштен бірі мамандық таңдауына мамандыққа деген жеке қызығушылық себеп болған дейді. Әр төртінші жас адамның мамандық таңдауына ата-анасы ықпал еткен (23,7 %), тағы 6,4 % – оқуға грант болғаны үшін түскен, 4 % – достарының ұсыныстарына сүйенген. Яғни, жұмыс істейтін және оқитын жастардың үштен бірінен көбі өз мамандығын өз бетімен, саналы түрде таңдамаған.

Сараптамалық фокус-топтың нәтижелері сонымен қатар олардың беделі мен мәртебесі тұрғысынан мамандық таңдауға қатысты ата-ананың балаға психологиялық қысымы барын көрсетеді. Мамандар қоғамда түлек ЖОО-да тек диплом алу үшін оқитын, ал кейіннен мамандық бойынша жұмыс істеуден бас тартатын жағдайлар жиі кездесетінін, ал бұл өз кезегінде қаражат шығыны (мемлекеттік немесе отбасылық), сондай-ақ бекер кеткен уақыт пен күш-жігер екенін айтуда.

4.1-сурет. «ТЖ режимі мен карантин жұмысыңызға қалайша әсер етті?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020

- Әлі жұмыс істемеймін (мектепте/колледжде/ЖОО-да оқимын)
- Мен қашықтан жұмыс істеу форматына көштім
- Жұмыс істей бердім, жұмыс көлемі артты
- Жұмыссыз қалдым
- Табыстан айырылдым, бірақ жұмыс істей бердім
- Жұмыс істеймін
- Ешқандай әсері болған жоқ
- Жаңа мамандық игердім
- Табыс азайды

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО

²¹ «Қазақстандағы жұмыссыздық: проблема шиеленісін келеді», <https://ekonomist.kz/zhussupova/problema-stanovitsia-ostree/>

4.2-сурет. «Қазіргі кәсіби қызметіңіз колледжде/ЖОО-да алған мамандығыңызбен байланысты ма?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

Дереккөз: «Жастар» F30

Бұл фактор жастардың көз алдында білім беру жүйесінің құнсыздануына ықпал етеді. Бұл тұрғыда, сарапшылар атап өткендей, еңбек нарығы мен сұраныс бар мамандықтарды ұтымды түсіну үшін тек оқушылармен ғана емес, ата-аналармен де кәсіби бағдарлау жұмысын сапалы және жүйелі түрде күшейту керек. Кейбір сарапшылар ықтимал қызметкерге жұмыспен қамту саласын таңдауға көмектесетін кәсіби психологтар мен кәсіптік бағдар берушілер келгенде «Атамекен» ҰКП (мобильді жұмыспен қамту орталықтары) жинақтаған оң тәжірибені алға тартады.

Сонымен қатар, сарапшылар **ата-аналар арасында жаңа қызықты үрдіс пайда болғанын аңғарыпты: олар балаларын мектептен кейін университетке емес, жұмыс барысында қандай да бір мамандық өзіне қаншалықты лайық екенін түсінсін деп қандай да бір тағылымдамаға, қосымша жұмысқа жібереді екен.** Бұл – мамандықты сәтсіз таңдау қатерін азайтатын өзіндік бір жергілікті кәсіптік бағдарлау. Алайда, бұл тәжірибе ірі қала тұрғындарының аздаған тобына ғана тән деуге болады. Бұл тұрғыда оны жалпы ел ауқымында таратып көруге де болады.

Сарапшылардың айтуынша, мемлекеттік құрылымдардан басқа, рұқсат етілген кәсіпорындардың тізіліміне жекеменшік компаниялар

енгізілсе, мемлекеттік гранттар жүйесі бойынша білім алған студенттердің практикадан өтуге көбірек мүмкіндігі болар еді. Өйткені тәжірибе табысты жұмысқа орналасу мүмкіндігін арттырады.

Жастар жұмыссыздығы проблемасына теріс ықпал ететін өзге де факторлар:

- жастардың, атап айтқанда, кешегі ЖОО түлектерінің «алғашқы жалданбалы жұмыс тұзағының» пайда болуына ықпал ететін жеткілікті кәсіби тәжірибесі жоғы. Жұмыс берушілер жалданбалы жұмыс туралы хабарландыруларда, әдетте, үш жылдан бес жылға дейінгі белгілі бір лауазым бойынша жұмыс тәжірибесі болуы міндетті екенін көрсетеді;

- білім беру сапасы, өйткені алынған білім – теориялық, практикадан алшақ, сипаты да экономиканың түрлі секторларындағы нақты жұмыстан біршама бөлек;

- жастардың еңбек нарығында белгілі бір кәсіптердің, мамандықтардың беделіне бағдарлануы, бұл, атап айтқанда, экономистер мен заңгерлерді даярлауда шамадан тыс көрініс табады. Қазір елімізде гуманитарлық мамандықтар бойынша мамандар көп және еңбек нарығындағы сұранысты өтейтін білікті техникалық кадрлар тапшылығы бар.

Осы факторлардың жиынтығы түлектердің ЖОО тәмамдағаннан кейін жұмысқа орналасуы көрсеткіші төмен болуына әкеп соғады. «Атамекен» ҰКП 2019 жылғы желтоқсанда жүргізген зерттеу деректері бойынша, 2018 жылғы түлектердің ширегі жыл бойы жұмысқа орналаса алмаған. Бұл ретте еліміздегі 61 жоғары оқу орнының жұмысқа орналасу деңгейі 50 %-дан төмен²².

Жастардың жұмыссыздығына әсер ететін тағы бір себеп – еңбек нарығындағы гендерлік айырмашылықтар көрінісі. Жастар арасындағы әйелдер жұмыссыздығы ерлерден екі есе көп. «Әйелдер» мамандықтары бәсекеге қабілетті емес, көбінесе ақысы төмен. Бүгінде еңбек нарығында арнайы-техникалық білімі бар кадрларға сұраныс бар, ондай мамандықты көбінесе ерлер алады. Мәселен, нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы аясында жұмысшы мамандықтары бойынша оқитын 1000 білім алушының ішінде 185-і ғана әйел. Атап айтқанда, көмір және тау-кен, мұнай өңдеу аймақтарында ерлер еңбегі басым және әйелдер еңбегі көбірек қолданылатын кәсіпорындар нашар дамыған.

²² «Жоғары оқу орындарының түлектеріне мамандығы бойынша жұмыс табу қиын. Кім кінәлі?», <https://informburo.kz/stati/vypusnikam-vuzov-slozhno-nayti-rabotu-po-specialnosti-kto-v-etom-vinovat.html>

Ауыл және қала жастары арасындағы жұмысқа орналасудың бастапқы мүмкіндіктеріндегі теңсіздікті атап өткен жөн, бұған, ең алдымен, өңірлерде және ірі қалалардағы білім берудің әртүрлі деңгейі әсер етеді. Бұл аспектіні «Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеуге қатысқан сарапшылар да ерекше атап өтті.

Қазір ел жастары негізінен жалақысы төмен еңбек нарығының өнімділігі төмен салаларында жұмыс істеп жүр және өзге санаттарға қарағанда бейресми жұмыспен қамту нарығына көбірек тартылған халық санаты бола отырып, пандемия салдарын бәрінен бұрын сезінді.

4.2 Жастар арасында кәсіпкерлікті дамыту: тәжірибе және проблемалар

Жастар жұмыссыздығы мәселесін шешу үшін мемлекет жас азаматтарды кәсіпкерлік қызметке араластыруға тырысады. Өзге жас санаттары арасында кәсіпкерлікте адамның жас болуы – осы салада табысты ілгерілеуге ықпал ететін фактор²³.

Алайда, зерттеу нәтижелері кәсіпкерлік қызмет жастар үшін айтарлықтай тартымды емес екенін көрсетті. Респонденттердің 4,2 % ғана қазір кәсіпкерлікпен айналысып жүр, бұл – айтарлықтай төмен көрсеткіш. Бұл ретте респонденттердің көпшілігі (83,2 %) кәсіпкерлік саласында практикалық тәжірибесі жоғын көрсетеді. Сондай-ақ, респонденттердің 5,8 %-ның бұрын осы салада тәжірибесі болған. Бизнес жүргізуде сәтсіз тәжірибесін көрсеткен жас азаматтар үлесі – 5,9 %.

Өңірлік тұрғыда респонденттер арасында жас кәсіпкерлер саны бойынша БҚО (10,1 %) және Алматы облысы (9,1 %) көш бастап тұр. Атырау (1,4 %), Павлодар (1,4 %) және Қостанай (1,1 %) облыстарында жас кәсіпкерлер мүлдем аз.

Жастар кәсіпкерлігін дамыту үшін екі мемлекеттік бағдарламаға – 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлік мемлекеттік бағдарламасына және «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасына толықтырулар енгізілді.

Жастарға арналған «Бастау Бизнес» кәсіпкерлік білім беру бағдарламасы айтарлықтай пысықталды, оның қолданылу мерзімі – үш жыл, оның бары-

сында кәсіпкерлерге бизнес жүргізу негіздері үйретіліп, микроқаржыландыруға жағдай жасалып, сондай-ақ бизнесті дамытуға көмек көрсетіледі.

Жобаны қамтумен қатар (2017 жылғы 15 000 адамнан 2019 жылы 32 923 адамға дейін), өз бизнесін ашқандар үлесі де жылдан жылға ұлғайып жатқанына қарамастан (22,1 %-дан 28,2 %-ға дейін, 2017 жылы 3314 адам және 2019 жылы – 9292 адам), жобаға тартылған ауыл жастары үлесі 2019 жылы 2,7 % ғана болған.

Сондықтан «Бастау Бизнес» желісі бойынша 2019 жылдан бастап қолданыстағы «Жас кәсіпкер» бағдарламасы аясында жоспарланған 15 000 ауыл тұрғынын оқытуға қалалық және ауылдық жерлерде жұмыссыз және өнімділігі төмен жұмыспен қамтылған 40 мың жасты, оның ішінде NEET санатындағы жастарды²⁴, жас отбасы, аз қамтылған көп балалы отбасы мүшелерін, 18–29 жас аралығындағы мүгедектігі бар аз қамтылған еңбекке қабілетті адамдарды қосымша қамту жоспарланған. Жобаны «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы жүзеге асырады.

«Жас кәсіпкер» жобасы аясында «Атамекен» ҰКП филиалдық желісі арқылы бизнес-тренер әр стартапты жеке сүйемелдейді деп көзделген. Палата ұсынған мәліметтерге сәйкес, 2019 жылы жастарды оқумен қамту жоспары толық жүзеге асырылған (97 %). Жоба аясында 2019 жылы 20 000 адам кәсіпкерлік негіздерін үйреніп, 9500 жас адам жаңа бизнес-идеяларды іске асыруға грант, 2500 жас кәсіпкер өз бизнесін дамытуға микрокредит алған.

Жалпы, ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер жаңа жұмыс орындарын құру жағдайынан және табыс салығынан үш жыл мерзімге (2023 жылғы 1 қаңтарға дейін) босатылған²⁵. Қарыз қаражатын беруге қажет кепіл мөлшері – тағы бір артықшылық. Ісін жаңа бастаған кәсіпкер үшін кепілдік мөлшері – микрокредит сомасынан 85 %, ал жұмыс істеп тұрған кәсіпкер үшін – микрокредит сомасынан 50 %.

«Атамекен» ҰКП деректеріне сәйкес, жұмыссыз және өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтарға «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздерін үйрету іс-шарасын іске асыру туралы 2017 жылы оқыту елдің 80 ауданында, 2018 жылы – облыс орталықтарында, моноқалаларда және 160 ауданда, 2019 жылы – елді мекендердің бәрінде және республикалық маңызы бар үш қала – Нұр-Сұлтан, Шымкент және Алматы қалаларында өткізілген.

²³ «Жұмыссыздыққа қарсы іс. Жастар кәсіпкерлігінің болашағы бұлыңғыр», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrobotitsy-perspectivy/>

²⁴ «Not in Education, Employment, or Training» аббревиатурасы. Яғни, жұмысы жоқ, білімі немесе кәсіби дайындығы жоқ жастар.

²⁵ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне оңалту және банкроттық рәсімдерін, бюджет, салық заңнамасын және теміржол келігі туралы заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

4.5-кесте. ШОБ саласындағы жастарды қолдау

	2017	2018	2019	2020, I жар- тыжылдық	БАР- лығы
Оқытылғандар саны	5000	8500	75 000	23 292	133 792
Оның ішінде бизнес ашқандар	314	700	19 478	-	30 492
Оқытылғандардың ішінен кәсіпкерлік негіздерін үйретуден өткен 29 жасқа толмаған жастар саны	400	8025	40 958	3623	57 006
Оның ішінде бизнес жүргізуге кредит алған 29 жасқа дейінгі жастар саны	78	1605	1032	-	13 515

Дереккөз: «Атамекен» ҰКП деректері

Оқытылған жастардың ішінен, берілген деректерге сәйкес, өз кәсібін ашқандар – 23,7 %, яғни кәсіпкерлік қызметті дамыту жобасына тартылған жастардың жалпы санының ширегінен азы. Қатысушылардың жалпы санының кемінде 20 % бизнес бастайтыны жөніндегі болжамды нәтижеге сүйене отырып, бір жағынан, жоба сәтті өткені туралы айтуға болады. Дегенмен, бастапқыда негізге алынған көзделген көрсеткіштер төмен, сондықтан осы тұрғыда жобаларды іске асырудың табыстылығына қатысты тәсілдерді қайта қараған орынды болуы мүмкін. 2020 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері оқудан өткен және оның қорытындысы бойынша өз ісін аспаған жастар үлесі нәтижелінен аз екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Мәселен, кәсіпкерлік тәжірибесі бар жастар арасында (респонденттердің жалпы санының 15,9 % – 317 респондент) жастардың тек 27,5 % ғана кәсіпкерлік қызметпен айналысу кезінде ешқандай қиындық көрмеген. Жастар кәсіпкерлігі саласындағы негізгі проблемалы мәселелер арасында респонденттердің 23,5 % өз өңіріндегі үй-жайларды жалға алу құны жоғары екенін атап өткен. Респонденттердің 12,2 % еңбек нарығында білікті жұмысшылар жоғын мәлімдеген.

Сауалнамаға қатысқандар өз ісін жүргізуде негізінен жоғары салық төлемдеріне (10,7 %) және сыбайлас жемқорлық сипатындағы ұсыныстарға (10,4 %) тап болғанын атап өткен. Сондай-ақ, кәсіпкерлік қызметпен айналысуға әсер ететін негізгі кемшілік ретінде жастар Қазақстанда бизнесті кәсіби емес (этикаға сай емес) жүргізуді көрсетеді (7,3 %).

Сондай-ақ, респонденттердің ең азы білімнің

жеткіліксіздігін (0,3 %) және салық қызметіндегі бюрократияны (0,3 %) көрсеткен. Жастардың 7,6 % жауап бере алмаған.

Кәсіпкерлікті, оның ішінде жастарды дамытуға бағытталған тағы бір жоба – «Бизнестің жол картасы – 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. Осы бағдарлама аясында ісін жаңа бастаған жас кәсіпкерлер және ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер бөлек бөлінеді. Ісін жаңа бастаған жас кәсіпкерлер мен ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер үшін кепілдік беру – артықшылық, ол несие сомасынан 85 %-ға дейін болуы мүмкін, ең жоғары сомасы – 20 млн теңге.

«Бизнестің жол картасы – 2020» жобасы аясында ісін жаңа бастаған жас кәсіпкерлер мен ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер мемлекеттік грант ала алады. Мемлекеттік гранттың ең жоғары сомасы 3 млн теңгеден аспайды. Гранттар республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражаты есебінен салалық шектеулерсіз өтеусіз негізде беріледі.

Осылайша, мемлекет бүгінгі таңда жастар арасында кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған бірқатар жобаны іске асырып келеді. Десе де жастар арасында кәсіпкерлік қызметке деген қызығушылық жоғары емес. Бұл жерде жастардың мемлекет іске асырып жатқан жастар кәсіпкерлігін дамыту бағдарламалары туралы хабардар болуының төмендігінің рөлі маңызды болуы мүмкін²⁶.

Сонымен қатар, 2019 жылы басталған «Жас кәсіпкер» жобасына оқу процесіне белсенді қатысып жүрген жастар қызығады. Жобаларды қорғаудан өту қорытындылары бойынша оқыту және гранттар бөлу арқылы жастарды жеткілікті жоғары қамту белгіленген.

²⁶ «Жұмыссыздыққа қарсы іс. Жастар кәсіпкерлігінің болашағы бұлыңғыр», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrabotitsy-perspectivy/>

4.3 Жастардың әлеуметтік осал санатының жай-күйі мен мүмкіндіктері

Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің маңызды нысандарының бірі – халықтың әлеуметтік тұрғыдан осал топтарына жататын жастарды қолдау. Қазақстан заңнамасында халықтың әлеуметтік тұрғыдан осал топтарына түрлі мән-жайларға байланысты тұрғын үйінен, асыраушысынан немесе еңбек ету қабілетінен айырылған (немесе мүлде болмаған) азаматтар жатады.

Халықтың әлеуметтік тұрғыдан осал топтарына қатысты саясаттың тиімділігін бағалау үшін санаттар бөлінісінде әлеуметтік тұрғыдан осал азаматтардың қаншасы елдің қандай да бір өңірінде тұратынын түсіну қажет. Дегенмен, бүгінгі күні халықтың әлеуметтік осал топтарының қандай да бір топтары туралы ашық шоғырланған деректер жоқ. Ал мүмкіндігі шектеулі адамдар туралы қолда бар ақпарат өңірлік бөліністе арнайы инфрақұрылым бар екені туралы ақпаратпен толықтырылмайды.

Халықтың әлеуметтік осал санаттарына қатысты мемлекет ұсынатын қандай да бір мүмкіндіктер, қызметтер бар екені туралы ұсынылған ақпарат та толық емес көрінеді. Азаматтар өздері жағдайды қалай шешетінін, олардың хабардар болу деңгейі қандай екенін, олар тиісті көмекті қаншалықты сапалы және қаншалықты көлемде алатынын түсіну қиын.

Жалпы алғанда, бұл проблема халықтың әлеуметтік осал топтарының барлық санатына, оның ішінде жастарға да қатысты. Сондықтан Президент Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында бүгінгі таңда әлеуметтік қамсыздандыру саласы 17 заңмен және ондаған заңға тәуелді актімен реттелетінін, бұл реттеудің күрделілігі мен бытыраңқылығына соқтыратынын атап өткен еді. Оның салдары – мемлекет басшысының бағалауы бойынша, мемлекет жауапкершілігінің бұлдырауы, азаматтардың өз құқықтарын түсінбеуі. Сондықтан еліміздің Әлеуметтік кодексін, әлеуметтік саясаттың жаңа парадигмасын әзірлеу туралы шешім қабылданды²⁷.

Жалпы, халықтың әлеуметтік осал топтарына қатысты саясат түрлі санаттар тұрғысында әрқалай және бірнеше бағыттан тұрады. Әңгіме бірнеше деңгейден тұратын мемлекеттік бюджеттен төлемдер алу, білім беру және тұрғын үй саясаты саласындағы белгілі бір жеңілдіктер, бірқатар те-

гін медициналық қызметтер ұсыну, бірқатар алым мен салықты төлеуден босату туралы болып отыр.

2019 жылғы маусымнан бастап іске қосылған «Бақытты отбасы» мемлекеттік тұрғын үй бағдарламасы – халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдаудың нақты шарасы. Оның аясында 20 жылға дейінгі мерзімге 10 % бастапқы жарнамен жылдық 2 % мөлшерлеменен жеңілдетілген ипотека қарастырылған. Сондай-ақ халықтың әлеуметтік осал топтарының сатып алу құқығынсыз әлеуметтік жалға берілетін тұрғын үй алуға басым құқығы бар. 2019 жылы халықтың әлеуметтік осал санаттары қатарынан 150 000-нан астам отбасы мұқтаждар санатында болған.

Сонымен қатар, әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерінде өңірлік фактор, жергілікті бюджеттер мүмкіндіктерінің маңызы зор. Алматы мен Нұр-Сұлтанда мүмкіндігі шектеулі жандар санаториялық-курорттық сауықтыруға, түрлі даму және демалыс орталықтарына баруға қақылы болса, басқа өңірлерде бәрі ондай емес.

Әлеуметтік тұрғыдан осал азаматтар қатарындағы белгілі бір санаттар мемлекеттің тұрғын үй қорынан тұрғын үй алуға қақылы. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі адамдарға өзіне ең қолайлы тұрғын үйді таңдау, сол тұрғын үйді арнайы құралдармен және құрылғылармен жабдықтау құқығы беріледі. Мүмкіндігі шектеулі адамдарға не берілуі керек деген тізімге оларды толыққанды өмір сүру үшін қажет инфрақұрылыммен қамтамасыз ету кіреді. Кәметке толғанда тұрғын үй алуға жетімдердің де қақысы бар.

Халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдау шаралары егжей-тегжейлі жазылған, оларды іс жүзінде орындаудың тиімділігін бағалау аса қиын. Жағдайды халықтың әлеуметтік осал топтарын атаулы әлеуметтік көмекпен қамтуға қатысты атқарушы органдардың немқұрайлы қарау фактісі ушықтырып отыр²⁸. Әлеуметтік осал топтарға қатысты тұрақты мониторинг жүргізу қажет. Терең талдамалық және әлеуметтанулық зерттеулер жүргізу әлеуметтік осал топты қолдау шараларын жақсарту үшін басқа да өзекті мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді.

2020 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу нәтижелері мемлекет жүзеге асыратын әлеуметтік қорғау жүйесі қаншалықты қанағаттанарлық екенін түсінуге мүмкіндік береді. Айта кетері, сауалнамаға халықтың әлеуметтік осал топтарының қатарына жататын жастар емес, жалпы ел жастары қатысты.

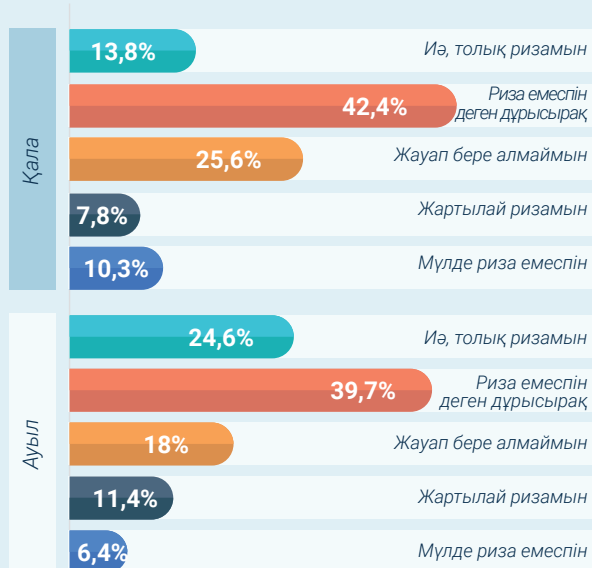
²⁷ Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

²⁸ «ӘО картасы: Қазақстанда халықтың әлеуметтік осал топтарымен қалай жұмыс істейді?», <https://ekonomist.kz/zhussupova/karta-su/>

Әлеуметтанулық зерттеуге қатысқан жастардың көпшілігі (59,8 %) жастардың әлеуметтік осал санатына қатысты мемлекет тарапынан қолдауға қандай да бір дәрежеде риза. Жастардың 18,5 % толық риза, 41,3 % – ішінара риза. Респонденттердің үштен бір бөлігі халықтың әлеуметтік осал топтарын мемлекеттік қолдау деңгейіне риза емесін айтқан. Респонденттедің 8,6 % жауап беруге қиналған.

Респонденттердің риза болу деңгейінде елді мекен түріне қарай біршама ерекшелік бар. Ауылдық жерлерде тұратын респонденттер әлеуметтік осал санаттағы жас азаматтарды қолдауды айтарлықтай жоғары бағалайды. Мәселен, жоғарыда аталған қолдауға ауыл тұрғындарының 24,6 % толық риза, ал қалада 13,8 % респондент риза. Дегенмен, ауылда әлеуметтік осал топтардан шыққан жастар арасында мемлекеттің қолдауына толық риза емес азаматтар саны көп (11,4 %) (4.3-сурет).

4.3-сурет. «Халықтың әлеуметтік осал топтарына жататын жастарды (мүгедектер, жетім балалар, көпбалалы, жас отбасылар және т.б.) қолдау деңгейіне ризасыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, елді мекен типі бойынша

Дереккөз: «Жастар» F30

Сауалнама барысында респонденттерге өз елді мекеніндегі ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қалалық инфрақұрылыммен қамтамасыз ету деңгейін бағалау ұсынылды. Респонденттердің жартысынан көбі (56,9 %) орташа баға берген (ішінара қамтамасыз етілді). Сауалнамаға

қатысқан жастардың 15,4 % ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін инфрақұрылымның дамуын толық жеткілікті деп бағалап, оған жоғары баға берген. Ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін қалалық инфрақұрылым нысандарына қол жеткізу мүмкіндігіне жас азаматтардың 21,4 % немесе әр бесінші адам төмен баға берген. Сауалнамаға қатысқандардың 6,3 % жауап беруге қиналған (4.4-сурет).

4.4-сурет. «Сіз тұратын елді мекендегі ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін қалалық инфрақұрылымды қамтамасыз ету деңгейін бағалаңыз (пандустар, қоғамдық көлікте арнайы көтергіштер, баспалдақ қоршаулары мен тұтқалары және т.б.)» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

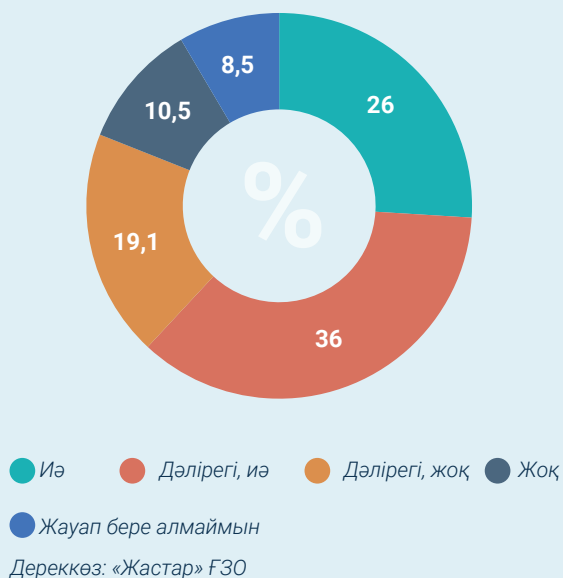

Жастардың көпшілігі қазақстандық білім беру жүйесін ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін жалпы алғанда қолайлы санайды. Респонденттердің 26 % оны қолайлы деп бағаласа, 36 % – «дәлірегі, қолайлы» деген баға берген, ал 29,6 % білім беру жүйесін қолайсыз деп сипаттаған (дәлірегі, қолайсыз – 19,1 %, қолайсыз – 10,5 %). Бұл ретте жас респонденттердің 8,5 % сұраққа жауап беруге қиналған (4.5-сурет).

Қазақстандық жастардың басым бөлігі елдегі әлеуметтік тұрғыдан осал жастарды қолдау шаралары қанағаттанарлық деп санайды. Қолдау шаралары жеткіліксіз деп санайтындар үлесі – респонденттердің жалпы санының үштен бірі. Әр оныншы адам бүгінде мемлекет жүзеге асырып жатқан қолдау шаралары халықтың әлеуметтік осал топ-

тарының қажетін қаншалықты өтейтінін бағалай алмаған. Жастардың көпшілігі мемлекеттің қолдауына мұқтаж адамдардың қажеттіліктеріне сыни түрде емес, үстірт қарайтыны анық көрінеді.

4.5-сурет. «Қазақстандық білім беру жүйесін ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін қолайлы санайсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, %

Халықтың әлеуметтік осал топтарына, атап айтқанда, жастарға қатысты саясат пысықталып, өзгертілуге тиіс, қаралып отырған бағытта мемлекет қызметінің толық ашықтығын қамтамасыз ету қажет. Жағдайды мемлекеттік қызметтерді алатын азаматтардың көзімен көру, түсіну, іске асырылып жатқан саясатқа өзгерістер енгізу үшін халықтың әлеуметтік осал топтары қатарындағы азаматтардың қажеттіліктеріне мониторинг жүргізудің мәні бар. Халықтың әлеуметтік осал топтары қатарындағы жастар объективті жағдайларға байланысты ерекше көзқарасты қажет етеді, бұл тұрғыда оны түрлі жастар бағдарламаларына, даму орталықтарына тарту үшін ерекше шаралар атқару туралы сөз болып отыр.

2019 жылы өткізілген сұхбат аясында қазақстандық сарапшылар жастардың осал топтарымен жұмыс істеудегі негізгі кедергілерді атап өткен²⁹. Олардың ішінде мыналар айтылды:

- осал жастармен жұмыс істеу машықтары бар мамандар тапшылығы (30 %);
- осы бағыттағы жұмысты әлсіз үйлестіру, жүйенің болмауы (22 %);
- осал жастар туралы сенімді ақпарат жоғы (16 %);

- халық тарапынан толеранттылық пен атсалысудың төмен деңгейі (14 %);
- отбасы мен балаларды қолдау жөніндегі кешенді саясат жоғы (10 %);
- жастармен жұмыс жөніндегі ұйымдардың, жобалардың шоғырлануы (8 %);
- мемлекеттің жастарды тарту арқылы жүйелі жұмысты құра алмауы (8 %);
- ақпараттық кедергілер (6 %);
- жастар саясатының іс-шараларға бағдарлануы (6 %);
- жастарды қолдау бағдарламаларын қаржыландырудың төмен деңгейі (6 %);
- қаржылық кедергі (4 %);
- ведомствоаралық өзара іс-қимыл жоғы (4 %);
- сенім (2 %);
- сапалы әлеуметтанулық зерттеулер тапшылығы (2 %).

Сараптамалық сұхбаттардың нәтижелеріне сәйкес Қазақстанда осал жастарды қолдау және әлеуметтік бейімдеу жүйесін жетілдіру үшін, ең алдымен, мынадай шаралар атқарылуға тиіс: осал жастарға бағдарланған жаңа бағдарламалар мен жобаларды әзірлеу; қолда барына мониторинг жүргізу, талдау және бағалау; терминологияны түгел нақты айқындай отырып, әлеуметтік осал азаматтармен жұмыс істеудің кешенді бағдарламасын құру, осы топқа кіретінін және елде осындай жастардың санын толық түсіну үшін статистикалық есептеу жүргізу.

Жастардың осал тобымен жұмыс істеу кезінде неғұрлым толық қамту үшін әлеуметтік қызметтер желісін кеңейту, педагогтар мен әлеуметтік қызметкерлерге қажет қарым-қатынас машықтарын үйрету қажет. Бенефициарлардың өздері үшін ынталандыру жүйесіне оқыту және кәсіптік даярлау, бүгінде еңбек нарығында қажет машықтарды дамыту, жалға берілетін немесе басқа тұрғын үй алу бойынша мүмкіндіктер беру, коучинг жүйесін дамыту сынды жұмыс бағыттарын қосу ұсынылды³⁰.

4.4 NEET санатындағы жастар санын азайту жөніндегі халықаралық және қазақстандық тәжірибе

NEET санатындағы жастар үлесі жоғары некені Қазақстанда пандемияға дейін де байқалған еді. 2019 жылы Мемлекет басшысы

²⁹ «Жастар корпусын дамыту» жобасы // жастардың осал топтарынан бенефициарлардың әлеуметтік-демографиялық портреті және жұмыс форматтары бойынша ұсынымдар бойынша талдамалық есеп. Нұр-Сұлтан, 2019.

³⁰ Сол жерде.

NEET санатындағы жастарды жыл сайын кемінде 1 %-ға азайту жөнінде тиімді шаралар жасау және 2021 жылы 6 %-ға қол жеткізу міндетін қойған болатын.

Пандемияға және оның бейресми жұмыспен қамту секторына, білім беру жүйесіне әсер етуіне байланысты NEET санатындағы жастардың келешегі одан сайын алаң туғызып отыр. Жалпы, ХЕҰ әлемдегі NEET санатындағы жастар үлесі арта бермек, бірақ ең алдымен дамушы елдерде артады деп болжам жасап отыр. NEET

4.6-кесте. Қазақстан Республикасындағы NEET санатындағы (15–28 жас) жастар үлесі, %

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020, II тоқсан
9,5	8,2	7,8	8	8	8,8	9,5	9,2	8,7	7,9	7,4	7,6

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

NEET санатындағы жастар үлесі ел аумағына қарай өзгеріп отырады, 2019 жылы ең жоғары көрсеткіштер Қарағанды (12,3 %), Түркістан (10,7 %), Ақтөбе (8,1 %) және Маңғыстау (8 %) облыстарында, Шымкент қаласында (8,7 %) байқалды. Дегенмен, 2020 жылдың II тоқсанының деректері бойынша көрсеткіштер ерекшеленеді: көш бастап тұрған үш облыс – Қарағанды (12,1 %) және Алматы (9,6 %) облыстары, сондай-ақ ШҚО

санатындағы жастардың немесе оқымайтын, біліктілігін арттырмайтын немесе жұмыс істемейтін жастар 2019 жылы **7,4 % немесе 256 819** адам болды (4.6-кесте). 2020 жылдың II тоқсанында бұл көрсеткіш **7,6 %** артты.

NEET санатындағы **61 439** жас арасында үй шаруашылығын жүргізу, отбасы мүшелеріне күтім жасау себебінен жұмыс істемейтін жастар, оның ішінде жас аналар бар. Денсаулық жағдайы бойынша жұмыс істемейтін, мүгедектігі бойынша жәрдемақы алатындар – **40 460** адам³¹.

(8,6 %) бар. **Сонымен қатар, NEET санатындағы жастар үлесі көп болуы әлеуметтік қақтығыстар көріністері, жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайдың төмендігі және жұмыссыздықтың жоғары деңгейіне наразылығымен байланысты.**

Жалпы, Қазақстандағы NEET санатындағы жастар үлесі жоғары (облыс орталығы тұрғындарының орташа санымен салыстырғанда).

4.7-кесте. Қазақстан Республикасындағы NEET санатындағы (15–28 жас) жастар үлесі, %

	2019	2020, II тоқсан		2019	2020, II тоқсан
Қазақстан Республикасы	7,4	7,6	Қызылорда облысы	8,2	8,4
Ақмола облысы	6,2	8,3	Маңғыстау облысы	8	8,3
Ақтөбе облысы	8,1	7,5	Павлодар облысы	4,9	4,9
Алматы облысы	7,2	9,6	Солтүстік Қазақстан облысы	7,1	6,1
Атырау облысы	5,2	5,7	Түркістан облысы	10,7	6,7
Батыс Қазақстан облысы	2,8	3,6	Шығыс Қазақстан облысы	5,6	8,6
Жамбыл облысы	7,6	7,5	Нұр-Сұлтан қ.	6,8	7
Қарағанды облысы	12,3	12,1	Алматы қ.	6,1	6,3
Қостанай облысы	4,7	5,9	Шымкент қ.	8,7	8,4

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

NEET бойынша мемлекет іске асыратын шараларды бағалау

Зерттеушілердің айтуынша, NEET санатындағы жастардың негізгі сипаттарының бірі – елдегі жастардың басым бөлігі интернетті белсенді қолданушылар екеніне қарамастан, мемлекет көрсететін қолдау шаралары туралы хабардарлықтың төмендігі.

Мемлекет жас азаматтарды білім беру жобаларына араластыру, оларды жұмыспен қамтуды арттыруға бағытталған бірқатар шараны іске асыруда. Осы мақсаттар үшін 2018 жылғы қыркүйекте алты бағыт бойынша жұмысты көздейтін 18–29 жас аралығындағы NEET санатындағы жастарды жұмыспен қамту және әлеуметтендіруді қамтамасыз ету жөніндегі Жол картасы қабыл-

³¹ «250 мыңнан астам жас қазақстандық жұмыс істемейді және оқымайды». Арсен Асқаров. 2019. Капитал. <https://kapital.kz/economic/82408/boleye-250-tysyach-molodykh-kazakhstanzh-sev-ne-rabotayut-i-ne-uchat-sya.html>

данған еді: ол кәсіптік бағдарлау, кәсіптік оқыту, жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, жастар кәсіпкерлігін дамыту, жастарды әлеуметтендіру, ұйымдастыру-әдістемелік іс-шараларды атқаруды көздейді.

Іске асырылатын шаралар арасында мыналарды атай кеткен жөн:

1. «**Дипломмен – ауылға**» бағдарламасының тартымдылығын арттыру: мамандарға берілетін біржолғы жәрдемақы мөлшерін 70 АЕК-тен 100 АЕК-ке дейін ұлғайту, тұрғын үй сатып алуға 3 700 000 теңгеге дейін бюджеттік несиелер беру көзделген.

2. 2014 жылдан бастап жүзеге асырылып келе жатқан «**Серпін**» жобасы аясында жұмыс күші артық (оңтүстік) өңірлердің жастары солтүстік өңірлерде білім алуға және жұмысқа орналасуға мүмкіндік ала алады.

3. 2017 жылғы қыркүйектен бері **баршаға тегін техникалық және кәсіптік білім беру (ТЖКБ)** бағдарламасы жүзеге асырылып келеді, оның аясында ниет білдірушілердің бәрі жұмысшы мамандығын тегін ала алады.

4. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған және жұмыссыз жастарды «**Жас кәсіпкер**» бағдарламасы аясында оқыту арқылы кәсіпкерлік қызметті дамыту.

5. **Халықты жұмыспен қамту орталықтарының** (бұдан былай – ХЖҚО) қызметі, олардың саны ел аумағында шамамен 200-дей.

6. Жастар **ресурстық орталықтарының** қызметі (елде 2020 жылы олардың саны – 209), онда

жастар жұмысқа орналасу, білім алу, кәсіби дайындық және бос уақыт туралы ақпарат ала алады.

7. ҚР БҒМ мен Дүниежүзілік Банктің (2017-2020 жылдар) бірлескен жобасы – жастарды қоғамдас-тық өміріне араластыруға, сондай-ақ қоғамдас-тықтың игілігі үшін қоғамдық пайдалы қызмет машықтарын үйрету бағдарламасы арқылы өмірлік маңызды дағдыларды дамытуға бағытталған Жастар корпусын дамыту жобасы (Zhasproject).

Zhasproject жобасы аясында жастар өзі ұсынған әлеуметтік идеяларды іске асыруға, өмірлік маңызы бар машықтарды және жобаларды басқаруды үш кезеңдік үйренуге гранттар алады, ай сайын стипендия ала отырып, өзінің әлеуметтік жобасын алты ай ішінде іске асырады.

Жоба іске асырылып келе жатқан үш жыл ішінде 8753 қатысушы қамтылып, 2601 жоба грант алған. Олардың ішінде 2400-ге жуық жоба сәтті жүзеге асырылды, олардың құрамында 7952 адам жұмыс істеген. Гранттық қолдау есебінен 600-ден астам білім беру жобасы, оның ішінде тіл, компьютер үйрету курстар ашылған. Ауылды дамыту саласында 700-ге жуық жоба жүзеге асырылып жатыр, 400-ге жуық бастамашыл топ спорттық секциялар мен фитнес-клубтар ашты. 340-тан астам жоба шығармашылықты дамытуға бағытталды. Сондай-ақ, 200-ге жуық тігін және аяқ киім шеберханасы ашылды. Сұлулық индустриясында 100-ден астам жоба жұмыс істей бастады.

4.8-кесте. Zhasproject жобасы бойынша статистика

Жыл	2017	2018	2019
Қамту аймағы	Алматы, Қарағанды, Павлодар облыстары, ОҚО 27 қала, 119 ауыл	Ақтөбе, Жамбыл, Қостанай, Қызылорда облыстары, СҚО, ШҚО 26 қала, 300 ауыл	Маңғыстау, Атырау, Ақмола облыстары, БҚО, Нұр-Сұлтан, Алматы қалалары 23 қала, 221 ауыл
Іске асырылған жобалар саны	536	940	919
Жобаны аяқтаған қатысушылар саны	1810	3155	2987

Дереккөз: ҚР БҒМ

Мемлекет NEET санатындағы жастардың өмір сүру жағдайын жақсартуға бағытталған шараларға белгілі бір қаражат пен күш жұмсағанына қарамастан, жүзеге асырылатын шаралар көбінесе тиімді емес және әлі де сандық көрсеткіштерге бағытталған.

ТЖКБ аясында мемлекет ұсынатын тегін білім беру көбінесе еңбек нарығындағы қазіргі сұраныстарға сәйкес келмейді. Осыған байланысты, техникалық және кәсіптік білім беру мамандарына деген қазіргі сұранысқа қарамастан, отан-

дық жұмыс берушілер қазақстандық техникалық мамандарды даярлау сапасына риза емес екені анық.

Бір жағынан кеңейіп келе жатқан «Серпін» жобасына қатысты – оңтүстіктен студенттерді қабылдауға дайын гранттар мен оқу орындарының саны артып келеді – дегенмен, жұмыс қолы тапшы өңірлерде жастарды жұмысқа орналастыру және кейіннен орнықтыру үлкен мәселе болып отыр. Жобада білім беру гранттарын бөлудің еңбек нарығындағы сұранысты ескеретін орын-

дылығы қағидаты қарастырылмаған. Сондай-ақ, жастардың тегін техникалық білім алуға деген мотивациясын жобаның тиімді шарттары, ҰБТ-ның төмен өту балы ынталандырып отыр. Бұл факторлар түлектердің еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болмауына, мемлекеттің алға қойған мақсаттарға қол жеткізе алмауына ықпал етеді, керісінше, білім беру бағдарламасына қатысу жастардың жалпы оқу, білім алу процесіне үстірт көзқарасын қалыптастырады.

«Дипломмен – ауылға» жобасының нәтижелерінде тиімділікке қатысты белгілі бір мәселелер бар. Мемлекет жас мамандар үшін оның тартымдылығын арттыруға бағытталған бірқатар шараларды жүзеге асырып келеді. Отандық зерттеушілер мониторинг пен егжей-тегжейлі талдау жүргізу, біріншіден, ауыл тұрғындары үшін жобаның тиімділігі тұрғысынан, екіншіден, жобаға қатысушылардың қажеттіліктерін түсіну тұрғысынан және, тиісінше, оның тиімділігін арттырудың жөні бар екенін атап өтті.

NEET санатындағы жастарға қатысты мемлекет жүзеге асыратын шараларды бағалау тұрғысынан халықты жұмыспен қамту орталықтарының қызметіне де назар аудару керек. 2019 жылғы сауалнамаға сәйкес, ХЖҚО жұмыс іздеуде аса танымал бола қоймаған. Сауалнамаға қатысқан жастардың **12,9 %** ғана ХЖҚО-ға жұмысқа орналасуға өтініш білдірген, бірақ қызметкерлердің жұмыс сапасына риза болмаған, оның ішінде артық бюрократизмді де атап өткен³².

NEET санатындағы жастар үлесін азайту жөніндегі халықаралық тәжірибе

ХЕҰ деректері бойынша 2018 жылы NEET санатындағы жастар саны ең аз елдер қатарына Жапония (2,94 %), Сингапур (4,13 %), Нидерланды (4,17 %), Норвегия (4,84 %), Исландия (4,86 %), Люксембург (5,28 %), Чехия (5,63 %), Германия (5,9 %), Швейцария (6,03 %), Швеция (6,13 %) кіреді.

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, NEET санатындағы жастар үлесі ең аз елдер екі негізгі бағытқа баса назар аударады: жастарға мектепке дейінгі білім беруге инвестиция құю және жастар ортасындағы негізгі әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешудің ғылыми тәсілдеріне, оның ішінде жеке көзқарасқа сүйеніп жастар үлесін азайту жөніндегі атаулы бағдарламаларды әзірлеу.

Бірінші бағыт алдын алу механизмі саналады

және ұзақ мерзімді перспективада тиімді. Мектепке дейінгі білім беру саласына инвестициялауды таңдау ерте жастағы білім беру және білім беру саласындағы көптеген ғылыми зерттеулермен расталады.

Екінші бағыт – бұрыннан бар мәселені шешу және NEET санатындағы жастар үлесін төмен деңгейде ұстау. Жапония, Люксембург, Норвегия тәжірибесі жастардың осы санатта болуы себептерін анықтау бойынша ғылыми тәсілді қолдануға және кейіннен жеке тәсілмен атаулы бағдарламаларды әзірлеуге байланысты бәрінен де тиімді.

Атап айтқанда, Жапония тәжірибесіне сүйеніп, soft skills, әлеуметтену, жастардың осы санатқа кіруінің жеке себептерін түсіну мен жағдайды өзгерту үшін қандай шаралар жасау керек екенін анықтауға көбірек көңіл бөлінеді. Мәселен, Local Support Network System for Children and Young People бағдарламасы тар бағытта мамандандыруды көздейді және жұмыссыз азаматтардың үйіне мамандар жіберу идеясына сүйенеді. Азаматтарды машықтарын дамыту және өз әлеуетін іске асыру бағыттарын таңдау үшін оқыту жүргізіледі.

Сингапурда кейінгі онжылдықтағы еңбек нарығы тағылымдамадан өтетін немесе оқып жүріп жұмыс істейтін жастардың көптігімен сипатталады. Бұл ұзақ мерзімді перспективада еңбек нарығында оң әсер етпек, өйткені бұл жастарға мектептен жұмысқа ауысу кезеңінен сәтті өтуге көмектесетін машықтар мен тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Нидерланды Үкіметінің NEET санатындағы жастар үлесінің төмен көрсеткіштеріндегі жетістігі мектепке дейінгі және мектептегі білім беруге инвестициялаудың күшеюімен түсіндіріледі. Нидерландыдағы «жастар» санатына туғаннан 24 жасқа дейінгі азаматтар кіреді, бұл ерте жастағы балаларға күшейтілген қолдауды түсіндіреді. Статистика бойынша, Нидерландыдағы үш баланың екеуі мектепке дейінгі мекемелерге барады. Мемлекет жұмыс істейтін аналар үшін әртүрлі нұсқаларды ұсынады, атап айтқанда – жарты күн жұмыс істегісі келетін және қалған уақытын балаға күтім жасауға арнағысы келетін аналар үшін жұмыс уақыты мен төлемдерді реттеудің бірыңғай жүйесі бар.

Норвегиядағы NEET санатындағы жастар үлесін азайту саясаты олар тікелей жастармен ғана емес, жұмыс берушілермен де жұмыс істейтінімен ерекшеленеді. Кешенді тәсіл Норвегия Үкіметіне еңбек нарығын реттеп, жастарға өтпелі кезеңінде қолайлы жағдай қалыптастыруға мүмкіндік беріп отыр.

³² «Жұмыспен қамту орталықтарын тиімді етудің 5 тәсілі», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32106379

Ұсыныстар

1. Білім және ғылым министрлігі еңбек ресурстарын тиімді пайдалану үшін жастарды сұранысқа ие мамандықтарға тарту үшін еліміздің әрбір өңірінде кәсіптік бағдарлау жөніндегі шараларға мониторинг жүргізуді жүзеге асыруы қажет. Мұндай шаралардың форматын қайта қарап, оларды жүзеге асыруға тек кафедраларды араластырып қана қоймай, жалпы қызметтің осы форматын кеңейту керек болар.

Атап айтқанда, «Атамекен» ҰКП-ның жоғары оқу орындары үшін мансап орталықтарының қызметін ұйымдастыру жөніндегі ұсынымы көрнекі, олардың мақсаты түлектердің сұранысқа ие болуы, қазіргі еңбек нарығында табысты болуы үшін қандай білім қажет екенін анықтау, жұмыс берушілермен белсенді ынтымақтасу және студенттерге түйіндемені қалай құрастыру керегін және әңгімелесуде немесе тағылымдамада өзін жақсы көрсету керегін түсіндіру. Мансап орталықтарын құру және олардың жұмысын одан әрі жаңғырту бос жұмыс орны жәрмеңкесін тұрақты өткізуге, практиканы ұйымдастыруға, сондай-ақ оқу бағдарламаларын сала қызметкерлерімен келісуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыда Ирландия тәжірибесі маңызды, онда жыл сайын жергілікті еңбек нарығына талдау жасайтын, мамандардың тапшылығын/артығын және 95 санат бойынша жалақы деңгейін көрсететін Ұлттық компетенциялар бюллетені шығарылады. Баяндама мансаптық жоспарлау бойынша мамандарды, студенттерді және мүдделі тұлғалардың бәрін қандай да бір кәсіп пен салада қандай компетенциялар қажет екенін хабардар етеді.

2. Білім және ғылым министрлігіне жастар тегін техникалық және кәсіптік орта білім алатын мамандықтар тізімін қайта қарау, алынған білім сапасына қатысты еңбек нарығындағы қолданыстағы сұранысқа, сондай-ақ оның еңбек нарығындағы өңірлік сұраныстарға сәйкестігі тұрғысынан талдау жүргізу ұсынылады. 2019 жылы басталған «Жас маман» жобасын сапалы іске асыру, оның аясында неғұрлым сұранысқа ие 100 мамандық бойынша 180 колледж бен 20 жоғары оқу орнын жаңғырту және білікті мамандар даярлаудың халықаралық тәжірибесін енгізу орта арнаулы білім берудің тартымдылығын арттыра алады.

3. «Атамекен» ҰКП Жастар кәсіпкерлігін дамыту саласында іске асырылып жатқан жобалардың тиімділігін бағалауға ұзақ мерзімді мониторинг жүргізуі қажет, бұл іске асырылып жатқан шаралар қаншалықты табысты екенін түсінуге, сондай-ақ жастар кәсіпкерлігі бағдарламаларын іске асыруға қажет өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді, бұл олардың ел жастары үшін тартымдылығына ықпал етеді, олардың тиімділігін арттырады. Атап айтқанда, жобаға қатысушылардың компетенциясын бағалаудың міндетті бөлігін жобаға дейін және одан кейін қосу туралы ұсыныс ескерілуі мүмкін, ол үшін жобаны тиімді аяқтау және одан әрі дамыту үшін қажет компетенциялар моделін әзірлеу қажет.

4. *Жергілікті атқарушы органдар, Білім және ғылым министрлігі* жастар кәсіпкерлігін, әсіресе өңірлік бөліністе дамытуға бағытталған іске асырылып жатқан бағдарламалар туралы жастардың хабардарлығын арттыруы қажет. Қолданыстағы жастар кәсіпкерлігін дамыту бағдарламаларының арқасында жүзеге асырылуы мүмкін жастар кәсіпкерлігін дамытудағы табысты мысалдарды БАҚ-та тарату олардың танымал болуына ықпал етуі мүмкін.

5. *Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі «Серпін» және «Дипломмен – ауылға»* бағдарламаларына қатысты жобаға қатысушылардың қажетіне сүйенуі керек, мәселе тіршілік әрекетінің әлеуметтік-тұрмыстық аспектілеріне, атап айтқанда, ауылдардың инфрақұрылымын жақсартуға да, еңбек жағдайларына да қатысты. Сондай-ақ, ұсынылатын білім беру сапасына талдау жүргізудің мәні бар, өйткені сарапшылар атап өткендей, сапалы білім алуға тілдік кедергілер де бөгет жасайды.

6. *Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі, Білім және ғылым министрлігі* NEET санатындағы жастар үлесі аз елдердің тәжірибесін ескере отырып, жеке тәсілге, әлеуметтену мен өзін-өзі жүзеге асыруға көмек көрсетуге баса назар аударуы керек. Бұл жеке және топтық консультациялар, кездесулер, психологиялық кедергілерді еңсеру, қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдарға тән қиындықтар аясында кеңес бере алатын психологтардың, тренерлердің қызметіне қатысты. Ресми статистика деректеріне сәйкес NEET санатындағы жастар

Қарағанды (12,3 %), Түркістан (10,7 %), Ақтөбе (8,1 %) және Маңғыстау (8 %) облыстарында, Шымкент қаласында (8,7 %) көп.

7. Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі, Білім және ғылым министрлігі халықаралық тәжірибеге сәйкес, қажет білімді, компетенциялар мен машықтарды ескере отырып, жастардың осал топтарымен жұмыс істеу мамандарын сапалы даярлауы қажет.

8. Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі, Білім және ғылым министрлігі қазіргі жастар үшін әлеуметтік медианың маңызын ескере отырып, оларды жастар аудиториясына бағытталған ақпаратты тарату үшін барынша іске қосуы қажет. Атап айтқанда, Қазақстанда табысты қолданылуы мүмкін практиктер WhatsApp Broadcasting (Аустрия) – жастарға сүйікті қарым-қатынас формасын пайдалана отырып ақпарат беру тәсілі. Rat auf Draht – Аустрияның Ұлттық жастар сенім телефоны, Kellimni.com – «менімен сөйлесші» (Мальта), ол ақылды хабарламалар, электрондық пошталар, чат немесе форум арқылы жастарға тегін онлайн қолдау көрсетеді.

Сарапшылардың пікірі мен ұсыныстары:

«Қазіргі жастардың алдынан дереу әрекет етуді қажет ететін сын-тегеуріндер көпшығуда. Нарық белгілі бір бәсекелік артықшылықтары бар іскер адамдарды қабылдайды. Мемлекеттің міндеті – осы артықшылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік беру. Осылайша, мемлекеттік бағдарламалардың бәрінің негізгі мақсаты баршаға тең мүмкіндіктер жасау деп санаймын. Проблемалардың бірі – ауыл және қала жастары арасындағы компетенция деңгейінің алшақтығы. Ауыл балаларының көбі жұмысқа орналасу мүмкіндігі болмай, борттан тыс қалуда»

Сарапшы, Ұлттық Дельфий комитетінің өкілі.

«Білім беру бағдарламаларының негізгі топтарын түсіндіру үшін оқушылардың, талапкерлердің ата-аналарымен үлкен кәсіби бағдарлау жұмысын жүргізу қажет. Себебі оны кафедраларға беру мүмкін емес. Қазір бұған кафедралар жауапты, бірақ кафедра Республикадағы мектептердің бәріне барып, олардың артықшылықтарын түсіндіруге мүмкіншілігі шектеулі»

Жоғары білім беру саласының сарапшысы.

5-ТАРАУ.

Қазіргі жастардың
құндылық бағдары мен
мүдделері

5-ТАРАУ.

Қазіргі жастардың құндылық бағдары мен мүдделері

Жастардың белсенділік мәнісі мен деңгейін анықтайтын, ынталандыру мен мотивация берудің маңызды элементтерінің бірі – олардың құндылықтары мен мүдделері. Осылайша, экономикалық мінез-құлық пен қоғамдық-саяси позиция қалыптасқан құндылықтар әсерінен пайда болады, бұл қазіргі жастардың құндылық бағдары мен мүддесінің ерекшеліктерін зерттеуді және анықтауды аса маңызды етеді.

Өз кезегінде, жастардың құндылық ұстанымдарын анықтау «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасы аясында әлеуметтанулық зерттеулердің назарында болды, бұл халықтың осы тобының құндылық бағдарының динамикасын бақылауға, негізгі трендтер мен қажеттіліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Осы баяндама аясында бірлікті нығайтуға және тұлғааралық қарым-қатынас сенімін арттыруға, сондай-ақ шоғырландырудың тежеуші

факторына айналуға қабілетті қазіргі айырмашылықтарды айқындауға мүмкіндік беретін, жастар үшін бірыңғай құндылықтарды анықтау қажет болып отыр.

5.1 Қазіргі жастар әлеуметтік-мәдени феномен ретінде: трендтер мен мүдделер

Кейінгі төрт жылда (2017–2020 жж.) жастардың құндылықтар сатысында түбегейлі өзгерістер байқалмады. 2020 жылы жастардың негізгі құндылығы отбасы (85,2 %), денсаулық (51,8 %) және достық (28,3 %) болып қала береді. Бұл ретте жыл сайынғы зерттеулер нәтижелері бойынша аталған базалық құндылықтар жастардың құндылықтар сатысы құрылымында үздік үштікке кіреді (5.1-сурет).

2020 жылғы фокус-топтарға жүргізілген зерттеу нәтижелері мына трендтерді көрсетті. Сауалнамаға қатысқан сарапшылар жастар үшін отбасы мен ата-ана рөлінің маңызы мен басымдығын растайды. Сонымен бірге, сарапшылар өз мүмкіндіктерін іске асыру және өзін-өзі таныту құндылықтары қазіргі жастарға тән деп санайды, бұл өз мүмкіндіктерін іске асыру мәселелері

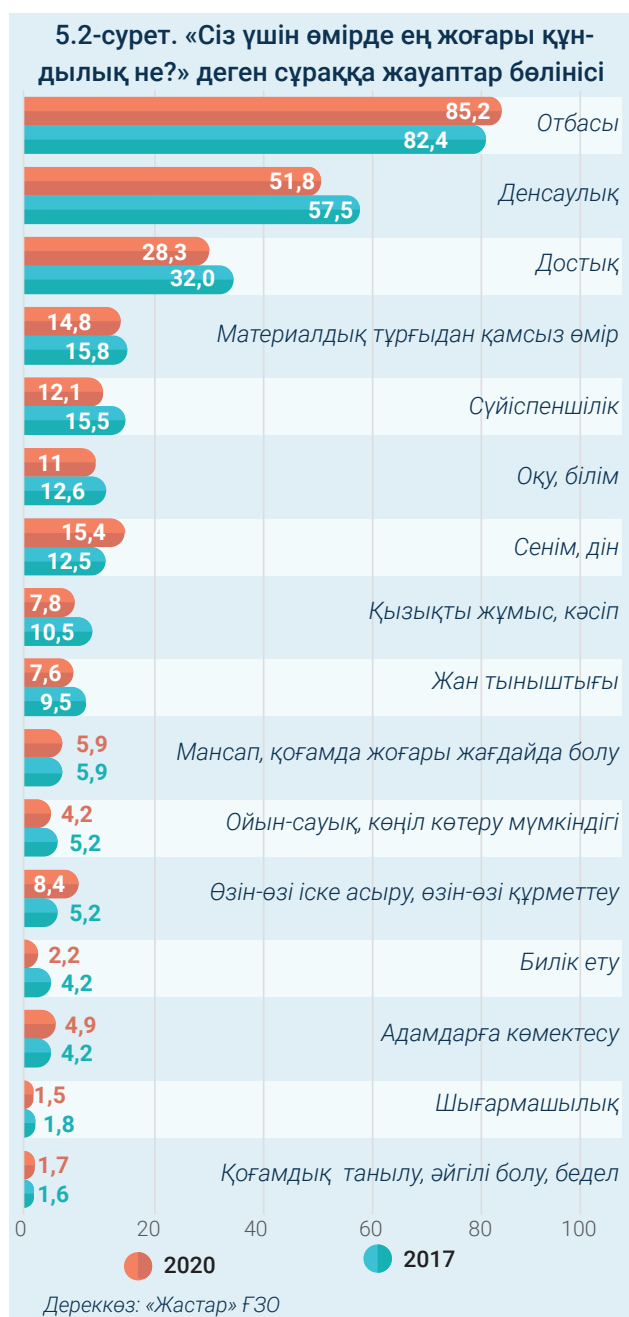
құндылықтар сатысының жетінші позициясында орналасқан жастардың субъектив бағалауынан ерекшеленеді (5.2-сурет).

«Сіз үшін өмірде ең жоғары құндылық не?» деген сұрақ 2017 және 2020 жылдары қойылды, бұл екі зерттеудің нәтижелерін объективті салыстыруға мүмкіндік береді³³ (5.2-сурет).

Респонденттердің жауаптарында «Оқу, білім»

³³ 2018-2019 жылдары сұрақ әдістемесі аздап өзгертілген болатын.

және «Қызықты жұмыс, кәсіп» деген нұсқаларға назар аударған жөн. Бұл ұғымдардың маңызы үш жылда аздап төмендеген, дегенмен жастар үшін олар – әдетте бірінші кезектегі құндылықтар. Өңірлік тұрғыда Маңғыстау облысы (2,6 %) және СҚО (3,8 %) жастары үшін бұл тармақтар аса маңызды емес. «Сенім, дін» көрсеткіші айтарлықтай өскені байқалатынына назар аудару қажет. Олар батыс және оңтүстік аймақтардың респонденттері үшін маңызды. «Адамдарға көмектесудің» де жастар арасында мәні төмен. Дегенмен, бұл көрсеткіш Түркістан (8,8 %), Ақмола облыстары (7,9 %) және Алматы қаласы (8 %) жастарында жоғары.

«Отбасы», «Денсаулық» және «Достық» сынды құндылықтар жасына, ауылда немесе қалалық жерде тұратынына қарамастан тұрақты және жетекші орындарды сақтап тұр.

Сонымен қатар, отбасы мен денсаулық сынды құндылықтарды көбінесе 24–28 жас аралығындағы жастар жиі атап өтсе, «Достық» санатын – 14–18 жас аралығындағы өкілдер таңдаған. Құндылықтардың екінші тобы да кем емес. Сонымен, 19–23 жас және 24–28 жас аралығындағы жастар арасындағы екінші үштікке «материалдық тұрғыдан қамсыз өмір», «сүйіспеншілік» және «сенім, дін» кірді. Алайда, сенім мен дін мәселелері 19–23 жастағы (19,4 %) өкілдер үшін неғұрлым маңызды. Кіші буында (14–18 жас аралығы) екінші үштікке «**Оқу, білім**» (15,7 %), содан кейін ғана сенім, дін (14,3 %) және материалдық тұрғыдан қамсыз өмір (9,9 %) кірді.

Сондай-ақ, тұрғылықты жеріне байланысты жастар арасындағы құндылықтардың екінші үштігіндегі айырмашылықтарға назар аудару керек-ақ. **Қала жастары** ең алдымен материалдық тұрғыдан қамсыз өмір (17 %), содан кейін сүйіспеншілік (13,5 %), сенім мен дін (12,5 %) маңызды екенін айтқан. Керісінше, **ауыл жастары** үшін сенім мен дін (19,2 %) оқу және білім (13,4 %) және материалдық тұрғыдан қамсыз өмірмен (11,8 %) қатар маңызды рөл атқарады. Айта кетері, қала жастары үшін өзін-өзі таныту және өзін-өзі құрметтеу маңызды (11,3 %).

Жастардың пікірінше, құндылық қалыптастыру процесіндегі негізгі әлеуметтік институт, яғни әлеуметтенудің бастапқы агенті – **отбасы** (72,1 %). **Респонденттердің** 11,4 % құндылық қалыптастыру агенті ретінде мектепті көрсеткен. Респонденттердің азырақ үлесі құндылық қалыптасуына **достар, таныстар** (5,5 %) және **университет** (4,2 %) ықпал етеді деп санайды (5.3-сурет).

Жастар неғұрлым ересек болса, олар үшін достар/таныстардың маңызы соғұрлым төмен. Осылайша, бұл әлеуметтік институттың ықпалы 14–18 жас аралығындағы (7,1 %) және 19–23 жас аралығындағы (6,1 %) жастар арасында сақталып отыр, ал 24–28 жас аралығындағы жастар арасында бұл көрсеткіш – 3,9 %. Жастар есейген сайын отбасының ықпалы да арта түседі. Мәселен, 14–18 жас аралығындағы 69,5 %, 19–23 жасқа дейінгі 72,6 % респондент әлеуметтену агенті ретінде отбасын атаса, 24–28 жастағы респонденттер арасында бұл көрсеткіш 73,7 %-ға жеткен.

Мектеп пен достардың/таныстардың рөлі ауыл жастары арасында аса маңызды емес, құндылық қалыптастыруға ықпал ететін негізгі әлеуметтік институт ретінде отбасын таңдағандар – 77,8 %. Қалалық жастар тарапынан отбасы институты ауыл жастарына қарағанда аз аталды – 67,9 %. Аймақтарға қарай ерекшеліктер де байқалады. Нұр-Сұлтан қаласының жастары көбінесе әлеуметтік агент ретінде мектепті (43,5 %), содан кейін ғана отбасын (39,1 %) және уни-

верситетті (9,6 %) атап өткен. Ақтөбе жастарының пікірінше, достар мен таныстар құндылық бағдарларын қалыптастыруға қатыспайды. Ал Атырау мен Қостанай жастары арасында еңбек ұжымдары маңызды рөл атқарады.

5.3-сурет. Жастар құндылықтарын қалыптастыруда қандай әлеуметтік институт маңызды деп ойлайсыз? 2020 ж.

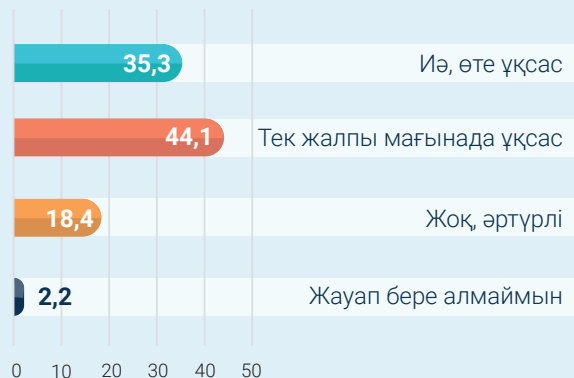
Дереккөз: «Жастар» F30

Сарапшылардың пікірінше, әлеуметтік желілер жастар арасында құндылық бағдарларын қалыптастыратын негізгі көздердің біріне айналып келеді, бұл цифрлық кеңістіктің белсенді дамуына байланысты түсіндіріледі. Бұл үрдіске мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға жұмылдырылған мемлекеттік органдардың назарын аударған жөн.

Құндылықтар отбасында көбірек қалыптасқанына қарамастан, респонденттердің 44,1 % **өзінің дүниетанысы тек ата-ансының дүниетанымына ұқсас екенін көрсеткен**. 35,3 % – өте ұқсас екенін, 18,4 % – әртүрлі екенін айтады (5.4-сурет).

Ұрпақтар арасындағы құндылық айырмашылықтары көбінесе 14–18 (19,2 %) және 24–28 жас аралығындағы (19,5 %) жастарға тән. Түркістан (33,1 %), Павлодар (27,4 %), Қостанай (25,8 %), Жамбыл (20,8 %) облыстарының респонденттері өз құндылықтарын ата-анасының құндылықтарымен көп салыстырмайды. Сонымен қатар, ауыл жастары (19,9 %), **жігіттер** (20,2 %) және басқа этностық топтар өкілдері (20 %) олардың құндылықтары ата-анасының құндылықтары мен дүниетанымынан өзгеше екенін атап өткен.

5.4-сурет. «Өз құндылықтарыңыз бен дүниетанымыңыз ата-анаңыздың құндылықтары мен дүниетанымына ұқсас деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020 ж., %

Дереккөз: «Жастар» F30

Осылайша, жастар арасында дәстүрлі құндылықтар – отбасы, денсаулық және достық сақталады, олар жөнінде жас респонденттерде ұрпақтар арасындағы қайшылық байқалмайды. Сондықтан жастар арасында құндылық бағдарларын қалыптастырудың негізгі әлеуметтік институттары – көбінесе отбасы, мектеп және достар. Сонымен бірге, жастар неғұрлым ересек болса, достар/таныстар оларға аз ықпал етеді, бұл ретте отбасы позициясы күшейеді.

5.2 Жастардың азаматтық қоғамның дамуына ықпал ететін құндылық бағдары

Кейінгі жылдары жастар арасында белсенділік артуы байқалды, ол әртүрлі формаларда көрінеді. Сауалнама көрсеткендей, **азаматтық белсенділік жастар арасында аз танымал**. Респонденттер жастар трендтерін сипаттай отырып, екі негізгі мәселеге тоқталды: **салауатты өмір салты** (48,5 %) және **волонтерлік** (47,1 %). Дегенмен, азаматтық белсенділік (23,1 %) оларға саяхатқа ұмтылу ниетінен кейін тән (28,7 %). Осылайша, азаматтық белсенділік жастардың танымал трендтердің алғашқы төрттігіне кірді (5.1-кесте).

Азаматтық белсенділікті танымал тренд ретінде Қызылорда (37 %), Түркістан (31,8 %) және Шығыс Қазақстан (30,1 %) облыстарындағы респонденттер атаған.

Салауатты өмір салты мен волонтерлікті жас ұрпақ (14–18 жас) жиі атап өтті, ал саяхат пен азаматтық белсенділікті көбінесе ересек жастағы жастар атады. Алайда алғашқы төрттік жасқа қарамастан өз позициясын тұрақты сақтап тұр.

Жастар арасындағы өмір салты облыстар бойынша да ұқсас келеді. Алайда, кей аймақта үздік төрттікте ерекшеліктері мен айырмашылықтар бар. Жастар тренді ретінде **экологияға қамқорлық** Шығыс Қазақстан (33,1 %), Маңғыстау (28,9 %), Атырау (22,9 %), Алматы (20,6 %), Ақмола (19,7 %) және Қарағанды (16,8 %) облыстарында аталды. **Фриланс** – Алматы қ. (27,2 %), Ақтөбе (18,6 %) және Ақмола (15,8 %) облыстарында айтылды. **Бейресми білім** – Қызылорда облысында (27,2 %), Шымкент (16,4 %) және Нұр-Сұлтан (14 %) қалаларында аталды.

5.1-кесте. «Қазақстандық жастар арасындағы қазіргі ең танымал трендтерді атаңыз» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020 ж.

Трендтер	%
Салауатты өмір салты	48,6
Волонтерлік	47,1
Саяхат	28,7
Азаматтық белсенділік	23,1
Экологияға қамқорлық	17,7
Фриланс	13,2
Бейресми өз бетімен білім алу	12,7
Әлеуметтік желілерде уақыт өткізу	0,2
Табысқа ұмтылу	0,1
Тәрбие	0,1
Достық	0,1
Шығармашылық	0,1
Аталған трендтердің бәрі	0,1
Білім	0,1
Жауап бере алмаймын	3,3

Дереккөз: «Жастар» F30

COVID-19 пандемиясының жастарға белгілі бір әсері болды. Жағымсыз салдарға және жаңа жағдайларға бейімделу қажетіне қарамастан, қазақстандық жастар келешекке оптимистік көзқарас танытты. Осылайша, 81,4 % респондент белгілі бір дәрежеде оң баға береді (5.2-кесте). Мұндай оң болжам жастардың қалыптасқан жағдайдан тиімді шығу үшін азаматтық қоғам мен еңбек нарығының белсенді бөлігі болуға дайын екені туралы айтуға мүмкіндік береді.

5.2-кесте. «Карантинге байланысты кейінгі оқиғалар аясында келешекке қандай сезіммен қарайсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

	%
Бәрі жақсы болады деген сеніммен	35,2
Бәрі жақсы болады деген үмітпен	46,2
Сенімсіздікпен	11,8
Үрей және үмітсіздікпен	4,3
Жауап бере алмаймын	2,7

Дереккөз: «Жастар» F30

Сонымен қатар, жастар арасындағы патриотизмнің даму деңгейі оның азаматтық белсенділік дәрежесін тікелей көрсетеді. Көп жағдайда патриотизм мен азаматтық белсенділік – жас адамның айналадағы жағдайларды өзгертудегі субъективті мүмкіндіктерін анықтау және қоғам мен өзі үшін нақты әрекеттерді жүзеге асыру факторлары. Қазақстанда жастар «патриотизм» деген сөзді қалай түсінетінін анықтау мәселесі туындайды.

Кейінгі үш жылда жастар санасында **патриотизм эмоциялық реңк ала бастады**, онысы елге деген сүйіспеншілік, құрмет және мақтаныш сезімінен көрініс береді. 2018 жылы 59,7 %, 2019 жылы – 60,4 %, 2020 жылы – 53,3 % респондент осылай санаған³⁴ (5.3-кесте). Қазіргі әлеуметтік сауалнамаға сүйене отырып, патриотизм негізінен елге деген сүйіспеншілік, құрмет және мақтаныш сезімінен көрінетін мынадай әлеуметтік-демографиялық топтарды бөліп көрсетуге болады. Көбінесе бұл 14–18 (54,5 %) және 24–28 жастағы (55,1 %) Шымкент қ. (71,9 %), Павлодар (69,9 %), СҚО (69,8 %), Ақтөбе (69,1 %), Алматы (62,2 %) облыстары мен Алматы қ. (62 %) тұратын жастар, қала жастары (55,3 %) және қыздар (56,8 %).

Дегенмен, жастардың санасында патриотизм сезімі **нақты іс-қимыл және әрекеттермен де байланыстырылады**. Мысалы, мұнда әскердегі қызмет пен Отан қорғауға дайындықты (38,9 %), ел игілігі үшін жұмысты жақсы және адал орындады (28,3 %), балалардың бойында патриотизмді тәрбиелеуді (28 %) жатқызуға болады. Әскердегі қызмет және Отан қорғауға дайын болу патриотизм ретінде көбінесе 14–18 жас аралығындағы (43,1 %) және ауылдық респонденттер арасында (45,6 %) кездеседі. Ел игілігі үшін адал жұмыс (29,5 %) және балалардың бойында патриотизмді тәрбиелеу (32,2 %) 24–28 аралығындағы жас тобында жиі кездеседі, бұл осы топтың жас ерек-

³⁴ 2018 және 2019 жылдары әдістеме 2020 жылдан ерекшеленді. Осы баяндамада 2018 және 2019 жылдары ұсынылған «Отанды, оның ішінде туған қаланы, ауылды сүй» және «Елдің ұлы жетістіктерін мақтан ету» жауаптарының жиынтық мәні 2020 жылғы «Өз еліне деген сүйіспеншілік, құрмет және оған деген мақтаныш» жауабымен салыстыру үшін ұсынылды.

шеліктеріне байланысты қалыпты жағдай болып көрінеді (балалары болуы және іскерлік белсенділіктің жоғары үлесі).

Өңірге қатысты тұрғыда әскердегі қызмет және Отан қорғауға дайындық ең алдымен Атырау облысында (67,1 %), ел игілігі үшін адал жұмыс – Павлодар (49,3 %), СҚО (45,3 %) және Қызылорда (41,3 %) облыстарында, адалдық пен парасат – Қызылорда облысында (58,7 %), балалардың бойында патриотизмді тәрбиелеу – Атырау облысында (50 %) патриотизм белгілері ретінде аталды.

Жас респонденттердің пікірінше, патриоттың **маңызды жеке қасиеттерінің бірі – адалдық пен парасат** (32,1 %).

Жас респонденттердің **салыстырмалы түрде аз бөлігі** азаматтық қоғамның мазмұнын оның қоғам мүддесін қорғау және ілгерілетуінде көрсететін қоғамдық қатынастар санаттарына патриотизмді жатқызады, мысалы, қайырымдылыққа атсалысу (19,1 %), белсенді азаматтық позиция көрсету, ел ісіне араласу (17,1 %), елдегі оқиғаларға қызығушылық (14,7 %). Сондай-ақ, сайлау мен митингілерге қатысу (8,9 %) олар үшін патриоттық акт емес.

5.3-кесте. «Патриотизм қандай әрекет, іс-қимылдан көрінеді деп ойлайсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020 ж.

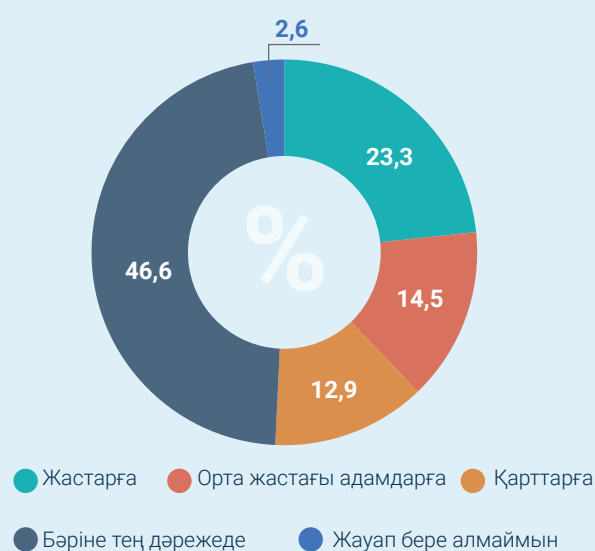
	%
Сүйіспеншілік, өз еліне деген құрмет, оны мақтан ету	53,3
Әскердегі қызмет, Отан қорғауға дайын болу	38,9
Адалдық	32,1
Ел игілігіне қызмет ететін жақсы, адал жұмыс	28,3
Балалардың бойында патриотизмді тәрбиелеу	28
Қайырымдылық, өзара көмек	19,1
Елден кетуге ниет білдірмеу	18
Белсенді азаматтық позиция, ел істеріне қатысу	17,1
Тарихи жадты сақтау, естелік іс-шараларға қатысу	15,6
Отандық өндірушілерді қолдау	15,4
Елдегі оқиғаларға қызығушылық, оларды талқылау	14,7
Төзімділік, қиындықтарға төтеп беруге дайын болу	12,3
Қазақстандық спортшыларды қолдау	10,2
Сайлауға, митингілерге қатысу	8,9
Жауап бере алмаймын	1,6
Мен патриот емеспін	0,1
Жақсы оқу	0,1

Дереккөз: «Жастар» F30

Субъектив бағалау бойынша, **жастар** орта жастағы және қарт адамдармен салыстырғанда **өзін патриот сезінеді**. Жастар мен орта жастағы адамдар арасындағы патриотизм дәрежесі арасындағы бағалаудағы алшақтық бірінші жағдайда 1,6, ал жас және қарт адамдар арасындағы алшақтық 1,8 есе артық.

Жас-жыныс тұрғысынан патриотизм дәрежесін бағалауда айқын айырмашылық байқалмайды. Сондай-ақ, елді мекеннің түріне байланысты айтарлықтай айырмашылық жоқ. Алайда, жеке патриотизм деңгейін бағалаудың аймақтар бойынша ерекшеліктеріне назар аударған жөн. Мәселен, Ақмола (51,3 %), Жамбыл (40 %) облыстары мен Нұр-Сұлтан қ. (48,7 %) жас респонденттері арасында патриотизм дәрежесін субъектив қабылдау жоғары. Ақтөбе (7,2 %) және Павлодар (2,7 %) облыстарының респонденттері өзінің патриотизм деңгейін салыстырмалы түрде төмен бағалайды. Дегенмен, Ақтөбе жастарының көпшілігі (86,6 %) патриотизм бар буынға тән деп санаса, Павлодар облысының жастары орта (26 %) және егде (24,7 %) жастағы адамдарды неғұрлым патриот санайды. Сондай-ақ, павлодарлық респонденттердің 43,8 %-ның пікірінше, патриотизм жұрттың бәріне бірдей тән.

5.5-сурет. «Патриотизм кімге тән деп ойлайсыз: жастарға, орта жастағы адамдарға әлде қарттарға ма?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020 ж.

Дереккөз: «Жастар» F30

Жалпы, жастар арасында азаматтық қоғамды қалыптастыру және дамыту тақырыптарын тікелей қозғайтын құндылық бағдарлары басым емес, алайда азаматтық қатысудың өсу үшін бел-

гілі бір әлеуеті бар. Волонтерлік қызметке қатысу, салауатты өмір салты және экологиялық қозғалыстар қағидаттарын ұстану сынды процестер жастардың азаматтық қоғам орбитасына белсенді енуіне ықпал етуі мүмкін. Бұл тұрғыда патриотизм – азаматтық қоғамның дамуына ықпал ететін құндылық бағдарларын қалыптастырудың маңызды факторы. Сонымен бірге, пандемия жағдайында жастардың келешекке деген оптимистік көзқарасының белгілі бір оң мәнгі бар, бұл оның белсенді қызметіне негіз бола алады.

5.3 Қоғамның рухани жаңғыруы: «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асырудың жастардың құндылық бағдарына әсері

«Рухани жаңғыру» қоғамның дамуын жаңғырту бағдарламасы Қазақстанда 2017 жылдан бастап іске асырылуда және **прагматизм, білімнің салтанат құруы, бәсекеге қабілет, сананың ашықтығы қағидаттарында** қазақстандықтардың тұжырымдамалық жаңа ойлау тәсілі мен өмір салтын қалыптастыруға, сондай-ақ **ұлттық бірегейлікті сақтауға және азаматтардың атсалысу деңгейін арттыруға** бағытталған. Қазір бағдарламаны іске асырудың үш жылдық тәжірибесі осы қағидаттар жастардың құндылық бағдарын қалыптастыруға қалай әсер еткенін зерделеуге мүмкіндік береді.

Бірінші кезекте жастардың «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру барысы туралы хабардар болу деңгейін айқындаған маңызды. Сонымен, жас респонденттердің **жартысынан сәл артығы (55,6 %) бағдарламаның мазмұнын, мақсаттары мен міндеттерін** белгілі бір деңгейде біледі.

Респонденттердің жауаптарында жасына, жынысына және этностық ерекшелігіне қарамастан айтарлықтай айырмашылық жоқ. Алайда, сауалнама нәтижелері көрсеткендей, Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында, Қарағанды, Ақтөбе және Павлодар облыстарында жастар бағдарламаның езі туралы да, оның іске асырылу барысы туралы да **бәрінен аз біледі**. Қарағанды облысы (26,6 %) және Алматы қаласы (24,4 %) респонденттерінің ширек бөлігі ақпараттан бейхабар екенін айта кеткен жөн (5.4-кесте).

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы туралы ақпараттан Маңғыстау, Қостанай, Қызылорда, Жамбыл облыстарында, ШҚО және Шымкент қаласында жастар көбірек хабардар.

Ауыл жастары қоғам санасын жаңғырту туралы көбірек біледі. Бұл туралы белгілі бір деңгейде ауылдан келген 62,2 % респондент біледі, қалада бұл көрсеткіш 50,6 %-ды құрайды.

5.4-кесте. «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру туралы хабардарлық деңгейі жоғары және төмен өңірлер³⁵, %

Хабардарлық деңгейі		Хабардар болмау деңгейі	
Маңғыстау облысы	81,6	Нұр-Сұлтан	71,3
Қостанай облысы	76,4	Қарағанды облысы	59,4
Шымкент	74,2	Ақтөбе облысы	58,8
Қызылорда облысы	71,7	Алматы	55,9
Жамбыл облысы	64	Павлодар облысы	52,1
Шығыс Қазақстан облысы	63,9		

Дереккөз: «Жастар» F30

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асырудың тиімділігі» талдамалық баяндамасының нәтижелеріне сәйкес, қазақстандық жастардың құндылық ұстанымдары мен өмірлік тәжірибесі көп жағдайда «Рухани жаңғыру» қағидаттарына сәйкес келеді³⁶.

Осылайша, білімнің салтанат құруының жастар өмірінде мәні басым болып келеді. Оның өкілдері қазіргі заманғы Қазақстан азаматы – ең алдымен, білімді адам (63,3 %) деп санайды. Сонымен қатар, бәсекеге қабілеттілік пен прагматизм қағидаттарының негізінде жатқан тұжырымдамалар да жастарға жақын: 44,9 % жас респондент жауапкершілік пен мақсаткерлікті білімділіктен кейінгі маңызды сипаттардың бірі ретінде атап өтті.

Бұдан бөлек, қазақстандық жастар туып-өскен мекенін дамытуға, атап айтқанда, оның қоршаған ортасының жай-күйіне жауапты болуға дайын. Жастардың 59,9 % экожүйені сақтаудағы маңызды рөл «адамдардың өзіне» тиесілі дейді. Бұл жастар арасындағы салыстырмалы түрде жоғары көрсеткіш екенін айта кету керек.

³⁵ Хабардарлық деңгейі «мен бұл бағдарлама не туралы екенін және не үшін жүзеге асырылатынын білемін» және «мен бұл бағдарлама неге керек екенін және не үшін жүзеге асырылатынын білемін» жауаптарының жалпы мәнімен анықталады. Білмеу деңгейі – «бағдарламаның атауын ғана білемін» және «мұндай бағдарлама туралы алғаш есттім» жауаптарының жалпы мәні.

³⁶ «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асырудың тиімділігі // «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ, Нұр-Сұлтан, 2020. 23-46 б

Жалпы, «Рухани жаңғыру» қоғам санасын жаңғырту бағдарламасы ауқымды және жастардың мүддесін қозғайтын жобаларды қамтиды. Мәселен, 2017–2019 жылдар аралығында іске асырылған «Табысты жобалар жинағына» енген «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асырудың 25 жобасының 16-сы жастардың мүддесін тікелей қозғап, бағдарламада жарияланған жаңа қағидаттар мен құндылық ұстанымдарын қалыптастыруға бағытталған.

Сарапшылардың пікірінше, жастарды қоғамдық маңызы бар іс-шараларға араластыру бағытталған жобалар жаңа құндылық ұстанымын қалыптастырудың тиімді құралдары мен механизмдері бола алады, онда олар ортақ идея мен мақсатқа бірігеді. Сарапшылардың пікірінше, іс-шараларға қатысу ерікті болуы керек және жастардың қызығушылығын оятуы керек, бұл олардың қатысуға деген ынтасын арттырады.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы мен оның жобаларын тиімді іске асыру көбінесе жастардың жергілікті жерлерде жүзеге асырылатын шаралар туралы хабардар болуына байланысты. Осылайша, оның мазмұны туралы хабардарлықты арттыру маңызды болып көрінеді. Өз кезегінде, бағдарлама жобаларына қатысу арқылы жастардың қоғам өміріне қатысуы «жастарды ортақ құндылықтар төңірегінде топтастыруға» мүмкіндік береді.

5.4 Жастардың діни дүниетанымы: деструктив идеялардың жастарға әсерін талдау және бағалау

Құндылық бағдарларын анықтауда жастардың дінге көзқарасын зерттеуге ерекше орын беріледі. Өткен жылдардағы зерттеулер көрсеткендей, **діннің ықпал ету деңгейінің позициясы тұрақты болып тұр.**

2020 жылға қарай үлесі **14,2 %-ға** жеткен **іс жүзіндегі діншілдер** (діни тәжірибеге терең тартылған және діни нормаларды сақтайтын) **саны артуы** назар аудартады. Әртүрлі жылдары бұл көрсеткіш 10 %-дан аспаған еді (5.5-кесте).

Сонымен бірге, діни тәжірибеге терең араласпайтын, бірақ өзін діншіл санайтын респонденттер саны азайып келеді. Мәселен, екі жыл бұрын олардың саны 62,6 % болса, 2020 жылы – 52,6 % болды.

Сонымен қатар, **дінге сенбейтіндер саны артып келеді.** 2020 жылы респонденттердің үштен бірі өзін дінге сенбейтіндер қатарына жатқызды. Дінге сенбейтіндер тобы дінге сенбейтін, бірақ кейде діни оқиғаларға қатысатын адамдардан тұрады – 15,5 %; дінге сенбейтін, бірақ діншілдерді құрметтейтіндер – 5,9 %; дінге немқұрайды қарайтындар – 5,6 %; атеистер – 2,8 %. Сауалнамаға қатысқан жастардың 0,9 % дінге қарсы.

5.5-кесте. «Өзіңізді діншіл адам санайсыз ба?»³⁷ деген сұраққа жауаптар бөлінісі

	2016	2017	2018	2020
ІС ЖҮЗІНДЕГІ ДІНШІЛДЕР	9,9	10	6,4	14,2
Діншілмін, діни қауым өміріне араласамын, діни нормаларды толық ұстанамын	9,9	10	6,4	14,2
ДІНШІЛДЕР	69,7	73,7	62,6	52,6
Діншілмін, бірақ мешіт, шіркеу және т.б. жерлерге мереке күндері ғана барамын, діни нормаларды өте сирек ұстанамын	31,2	30,8	26,5	30,4
Діншілмін, бірақ діни өмірге араласпаймын	38,5	42,9	36,1	22,2
ДІНШІЛ ЕМЕСТЕР	17,1	14,2	24,8	30,7
Діншіл емеспін, бірақ кейде діни салттарды ұстанамын				11,9
Діншіл емеспін, бірақ діншілдерді құрметтеймін	7,5	5,3	15,2	5,9
Дінге бейтарап қараймын	3,9	3,9	8	5,6
Діншіл емеспін, бірақ кейде мешіт, шіркеу және т.б. жерлерге барамын, діни нормаларды ұстанамын	4,6	3,6	1,6	3,6
Атеистпін				2,8
Дінге қарсымын	1,1	1,4		0,9
ЖАУАП БЕРЕ АЛМАЙМЫН				2,7

Дереккөз: «Жастар» F30

³⁷ 2019 жылғы «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуінде респонденттерге бұл сұрақ қойылған жоқ.

Өңірлік тұрғыдан көрініс мына облыстарда ерекшеленеді: **Маңғыстау облысында** (36,8 %), **ШҚО-да** (34,1 %) және **БҚО-да** (31,9 %) діни тәжірибеге терең араластырылған респонденттердің салыстырмалы түрде жоғары саны байқалады.

Өзін діни тәжірибеге аз араласатындар қатарына жатқызатын діншілдердің басым бөлігі **Нұр-Сұлтан қаласында** тұрады – 74,8 %, бұл – діни нормаларды сирек ұстанатын діншілдер.

Қалалық (13 %) жастарға қарағанда ауыл жастары өзін дінге терең араласқан (15,7 %) деп көрсетеді. Сонымен қатар, қалалық жастар арасында өзін діншіл санайтын, бірақ діни тәжірибеге аз араласатындар көбірек. Мәселен, олардың арасында бұл көрсеткіш 45,8 %-ға жетеді, ал ауыл жастары арасында – 37,6 %.

Қазір қазақстандық жастардың өзін-өзі конфессияға жатқызу құрылымы **дәстүрлі ислам** (73,4 %) және **православиеден** (16,9 %) тұрады. Шымкент қ. (99,2 %), Түркістан (97,5 %), Атырау (94,3 %), Қызылорда (93,5 %), Жамбыл (89,6 %) және Ақтөбе (86,6 %) облыстарында тұратын жастардың басым бөлігі өзін дәстүрлі ислам дінін ұстанушылар ретінде танытады. Өзін православие христианы ретінде анықтаған жастар көбінесе БҚО (53,6 %), СҚО (49,1 %), Қарағанды (46,5 %) және Павлодар (42,5 %) облыстарында тұрады.

Иудаизмге (2 %), католицизмге (0,7 %), протестантизмге (0,3 %) жататын жастар аз болса да бар. Респонденттердің 0,5 % бағыттарды біріктірсе, 0,2 % жаңа бағыттарды ұстанады, ал 7,8 % ешбір дін ұстанбайды.

Жастардың діни сенімінің қалыптасуына көбінесе **туған ортасы** (34,1 %) және **жақын орта** (19,2 %) факторлары ықпал еткен, оларды шартты түрде ішкі ықпал шеңбері деп атауға болады. Әрбір оныншы респондент (10,9 %) **сыртқы ықпал шеңберіне** (арнаулы әдебиет пен интернет-ресурстарды зерттеу, имаммен әңгімелесу, маңызды оқиғалардың өмірге немесе діни үрдістерге әсері) тап болғандар. Сонымен бірге, респонденттердің ширек бөлігінің айтуынша, олардың діни сеніміне ешқандай ықпал болмаған (5.6-кесте).

Өңірлік тұрғыда Нұр-Сұлтан қ., ШҚО және Маңғыстау облысындағы респонденттер белгілі бір діни ортада дүниеге келу фактісіне қарағанда, олардың діни сеніміне жақын ортасы көбірек ықпал ететінін атап өткен.

Сонымен қатар, Маңғыстау облысы мен БҚО-да діни сенім арнаулы **әдебиет пен интернет-ресурстардың** әсерінен қалыптасады (сәйкесінше 13,2 % және 13 %, бұл жалпы республикалық

көрсеткіштен 2,9 есе жоғары). Маңғыстау облысында да елеулі фактор – **өмірдегі маңызды оқиға** (11,8 %).

5.6-кесте. «Діни сеніміңізге, діншіл болуды не болмауды таңдауыңызға кім немесе не ықпал етті?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020 ж.

	%
Туғаннан солай қалыптасты	34,1
Ештеңе ықпал еткен жоқ	26,6
Жақын айналадағылар ықпалы	19,2
Әлі анықтаған жоқпын	5,8
Арнаулы әдебиет, интернет ресурстарды зерделеу	4,5
Өмірдегі маңызды оқиға	4
Имам, дін қызметшісі, миссионермен әңгімелесу	1,9
Сән үрдістерінің қоғамдағы діншілдікке ықпалы	0,5
Жауап бере алмаймын	3,6

Дереккөз: «Жастар» F30

Айта кетері, жастар арасындағы **этностық тұрғыда** орыстар діни тәжірибелерге аз араласады (діни қауымдастықтың өміріне қатысады және дін нормаларын толығымен ұстанады). Олардың саны – 7,9 %, ал қазақтар арасында – респонденттердің 15,3 %, басқа этностық топтар өкілдерінің арасында – 16,6 %. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан қазақтардың 91,7 % өзін дәстүрлі ислам дінін ұстанушы ретінде танытса, орыстардың 70,4 % өзін православиелік христиан санайды. Басқа этностық топтардың өкілдері өзін көбінесе мұсылмандарға – 51,4 % және православиеліктерге – 29,3 % жатқызады.

Осылайша, қазақстандық жастар арасында діншілдік орташа деңгейде сақталып отыр. Сонымен бірге, діни тәжірибеге терең араласқан жастардың есуі аясында дінге сенбейтіндер үлесі артып келеді. Қазақстанның батыс бөлігін шартты түрде ең діншіл деп атауға болады, оған Маңғыстау, Атырау облыстары және БҚО кіреді.

Жақын орта, оның ішінде отбасы белгілі бір діни нанымдарды таңдауда шешуші рөл атқарады. Көбінесе бұл дәстүрлі исламға қатысты. Ішкі және сыртқы ықпал ету шеңберлерінің әсерін мойындамайтын ерекше топты респонденттердің ширек бөлігі құрайды.

Бұл ретте, жастар арасындағы ең танымал трендтер туралы сұраққа жауаптардың нәтижелерін (5.1-кесте) діншілдік деңгейімен салыстырсақ, қазіргі кезеңде қазақстандық жастардың құндылық бағдары салауатты өмір салты және волонтерлік қағидаттарын ұстану жағына қарай өзгеріп келеді деп болжауға болады. Алайда, бұл тезис одан әрі зерттеуді және қазіргі уақытта қазақстандық жастар арасындағы ең танымал трендтер туралы сұраққа жауаптар тізіміне дін туралы тармақты енгізуді талап етеді.

5.5 Жастар ортасындағы этносаралық өзара әрекеттесу

Қазіргі уақытта Қазақстанда этносаралық қатынастар мәселесіне деген көзқарас негізгі постулаттар мен қағидаттарды сақтай отырып, өзгеріп келеді. Мәселен, 2020 жылы Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасымен Этносаралық қатынас саласындағы мемлекеттік саясат тұжырымдамасы әзірленіп жатыр. Шаралардың бәрі алдыңғы кезекте этносаралық қатынас саласында туындайтын өзгерістерге тиімді мемлекеттік басқаруды және жедел ден қоюды қамтамасыз етуге бағытталған.

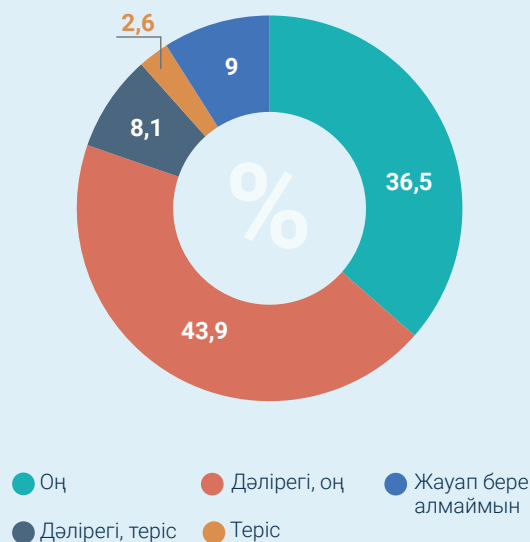
Сонымен қатар, этносаралық қатынас мәдениетінің жалпы адамзаттық құндылықтармен таныстыру жөнінен маңызды тәрбиелік функция орындай отырып, жастар арасында маңызды рөл атқарады.

Жас респонденттердің басым көпшілігі (80,4 %) мемлекеттік этносаралық саясатты қандай да бір дәрежеде **оң бағалайды**. Әрбір оныншы респондент теріс баға береді (5.6-сурет). Этносаралық қатынас саласындағы мемлекеттік саясатты көбінесе Қостанай (96,6 %), Атырау (90 %), Жамбыл (88 %) және Қызылорда (88 %) облыстарының респонденттері қолдайды. БҚО-да (27,5 %), Маңғыстау облысында (18,4 %) және Алматы қаласында (16 %) этносаралық саясат қандай да бір деңгейде теріс бағаланады. Этнос тұрғысынан бұл көбінесе орыстар (15,7 %) және өзге этностық топтардың өкілдері (14,9 %).

Бірлік пен этносаралық келісімді сақтау үшін біріктіруші факторды айқындау қажет. Жастардың көбінің (38 %) пікірінше, ынтымақтастық пен бірлік сезімі көп факторға сүйеніп қалыптасады. **Азаматтық** (19,3 %), аумақтық (11,4 %) және этностық тиістілік (9,4 %) сынды біріктіруші құрамдастардың әлеуеті бар. Дінге қатыс-

тылығы (4,4 %), бірыңғай тарих (0,1 %), өзара сыйластық (0,1 %), жалпы әуестігі (0,1 %) – елеусіз факторлар. 7,5 % респондент жауап беруге қиналған.

5.6-сурет. Мемлекеттің жастар ортасындағы этносаралық саясатын қалай бағалайсыз? 2020 ж.

Дереккөз: «Жастар» F30

Бірлік пен этносаралық келісімді сақтау үшін біріктіруші факторды айқындау қажет. Жастардың көбінің (38 %) пікірінше, ынтымақтастық пен бірлік сезімі көп факторға сүйеніп қалыптасады. **Азаматтық** (19,3 %), аумақтық (11,4 %) және этностық тиістілік (9,4 %) сынды біріктіруші құрамдастардың әлеуеті бар. Дінге қатыстылығы (4,4 %), бірыңғай тарих (0,1 %), өзара сыйластық (0,1 %), жалпы әуестігі (0,1 %) – елеусіз факторлар. 7,5 % респондент жауап беруге қиналған.

Әр оныншы адам ел азаматтарымен бірлік пен ынтымақты сезінбейді. Жасы, жынысы және елді мекен түріне қарамастан жалпы республикалық көрсеткіштен елеулі айырмашылық жоқ болса, өңірлік және этностық тұрғыда жекелеген санаттарды бөліп қарастыруға болады. БҚО (33,3 %), Атырау облысы (28,6 %) және ШҚО (18,2 %) жастары Қазақстан халқымен бірлік пен ынтымақты сезінбейді. Кейінгі аталған екі аймақтың жастары біріктіруші фактор ретінде этностық құрамды атаған.

Этностық тұрғыда қазақтар (8,2 %) мен басқа этностық топтардың өкілдеріне (12,8 %) қарағанда бірлік пен ынтымақтастық сезімі жоғын көбінесе орыстар (16 %) атап өтеді. **Этносқа қарай алалау** (12,1 %) және орыс тілін білмеу (12,1 %) жасына қарай алалаудан кейінгі (12,6 %) себептердің көш

бастап тұрған бестігіне кіреді. Жас респонденттердің 28,3 % Қазақстанда **жастарға қатысты қандай да бір алалау және құқығы бұзылуы жоқ** деп есептейді. Алайда әр бесінші адам **қазақ тілін білмеу және білім деңгейі** алалауға немесе құқығын бұзуға негіз болатын жағдай ретінде атап өтті. Сонымен қатар, көп ретте **жыныстық бағдар** (16,7 %) жастардың құқығына қысым жасауға себеп болады (5.7-кесте).

5.7-кесте. «Мына себептердің қайсысы бойынша елімізде жастар көбінесе алалауға ұшырап, құқығы бұзылады?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020 ж.

	%
Жастарға қатысты алалау мен құқығы бұзылуы жоқ	28,3
Қазақ тілін білмеу	19,9
Білім деңгейі	18
Жыныстық бағдар	16,7
Жасы	12,6
Ұлты	12,1
Орыс тілін білмеу	12,1
Шектеулі физикалық және психикалық қабілеттер	10,6
Аумақтық тиесілігі	9,3
Гендерлік қатыстылық	7,8
Аталғанның бәрі	0,2
Қаржылық жағдайы	0,1
Жауап бере алмаймын	10,4

Дереккөз: «Жастар» F30

Осы тараудың аясында ең алдымен **этносқа қарай алалау** ерекшеліктерін қарастыру қажет. Ол Қостанай (34,8 %), Павлодар (20,5 %) және Маңғыстау (18,4 %) облыстарында өзгелерінен көбірек кездеседі. Этностық тиістілігі бойынша құқықтарға қысым жасау **басқа этностық топтар** өкілдеріне (21 %) және орыстарға (18,7 %) қатысты. Олар үшін мұндай алалау қазақ тілін білмеуден кейінгі алалау тізбесінде екінші-үшінші

орында тұр. Ал қазақ жастары үшін білім деңгейі (19,4 %) мен қазақ тілін білмеу (16,9 %) аса өзекті. **Қалалық жастар** (15,6 %) ауылдық жастарға қарағанда (7,5 %) этносқа қарай алалауға екі есе жиі ұшырайды.

Алалау себептерінің алғашқы бестігіндегі әрқайсын жеке қарастырсақ, онда өңірлік тұрғыда мынадай көрініс қалыптасады: **қазақ тілін білмеу** Алматы (34 %), Қарағанды (32,9 %), Маңғыстау (30,3 %) облыстарының респонденттері үшін қиындық туғызады; **білім деңгейі бойынша** Түркістан (34,7 %), Маңғыстау (28,9 %), Қостанай (22,5 %) облыстарында жастар көбірек қысым көреді; жыныстық бағдар мәселелері Ақтөбе (46,4 %), Павлодар (26 %) облыстарында және Алматы қаласында (33,5 %) қатты білінеді; **жасына қарай алалау** Ақмола (27,6 %), Қарағанды (19,6 %), Қызылорда (18,5 %) және Түркістан (18,8 %) облыстары сынды өңірлерге тән; **орыс тілін білмеу** ШҚО (26 %), Түркістан (25,1 %) және Маңғыстау (22,4 %) облыстарының жас респонденттерін көбірек алаңдатады.

Қалалық және ауылдық респонденттердің арасында мынадай айырмашылықтар бар: **қала жастары қазақ тілін білмеу** (22,9 %) және **жыныстық бағдар** (21,3 %) себебінен алалауға жиі ұшырайды, бұл ауыл жастары арасындағы көрсеткіштен екі есе жоғары, респонденттердің 10,7 % осындай алалауды атап өткен. Ауыл жастары көбінесе білім деңгейі (20,8 %), содан кейін ғана **қазақ тілін білмеу** (15,9 %) себебінен өзіне деген немқұрайлы көзқарасты сезінеді. Сондай-ақ, қазақ жастары білім деңгейіне қатысты тезбестік туралы жиі айтты (19,4 % немесе алалау тізбесінде бірінші орын).

Осылайша, этносаралық қатынас саласындағы мемлекеттік саясатқа оң баға беруге болады. Отандастықты қалыптастыру этностық әлеуметтік және басқа да шығу тегіне қарамастан жастарды біріктірудің ең перспективалы платформасы ретінде қарастырылады. Назар аударатын мәселелер арасында тіл мәселесі бар.

Ұсыныстар

1. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі мен жергілікті атқарушы органдар* қазіргі қазақстандық жастардың өңірге байланысты құндылық бағдары жоғары саралануына байланысты **жергілікті жерлерде жастар саясатын іске асыру жөніндегі тәсілдерді әзірлеу кезінде** мынадай өңірлік ерекшеліктерді ескеруі қажет. Павлодар облысында патриотизмге тәрбиелеу мәселелеріне ерекше назар аудару қажет, ал Түркістан облысында ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас мәселелері өзекті. Батыс облыстарынан келген жастар үшін жастар арасында сындарлы түрде қалыптасқан діни саясат маңызды. Жастар саясатын іске асырудағы тәсілдерді құрудың фрагменттік тәсілі, өз кезегінде, бар айырмашылықтарды жоюға және сонымен бірге аймаққа байланысты әр түрлі жастардың ішкі қажетіне жауап беруге мүмкіндік береді.

2. *Білім және ғылым министрлігі* жастардың білім мен білім алуға, қызықты жұмыспен мамандыққа деген ұмтылысын білдіретін құндылық бағдарына деген қызығушылығы төмендеуін жеңуі қажет. Көп жағдайда білім мен жаңа білімге деген қызығушылық білім деңгейі мен сапасына, сондай-ақ білім берудің кәсіби және өмірлік перспективаларына тікелей байланысты.

Білім беру саласындағы уәкілетті органға мектептердегі кәсіптік бағдарлау жұмысы жүйесін жетілдіру ұсынылады, бұл білім алушыларға кәсіптік оқыту бейінін саналы таңдауда қолдау мен көмек көрсетуге мүмкіндік береді, сол арқылы жалпы білім беру процесіне мүдделілікті арттырады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жастар бейресми білімге қызығушылық таныта бастаған. Осылайша, ҚР БҒМ, ҚР ЕжХӘҚМ және ҚР АҚДМ бірлесіп жастар ресурстық орталықтарының алаңдарында және білім беру мекемелерінде бейресми білім берудің (семинарлар, тренингтер, онлайн-пікірталастар) сапасын арттыру мүмкіндігін қарастырған жөн. Мысал ретінде Coursera платформасында Жоғары экономика мектебінің (Ресей) ҒЗУ курстарын келтіруге болады, бұл жетекші ресейлік ЖОО-ның білім беру бағдарламаларына қол жеткізу мүмкіндігін арттырады, сондай-ақ білім беру процесін неғұрлым икемді және бейресми етеді.

Қазір Қазақстанда Coursera онлайн-білім беру алаңымен ынтымақтастық жүзеге асырылып жатыр. Осылайша, Алматы қаласының әкімдігі 5 000 алматылық үшін онлайн-курстар өту мүмкіндігі туралы шарт жасасты. Кейіннен ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі мен «Еңбек ресурстарын дамыту орталығы» АҚ 50 000 қазақстандыққа Coursera бағыттары бойынша онлайн-курстарға рұқсат берді: платформа студенттері IT, гуманитарлық ғылымдар, экономика, физика, медицина, кәсіпкерлік, маркетинг және т.б. курстардан өту қорытындысы бойынша білім беру бағдарламаларынан өткенін растайтын құжат алады.

Coursera платформасына тегін кіру қазақстандықтар үшін 2020 жылдың соңына дейін ашық. Осылайша, Қазақстанда бейресми білім алу түрін одан әрі ұйымдастыру мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

3. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі* ЖАО-мен бірлесіп, «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру барысы туралы жастарды жобаларға араластыру арқылы олардың хабардарлығын арттыруы қажет. Бағдарламаның негізгі идеяларын жастар арасында оқу ұйымдары жанындағы, сондай-ақ жастар қозғалысы арқылы түрлі жастар құрылымдары арқылы танымал ету керек. «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ-ның көмегімен жастар жобаларын грант беріп қаржыландыруды ұлғайту мүмкіндігін қарастырған орынды. «Рухани жаңғыру» бағдарламасын танымал етудің негізгі тақырыптары бәсекеге қабілет, білімнің салтанат құруы, прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау және т. б. сияқты қағидаттарды дамытуға бағытталған жобалар болуы мүмкін.

4. *ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі* **жастар ұйымдары мен қозғалыстарына жүйелі қолдау көрсетуі қажет**, олардың аясында жастар өз мүддесін айтуға және білдіруге, өз жобаларын өңірлік және республикалық деңгейлерде іске асыруға қабілетті болады. Жастардың азаматтық қатысуының негізгі тақырыптары салауатты өмір салтын насихаттау, ішкі туризмді дамыту және экология мәселелері болуы мүмкін. Бұл тақырыптар аса танымал болып келеді және жастардың құндылық бағдарын анықтайды. Жалпы алғанда, белсенді азаматтық қатысу өскелең ұрпақты

отансүйгіштіктің айқындаушы санаты ретінде Отанға жауапкершілікпен қарау және сүйіспеншілік рухында тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

5. ҚР Мәдениет және спорт министрлігі мен Білім және ғылым министрлігі **азаматтық құндылықтар мен азаматтық қатысуды қалыптастырып, ілгерілетеді**. Азаматтық тиістіліктің этностық және басқа да шығу тегіне қарамастан, жастарды біріктіру және ынтымақты үшін айтарлықтай әлеуеті бар. Этносаралық қарым-қатынас мәселесінде тіл факторының ықпалын азайту қажет. Үштілділікті дамыту саясатын ұстануды сақтай отырып, қазақ тілін оқыту бойынша тілдік курстар мен оқу құралдары және бағдарламаларды көбейту, оған қоса мемлекеттік тіл оқытушыларын даярлауды күшейту ұсынылады.

6. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі жастар арасында діни сауатты қалыптастыруға қатысуы қажет. Жақын ортаның ықпалынан кейін жастар арасында діни сауатты қалыптастыруда дін туралы арнаулы әдебиет және интернет-ресурстар сынды ақпарат көздері белгілі бір орын алады, бұл діндарлықтың өсуі аясында онлайн-форматта діни ағартуды танымал ету қажетін өзекті етеді. БАҚ-та, әлеуметтік желілерде және т.б. жүйелі ақпараттық толықтыру да тиімді әдістеме болуы мүмкін.

Сарапшылардың пікірлері мен ұсыныстары:

«Бүгінгі таңда жастар үшін өзін-өзі таныту маңызды, сонымен бірге көп адам қандай да бір қолдауды, оның ішінде қаржылай қолдауды күтеді, қаражатты басқара алмайды, қаржыны жақсы білмейді. Осыған байланысты тәуелсіз өмірді жоспарлауда көп қиындық туындайды»

Сарапшы, ҰЕҰ өкілі.

«Жастар өзінің негізгі құндылықтарын әлеуметтік желілерден іздейді. Олардың уақыт өткізу, білім алу сынды негізгі құндылықтары пайдалы көрінеді»

Сарапшы, облыс әкімдігінің өкілі.

«Қоғам қайраткерлері мен ғалымдардың пікірінше: жастар қоғам өміріне ерікті түрде араласа бастайды және ортақ мәселелерді шешуге жәрдемдеседі, қоғам ортақ құндылықтарға сүйеніп бірігеді, олардың ішінде елімізде тұратын адамның бәріне құрмет, өзара көмек, ынтымақтастық және патриотизм негізгі дүние болуы керек»

Сарапшы, Жастармен жұмыс жөніндегі ресурстық орталық өкілі.

6-ТАРАУ.

Қоғамдық-саяси
процестердегі жастар

6-ТАРАУ.

Қоғамдық-саяси процестердегі жастар

6.1 Жастардың азаматтық белсенділігі: даму тенденциялары мен мүмкіндіктері

Жастардың азаматтық белсенділігі – қазақстандық сарапшылар арасын өзекті және жиі талқыланатын тақырыптардың бірі. Бүкіл әлемде жастар, ресми саяси процестердің көбіне, соның ішінде сайлауға, әдетте, аға буын өкілдерімен салыстырғанда аз қатысады. Мұндай құбылыс Қазақстанға да тән. Сондықтан жастар көбінесе қоғамның саяси емес бөлігі ретінде қабылданады. Кейінгі жылдардағы оқиғалар жастарды ресми саясатқа белсенді араластырудың маңызын және диалог қажет екенін көрсетіп отыр. Қазақстанда азаматтық қоғамды дамыту үшін жүйелі шаралар атқарылып жатыр. Азаматтық қоғамды дамыту аясында бұл үш бағыт бойынша жүреді: дамудың институционалды негіздерін құру; өзара іс-қимылдың диалогтық форматын құру және ҰЕҰ орнықтылығын арттыру. Үкіметтік емес сектордың белсенді қатысуымен кешенді шаралар әзірленіп, Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасына енгізілді. Жалпы, шаралар Қазақстанда жастар бастамалары мен волонтерлер қозғалысын дамытуға және жастардың назарын қоғамдағы маңызды мәселелерге аударуға қосымша серпін береді, өйткені мемлекет пен жалпы қоғамның келешегі, олардың даму деңгейі мен ұмтылыстарына байланысты.

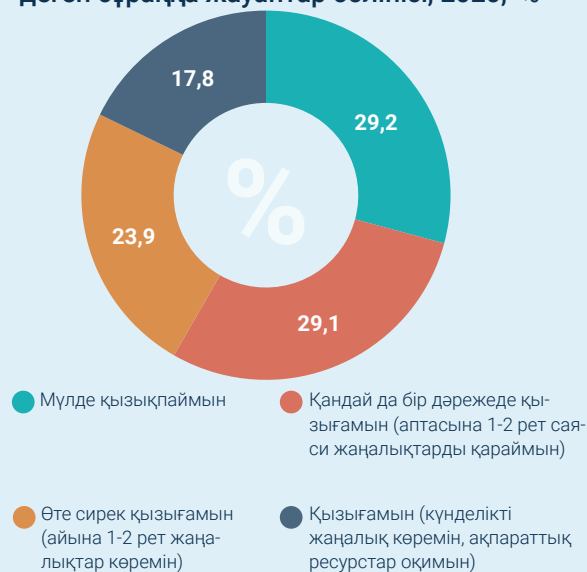
Қазақстандық жастардың өзін-өзі танытуына жағдай жасау мақсатында 2019 жыл Қазақстанда Жастар жылы деп жарияланған болатын. «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары – 2019» әлеуметтанулық зерттеуіне сәйкес, респондент жастардың 76,5 % 2019 жыл Жастар жылы деп жарияланғанын біледі. Оның ішінде 17,7 % Жастар жылына арналған іс-шараларға қатысқанын, 33,4 % – хабардар

болғанын, бірақ іс-шараларға қатыспағанын, 25,4 % – жалпы ақпаратты білетінін айтқан.

Жалпы, 2020 жылдың I жартыжылдығындағы әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері жастардың саяси оқиғалар мен жаңалықтарға деген орташа қызығушылығын көрсетеді (6.1-сурет). Сауалнамаға қатысқан әр бесінші адам ғана белсенді қызығушылық танытып, күн сайын жаңалықтар қарап, ақпараттық ресурстарды оқиды (17,8 %). 29,1 % респондент апта ішінде бір-екі рет саяси жаңалықтарды бақылап отыратынын атап өткен. Сонымен қатар, 23,9 % респондент сирек қызығушылық танытады, 29,2 % – мүлдем қызықпайды.

Елдегі саяси оқиғаларға қызығушылық дәрежесі бойынша жастардың екі тобын бөлуге болады – саяси оқиғалар мен жаңалықтарға белсенді немесе қалыпты қызығушылық танытқандар және саясат саласында болып жатқан оқиғаларға аз немесе мүлдем қызығушылық танытпайтындар. Екінші топ біршама көбірек көрінеді: сәйкесінше 46,9 % және 53,1 %.

6.1-сурет. «Саяси жаңалықтарға, оқиғаларға қызығушылық танытасыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020, %

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ³⁸

³⁸ Осы жерде және әрі қарай: «Жастар саясатында одан әрі мақсатты индикаторларды қалыптастыру» әлеуметтанулық зерттеуі// Нұр-Сұлтан: «Рухани жаңғыру» Қазақстандық қоғамдық жаңғыру институты» КЕАҚ, 2020. 91 б.

Саяси жаңалықтарға деген қызығушылық түрлі жас топтары арасында ерекшеленеді. Күн сайын оларға қызығушылық танытатындар арасында жасы үлкен санаттардың өкілдері басым (14–18 жас – 10,4 %, 19–23 жас – 16,4 %, 24–28 жас – 25,2 %) (6.1-кесте). Салыстыра қарасақ, 2019 жылы бұл көрсеткіштер басқаша – біршама жоғары болған (тиісінше 17,8 %, 23,5 % және 36,7 %). 14–18 жас аралығындағы топта 2020 жылы саяси жаңалықтар мен оқиғаларға мүлдем қызығушылық танытпайтын жастардың үлесі айтарлықтай өскен – 41,6 % (2019 жылы – 36,7 %); 19–23 және 24–28 жастағы топтарда «қызығушылық танытпайтындар» үлесі біршама

азайған (тиісінше 25,3 % және 21,7 %; 2019 жылы – тиісінше 27 % және 22,4 %).

Бұл топтар ақпараттық кеңістікке белсенді қатысуды талап ететіні анық. Жастардың білім деңгейі саяси жаңалықтарға деген қызығушылық көрсеткішімен байланысты: білім деңгейі артуымен қатар саяси жаңалықтарға деген қызығушылық артуы үрдісі байқалады. Салыстыра қарасақ; күн сайын саяси жаңалықтарға қызығушылық танытатын жастардың 30 % жоғары білімі мен ғылыми дәрежесі бар жастар, 28,7 % – жоғары білімі бар, 17,3 % – аяқталмаған жоғары және 4,8 % респонденттің тек бастауыш (4 сыныптық мектеп) білімі бар.

6.1-кесте. «Саяси жаңалықтарға, оқиғаларға қызығушылық танытасыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, білім бөлігінде, 2020, %

Категориялар	Бастауыш (мектептің 4-сыныбы)	Аяқтал- маған орта (мектептің 9-сыныбы)	Орта (мектептің 11 сыныбы)	ТжКБ (колледж, училище)	Аяқтал- маған жоғары (ЖОО-да оқып жүрмін)	Жоғары (ЖЖ бітірген)	Жоғары және ғылы- ми дәреже (магистр, канди- дат, доктор, PhD)
Қызығамын (күнделікті жаңалық көремін, ақпараттық ресурстар оқимын)	4,8	4,9	11,2	19,7	17,3	28,7	30
Қандай да бір дәрежеде қызыға- мын (аптасына 1-2 рет саяси жаңалықтар- ды қараймын)	9,5	18,1	31,1	31,1	30,6	32,4	32,5
Өте сирек қызыға- мын (айына 1-2 рет жаңалықтар көремін)	33,3	28,6	26	23,2	24,9	19,1	22,5
Мүлдем қы- зықпаймын	52,4	48,4	31,6	26	27,2	19,9	15

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

Барлық саяси жаңалықтардың ішінде жастар көбінесе Қазақстандағы саяси ахуал туралы ақпаратқа (47,6 %) қызығушылық танытады. Тұратын аймағындағы саяси оқиғаларға – тиісінше 26,2 %, әлемдік саяси оқиғаларға – 24,6 %, Ресей мен Орталық Азия саясатына – 5,1 % және 2,6 % қызығады. Барлық аталған жаңалықтарға 31,2 % респондент қызығушылық танытады (6.2-сурет). 2019 жылы көрсеткіштер мынадай санаттар бойынша айтарлықтай ерекшеленді: әлемдегі саяси оқиғалар туралы жаңа-

лықтар жастардың – 33 %, тұратын өңірінде (Қазақстанда) болып жатқан саяси оқиғалар туралы ақпарат жастардың – 21,1 %, аталған барлық жаңалықтар тең дәрежеде жастардың 18,4 %-ын қызықтырды. Қазақстандық жастардың жергілікті аймақтардағы жаңалықтарға деген қызығушылығы артты, ал жалпы әлемдік саяси оқиғаларға деген қызығушылық төмендеді. Саяси оқиғалардың әртүрлі деңгейлеріне қатысты жастар қызығушылығының ауқымы кеңейген.

6.2-сурет. «Сізді саяси жаңалықтарда не көбірек қызықтырады?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2019, %

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

Интернеттің кең таралуы ақпараттың балама арналарының дамуына әсер етеді. Бұл ретте әлеуметтік желілер мен блогтар барған сайын танымал болып келеді: жастардың 60 %-дан астамы Қазақстандағы жаңалықтар мен оқиғалар туралы солар арқылы біледі. 33,3 % – қазақстандық интернет-ресурстарға; 39,1 % – қазақстандық республикалық арналарға, 11,3 % – өңірлік арналарға жүгінеді (6.3-сурет). Осылайша, жастар белсенді немесе енжар түрде елдегі оқиғаларға қызығушылық танытады, ал интернеттің ақпараттық кеңістіктегі, әсіресе әлеуметтік желілер мен блогтардағы рөлі маңызды.

Сайлау белсенділігі – саяси ерік пен азаматтық белсенділікті білдірудің бір түрі. Сайлауға қатысу – жас азаматтар үшін елдегі қоғамдық-саяси процестерге ықпал ету мүмкіндігі. 2020 жылғы маусымда жүргізілген әлеуметтанулық зерттеуге сәйкес, жастардың электоралдық белсенділігі 2019 жылмен салыстырғанда төмендеген. Сайлау өткізілген жағдайда сайлау құқығы бар жастағы қазақстандық жастардың үштен бірінен кемі сайлауға қатысады (21,1 %), жауап бергендердің 28 % тек президент сайлауына қатысады және 27,7 % – ешқандай сайлауға қатыспайды (6.2-кесте). 2019 жылғы көрсеткіштер біршама жоғары болған. Мәселен, 2019 жылы сайлаудың бәріне жастар өкілдерінің 30,7 % қатысқан, ел Президентін сайлауға ғана 35,3 % қатысқан, ал респонденттердің 16,9 % ғана сайлауға қатыспаған.

6.3-сурет. «Қазақстандағы жаңалықтар мен оқиғаларды білу үшін көбінесе қандай ақпарат көздерін қолданасыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020

Дереккөз: «Жастар» F30

6.2-кесте. «Сайлауға қатысасыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, %

Нұсқалар	2019	2020
Иә, міндетті түрде барлық сайлауға қатысамын	30,7	21,1
Иә, бірақ ел президентін сайлауға ғана	35,3	28
Жоқ, мен сайлауға қатыспаймын, өйткені әлі 18-ге толған жоқпын	17,1	23,1
Жоқ, сайлауға қатыспаймын	16,9	27,7

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

Этностық тиістілік бөлінісінде сайлауға қатысу этностар арасында айтарлықтай айырмашылықты көрсетпеген. Басқа этнос өкілдерінің жауаптары жауаптардың бәрі бойынша біркелкі бөлінді. Қазақ этносының өкілдері кәмелетке толмағандардан өзгесі сайлауға басым түрде қатысады. Қазақ және басқа да этнос өкілдерімен

салыстырғанда орыс этносының өкілдері президент сайлауына сирек қатысып, жалпы басқа ешқандай сайлауға қатыспайды (6.3-кесте).

6.3-кесте. «Сайлауға қатысасыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, этностар тұрғысынан, %

Нұсқалар	Қазақ	Орыс	Басқа
Иә, міндетті түрде барлық сайлауға қатысамын	20,6	20,9	25,2
Иә, бірақ ел президентін сайлауға ғана	31,4	17,1	20
Жоқ, мен сайлауға қатыспаймын, өйткені әлі 18-ге толған жоқпын	22,3	23,5	28,7
Жоқ, сайлауға қатыспаймын	25,7	38,5	26,1

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

Осы мәселе өңірлер тұрғысынан да қаралды. Нәтижелер сайлаудың бәріне көбінесе БҚО (41,5 %), Қостанай (73,6 %) және Ақтөбе (37,5 %) облыстарының жастары қатысатынын көрсетті. Президентті сайлауға СҚО (65,6 %), ШҚО (53,8 %), Алматы (52,4 %) және Қызылорда облыстарында (50,9 %) басымдық беріледі. Жамбыл (56 %), Маңғыстау (39,1 %) облыстары және Нұр-Сұлтан қаласы (42 %) ешбір сайлауға қатыспайтын неғұрлым саяси енжар жастардың ошағына айналды.

Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі

Жастар арасында оптимистік көңіл-күй басым. «Карантинге байланысты кейінгі оқиғалар аясында келешекке қандай сезіммен қарайсыз?» деген сұраққа берілген жауаптарға сәйкес, респонденттердің 35,2 % келешекке сенімді, ал 46,2 % үмітпен қарайды. Мұндай жауаптар жас топтарының бәрінде басым (6.4-кесте).

24–28 жастағы респонденттер көбірек алаңдаулы. Олардың ішінде 14,2 % өз бойын сенімсіздік би-

6.5-кесте. Өзіңіз тұратын жерде (елді мекенде) наразылық акциялары туындауы ықтималдығы бар деп ойлайсыз ба? (жылдар бойынша)

	2016	2017	2018	2019	2020
Әрине, бар	10,9	8,9	4,5	4,3	9,4
Дәлірегі, бар	21,2	15	13,8	14,4	15,7
Дәлірегі, жоқ	34,8	39,7	30,6	43,5	32,9
Әрине, жоқ	23,9	30,2	40,6	37,8	34,0
Жауап бере алмаймын	9,2	6,4	10,5	-	8,0

Дереккөз: «Жастар» F30

Өзі тұратын аймақтағы наразылық акциялары ықтималдығын жоққа шығаратын ауыл жастары үлесі қалалықтарға қарағанда жоғары (73 % ауылдық, 62,2 % қалалық) (6.4-сурет). Қала тұрғындары

леген десе, 5 % – үрей мен үмітсіздік деп сипаттайды. Басқа жас топтарында көрсеткіштер ел бойынша орташа деңгейден төмен екенін айта кеткен жөн.

6.4-кесте. «Сіз карантинге байланысты соңғы оқиғалар аясында болашаққа қандай сезіммен қарайсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020, %

	Барлығы	14-18	19-23	24-28
Барлығы жақсы болады деген сеніммен	35,2	39,1	5,3	32,3
Барлығы жақсы болады деген үміт сезімімен	46,2	45,3	47	46,1
Сенімсіздікпен	11,8	8,4	11,7	14,2
Үрей және үмітсіздікпен	4,3	3,7	3,7	5
Жауап бере алмаймын	2,7	3,5	2,2	2,3

Дереккөз: «Жастар» F30

2016 жылдан бастап 2019 жылды қоса алғандағы кезеңде наразылық акциялары туындауы мүмкіндігі туралы деректерді талдау оң динамиканы көрсетеді – наразылықтар туындауы қатерін таңдаған респонденттер саны 32,1 %-дан 18,7 %-ға дейін («әрине, иә» және «дәлірегі, иә» деген жауаптар жиынтығы) төмендеген (6.5-кесте).

Алайда 2020 жылғы маусымда жүргізілген зерттеу деректері наразылық көңіл-күй артып келе жатқанын көрсетеді: **әр төртінші респондент (25,1 %) наразылық акцияларын ықтимал санайды**, олардың көпшілігі «дәлірегі, иә» (15,7 %) деген жауап нұсқасын таңдаған. 9,4 % респондент үшін ықтималдық өте жоғары.

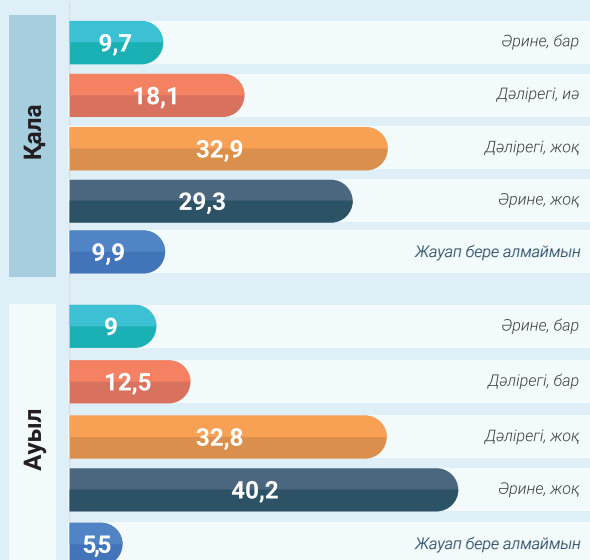
Сонымен қатар, жиынтығында 66,9 % жас респондент өзі тұратын өңірде наразылық акциялары туындауы ықтималдығын жоққа шығарады, оның ішінде 32,9 % «дәлірегі, жоқ» деген жауапты таңдаған.

6.5-кесте. Өзіңіз тұратын жерде (елді мекенде) наразылық акциялары туындауы ықтималдығы бар деп ойлайсыз ба? (жылдар бойынша)

	2016	2017	2018	2019	2020
Әрине, бар	10,9	8,9	4,5	4,3	9,4
Дәлірегі, бар	21,2	15	13,8	14,4	15,7
Дәлірегі, жоқ	34,8	39,7	30,6	43,5	32,9
Әрине, жоқ	23,9	30,2	40,6	37,8	34,0
Жауап бере алмаймын	9,2	6,4	10,5	-	8,0

арасында наразылық акцияларын ықтимал деп санайтындар үлесі жоғары – 27,8 %, ауыл тұрғындары арасында – 21,5 %.

6.4-сурет. «Өзіңіз тұратын жерде (елді мекенде) наразылық акциялары туындауы ықтималдығы бар деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, елді мекен типі тұрғысынан, 2020

Дереккөз: «Жастар» F30

Жастар ортасындағы наразы көңіл-күйді зерттеу жастардың елде болып жатқан әртүрлі процестерге реакциясын болжаудың алғышарттарын жасайды. Мұндай болжамдар әлеуметтік қақтығыстардың алдын алу, әлеуметтік шиеленіс деңгейін төмендету, ең алдымен әлеуметтік жүйенің жұмыс істеу тұрақтылығын бақылауды сақтау үшін алдын алу шараларын жасауға мүмкіндік береді.

Халықаралық деректер қазіргі жастар бейресми саяси процестерге – белсенділікке, акциялар мен науқандарға көбірек бейім екенін көрсетеді. Жастар сонымен қатар азаматтық бағыттағы іс-шараларға, мысалы, волонтерлік қызметке, қоғамдық бастамаларға қатысқанды жөн көреді. Ресми және бейресми қатысуды саяси өмірге қатысу деп түсінуге болады. Екеуі де демократиялық құндылықтарды ілгерілету және азаматтық қоғамды дамыту үшін пайдалы болуы мүмкін.

«Жария наразылық акциясына баруыңызға қандай проблема түрткі болуы мүмкін?» деген сұраққа жас қазақстандықтардың жауабы мынадай болды: тек әр екінші респондент «мені ашық наразылық білдіруге ештеңе түрткі бола алмайды» (50,9 %) деген жауап нұсқасын таңдады (6.6-кесте). Қалғандары өздері үшін сезімтал мәселелерді атап өтті. Алғашқы орындарда: азық-түлік,

жанар-жағармай материалдары (бұдан былай – ЖЖМ), дәрі-дәрмектер бағасының өсуі; жұмыстан босату немесе қысқарту; мектеп, ЖОО, колледждегі проблемалар; медицина мекемелері қызметкерлерінің салғырттығы және кәсіпқой болмауы және тұрғын үй проблемалары болды.

6.6-кесте. «Жария наразылық акциясына баруыңызға қандай проблема түрткі болуы мүмкін?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020

	%
Мені ашық наразылық білдіруге ештеңе мәжбүрлей алмайды	50,9
Азық-түлік, ЖЖМ, дәрі-дәрмек бағасының өсуі	10,7
Жұмыстан қысқарту немесе босату	10,1
Мектеп, ЖОО, колледждегі проблемалар	9,5
Медицина мекемелері қызметкерлерінің салғырттығы және кәсіпқой болмауы	7,9
Тұрғын үй проблемалары	7
Жалақы, зейнетақы, шәкіртақы, жәрдемақы төлемдерін кешіктіру	6,9
Негізсіз айыппұлдар	6,9
Кредиттер немесе ипотека бойынша төлемдерді арттыру	6,7
Билік әрекетіне қанағаттанбау	6,3
Әділетсіз сот шешімдері	5,6
Экологиялық жағдайдың нашарлауы	4,9
Коммуналдық қызмет тарифтерін негізсіз көтеру	4,7
Білім беру қызметінің төмен сапасы	3,8
Құқықтардың этникалық негізде бұзылуы	3,7
Жауап бере алмаймын	8,2

Дереккөз: «Жастар» F30

Жастардың алаңдаушылығын, ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық проблемалар тудырады. Сондай-ақ, биліктің іс-әрекеттеріне, әділетсіз сот шешімдеріне риза болмау, этносқа қарай құқық бұзылуы, экологияның төмен сапасына байланысты мәселелерге қазақстандық жастардың белгілі бір бөлігі алаң білдіреді.

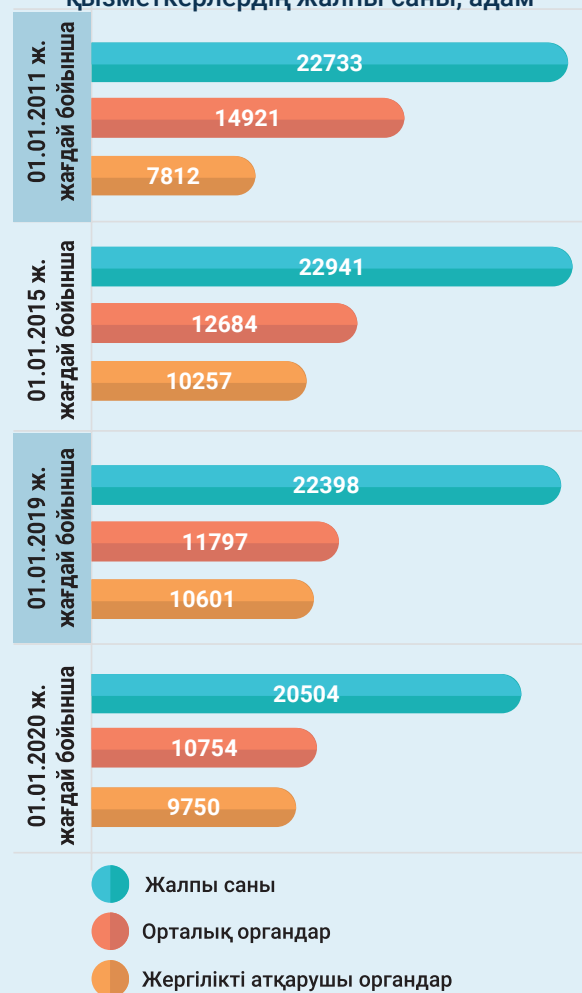
Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру аясында жастарды қолдауға күш салынып келеді. Бұл шаралар жастардың елдің саяси өміріне қатысуын арттыру үшін де маңызды.

6.2 Жастардың саяси процестерге араласуы

Мемлекеттік басқару жүйесіндегі жастар

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің (бұдан былай – ҚР МҚІА) деректері бойынша мемлекеттік қызметкерлердің орташа жасы – 39 жас. 2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметкерлердің жалпы саны 20 504 адам болды, оның ішінде 10 754 адам орталық мемлекеттік органдарда (бұдан былай – ОМО), 9750 адам – жергілікті атқарушы органдарда (бұдан былай – ЖАО) жұмыс істейді (6.5-сурет).

6.5-сурет. ҚР-дағы 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметкерлердің жалпы саны, адам

Дереккөз: ҚР МҚІА

Кейінгі бес жылда орталық мемлекеттік органдар деңгейінде де, жергілікті атқарушы органдар деңгейінде де мемлекеттік органдарда жастардың жалпы саны азаюы үрдісі байқалады. Мәселен, 2015 жылмен салыстырғанда 2020 жылғы көрсеткіш 10,6 %-ға, 2019 жылмен салыстырғанда

8,5 %-ға қысқарған. Сонымен қатар, орталық мемлекеттік органдарда жастар санының азаюы байқалады. Мәселен, 2011 жылы ОМО-да 14 921 жас мемлекеттік қызметкер жұмыс істесе, 2020 жылы бұл көрсеткіш 28 %-ға азайған.

2019 жылмен салыстырғанда ЖАО-да (–851 адам) жастар санының біршама азаюы байқалады.

ҚР МҚІА мәліметтеріне сәйкес, жастар көбінесе ОМО-да қызмет етеді. Алайда деректерге сүйенсек, жастардың ЖАО қызметіне қатысуы артқаны байқалады. 2011 жылмен салыстырғанда ОМО мен ЖАО-дағы жастар саны арасындағы алшақтық қысқаруда.

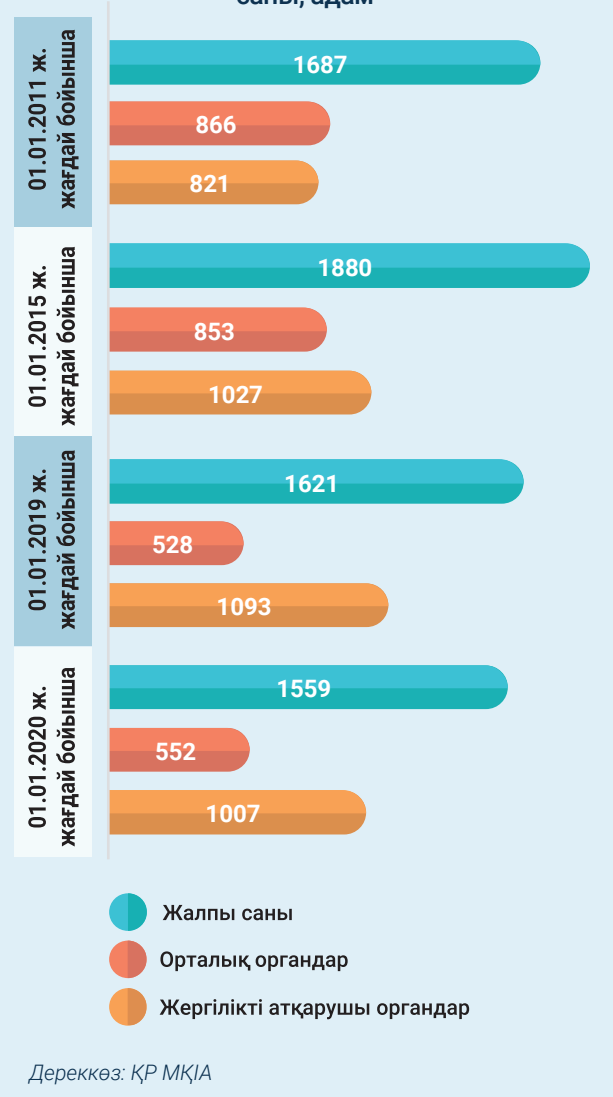
Мемлекеттік басқару жүйесіндегі жастар негізінен әкімшілік мемлекеттік қызметкерлерден тұрады. Мәселен, 2015 жылы 29 жасқа дейінгі 22 941 мемлекеттік қызметкердің біреуі ғана саяси мемлекеттік қызметкерлер тобынан болды. 2019 жылы – 22 398 адамның үшеуі, 2020 жылы – 20 504 адамның төртеуі аталған топтан болған.

Басшылық лауазымдарды атқаратын 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметкерлер үлесі салыстырмалы түрде тұрақты (6.6-сурет). 2020 жылдың басындағы деректер бойынша 29 жасқа дейінгі ҚР мемлекеттік қызметкерлерінің жалпы санының 7,6 % басшылық позицияларда болған. 2011 жылы басшылардың үлесі – 7,4 %, 2015 жылы – 8,2 %, 2019 жылы – 7,2 % болған.

Мемлекеттік қызметтегі жастардың жалпы саны азаюымен қатар, басшылық лауазымдардағы жастар саны төмендеуі үрдісі де байқалады. Мәселен, 2015 жылы 29 жасқа дейінгі 1880 мемлекеттік қызметші басшылық лауазымдарда болса, 2020 жылы бұл көрсеткіш 17 %-ға төмендеген. Сонымен қатар, ЖАО-да жұмыс істеу жастарға мансаптық өсу үшін көбірек мүмкіндіктер береді. 2011 және 2015 жылдардағы деректермен салыстырғанда, ОМО-да басшылық позициялардағы жастар үлесі 1,5 есе азайған (2020 жылы ОМО-дағы жалпы саннан 5,1 %). 29 жасқа толмаған басшылардың үштен екісі ЖАО-да жұмыс істейді (ЖАО-дағы 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметкерлер санынан 10,3 %).

Мемлекеттік қызметтегі жастардың жалпы саны азаюы штат санын оңтайландыру, сондай-ақ процестерді автоматтандыру және цифрландыру аясында жүріп жатқанын айта кеткен жөн. Мемлекеттік басқаруды ауқымды қайта ұйымдастыру жүргізілгеннен кейін мемлекеттік қызмет құрылымында жастар санын одан әрі азайту тренді сақталуы мүмкін.

6.6-сурет. ҚР-дағы 29 жасқа дейінгі мемлекеттік қызметкерлердің басшылық лауазымдардағы саны, адам

Кейінгі жылдары Қазақстанда мемлекеттік қызмет саласында елеулі сапалық өзгерістер болды. Бар кедергілерді еңсеру және жастардың мемлекеттік қызметке деген қызығушылығын арттыру үшін қадамдар жасалуда. Атап айтқанда, өңірлерде студент жастарға арналған мемлекеттік қызмет мектептері жұмыс істейді, олардың мақсаты – мемлекеттік қызметке белсенді және талантты жастарды тарту және мемлекеттік органдарда жұмыс тәжірибесін алуға мүмкіндік беру. Сондай-ақ, Орталық сайлау комиссиясы құқықтық мәдениетті арттыру жөнінде іс-шаралар өткізіп келеді. 2020 жылы «Әлем елдерінің сайлау жүйелері» интернет-олимпиадасы өткізілді.

Қазақстандық сарапшылар озық және шығармашыл жастар үшін мемлекеттік қызметтің тар-

тымдылығы төмендегенін алға тартады. Себептердің арасында көбінесе күйзелістің жоғары деңгейі, бәсекеге қабілетсіз жалақы, әлеуметтік лифтілердің әлсіз жұмысы, атқарылған жұмыстан кері байланыстың төмен деңгейі және бюрократияның жоғары деңгейі аталады. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметке қабылданатын жастардың даярлық деңгейі туралы мәселе де маңызды.

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында мемлекеттік қызмет жүйесін қайта жүктеу қажет екенін атап өткен болатын. Пандемия жағдайында мемлекеттік органдардың көптеген қызметкерлерінің қашықтан жұмыс режиміне көшуі мемлекеттік аппаратты қысқартуға болатынын көрсетті: «Мемлекеттік аппарат пен квазимемлекеттік сектор қызметкерлерін қысқарту мерзімдерін жеделдетуді тапсырамын. Биыл оларды 10 %-ға, ал келер жылы тағы 15 %-ға қысқарту керек. Осылайша, шенеуніктерді 25 %-ға қысқарту міндетін біз 2021 жылдың өзінде шешетін боламыз. Нәтижелерге байланысты және цифрландыруды ескере отырып, одан әрі қысқарту туралы шешім қабылдаймыз»³⁹.

Үнемделген қаражат пен факторлық-балдық шкаланы енгізу 2021 жылғы 1 шілдеден бастап жалақыны арттыруға, мемлекеттік қызметшілердің жауапкершілігін және мотивациясын күшейтуге, сондай-ақ білікті кадрлардың кетуін азайтуға бағытталған. ҚР МҚІА деректері бойынша, мемлекеттік қызметкерлерге еңбекақы төлеудің факторлық-балдық шкала мен бонустарға сүйенетін жаңа жүйесін енгізгеннен кейін пилоттық мемлекеттік органдар қызметкерлері арасындағы ауысымдылық көрсеткіші екі есеге қысқарды⁴⁰.

Сонымен қатар, мемлекеттік қызметкерлер санын азайту туралы шешім мемлекеттік қызметтегі жастар санына да әсер етуі мүмкін.

Президенттік жастар кадр резерві

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, мемлекеттік құрылымдарды қоса алғанда, барлық табысты ұйымдар тұрақты түрде адам ресурстарын басқару механизмдерін жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар басқару сатысының барлық деңгейінде неғұрлым талантты қызметкерлерді тартуға, көмектесуге және ұстап тұруға тырыса-

³⁹ Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek

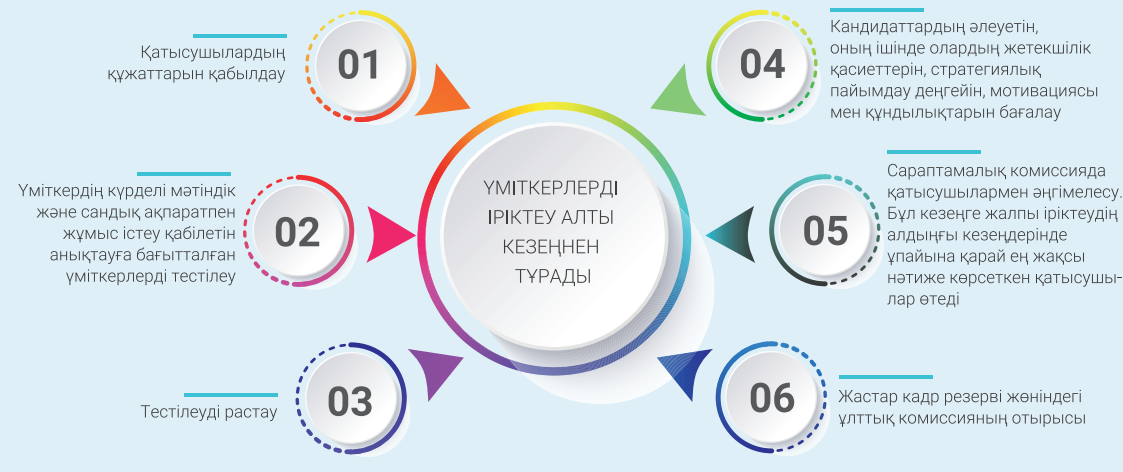
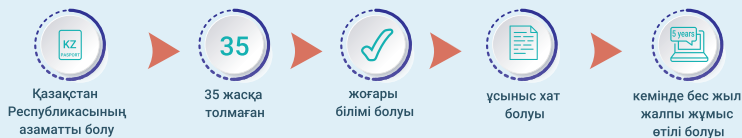
⁴⁰ «Қазақстандық мемлекеттік қызметкердің орташа жасы», https://www.inform.kz/ru/skol-ko-sostavlyayet-sredniy-voznrast-kazahstanskogo-gossluzhaschego_a3665108

ды. Жас талантты қазақстандықтарды қолдау және ілгерілету үшін Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамасымен 2019 жылы «Президенттік жастар кадр резерві» жобасы іске асырылды. Бұл жоба барынша дайындықтан өткен және тәжірибелі жастарға мансап жолында ілгерілеудің бірегей мүмкіндігін ұсынады. Ре-

зерв түрлі саладағы жастар үшін, оның ішінде мемлекеттік қызметкерлер, квазимемлекеттік сектор, жеке сектор және азаматтық қоғам өкілдері үшін тиімді әлеуметтік лифт болады деген болжам бар. Конкурсқа елде және тыс жерде жүрген Қазақстан Республикасының азаматтары қатыса алады.

6.7-сурет. Президенттік жастар кадр резерві

ПРЕЗИДЕНТТІК ЖАСТАР КАДР РЕЗЕРВІНЕ ІРІКТЕУГЕ ҚАТЫСУШЫЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТАЛАПТАР:

МЫНА ЛАУАЗЫМДАРҒА ОРНАЛАСУҒА МҮМКІНДІК БАР:

- министрлер және олардың орынбасарлары;
- облыстар, республикалық маңызы бар қалалар, астана әкімдерінің орынбасарлары;
- орталық атқарушы органдар комитеттерінің төрағалары; квазимемлекеттік сектор компаниялары басқармаларының төрағалары және мүшелері;
- орталық атқарушы органдардың жауапты хатшылары;
- орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың аппарат басшылары;
- облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың әкімдері;
- облыстық маңызы бар қалалардың, облыстар аудандарының және қалалардағы аудандардың әкімдері

Дереккөз: «Президенттік жастар кадрлық резерві» ресми сайты, pkrezerv.kz

Бесінші кезеңнен 330 кандидат сәтті өткен, оның ішінде Ұлттық комиссия отырысының қорытындысы бойынша Жастар кадрлық резервіне 300 адам кірді. Президенттік кадр резервіне 13 212 жастар өкілі қызығушылық танытып, оның ішінде 7312 адам тіркеуден өткен, 5900 – тіркеуді аяқтамаған. Жобаға қызығушылық танытқандардың жалпы саны бұл бастама әлеуетін іске асыруға бағытталған өршіл, шығармашыл жастар арасында қажет екенін көрсетіп отыр. Дегенмен, іріктеу критерийлері ең перспективалы болып көрінді. Бірінші кезеңге 5745 кандидат қатысса, екінші кезеңге 868 адам ғана өткен. Үшінші кезеңнен 534 үміткер, төртінші кезеңнен 400 үміткер өткен.

Резервке алынғандар тізімі <https://pkrezerv.kz/results> сайтында жарияланды.

2020 жылғы шілдедегі мәліметтер бойынша, кадрлық резервтің 150 өкілі жаңа лауазымға ие

болды. Оның ішінде орталық мемлекеттік органдарға – 83, жергілікті атқарушы органдарға – 38, өзге құрылымдарға – 29 резервист жұмысқа орналасты⁴¹.

Қазақстан Республикасы мәслихаттарындағы жастар

Жастардың заң шығарушы және жергілікті өкілетті органдардағы өкілдігі жастардың шешім қабылдау процесіне араласу дәрежесін және оның мемлекеттік басқару жүйесіне қосылуын көрсетеді.

Айта кетері, 2020 жылдың I жартыжылдығындағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасы Мәжілісінде 29 жасқа дейінгі депутаттар (барлығы – 103 депутат) болмаған. 2016 жылы Мәжілісте 27 жастағы бір-ақ депутат болған.

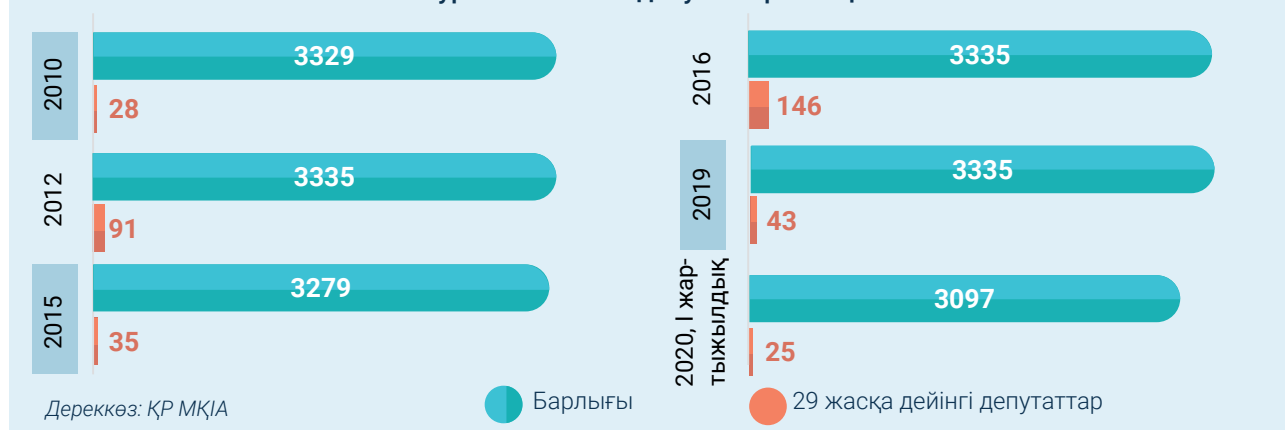
Мәслихаттарда да жастар саны өте аз. Мәсе-

⁴¹ «Ерлан Карин: 150 молодых резервистов Президентской программы получили новые должности», https://www.inform.kz/ru/erlan-karin-150-molodyh-rezervistov-prezidentskoy-programmy-poluchili-novye-dolzhnosti_a3675756

лен, 2010 жылы 3329 депутаттан 28 адам 29 жастан аспаған болса (жалпы саннан 0,84 %), 2015 жылы – 3279 депутаттан 35 адам (жалпы саннан 1,06 %), 2020 жылы – 3097 депутаттан 25 адам 29 жасқа толмаған (0,8 %). Айта кетері,

парламент сайлауы кезінде жас депутаттардың саны арқан: 2012 жылы олардың үлесі – 2,72 %, 2016 жылы – 4,37 % болды. Дегенмен, кейінгі 10 жылда 29 жасқа дейінгі депутаттардың жалпы үлесі 1 % шегінде болып келді (6.8-сурет).

6.8-сурет. Мәслихат депутаттарының саны

Бұл тұрғыда жастардың санының аздығы саяси белсенді жастарды ілгерілетуде кедергілер бар екенін де, жастардың саяси мансапқа қызығушылығы төмен екенін де көрсетуі мүмкін. Партиялық сайлау тізімдерінде әйелдер мен 29 жасқа дейінгі жастар үшін міндетті 30 пайыздық квотаны енгізу осы кедергілерді еңсеруге бағытталған. Бұл норма саяси партияларды түрлі әлеуметтік топтармен белсенді жұмыс істеуге және олардың қызметіндегі мүддесін ескеруге міндеттейді⁴².

Жастардың түрлі саяси партиялар мен қоғамдық-саяси қозғалыстар қызметіне қатысқаны да маңызды. Қандай да бір партияның сайлауда жеңіске жетуіне немесе қандай да бір қоғамдық-саяси қозғалыс көздеген мақсаттарға қол жеткізуге мүдделі жастар сайлауға, митингілерге, саяси акцияларға да белсене қатысады, биліктің өкілетті органдарында депутаттыққа дауысқа түседі, содан кейін олардың жұмысына (сайланған жағдайда) қатысады.

«Рухани жаңғыру» ҚҚДИ-дан 2020 жылдың I жартыжылдығында алынған деректерге сәйкес, жастардың 92,9 % ешқандай саяси партияға мүше болмаған. 4,5 % – саяси партияларға мүше, бірақ олардың қызметіне араласпайды, 0,8 % жас қазақстандық – саяси партиялардың белсенді қатысушысы (6.9-сурет). Бұл көрсеткіштер 2019 жылмен салыстырғанда біршама өзгерді. Мәселен, 2019 жылы партияларға қатысы жоқ қазақстандықтар саны азырақ болды – 87,5 %, партияларға аты бар, заты жоқ мүше жастар

үлесі басым – 8,1 %, ал партияның қызметіне белсенді араласатындар – 3 %.

6.9-сурет. «Қандай да бір саяси партияға мүшесіз бе?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, %

Орталық сайлау комиссиясының мәліметінше, Қазақстанда жеті саяси партия тіркелген, бірақ іс жүзінде тек алтауы ғана жұмыс істейді: Nur Otan, «Aq Jol», QHP, «Ауыл», «Adal» және ЖСДП. Партияларда барлығы 206 000-ға жуық жастар бар, олардың 79 % Nur Otan партиясында⁴³.

Сондай-ақ, 2020 жыл Nur Otan партиясында жалпы республикалық ішкі партиялық сайлау өткізілуімен ерекшеленді⁴⁴. Праймериз қорытын-

⁴² «Тоқаев партия тізімдерінің 30 пайызын әйелдер мен жастардан құруды ұсынды», <https://kaztag.kz/ru/news/formirovat-partiynye-spiski-na-30-iz-zhenshchin-i-molodezhi-predlozhiil-tokaev>

⁴³ «Қазақстан Республикасында Жастар жылының ашылуы», <http://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/66-otkrytie-goda-molodezhi-v-respublike-kazakhstan>

⁴⁴ Қазақстанның Тұңғыш Президентінің төрағалығымен Nur Otan партиясы Саяси кеңес бюросының отырысы өтті, <https://elbasy.kz/ru/news/2020-03/zasedanie-byuro-politicheskogo-soveta-partii-nur-otan-pod-predsedatelstvom-pervogo>

дысы бойынша Nur Otan партиясынан Мәжіліспен барлық деңгейдегі мәслихаттардың сайлауалды партиялық тізімдеріне енгізуге үміткерлер анықталады. Қатысуға 10 990 азамат өтінім берді. Оның ішінде: 36,9 % – әйелдер, 29,6 % – 35 жасқа дейінгі жастар.

Жастардың шешім қабылдау процесіне қатысу және оның мемлекеттік басқару жүйесіне қосылу көрсеткішінің маңызы зор. Қарастырылған мәліметтерге сүйеніп, жас азаматтардың саяси белсенділігі өте төмен екенін айта кетуге болады. Жастар жаңалықтарға қызығушылық танытпайды, сайлауға белсенді түрде қатыспайды, бұл ретте Президент сайлауын басқалардан саралай отырып, саяси партияларға мүшелік етпейді. Бұл жастардың басқа проблемалармен, елдің саяси жүйесіне деген сенімсіздікпен, саяси жағдайға, өз таңдауына ықпал ету мүмкіндігіне сенімсіздігімен байланысты болуы мүмкін. Қазақстанның өкілетті органдарының құрамында жастардың көңіл толмайтын өкілдігі қызметте өсуде көптеген кедергі бар екенін көрсетеді және нәтижесінде көп жыл бойы мемлекеттік басқару жүйесінде жастар саны бойынша статистика төмен деңгейде қалып отыр.

6.3 Волонтер жылы: жастар ортасында волонтерлік қозғалыстың дамуын талдау

Волонтер – жаңа термин болғанымен, жаңа құбылыс емес. Волонтерлікке ұқсас қызмет қазақстандықтарға өзара көмек – асардың ерікті әрекеттері аясында белгілі. Тәуелсіздік жылдарында волонтерлер қозғалысы қайырымдылық тұжырымдамасынан ұзақ мерзімді тұрақты жобаларды іске асыруға көшті. Қазақстанда волонтерлік қозғалыс қарқынды дамып келеді: 2017 жылы 100-ге жуық ұйым волонтерлік қызметті жүзеге асырса, 2020 жылы 500-ден астам ұйым белсенді жұмыс істейді. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің (бұдан былай – АҚДМ) деректері бойынша волонтерлік қозғалысқа 50 мыңнан астам белсенді волонтер тартылған⁴⁵.

Алғаш рет «волонтерлік қызмет» ұғымы 2015 жылғы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңда көзделген болатын. Волонтерлік саласындағы қатынастардың негізгі реттеуші тетігі мынадай құжаттар: Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы «Волонтерлік қызмет

туралы» заңы, Қазақстан Республикасында волонтерлік қызметті дамыту жөніндегі 2018–2020 жылдарға арналған жол картасы. «Волонтерлік қызмет туралы» заң волонтерлік қызметті дамытуға бағытталған алғашқы құжат екенін айта кеткен жөн. Қағидаттар заңнамалық түрде белгіленген, волонтерлердің құқықтары мен міндеттері және олардың ОМО және ЖАО-мен өзара іс-қимылы айқындалған, волонтерлік қызметті ынталандыру жөніндегі шаралар жүйесі көзделген. Қатысушылардың көбі үшін волонтерлік қызмет жаңа әлеуметтік лифтіге айналып, патриоттық санның дамуына маңызды серпін береді.

2020 жыл Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жарлығымен Волонтер жылы деп жарияланған болатын. Бұл бастама – елдегі волонтерлік қозғалысты одан әрі дамыту мен танымал етудегі, сондай-ақ волонтерлердің алдынан шығатын проблемаларды шешудегі маңызды қадам.

Волонтер жылы аясында Birgemiz волонтерлік бағдарламалар мен жобаларды үйлестіру және мониторингілеу бойынша жобалық кеңсе (фронт-офис) құрылды, оның қызметі волонтерлік жобаларды үйлестіру және қоғамдық бақылауға, бүкіл ел бойынша волонтерлік қозғалысты оқыту мен насихаттауға бағытталған. Республикалық фронт-офис қамқорлығымен волонтерлік штабтар құрылды, жедел желілер ашылды, халықтың әлеуметтік осал санаттарына нақты көмек көрсететін 88 мыңға жуық волонтер жұмылдырылды.

Волонтер жылының іс-шараларын іске асыру аясында құрылған волонтерлердің бірыңғай онлайн-платформасы – qazvolunteer.kz жұмыс істеп тұр. Платформада 29 мыңға жуық волонтер және 412 волонтерлік ұйым тіркелген. Қазақстан аумағындағы волонтерлік ұйымдардың бәрінің 76 % – бастамашыл волонтерлік топтар. Сайттағы ақпаратқа сәйкес, биыл еліміздің өңірлерінде 957 жоба іске асырылып жатыр, оның ішінде 2020 жылдың қазан айының соңында 615 жоба аяқталған.

Волонтер жылын өткізу жөніндегі іс-шаралар жоспары аясында биыл салалық волонтерлікті дамыту үшін жеті жалпыұлттық жоба іске асырылуда:

1. Birgemiz: Bilim – білім беру бағыты: ҰБТ-ға дайындалуға көмектесу, ауылдық жерлердегі орта мектептердің жоғарғы сынып оқушыларына ағылшын тілін, компьютерлік және құқықтық сауаттылықты үйрету.

⁴⁵ «Волонтерлік қозғалысқа 50 мыңнан астам адам қатысты – А. Галимовамен сұхбат», <http://government.kz/ru/news/interviews/v-volonterskoe-dvizhenie-vovlecheny-svyshe-50-tys-chelovek-intervyu-s-a-galimovoy>

2. Birgemiz: Saýlyq – медициналық бағыт: денсаулық сақтау саласына волонтерлерді араластыру, науқастарды күту бойынша көмек көрсету, оның ішінде хоспистер, онкологиялық диспансерлер және т.б.

3. Birgemiz: Sabaqtastyq – волонтерлердің балалар үйіндегі балаларға және жастарға, халықты әлеуметтік қорғау жүйесіне әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға қатысты тәлімгерлік практикасын енгізу.

4. Birgemiz: Taza Álem – экологиялық бағыт: қоршаған ортаны қорғау, өзендер мен ормандарды тазарту, ағаш отырғызу, қоқысты сұрыптауға үйрету.

5. Birgemiz: Asyl mura – рухани-мәдени және тарихи құндылықтарды сақтау жөніндегі бағыт: тарихи-мәдени мұраны сақтау қызметіне волонтерлерді тарту.

6. Birgemiz: Qatqor – қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдарға көмек көрсету бойынша жолдама, қарт адамдарға көмек көрсету, қарттар үйлеріне, халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарына волонтерлерді тарту.

7. Birgemiz: Úmit – жоғалған адамдарды іздеу, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың салдарын жою жөніндегі жобаларға волонтерлерді тарту, оның ішінде Ұлы Отан соғысындағы отандастарымыздың ерлігі туралы баяндайтын құжаттарды іздеу.

Bilim, Saýlyq, Sabaqtastyq, Taza Alem, Asyl mura, Qatqor, Úmit сынды жеті жалпыұлттық жоба аясында өңірлерде волонтерлік қызметті қолдау орталықтары құрылды.

Көп елде мемлекеттік билік институттары мен бірқатар саяси институттар стратегия мен тактика деңгейінде волонтерлер құрылымдарының қызметін ресурстық қамтамасыз етуді ұсынады. Халықаралық салыстырмалы зерттеулерге сәйкес, Қазақстан азаматтық белсенділік және волонтерлік қызмет деңгейі төмен елдер тобына жатады. Сондай-ақ, Қазақстандағы волонтер жылы жинақталған мәселелерге назар аударуға мүмкіндік беріп, осы бағыттың дамуына елеулі серпін берді.

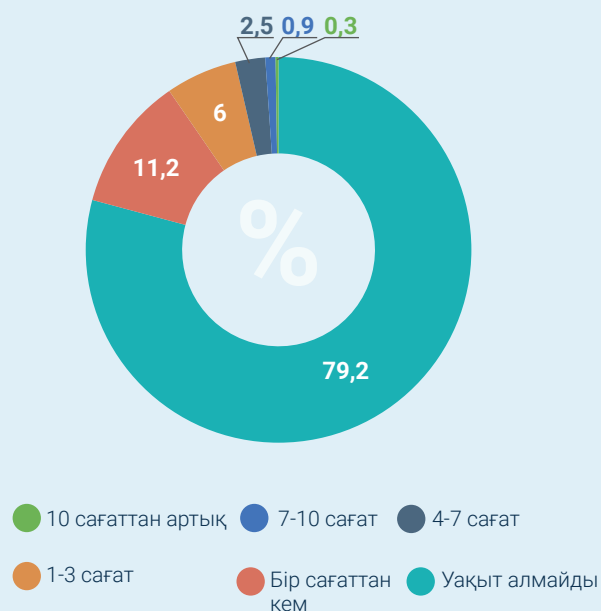
Жетістіктер арасында волонтерлік қызметті қызметкерлердің еңбек өтілінде міндетті түрде есепке алу туралы шешім қабылдауды, сондай-ақ волонтерлік – университеттер мен колледждерге түсу кезінде кейбір артықшылық беретінін атап

өткен маңызды. Басқа құқықтық механизмдер әзірленіп жатқан «Қайырымдылық туралы» заңда көрініс таппақ, онда қайырымдылық және волонтерлік ұйымдардың нақты заңды мәртебесін бекіту көзделеді, бұл оларға жұмыс істеу үшін, оның ішінде мемлекет және бизнеспен жұмыс істеу үшін қажет жағдайларды қамтамасыз етеді⁴⁶.

Жастардың волонтерлікке тартылуы және оның Қазақстандағы даму перспективалары

Волонтер жылын жариялау – волонтерлік идеясын насихаттау үшін маңызды және уақтылы қадам. «Жастар» ҒЗО жүргізген зерттеу нәтижелері қазақстандық жастардың волонтерлік қызметке тартылуының айтарлықтай төмен екенін көрсетеді (6.10-сурет). 14–28 жас аралығындағы респонденттердің 79,2 % волонтерлік қызметпен айналыспайтынын айтты. Алайда 11,2 % бір апта ішінде бұл әрекетке бір сағаттан аз уақыт бөлетінін айтқан. 6 % – бір – үш сағатқа дейін, 3,6 % – төрт сағаттан астам уақыт бөледі.

6.10-сурет. «Волонтерлік және ерікті қызмет бір аптада неше уақытыңызды алады?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020, %

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО

Ауыл жастары өзін волонтерлік қызметке көбірек тартылған деп есептейді. Олардың 75,1 % волонтерлікке уақыт жұмсамайды, ал

⁴⁶ «Мемлекет басшысы қайырымдылық, волонтерлік ұйымдар мен бизнес-сектор өкілдерімен онлайн-кездесуге қатысты», <http://www.akorda.kz/ru/events/>

қала жастары арасында сұраққа осындай жауап бергендер үлесі 82,3 % болды. Бұл ретте ауыл жастарының 13,6 % аталмыш қызметке аптасына бір сағаттан аз уақыт, 7,2 % – аптасына бір сағаттан үш сағатқа дейін уақыт бөледі. Қала жастары арасында – тиісінше 9,4 % және 5 %. Одан да аз респонденттер үлесі ТЖ және карантин кезеңінде мұқтаж адамдарға волонтер ретінде көмек көрсетуге қатысқанын айтқан (11,8 %). Жастардың волонтерлік қызметке қатысуының салыстырмалы түрде төмен көрсеткіші ішінара азаматтардың еркін жүріп-тұруына шектеулер енгізумен байланысты.

Жалпы, волонтерлік – жастар өмірінде де, оның құндылықтар жүйесінде де нашар көрініс тапқан. «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтанулық зерттеу аясында респонденттерден «Сіз үшін өмірдегі басты құндылық не?» деген сұраққа жауап беру ұсынылды. «Адамдарға көмектесуді» ең үлкен құндылық ретінде 4,9 % респондент атады. Құндылықтар тізімінде бұл позиция ұсынылған 13 жауаптың ішінен 12-орынды иеленді.

Пандемия жағдайында Қазақстанда волонтерлер қозғалысы жанданды. Барлық өңірдегі волонтерлер біріге отырып, мұқтаж және әлеуметтік жағынан осал адамдарға көмек көрсетті. Волонтер жылы аясында жасалған шаралардың, сондай-ақ халықтың COVID-19 пандемиясына қарсы күрестегі азаматтық белсенділігі арқасында, волонтерлік әлеуметтік нормаға айналып келеді.

Волонтерлік ұйымдардың басшылары волонтерлікке деген назар арта түскенін айтып отыр. Олардың пікірінше, ересек тұрғындар да, жастар да волонтерлерге қосылуға ниет білдіріп келеді.

Волонтерлік қоғам дамуының маңызды құралы ретінде өзара сенім орнату арқылы әлеуметтік оқшаулануды жеңуге және жергілікті қоғамдас-тықтарды біріктіруге ықпал етеді.

Волонтерлік кәсіби дамудың әртүрлі мақсаттарына қызмет ете алады. Волонтерлердің белгілі бір бөлігі үшін бұл кәсіби жолын табудың тәсілі. Кейбірі волонтерлік жұмыстың арқасында қызмет еткісі келетін саласын анықтады. Сондай-ақ, уәждер арасында кәсіби дағдыларды дамыту, игеру және шыңдау мүмкіндігі бар⁴⁷.

Әлеуметтік деректер Қазақстанда волонтерлікті дамытудың елеулі әлеуеті туралы айтуға мүмкіндік береді. Жастар волонтерлікті өсіп келе жатқан тренд ретінде таниды. Осылайша, 47,1 % респондент волонтерлікті қазақстандық жастар арасындағы ең танымал трендтердің бірі ретінде атап өтті. Осындай көзқарас мыналарға тән:

- қаладағы 45,3 % және ауылдағы 49,5 % респондент;
- 45 % – ерлер және 49,2 % – әйелдер;
- 49,7 % – 14–18 жас аралығындағы; 45,8 % – 19–23 жас аралығындағы; 46,1 % – 24–28 жас аралығындағы жастар.

Сонымен қатар, респонденттердің 23,1% жастардың азаматтық белсенділігі артқанын айтқан. Мұны көбінесе ауыл жастары көрсетеді (27 %, қала жастары арасында 20,2 %). Жас топтары бойынша азаматтық белсенділікті 14–18 жас аралығындағы жастар арасындағы тренд ретінде – 22,4 %, 19–23 жастар арасында – 23,1 %, 24 жастан жоғарылар арасында респонденттердің 23,6 % көрсеткен.

6.11-сурет. «Қазіргі кездегі қазақстандық жастар арасындағы ең танымал трендтерді белгілеуді сұраймыз» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, 2020

Дереккөз: «Жастар» F30

⁴⁷ Boteu, Saltanat (2017). Perceptions of Volunteering Experiences of Young Volunteers in Kazakhstan. Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences. <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu%20Final%20Thesis%20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Жастармен неғұрлым жүйелі жұмыс олардың волонтерлік қызметке деген қызығушылығының одан әрі өсуіне және белсенді волонтерден ендарға аз ауысуына ықпал етеді. Волонтерлікке ынталандыру, өмір бойы волонтерлікке ұзақ мерзімді әуестікті сақтау, әуестіктің жоғалуымен күрес және волонтерлікке қатысудың әсері сияқты аспектілерге назар аудару қажет.

Зерттеушілердің пікірінше, волонтерлік тәжірибе адамдарды өзгертеді, өзін-өзі бағалауға және жеке дамуға әсер етеді, сондай-ақ әлемді және өзін түсінуге ықпал етеді. Әлеуметтік өзара әрекеттесу – оның басымдықтарының бірі, волонтерлік эмоциялық және физикалық саулыққа

пайдалы болуы мүмкін. Бұдан бөлек, ол азаматтық белсенділіктің өсуіне және азаматтарды елдің саяси өміріне неғұрлым белсенді тартуға ықпал етеді.

Сондай-ақ, волонтерлік – жастар қозғалысы ретінде ғана емес, сонымен қатар қоғамның түрлі салаларын қамтитын қозғалыс ретінде қалыптасуы және қабылдануы керек екенін атап өткен жөн. Бір қызығы, бұл бағытта «Күміс волонтерлік» жобасы дамып келеді, оның мақсаты – азаматтардың жасына қарамастан волонтерлік қызметке қатысуын кеңейту, «күміс» волонтерлікті дамыту, сондай-ақ волонтерлік қызмет арқылы аға буынның белсенді ұзақ өмір сүруін дамыту.

Ұсыныстар

1. *Жергілікті атқарушы органдар* жастар ортасындағы өзекті проблемалық мәселелерді талқылау мақсатында «Ашық әкімдік» форматы бойынша диалог жүргізу үшін алаңдар құрсын. Осындай пікірталас алаңдары қандай да бір мәселелер бойынша балама пікір білдіргісі келетін жастардың бәріне қолжетімді болуға тиіс. Бұл бастама жергілікті атқарушы органдарға халықтың проблемалық мәселелерін біліп, оларды жедел шешуге мүмкіндік береді.

2. *Жергілікті атқарушы органдар* өңірлердің бірінші басшылары жастардың өзекті мәселелері: жұмысқа орналастыру, білім беру, тұрғын үй және т.б. бойынша жас азаматтарды тақырыптық қабылдау күндерін ұйымдастырсын.

3. *Жергілікті атқарушы органдар* әлеуметтік желілерге жүйелі мониторинг жүргізсін және азаматтардың сұраныстары мен проблемалық мәселелерге жедел ден қойсын, тұрақты түрде интернет желісін қолданушыларға кері байланыс берілсін.

4. *Жергілікті атқарушы органдар* зерттеу институттарымен бірлесіп, егжей-тегжей себептерді анықтау және жастар ортасында наразылық белсенділігінің ықтимал өсуінің алдын алу үшін әр өңірдегі жастардың көңіл-күйін тұрақты өлшеуді жүргізсін. Өңірлер бөлігіндегі зерттеулер наразылық көңіл-күйін ерте са-тыда қадағалауға және анықтауға көмектеседі.

5. *Жергілікті атқарушы органдар* Президенттік жастар кадр резервін іске асыруға ұқсас өңірдің жас перспективалы басқарушылары пулын құрсын. Мансаптық жоспарлауға, кәсіби дамуға, біліктілігін арттыруға, сондай-ақ «облыс – қала – аудан» ротациясын қолдауды қамтамасыз етсін.

6. *Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар* менторлықтың заманауи әдістері мен технологияларын пайдалана отырып, жаңадан келген жас мамандарды мемлекеттік қызметке бастапқы бейімдей отырып, мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордағы тәлімгерлік институтын күшейтсін.

7. *Жергілікті атқарушы органдар* консультативтік-кеңесші органдарда жастардың түрлі санаттарының, жастар ұйымдарының, бейресми қозғалыстардың өкілдігін ұлғайтсын.

8. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі* Волонтер жылы аясында басталған волонтерлікті дамыту жөніндегі жеті ұлттық жобаны одан әрі іске асыруды, сондай-ақ волонтерлік ұйымдар мен қозғалыстарды қолдауды жалғастырсын. Волонтерлік қызмет саласын зерттеу нәтижелерін халық үшін БАҚ-та ұсынып, жарияласын, ел аумағында волонтерлердің игі істеріне ақпараттық қолдау көрсетсін, әлеуметтік бағытпен шектелмеген халықаралық, білім беру, мәдени, ғылыми волонтерлік жобаларға қатысу мүмкіндігі туралы ақпарат таратсын.

9. *Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі* меншіктің барлық нысанындағы ұйымдар мен мекемелерде корпоративтік волонтерлікті дамыту жөнінде әдістемелік ұсынымдар әзірлесін. Жергілікті атқарушы органдар өңірлердің кәсіпорындары мен ұйымдарында волонтерлік қызметтің ұсынымдары мен маңызын тарату және түсіндіру бойынша жұмыс жүргізсін.

Сарапшылардың ұсыныстары мен пікірлері:

«Жастардың азаматтық белсенділігі жоғары. Қоғамды толғандыратын кез келген мәселені ашық, анық және нақты тұжырымдайтын ұрпақ бар. Бұл әрекетті дұрыс бағытқа қоймасақ, проблемалар туындауы мүмкін. Ешқандай кедергі жоқ, қоғамдық кеңестер диалог алаңдарында өз көзқарасын білдіруге ашық». Сарапшы, облыс әкімдігінің өкілі.

«Кейде ақпарат халқымыздың қажет санатына жетпей жататын қысқа мерзімді ақпараттық вакуум пайда болып тұрады, бұл бос орындарды кейбір деструктив топтар, пабликтер, Telegram арналары және т.б. толтырады. Өкінішке қарай, біз қазір пандемия дәуірінде көптеген жалған ақпарат таралғанын көріп отырмыз. Сондықтан, менің ойымша, қандай да бір ақпаратпен қамтамасыз ету қажеттігі бар, ақпараттандыруға көп көңіл бөлген жөн». Сарапшы, «Атамекен» ҰКП өкілі.

«Бір жағынан саясатты әзірлеуге жауапты адамдар мен заң шығарушылар, екінші жағынан волонтерлер қызметіндегі негізгі мүдделі тараптар арасында диалог жүргізуге мүмкіндік беретін тұрақты құрылым ретінде ұлттық және аймақтық волонтерлер орталықтарын немесе тіпті волонтерлерді дамыту агенттіктерін құру және олардың жұмысын қолдау керек». Сарапшы, YEY өкілі.

7-ТАРАУ.

Жастар арасындағы ҚЫЛМЫС

7-ТАРАУ.

Жастар арасындағы қылмыс

Жастар арасындағы, атап айтқанда, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс мәселесі ерекше өзекті болып тұр. Жасөспірімдер мен жастар халықтың осал топтарына жатады және көбінесе қылмыстың құрбандары да, қылмыскерлер де – өздері, өйткені олар өз әрекеттерінің салдарын аз сезінеді.

Ішкі істер министрлігі басқа да мүдделі мемлекеттік органдармен бірлесіп, жастар арасында қылмыстың алдын алу жөнінде мақсатты жұмыс жүргізуде. Пандемия, карантин режимі, сондай-ақ заңнамалық және ұйымдастырушылық бастамалар арқылы жастар арасындағы қылмыстың төмендеуіне қол жеткізілді.

ҚР ІІМ деректеріне сәйкес, 2020 жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша жастар қылмысы 29,3 %-ға төмендегені байқалады: 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 27 106-дан 19 175-ке дейін. Сондай-ақ, биылғы жылы жасөспірімдер жасаған және олардың қатысуымен болған қылмыс саны 28,4 %-ға азайған: 1963-тен 1405-ке дейін. 2020 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша қылмыс жасаған 19 175 жастар өкілінің 18 898 немесе 98,5 % еш жерде оқымайтын және жұмыс істемейтіндер болды.

Бұл ретте жұмыс істемейтін және бос уақытты пайдалы өткізумен қамтылмаған оқушылар тарапынан жасалатын қылмыстар мәселесі бұрынғыдай өзекті болып отыр. Осылайша, статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2020 жылдың 9 айында 1361 жасөспірім қылмыстық жауапкершілікке тартылған, олардың 537-сі (немесе 39,6 %) еш жерде оқымайды және жұмыс істемейді.

7.1 Жастар арасындағы қылмыс: жай-күйі мен тенденциясы

Жастар әлеуметтегі ерекше топ ретінде маргинал және азғындаушы әсердің барлық түріне аса сезімтал келеді. Әлеуметтену және әлеуметтік сәйкестік іздеу ерекшеліктері кейде жастарды қоғамда қалыптасқан мінез-құлық ережелерінің беріктігін тексеруге итермелей-

ді. Мұның себептерін америкалық психологтар – Ф. Райс пен К. Долгин талдап, үш негізгі деңгей-топтарды анықтаған⁴⁸:

1. **Әлеуметтік** – бұл жасөспірімдердің әлеуметтік байланыстарының жалпы негізі сияқты, әлеуметтік құрылым да маңызды болатын макродеңгей.

2. **Тұлғааралық** – жасөспірімнің байланыстары оның отбасы мүшелері, достары, тәрбиешілері және мұғалімдерімен қарым-қатынасы арқылы нақтыланатын деңгей.

3. **Тұлғалық** – бұл деңгейде белгілі бір жасөспірімнің мінез және парасат ерекшеліктері, сондай-ақ басқа биологиялық аспектілері көрінеді.

Мұндай кешенді тәсіл қылмыс тек қолайсыз отбасылардан шыққан жасөспірімдерге ғана тән емес екенін түсіндіруге мүмкіндік береді. Дегенмен, себептерді егжей-тегжейлі зерттеудің өзі жастар ортасында қылмыстың тұрақты алдын алу бойынша шартсыз ұсыныстарды қалыптастыруға мүмкіндік бермейді.

Қазір әлемдік трендте «қайта орнатылатын әділдік» туралы айтылып жүр, оның мәні жас құқық бұзушылармен және олардың қылмыстарының құрбандарымен медиациялық әңгімелесуге дейін азаяды. Бұл осы қылмыстардың теріс салдарын азайтуға көмектеседі. Мұндай инновация Қазақстандағы медиация институтының қазіргі даму үрдісімен аса жақсы үйлесім табады. Қазіргі қолданыстағы заңнама мен соттар кикілжіңдерді шешудің баламалы тәсілдерін белсенді қолдап келеді, әсіресе ювеналды соттар мен кәсіби медиаторлар үшін нұсқаулықтар, ұсынымдар мен әдістемелік құралдар аса өзекті.

COVID-19 пандемиясы статистиканы өзгертті деуге болады. Деректер криминогендік белсенділік салыстырмалы түрде төмендегенін көрсетеді (7.1-кесте), алайда кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың пайыздық қатынасы сол деңгейде қалып отыр. Жекелеген құқық бұзуды қылмыстық сипаттан арылту саясаты, сондай-ақ қылмыстық-процестік заңнамаға медиация құралдарын енгізу қоғамдағы кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыс санын біршама төмендетеді (7.2-кесте).

⁴⁸ Райс Ф., Долджин К. Жеткіншектер мен жасөспірімдер психологиясы // СПб: Питер, 2012. 614 б.

Алайда, бұл заңнамалық өзгерістер жалпы криминалдық белсенділіктің төмендеуінің ықтимал оң тенденцияларын объективті бағалауға мүмкіндік бермейді, өйткені олар осы заңнамалық өзгерістердің нәтижесі болуы мүмкін. Жағым-

ды аспект ретінде кәмелетке толмаған қыздар арасындағы қылмыстың салыстырмалы түрде төмен деңгейін, сондай-ақ кәмелетке толмаған қыздар арасындағы рецидивтердің салыстырмалы түрде аз санын келтіруге болады (7.1-кесте).

7.1-кесте. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандардың жалпы санынан жекелеген санаттар үлесі

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I жартыжылдық
Жалпы саны	3338	3343	3156	3156	2824	965
Білім алушылар үлесі	61 %	61,1 %	58,1 %	58,3 %	64 %	64,6 %
Кәмелетке толмаған қыздар үлесі	9,2 %	8,3 %	7 %	7,7 %	6,8 %	8,4 %
Бұрын есепте тұрғандар үлесі	5,2 %	10,7 %	13,3 %	10,4 %	12,7 %	11,3 %
Бұрын қылмыстық құқық бұзушылық жасағандар үлесі	6,8 %	13,8 %	14,9 %	12 %	14,7 %	12 %

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.2-кесте. 2015-2020 жылдары қылмыстық құқық бұзушылық жасағандар саны, жасы бойынша

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I жартыжылдық
14-18	6131	5877	5543	5644	4946	1669
19-23	19 450	19 252	17 334	16 502	13 887	5213
24-28	22 171	23 395	22 605	21 397	19 147	7928

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Статистика республика бойынша 14–28 жастағы адамдардың қылмыстық әрекеттерінің орташа үлес көрсеткішін 11,2 % межесінде анықтайды (7.3-кесте). Ең жақсы көрсеткіштер – Ақтөбе және

Қарағанды облыстарында. Маңғыстау өңірінде жастар қылмысының тұрақты өсуі үлкен алаңдаушылық туғызады, қазір мұнда барлық қылмыстың үштен бірін осы жастар жасайды (7.3-кесте).

7.3-кесте. Қылмыс жасаған 14–28 жас аралығындағы жастардың жалпы санынан қылмыстық теріс қылық жасаған 14–28 жастағылар үлесі

Өңір	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I жартыжылдық
Қазақстан Республикасы	14,8 %	14,2 %	13,1 %	12,7 %	11,1 %	11,2 %
Ақмола облысы	17,3 %	18,6 %	14,2 %	14,6 %	14,1 %	10,1 %
Ақтөбе облысы	15,3 %	13,1 %	10,3 %	9,7 %	7,8 %	5,7 %
Алматы облысы	15,9 %	12,4 %	13,7 %	12,9 %	14,4 %	15,3 %
Атырау облысы	17,5 %	15,5 %	12,4 %	8,5 %	8,1 %	9,3 %
Батыс Қазақстан облысы	15,8 %	14,5 %	12,4 %	13,6 %	14 %	11,3 %
Жамбыл облысы	10,2 %	9,9 %	11,7 %	10,7 %	10,5 %	6,7 %
Қарағанды облысы	11,4 %	9,9 %	9,1 %	8,9 %	5 %	5 %
Қостанай облысы	10,2 %	11,2 %	9,3 %	10 %	11,8 %	11,4 %
Қызылорда облысы	16,2 %	14,6 %	15,9 %	17,4 %	13,8 %	10 %
Маңғыстау облысы	12,7 %	15,6 %	16,3 %	18,6 %	23,3 %	29,1 %
Павлодар облысы	11,3 %	18,6 %	16,9 %	17,8 %	10,1 %	9,4 %
Солтүстік Қазақстан облысы	15 %	15,7 %	14,7 %	13,8 %	11,1 %	13,6 %
Түркістан облысы	14,3 %	17,5 %	14,3 %	11,8 %	7,6 %	8,5 %
Шығыс Қазақстан облысы	11 %	13,7 %	9,6 %	8,3 %	7,8 %	6,9 %
Нұр-Сұлтан қ.	20,7 %	15,9 %	13,8 %	13,7 %	9,1 %	12,9 %
Алматы қ.	12,2 %	9,6 %	11,4 %	9,3 %	8,9 %	10,8 %
Шымкент қ.	22,2 %	18,2 %	14,1 %	11,4 %	10 %	9,6 %

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Тікелей сандық деректерге қарасақ, пайыздық көрсеткіш біраз жұмсарады. Олардың айтуынша, Маңғыстау облысы 2019 жылы құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандар

саны бойынша 14-15, 2015 жылы – 15-16-орында болған, алайда бұл жерде де алғашқы орындарда халық саны көп өңірлер тұрғынын ескеру қажет (7.4-кесте).

7.4-кесте. Құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандар саны, өңірлер тұрғысынан

Өңір	2015	2019	2020, I жартыжылдық
Қазақстан Республикасы	3338	2824	965
Ақмола облысы	223	144	63
Ақтөбе облысы	139	147	58
Алматы облысы	279	269	92
Атырау облысы	79	93	37
Шығыс Қазақстан облысы	340	245	86
Жамбыл облысы	238	187	63
Батыс Қазақстан облысы	175	122	41
Қарағанды облысы	295	224	63
Қостанай облысы	90	61	23
Қызылорда облысы	298	175	67
Маңғыстау облысы	90	61	23
Павлодар облысы	155	58	17
Солтүстік Қазақстан облысы	110	43	13
Түркістан облысы	182	245	92
Нұр-Сұлтан қ.	162	196	50
Алматы қ.	202	295	82
Шымкент қ.	198	173	76

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, 28 жасқа толмаған жас құқық бұзушылар үлесі салыстырмалы түрде төмен және республика бойынша орта есеппен 11,2 % деңгейінде екенін айта кеткен жөн. Бұл ретте халық саны көп өңірлер – атап айтқанда, Алматы, Түркістан облыстары, ШҚО, Алматы және Шымкент қалалары рекордсмен болып отыр.

7.2 Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар

Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстарды талдау, республика бойынша осындай қылмыстардың өсімі төмендеудің

жоғарыда айтылған жалпы тенденциясын растайды. Жеке талдау көрсеткендей, негізінен жасөспірімдер орташа ауыр қылмыстар жасайды (2015 жылдан бастап 2018 жылға дейін – 52,9 %-дан 59,3 %-ға дейін, 2019 жылы аздап төмен ауытқу байқалған – 57,2 %, алайда 2020 жылдың I жарты жылдығында мұндай қылмыстар деңгейі 47,3 %-ға дейін төмендеді). Өткен жылдардағы осы санаттағы қылмыстар санының жалпы төмендеуі аясында 2020 жылы ауыр қылмыстар санының ықтимал өсуі алаң туғызады, алайда бұл ретте ағымдағы жылдың аяғында статистика өзгеруі мүмкін екенін ескеру қажет (7.5-кесте).

7.5-кесте. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 14–28 жастағы адамдар саны, қылмыс санаттары тұрғысынан

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I жартыжылдық
Қылмыстардың барлығы	47 752	48 524	45 482	43 543	37 980	14 810
Аса ауыр емес	8675	7835	6684	6149	5937	2468
Орташа ауыр	25 274	26 724	26 005	25 837	21 944	7006
Ауыр	6227	6561	6255	5514	5470	3407
Аса ауыр	513	515	601	526	430	261

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Жас азаматтар жасаған қылмыстардың құқықтық қорғауға жататын объектілер бойынша бөлінуі тіркелген (7.6-кесте) Бұл пропорциялық жағынан жақын деректер, олар кәмілетке толмағандарға тән емес және оларға жасау қиын болатын, ерекше сипаты бар, арнайы субъект қажет болатын қылмыстардың кейбір құрамдары бойынша ғана ерекшеленеді. Сондықтан жасөспірім-

дер көбінесе меншікке қарсы қылмыс жасайды деп айтуға болады (барлығының шамамен үштен екісі). Әрі қарай, «рейтингіде» меншікке қарсы қылмыстардан үлкен айырмашылықпен – жеке адамға және қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар тұр. Тізімнің соңында медициналық және ақпараттандыру саласындағы қылмыстар орналасқан.

7.6-кесте. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған 14–28/14–18 жас аралығындағы жастар саны, құқық бұзушылық түрлері тұрғысынан

Құқық бұзушылық түрлері	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I жартыжылдық
Жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	3525/205	3245/221	2804/209	2706/232	2718/252	1215/133
Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	29 037/2602	31 623/2688	30 675/2547	29 860/2498	26 599/2233	10 126/691
Қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	6883/421	5416/333	4549/301	4252/341	3498/291	1200/101
Көліктік қылмыстық құқық бұзушылық	2401/20	2502/18	2098/16	2024/17	1885/14	700/10
Отбасына және кәмілетке толмағандарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	98/1	152/1	135/0	62/1	45/0	34/0
Басқару тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	2010/37	2047/40	1883/41	1514/24	970/16	475/13
Адамның және азаматтың конституциялық және өзге де құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	362/14	338/10	262/2	260/3	256/2	80/6
Халықтың денсаулығына және адамгершілікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	2291/30	2033/22	1992/31	1922/26	1294/12	678/10
Мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқық бұзушылық	191/0	227/0	209/0	170/0	189/0	88/0
Медициналық қылмыстық құқық бұзушылық	6/0	9/0	4/0	7/0	3/0	1/0
Коммерциялық және өзге де ұйымдардағы қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	26/0	21/0	16/0	14/0	15/0	13/0
Сот төрелігіне және жазаларды орындау тәртібіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылық	314/7	285/5	268/4	272/2	133/3	46/0
Әскери қылмыстық құқық бұзушылық	135/0	103/0	103/1	101/12	94/0	41/0
Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық	9/1	11/0	5/1	5/0	5/0	0/0

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

ҚР БП ҚСЖАЕК деректері кәмелетке толмағандардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайын зерттеу жүйесін одан әрі жетілдіру қажетін растайды, өйткені олар, әдетте, құқық бұзушылыққа өмір сүру сапасының төмен болуына байланысты барады.

Қылмыс азаюы үрдісіне қарамастан, жастар жасаған қылмыс саны айтарлықтай ауқымды – 2020 жылдың I жартыжылдығында 29 жасқа толмағандар орта есеппен әр 17 жарым минут сайын қылмыс жасаған, сонымен қатар, күн сайын орта есеппен 14–28 жас аралығындағы жастар жасаған меншікке қарсы 56 қылмыс тіркелген, олардың төртеуін жасөспірімдер жасаған.

Үкімет жасөспірімдер қылмысының алдын алуға, кәмелетке толмағандарда жауапты және заңға бағынатын мінез-құлық қалыптастыруға ерекше назар аударады. ИИМ республикалық деңгейде мүдделі мемлекеттік органдар, ҰЕҰ және жұртшылық өкілдерінің қатысуымен жыл сайын жедел-профилактикалық іс-шаралар («Жасөспірім», «Түнгі қаладағы балалар») мен акциялар («Жасөспірім-Заң-Қауіпсіздік», «Жұмыспен қамту» және «Мен және менің полицейім») өткізеді. Оқу орындарында мектеп полиция инспекторлары мұғалімдермен бірге полицияның төрт мыңнан астам жас көмекшісінің (49 000 оқушы) және 67 кадет сыныбының (екі мыңнан астам оқушы) жұмысын ұйымдастырады. Осының бәрі оқушылардың бойында тәртіпті, іс-әрекеттерге жауапкершілікті, үлкендерге деген құрметті, салауатты өмір салтына деген ұмтылысты дамытады.

Отбасы институтын және ата-аналарды кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық деңгейін төмендету процестеріне тарту жөніндегі кешенді шаралар Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына (ҚР Үкіметінің 2020 жылғы 21 мамырдағы № 315 қаулысы), Қазақстан Республикасында құқық бұзушылық профилактикасының 2020-2022 жылдарға арналған кешенді жоспарына (ИИМ әзірлеп, ҚР Үкіметі жанындағы құқық бұзушылық профилактикасы жөніндегі ВАК-тың 2019 жылғы 28 желтоқсандағы шешімімен мақұлданған) сүйеніп қабылданады.

Осының бәрі жастар арасындағы қылмыстың жылдан-жылға азаюына қол жеткізуге мүмкіндік берді. Дегенмен, оқымайтын, жұмыс істемейтін және бос уақытын пайдалы өткізумен қамтылмаған жасөспірімдерге ерекше назар аудару қажет.

7.3 Кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған қылмыстар

Отандық және шетелдік БАҚ-тарды талдау аса үлкен қоғамдық резонанс тудыратынын жағдайларды көрсетті: ірі сыбайлас жемқорлық қылмыстар; діни, нәсілдік, гендерлік өшпенділік негізінде жасалған қылмыстар; кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстар. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылғы 2 қыркүйектегі және 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауларында осы тізімдегі соңғы тармақпен ерекше күресу қажеті туралы бірнеше рет айтқан болатын. ҚР ИИМ деректері бойынша, төтенше жағдай кезеңінің өзінде **отбасы-тұрмыстық саладағы құқық бұзушылық саны 25 % артты**. Бұл ретте балалар мен жастар үшін «150» ұлттық сенім телефон желісіне жүгінудің артуы тіркелді: 2020 жылғы қаңтарда тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелері бойынша 130 қоңырау түссе, 2020 жылғы 30 сәуірге бір ай ішінде 500-ден астам қоңырау және WhatsApp-қа көмек туралы 120-дан астам SMS-өтініш түскен. Сондай-ақ, **қыздардың 50 % отбасында тәрбиелеудің зорлық-зомбылық қолданылатын әдістеріне ұшырайды**, оның ішінде 21 % физикалық жазаға тартылса, 45 % психологиялық агрессия мен зорлық-зомбылыққа ұшырайды.

Сонымен қатар, БАҚ мониторингінің деректері бойынша, 2020 жылдың алғашқы сегіз айында **жастар арасында зорлық-зомбылықтың өсуі тіркелген**. БАҚ материалдарында жастар үнемі зорлық-зомбылықтың құрбаны болатыны айтылған. Мәселен, ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының мәліметінше, **әр бесінші қазақстандық жасөспірім – жәбірленуші немесе буллингке қатысушы**. ЮНЕСКО бас директоры **Одри Азулай былай дейді**: «COVID-19 пандемиясы және мектептер жабылған кезеңде біз интернеттегі зорлық-зомбылық пен жеккөру, соның ішінде буллинг өскенін байқадық. Енді мектептер қайта ашыла бастағанда, мектепке оралу кезінде балалар арасында алаңдаушылық байқалады».

«Қазақстан жастары – 2019» ұлттық баяндамасында кәмелетке толмағандарға қарсы құқық бұзушылықтың 70 %-дан астамы жыныстық тиіспеушілікке қарсы жасалатыны айтылды. ҚР

ҚК сәйкес бұл қылмыстарға 120-баптың 3-1, 3-2, 4-бөліктерінде, 121-баптың 3-1, 3-2, 4-бөліктерінде, 123-баптың 2-бөлігінде, сондай-ақ 122, 124-баптарында қарастырылған қылмыстар жатады. Оның ішінде 122-баптың 1-бөлігі және 123-баптың 2-бөлігі ғана орташа ауыр санатқа, қалғандары – ауыр немесе аса ауыр санатқа жатады. Кәмелетке толмағандарға қарсы орташа ауыр қылмыстар статистикалық мәліметтерде басым (7.7-кесте).

Олардың ішінде қылмыстың жалғыз құрамының арасындағы елеулі алшақтық бар – 122-баптың 1-бөлігі «16 жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер». Бұл құрам бойынша бірінші сатыдағы соттарға 2020 жылдың I жартыжылдығына істердің 60 %-дан астамы сәйкес келеді (7.1-сурет), бұл – кәмелетке толмағандарға қарсы барлық қылмыстың үштен бірінен көбі.

7.7-кесте. Кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған қылмыстар саны (14–17 жас)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I жартыжылдық
Қылмыстардың барлығы	2447	1778	1311	1504	1439	683
Аса ауыр емес	325	243	178	198	200	81
Орташа ауыр	1331	1083	679	845	826	338
Ауыр	362	262	287	279	226	146
Аса ауыр	155	121	128	105	133	89

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

7.1-сурет. 2020 жылдың I жарты жылдығында кәмелетке толмағандарға қарсы сексуалдық сипаттағы қылмыстар бойынша бірінші сатыдағы соттарға келіп түскен істер саны

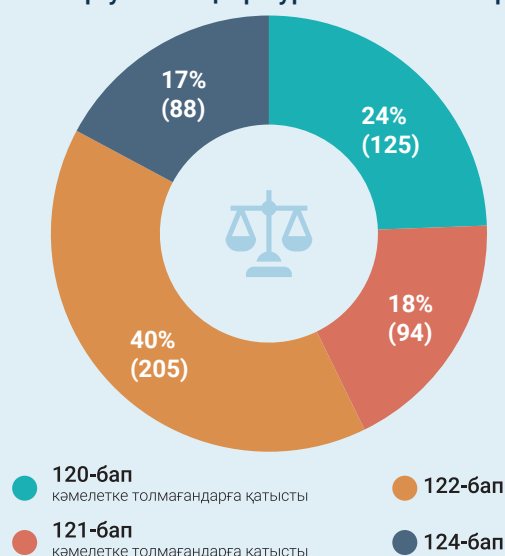

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Бұл көрсеткіштер кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалған тіркеудегі құқық бұзушылықтар туралы мәліметтерден біршама ерекшеленеді (7.2-сурет). Көріп отырғанымыздай, 122-баптың барлық тармақтары біріктірілген жағдайда да, бұл құрамдар басым болғанымен, тек 40 % көрсеткішке жетеді (205 құқық бұзушылық).

Бұл деректер алдын ала тергеу органдарының жұмысын қосымша тексеруге негіз болуы мүмкін, өйткені қылмыстың басым құрамы жасырын болуының жоғары дәрежесін (ҚР ҚК 122-бабы 1-б.) ескере отырып, қылмыс санатын неғұрлым ауыр құрамдардан орташа ауыр қылмыстарға қасақана өзгерту фактілері болғанын болжауға болады. Бұл басқа қылмыс құрамдарына қатысты сотқа келіп түсетін істер санының күрт азаюы болуы мүмкін, бұл да кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстарға қатысты нормаға жатпайды.

7.2-сурет. 2020 жылдың I жартыжылдығында кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қатысты жасалған тіркелген құқық бұзушылықтар туралы мәліметтер

Дереккөз: ҚР БП ҚСЖАЕК

Жалпы қылмыстың да, кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстың да азаюы үрдісіне қарамастан, жасөспірімдер қылмыстық қолсұғу нысаны болып қала береді. **Осылайша, мысалы, 2020 жылдың I жартыжылдығында кәмелетке толмағанға қарсы орташа есеппен алты сағат сайын бір қылмыс жасалған, ал кәмелетке толмағанға жыныстық тиіспеушілікке қарсы орташа есеппен күніне үш қылмыс тіркелген.**

7.4 Жастар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі халықаралық тәжірибе

Кәмелетке толмағандар ортасындағы қылмыс мәселелерін қарастырудағы тұрақты мәселелердің бірі – қылмыстық-құқықтық жауапкершіліктің заңда бекітілген жас категориясы проблемасы. Әлемдік тәжірибеде жауаптылыққа қабілетті жасты анықтаудың әртүрлі тәсілі бар (7.3-сурет). Көп елде бұл жас Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленгеннен төмен екенін айта кеткен жөн. Мысалы, Англияда бұл кезең 10 жастан басталады, АҚШ-та федералдық қылмыстар үшін – 11 жастан, мұсылман құқық жүйесінің кейбір елдерінде ауыр қылмыстар үшін жауапкершілік кезеңі 7 жастан басталады және т.б. Бірақ «қылмыстық-құқықтық деликт қабілеті» басталатын жас жоғары белгіленген елдер де бар: мысалы, Польша, Дания, Чехия, Финляндия, Исландия – 15 жас, Португалия, Аргентина, Куба – 16 жас, Люксембург – 18 жас және т.б. Сонымен қатар, кейбір мемлекеттердің юрисдикциясы, жекелеген жағдайларда, адам психикалық дамуында артта қалған болса, одан үлкен жастағы жас құқық бұзушыларды да жауапкершіліктен босатуды қарастырады (Германияның Ювеналды әділет туралы федералдық заңының 1-бабына сәйкес, мұндай жауапкершіліктен босатуға 21 жасқа дейінгі адамдар жатуы мүмкін; Қазақстанда бұл ҚР ҚК 15-бабының 3-тармағының көмегімен ішінара іске асырылады, бірақ бұл тек 18 жасқа дейінгі адамдарға қатысты қолданылады; 18 жастан асқан адамдарда психикалық ауытқулар болған жағдайда оларды өз әрекетіне жауап бере алмайтын адам деп тану ықтималдығы бар). Сондай-ақ, жасты адамның

жынысына сүйеніп саралау да бар (Иран Ислам Қылмыстық кодексінің 147-бабына сәйкес ұлдар 15 жастан бастап, қыздар 9 жастан бастап жауапқа тартылады).

7.3-сурет. Қылмыстық-құқықтық жауапкершіліктің басталу жасына қарай елдерді

Дереккөз: Түрлі елдер заңнамаларын эмпирикалық талдауға сүйеніп әзірленген

Профилактика – қылмысқа қарсы күрес саласындағы басым бағыт, бұл постулат жастар саясаты саласында аса өзекті. Мәселен, ирландиялық мамандардың есебіне сәйкес, жастар жасайтын қылмыстық салдарын түзегеннен гөрі, оның алдын алған оңай және арзан болады екен. Салыстыру үшін, елімізде 2019 жылдың соңында бір қылмыскерді асырауға айына 88 474 теңге жұмсалған, бұл ең төменгі күнкөріс деңгейінен үш есе көп, зейнетақының ең төменгі мөлшерінен 2,5 есе және ең төменгі жалақыдан екі есе артық⁴⁹. Бүкіл дүниежүзінен жиналған деректер дамыған мемлекеттер қылмыстың, әсіресе кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алуға мұқият қарайтынын және барлық жағынан ықпал ететінін көрсетеді.

Еуропа елдерінің көбінде жасөспірімдер қылмысының алдын алумен айналысатын мемлекеттік мекемелер құрылып, белсенді жұмыс істеуде, мысалы, интернет-буллингтің (Интернет желісінде қысым көрсету ҚР ҚК 131-бабы «Қорлау» бойынша саралануы мүмкін), зорлық-зомбылық әрекеттері, бопсалау, қорқытып алу, жала жабу және т.б.

Германия, Ирландия және Норвегия сынды Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (бұдан былай – ЭЫДҰ) елдерінде жастар арасында қылмыстың алдын алу жөніндегі арнайы қызметтер қатар топтарымен мақсатты түрде жұмыс істейді⁵⁰. Ол үшін белгілі бір жұмыс блогына жауаптыларды анықтау жеткіліксіз, қолай-

⁴⁹ <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/3604-vo-skolko-kazakhstantsam-obkhoditsia-soderzhanie-zakliuchennykh>

⁵⁰ «Жастар саясаты саласындағы стратегиялық құжаттарды әзірлеу және іске асыру жөніндегі халықаралық тәжірибе» баяндамасы. Нұр-Сұлтан, 2020. 34-38 бб.

сыз ортада жүрген жасөспірімдерді бақылаудың жақсы жұмыс істейтін механизмі қажет, оқу жұмыстарының нәтижелері мен мазмұны бойынша сыртқы бақылау қажет.

Жастар арасындағы қылмыстың алдын алудың маңызды бағыттарының бірі – кәмелетке толмағандардың бос уақытын ұйымдастыру. Онымен бірден екі мақсатқа қол жеткізуге болады:

1. Зерттеулерге сәйкес, жасөспірімдер арасындағы қылмыстардың көбі оқу уақытынан тыс жасалады. Яғни, мәдени-демалыс және спорт үйірмелерін/клубтарын ұйымдастыру кәмелетке толмаған адамның ықтимал криминогендік жағдайда болу уақытын азайтады.

2. Адамның рухани және физикалық дамуы оның әлеуетін ашады, бұл қоғамға қарсы мінез-құлық жолына түсу ықтималдығын азайтады.

Гонконгта жүргізілген зерттеулерге сәйкес, ең елеулі күйзеліс факторы – оқу үлгерімі. Әлемнің үздік университеттерінде бірінші курста оқушыларды бейімдеу мәселесіне асқан жауапкершілікпен қарайды. Ол үшін университеттердің бірқатар жекелеген құрылымдық бөлімшелері жауапты болады, олар шетел азаматтарын бейімдеумен айналысады, көші-қон қызметтерімен, медициналық мекемелермен жұмыс істейді, түрлі іс-шаралар ұйымдастырады, оқу кезінде тұрғын үймен қамтамасыз етеді және т.б. Сондай-ақ,

студенттер қаншалықты көп оқитынын есте сақтау керек. Гонконгтың тәжірибесінен оларға жан-жақты даму жоғары, бірақ ресми академиялық үлгерімнен гөрі маңызды екенін көреміз. Қазақстандық білім берудің онлайн-форматқа көшуі жағдайында білім алушылардың жүктеме деңгейін талдау, орта білім беруге қатысты қолданыстағы санитария нормаларын қайта қарау және жоғары оқу орындарындағы ең жоғары оқу жүктемесін айқындауға арналған ұсынымдар ерекше өзекті болып отыр.

Жастар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудағы халықаралық тәжірибені зерттеу қорытындылары:

1. Қылмыстық-құқықтық жауапкершіліктің белгілі бір жасын бекітуде белгілі бір аймақтың дәстүрлері мен құқықтық жүйесінің ерекшеліктерін ескеру керек.

2. Қылмыстың алдын алу оның салдарын түзетуге қарағанда арзанырақ болады.

3. Дамыған елдер интернеттегі құқық бұзушылық санының өсуіне тап болып, кәмелетке толмағандардың онлайн-қарым-қатынас мәдениетін арттыру бағытында белсенді жұмыс істеп келеді.

4. Халықаралық мамандардың зерттеу нәтижелеріне сәйкес, негізгі күйзеліс триггерлерінің бірі – жастардың академиялық үлгерімі.

Ұсыныстар

1. Сот органдары, прокуратура органдары, Әділет министрлігі, медиация орталықтары кәмелетке толмағандарға қатысты медиациялық рәсімдерді жүргізу шеңберінде «қайта орнайтын әділдік» институтын заңнама тұрғысынан бекіту; медиацияның осындай түрін жүзеге асыру үшін нұсқаулықтарды, ережелерді, әдістемелік құралдарды әзірлеу мүмкіндігін қарауы қажет.

2. Уәкілетті орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар құқық бұзушылардың жалпы санындағы жастар үлесі 11,2 %-дан айтарлықтай төмендеуіне қол жеткізу үшін жастар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жұмысты күшейтсін (2020 жылдың I жартыжылдығындағы деректер бойынша).

3. Ішкі істер органдары, жергілікті атқарушы органдар кәмелетке толмағандардың меншікке қарсы жасаған қылмыстары құрылымындағы елеулі ауытқуларға байланысты қолайсыз ортадағы жасөспірімдермен жұмысты жалғастырсын. Қазір ішкі істер органдары профилактикалық, ал жергілікті атқарушы органдар – тұрмысы нашар отбасылардан шыққан кәмелетке толмағандардың және жастардың өзге де осал санаттарының медициналық-әлеуметтік есебін жүргізеді. Қазіргі уақытта ҚР БҒМ есепке алудың осындай түрінің алгоритмдерін әзірлеуде, жергілікті атқарушы органдар мемлекеттік-жекеменшік әріптестік негізінде ақысыз демалыс іс-шараларымен қамтамасыз ету бойынша бағдарламалар әзірлеуде. Кадет сыныптарының тәжірибесі және т.б. дамып, таралуын жалғастыруда. Профилактикалық және медициналық-әлеуметтік есепте тұрған кәмелетке толмағандарға қатысты балалар үйлеріне ұқсас тәлімгерлік институтын енгізу мүмкіндігін қарастырған аса маңызды.

4. Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі 21-29 жас аралығындағы жастар арасындағы

қылмыстық құқық бұзушылық санын азайту үшін оларды нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасына белсенді түрде араластыруы қажет. Мысалы, 14-29 жас аралығындағы жастар жасаған меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық (ұрлық, тонау, алаяқтық және т.б.) кейінгі жылдары қылмыстық құқық бұзушылықтың жалпы санының үштен екі бөлігінен артық болды.

5. Ішкі істер органдарына, прокуратура органдарына кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстарға байланысты істерде алдын ала тергеу қызметкерлерінің жұмысын бақылаудың басымдығын қайта қарау ұсынылады. Өйткені талдау кәмелетке толмағандарға қарсы барлық қылмыстың үштен бір бөлігінен астамын қылмыстың бір ғана құрамы қамтитынын көрсетті. Кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстық қолсұғушылыққа байланысты істердің барлық санаттары бойынша алдын ала тергеу жүргізуді бақылауды күшейту статистикалық көрсеткіштерді бірден нашарлатуы мүмкін, бірақ бұл ұзақ мерзімді перспективада оң нәтиже беруге тиіс.

6. Білім және ғылым министрлігі, ТЖКБ, ЖОО-лар оқушыларды әлеуметтендіру және бейімдеу бойынша тәрбие, медициналық, әлеуметтік жұмыс жүргізудің шетелдік практикасын ескеруі, сондай-ақ оқу орындарындағы жүктемеге талдау жүргізуі қажет, бұл оқытуды онлайн жүргізу жағдайында ерекше маңызды. Психологиялық алаңдаушылық пен күйзеліс деңгейінің төмендеуі жастар арасындағы агрессия деңгейін, демек, қылмыс деңгейін, сондай-ақ кәмелетке толмағандар арасындағы суицид санын азайтуы керек.

7. Білім және ғылым министрлігі мүдделі ведомстволардың (білім беру ұйымдары, жастар ісі жөніндегі комитеттер, Жұмыспен қамту орталығы және т.б.) көмегімен оқуды не жұмысқа орналастыруды жалғастыру үшін адамдардың көрсетілген санатына мониторингті тұрақты негізде жүзеге асырсын.

Сарапшылардың ұсыныстары мен пікірлері:

«Жұмыссыздықпен қатар, жастардың бос уақыты ұйымдастырылмаған. Үшіншіден, қылмыс жасаудың тағы бір себебі – алкоголь ішімдіктер ішу және моральдық ұстанымдар жоғы. Қылмыс жасаған, жауап алынған жастарды мысал қылсақ, онда, әрине, олар жас кезінде ата-анасының ешқандай тәрбиесін алмаған сияқты көрініс пайда болады.

Нәтижесінде, мектептерде және басқа да білім беру мекемелерінде оқу-тәрбие процесін дұрыс ұйымдастыру арқылы зайырлы білімді, негіздерді, оқытудың жекелеген тақырыптарын енгізу жастардың маргиналдану деңгейін төмендетуі мүмкін».

Ювеналды полиция саласының сарапшысы.

«Арнайы комиссия бар, жауапты органдардың ведомствоаралық жұмысы ұйымдастырылды. Қалада/ауданда, университетте, колледжде немесе тіпті мектепте қылмыс «жасауы мүмкін» жастардың портретін жасау керек, онда жастардың қылмыс фактілері үнемі тіркеліп отырады».

Сарапшы, облыс әкімдігінің өкілі.

«Жастар қылмысын бағалау кезінде тоқтатылған істердің санына байланысты мәселелерді бірінші орынға қою қажет. Себебі қазір бізде бәрі сотталған адамдардың азаюымен байланысты. Бірақ қазір қылмыстық істері ақталмайтын негіздер немесе медиация бойынша тоқтатылған жастар үлкен қауіп төндіруде. Жастар, жасөспірімдер мұндай үкімді алғаннан кейін жауапкершілікті сезінбейді. Олар тіпті соттардың шешімдерін түсінбейді. Енді, мемлекеттік жастар саясаты туралы жаңа заң әзірлеу туралы мәселе қойылса, оны байланыстыру қажет. Бұл ұлттық қауіпсіздік мәселесіне қатысты».

Сарапшы, ҮЕҰ өкілі.

8-ТАРАУ.

Жастар саясаты –
мемлекет дамуының
тұрақты факторы

8-ТАРАУ.

Жастар саясаты – мемлекет дамуының тұрақты факторы

8.1 Жастарды қолдауға бағытталған бағдарламалар мен жобалардың іске асырылу барысын талдау

Жастарды мемлекеттік қолдау шараларының іске асырылуын талдау және оларды одан әрі жетілдіру жөнінде ұсынымдар әзірлеу үшін 2020 жылы жастарды мемлекет тарапынан қолдау шаралары бойынша зерттеу жүргізілді.

Зерттеу аясында жастар саясаты саласындағы 70 өңірлік сарапшыға және мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысқан 501 жас адамға онлайн-сауалнама жүргізілді, еліміздің барлық 17 өңірінде «жасырын сатып алушы» әдісі бойынша жастарға қызмет көрсететін ұйымдарға

бару ұйымдастырылды. Сондай-ақ, Қазақстанның барлық өңірінен 2000 жас адамды қамти отырып, 2020 жылы өткізілген «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты жүргізген «Жастар саясаты индикаторларын әрі қарай қалыптастыру» әлеуметтанулық зерттеуінің нәтижелері қолданылды.

Бұл талдауда сегіз жоба бойынша материалдар қаралған (8.1-кесте), олардың бесеуі «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасы, біреуі – «Нұрлы жер» мемлекеттік бағдарламасы аясында және қалған үшеуі – орталық мемлекеттік органдардың жоспарлары мен нормативтік-құқықтық актілері аясында іске асырылады.

8.1-кесте. Жастарды мемлекеттік қолдау шараларының тізбесі және олардың операторлары

№	Атауы	Операторлар
«Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасы		
1.	«Бастау Бизнес»	Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Қаржылық емес қолдау операторы – «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы
2.	«Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім»	Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі
3.	«Жас кәсіпкер»	Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Қаржылық емес қолдау операторы – «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы
4.	«Жастар практикасы»	Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі
5.	«Серпін»	Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі
«Нұрлы жер» тұрғын үй-коммуналдық дамудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы		
6.	«Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының жұмыс істейтін жастарына жалға берілетін тұрғын үй»	Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, жергілікті атқарушы органдар
Өзгесі		
7.	«Жасыл ел»	Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, жергілікті атқарушы органдар
8.	«Дипломмен – ауылға!»	Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі, жергілікті атқарушы органдар

Дереккөз: «Жастар» F30

Жас қатысушылардың мемлекеттік қолдау шараларына қатысты пікірлеріне жүргізілген сауалнама нәтижелеріне сәйкес⁵¹, респонденттердің жартысынан көбінің (64,5 %) пікірінше, мемлекеттік органдар жастарды қолдау мәселелеріне жеткілікті көңіл бөледі. Сауалнамаға қатысқан жастардың үштен бірінің (30 %) пікірінше, мұндай көңіл бөлу жеткіліксіз. Сондай-ақ, жастар мемлекеттік органдар жастарды жұмысқа орналастыру (61,1 %), тұрғын үймен қамтамасыз ету (41,5 %) және патриоттық тәрбие беру (24,6 %) мәселелеріне алдыңғы кезекте назар аударуға тиіс деп санайды.

Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысушылардың және жастар саясаты саласындағы сарапшыларға жүргізілген сауалнамалардың нәтижелеріне сүйене жастар жаппай қатысатын мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар бойынша сарапшылар мен қатысушылардың қанағаттану рейтингі (8.2-кесте) жасалды. Бұл рейтинг ақпараттық сипатта, өйткені респонденттердің жауаптары негізінде құрылған.

Бағдарламалар мен жобаларды бағалауға әр жобаға тікелей қатысушылардан 2010 жылдан бері атсалысып келе жатқан 50–100 адам және 70 сарапшы: – жастар саясаты мәселелері жөніндегі өкілетті басқармалардың басшылары мен өкілдері, қалалар мен аудандар әкімдерінің орынбасарлары, ЖОО, ТжКБ ұйымдарының, халықты жұмыспен қамту орталықтарының, жастар ресурстық орталықтарының және ҰЕҰ өкілдері қатысты.

8.2-кесте. Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысушылар мен сарапшылардың қанағаттануы

№	Атауы	Жалпы деңгей
1.	«Жасыл ел»	84,95
2.	«Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының жұмыс істейтін жастарына жалға берілетін тұрғын үй»	66,8
3.	«Дипломмен – ауылға!»	63,8
4.	«Жастар практикасы»	61,9
5.	«Бастау Бизнес»	60,3
6.	«Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім»	58,1
7.	«Серпін»	57,7
8.	«Жас кәсіпкер»	57,6

● (0-ден 59 %-ға дейін) – тиімділігі төмен

● (60-тан 85 %-ға дейін) – тиімділігі орташа

Дереккөз: «Жастар» F30

Сауалнамадан көріп отырғанымыздай, сарапшылар мен қатысушылар «Жасыл ел» жобасын жастарға барынша тиімді санайды. Кейінгі үш жылда (2017–2019) бұл жобаға 63 931 жас адам, оның ішінде 2017 жылы – 21 105, 2018 жылы – 22 923, 2019 жылы – 19 903 адам қатысты. Жобаға жас қатысушылардың ең көп саны Ақтөбе облысында, ең азы Қарағанды облысында байқалды.

«Жасыл ел» жобасына қатысқан респонденттердің басым көпшілігі (92,3 %) жобаны іске асыру тиімділігін оң бағалайды. Сарапшылар «Жасыл ел» жобасына жастар үшін тиімділігі бойынша (77,6 %) жоғары баға береді.

Сонымен қатар, жобаны іске асырудағы жүйелі проблемалардың бірі, мемлекеттік сатып алудың тиімсіз рәсімдеріне қатысты мәселелер, соның салдарынан Ақмола және Шығыс Қазақстан облыстарында 2019 жылы жоба іске асырылған жоқ. Қанағаттану деңгейі бойынша келесі орында «Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының жұмыс істейтін жастарына жалға берілетін тұрғын үй», «Дипломмен – ауылға!», «Жастар практикасы», «Бастау Бизнес» жобалары орташа тиімділік көрсетті.

1. «Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының жұмыс істейтін жастарына жалға берілетін тұрғын үй» жобасы. Жоба салыстырмалы түрде жаңа болғанымен, оған деген қызығушылық пен хабардарлық артып келеді. 2019 жылы жобаға қатысуға 11 109 адам өтініш берді, оның ішінде 3004 адам жалға берілетін тұрғын үй алды.

Сауалнамаға сәйкес, сарапшылар бұл жоба республикалық маңызы бар 3 қалаға ғана тиімді десе, қатысушылар жобаның іске асырылуына аса қанағаттанғанын білдірген (77,8 %).

Жас азаматтар жобаға қатысу арқылы тұрғын үй мәселелерін шеше алғаны сөзсіз. 17 өңірдің бәрінен қатысқан сарапшылардың айтуынша, жоба елдегі жастардың бәрінің тұрғын үй мәселелерін шешуге толық ықпал етпейді. Осылайша, сарапшылар жобаны еліміздің барлық өңірі бойынша кеңейту керек деп санайды.

2. «Дипломмен ауылға!» жобасы. Сауалнама қорытындысы бойынша қатысушылар мен сарапшылар орташа деңгейде (63,8 %) қанағаттанған, бұл ретте сарапшылар бағасы (68,2 %) жобаға қатысушылардікінен жоғары болып шыққан.

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, жобаға қатысушылардың жартысы ғана көтерме жәрдемақы сомасын (49,3 %) және бюджеттік несие сомасын (42 %) жеткілікті санайды.

⁵¹ Жастарды мемлекеттік қолдау шаралары туралы талдамалық баяндама//Нұр-Сұлтан. «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. 2020.

Респонденттердің 47,8 % ауылда инфрақұрылымның тиісті деңгейі болмауы проблемасына тап болғанына қарамастан, жобаға қатысушылардың көпшілігі ауылдық жерлерде жұмыспен өтеу түріндегі талапқа (87,1 %) оң қарайды. Бұдан басқа, басым көпшілігі алдағы уақытта ауылдық елді мекенде қаламын деп жоспарлап отыр (85,5 %).

Айта кетері, кейінгі үш жылда (2017-2019) жобаға 19 899 жас адам қатысқан, оның ішінде ең көбі Түркістан облысында – 3800 адам, ең азы Атырау облысында – 337 адам. Салалар бойынша жоба аясында ауылдық жерлерде білім беру саласында – 13 664 адам, денсаулық сақтау саласында – 4418 адам, әлеуметтік қамсыздандыру саласында – 152 адам жұмысқа орналастырылған.

3. «Жастар практикасы» жобасын сарапшылар жоғары бағалайды (82,6 %), өйткені бұл түлектер арасындағы жастар жұмыссыздығын шешуге көмектеседі, бірақ жас қатысушылар жобаға орта деңгейде (41,2 %) қанағаттанады. Респонденттердің үштен бірі (30,9 %) практикадан өту орнына риза емес, жартысынан көбі (53,6 %) еңбекақы төлеміне риза емес, респонденттердің 67 % практикадан өту орнына жұмысқа орналаспаған.

Сондай-ақ, жобаның жас қатысушыларын бағалауға олардың жартысынан азы практикадан өту орындарында жұмысқа орналасқаны әсер етті. 2019 жылы «жастар практикасына» қатысқан 15 256 қатысушыдан тек 44 %, 2018 жылы – 40,1 %, 2017 жылы – 46,7 % тұрақты жұмысқа орналасты. Жоба аясында жұмысқа орналасқан жастардың ең төменгі көрсеткіштері Маңғыстау облысында (16,02 %), Алматы (13,84 %) және Шымкент (24,98 %) қалаларында байқалды.

4. «Бастау Бизнес» жобасы бойынша жүргізілген сауалнама нәтижесінде сарапшылар мен қатысушылардың ойы бір жерден шықпаған, қанағаттану деңгейі – сәйкесінше 75 % және 45,6 %.

2019 жылы бұл жобаға 21 051 адам қатысқан, олардың ішінде 8414 адам (40 %) – NEET санатындағы жастар. Айта кетері, бұл көрсеткіш жобаға тек 2019 жылы енгізілген.

Қатысушылардың жалпы санынан 23,5 % ғана өз бизнесін ашты және/немесе кеңейтті. Сондай-ақ респонденттердің ойынша жобаның әлсіз тұстары – ықтимал қатысушыларды тартпайтын тиімсіз ақпараттық-түсіндіру жұмысы және гранттың аз сомасына тікелей байланысты көзделген топтың өзінің төмен мүдделілігі.

Сарапшылар мен қатысушылар ең аз қанағаттанған жобалар «Еңбек» мемлекеттік бағдарла-

масы аясында іске асырылып жатқан «Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім», «Серпін», «Жас кәсіпкер» жобалары болды.

1. «Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім» жобасы. Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, сарапшылар жобаға орта деңгейде қанағаттанған (67,7 %), ал қатысушылардың қанағаттану деңгейі төменірек (48,5 %) болып шыққан.

Қазіргі уақытта жоба шеңберінде кәсіптік оқуда 50 900 адам бар, қысқа мерзімді оқуға 3400 жас адам жіберілді.

Алайда, жобаға қатысушылардың көпшілігінің пікірінше, алған мамандықтары қажетсіз және келешекте жұмысқа орналасуда қиындықтар болады деп санайды (63,2 %). Сондай-ақ, жоба аясында ұсынылатын шарттардың ішінен қатысушылар көп жағдайда жол жүру (35,3 %) және тұру (41,1 %) жағдайларына қанағаттанбайды.

2. «Серпін» жобасы. Сарапшылардың тек 43,5 % ғана жобаның іске асырылуына қанағаттанса, қатысушылардың қанағаттану деңгейі әлдеқайда жоғары – 71,9 %.

Қатысушылардың риза болуының жоғары деңгейі, жастарға басқа жерге көшуге және сол арқылы дербестік пен еркіндікке қол жеткізу мүмкіндігі берілуіне байланысты болуы мүмкін. Оқу барысында мемлекет жастарға тегін білім, тұрғын үй және стипендия береді. Сонымен қатар, білім беру ұйымдары мен жергілікті жастар ресурстық орталықтары жобаға қатысушыларды үнемі түрлі жобаларға тартып, қосымша өзін-өзі дамытуға жағдай жасайды.

Осыған қарамастан, сарапшылар бұл жоба бір жағынан осы аймақта тұратындар арасында шиеленісті жағдай туғызатынын айтады. Тағы бір қосымша кемшілігі – жастардың көпшілігі оқуды аяқтағаннан кейін туған аймағына оралуы, бұл бағдарламаның мақсаттарына толық қол жеткізу шарттарына назар аудартпай қоймайды. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, сауалнамаға қатысушылардың үштен бірі оқыған өңірінде қалғысы келмейді (31,6 %).

Жобаға қатысушылардың жіберілген аймақтан туған жеріне кетуге дайын болуының негізгі себептері – климат жағдайына (19,3 %) және этносаралық қатынас жағдайына (17,5 %) риза болмау.

Айта кетері, 2019–2020 оқу жылында жоба аясында 11 529 жас адам оқып жатыр, оның ішінде 1588 адам жұмысқа орналасты (2020 жылдың I жартыжылдығы). 2018–2019 оқу жылында 13 919 адам оқытылды, оның ішінде 937 адам мамандығы бойынша жұмысқа орналасты, 445 адам ТЖКБ мен ЖОО-дан шығарылды.

3. «Жас кәсіпкер» жобасы. Сауалнама нәтижесі бойынша сарапшылардың бұл жобаға қанағаттануы орта деңгейде – 69,6 %, десе де жобаға қатысушылар толық қанағаттанбаған – 45,6 %. Бұл гранттың мөлшері жеткіліксіз деп саналуы мен осы грантты қатысушылардың 30 % ғана алуымен байланысты болуы мүмкін.

Жобаның сөзсіз пайдалылығын сауалнамаға қатысқан жастардың 44,3 % ғана атап өтті. Сауалнамаға қатысушылардың тағы 45,6 % жобаны бизнес құру үшін белгілі бір дәрежеде пайдалы деп санайды.

Айта кетері, «Жас кәсіпкер» жобасына 2019 жылы 20 000 жас адам қатысты, олардың 5989-ы өз ісін ашуға грант алды.

Бұдан бөлек, бағдарламалар мен жобалардың бәрінде жастарды тартуға және ақпараттандыруға қатысты проблемалық мәселелер бар.

Орталық мемлекеттік, жергілікті атқарушы органдар мен «Атамекен» ҰКП деректеріне сәйкес, кейінгі үш жылда (2017–2019 жылдар) жастарды қолдау жөніндегі жеті бағдарлама мен жобаға шамамен 250 000 жас адам қатысты, бұл – елдегі жастардың жалпы санының 6,4 % (8.3-кесте).

8.3-кесте. Жастарды мемлекет тарапынан қолдау шараларына қатысушылар саны, 2017–2019 жж.

№	Атауы	Қатысушылар саны, адам		
		2017	2018	2019
1.	«Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында жұмыс істейтін жастарға жалға берілетін тұрғын үй»	-	-	3004
2.	«Бастау Бизнес»	-	-	20 958
3.	«Жас кәсіпкер»	-	-	20 000
4.	«Жасыл ел»	21 105	22 923	19 903
5.	«Жастар практикасы»	25 818	27 631	34 651
6.	«Дипломмен – ауылға!»	5794	5862	8243
7.	«Серпін»	12 875	13 919	11 529
	БАРЛЫҒЫ:	65 592	70 335	118 288

Дереккөз: Орталық мемлекеттік органдар және «Атамекен» ҰКП

Жастардың мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар туралы хабардар болу деңгейін орташа деп сипаттауға болады⁵² (8.4-кесте). Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес, жастар мына жобалардан көбірек хабардар: «Жасыл ел» – 44,2 %, «Дипломмен – ауылға!» – 42 %, «Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларының жұмыс істейтін жастары үшін жалға берілетін тұрғын үй» – 24,4 %, «Жастар практикасы» – 20,9 %. Сондай-ақ, мына жобалар бойынша хабардарлық төмен: «Жас кәсіпкер» – 14,3 %, «Баршаға арналған техникалық және кәсіптік білім» – 6,1 %. Сауал-

намаға қатысқан жастардың ширегі (24,4 %) аталған жобалардың ешқайсымен таныс емес.

Мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардар болу деңгейі жастардың жасына қарай артатынын атап өткен маңызды: жасы неғұрлым жоғары болса, олар соғұрлым мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардар болады. Мысалы, 24–28 жас аралығындағы жастардың 18 %, 19–23 жас санатында – 23,2 %, 14–18 жас санатында жастардың 33 % мемлекеттік бағдарламалар мен жобалардың ешқайсымен таныс емес.

8.4-кесте. Жастардың жас санаттары бөлінісінде мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар туралы хабардар болуы, %

№	Атауы	14-18	19-23	24-28	Жалпы
1.	«Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының жұмыс істейтін жастарына жалға берілетін тұрғын үй»	15,1	23,7	32,9	24,4
2.	«Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім»	3,4	7,5	7,2	6,1
3.	«Жас кәсіпкер»	9,6	14,2	18,4	14,3
4.	«Жасыл ел»	41	43,9	47,1	44,2
5.	«Болашақ» халықаралық стипендиясы	28,8	40,8	48	39,7

⁵² «Жастар саясатында одан әрі нысаналы индикаторларды қалыптастыру» баяндамасы // Нұр-Сұлтан, «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ, 2020.

6.	«Жастар практикасы»	13,2	21,8	26,5	20,9
7.	«Дипломмен – ауылға!»	27,8	44,1	52,4	42
8.	«Серпін»	13,2	19,3	23,2	18,8
9.	Аталған бағдарламалардың ешқайсысымен таныс емеспін	33	23,2	18	24,4

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

Бұдан бөлек, «жасырын сатып алушылардың» жастарға қызмет көрсететін ұйымдарға баруы жастар үшін жеке нақты ақпарат жоғын, әлеуметтік желілерде және интернет-порталдарда ақпарат жаңартылмайтынын, осы ұйымдардың қызметкерлері жастардың мемлекеттік қолдау шараларына қатысу механизмдері туралы ақпаратты толық меңгермегенін, жастар қатарындағы бағдарламалар мен жобаларға ықтимал қатысушылар назарынан тыс қалатынын және мүдделі емесін көрсетті.

Осылайша, жастарды мемлекеттік қолдауды іске асыру саласындағы негізгі проблемалық мәселелер мыналар:

- Жастардың мемлекеттік бағдарламалар мен жобалармен қамтылу деңгейі салыстырмалы түрде жеткіліксіз. Жастарды мемлекеттік қолдау шараларымен жылына орта есеппен 84 000 адам қамтылады, бұл нақты қажеттілікті өтемейді.

- Жастар арасында ақпараттық-түсіндіру жұмыстары тиімсіз. Әлеуметтік зерттеулер нәтижелері көрсеткендей, мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардар болу деңгейі жоғары емес болып отыр, сондай-ақ көзделген топтардың бәрі жобалар мен бағдарламалар туралы хабардар етілмеген. Сауалнама нәтижесі бойынша жастардың 24,4 % аталған жобалардың ешқайсысымен таныс емес.

- Жекелеген жобалар мен бағдарламаларды іске асыру өзгерістер енгізуді және өзектілігін арттыруды талап етеді. Сарапшылар мен бағдарламаға қатысушылардың бағалауына сәйкес жекелеген жобаларды («Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім», «Серпін» және «Жас кәсіпкер») іске асыру механизмдері қайта қарауды талап етеді.

- Мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар операторлары жобалар мен бағдарламалардың түпкілікті нәтижелеріне қол жеткізуден гөрі бюджет қаражатын игеруге көбірек бағдарланған. Сондай-ақ, «құпия сатып алушылардың» қорытындысына сәйкес, мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар операторлары жастарды қолдау механизмдерін толық түсіндірмейді.

8.2 Жастар саясатын іске асырудағы жастар бірлестіктері мен ұйымдарының рөлі

Жастар ұйымдары мемлекет пен жастар арасындағы өзара әрекеттесуде маңызды рөл атқарады. Бүгінде Қазақстанда 500-ден астам жастар үкіметтік емес ұйымы жұмыс істеп тұр. Жастар ұйымдарын мемлекеттік грант беріп қолдау арқылы түрлі әлеуметтік, оның ішінде жастарды қоғамдық процестерге араластыру, қаржылық және ақпараттық сауатты арттыру, суицидке жетелейтін мінез-құлықтың алдын алу және болдырмау жөніндегі жобалар іске асырылды. Жастар ұйымдары мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға белсенді қатыстынына қарамастан, жастардың ҰЕҰ қызметіне тартылуына қатысты белгілі бір мәселелер бар.

Жастардың саяси және азаматтық белсенділігін зерттеу мақсатында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес, жастардың 33,6 % жастар ұйымдарының қызметіне мүлдем қатыспайтыны анықталды, өйткені олардың қоғамдық қызметке уақыты жоқ⁵³. Респонденттердің 25,9 % мүлде қызықпайтыны себепті түрлі жобалар мен бағдарламаларға қатысудан бас тартады. Жауап бергендердің 20,4 % мұндай мүмкіндік туралы ешқашан естімеген, 8,7 % жастар ұйымдарының қызметі мен жобаларына мәжбүрлеу бойынша (жұмыста, мектепте, ЖОО-да, колледжде) қатысады. Жауап берген жастардың 11,4 % ғана жастар ұйымдарының қызметіне өз қалауымен атсалысады (8.1-сурет).

Сауалнамаға қатысқан жастардың 22,3 % жастар ұйымдары мен қозғалыстар өзінің елді мекеніндегі жастардың мәселелерін шешумен айналысуы керек деп санайтынын айта кеткен жөн (8.2-сурет).

Жастар ұйымдарына сенімнің негізгі көрсеткіштерінің бірі – жастар қызметінің тиімділігін бағалау. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, ҚР Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясы

⁵³ «Жастар саясатында одан әрі нысаналы индикаторларды қалыптастыру» баяндамасы// Нұр-Сұлтан, «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ, 2020.

стипендиаттары қауымдастығы (67,1 %), «Жасыл ел» жастар еңбек жасақтарының республикалық штабы (61,8 %), Nur Otan партиясы жанындағы «Жас Отан» жастар қанаты (61,2 %), «Жас Ұлан» бірыңғай балалар-жасөспірімдер ұйымы (60,6 %) және Қазақстан КТК Одағы/Жайдарман (60,3 %) сынды ұйымдар жұмысының тиімділігі бойынша үздік бестікке кірді.

Сонымен қатар, респонденттердің 17,9–33,9 % жоғарыда аталған ұйымдар жұмысының тиімділігі туралы сұраққа жауап бере алмады, бұл жастар арасындағы ұйымдардың қызметі туралы әлсіз хабардарлықты көрсетуі мүмкін.

Жастардың жастар ұйымдарына, бағдарламаларына, жобаларына, қозғалыстарына қатысуын зерттеу жастардың мемлекет деңгейінде, жастар саясаты саласындағы жағдай турасындағы қызығушылығы мен хабардарлығы төмен екенін көрсетті. Сауалнама нәтижелері кез келген осындай іс-шараға қатысуға деген ықыластың төмен деңгейін анықтады. Жастардың үштен бірінен астамы оларға жұмыспен қамтудың жоғары болуы себебінен, ширегі – ниеті мен қызығушылығы жоғына байланысты қатыспайды. Сонымен бірге, түрлі жастар қозғалыстары мен ұйымдарына қатысушылардың едәуір бөлігі бұл қызметті «әлемді жақсарту», «адамдарға көмектесу» сынды мақсаттарды басшылыққа ала отырып, өзінің моральдық ұстанымдарына сәйкес жүзеге асырады. Өте аз пайызы жоғары мәртебеге ие болуға және мансап жолында өсуден үмітті. Бұл мақсаттар да оң, өйткені өршіл жастарға кейіннен жетекші позицияларды иеленуге, дамудың жоғары деңгейіне жетуге жақсы мүмкіндік беріледі. Мемлекетке осындай табысқа жете алатын адамдар қажет.

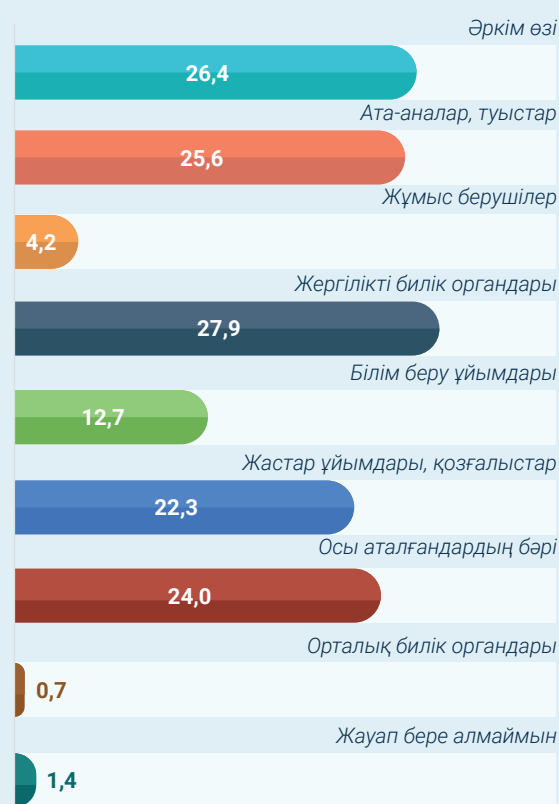
Жастар ұйымдарының рөлі жастардың әлеуетін дамытуда және өмірлік маңызды дағдыларды игеруде аса маңызды екенін тағы бір рет атап өткен жөн. Көшбасшылық қасиеттер, белсенді азаматтық ұстаным және әлеуметтік жауапкершілік қазіргі заманғы жағдайда бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға көмектеседі. Осыған байланысты жастар ұйымдарын қолдау мен дамыту және олардың белсенді қызметі үшін жағдай жасау мәселесі маңызды болып қала береді.

8.1-сурет. «Жастар ұйымдарының қызметіне/іс-шараларға қатысасыз ба?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі, %

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

8.2-сурет. «Сіз тұратын елді мекендегі жастар проблемаларын шешумен кім айналысуы керек деп ойлайсыз?» деген сұраққа жауаптар бөлінісі

Дереккөз: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ

8.3 Жастар ресурстық орталықтарының жай-күйі және даму перспективалары

Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру мәселелерінде 2013 жылы құрылған Жастар ресурстық орталықтарының (бұдан былай – ЖРО) рөлі маңызды. Бүгінгі таңда Қазақстанда 209 – 12 облыстық, 35 қалалық және 162 аудандық ЖРО бар.

Қазір жастар ресурстық орталықтары жастар саясатының жалғыз институты болып табылады, оның желісі әр қалада және аудан орталығында жұмыс істейді және жергілікті жерлерде жастармен күнделікті жұмысты қамтамасыз етеді.

ЖРО қызметі Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңының 23-бабымен және Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2019 жылғы 19 қарашадағы №444 бұйрығымен бекітілген Жастар ресурстық орталықтары туралы типтік ережемен реттеледі.

Типтік ережеге сәйкес, ЖРО қызметі жастардың әлеуметтік және жеке дамуына жәрдемдесуге және жастар ұйымдарының қызметін қолдауға бағытталған. Типтік ережеде жастар ресурстық орталықтарының 10 негізгі функциясы айқындалған, олардың әрқайсысының аясында көзделген топтық қажеттіліктерін бағалау, жастарды жоспарлау мен бағалауға араластыру, консультациялық сүйемелдеу, тренингтер өткізу, жастар жобаларын іске асыру және жастар бастамаларын қолдау жүзеге асырылады.

Жастар ресурстық орталықтары тұрақты жобаларды іске асырып, жастар үшін түрлі іс-шаралар өткізіп келеді. 2019 жылы ЖРО жүргізген іс-шараларының бәріне 900 000 астам жас адам қамтылды, ЖРО қызметіне тұрақты қатысатын жастар саны айтарлықтай аз, 100 000 адамнан аспайды.

8.5-кесте. Бір ЖРО-ға шаққандағы жастар санының ара салмағы

Өңірлер атауы	ЖРО саны	1 ЖРО-ға шаққандағы жастар санының ара салмағы, адам	ЖРО қызметкерлері саны	ЖРО-ның 1 қызметкеріне шаққандағы жастар санының ара салмағы, адам
Қазақстан Республикасы	209 (217*)	18 016 (17 351)	2702	1393
Ақмола облысы	18	7916	121	1177
Ақтөбе облысы	14	12 765	116	1540
Алматы облысы	21	18 707	146	2691
Атырау облысы	8	16 641	108	1232
Батыс Қазақстан облысы	14	9 180	272	472

Жастар ресурстық орталықтары арқылы 2020 жылдың бірінші жарты жылдығында кемінде 100 000 адам (2019 жылы – 327 000 адам) кеңес алды.

ЖРО қоғамдық-саяси процестерге белсенді түрде қатысады. Мысалы, COVID-19 пандемиясына байланысты төтенше жағдай кезінде бүкіл елде медициналық ұйымдарға, құқық қорғау органдарына және аз қамтылған отбасылар мен қарт адамдарға көмек көрсететін волонтерлер қозғалысын ұйымдастыруға атсалысты.

Барлық деңгейдегі ЖРО-да 2702 адам жұмыс істейді, оның ішінде 75 % (1790 адам) – жастармен тікелей жұмыс істейтін сала мамандары (жастар қызметкерлері – ЖРО басшылары, бөлім басшылары, инспекторлар, мамандар және нұсқаушылар).

«Жастар» ҒЗО және Жастар қызметкерлері қауымдастығы ҚР АҚДМ қолдауымен 2020 жылы «Jastar belgisi жастар орталықтарына арналған сапа белгісі» бағдарламасын іске қосты. Аталған бағдарлама даму әлеуеті бар және өз қызметін жаңғыртуға ұмтылатын жастар ресурстық орталықтарын қолдауға бағытталған.

Сонымен қатар, жастар ресурстық орталықтарының жұмысында белгілі бір проблемалар бар. ЖРО-ның кең желісіне қарамастан, жас халықтың жан басына шаққандағы ЖРО саны әлі де төмен (8.5-кесте). Облыстар бойынша орта есеппен бір Жастар ресурстық орталығына 7 000–27 000 жас адам келеді. Айта кетері, Шығыс Еуропа елдерінде орта есеппен бір Жастар орталығы шамамен 500 адамға қызмет көрсетеді.

Ең көп жүктемесі барлар – республикалық маңызы бар қалалар – Нұр-Сұлтан (бір ЖРО – 222 334 адам) мен Шымкенттегі (бір ЖРО – 239 443 адам) жастар ресурстық орталықтары. Осылайша, елдегі ешбір ЖРО өз қаласы немесе ауданы жастарының ширегінен азын қамтуға мүмкіндігі жоқ.

Жамбыл облысы	12	19 825	373	638
Қарағанды облысы	19	14 004	199	1337
Қостанай облысы	20	8095	106	1527
Қызылорда облысы	9	19 525	133	1321
Маңғыстау облысы	7	21 066	110	1340
Павлодар облысы	13	10 364	170	792
Солтүстік Қазақстан облысы	14	7182	89	1129
Түркістан облысы	17	27 394	413	1127
Шығыс Қазақстан облысы	20	12 200	232	1052
Нұр-Сұлтан қ.	1	222 334	22	10 106
Алматы қ.	1 (8*)	49 230	26	15 147
Шымкент қ.	1	239 443	66	3627

* 2020 жылы Алматы қаласының әр ауданында қалалық ЖРО филиалы ашылды.

Дереккөз: жергілікті атқарушы органдар

ЖРО қызметін бағалау стандарты мен әдістемесін енгізудің алғашқы жылындағы зерттеу нәтижелері көрсеткендей⁵⁴, өмірдің түрлі салаларында белсенділік танытқан ұйымдасқан жастар әлі де ЖРО негізгі көзделген аудиториясы болып қала береді. ЖРО қызметкерлерінің 40,5 % олардың жобалары мен бағдарламаларына негізінен ТЖКБ мен ЖОО студенттері, оқушылар, бюджет саласының жас қызметкерлері қатысатынын атап өтті.

Жастардың ЖРО туралы хабардар болу деңгейі орташа. Өткен төрт жылда республика бойынша деңгей – 39,05 %, ал 2020 жылы 46,8 % болды.

«Рухани жаңғыру» ҚҚДИ⁵⁵ 2020 жылы жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сәйкес, сауалнамаға қатысқан жастардың 5,9 % ЖРО туралы хабардар және оларға жүгіну тәжірибесі бар, жастардың 22,8 % орталықтар бар екенін білетінін, бірақ жүгінбегенін, тағы 18,2 % ЖРО жұмысы туралы естігенін және оқығанын айтты.

24-25 жас аралығындағы жастар ЖРО қызметі туралы көбірек естіп, жүгінген (7,5 %), ең аз хабардар санат 14–18 жас аралығындағы жастар болды (3,7 %). Тұрғылықты жері бойынша салыстырсақ, қалалық жастар өкілдері ауыл жастарына қарағанда (51,7 %) ЖРО туралы ештеңе естімегенін атап өтті (48,2 %). NEET санатындағы респондент жастардың жартысынан көбі (58,3 %) және оқитын жастар (55,5 %) ЖРО туралы ештеңе естімеген.

Сондай-ақ, ЖРО көрсететін қызметтердің тиімділігі туралы сауалнама нәтижелері де көрнекі. Респонденттердің жауаптарына сәйкес, ең танымалы және тиімдісі мыналар: «жастар ортасында волонтерлік қызметті қолдау және дамыту» (82,1 %), «жастарды жұмысқа орнала-

стыруға және кәсіптік бағдарлауға дайындыққа жәрдемдесу» (74,4 %), «жастар арасында цифрлық сауатты арттыруға және технологияларды дамытуға жәрдемдесу» (72,9 %). Жас респонденттер «жастарға психологиялық көмек көрсету» – 26,4 % және «өмірлік маңызы бар машықтар мен компетенцияларды дамыту» (25,3 %) қызметтерін тиімсіз деп атады.

ЖРО қызметінің ең танымал бағыттары бойынша жастардың заманауи қажеттіліктерін анықтауға болады. Мәселен волонтерлік қызметті ұйымдастыру, жұмысқа орналасу кезінде қолдау көрсету және цифрлық сауатты дамыту жастар арасында барынша қолдау табады. Осы нәтижелерге сәйкес, ЖРО қызметкерлері психологиялық көмек көрсету және өмірлік дағдыларды дамыту сынды бағыттар бойынша жастарды ақпараттандыру және тарту бойынша көп күш салу қажет екенін көрсетеді.

Осылайша, жастар ресурстық орталықтарының қызметін жетілдіру, оның ішінде жұмыстың негізгі бағыттарын өзгерту және анықтау, ЖРО қызметкерлерінің санын көбейту және лайық еңбекақы төлеуді қамтамасыз ету қажет.

Сандар көрсетіп отырғандай, бүгінгі таңда бірде-бір өңірде инфрақұрылымы бар жастар ресурстық орталықтары осынша көп жас адамды өз жұмысына араластыруды қамтамасыз ете алмайды. ЖРО қызметкерлерінің штаттық саны қазақстандық жастардың көпшілігін қамтуға мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты ЖРО қызметін жастардың барлық санатымен жалпы жұмыстан бірінші кезекте қолдау мен дамуды қажет ететін жастармен тар және мақсатты жұмысқа қайта бағыттау қажет.

⁵⁴ Жастар ресурстық орталықтарының қызметін бағалаудың стандарты мен әдістемесін енгізудің бірінші жылындағы зерттеу нәтижелері бойынша талдамалық анықтама // Нұр-Сұлтан, Жастар қызметкерлерінің қауымдастығы, 2019.

⁵⁵ «Жастар саясатында одан әрі нысаналы индикаторларды қалыптастыру» баяндамасы // Нұр-Сұлтан, «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ, 2020.

8.4 «Жастарға мейірімді мекен» жастарды дамыту индексі

МЖС негізгі міндеттерінің бірі жастардың даму деңгейін бағалау индексіні әзірлеу, апробациялау және енгізу болды. Осы мақсатта 2018 жылы «Жастарға мейірімді мекен» жастарды дамыту индексі (бұдан былай – ЖДИ) әзірленген болатын.

ЖДИ – бұл іске асырылып жатқан жастар саясаты мен жастардың даму деңгейін талдауға арналған жиынтық индекс. Оны 2018 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы әзірледі. ЖДИ жеті сегментке біріктірілген 33 индикатордан тұрады: білім беру; денсаулық және әл-ауқат; жұмыспен қамту және мүмкіндіктер; саяси қатысу; азаматтық қатысу; бос уақыт; қауіпсіздік.

ЖДИ негізі ретінде **Youth Development Index** (бұдан былай – YDI) алынды. YDI – жастарға баса назар аударылатын, адамзат дамуының бейімделген жаһандық индексі (Human Development Index)⁵⁶. Индексті Британ Достастығының хатшылығы 53 қатысушы ел бөлінісінде жастарға талдау жүргізу үшін әзірледі. YDI негізгі міндеті – жастардың дамуын бағалау, сондай-ақ қазіргі жастар саясатын әзірлеу және жақсарту.

YDI бес сегменттегі **18** индикатордан тұрады: білім; денсаулық және әл-ауқат; жұмыспен қамту және мүмкіндіктер; саяси қатысу; азаматтық қатысу.

Айта кетері, ЭЫДҰ халықаралық әріптестермен бірлесіп әзірлеген Youth Progress Index (бұдан былай – YPI) – жастардың прогресс деңгейін бағалауды міндет ететін әлемдегі ең беделді индекстердің бірі. Индекс үш негізгі сегментті біріктіреді: адамның негізгі құқықтары; әл-ауқат деңгейі; жастар мүмкіндіктері деңгейі. Бұл индекс әр

екі жыл сайын 154 ел бойынша есептеледі.

Соңғы YPI талдауы 2017 жылдан басталды, **Норвегия** (88,94), **Финляндия** (88,59), **Дания** (88,54), **Исландия** (88,39), **Швеция** (87,32) көш бастап тұр. Қазақстан рейтингте 60,88 жалпы балмен 102-ден 63- орынды иеленді. ТМД елдерінің тобынан Қазақстан алда келетін мемлекеттер: **Армения** (45: 65,67), **Грузия** (46: 65,25), **Беларусь** (51: 63,89), сондай-ақ **Украина** (60: 62,08). **Ресей** екі тармаққа төмен (65: 60,84).

Қазақстан базалық білімге қол жеткізу (3: 98,80), білім берудің неғұрлым жоғары сатысына қол жеткізу (33: 44,42), сондай-ақ жастардың тартылу деңгейі (48: 57,06) сегментінде үздік нәтиже көрсетеді. Жеке қауіпсіздік деңгейі (77: 61,18), қылмысқа көзқарас (68: 50), ЖКО салдарынан болатын өлім-жітім (124: 60,42) сынды параметрлер бойынша Қазақстан көрсеткіштері төмен. Бұл көрсеткіштер Армения, Грузия, Беларусь, Қырғызстан және Украина көрсеткіштерінен төмен.

Индикаторларға сегменттік шолу

Бірінші сегмент. Білім беру.

ЖДИ төрт индикатордан тұрады (ҚР БҒМ үш статистикалық деректері және бір әлеуметтік көрсеткіш).

YDI үш статистикалық индикатордан тұрады (ЮНЕСКО екі индикаторы және Халықаралық электр байланысы одағынан біреу).

Бұл сегменттегі көрсеткіштер YDI индексі дамуының әртүрлі деңгейлері бар 53 қатысушы ел үшін есептелетіндігіне байланысты таңдалды. Осыған сүйене отырып, YDI білім беру сегменті ең негізгі көрсеткіштерді бағалайды.

YPI-де сегмент 10 статистикалық индикатордан тұрады.

8.3-сурет. Жастар индексіні салыстырмалы талдау: Білім беру

ЖДИ	YDI	YPI
Білім беру	Білім беру	Негізгі білімге қол жеткізу
<p>1. Түлектердің жалпы санынан ЖОО мен колледждерге түскен мектеп түлектерінің үлесі.</p> <p>2. Жергілікті бюджеттің жалпы көлемінен білім беруге бөлінген қаражаттың үлесі.</p> <p>3. Типтік жастағы (14-24 жас) жастарды техникалық және кәсіптік біліммен қамту үлесі.</p> <p>4. Жастардың білім сапасына қанағаттану деңгейі.</p>	<p>1. Орта біліммен қамту.</p> <p>2. Сауаттылық деңгейі.</p> <p>3. Цифрлық аборигендер/цифрлық әлем тұрғындарының деңгейі.</p>	<p>1. Әйелдер орта білімі.</p> <p>2. Орта мектепке қабылдау кезіндегі гендерлік тепе-теңдік.</p> <p>3. Орта мектептегі оқушылардың жалпы саны.</p> <p>4. Ерлерге арналған орта білім.</p> <p>5. Бастауыш мектепке қабылдау.</p> <p>6. Жастардың сауаттылық деңгейі.</p> <p>7. Білім берудегі теңсіздік.</p> <p>8. Қабылдаудың үшінші деңгейі.</p> <p>9. Мектептегі әйелдердің орташа жасы.</p> <p>10. Жоғары білім жылдары.</p>

⁵⁶ Адам дамуы индексі (Human Development Index) – бұл Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы (БҰҰДБ) құрастыратын және Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) адамзат дамуы туралы баяндамаларының арнайы сериясы аясында пайдаланылатын әлемнің елдері мен өңірлерінде адамзат дамуын сипаттайтын құрамдастырылған көрсеткіш.

Екінші сегмент. Денсаулық пен әл-ауқат.

ЖДИ сегіз индикатордан тұрады (жеті статистикалық көрсеткіш: ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің бес индикаторы, ҚР БП ҚСЖАЕК бір индикаторы, ҚР Қорғаныс министрлігінің бір индикаторы және бір әлеуметтік көрсеткіш).

YDI алты статистикалық индикатордан тұрады (бес ұлттық индикатор және ДДҰ жаһандық деңгейде

ұсынатын бір индикатор – жаһандық әл-ауқат индексі).

YPI тоғыз статистикалық индикатордан тұрады, олар екі негізгі сегментке бөлінеді: денсаулық пен әл-ауқат, тамақтану және негізгі медициналық көмек.

Айта кетері, халықаралық YDI және YPI индекстерінде ескерілетін АИТВ инфекциясының таралу көрсеткіші ЖДИ-де ескерілмейді.

8.4-сурет. Жастар индекcін салыстырмалы талдау: денсаулық және әл-ауқат

ЖДИ	YDI	YPI
Денсаулық және әл-ауқат	Денсаулық және әл-ауқат	Тамақтану және негізгі медициналық көмек / Денсаулық және әл-ауқат
<ol style="list-style-type: none"> 1. Жастардың өлім-жітім деңгейі. 2. Тиісті жастағы жастардың жалпы санынан қоса алғанда 14–28 жастағы халықтың психикалық және мінез-құлық ауытқуларына шалдығу үлесі. 3. Тиісті жастағы жастардың жалпы санынан қоса алғанда 14–28 жастағы халықтың маскүнемдікке шалдығу үлесі. 4. Жастардың жалпы санынан есірткіге тәуелді ретінде денсаулық сақтау ұйымдарында есепте тұрған жастар үлесі. 5. 15–18 жас аралығындағы және кәмелетке толмағандар арасындағы жасанды түсік жасату деңгейі. 6. Тиісті жастағы жастардың жалпы санынан 14–28 жас аралығындағы жастар арасында жасалған суицидтер мен суицидке талпыну әрекеттері үлесі. 7. Әскерге шақырылушылардың жалпы санынан денсаулық жағдайы бойынша ҚР Қарулы Күштерінде қызмет етуге жарамсыз деп танылған әскерге шақыру жасындағы жастар үлесі. 8. Денсаулығы нашарлағанын байқаған жастар үлесі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жастардың өлім-жітім деңгейі. 2. Психикалық және мінез-құлық ауытқулары үлесі. 3. Маскүнемдікке шалдығу үлесі. 4. Есірткіге тәуелділер үлесі. 5. АИТВ инфекциясының таралу көрсеткіштері. 6. Жаһандық әл-ауқат индексі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Балалардың өлім-жітім деңгейі. 2. Жұқпалы аурулардан өлім. 3. Азық-түлік тапшылығының деңгейі. 4. Аналар өлімінің деңгейі. 5. Тоя тамақ жей алмау. 6. Азық-түлік тапшылығы деңгейі. 7. Ана өлімінің деңгейі. 8. АИТВ/ЖИТС өлім-жітімі. 9. 60 жаста күтілетін өмір сүру ұзақтығы. 10. Өзін-өзі өлтірушілік деңгейі. 11. Инфекциялық емес аурулардан мезгілсіз қайтыс болу.

Үшінші сегмент. Жұмыспен қамту және мүмкіндіктер.

ЖДИ тоғыз индикатордан тұрады (жеті статистикалық индикатор: ҚР ҰЭМ СК бес индикаторы, ҚР

ИДМ бір индикаторы, ҚР Қорғаныс министрлігінің бір индикаторы және екі әлеуметтік көрсеткіш).

8.5-сурет. Жастар индекcін салыстырмалы талдау: жұмыспен қамту және мүмкіндіктер

ИРМ	YDI	YPI
Жұмыспен қамту және мүмкіндіктер	Жұмыспен қамту және мүмкіндіктер	Араласу
<ol style="list-style-type: none"> 1. 15–28 жастағы жастардың жалпы санындағы NEET үлесі 2. Жастар арасындағы жұмыссыздығы деңгейі (15–28 жас). 3. Жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санынан жұмыспен қамтылған жастар үлесі. 4. 15–28 жастағы жұмыс күшінің жалпы санынан өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың үлесі. 5. 15–28 жас аралығындағы жастар арасындағы сыртқы көші-қон деңгейі. 6. Мемлекеттік қолдау шаралары аясында тұрғын үй жағдайын жақсартқан халықтың жалпы санынан өзінің тұрғын үй жағдайын жақсартқан жастар үлесі. 7. Еңбек нарығындағы тұрақтылыққа сенімді жастардың деңгейі. 8. Жастар саясаты саласындағы мемлекеттік қолдау шаралары туралы жастардың хабардар болу деңгейі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. NEET деңгейі. 2. Жастар арасындағы жұмыссыздығы деңгейі. 3. Жасөспірімдердің фертильдік деңгейі. 4. Қаржы мекемесінде шоттың болуы. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жастарды жұмыспен қамту. 2. NEET деңгейі. 3. Діни төзімділік. 4. Азшылықтарға қатысты алалау және зорлық-зомбылық. 5. Жастардың гомосексуалистерге ашықтығы. 6. Жастардың иммигранттарға ашықтығы.

ҮДИ-де қосымша көрсеткіштер – жасөспірімдердің фертильдік коэффициенті және қаржы мекемесінде шоты болуы. Достастыққа қатысушы елдер қатарында Азия мен Африкадағы, сондай-ақ Латын Америкасындағы дамушы елдер барын ескерсек, фертильдік коэффициенті және шот болуы – жастардың даму деңгейін бағалаудың базалық индикаторлары деуге болады.

ҮРІ-де бұл сегмент жастардың қоғамдық-саяси процестерге араласу деңгейі ретінде ескеріледі.

Төртінші сегмент. Саясатқа араласу.

ЖДИ төрт индикатордан тұрады (ҚР АҚДМ екі статистикалық индикаторы және ҚР ОСК, сондай-ақ бір әлеуметтік көрсеткіш).

ҮДИ үш статистикалық индикатордан тұрады.

Ұлттар достастығына 53 қатысушы ел кіреді: Достастықтың ең үлкен елі – Канада, ең кішкентай мемлекеттер – Науру, Самоа, Тувалу және Вануату, сонымен қатар Доминика, Антигуа және Барбуда. Осыған байланысты «Ұлттық жастар саясаты болуы» көрсеткіші осы сегментте маңызды. Мемлекеттік жастар саясаты бұл елдердің бәрінде әзірленген жоқ. Бұл сегменттегі ҮДИ-дегі ең төменгі көрсеткіштер – Мальдив, Бруней, Танзания, Гренада, Малайзия, Пәкістан және Сингапур.

ҮРІ-де бұл сегмент саяси құқықтар сегменті ретінде көрінеді және алты индикатордан тұрады.

8.6-сурет. Жастар индекcін салыстырмалы талдау: саясатқа араласу

ЖДИ	ҮДИ	ҮРІ
Саясатқа араласу	Саясатқа араласу	Саяси құқықтар
<ol style="list-style-type: none"> 1. Жергілікті өкілді органдарға сайланған депутаттардың жалпы санынан жергілікті өкілді органдарға сайланған жас депутаттар үлесі. 2. Кеңестер мүшелерінің жалпы санынан әкімдіктер жанындағы жастар істері жөніндегі кеңестер құрамындағы жастар ұйымдары өкілдері үлесі. 3. Жергілікті бюджеттің жалпы көлемінен мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға бөлінген қаражат үлесі. 4. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда 14–29 жас аралығындағы халықтың риза болу деңгейі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ұлттық жастар саясатының болуы. 2. Сайлаушыларды ұлттық деңгейде оқыту бағдарламасының болуы. 3. Көпшілік алдында пікір білдіру мүмкіндігі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жиналыстар/бірлестіктер бостандығы. 2. Пікір еркіндігі. 3. Саяси құқықтар. 4. Жеке меншік құқығы. 5. Парламенттің жас мүшелері. 6. Жастардың полицияға сенімі.

Бесінші сегмент. Азаматтық араласу.

ЖДИ екі индикатордан тұрады (ҚР БҒМ бір статистикалық индикаторы және бір әлеуметтік көрсеткіш).

ҮДИ Гэллап институтының екі әлеуметтік ин-

дикаторынан тұрады, ол жыл сайын азаматтық араласу талдау үшін елдер бойынша деректерді ұсынады.

ҮРІ талдау кезінде бұл сегмент ескерілмейді.

8.7-сурет. ЖДИ және ҮДИ салыстырмалы талдау: Азаматтық қатысу

ЖДИ	ҮДИ
Азаматтық араласу	Азаматтық араласу
<ol style="list-style-type: none"> 1. Қоғамдық пайдалы қызметке араласып жүрген ТжКБ және ЖОО студенттері үлесі (волонтерлік, жастар ісі жөніндегі комитеттердің қызметіне қатысу және т.б.). 2. Волонтерлік қызметпен тұрақты айналысатынын растайтын жастардың үлесі (айына бір реттен артық). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Волонтерлік қызметке бөлінетін уақыт мөлшері. 2. Өзара көмек

Алтыншы сегмент. Бос уақыт.

ЖДИ төрт индикатордан тұрады (ҚР БҒМ, ҚР МСМ, «Жастар» ҒЗО бір статистикалық индикаторы, сондай-ақ бір әлеуметтік көрсеткіш).

ҮДИ және ҮРІ талдауында бұл сегмент пен көрсеткіштер ескерілмейді.

8.8-сурет. Жастардың даму индексі: бос уақыт

ЖДИ
Бос уақыт
1. ЖРО қызметін бағалау қорытындылары бойынша жастар ресурстық орталықтарының тиімділік деңгейі. 2. Тиісті жастағы жастардың жалпы санынан қосымша білім берумен қамтылған 14–18 жастағы оқушылар үлесі. 3. Балалар-жасөспірімдер спорт мектептерінде, жоғары спорт шеберлігі мектептерінде, мектеп-интернаттарда, олимпиадалық резерв колледждерінде, олимпиадаға даярлау орталықтарында, олимпиадалық резервті даярлау орталықтарында, балалар мен жасөспірімдердің дене шынықтыру клубтарында, балалар мен жасөспірімдерге арналған клубтарда дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын 14–29 жас аралығындағы жастарды қамту. 4. Жастардың бос уақытын қамтамасыз ету сапасына риза болу үлесі.

Жетінші сегмент. Қауіпсіздік.

ЖДИ үш индикатордан тұрады (ҚР БП ҚСЖАЕК екі статистикалық көрсеткіші, сондай-ақ бір әлеуметтік көрсеткіш).

ҮДИ талдау кезінде бұл сегмент, сондай-ақ бос уақыт сегменті ескерілмейді.

ҮПИ талдауында бұл сегмент әлеуметтік зерттеулер деректерін, сондай-ақ елдің ұлттық статистика комитеттерінің деректерін пайдаланатын алты индикаторды қамтиды.

8.9-сурет. Жастар индексін салыстырмалы талдау: қауіпсіздік

ЖДИ	ҮПИ
Қауіпсіздік	Жеке қауіпсіздік
1. Жәбірленушілердің жалпы санынан/жастардың жалпы санынан жәбірленуші болған (құқық бұзу бойынша) 14–28 жас аралығындағы жастар үлесі. 2. Жалпы құқық бұзу санынан/жастардың жалпы санынан 14–28 жас аралығындағы жастар жасаған құқық бұзу үлесі. 3. Өзін қауіпсіз сезінетін жастар үлесі.	1. Өлтіру деңгейі. 2. Зорлық-зомбылық деңгейі. 3. Қабылданатын қылмыс. 4. Саяси террор. 5. Түнде қауіпсіз серуендеу. 6. Жол-көлік оқиғалары.

ЖДИ – жастардың көңіл-күйін өлшеудің маңызды құралы және мемлекеттік жастар саясаты тиімділігінің негізгі көрсеткіші бола алады. Алайда, бұл кезеңде ЖДИ сапалық сипатында белгілі бір қиындықтар бар. Атап айтқанда, ЖДИ екі негізгі міндеті бар: жастардың даму деңгейін бағалау және мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін өлшеу.

Осыдан келе, ЖДИ жастардың даму деңгейін бағалауға және мемлекеттік органдардың қызметін бағалауға бағытталған. Сонымен қатар, бүкіл әлемде жастарға қатысты мемлекеттік бағдарламаларды іске асырудың нәтижелері мен әсер ету деңгейін бақылау әдетке айналған. Таңдалған ЖДИ индикаторлары екі бөлек міндетті бағалайды, сондықтан индекстің көп функциясы ЖДИ жалпы тиімділігіне әсер етеді.

Мемлекеттік органдардың жастар бағыты бойынша қызметін талдау үшін индикаторларды пайдалану индикатордың жалпы тиімділігіне әсер етеді. Мемлекеттік саясаттың жастарға әсерін бағалауға назар аудару, яғни жастар ортасындағы көрсеткіштердің өзгеруін тікелей бақылау ұсынылып отыр.

Жастардың дамуын бағалау үшін таңдалған индикаторлардың көпшілігі серпінді емес екенін

және өзгерістер тек ұзақ мерзімді кезеңде ғана көрініс табуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Серпінді және жоғары сезімтал көрсеткіштерді пайдалану жастар ортасындағы өзекті өзгерістерді көрсетеді, бұл мемлекеттік органдарға мемлекеттік жастар саясатын тиімді іске асыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ жастардың өзекті проблемаларын шешуге жұртшылықтың қызығушылығын арттырады.

8.5 Жастар саясатын іске асырудың халықаралық тәжірибесі

Әлемде шамамен 1,8 млрд жас адам тұрады – бұл адамзат тарихындағы ең үлкен сан⁵⁷. 15–24 жас аралығындағы жастар – әлем халқының шамамен 20 %, кейбір елдерде – 50 %-дан асады. Әлеуметтік мобильділікті дамыту және жаңа перспективалар тұрғысынан жастар мемлекеттік институттар тарапынан ерекше назар аударуды талап етеді, атап айтқанда жастар ортасындағы әлеуметтік өзгерістерді басқару процесіне жаңа тәсілдер қажет. Тиімді жастар саясаты үшін трендтерді бақылау жеткіліксіз, оларды құруды үйрену маңызды.

Талдау нәтижесінде **әлемдегі қазіргі жастар**

⁵⁷ «Жастар – 2030» Біріккен Ұлттар Ұйымының жастар стратегиясы – 2030

саясатының жағдайын анықтайтын маңызды сын-қатерлер мен үрдістер анықталды:

- **жас ұрпақ денсаулығының жалпы деңгейінің төмендеуі**, атап айтқанда – репродукциялық әлеуеттің төмендігі, психикалық саулықтың нашарлауы;

- **жалпы білім беру жүйесінің экономикалық еңбек нарығының келешектегі қажеттіліктерге сәйкес келмеуі** және соның салдарынан жас мамандардың кәсіби жарамсыз болуы;

- жастар жұмыссыздығының және жастар ортасының маргиналдануы мен қылмысқа бейімделуіне әкеп соғатын **НЕЕТ санатындағы жастар үлесінің артуы**;

- **жастардың әлеуметтік көңіл-күйі деңгейінің төмендеуі**, келешекке деген сенім болмауы;

- дәстүрлі әлеуметтік байланыстар мен институттардың кетуімен сипатталатын саяси және **экологиялық наразылықтың өсуі**.

Бұл тұрғыда әр мемлекеттің әлеуметтік-саяси дамуының маңызды құрамдас бөлігі саналатын мемлекеттік жастар саясаты (*бұдан былай – МЖС*) алдыңғы қатарға шығады. Әр мемлекет саяси дәстүрлерге, тарихи алғышарттарға және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға сүйене отырып, жастармен жұмыс істеуде өз көзқарасын қалыптастырады. Жастар саясатын шартты түрде үш түрге бөлуге болады:

1. Жоғарыдан төменге қарай сатылы – жастар саясатын толығымен мемлекеттік органдар қалыптастырады және жүзеге асырады, жастар саясатты қолданудың енжар объектісі ретінде әрекет етеді. Бұл модельдің негізгі сипаттары:

- **Мемлекет** жастар бағдарламаларын жоспарлау және орындау үшін бар жауапкершілікті өз мойнына алады. Нәтижесінде жастар күтумен өмір сүреді (енжар объект позициясы) немесе мемлекеттен өз қажеттіліктерін өтеуді талап етеді (белсенді объект позициясы).

- **Жастар саясаты көбінесе декларациялық**. Мемлекеттік бағдарламалар ағымдағы жағдайды мерзімінен бұрын зерттеусіз, жас ұрпақтың нақты қажеттіліктерін талдаусыз жазылады. Жастармен кері байланыс арналары жоқ.

- **Идеологияның тиімділіктен басым болуы**. Жас жігітке ерте жастан бастап мұраттар мен құндылықтар, дұрыс, дәстүрлі мінез-құлық нормалары сіңіріледі.

Жастар саясатының осы түріне мысал ретінде екі мемлекет – **Қытай мен Әзірбайжанды** қарастыруға болады.

ҚХР-да жастар саясаты жөніндегі басты мем-

лекеттік орган – Қытай жастарының коммунистік одағы. Жастармен жұмыс істеу жөніндегі жалпы тұжырымдамалық құжат жоқ, бірақ 200-ден астам мемлекеттік бағдарлама қабылданды. Олардың негізгі мақсаты – коммунистік идеология мен «қытай ерекшелігі бар социализмді» ілгерілету.

Базалық қағидаттар – жоғары біліммен 100 пайыз қамту және еңбек қызметіне тарту. Бүкіл ел аумағында еңбек лагерлері жұмыс істеп жатыр, ал студенттер демалыста далада жұмыс істеуге міндетті. ЖОО түлектерін экономикалық артта қалған провинцияларға «ерікті түрде» жіберу бағдарламалары жұмыс істейді. Ірі кәсіпорындардан мемлекеттік тапсырыс реттелген.

Әзірбайжанда жастармен жұмыс орталық идея – әзірбайжан ұлтының өркендеуі төңірегінде құрылып келеді. Жалпы, жастар саясатының айқын ұлтшылдық сипаты бар, өйткені халықтың 92 % әзірбайжан ұлтынан, ал азшылықтар үлесі 2 %-дан аспайды (лезгиндер 2 %, орыстар 1,4 %, армяндар 1,4 %).

Бес жылдық мерзімге есептелген үшінші мемлекеттік бағдарлама – «2017–2021 жылдардағы әзірбайжан жастары» қабылданды. Негізгі қағидаттары: мемлекеттілікті және әзірбайжандық бірегейлікті қолдау, әзірбайжан халқының тарихына, оның мәдени мұрасына, мемлекеттік тілге, патриотизмге сүйеніп ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға құрмет көрсету.

2. Жастар саясатының өтпелі түрі – жастар саясатын іске асыру үшін өңірлік және жергілікті деңгейлерде мемлекеттік желі құрылады, оның орталығы бейінді министрлік жанынан құрылады, жастар мемлекеттік қызметтердің «клиенті» ретінде әрекет етеді. Бұл модельдің негізгі сипаттары:

- Мемлекет проблемалы топтарға ғана емес, бүкіл жастарға «инвестиция құяды».

- Жастар арнайы құрылатын мекемелерде «клиенттер» рөлін атқарады. Нәтижесінде – проблемаларды шешуге жастарды араластырудың салыстырмалы түрде төмендігі, ересек өмірге дайын болмау.

- **Ғылыми-зерттеу орталықтарының үлкен рөлі**. Мемлекет үнемі «тізгінді қолында ұстайды», жағдайды бақылайды. Зерттеу нәтижелері бойынша түзетулер енгізіліп, жастар жұмысының жыл сайынғы жоспары жазылады.

Жастар саясатының бұл түріне мысал – **Германия, Франция және Жапония**.

Еуропалық Одақтың өзегі – **Германия мен Франция** – жастармен жұмыс істеуде ұқсас көзқарасты ұстанады. **Германияда** жұмыс істейін жүйе: Отбасы, қарттар, әйелдер мен жастар істері министрлігі жанындағы бөлім, федералдық жер-

лерде – басқару, жергілікті коммуналдық деңгейлерде – басқарма. Францияда республика деңгейінде (Ұлттық жастар кеңесі), департаменттер мен жергілікті муниципалитеттерде жұмыс істейтін жастар кеңестері желісі құрылды.

Бюджет қаражатын бөлгенде басым үлесі – 60 % – жергілікті бөлімшелерге, 30 % – өңірлік бөлімшелерге жіберіледі, тек 10 % орталық аппаратта қалады.

Еуропадағы жастар бағдарламалары елеулі ғылыми-әдістемелік негізде әзірленуде. Германияда 200-ден астам ғылыми орталық пен мекемелер жұмыс істейді, олардың ішіндегі ең ірісі – Неміс жастар институты. Деректер көлемі жиналып, талданады және министрлік жанындағы жастар бөлімі жыл сайынғы жастар саясаты жөніндегі федералдық жоспарды әзірлейді.

Францияда зерттеулер ұлттық жастар және халыққа білім беру институтының қолдауымен жүзеге асырылады. Университеттердегі департаменттер, Француз әлеуметтанушылар қауымдастығы, сондай-ақ бүкіл ел аумағында 10-ға жуық әлеуметтанулық зертхана белсенді қатысады.

Жапонияда жастар саясаты әлеуметтік сын-қатерлерге жауап болды: жаһанданумен бірге елге ұрпақтар дағдарысы келді, жас жапондар консерватизм мен үлкендердің ұжымшылдығына күмән келтіре бастады. Әлеуметтанулық зерттеулер көрсеткендей, жастармен жұмыс істеу принциптерін тез арада өзгерту керек. 2003 жылы мемлекеттік жастар бағдарламасының негізгі мақсаты ұжымдылықты дамыту болса, 2010 жылы бұл тәсіл айтарлықтай дамыды, мақсат «әр жеке азаматты құптайтын инклюзив қоғам құру» болып өзгерді.

Жапонияда Жастарды зерттеу институты, сондай-ақ университеттердің академиялық топтарын біріктіретін және үш жылда бір рет жастарға шолу жасайтын «Жапон жастарын зерттеу» тобы жұмыс істейді.

3. Төменнен жоғары бастамалары бар жастар саясатының деңгейлес түрі – мемлекеттің рөлі барынша азайтылды, жастар саясаты саласындағы мемлекет пен азаматтық қоғам құрылымдары тең болды.

Бұл модельдің негізгі сипаттары:

• **Жастарға оған тікелей қатысы бар міндеттерді атқару жүктеледі.** Жастарға таңдау жасауға, қателесуге және тәжірибе жинауға мүмкіндік пен қажеттілік беріледі. Мемлекет жастардың жасампаздық белсенділігін грант және субсидия беру арқылы жүйелі қолдау көрсетеді, көтермелейді.

• **Жастар – жастар саясаты мен жастар бағдарламаларын жоспарлау мен бағалауда толық құқылы қатысушы.** Жастар өзінің әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын арттыру үшін жеке жауапкершілікті мойнына алады. Жастардың үлесі маңызды және құнды деп танылады.

• **Әлеуметтік бағдарламалар белгілі бір жерде сұраныстар үшін жобалық негізде жасалады.** Бірыңғай мемлекеттік бағдарлама немесе стратегия жоқ.

Жастар саясатына мұндай көзқарас **АҚШ, Ұлыбритания, Швецияда** қолданылады.

АҚШ-та жастарды қолдау мен қорғауға бағытталған 300-ден астам бағдарлама жұмыс істейді. Әр ірі елді мекенде нақты бағдарламалар бар. Әлеуметтік бағдарламалардың өзіндік «табиғи таңдауы» туралы айтуға болады. Ең тиімді жобалар жаппай түрге айналып, федералдық үкіметтің қолдауына ие болады.

Ұлыбританияда жастарды өзекті проблемаларды шешу процестеріне араластыру жүйесі жұмыс істейді: Біріккен Корольдіктің Жастар парламенті, өңірлік жастар кеңестері және «жастар пікірін» білдіруге арналған құрылымдар (local youth voice structures) бар. Мақсаты – жастарды жастар саясатының өзіндік «дизайнына» ынталандыру.

Швецияда жастар саясаты азаматтық қоғам институттары мен мемлекеттің теңдік стратегиясына сүйенеді, қатаң реттеу, бірыңғай ұлттық бағдарламалар мен жоспарларды әзірлеу тәжірибесі жоқ. Жастардың өзін-өзі басқаруы белсенді дамыған: парламент жанында мемлекеттік жастар кеңесі жұмыс істеп тұр. Мұндай кеңестер муниципалдық деңгейде жасалады. Олардың мақсаты – «жастарды неғұрлым маңызды мәселелер бойынша өз пікірін қалыптастыруға шабыттандыру, білім беру, мәдениет, шығармашылық, ұлтаралық қарым-қатынас саласындағы проблемаларды шешу».

Қазірде жастар әлемдік қоғамдастықтың дамуында маңызды рөл атқарады және онымен жұмыс істеу тиімділігі – мемлекеттің табысқа жетуінің көрсеткіші. Жалпы, жастар саясаты саласындағы халықаралық тәжірибені талдау бүгінгі таңда жастар саясатын іске асырудың әдістері мен тәсілдері алуан түрлі, бірақ **қазіргі заманғы жастардың әлеуетін іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасау деген ортақ мақсатты** жүйелі түрде көздейтінін көрсетеді. Дамыған елдердің көбінде жастар саясатын дамыту тәжірибесі алдыңғы кезекте адами капиталды, атап айтқанда, жас ұрпақтың инновациялық әлеуетін дамытуға бағытталған.

Ұсыныстар

1. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне өңірлік ерекшеліктерді, жастардың тұрғылықты жерін ескере отырып, жастардың қажеттіліктерін зерделеу мақсатында тұрақты түрде әлеуметтанулық зерттеулер мен мониторинг жүргізу ұсынылады. Зерттеулерде аймақтық іріктемелерді ұлғайту; дәстүрлі жаппай сауалнамаларды ғана емес, сонымен қатар жастар ортасында болып жатқан белгілі бір процестерге (терең сұхбат, фокус-топтар және т.б.) түсініктеме беруді мүмкін ететін сапалы зерттеу әдістерін қолдану.

2. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне, Білім және ғылым министрлігіне, Ұлттық экономика министрлігіне, Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне жастарды мемлекеттік қолдау шараларын пысықтау, оларды жастардың нақты жас және әлеуметтік топтары үшін мақсатты ету, олардың жастардың қажеттіліктері мен мүддесіне сәйкестігін қамтамасыз ету ұсынылады. Сондай-ақ, COVID-19 пандемиясымен байланысты экономикалық дағдарыстың салдарын ескере отырып, негізгі назарды жұмысқа орналасуға және жаппай кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған жобаларды іске асыруға бағыттау қажет («Жастар практикасы», «Жасыл ел», «Бастау Бизнес», «Жас кәсіпкер» және «Дипломмен – ауылға!» жобалары).

3. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне, Білім және ғылым министрлігіне, «Атамекен» ҰКП Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы аясында іске асырылатын, сарапшылар мен бағдарламаға қатысушылар тарапынан тиімділігі төмен деп бағаланаған «Баршаға арналған кәсіптік-техникалық білім», «Серпін», «Жас кәсіпкер» жобаларын қайта қарау ұсынылады.

4. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне, Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігіне «Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында жұмыс істейтін жастарға жалға берілетін тұрғын үй» жобасын еліміздің қалған 14 өңірі бойынша ауқымдау мүмкіндігін пысықтау ұсынылады.

5. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігіне «Жастарға мейірімді мекен» жастарды дамыту индексінің индикаторлар жүйесін пысықтау және жаңарту ұсынылады, олар осал және күшті тұстарын анықтауға және МЖС іске асыруды жүйелеуге көмектеседі.

6. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, жергілікті атқарушы органдар барлық ЖАО келіскен Қазақстандағы жастар ресурстық орталықтарын дамыту стратегиясын әзірлеуі, ЖРО қызметкерлерінің жалақысын арттыру, қызметін жастардың осал топтарымен (NEET санатындағы жастар, ауыл жастары, заңмен байланыстағы жастар және т.б.) жұмысқа қайта бағыттау, жұмыс сапасын арттыру және ЖРО жұмысына инфрақұрылыммен және әдіснамамен сүйемелдеу механизмдерін қарастыруы қажет.

7. Жергілікті атқарушы органдарға ЖРО қызметіндегі ең танымал бағыттар туралы әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелеріне назар аудару және оларды хабардарлықты арттыру және жастарды көбірек тарту үшін қарқынды дамыту ұсынылады.

Сарапшылардың ұсыныстары мен пікірлері:

«Қазір жастарға арналған шын мәнінде тиімді бағдарламалар өте аз, өйткені бағдарламалардың шарттары жастардың қажеттіліктеріне және олардың мүмкіндіктеріне әрдайым сәйкес келе бермейді, сондай-ақ жастар қолданыстағы бағдарламалар туралы хабардар емес, жастарға арналған бағдарламаларды іске асыру нәтижелері туралы шынайы статистика жоқ, бағдарламаларды іске асыруда жүйелі тәсіл жоқ».

Сарапшы, YEY өкілі.

«Жастар ЖРО-ларға үлкен үмітпен жүгінеді және өкінішке қарай, барлық сұрағына жауап таба алмайды. Өңірдің жастар ресурстық орталықтарының нақты көрсеткіштер бойынша рейтингін жасау қажет. Өйткені, кез келген жас ЖРО туралы білуі керек».

Сарапшы, облыс әкімдігінің өкілі.

«Көшбасшылардың жаңа буынын қалыптастыру қажет. Қала мен аудан жастары арасындағы алшақтықты қысқарту қажет».

Сарапшы, облыс әкімдігінің өкілі.

«Біздің елде көп нәрсе жасалып жатыр, бірақ жастардың бір топтарына ғана жасалады. Бізде NEET санатындағы жастар бар, бірінші кезекте қолдауды солар қажет етеді».

Білім беру саласындағы сарапшы.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі таңда қазақстандықтардың жас буыны мобильділік және білім беру сапасы, денсаулық, кәсіби қабілеттерін іске асыру, экономикалық қауіпсіздік, отбасы сынды өмірдің маңызды әлеуметтік аспектілерін қозғайтын жаңа жаһандық сын-тегеуріндермен бетпе-бет келіп отыр. Өз кезегінде, мемлекеттік институттар тарапынан түрлі қолдау шаралары жасалып жатыр, өйткені жастар – мемлекеттің ең басты стратегиялық ресурсы, бүкіл елдің бәсекеге қабілетіне негіз болатын келешектің ресурсы. Осылайша, жастар саясаты мемлекеттің ішкі саясатының құрамдас бөлігі бола отырып, мемлекеттік институттар мен жалпы қоғамның өзара әрекеттесуі тұрғысынан қазіргі заманғы үрдістерді нақты түсінуді талап етеді.

Жастардың әлеуметтік көңіл-күйін өлшеудің негізгі индикаторларының бірі – «Қазақстан жастары – 2020» ұлттық баяндамасында жас қазақстандықтар өмірінің ең маңызды аспектілері көрсетілді.

Жастардың демографиялық сипаты. Кейінгі бес жылда жастар санының азаюы байқалады, нәтижесінде бұл туу, некеге тұру сынды өзге де әлеуметтік-демографиялық көрсеткіштерге әсер етеді. Сарапшылардың болжамы бойынша, 2025 жылдан кейін жастар саны көбейеді.

Жастардың денсаулығы мен бос уақыты. Бұл салада оң да, теріс те үрдістер бар. Жалпы жастар денсаулыққа күтім жасау және аурудың алдын алу шараларына назар аударады, ал статистикалық деректер жастар арасында АИТВ жұқтырған жастар, сондай-ақ онкологиялық науқастар саны артқанын көрсетеді (2010 жылдан бастап олардың саны 2 екі еселенді).

Жастар өміріндегі білім мен ғылым. COVID-19 коронавирусының таралуына байланысты елде және әлемде болып жатқан оқиғаларды ескере отырып, қашықтан білім беру жастар арасында танымал білім беру практикасының біріне айналып келеді. Алайда, жастардың көпшілігі дәстүрлі оқуды қолайлы көреді, әдеттегідей оқыған ыңғайлы және қызықты, өйткені жеке қарым-қатынас бар.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мамандық таңдау барған сайын дараланып келеді – мамандық таңдаудағы басымдық мамандыққа деген жеке әуестікке

және ата-ананың пікіріне сәйкес беріледі. Өмірдегі кей жағдайлар, келешектегі жоғары жалақы және мамандыққа деген сұраныстың да аз болса да әсері бар. Сонымен бірге, еңбек нарығындағы сұранысқа сәйкес келмеу проблемасы жастар жұмыссыздығының кең таралған себептерінің бірі болып қала береді.

Қазіргі жастардың құндылық бағдарлары мен мүддесі. Бірнеше жыл бойы жастардың құндылық жүйесінің негізін үш жетекші құндылық – отбасы, денсаулық және достар құрап келеді. Бұл ретте жастардың билік, қоғамдық тану және шығармашылыққа деген ниеті жоқ дерлік.

Қоғамдық-саяси процестердегі жастар. Назылықтың маңызды факторлары респонденттерді бәрінен көп алаңдататын проблемалар екені анықталды. Осылайша, жастардың қоғамдық наразылық акцияларына қатысуына себеп, ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық проблемалар болуы мүмкін, мысалы, күнкөріске қажет өнімдер бағасының өсуі, жұмыстан босату және қысқарту, білім беру мекемелеріндегі және тұрғын проблемалары, медицина мекемелері қызметкерлерінің немқұрайлығы мен төмен кәсібилігі, әртүрлі төлемдердің кешіктірілуі, негізсіз айыппұлдар, несиелер немесе ипотека бойынша төлемдердің жоғарылауы. Респонденттердің аз бөлігінде биліктің іс-әрекеттеріне наразылық, әділетсіз сот шешімдері, этностық құқық бұзылуына байланысты саяси проблемалар себеп болуы мүмкін. **Респонденттердің жартысы (50,9 %) ешқандай жағдайда наразылық акциясына қатыспайтынын айтты.**

Жастар арасындағы қылмыс. Жалпы, жастар, оның ішінде жасөспірімдер арасындағы қылмыс деңгейі бірнеше жылда төмендеу үрдісін көрсетеді. Қылмыс жасаған жастар арасындағы негізгі контингент – жұмыссыздар, бұл жұмыспен қамту мәселесін шешу жастар арасындағы қылмыс деңгейін төмендетуге оң әсер етуі мүмкін деген қорытындыға әкеледі. Жастар арасындағы қылмыстың төмендеуіндегі маңызды факторлар – жастардың бос уақытын қамтамасыз ету, отбасы тарапынан тәрбие жұмысы, өскелең ұрпақтың моральдық негіздерін нығайту, маскүнемдікке қарсы күрес мәселелері.

Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігі. Респонденттердің үштен екісі мемлекеттің жастар саясатына оң баға беріп отыр. Жас респонденттердің пікірінше, мемлекеттік жастар саясаты саласы жастардың қабілеттері мен мүмкіндіктерін жүзеге асыруына қатысты әлеуметтік және экономикалық мәселелер кешенін қамтуға тиіс. Атап айтқанда, жұмысқа орналастыру, жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету және жоғары білімге қол жеткізу мен сапасын арттыру мәселелері.

Ағымдағы жылы коронавирустың таралуына қарсы күрес және одан кейінгі шектеу шаралары жағдайында пандемиядан туындаған дағдарыстың әлі де жалғасып келе жатқан әсерін ескере отырып, жастардың ертеңгі күнге деген сенімділігіне ерекше назар аударылды. 2020 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген әлеуметтанулық

зерттеу деректері **жастар келешекке сеніммен қарайтынын көрсетеді.** Осылайша, сауалнама барысында **респонденттердің 46,2 % келешекке «бәрі жақсы болады деген үмітпен» қарайтынын айтты.** Жас азаматтардың 35,2 % келешекке сеніммен қарайды. Алайда, респонденттердің арасында скепсиске толы пікірлер де болды: **респонденттердің 11,8 % сенімсіздік білдірді.** Сондай-ақ алаңдаулы және пессимистік көңіл-күй анықталды: жастардың 4,3 % келешегіне «үреймен және үмітсіздікпен» қарайды. Қойылған сұраққа жауап беруге қиналған респонденттер де болды (2,7 %).

Қазіргі заманғы қазақстандық жастар – өз даму жолын іздейтін сенімді, мобильді, тәуелсіз жастар. Жоғары мемлекеттік деңгейде жас қазақстандықтардың дауысы маңызды екені әрдайым айтылып жүр.

«Қазіргі, жоғары бәсекеге қабілетті әлемде ешкімге туа сала табысқа жетесің деп кепілдік берілмейтіні анық. Ол, ең алдымен, білімді арттыру жолындағы тұрақты жұмысты талап етеді. Білім, әрине, маңызды. Бірақ бұл тек алға жылжудың бастапқы сызығы. Өмір бойы үйрену керек, ешқашан тоқтамаңыздар. Әр жаңа жетістік – жаңа бастама. Адамның әлеуеті шексіз. Қазақстан жастарының мемлекетті дамытудың негізгі мәселелеріне қатысты нақты азаматтық позициясы бар, оны ашық білдіретіні қуантады. Менің ойымша, бұл дұрыс тәсіл. Біз жас отандастарымызға әрдайым құлақ асамыз».

Қазақстан Республикасы Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев,
Жастар жылының салтанатты жабылуы,
2019 жылғы 10 желтоқсан

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда тұжырымдамалық бағдарламалар мен жобалардың айтарлықтай құқықтық базасы құрылды, олардың мақсаты жастардың қабілеті мен мүмкіндіктерін жүзеге асыруы үшін әлеуметтік-экономикалық жағдай жасау болды. Әр мемлекеттік бағдарлама жеке салада, соның ішінде әлеуметтік қамсыздандыру, жастарды жұмыспен қамту, білім және ғылым, жастар кәсіпкерлігі және бастамаларды қолдау саласында нақты нәтижелерге бағытталған. Мемлекет тарапынан жастар саласындағы стратегиялық шараларды жоспарлы іске асыру маңызды нәтижелерге ұлттық деңгейде ғана емес, жаһандық деңгейде де қол жеткізу-

ге мүмкіндік берді. Бүгінгі таңда Қазақстан жас халықтың сауаты индексі бойынша әлемде 155 мемлекеттің ішінде 15-орында. NEET санатындағы қазақстандық жастар үлесі Еуропадағы орташа көрсеткіштен 7,4 % төмен, 12,9 болып отыр. Дамудың басқа да индекстелетін параметрлері жүргізіліп жатқан мемлекеттік жастар саясатының тиімділігін көрсетеді.

Жалпы, елімізде жастарды дамыту мен мүмкіндіктерін іске асыру үшін қолдау және жағдай жасау келешекте мультипликативтік әсері болатын және қазақстандық ұлттың бәсекеге қабілетін күшейтуге ықпал ететін басты инвестициялық құрал деген түсінік бар.

ДЕРЕККӨЗ ТІЗІМІ

1. Жұмыспен қамту орталықтарын тиімдірек етудің 5 әдісі. Анна Альшанская. zakon.kz. Мына жерде: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32106379
2. Boteu, Saltanat (2017) Perceptions of Volunteering Experiences of Young Volunteers in Kazakhstan. Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences. Мына жерде: [https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu %20Final %20Thesis %20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu%20Final%20Thesis%20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
3. DIGITAL 2020: KAZAKHSTAN. Simon Kemp. Мына жерде: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-kazakhstan>
4. «NUR OTAN» партиясы төрағасының бірінші орынбасары Бауыржан Байбектің эксклюзив сұқбаты. Мына жерде: https://www.youtube.com/watch?v=woYoZH7zOYo&feature=emb_logo
5. PISA. <https://www.oecd.org/pisa/>
6. «Жастар арасындағы суицид проблемасы және профилактикасы» талдамалық баяндамасы, «Жастар» F30, 2020
7. «Қазіргі Қазақстан жастарының көші-қон көңіл-күйі» талдамалық есебі, «Жастар» F30, 2020
8. Қазақстандағы жұмыссыздық; проблема өршіп келеді. Айман Жусупова. 2019. Ekonomist. Мына жерде: <https://ekonomist.kz/zhussupova/problema-stanovitsia-ostree/>
9. 250 мыңнан астам қазақстандық оқымайды және жұмыс істемейді. Арсен Аскаров. 2019. Капитал. Мына жерде: <https://kapital.kz/economic/82408/boleye-250-tysyach-molodykh-kazakhstansev-ne-rabotayut-i-ne-uchat-sya.html>
10. Брюхина Е.В., Сафронов О.В., Слуднова Ф.Ф. Жасөспірімдердегі жүктілік. Репродуктивті денсаулыққа әсері // Акушерлік және гинекология – 2003, № 1. – 37-б.
11. Қазақстанда күн сайын 150 жұп ажырасады, Мына жерде: [https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-ezhednevno-ravodyatsya-150-par](https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-ezhednevno-razvodyatsya-150-par)
12. Волонтерлер қозғалысына 50 мыңнан астам адам тартылды – А. Галимовамен сұхбат. Жарияланған күні: 2020 жылғы 18 қаңтар. Мына жерде: <http://government.kz/ru/news/interviews/v-volonterskoe-dvizhenie-vovlecheny-svyshe-50-tys-chelovek-intervyu-s-a-galimovoy>
13. Дүниежүзілік психикалық саулық күні. Мына жерде: <https://ria.ru/20151010/1298818815.html>
14. Жоғары оқу орындарының түлектеріне мамандығы бойынша жұмыс табу қиын. Кім кінәлі? Ербол Казистаев. 2019. InformBuro. Мына жерде: <https://informburo.kz/stati/vypusknikam-vuzov-slozhno-nayti-rabotu-po-specialnosti-kto-v-etom-vinovat.html>
15. Жұмыссыздыққа қарсы іс. Жастар кәсіпкерлігінің болашағы бұлыңғыр. Айман Жусупова. 2019. Ekonomist. Мына жерде: <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrabotitsy-perspektivy/>
16. «Жастар саясаты саласындағы стратегиялық құжаттарды әзірлеу және іске асыру жөніндегі халықаралық тәжірибе» баяндамасы. Нұр-Сұлтан, 2020. 34-38 бб.
17. Ерлан Қарин: Президенттік бағдарламаның 150 жас резервiсi жаңа лауазымдарға ие болды. Жарияланған күні: 2020 жылғы 23 шілде. Мына жерде: https://www.inform.kz/ru/erlan-karin-150-molodyh-rezervistov-prezidentskoj-programmy-poluchili-novye-dolzhnosti_a3675756
18. Қазақстанның Тұңғыш Президентінің төрағалығымен «Nur Otan» партиясы Саяси кеңесі бюросының отырысы өтті. Жарияланған күні: 2020 жылғы 05 наурыз. Мына жерде: <https://elbasy.kz/ru/news/2020-03/zasedanie-byuro-politicheskogo-soveta-partii-nur-otan-pod-predsedatelstvom-pervogo>
19. ӘО картасы: Қазақстанда халықтың әлеуметтік осал топтарымен қалай жұмыс жүргізеді? Айман Жусупова. 2020. Мына жерде: <https://ekonomist.kz/zhussupova/karta-su/>
20. Ларюшева Т. М., Лебедева Т. Б., Баранов А. Н. «Жас әйелдердегі жүктілік және босану ерекшеліктері», Акушерлік және әйелдер аурулары журналы, Том LXI 1|2012 ж., 106-112 бб.
21. «Жастар–2030» Біріккен Ұлттар Ұйымының Жастар стратегиясы. Мына жерде: https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2014/09/WEBR-UN-Youth-Strategy_Booklet_Russian-for-WEB.pdf
22. Жастар ресурстық орталықтары: өмірлік дағдыларға оқыту және құзыреттіліктің жаңа моделі. Мына жерде: <https://strategy2050.kz/ru/news/53130/>
23. Қазақстандағы жастардың еңбек нарығы: кім сұранысқа ие, ал кім тыс қалды? 2019. Анна Альшанская. Central Asian Bureau for Analytical Reporting.
24. Қазақстандықтардың ажырасу себептері анықталды, <https://liter.kz/23250-2/>
25. «Қазақстан жастары–2019» ұлттық баяндамасы. Мына жерде: [https://eljastary.kz/storage/Нац %20доклад %202019](https://eljastary.kz/storage/Нац%20доклад%202019)
26. Қазақстан Республикасында жастар жылының ашылуы. ППВК. Жарияланған күні: 2019 жылғы 25 қаңтар. Мына жерде: <http://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/66-otkrytie-goda-molodezhi-v-respublike-kazakhstan>
27. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының ресми сайты. Suicide: Key facts. Мына жерде: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/suicide>
28. Бас прокуратураның Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ресми сайты. Статистика: ІІМ жиынтық есебі. Мына жерде: <https://qamqor.gov.kz>
29. Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы-Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. Мына жерде: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana
30. Қазақстандағы бедеулік мәселесін 5 жыл ішінде шешпек. Мына жерде: <https://almaty.tv/news/meditsina/1552-problemu-besplodiya-v-kazahstane-khotyat-reshit-v-techenie-5-let>
31. «Жастар корпусын дамыту» жобасы. Жастардың осал топтарынан бенефициарлардың әлеуметтік-демографиялық портреті және жұмыс форматтары бойынша ұсынымдар бойынша талдамалық есеп, Нұр-Сұлтан, 2019
32. Райс Ф., Долджин К. Жасөспірімдер мен жеткіншектер психологиясы. – Питер, 2012. – 614 б.
33. Тоқаев әйелдер мен жастардың 30 % партиялық тізімін құруды ұсынды. Жарияланған күні: 2019 жылғы 20 желтоқсан. Мына жерде: <https://kaztag.kz/ru/news/formirovat-partiynye-spiski-na-30-iz-zhenshchin-i-molodezhi-predlozhi-tokaev>

Министерство информации
и общественного развития
Республики Казахстан

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

2020

«МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА» НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДОКЛАД

ВЫРАЖЕНИЕ ПРИЗНАТЕЛЬНОСТИ

Эксперты Научно-исследовательского центра «Молодежь» по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан подготовили и выпустили восьмое издание Национального доклада «Молодежь Казахстана».

Национальный доклад – это результат комплексной работы и тесного взаимодействия экспертов и представителей различных отраслей на всех уровнях. Национальный доклад формируется на основе последних научных исследований, анализа актуальных официальных статистических данных государственных органов, а также с учетом результатов социологических исследований текущего года.

Благодаря совместной работе представителей Министерства информации и общественного развития РК, в частности Комитета по делам молодежи и семьи МИОР РК, Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру» в структуру Национального доклада «Молодежь Казахстана – 2020» был внесен ряд актуальных нововведений.

В текущем году к разработке восьми глав Национального доклада, помимо экспертов НИЦ «Молодежь», были привлечены шесть независимых отечественных экспертов:

- *Гульмира Женистиковна Удербаетова*, кандидат медицинских наук.
- *Жаксылык Муратович Сабитов*, доктор PhD в области политических наук.
- *Айман Сабитовна Жусупова*, кандидат политических наук.
- *Алуа Сериковна Жолдыбалина*, доктор PhD в области политических наук.
- *Салтанат Амангельдиевна Ермаханова*, кандидат социологических наук.
- *Мади Амангельдыевич Шакенов*, доктор PhD в области юридических наук.

Мы гордимся каждым привлеченным экспертом и выражаем глубокую признательность за уделенное время и ответственный подход к разработке каждой главы Национального доклада.

Особую благодарность выражаем центральным государственным и местным исполнительным органам за своевременное предоставление актуальных статистических данных по различным направлениям, а также в разрезе каждого из 17 регионов нашей страны.

Главная особенность Национального доклада заключается в том, что он составлен с учетом позиций молодежи как социально-демографической группы. Учет мнений молодежи – это результат ежегодных социологических исследований.

В текущем году были использованы массовые социологические исследования: «Молодежь Казахстана», «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике», «Миграционные настроения молодежи современного Казахстана», а также фокус-групповое социологическое исследование «Проблема и профилактика суицида в молодежной среде».

Выражаем благодарность команде социологов за возможность проведения глубинного анализа процессов по итогам социологических исследований.

В предварительном обсуждении содержательной части проекта Национального доклада, а также в обсуждении итогового проекта приняли участие представители государственных органов, отечественные ученые и эксперты, а также представители общественных организаций. Хотим выразить особую признательность за ваши комментарии и рекомендации, которые внесли значимый вклад в улучшение проекта Национального доклада.

**С благодарностью,
коллектив авторов доклада «Молодежь Казахстана – 2020»**

ОГЛАВЛЕНИЕ

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ.....	138
ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ.....	139
ГЛАВА 1. Демографические характеристики молодежи.....	148
1.1 Численность молодежи в возрасте от 14 до 29 лет.....	149
1.2 Половозрастная структура молодежи.....	151
1.3 Рождаемость, смертность, брачность и разводимость среди молодежи.....	152
1.4 Особенности процессов внешней и внутренней миграции молодежи.....	155
Рекомендации.....	159
ГЛАВА 2. Здоровье и досуг молодежи.....	160
2.1 Охрана здоровья молодежи в системе здравоохранения.....	161
2.2 Социально-значимые болезни молодежи.....	161
2.3 Репродуктивное здоровье молодежи.....	166
2.4 Психическое здоровье молодежи.....	168
2.5 Физическая активность и досуг молодежи.....	171
Рекомендации.....	176
ГЛАВА 3. Образование и наука в жизни молодежи.....	177
3.1 Право на образование: доступность, качество, использование инноваций в образовательной среде.....	179
3.2 Творческая молодежь: профессиональная подготовка и условия для развития.....	183
3.3 Инклюзивное образование.....	184
3.4 Роль неформального образования.....	185
3.5 Молодежь в науке.....	187
Рекомендации.....	190
ГЛАВА 4. Социально-экономическое положение молодежи.....	191
4.1 Участие молодежи в социально-экономическом развитии страны: обзор тенденций и анализ занятости молодежи на рынке труда.....	192
4.2 Развитие предпринимательства в молодежной среде: опыт и проблемы.....	196
4.3 Состояние и возможности социально уязвимой категории молодежи.....	198
4.4 Международный и казахстанский опыт по снижению молодежи категории NEET.....	201
Рекомендации.....	204

ГЛАВА 5. Ценностные ориентации и интересы современной молодежи.....	206
5.1 Современная молодежь как социокультурный феномен: тренды и интересы..	207
5.2 Ценностные ориентиры молодежи, способствующие развитию гражданского общества.....	209
5.3 Духовная модернизация общества: влияние реализации программы «Рухани жаңғыру» на ценностные установки молодежи.....	212
5.4 Религиозное мировоззрение молодежи: анализ и оценка влияния деструктивных идей на молодежь.....	213
5.5 Межэтническое взаимодействие в молодежной среде.....	215
Рекомендации.....	217
ГЛАВА 6. Молодежь в общественно-политических процессах.....	219
6.1 Гражданская активность молодежи: тенденции и возможности развития....	220
6.2 Вовлеченность молодежи в политические процессы.....	225
6.3 Год волонтера: анализ развития волонтерского движения в молодежной среде.	229
Рекомендации.....	232
ГЛАВА 7. Преступность в молодежной среде.....	233
7.1 Преступность в молодежной среде: состояние и тенденции.....	234
7.2 Преступления, совершенные несовершеннолетними.....	236
7.3 Преступления, совершенные против несовершеннолетних.....	238
7.4 Международный опыт по профилактике правонарушений среди молодежи...240	
Рекомендации.....	242
ГЛАВА 8. Молодежная политика как фактор устойчивого развития государства..	244
8.1 Анализ хода реализации программ и проектов, направленных на поддержку молодежи.....	245
8.2 Роль молодежных объединений и организаций в реализации молодежной политики.....	249
8.3 Состояние и перспективы развития молодежных ресурсных центров.....	251
8.4 Индекс развития молодежи.....	253
8.5 Международный опыт реализации молодежной политики.....	256
Рекомендации.....	260
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	261
СПИСОК ИСТОЧНИКОВ.....	263

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ

NEET	Not in Education, Employment, or Training
PISA	Programme for international student assessment
YDI	Youth Development Index
YPI	Youth Progress Index
АДГС РК	Агентство РК по делам государственной службы Республики Казахстан
БНС АСПиР РК	Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК
ВИЧ	Вирус иммунодефицита человека
ВКО	Восточно-Казахстанская область
ВОЗ	Всемирная организация здравоохранения
Вуз	Высшее учебное заведение
ГМП	Государственная молодежная политика
ГОБМП	Гарантированный объем бесплатной медицинской помощи
ГСМ	Горюче-смазочные материалы
ДТП	Дорожно-транспортное происшествие
ДЮСШ	Детско-юношеские спортивные школы
ЕНТ	Единое национальное тестирование
ЗКО	Западно-Казахстанская область
ИРМ	Индекс развития молодежи
КВН	Клуб веселых и находчивых
КИОР «Рухани жаңғыру»	Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру»
КПСисУ ГП РК	Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан
МВД РК	Министерство внутренних дел Республики Казахстан
Минздрав РК	Министерство здравоохранения Республики Казахстан
МИО	Местные исполнительные органы
МИОР РК	Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
МРЦ	Молодежные ресурсные центры
НИЦ «Молодежь»	Научно-исследовательский центр «Молодежь»
ООН	Организация Объединенных Наций
ОЭСР	Организация экономического сотрудничества и развития
ППС	Профессорско-преподавательский состав
СКО	Северо-Казахстанская область
СНГ	Содружество независимых государств
СПИД	Синдром приобретенного иммунодефицита
ТиПО	Техническое и профессиональное образование
ЦГО	Центральные государственные органы
ЦЗН	Центры занятости населения
ЭКО	Экстракорпоральное оплодотворение

ОСНОВНЫЕ ВЫВОДЫ

Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2020» является основным научным исследованием о социальном положении и самочувствии молодежи. На основе результатов специальных замеров общественного мнения, проведенных Научно-исследовательским центром «Молодежь» в 2020 году, а также экспертных оценок и анализа международных трендов формируется целостная картина того, чем и как сегодня живет современная казахстанская молодежь.

В 2020 году впервые был проведен **сравнительный анализ динамики развития молодежи в разрезе 5-10 лет** (2010, 2015, 2019), что позволило отследить более глубинные тренды в молодежной среде.

В каждой главе доклада изучено и отображено влияние мировой пандемии коронавирусной инфекции COVID-19 на состояние и жизнедеятельность казахстанской молодежи. Даны ответы на вопросы, почему те или иные показатели менялись.

В ежегодном Национальном докладе проведен **комплексный анализ государственных мер поддержки молодежи**, а также впервые был использован метод «тайный покупатель». Определен уровень удовлетворенности реализацией государственных программ и проектов поддержки молодежи на основе мнения 2000 молодых людей от 14 до 29 лет, непосредственных участников проектов и экспертов из числа администраторов бюджетных программ.

В Национальном докладе на основе актуальных данных составлен **«Портрет современного казахстанца»**, который отражает состояние молодежи «в цифрах», **выявлены актуальные тренды в молодежной среде**, основанные на прогнозах мировых и отечественных экспертов.

Помимо традиционных направлений, было изучено несколько новых социальных тем, не исследованных в предыдущие годы. Впервые были затронуты такие важные аспекты жизни молодых людей, как репродуктивное, психическое здоровье. В вопросах образования, также впервые, был представлен анализ развития инклюзивного и неформального образования, которым в последние годы уделяется пристальное внимание со стороны государства.

По восьми направлениям Национального доклада были подготовлены соответствующие практические рекомендации и предложения. Конкретные меры были выработаны на основе обсуждения экспертного сообщества, фокус-групповых исследований. Рекомендательный блок подготовлен с учетом **более 100 рекомендаций экспертов** из научной сферы, НПО, государственных структур.

Новизна и актуальность Национального доклада «Молодежь Казахстана – 2020» заключается в том, что в этом документе эксперты пытаются найти и ответить на вопросы о том, чем и как государство и гражданское общество могут помочь молодым людям.

Демографические характеристики молодежи

Тренд на сокращение молодежи Казахстана является результатом демографической ямы 90-х годов. За последние **10 лет количество молодежи в стране уменьшилось на 16,3 %** (-735 389 человек). В структуре общего населения страны доля молодежи уменьшилась на 7,5 %. При этом количество молодежи по регионам распределяется неравномерно. **Численность молодежи в южных регионах преобладает над северными**. В трех южных регионах страны проживает 33,3 % (1 252 399 человек) от общего количества молодежи в стране: в Туркестанской области 12,4 %, г.Алматы 10,5 % и Алматинской области 10,4 %.

На начало 2020 года количество молодых людей **в старшей возрастной группе 24-28 лет составляет 37,6 %** от общего количества молодежи, младшая возрастная группа 14-18 лет – 32,5 %, 19-23 лет – 29,9 %. В следующие несколько лет **наиболее малочисленной будет молодежь старшей возрастной группы, то есть молодые специалисты в начале своей карьеры**.

Молодежь Казахстана характеризуется почти равным соотношением мужчин и женщин. За последние пять лет в стране наблюдается незначительный, но стабильный тренд увеличения числа мужчин. Так, с 2015 года количество мужчин в возрасте от 14 до 29 лет увеличилось до 50,97 % (+0,65).

Необходимо отметить, что **снижается число родившихся на 7,4 %** (2010 – 233 083, 2019 – 215 789), **количество родившихся в городе превышают сельские**. В возрастной структуре рождаемости пиковые показатели приходятся на 24-28 лет.

Касательно смертности среди молодежи, согласно официальной статистике, фиксируется улучшение показателей — **сокращение в два раза за последние 10 лет** (2010 — 6 351, 2019 — 3 085). Причина смертей — несчастные случаи и травмы, среди которых смертность мужчин (79 %) превалирует над смертностью женщин (21 %).

Коэффициент брачности снижается в последние годы, при этом наблюдается симметричное снижение как у женщин, так и у мужчин. В возрастной и гендерной структуре фиксируется следующая тенденция: **женщины чаще вступают в брак в возрасте 19-23 лет, мужчины — в возрасте 24-28 лет**. В общей совокупности наибольшее количество браков регистрируется в возрастной когорте 24-28 лет. В целом следует отметить, что **средний возраст вступления в брак постепенно повышается: у мужчин — возраст 27,6 лет, у женщин — 25 лет**.

Миграция населения является одним из актуальных вопросов развития казахстанского общества и чаще рассматривается сквозь призму экономической безопасности страны. В этом контексте основной акцент делается на выезде молодых перспективных специалистов, так как **с 2014 года наблюдается снижение молодежной миграции**. Небольшое снижение было зафиксировано в 2017 году, пиковый показатель пришелся на 2019 год и составил -5301. В разрезе возрастных групп видно два миграционных пика: первый среди 14-15 лет, второй в возрасте 26-28 лет. За последние пять лет эти показатели увеличились в несколько раз. По результатам опроса, **в 2020 году доля желающих мигрировать несколько уменьшилась: с 23,5 % (2017) до 21,4 %**, миграционное сальдо имеет самые низкие значения — вероятно, из-за пандемии коронавирусной инфекции, в результате которой были закрыты границы многих стран.

Здоровье и досуг молодежи

В вопросах здоровья молодого поколения в последние годы наблюдаются как позитивные, так и негативные тренды.

В первую очередь необходимо отметить, что снижаются количественные показатели **впервые выявленных случаев туберкулеза легких** (2015 г. — 3549, 2019 г. — 2177), а также впервые **выявленных онкологических больных среди молодежи**. Однако растет число онкологических больных, увеличение в 2019 году в два раза с 2010 года (2010 г. — 3181, I полугодие, 2020 г. — 6267). К сожалению, **с 2015 года отмечается рост количества состоящей на учете молодежи с ВИЧ-инфекцией (2015 г. — 2064; I полугодие, 2020 г. — 2280)**: число сельских подростков 14-18 лет с ВИЧ-инфекцией увеличилось больше чем в 10 раз (2010 г. — 10, I полугодие, 2020 г. — 163), а городских подростков — в шесть раз (2010 г. — 23, I полугодие, 2020 г. — 124).

Важным вопросом является психическое здоровье молодежи — в эпоху смартфонов и социальных сетей, а также из-за сложившихся условий социального развития, когда молодые люди вынуждены учиться, работать в дистанционном режиме. В текущем году выросло число молодых людей, состоящих на учете с психическими расстройствами. Только за первое полугодие 2020 года в Казахстане их количество составило 40 024 человека. Если текущая тенденция сохранится, то есть вероятность, что количество молодых людей с психическими расстройствами увеличится в два раза (в 2015 году на учете состояли 46 555 человек, в 2019 году — 40 423 человека).

Сегодня наибольший социально-экономический ущерб обществу наносят суициды среди молодежи. **В возрасте 15-29 лет суицид является второй главной причиной смерти после гибели в дорожно-транспортном происшествии**. Среди женщин количество попыток и завершенных суицидов больше в категории 18-24 (2019: 944/236), а у мужчин — 25-29 лет (2019: 953/641).

В вопросе улучшения качества здоровья молодого поколения необходимо уделить особое внимание проблемам репродуктивного здоровья. Наиболее остро стоят вопросы **ранней беременности, аборт и бесплодия**. Наибольшее количество случаев ранней беременности и абортов фиксируется **в возрасте 15-18 лет** в Туркестанской (668/146), Карагандинской (303/122) и Алматинской (694/117) областях. Проблема бесплодия встречается у каждой шестой семьи в стране. Ежегодно заключается 150 тысяч браков, из которых 20 000 супружеских пар не могут зачать детей (15 %). На бесплатную процедуру ЭКО могут рассчитывать менее 10 % нуждающихся.

В целом, как демонстрируют результаты социологического исследования НИЦ «Молодежь» за 2020 год, **молодежь уделяет внимание профилактическим мерам заботы о здоровье**. Так, один раз в год профилактический осмотр проходят чуть больше половины респондентов (50,7 %). Два раза в год проходят 16,8 % и менее одного раза в год — 16,7 % молодежи. Более двух раз в год профилактический осмотр проходят 9,2 % опрошенных. 6,8 % респондентов отметили, что никогда не были на профилактическом осмотре.

Сейчас спорт приобретает особую значимость и популярность. В Казахстане в 2019 году систематически занимались физкультурой и спортом 5 706 625 человек (30,7 % от населения страны). Это на 230 000 человек больше, чем в 2018 году (было 5 475 969 человек). **Чем младше человек, тем интенсивность его занятий спортом выше** (14-18 лет – 24,6 %, 19-23 лет – 20,2 %, 24-28 лет – 17,7 %).

Изучение форм досуга имеет особую значимость в определении уровня культуры среди молодежи. Самым популярным занятием в структуре досуга молодежи – общение с ближайшим окружением: **больше 10 часов в неделю проводят с семьей (37,7 %) и друзьями (8,9 %)**. Несмотря на то, что количество времени варьируется с одного часа до более 10 часов, эти две категории в равной степени остаются неизменными. Один-три часа в неделю молодежь занимается **самообразованием (25,9 %) и спортом (24 %)**. Низкая активность молодежи наблюдается в волонтерской и творческой деятельности.

Образование и наука в жизни молодежи

В среднем образовании за предыдущие годы в результате большого количества разновекторных реформ сложилась сложная ситуация. Для решения основных вопросов Президент страны в Послании народу Казахстана заявил **о повышении заработных плат учителей в два раза в следующие четыре года**. Кроме того, были введены поощрительные надбавки за те или иные достижения педагогов.

В сфере среднего образования количество выпускников 11 классов растет, в то время как количество выпускников 9 классов снижается (9 класс: 2015 – 220 521 чел., 2020 – 192 992 чел.; 11 класс: 2015 – 123 018 чел., 2020 – 137 527 чел.). Стоит отметить проблему разнородности отечественного образования: разница в баллах по итогам тестов международной программы PISA, помимо снижения, показывает варьирование между областями в пределах 70-90 баллов.

В сфере высшего образования с 2019 года началась борьба с «**фабриками дипломов**», вузами с низким качеством преподавания различных дисциплин. В результате были отозваны лицензии и закрыты некоторые из высших учебных заведений, но при этом политика противодействия таким видам дипломов встречает сопротивление со стороны владельцев. Этот вопрос был затронут Президентом страны в его Послании «Казахстан в новой реальности: время действий».

Позитивным моментом является тот факт, что **государство увеличило стоимость государственного образовательного гранта и тем самым помогло ведущим университетам Казахстана повысить качество обучения за счет притока новых финансовых средств**. Также в большинстве вузов были повышены заработные платы преподавателей и увеличены надбавки за научные степени.

Пандемия COVID-19 и ее последствия внесли свои коррективы в образовательный процесс в стране. **Анализ текущей ситуации в организации дистанционного образования позволяет выявить следующие системные проблемы:** отсутствие сформированной законодательной базы; слабое техническое оснащение; отсутствие единой платформы дистанционного обучения; недостаточный уровень профессиональной подготовки педагогов в организации обучения в дистанционном формате, а также слабая подготовленность содержательных компонентов предлагаемых уроков.

За последние пять лет **растет тенденция увеличения количества молодежи, желающей продолжить свое образование в магистратуре и докторантуре** (выпускников магистрантов 2015 г. – 15 816 чел., 2019 г. – 20 249 чел.; выпускников-докторантов 2015 г. – 533 чел., 2019 г. – 905 чел.). Тем не менее, **научной деятельностью** в Казахстане по результатам социологического исследования занимается лишь **8,8 % молодежи**. У молодых ученых существует несколько основных проблем: неопределенность термина «молодой ученый» – институциональная проблема (в различных нормативно-правовых актах встречаются три версии: до 29 лет, до 35 лет и до 40 лет); отсутствие достаточного финансирования исследований докторантов; а также слабая подготовка научных руководителей докторантов.

Необходимо отметить, что **финансирование науки будет повышаться из года в год, что должно положительно повлиять на приток молодежи в эту область**. 2019 год стал годом начала новых институциональных изменений в общественно-политической сфере. Эти изменения особенно затронули молодых ученых. В рамках объявленного Года молодежи было инициировано выделение 9 млрд тенге в течение трех лет на поддержку молодых ученых (3 млрд тенге в 2020 году, 3 млрд тенге в 2021 году, 3 млрд тенге в 2022 году). В целом благодаря активной политике государства в области науки проблемы с финансированием научных грантов молодых ученых постепенно исчезают.

Инклюзивное образование часто в Казахстане понимается как «образование для лиц с особыми потребностями». Только 46,5 % школьников с особыми потребностями охвачены инклюзивным образованием (2015 год — 26 293 человека, 2020 год — 50 440 человек). В мировой же практике существует более расширенное понимание этого явления, описанное в главе.

Неформальное образование, с одной стороны, законодательно регулируется, а с другой стороны, неясность и размытость формулировок наряду с отдельными бюрократическими моментами ведет к тому, что не все эти нормативно-правовые акты соблюдаются.

Социально-экономическое положение молодежи

В 2020 году вследствие сложившейся из-за COVID-19 ситуации обострились вопросы занятости в молодежной среде. Согласно результатам социологического исследования, **13,2 % молодежи лишились работы из-за введения режима ЧП и карантинных мер**, в то время как официальный уровень молодежной безработицы во II квартале 2020 года составил 4 % (2019 — 3,7 %). Для решения проблемы молодежной безработицы государство вовлекает молодых граждан страны в предпринимательскую деятельность. Тем не менее, согласно данным социологических исследований, лишь 4,2 % опрошенных из числа молодежи в настоящее время занимаются предпринимательством, что является достаточно низким показателем. Наиболее низкими являются показатели вовлеченности в программы молодежного предпринимательства сельской молодежи.

Отдельно следует отметить, что представленность молодежи категории NEET или молодых людей, которые не обучаются, не повышают квалификацию или не работают, во II квартале 2020 года составила 7,6 % (2019 — 7,4 % — 256 819 чел.). **Показатель NEET варьируется по всей стране, самые высокие показатели наблюдаются в Карагандинской (12,1 %, 2019 — 12,3 %), Алматинской (9,6 %, 2019 — 7,2 %), Восточно-Казахстанской (8,6 %, 2019 — 5,6 %) областях.**

Государство предусматривает меры, направленные на улучшение жизненных условий молодежи категории NEET, реализуемые меры зачастую оказываются не столь эффективны, и пока они больше направлены на количественные показатели вовлеченности молодежи в те или иные программы. Отсутствуют данные о качестве реализуемых программ, достижении ими конечных целей — трудоустройстве и адаптации молодежи, оказавшейся в сложных жизненных обстоятельствах.

Другим важным вопросом остается слабость профориентационной работы. **Большая часть трудоустроенных казахстанских выпускников работает не по специальности (40,1 %).** Значимую роль играет тот факт, что на каждого четвертого из числа молодежи оказали влияние родители (23,7 %), еще 6,4 % исходили из наличия грантов на обучение, 4 % — из рекомендаций друзей. То есть более трети из числа работающей и обучающейся молодежи не выбрали свою специальность самостоятельно, сознательно.

В целом сегодня доходы молодежи в Казахстане **в среднем в 1,5 раза ниже среднемесячной номинальной заработной платы.** Наиболее низкие заработные платы отмечаются в сельском хозяйстве, здравоохранении, государственном управлении. Наиболее востребованным видом экономической деятельности среди молодежи Казахстана продолжают оставаться сферы оптовой и розничной торговли (23,45 %), образования, здравоохранения и социального обслуживания населения (21,79 %), сферы сельского, лесного и рыбного хозяйства (15,51 %), промышленности (10,84 %). Молодежь занята преимущественно в низкопродуктивных отраслях экономики.

Ценностные ориентиры и интересы современной молодежи

В структуре ценностей молодых людей на протяжении нескольких лет **сохраняется приоритет традиционных ценностей:** семьи (85,2 %), здоровья (51,8 %), дружбы (28,3 %). Между различными группами молодежи различимы ценности первого блока (семья, здоровье, дружба) и второго блока (материально обеспеченная жизнь, любовь, вера и религия). Традиционность сельской молодежи еще более подчеркивается важностью веры и религии (19,2 %) для них. При этом сравнительно с сельской молодежью ценности самореализации и самоуважения более проявляются у городских (11,3 %) респондентов.

Для казахстанской молодежи не характерны проблемы межпоколенческих ценностных различий. Подавляющее большинство (79,4 %) в той или иной мере отмечает сходство своих ценностей с ценно-

стями своих родителей. Таким образом, в казахстанском обществе сохраняется преемственность поколений. Однако риск отчуждения поколений отмечается в Туркестанской (33,1 %), Павлодарской (27,4 %) Костанайской (25,8 %), Жамбылской (20,8 %) областях.

Среди молодежи не преобладают ценностные ориентиры, напрямую затрагивающие темы формирования и развития гражданского общества. Так, патриотизм чаще видится через эмоциональные переживания — как любовь, уважение и гордость за страну, — нежели чем через призму осуществления функций гражданского общества. Например, участие в благотворительности, в выборах или митингах. Однако гражданское участие обладает определенным потенциалом для роста, которому может способствовать **новая структура ценностных ориентиров, моделируемая на топ-5 популярных общественных трендов среди молодежи: приверженность к здоровому образу жизни (48,5 %), волонтерство (47,1 %), путешествия (28,7 %), гражданская активность (23,1 %) и вопросы экологии (17,7 %).**

Степень влияния программы «Рухани жаңғыру» на ценностные установки молодежи неоднозначна, что отражается в уровне осведомленности молодых людей о ходе реализации программы. 55,6 % молодых респондентов в той или иной мере знают содержание, цели и задачи программы «Рухани жаңғыру». Сравнительно высокий уровень осведомленности о программе — среди респондентов Мангистауской (81,6 %), Костанайской (76,4 %), Кызылординской (74,2 %), Жамбылской (64 %) и Восточно-Казахстанской (63,9 %) областей.

Религия сохраняет значительное влияние на ценностные ориентиры молодых людей, для которых она близка по факту рождения в той или иной религиозной среде. Сравнительно высокий уровень религиозности отмечается в Мангистауской, Восточно-Казахстанской областях и ЗКО, где число практикующих верующих достигает 36,8 %, 34,1 % и 31,9 % соответственно, что в среднем в два раза выше средне-республиканского значения. **Религией большинства является традиционный ислам (73,4 %)**, который характерен для молодежи из числа казахов и представителей других этнических групп. Также обращает на себя внимание **укрепление религии и веры в качестве одной из четырех важных ценностей жизни молодого человека** после семьи, здоровья и дружбы.

Государственная межэтническая политика имеет позитивные оценки в восприятии молодых людей. Гражданская принадлежность обладает сравнительно высоким потенциалом продолжить быть центром консолидирующей идентичности, построенной на приверженности демократическим принципам и соблюдению равных прав и обязанностей. Доля молодых людей, выражающих недовольство проводимой межэтнической политикой, невысока, однако группу риска составляет 10 % респондентов, кто не ощущает единства и солидарности с гражданами страны. В то же время дискриминация по этнической принадлежности входит в топ-5 причин, которая также подкрепляется наличием языковой проблематики. Однако в целом относительное большинство молодых людей отрицает наличие какой-либо дискриминации в их отношении.

Молодежь

в общественно-политических процессах

Общая численность государственных служащих в возрасте до 29 лет составляет 20 504 человека, в том числе **10 754 человека** работают в центральных государственных органах, 9750 — в местных исполнительных органах.

За последние пять лет наблюдается **тенденция к снижению общей численности молодежи в государственных органах, как на уровне центральных государственных органов, так и на уровне местных исполнительных органов**: по сравнению с 2015 годом в 2020 году численность сократилась на 11 %.

Молодежь в системе государственного управления преимущественно представлена **административными государственными служащими**. Так, в 2020 году только четыре госслужащих в возрасте до 29 лет представляли группу политических государственных служащих.

Достаточно **слабо представлена молодежь в законодательном и местных представительных органах власти**. На 2020 год в Мажилисе РК среди 103 депутатов не представлены депутаты до 29 лет. Из 3097 депутатов маслихатов только 25 младше 29 лет (0,8 %). Стоит отметить, что активная молодежь проявила интерес к президентскому кадровому резерву.

Участие молодежи в деятельности различных политических партий и общественно-политических движений является значимым. На основе рассмотренных данных можно отметить, что политическая активность молодых граждан довольно низкая. 92,9% молодых людей не состоят ни в какой полити-

ческой партии. 4,5% являются членами политических партий, но не участвуют в их деятельности, 0,8% молодых казахстанцев стали активными участниками политических партий.

Введение обязательной 30-процентной квоты для женщин и молодежи до 29 лет в избирательных партийных списках, очевидно, положительно отразится на текущей ситуации.

Волонтерская деятельность — важный элемент формирования гражданского общества. По данным МИОР, в 2020 году **568 организаций осуществляет волонтерскую деятельность**, численность вовлеченных в волонтерское движение **превышает 95 000 человек. 47,1 %** молодежи выделяют волонтерство как один из наиболее популярных трендов, **23,1 %** опрошенных выделяют гражданскую активность молодежи. При этом **79,2 %** опрошенных в возрасте 14-28 лет отметили, что не занимаются волонтерской деятельностью. **11,2 %** отмечают, что в течение недели меньше одного часа посвящают этой деятельности; 6 % — от одного до трех часов, более четырех часов — **3,6 %**.

Международные данные свидетельствуют о том, что современная молодежь более склонна к участию в неформальных политических процессах. Как формальное, так и неформальное участие можно понимать как участие в политической жизни, оба могут быть полезны для продвижения демократических ценностей и развития гражданского общества.

В восприятии 66,9 % респондентов вероятность возникновения акций протеста в регионе крайне низкая или отсутствует. Обратное мнение выражают 25,1 %. **Каждый второй ни при каких обстоятельствах не участвовал бы в акциях протеста**, остальные называют разные причины: проблемы, связанные с социально-экономическими вопросами, сокращение или увольнение с работы, проблемы с жильем, а также проблемы в учебе, халатность и непрофессионализм работников медицинских учреждений.

Доля тех, кто проявляет интерес к политическим событиям (53,1 %), выше тех, кто не проявляет интереса (46,9 %). **47,6 % опрошенных следят за политической ситуацией в стране**, при этом в два раза меньше тех, кто интересуется локальными новостями (26,2 %), что может также указывать на слабое участие в жизни их регионов. 24,6 % интересуются мировыми новостями; 5,1 % — российскими политическими новостями; 2,6 % — новостями Центральной Азии.

61,5 % молодежи узнает о новостях и событиях из социальных сетей и блогов. В качестве источников казахстанские интернет-сайты имеют более высокую популярность (33,3 %) по сравнению с зарубежными (14,9 %) интернет-сайтами. Для 39,1 % опрошенных казахстанские республиканские каналы служат одним из основных источников новостей. Развитие информационно-коммуникационных технологий расширяет возможности, вместе с тем актуализирует вопрос развития критического мышления у молодежи и умения проверять достоверность информации.

Преступность в молодежной среде

Современный уровень науки и знаний в области психологии, криминологии, виктимологии не может дать исчерпывающих ответов на вопросы о причинах, внутренних механизмах и, самое главное, профилактике правонарушений в среде несовершеннолетних. Тем не менее, необходимо продолжать проводить исследования и учитывать их результаты в повседневной деятельности государственных органов и иных учреждений, ответственных за работу с молодежью. Наибольший **общественный резонанс среди молодежи вызывают крупные коррупционные преступления; преступления, совершенные на почве религиозной, расовой, гендерной ненависти; преступления против несовершеннолетних.**

Пандемия COVID-19 внесла свои коррективы в статистические данные — **прослеживается стойкое снижение уровня преступности за I полугодие 2020 года.** Наряду с этим имеются противоречивые тенденции увеличения количества тяжких преступлений, совершенных несовершеннолетними. Указанные данные все же имеют предварительный характер и могут в значительной степени быть изменены до конца года. **Беспокойство вызывает устойчивый рост молодежной преступности** в Мангистауской (29,1 %), Алматинской (15,3 %) областях, СКО (13,6 %) и г. Нур-Султане (12,9 %), где средний удельный показатель преступных действий выше республиканского (11,2 %) в I полугодии 2020 года.

Имеются **выраженные тенденции по снижению уровня преступности несовершеннолетних, равно как и общего уровня преступности.** Однако процент преступлений, совершенных молодежью, относительно общего числа преступлений остается в пределах своих средних значений. Кроме того, отдельно

можно выделить положительным показателем относительно невысокий уровень рецидива и преступлений, совершенных несовершеннолетними женского пола.

Наиболее **широко распространенные преступления в молодежной среде — имущественные преступления**, что дает основания пересмотреть работу по учету несовершеннолетних, находящихся в неблагоприятной среде. Согласно данным МВД РК, из 19 175 (за девять месяцев 2020 года) молодых людей, совершивших преступление, 18 898 или 98,5 % являются безработными и не учащими.

Международный опыт показывает, что **предотвращение преступности несовершеннолетними обходится государству дешевле исправления ее последствий**. Организации культурно-досуговых мероприятий, кружков и спортивных секций — все это может не только снизить уровень преступности, но и способствовать созданию трудовых мест и, таким образом, уменьшит число безработных. Важно напомнить учебным заведениям о необходимости комплексного подхода к осуществлению работы по адаптации и социализации несовершеннолетних.

Молодежная политика как фактор устойчивого развития государства

Степень информированности и участие молодежи в государственных программах и проектах по поддержке молодежи остается одним из важных показателей вовлеченности молодых людей в общественно-политическую жизнь страны. По результатам социологического исследования, более половины опрошенных считает, что государственные органы уделяют достаточное внимание вопросам поддержки молодежи (64,5 %). По мнению трети молодежи, такого внимания уделяется недостаточно (30 %).

В перечень первоочередных проблем, на которые государству нужно обратить внимание, входят трудоустройство молодежи (61,1 %), вопросы обеспечения жильем (41,5 %) и патриотическое воспитание (24,6 %).

В последние два года наиболее известными государственными программами и проектами по поддержке молодежи стали **«Жасыл ел», «С дипломом — в село!» и международная стипендия «Болашак»**.

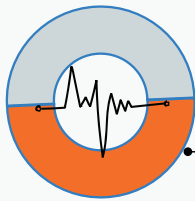
Проведенный анализ выявил основные проблемные вопросы в сфере реализации мер государственной поддержки молодежи: уровень охвата молодежи государственными программами и проектами является низким, не все возрастные категории молодежи имеют возможность участвовать в государственных программах и проектах. Также, уровень информированности о мерах государственной поддержки остается низким, не все целевые группы осведомлены о проектах, операторы государственных программ и проектов в большей мере ориентированы на освоение бюджетных средств, чем на достижение конечных результатов проектов и программ, эффективность отдельных проектов («Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех», «Серпін», «Жас кәсіпкер») является низкой и тем самым их реализация требует внесения изменений и актуализации.

В вопросах обеспечения реализации государственной молодежной политики важная роль отводится молодежным ресурсным центрам. На сегодняшний день в Казахстане насчитывается 209 МРЦ — 12 областных, 35 городских и 162 районных. Большинство экспертов из года в год отмечают, что количество МРЦ недостаточно для обеспечения минимального охвата.

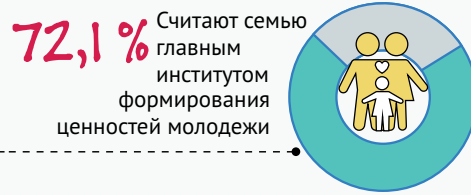
Показательными являются результаты опроса по поводу эффективности услуг МРЦ. Наиболее популярными и эффективными являются следующие: **«Поддержка и развитие волонтерской деятельности в молодежной среде», «Содействие в подготовке к трудоустройству и профориентации молодежи», «Содействие в повышении цифровой грамотности и развитие технологий среди молодежи» и др.** По полученным ответам можно сделать вывод, что молодежные ресурсные центры работают с обратившимися людьми достаточно эффективно, так как частично или полностью они смогли оказать помощь почти 100 % обратившимся к ним людей.

В целом анализ международного опыта в сфере молодежной политики показывает, что сегодня методы и подходы реализации молодежной политики разнообразны, но системно преследуют общую цель — создание благоприятных условий для реализации потенциала современной молодежи. Анализ определил три основных типа работы с молодежью: **вертикальный — сверху вниз, переходный тип молодежной политики, горизонтальный тип молодежной политики с инициативами снизу-вверх**. Опыт развития молодежной политики во многих развитых странах в первую очередь ориентирован на развитие человеческого капитала, в частности — инновационного потенциала молодого поколения.

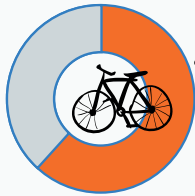
ПОРТРЕТ МОЛОДОГО КАЗАХСТАНЦА

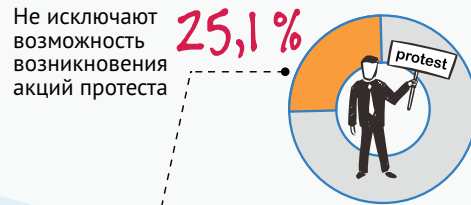
50,7 % Один раз в год проходят профилактический осмотр

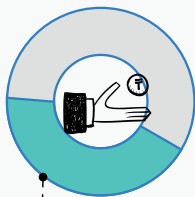
72,1 % Считают семью главным институтом формирования ценностей молодежи

65 % Систематически занимаются спортом

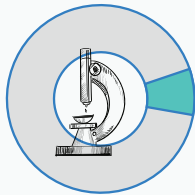
Не исключают возможность возникновения акций протеста **25,1 %**

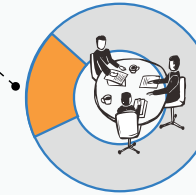
38,2 % Имеют достаточно средств только на питание и одежду

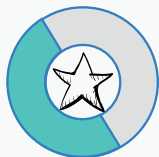
21,4 % Готовы к миграции

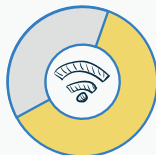
8,8 % Занимаются научной деятельностью

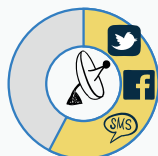
11,4 % Участвуют в деятельности или мероприятиях молодежных организаций

51,9 % Считают обязательной службу в армии для всех мужчин

67,6 % Проводят в интернете более 3 часов в день

61,5 % Получают информацию о событиях в стране из соцсетей и блогов

40,1 % Работают не по специальности

92,9 % Не состоят ни в какой политической партии

17,8 % Интересуются политическими новостями и событиями

Наибольшее количество разводов в возрастной группе 24-28 лет

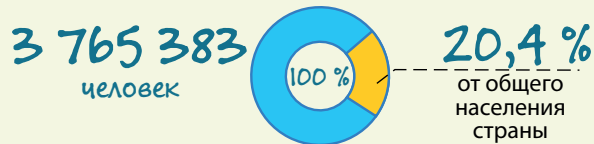

Возраст вступления в брак

СТАТИСТИКА МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА НА ПРИМЕРЕ 100 ЧЕЛОВЕК

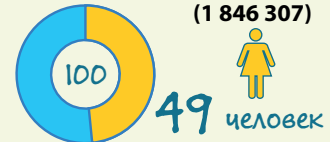
ЧИСЛЕННОСТЬ МОЛОДЕЖИ РЕСПУБЛИКИ (14-29 ЛЕТ)

МУЖЧИНЫ
(1 919 076)

ЖЕНЩИНЫ
(1 846 307)

14-17 лет
(1 004 391)

27 человек

23-28 лет
(1 656 559)

44 человека

18-22 года
(1 104 433)

29 человек

ГОРОДСКАЯ МОЛОДЕЖЬ
(2 125 065 или 56,4%)

56 человек

СЕЛЬСКАЯ МОЛОДЕЖЬ
(1 640 318 или 43,6%)

44 человека

Экономически активная часть молодежи
(2124,9 тыс.)

56 человек

Занятое население
(2045,9 тыс.)

54 человека

Наемные работники
(1567,7 тыс.)

42 человека

Самостоятельно занятые
(478,1 тыс.)

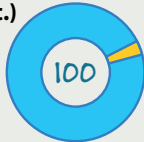
13 человек

Средний возраст молодежи

21 год

Безработная молодежь за 2 квартал 2020 года
(84,0 тыс.)

Доля молодежи NEET за 2 квартал 2020 года
(7,6%)

Охвачено мерами господдержки

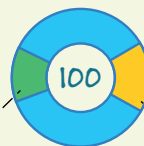
3 человека

Количество студентов ТиПО в возрасте 14-29 лет в 2019—2020 учебном году
(434 798)

12 человек

Численность студентов вузов в 2019—2020 учебном году
(604 345)

16 человек

Молодежь, систематически занимающаяся спортом
(2019 г. — 2 456 913)

65 человек

из общего числа молодежи, занимающейся спортом, (2019 г. — 9%) практикуют национальные виды спорта

9 человек

Молодежь, посещающая организации дополнительного образования
(1 027 030)

27 человек

ГЛАВА 1.

Демографические характеристики молодежи

ГЛАВА 1.

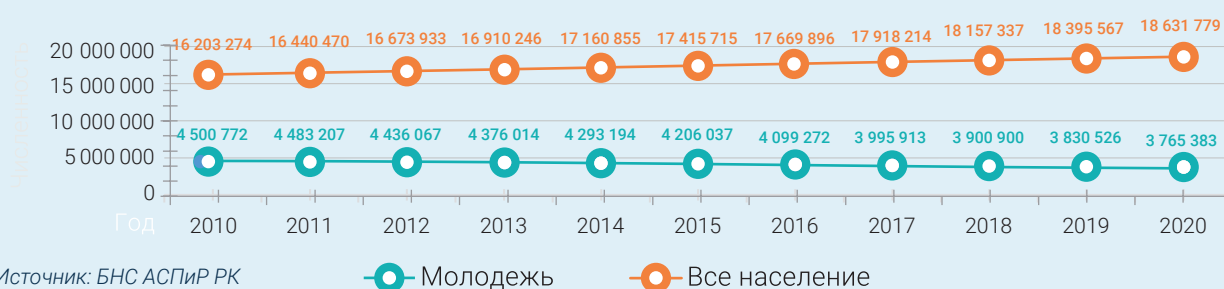
Демографические характеристики молодежи

1.1. Численность молодежи в возрасте от 14 до 29 лет

Первостепенный критерий, объединяющий граждан в категорию «молодежь», — возраст. Возрастные границы молодежи в мире варьируются от 10 до 35 лет. В Казахстане молодыми считаются граждане от 14 до 29 лет (29 — не включительно). По данным Бюро национальной статистики

Агентства по стратегическому планированию и реформам РК (ранее — Комитет по статистике МНЭ РК, далее — БНС АСПИР РК), на начало 2020 года численность молодежи в республике составила 3 765 383 человек. В последние годы количество молодежи сокращается, и это главный демографический тренд. В 2020 году численность молодых граждан в Казахстане сократилась на 65 000 человек (Рисунок 1.1).

Рисунок 1.1 Динамика изменения численности молодежи 2010 — 2020¹

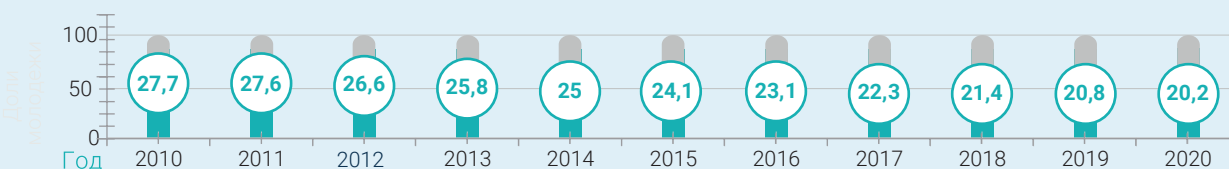
Источник: БНС АСПИР РК

— Молодежь — Все население

Сокращение числа молодых жителей Казахстана — результат «демографической ямы» 90-х годов. За последние 10 лет количество молодежи в стране уменьшилось на 16,3% (-735 389 человек). В структуре общего населения страны доля молодежи уменьшилась на 7,5%: в 2010 году молодых людей было 4 500 772 (27,6%) при населении 16 203 274 человек, на

начало 2020 года количество молодежи составляет 3 765 383 (20,2%) при населении 18 631 779 человек (Рисунок 1.2). Ожидается, что удельный вес молодежи в стране значительно возрастет к середине 2020-х годов — в результате стабильного тренда повышения рождаемости с начала 2000-х. Ожидается, что пика численность молодежи достигнет к 2030 году.

Рисунок 1.2 Доли молодежи от общего количества населения

Источник: БНС АСПИР РК

В Казахстане количество молодежи по регионам распределяется неравномерно. В южных регионах молодых людей больше, чем в северных. В трех южных областях страны проживает 33,3% (1 252 399)

от общего количества молодежи в стране (Рисунок 1.3). Наибольшее количество молодежи — в Туркестанской области (465,6 тыс.), г. Алматы (393,8 тыс.) и Алматинской области (392,8 тыс.).

¹ Здесь и далее все использованные данные БНС АСПИР РК по состоянию на начало года.

Рисунок 1.3 Распределение молодежи по регионам Казахстана

Источник: БНС АСПИР РК

За последние 10 лет количество молодежи сокращается, в частности, в шести регионах страны: Алматинской, Восточно-Казахстанской (далее – ВКО), Карагандинской, Костанайской, Павлодарской, Актюбинской областях. Так, в Алматинской области и ВКО численность молодежи уменьшилась на более чем 100 000 человек: -117 422 и -111 790 соответственно. В четырех областях страны количество молодежи за последние 10 лет уменьшилось на более чем 50 000 человек: в Карагандинской, Костанайской, Павлодарской и Актюбинской областях. В других областях численность молодежи в абсолютных показателях

уменьшилась на менее чем 50 000 человек.

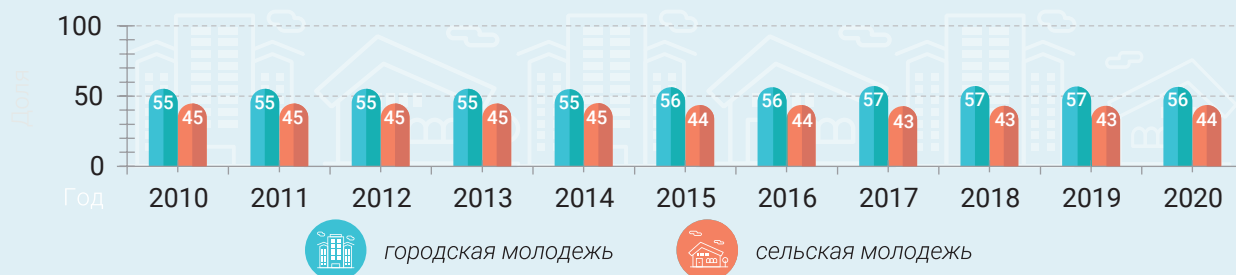
Сравнение относительных показателей за 10 лет демонстрирует, что в четырех областях Казахстана количество молодежи уменьшилось на более чем 25 % от общего количества молодых людей. Так, в ВКО количество молодежи уменьшилось на 31,4 % (-111 790) по сравнению с 2010 годом. За тот же период в Костанайской области уменьшение на 30,2 % (-70 294), в Павлодарской – на 28,9 % (-55 016) и в Северо-Казахстанской (далее – СКО) на 27,4 % (-37 958). В других областях относительный показатель уменьшения количества молодежи ниже 25 %.

Стоит отметить, что в Туркестанской и Алматинской областях численность молодежи за последние 10 лет уменьшилось на 23 % и 36,2 % соответственно. В то время как в г. Алматы молодежь прибывает: на начало 2020 года 10,4 % от общего количества молодежи составляет молодежь города Алматы, в 2010 году эта цифра была 9,4 %.

Доля молодежи от общего количества населения по регионам неравномерная, но отношение долей городской и сельской молодежи в Казахстане за последние 10 лет сохраняется (Рисунок 1,4). Учитывая, что за последние 10 лет общая численность молодежи уменьшилась на 16,3 %, количество городской молодежи уменьшилось на 14,5 %, в то время как количество сельской молодежи уменьшилось на 18,5 %. Однако при сравнении абсолютных величин более населенные регионы будут лидировать. Так, в разрезе городского населения количество молодежи с 2010 по 2020 годы уменьшилось в Туркестанской (-209 851), ВКО (-68 226) и Карагандинской (-63 729) областях. В других областях изменения незначительные. В разрезе сельского населения количество молодежи уменьшилось в Алматинской (-82 215), Туркестанской (-54 823), ВКО (-43 564) и Костанайской (-40 948) областях.

Анализ относительных показателей в разрезе областей выявил, что в семи областях страны (ВКО: 31,5 %, Алматинская: 30,5 %, Павлодарская: 29,8 %, Мангистауская: 29,3 %, Акмолинская: 27,1 %) количество молодежи в городе уменьшилось более чем на 25 %. Количество сельской молодежи за последние 10 лет в северо-восточных регионах Казахстана уменьшается. Количество сельской молодежи в относительных величинах уменьшилось на более чем четверть в шести областях (Костанайская: 35,6 %, Актюбинская: 33 %, ВКО: 31 %, СКО: 28,5 %, Павлодарская: 27,07 %, ЗКО: 25,7 %).

Рисунок 1.4 Доля городской и сельской молодежи

Источник: БНС АСПИР РК

1.2. Половозрастная структура молодежи

Молодежь Казахстана в зависимости от своего социально-экономического положения разделена на три подгруппы:

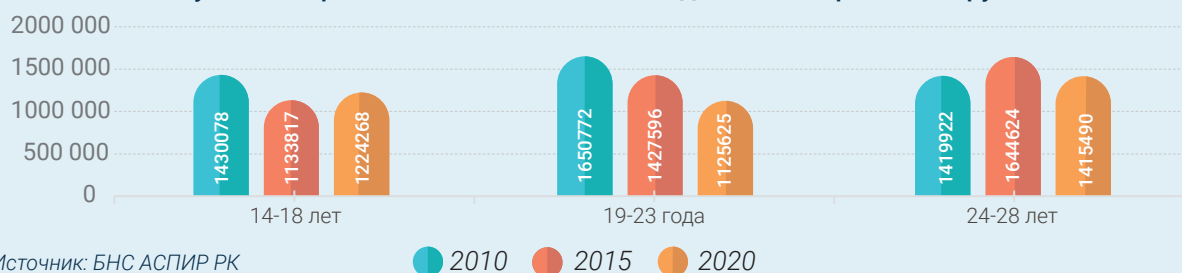
- 14-18 лет, в которую входят несовершеннолетняя молодежь, обучающаяся в школе или получающая техническое и профессиональное образование (далее – ТипО);
- 19-23 лет – молодежь, которая в большинстве своем получает высшее образование или находится в начале карьерного пути;
- 24-28 лет, в эту категорию входят те, кто про-

должает свое образование или работающие молодые специалисты.

На начало 2020 года наиболее многочисленная возрастная группа – 24-28 лет, что составляет 37,9 % от общего количества молодежи, группа 14-18 лет – 32,5 %. Меньше всего молодежи в возрасте 19-23 лет – 29,8 % (Рисунок 1.5).

Сравнение абсолютных показателей в разрезе возрастных групп вновь подтверждает сохраняющийся тренд на уменьшение количества молодежи в последующие несколько лет. Наиболее малочисленной будет молодежь старшей возрастной группы, т. е. молодые специалисты в начале своей карьеры.

Рисунок 1.5 Сравнение численности молодежи по возрастным группам

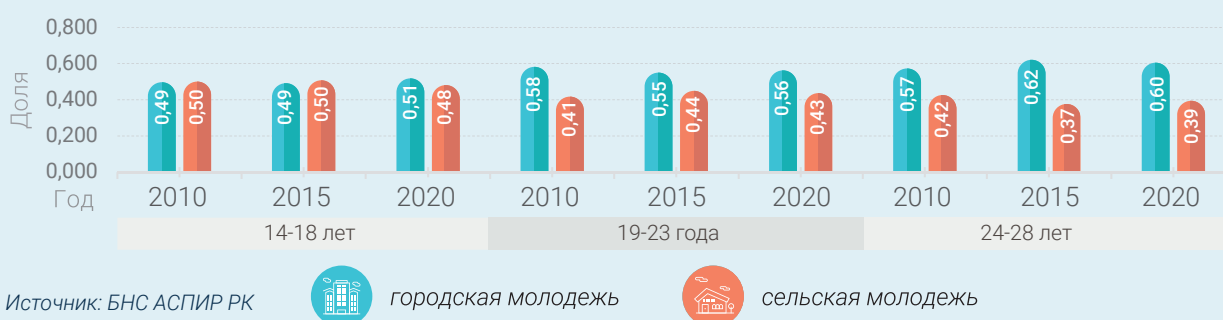

Источник: БНС АСПИР РК

Сравнение относительных показателей численности городской и сельской молодежи по возрастным группам показывает, что количество молодежи в городах увеличивается. Так, количество молодежи в возрастных группах 14-18 и 24-28 лет незначительно увеличилось с 2010 года по сравнению с сельской молодежью

(Рисунок 1.6). Наблюдается снижение количества сельской молодежи, это связано с незначительным ежегодным уменьшением во всех возрастных группах. Несмотря на это, в возрастной группе 24-28 лет количество сельской молодежи в относительных показателях незначительно увеличилось за последние пять лет.

Рисунок 1.6 Сравнение доли численности городской и сельской молодежи по возрастным группам

Источник: БНС АСПИР РК

Молодежь Казахстана характеризуется почти равным соотношением мужчин и женщин (Таблица 1.1). Анализ гендерного аспекта в динамике показал, что за последние пять лет в стране наблюдается незначительный, но стабильный тренд увеличения количества мужчин. Так, с 2015 года их число увеличилось до 50,97 % (+0,65).

В возрастной группе 24-28 лет соотношение мужчин и женщин почти равное – 50,6 % и 49,34 % соответственно. В возрастной группе 14-18 лет

51,2 % мужчин и 48,7 % женщин. В возрастной группе от 19 до 23 лет соотношение мужчин и женщин 51,04 % и 48,9 % соответственно. Стоит отметить, что за последние 10 лет удельный вес мужчин в возрастных группах 14-18 и 19-23 стабильно растет, в то время как в возрастной группе 24-28 лет – колеблется. Так, в период с 2010 по 2015 гг. относительные показатели женского населения были значительно выше мужского, но после 2015 года удельный вес мужчин увеличился.

Таблица 1.1 Гендерный состав молодежи по возрастным группам

	14-18				19-23				24-28			
	2010	2015	2019	2020	2010	2015	2019	2020	2010	2015	2019	2020
Мужчины	726663	579311	605540	628001	819218	723953	593001	574553	760754	813151	747778	716522
Женщины	703415	554506	576210	596267	831554	703643	568975	551072	713168	831473	739022	698968

Источник: БНС АСПИР РК

1.3. Рождаемость, смертность, брачность и разводимость среди молодежи

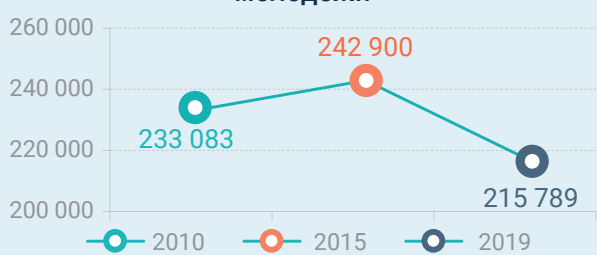
В последние годы наблюдается снижение коэффициента рождаемости среди молодежи. Согласно данным БНС АСПИР РК, в 2010 году количество рожденных составило 233 083

человека, в 2019 году – 215 789 человек (Рисунок 1.7). Наблюдается снижение в 7,4 %.

Показатели рождаемости в городе превышают сельские. Данные за 2019 год демонстрируют, что доля рожденных в сельской местности составляет 42,5 % (или 91 721 человек). В городе, соответственно, 57,5 % (или 124 068 человек). В возрастной структуре рождаемости пиковые показатели приходятся на 24-28 лет.

В целом процесс снижения рождаемости связан с тем, что с 2014 года наблюдается снижение численности самой молодежи, к тому же есть тенденция к малодетности. Как отмечалось в предыдущем Национальном докладе, «в течение ближайших лет снижение рождаемости среди молодежи частично будет компенсироваться относительно высокими показателями рождаемости в возрастной группе 30-35 лет (куда переходят многочисленные группы рожденных в конце 1980-х)»².

Рисунок 1.7 Динамика рождаемости среди молодежи

Источник: БНС АСПИР РК

Рисунок 1.8 Число родившихся среди молодежи, человек (город)

Источник: БНС АСПИР РК

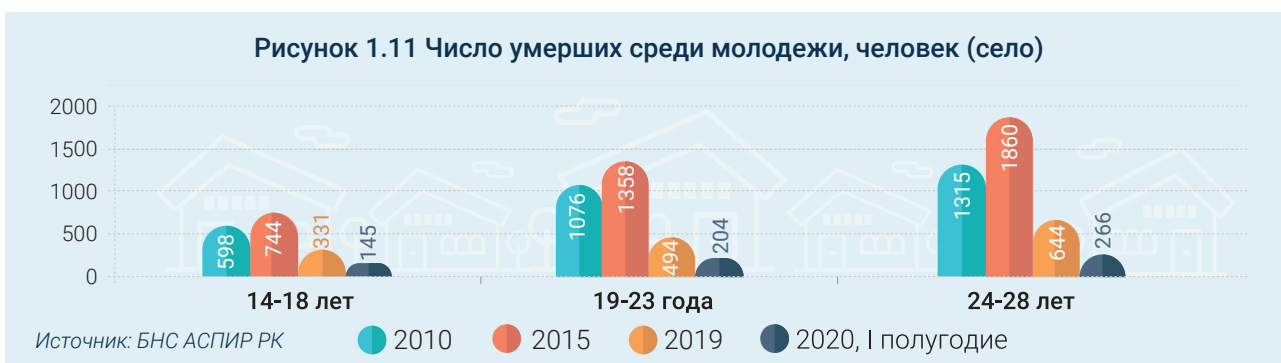
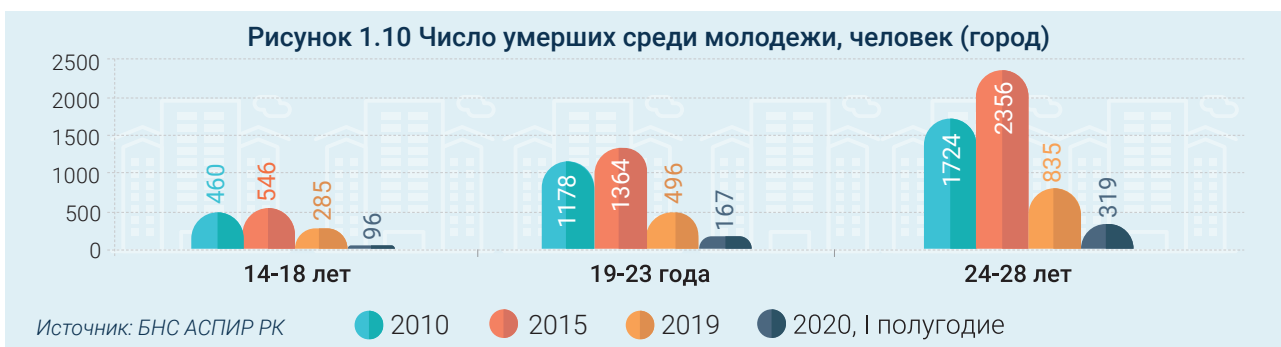
² Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019»

Касательно смертности среди молодежи: согласно официальной статистике, фиксируется улучшение показателей – сокращение в два раза за последние 10 лет. Если в 2010 году число умерших молодых людей составляло 6351 человек, то в 2019 году – 3085 человек. При этом общее количество умерших и стандартизированные показатели смертности растут с возрастом. Распределение по-

казателя смертности по возрастным группам в I полугодии 2020 года выглядит следующим образом: 14-18 лет – 241 случай, 19-23 года – 371 случай, 24-28 лет – 585 случаев. Порядка 50 % случаев смертности наблюдается в возрасте 24-28 лет (48,9 %).

В структуре город-село количество смертей за 2019 год в городе выше (1616 случаев), чем в селе (1469). Так же было и в предыдущие годы.

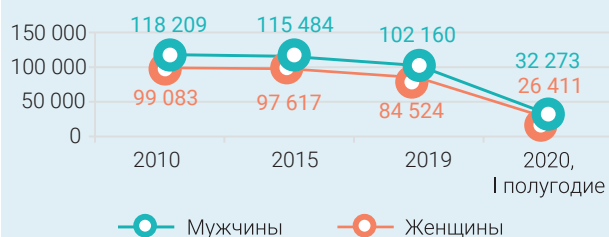
В разрезе пола с возрастом показатели смертности растут среди женщин и мужчин, однако смертность растет быстрее среди мужчин по всем возрастным категориям. В основе данных гендерных различий лежит характеристика причин самой смертности. Согласно официальной статистике, основные причины смертей в возрасте 14-28 лет – несчастные случаи, отравления и травмы; на них приходится 63 % от общего количества смертей среди молодежи³. При этом основной контингент умерших от несчастных случаев, отравлений и травм составляют мужчины (соотношение мужчин и женщин – 79 % на 21 %). На остальные при-

чины приходится чуть более трети случаев (37 %).

Что касается коэффициента брачности, по данным БНС АСПИР РК за первое полугодие 2020 года в брак вступили 58 684 человека, из них мужчин – 26 411, женщин – 32 273. Этот показатель меньше почти на 4000 единиц по сравнению с аналогичным периодом прошлого года, когда только в январе-мае зарегистрировали свои браки 62 335 молодых людей. Если рассматривать в динамике, то показатель брачности падает в последние годы, при этом наблюдается симметричное снижение как у женщин, так и у мужчин (Рисунок 1.12).

³ Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2019». НИЦ «Молодежь». С.155.

Рисунок 1.12 Динамика зарегистрированных браков в гендерном разрезе

Источник: БНС АСПИР РК

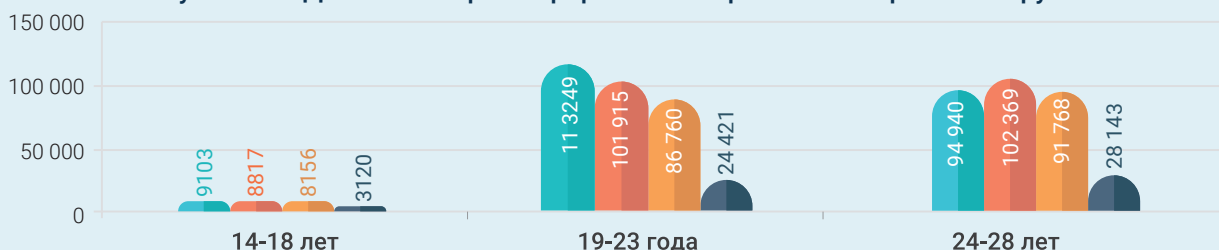
В возрастной и гендерной структуре фиксируется следующая тенденция: женщины чаще вступают в брак в возрасте 19-23 лет, мужчины — в возрасте 24-28 лет. В общей совокупности наибольшее количество браков регистрируется в возрастной когорте 24-28 лет. По официальным данным БНС АСПИР РК, средний возраст женихов, вступивших в брак, — 27,6 лет, средний возраст невест в первом браке — 25 лет⁴. Так, в период с 2014 года по 2019 год рост

среднего возраста вступления в брак для мужчин увеличился на 1,8 %, для женщин — на 1,6 %.

В целом следует отметить, что средний возраст вступления в брак у мужчин и женщин постепенно повышается. Это в первую очередь связано с новым стилем жизни, на который влияет стремление молодых людей быть независимыми в экономическом отношении, получить хорошее образование и сделать карьеру. Такая тенденция характерна для современной молодежи во многих странах мира.

Результаты социологических исследований долгое время демонстрируют, что молодежь чтит семейные ценности, однако количество разводов не уменьшается. Хотя по сравнению с 2015 годом, когда был отмечен пиковый показатель — 31 087 случаев, наблюдается снижение, в 2019 году было зафиксировано 27 096 случаев. Наибольшее количество разводов приходится на молодежь в возрастной группе 24-28 лет. Такая тенденция характерна как для молодых мужчин, так и для женщин.

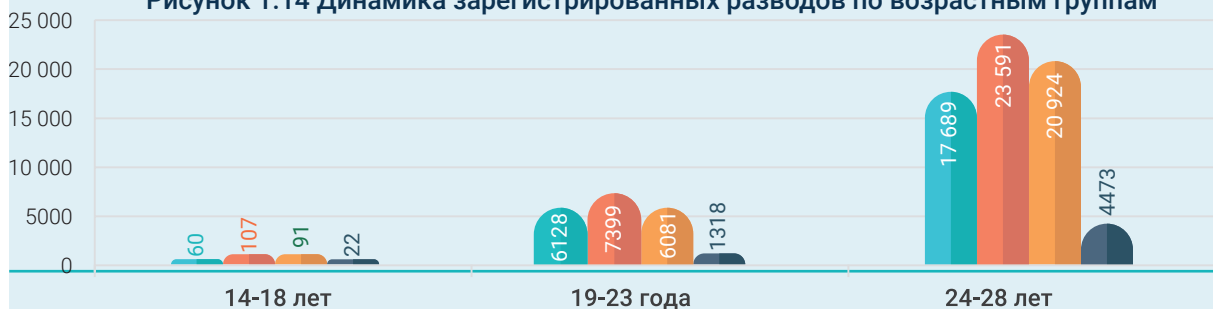
Рисунок 1.13 Динамика зарегистрированных браков по возрастным группам

Источник: БНС АСПИР РК

● 2010 ● 2015 ● 2019 ● 2020, I полугодие

Рисунок 1.14 Динамика зарегистрированных разводов по возрастным группам

Источник: БНС АСПИР РК

● 2010 ● 2015 ● 2019 ● 2020, I полугодие

К сожалению, сегодня Казахстан входит топ-10 стран мира по количеству разводов (ежедневно в Казахстане распадается 150 пар⁵). При этом, по данным БНС АСПИР РК, чаще всего на развод подают люди в возрасте от 30 до 34 лет, которые прожили в браке более пяти лет. То есть это люди, которые вступили в брак молодыми, но не сумели его сохранить. Обществен-

ный фонд «Институт равных прав и равных возможностей Казахстана» провел исследование и выяснил, что «основная причина разводов в Казахстане — это вмешательство родственников в жизнь семьи. Так считает 61 % респондентов, еще для 35,9 % причина разводов — в кризисе института семьи, у 1 % развод произошел из-за нехватки денег и безработицы»⁶.

⁴ Национальный доклад «Казахстанские семьи — 2020». КИОР «Рухани Жаңғыру».

⁵ В Казахстане ежедневно разводятся 150 пар, <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazhastane-ezhednevno-razvodyatsya-150-par>

⁶ Названы основные причины, почему разводятся казахстанцы, <https://liter.kz/23250-2/>

Проблема разводов была озвучена и на высоком государственном уровне. На торжественной церемонии закрытия Года молодежи в декабре 2019 года Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев выразил беспокойство по поводу растущего числа распадающихся молодых семей. «Говоря о молодежной политике, мы не должны забывать про институт семьи. Это очень важно для сохранения традиций, на-

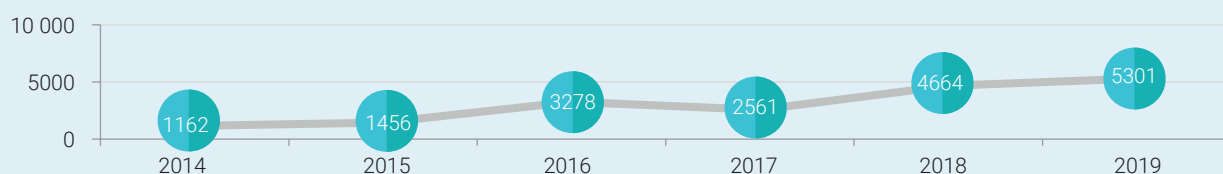
циональных ценностей и преемственности поколений. К сожалению, на сегодня факты развода стали одной из проблем в этой сфере. Этому вопросу до сих пор не уделялось должного внимания. Есть крылатая фраза: «Родина начинается с семьи». Сохранение каждой семьи – залог стабильности нашей Родины. Шанырақ молодой семьи должен стать колыбелью счастья», – сказал Глава государства.

1.4 Особенности процессов внешней и внутренней миграции молодежи

Миграция населения – один из актуальных вопросов развития казахстанского общества и чаще рассматривается сквозь призму экономической безопасности страны. Сегодня молодые казахстанцы выезжают практически во все регионы и страны мира – особенно в Российскую Федерацию, США и Китай. У миграции молодежи есть как позитивные, так и негативные аспекты. К позитивным последствиям можно от-

нести повышение уровня квалификации и знаний молодых людей, изучение новых возможностей для самореализации. Однако для страны плохо, когда учебная и трудовая миграция перетекает в постоянную миграцию. Государство теряет ценный человеческий капитал, что существенно сказывается на инновационном потенциале. В этом контексте основной акцент делается на выезде молодых перспективных специалистов, так как с 2014 года наблюдается отрицательное сальдо молодежной миграции. Небольшое снижение было зафиксировано в 2017 году, пиковый показатель пришелся на 2019 год и составил -5301.

Рисунок 1.15 Динамика показателей миграционного сальдо, 2014-2019 гг.

Источник: БНС АСПИР РК

В разрезе возрастных групп из распределения видны два миграционных пика: первый среди 14-15 лет, второй в возрасте 26-28 лет. За последние пять лет эти показатели увеличились в несколько

раз. В 2020 году миграционное сальдо имеет самые низкие значения – вероятно, из-за глобальной пандемии коронавирусной инфекции, в результате которой были закрыты границы многих стран.

Таблица 1.2 Динамика сальдо миграции по возрасту, человек

Год	Возраст														
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
2010	253	278	366	369	193	307	464	451	460	643	568	713	531	571	519
2015	-230	-203	-102	-57	-51	-24	-6	-66	5	-73	-40	4	-95	-224	-275
2019	-475	-433	-208	-236	-212	-169	-242	-356	-393	-375	-373	-366	-424	-483	-556
2020, 1 полугодие	-60	-39	-1	-1	39	-4	11	-34	-3	-11	-59	-55	-21	-18	-74

Источник: БНС АСПИР РК

Для понимания глубинных причин текущих миграционных настроений в молодежной среде На-

учно-исследовательский центр «Молодежь» (далее – НИЦ «Молодежь») в 2020 году провел социоло-

гическое исследование. Респондентов спрашивали: «Готовы ли вы переехать в другую страну на неопределенный срок?» Следует отметить, что в этом году в сравнении с 2017 годом (когда также посредством соцпроса была изучена готовность молодежи к учебной и трудовой миграции) **доля желающих мигрировать несколько уменьшилась: с 23,5 % до 21,4 %**. При этом доля городской молодежи, готовой покинуть страну на неопределенный срок, в этом году в 2,5 раза выше, чем сельской.

Отдельно следует отметить: общественные дискуссии о том, что выезжает в основном образованная и профессиональная молодежь, имеют под собой серьезное основание. Анализ корреляцион-

ных значений в разрезе образования показал, что **обладатели высшего образования со степенью магистра, кандидата наук, PhD чаще остальных выражают желание переехать на постоянное место жительства в другую страну в течение года**. Доля людей с более высоким уровнем образования (степень магистра и ученая степень), готовых покинуть страну, составляет 32,4 %, с неоконченным средним образованием — 26 %, с неоконченным высшим образованием — 23,3 %, со среднеспециальным образованием — 21,3 %, с высшим образованием — 20,6 % и со средним образованием — 16,1 %. Эти показатели свидетельствуют об актуальности проблемы «утечки мозгов» из Казахстана.

Таблица 1.3 Распределение ответов на вопрос «Готовы ли вы переехать в другую страну на неопределенный срок?», %

Готовы ли переехать	2017 год	2020 год
Да	23,5	21,4
Нет	76,2	78,6

Источник: БНС АСПИР РК

Таблица 1.4 Распределение ответов на вопрос «Готовы ли вы переехать в другую страну на неопределенный срок?» (по уровню образования), %

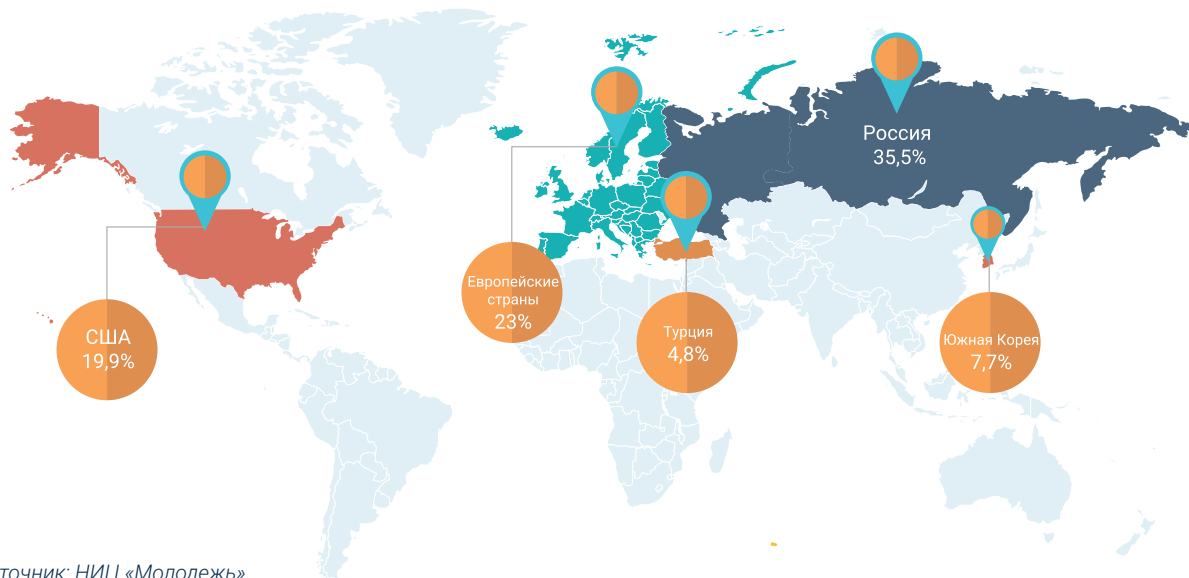
%	Неоконченное среднее	Среднее	Средне-специальное	Неоконченное высшее	Высшее	Научная степень
Да	26	16,1	21,3	23,2	20,6	32,4
Нет	74	83,9	78,8	76,8	79,4	67,6

Источник: БНС АСПИР РК

Для выявления основных стран оттока молодежи из Казахстана респондентов спросили: «В какой регион или страну вы готовы переехать на неопределенный срок?» Первое место заняла Россия (35,3 %), также в число лидеров вошли европейские страны (23%), США (19,9 %),

Южная Корея (7,7 %) и Турция (4,8 %). Меньше всего желающих мигрировать в страны Центральной Азии (Узбекистан и Кыргызстан), Армению, Украину, Малайзию, на Кипр (0,2 % по каждой из перечисленных стран).

Рисунок 1.16 Распределение ответов на вопрос «В какой регион или страну вы готовы переехать на неопределенный срок?»

Источник: НИЦ «Молодежь»

Чтобы выявить возможные каналы оттока молодежи по национальному составу, была рассмотрена взаимосвязь между национальностью респондентов и потенциальной страной назначения. Наблюдаются значимые взаимосвязи между этнической принадлежностью опрошенных и страной, в которую они намерены переехать на постоянное место жительства. Казахи в три раза чаще, чем русские, и в пять раз чаще, чем другие этнические группы, склонны к переезду в США (29,4 %). Большая часть молодежи русской национальности, готовой к миграции, выбирает в качестве пункта назначения Российскую Федерацию (70,6 %). Среди казахов и других этносов этот показатель значительно ниже (14,3 % и 41,7 %). Южная Корея более популярна у других этнических групп (18,3 %), казахов (9,1 %) и при этом не входит в миграционные планы русской молодежи (0 %).

Европа как регион и отдельные европейские страны наиболее популярны у казахской молодежи, чуть менее популярны у других этнических групп, молодежь русской национальности гораздо реже готова к миграции в этот регион. Страны Содружества независимых государств (далее – СНГ), за исключением России, молодежь казахской национальности выбирает для переезда крайне редко⁷. В ходе исследования выявили ряд факторов, побуждающих молодежь уезжать из страны (Рисунок 1.17). Все факторы можно разделить по шести направлениям: экономическое, институциональное, социальное, политическое, административное, а также по среде проживания. Стоит отметить, что при анализе оттока молодежи больше всего выделяют экономические трудности, сложности с трудоустройством, неудовлетворенность качеством здравоохранения и предлагаемого образования.

Рисунок 1.17 Факторы выталкивания казахстанской молодежи при миграции

Источник: НИЦ «Молодежь»

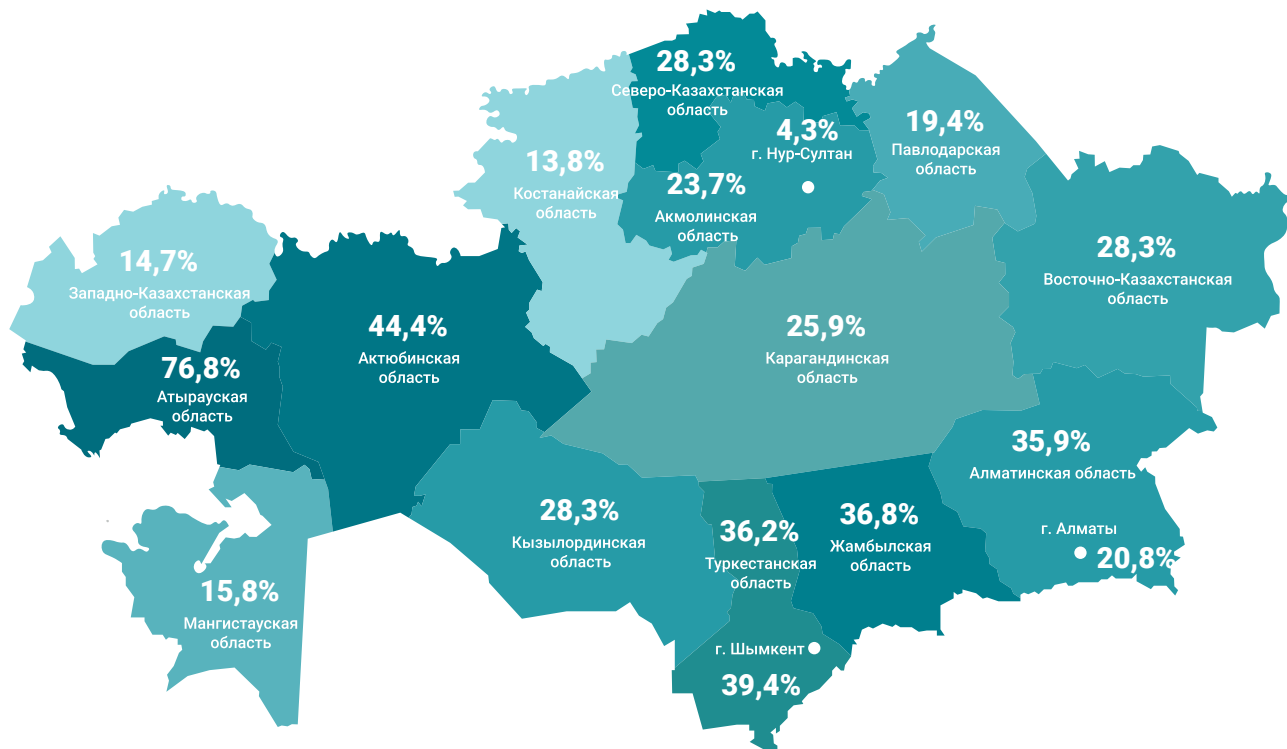
Касательно характеристики внутренней миграции молодежи, необходимо отметить, что значительная доля опрошенных молодых людей готова к переезду в другой регион Казахстана. В динамике по годам наблюдается существенное увеличение доли молодежи, готовой к внутренней миграции: с 19,1 % в 2017 году до 29,2 % в 2020 году. Число иммигрантов наверняка увеличится там, где качество жизни вероятнее всего будет выше, чем в регионе, который они покинули. Основное влияние на миграционные потоки оказывают ситуация на рынке труда и материальная составляющая (зароботная плата, уровень жизни в регионе). С учетом территориальных различий региональная миграция молодежи в Казахстане имеет большое значение не только для демографического и экономического развития отдельных взятых регионов, но и для страны в целом.

Согласно результатам исследования, чаще

всего склонна к миграции молодежь Атырауской (76,8 %), Актюбинской (44,4 %), Туркестанской (36,2 %), Жамбылской областей (36,8 %) и города Шымкента (39,4 %). Интересно, что довольно привлекательный для жителей других регионов Шымкент является пунктом оттока молодежи. Это объясняется тем, что большинство молодежи этого города готово мигрировать в Алматы (74 %) и Нур-Султан (22 %), другие регионы для нее практически совсем не привлекательны. Анализ по регионам демонстрирует дисбаланс в предпочтениях молодежи: **большинство молодых казахстанцев планирует свой переезд только в пределах этих трех городов республиканского значения.** Другие регионы крайне редко рассматриваются в качестве нового места жительства. А ведь это может привести к недостатку рабочей силы в одних регионах и переизбытку в других, что плохо скажется на экономике и социальной сфере.

⁷ Аналитический отчет «Миграционные настроения молодежи современного Казахстана», НИЦ «Молодежь», 2020

Рисунок 1.18 Распределение ответов на вопрос «Готовы ли вы переехать в другой регион на неопределенный срок?» (в разрезе по регионам), %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Важные факторы притяжения при внутренней миграции для молодежи — статус преуспевающего региона, развитая инфраструктура, развитая индустрия развлечений и более высокий уровень качества жизни. В роли выталкивающего фактора преимущественно выступает неблагоприятная социально-экономическая обстановка и реже — климат. Казахская молодежь чаще склонна к внутренней миграции, чем внешней. При этом казахи почти вдвое чаще, чем русские и другие этносы, склонны к внутренней миграции, а русские и другие национальности почти в три

раза чаще склонны к переезду в другую страну.

В целом, несмотря на динамику отрицательного миграционного сальдо, сейчас социальное самочувствие казахстанской молодежи можно определить, как хорошее: среди молодежи преобладают оптимистичные установки и позитивные ожидания. При этом — чем младше респонденты, тем выше уровень их удовлетворенности жизнью. **Но уже сегодня пятая часть молодежи не удовлетворена экономической и политической ситуацией в стране, что в дальнейшем может послужить причиной миграции.**

Рекомендации

1. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* рассмотреть механизм мониторинга и контроля реализации практических рекомендательных мер, разработанных в результате социальных исследований молодежи в различных научно-исследовательских центрах.

2. *Центральным государственным и местным исполнительным органам* необходимо разработать меры по социально-экономической поддержке молодежи в среднесрочной и долгосрочной перспективах, учитывая тот факт, что, по прогнозам, рекордного за последние годы показателя численность молодежи в Казахста не достигнет к 2030 году.

3. *Местным исполнительным органам* расширить роль отделов по регистрации актов гражданского состояния, которые должны стать местом не только заключения брака, но и получения знаний о семейной жизни. При этих структурах должны работать центры, где пары смогут получить консультации, сохраняя анонимность и конфиденциальность.

4. *Местным исполнительным органам* открыть специальные центры для семей, которые испытывают кризис в отношениях, с привлечением НПО.

5. *Министерству образования и науки РК* включить в школьную программу курс по половому воспитанию и просвещению по вопросам сексуального и репродуктивного здоровья с учетом культурных и возрастных особенностей подростков и молодежи. Международный опыт показывает, что половое просвещение повышает возраст полового дебюта и позитивно влияет на сохранение семьи в будущем.

6. *Министерству здравоохранения РК* разработать программу поддержки молодой семьи в вопросах сохранения репродуктивного здоровья.

7. *Вузам РК* проработать вопросы карьерного и профессионального планирования, чтобы студенты еще во время учебы представляли свою дальнейшую жизнь и могли строить планы по трудоустройству. Запустить адресные проекты по усилению взаимодействия акиматов, вуза и работодателей для гарантированного трудоустройства выпускников. Рекомендуется проведение мониторинга и анализа рынка специальностей, востребованных в ближайшем будущем, с переориентацией системы образования на кадровые потребности будущего.

Комментарии и рекомендации экспертов:

«Необходима разработка целевых адресных проектов, направленных на регулирование миграционных потоков и решение возникающих рисков – нехватка рабочих мест, конкуренция, отсутствие жилья».

Эксперт, социолог-исследователь.

«Важно создавать условия для реализации потенциала различным группам молодежи. Особое внимание следует уделять молодежи с высокой квалификацией и высоким уровнем образования, поскольку на данный момент существует риск «утечки мозгов». Необходимо предоставлять соответствующие условия (инфраструктуру, технологии, адекватную исследовательскую базу и ресурсы для реализации профессиональных навыков), социальные гарантии, более высокую оплату труда высококвалифицированным специалистам на основе их квалификации и опыта. Заработная плата является одним из наиболее важных экономических факторов, которые приводят к «утечке мозгов», поскольку работник считает оплату в других странах более привлекательной».

Эксперт, исследователь.

«Необходимо сформировать новое поколение лидеров. Необходимо сократить разрыв между молодежью города и района. Необходимо регулярно публиковать позитивные материалы по молодежной политике в социальных сетях».

Эксперт, представитель акимата области.

ГЛАВА 2.

Здоровье и досуг молодежи

ГЛАВА 2.

Здоровье и досуг молодежи

2.1 Охрана здоровья молодежи в системе здравоохранения

Охрана здоровья молодежи – одна из важнейших задач для государства. Однако в последние годы в Казахстане наблюдается целый ряд негативных тенденций, которые могут помешать в достижении этих целей.

Молодежь уязвима к поведенческим факторам риска (алкоголь, сигареты, наркотики). Причины – желание попробовать что-то новое, нон-конформизм, недостаточная осведомленность о последствиях. Плохие привычки и пристрастия оказывают негативное влияние на здоровье молодежи. Основная опасность заключается в том, что даже отказавшись позднее от вредных привычек, молодые люди изначально наносят значительный ущерб своему здоровью. **Многие хронические заболевания, появляющиеся во взрослом возрасте, могут быть следствием вредных привычек юности.**

Другая опасность – **недостаточная физическая активность**. Это в первую очередь вредно для опорно-двигательной, кровеносной и пищеварительной систем.

Еще один фактор риска – **проблемы ранней беременности, аборты, бесплодие**, что существенно отражается на сохранении нации.

В период введения карантина и социальной изоляции остро встал вопрос **роста психических заболеваний среди молодых людей**.

Для решения этих проблем в стране были приняты государственная программа развития здравоохранения РК «Денсаулық» на 2016–2019 годы и новый Кодекс о здоровье народа и системе здравоохранения РК (от 7 июля 2020 года). Программа «Денсаулық» ориентирована на комплексное улучшение системы здравоохранения без фокусирования именно на здоровье молодежи. Безусловно, общее повышение качества медицинских услуг позитивно скажется на здоровье молодых граждан, однако стоит понимать, что некоторые проблемы

в этой сфере требуют более точечного подхода, который данная программа предоставить не может.

Такой точечный подход можно увидеть в обновленном Кодексе о здоровье, по которому молодежь и несовершеннолетние дети в возрасте от 10 до 18 лет имеют право на получение конфиденциальных услуг по охране репродуктивного и психического здоровья, включая медицинские, психосоциальные и юридические услуги. Причем для получения такой помощи не требуется направление от специалистов первичного звена. Этот шаг очень важен, потому что далеко не всегда молодые люди в вопросах репродуктивного и психического здоровья доверяют родителям, и такая конфиденциальность повышает шанс на получение квалифицированной помощи.

Таким образом, государство принимает меры по охране здоровья молодежи, однако предстоит преодолеть еще много вызовов. К примеру, улучшить нормативно-правовую базу, наладить взаимодействие между Министерством здравоохранения, Министерством образования и науки и Министерством внутренних дел, сделать доступными медицинские услуги для молодежи из разных слоев населения, а также повысить осведомленность молодых людей о том, как они могут получить квалифицированную медицинскую помощь.

2.2 Социально значимые болезни молодежи

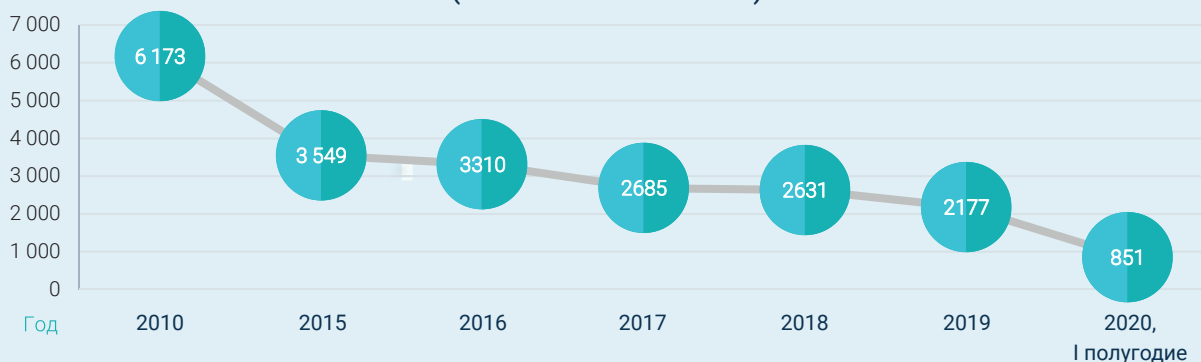
Здоровая молодежь – бесценное богатство общества и главный резерв высококвалифицированных специалистов, определяющих трудовой, оборонительный потенциал, воспроизводство и, соответственно, здоровье будущих поколений. И поэтому важно создавать благоприятные условия для сохранения здоровья молодых людей. В последние годы в социально значимых болезнях молодежи наблюдаются определенные тенденции.

Туберкулез легких

Туберкулез — одна из 10 самых частых причин смерти в мире. Ежегодно около 1,5 миллиона человек умирают от этой болезни. Между тем, согласно статистике Министерства здравоохранения Республики Казахстан (далее — Минздрав РК), с 2010 года количество впервые выявленных

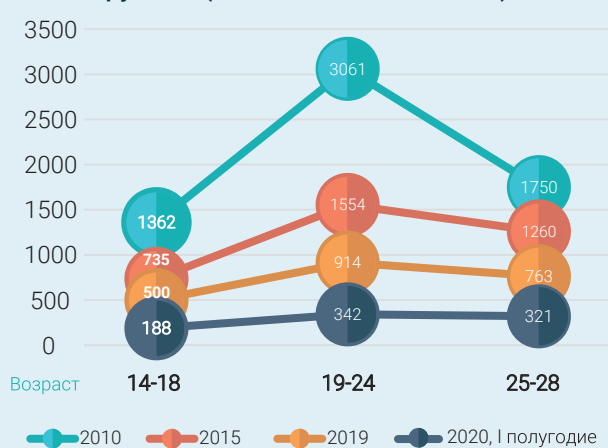
случаев туберкулеза легких среди молодежи стабильно снижается, причем по всем возрастным группам одинаково. За последние 10 лет в стране заболеваемость снизилась почти на 65 %, а за последние пять лет — на 40 %. Тем не менее, туберкулез требует постоянного внимания.

Рисунок 2.1 Заболеваемость туберкулезом легких среди молодежи, 2010-2020 гг. (абсолютные величины)

Источник: Минздрав РК

Рисунок 2.2 Число выявленных случаев туберкулеза легких среди молодежи по возрастным группам (абсолютные величины)

Источник: Минздрав РК

Чаще всего туберкулезом легких болеют люди 19-24 лет. Если рассматривать показатели в разрезе регионов, в 2019 году наибольшее количество молодежи с этой болезнью было зарегистрировано в Алматинской (215 случаев), Атырауской (191 случая) и Туркестанской (163 случая) областях, а также в городах Алматы (172 случая) и Нур-Султане (165 случаев). Наименьшее количество — в СКО (53 случая), Павлодарской (63 случая) и Акмолинской (69 случаев) областях.

За первое полугодие 2020 года наибольшее количество случаев туберкулеза легких среди молодежи (Таблица 2.1) выявлено в г. Алматы (75 случаев), Атырауской области (70 случаев), Алматинской области и г. Нур-Султане (по 67 случаев), а также в Туркестанской области (65 случаев). Высокие показатели в этих регионах могут быть связаны с постоянным притоком студентов в крупные города, а также с высокой выявляемостью туберкулеза среди студентов по причине обязательной программы скрининга, который студенты обязаны проходить. Наименьшее количество случаев было зарегистрировано в СКО (14), Павлодарской (25) и Карагандинской (34) областях.

Предупреждение заражения туберкулезом детей и подростков — одна из важнейших задач здравоохранения и государства. Для достижения стандартов по показателям Всемирной организации здравоохранения (далее — ВОЗ) в Республике Казахстан разработана Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020–2025 годы, издали Приказ № 158 «Об утверждении стандарта организации оказания населению медицинской помощи при туберкулезе» от 5 января 2020 года.

Таблица 2.1 Заболеваемость туберкулезом легких среди молодежи за 2019 и 2020 гг. в разрезе регионов (абсолютные величины)

№	Регион	2019				2020, I полугодие			
		14-18	19-24	25-28	Всего	14-18	19-24	25-28	Всего
	Республика Казахстан	500	914	763	2177	188	342	321	851
1	Акмолинская область	16	28	25	69	16	10	13	39
2	Актюбинская область	35	53	49	137	11	16	19	46
3	Алматинская область	52	82	81	215	10	34	23	67
4	Атырауская область	49	85	57	191	15	26	29	70
5	Западно-Казахстанская область	19	53	33	105	10	16	15	41
6	Жамбылская область	27	50	45	122	22	24	15	61
7	Карагандинская область	20	25	33	78	7	15	12	34
8	Костанайская область	20	51	47	118	6	18	25	49
9	Кызылординская область	40	70	40	150	18	16	22	56
10	Мангистауская область	29	59	40	128	9	23	25	57
11	Павлодарская область	12	29	22	63	2	12	11	25
12	Северо-Казахстанская область	10	27	16	53	3	6	5	14
13	Туркестанская область	46	67	50	163	15	25	25	65
14	Восточно-Казахстанская область	24	44	53	121	7	20	21	48
15	г. Нур-Султан	35	65	65	165	15	30	22	67
16	г. Алматы	32	73	67	172	15	31	29	75
17	г. Шымкент	34	53	40	127	7	20	10	37

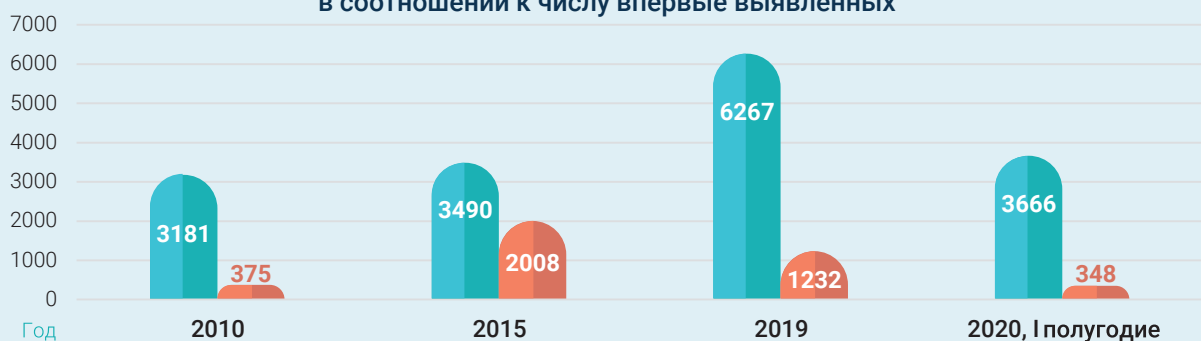
Источник: Минздрав РК

Злокачественные новообразования

Злокачественные новообразования – вторая из основных причин смерти в мире, и, по данным ВОЗ, в 2018 году во всем мире было зарегистрировано 18,1 миллиона новых случаев заболевания и 9,6 миллиона случаев смерти от рака. Ожидается, что число новых случаев заболевания раком к 2030 году в год вырастет до 23,6 миллиона. В Казахстане в последние годы наблюдается тревожная динамика: в период с 2010 года по 2019 год **число онкологических больных среди молодых людей увеличилось в 2 раза** (Рисунок 2.3).

Наряду с этим снижается количество впервые выявленных онкологических больных среди молодежи. В целом за последние пять лет (2015-2019 гг.) этот показатель снизился на 38,6%. Пик выявления онкологических заболеваний приходится на 2015 год, он составил 2008 случаев, за ним следует высокий показатель учетных больных – 6267 случая, соответственно, увеличивается продолжительность жизни, и низкий процент смертности, в том числе, зависит от выявления заболевания на ранних стадиях, методах проводимого лечения и профилактики.

Рисунок 2.3 Число онкологических больных среди молодежи, состоящих на учете, в соотношении к числу впервые выявленных

Источник: Минздрав РК

Состоящие на учете

Впервые выявленные

В городе показатели по онкологическим больным почти в два раза превышают сельские показатели (Таблица 2.2). Одна из возможных причин – более эффективные программы скрининга, позволяющие городским гражданам выявлять и подтверждать диагноз по онкологическим заболеваниям.

Таблица 2.2 Число онкологических больных среди молодежи, состоящей на учете, впервые выявленных по городу и области

Год	Состоящие на учете		Впервые выявленные	
	Город	Село	Город	Село
2010	1755	1426	293	82
2015	2150	1340	1365	643
2019	4248	2019	759	473
2020, I полугодие	2320	1346	260	88

Источник: Минздрав РК

В возрастном аспекте наибольшая частота заболеваемости приходится на возраст 25-28 лет. Эта тенденция сохраняется как среди людей с впервые выявленными злокачественными новообразованиями, так и среди уже состоящих на учете онкобольных в последние пять лет (Таблица 2.3). Стоит отметить, что существует тенденция по снижению выявляемости онкологических заболеваний среди молодежи. Так, учитывая, что общее количество больных на учете возрастает, показатель впервые выявленных онкологических больных в возрастной группе старше 19-28 лет уменьшается: в 2015 году было выявлено 1716 случаев, в 2019 году – 1035 случаев. В то время как количество онкологических больных, состоящих на учете, в возрастной группе от 19-28 лет за тот же период увеличилось на 4,8 %.

Таблица 2.3 Число онкологических больных среди молодежи, состоящей на учете, впервые выявленных, в разрезе возрастов

Впервые выявленные злокачественные новообразования								
2015			2019			2020, I полугодие		
14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28
292	727	989	197	394	641	59	114	175
Состоящие на учете онкологические больные								
2015			2019			2020, I полугодие		
14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28
612	1303	1575	1049	2436	2782	895	1306	1465

Источник: Минздрав РК

В 2019 году в разрезе регионов самые высокие цифры были отмечены в Карагандинской (716 случаев), Восточно-Казахстанской (519 случаев) и Алматинской (475 случаев) областях, а также в городах Алматы (586 случаев) и

Нур-Султане (493 случая). Наименьшее количество – в Мангистауской (186 случаев), Атырауской (191 случай), Актюбинской (200 случаев) и Западно-Казахстанской (далее – ЗКО) (206 случаев) областях (Таблица 2.4).

Таблица 2.4 Заболеваемость злокачественными новообразованиями среди молодежи в 2019–2020 годах в разрезе регионов

№	Регион	Состоящие на учете		Впервые выявленные	
		2019	2020, I полугодие	2019	2020, I полугодие
	Республика Казахстан	6267	3666	1232	348
1	Акмолинская область	287	138	62	14
2	Актюбинская область	200	151	40	10
3	Алматинская область	475	322	106	24
4	Атырауская область	191	90	31	13
5	Восточно-Казахстанская область	519	258	62	14
6	Жамбылская область	342	209	73	18
7	Западно-Казахстанская область	206	119	93	4
8	Карагандинская область	716	298	98	47

№	Регион	Состоящие на учете		Впервые выявленные	
		2019	2020, I полугодие	2019	2020, I полугодие
9	Костанайская область	326	177	58	23
10	Кызылординская область	222	182	24	11
11	Мангистауская область	186	141	40	13
12	Павлодарская область	418	139	64	20
13	Северо-Казахстанская область	430	136	51	8
14	Туркестанская область	215	358	134	21
15	г. Нур-Султан	493	313	38	23
16	г. Алматы	586	441	157	25
17	г. Шымкент	455	194	101	60

Источник: Минздрав РК

В 2018 году был принят Комплексный план по борьбе с онкологическими заболеваниями в Республике Казахстан на 2018-2022 годы, утвержденный постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2018 года № 395, а приказом министра здравоохранения РК № 539 от 13 сентября 2018 года утверждена Дорожная карта по реализации Комплексного плана. Основная цель Комплексного плана направлена на профилактику и раннюю диагностику онкологических заболеваний.

Приказом министра здравоохранения Республики Казахстан от 29 декабря 2018 года № КР ДСМ-47 (далее – приказ № 47) внесены изменения и дополнения в приказ министра здравоохранения Республики Казахстан от 2 августа 2013 года № 452 «Об утверждении стандарта организации оказания онкологической помощи населению Республики Казахстан», где выделены формы оказания онкологической помощи (амбулаторная, стационарная и ста-

ционарозамещающая), актуализированы функции организаций и специалистов, оказывающих онкологическую помощь населению.

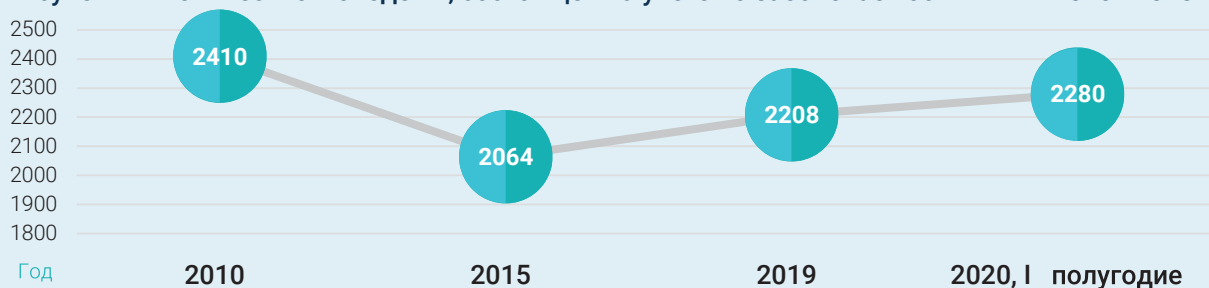
ВИЧ и СПИД⁸

ВИЧ-инфекция относится к числу социально значимых заболеваний, распространение которых зависит от социальных, политических и экономических условий жизни человека и наличия факторов риска в его поведении, способствующих заражению ВИЧ.

Согласно докладу, опубликованному ЮНИСЕФ в 2018 году, в мире ежедневно около 320 детей и подростков – или 13 детей ежечасно – умирали от заболеваний, связанных со СПИДом.

В Казахстане с 2015 года отмечается рост количества состоящих на учете молодых людей с ВИЧ-инфекцией. За I полугодие 2020 года показатель заболеваемости ВИЧ превысил показатель 2019 года на 72 случая (Рисунок 2.4).

Рисунок 2.4 Количество молодежи, состоящей на учете по заболеваемости ВИЧ в 2010–2020 гг.

Источник: Минздрав РК

За последние 10 лет количество сельских подростков 14-18 лет с ВИЧ-инфекцией увеличилось почти в 10 раз, городских подростков – в шесть

раз. В целом наиболее высокие показатели отмечаются в возрастной группе 25-28 лет.

⁸ ВИЧ – вирус иммунодефицита человека. СПИД – синдром приобретенного иммунодефицита.

Таблица 2.5 Количество молодежи, состоящей на учете с ВИЧ в разрезе города и области 2010–2020 гг.

Город								
Возраст	2010		2015		2019		2020, I полугодие	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
14-18	23	1,3	22	1,5	109	7,4	124	8,1
19-23	593	30,7	374	25,2	429	28,9	432	28,3
24-28	1314	68	1092	73,3	946	63,7	972	63,6
Всего:	1930	100	1488	100	1484	100	1528	100
Село								
Возраст	2010		2015		2019		2020, I полугодие	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
14-18	10	2,1	25	4,3	153	21,2	163	21,7
19-23	161	33,5	174	30,2	198	27,3	197	26,2
24-28	309	64,4	377	65,5	373	51,5	392	52,1
Всего:	480	100	576	100	724	100	752	100

Источник: Минздрав РК

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года № 982 утверждена Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Цель Программы – обеспечение качественного и доступного здравоохранения, среди задач числятся формирование у населения приверженности к здоровому образу жизни и развитие службы общественного здоровья; повышение качества медицинской помощи; устойчивое развитие системы здравоохранения. Также, согласно международным обязательствам, будет повышаться охват антиретровирусной терапией людей, живущих с ВИЧ-инфекцией, с оказанием им необходимой медицинской помощи в рамках гарантированного объема бесплатной медицинской помощи (далее – ГОБМП). Будут продолжены профилактические мероприятия по сдерживанию ВИЧ-инфекции в концентрированной стадии.

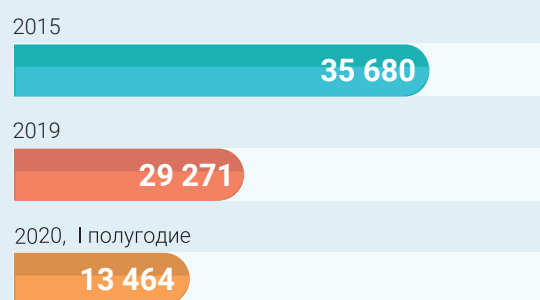
2.3 Репродуктивное здоровье молодежи

Основная проблема репродуктивного здоровья – высокая распространенность искусственных абортов. Особенно неблагоприятны аборты для девушек-подростков: помимо серьезных осложнений в здоровье, они создают большое количество проблем морального, социального, психологического плана⁹. Если учесть, что более

50 % абортов влекут за собой ранние или поздние осложнения, то имеет место реальная угроза потери здоровья будущего населения страны¹⁰.

В Казахстане в этом плане наблюдается положительная динамика. Как видно на Рисунке 2.5, в 2015 году молодежью в возрасте до 29 лет было сделано 35 464 аборта, а в 2019 году цифра снизилась на 6409 и составила 29 271 случай.

Рисунок 2.5 Общее количество абортов среди молодежи за 2015–2020 годы

Источник: Минздрав РК

В вопросах сохранения здоровья молодого поколения и улучшения демографических показателей рождаемости отдельно следует изучать **проблему ранней беременности и абортов среди несовершеннолетних (15-18 лет)**. В разрезе возрастов показатель произведенных абортов девушками до 18 лет составил 4 %. Остальные 96 % приходятся на возраст от 19 до 29 лет (Таблица 2.6).

⁹ Ларюшева Т. М., Лебедева Т. Б., Баранов А. Н. Особенности течения беременности и родов у юных женщин // Журнал акушерства и женских болезней, т. LXI 1. – 2012 г. С. 106-112.

¹⁰ Брюхина Е. В., Сафронов О. В., Слуднова Ф. Ф. Беременность у подростков. Влияние на репродуктивное здоровье // Акушерство и гинекология. – 2003 г., № 1. С. 37

Таблица 2.6 Количество абортсв среди молодежи в разрезе возрастов за 2015–2019 годы

Возраст	2015		2019		2020, I полугодие	
	Число	Доля	Число	Доля	Число	Доля
14-18	1654	5 %	1155	4 %	555	4 %
19-24	17 465	49 %	13 507	46 %	6128	46 %
25-28	16 561	46 %	14 609	50 %	6781	50 %
Всего	35 680	100 %	29 271	100	13 464	100

Источник: Минздрав РК

Как видно из Таблицы 2.7, наблюдается снижение числа абортсв среди несовершеннолетних, однако растет число ранних беременностей. При этом в региональном разрезе наибольшее

количество случаев по двум параметрам фиксируется в следующих трех областях: Туркестанская, Карагандинская и Алматинская.

Таблица 2.7 Число случаев ранней беременности и абортсв среди несовершеннолетних в возрасте 15-18 лет

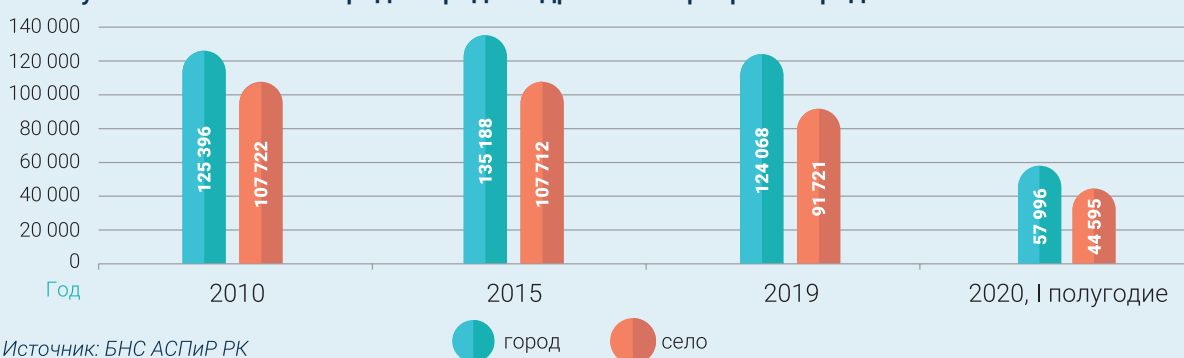
Регион	Число случаев ранней беременности			Количество абортсв		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Республика Казахстан	3443	3482	3602	1286	1237	1146
Акмолинская область	97	99	101	81	69	65
Актюбинская область	40	47	44	43	38	38
Алматинская область	672	688	694	130	132	117
Атырауская область	135	113	87	42	39	28
Западно-Казахстанская область	44	45	40	38	38	43
Жамбылская область	2	307	255	70	82	82
Карагандинская область	234	218	303	155	148	122
Костанайская область	177	150	104	79	103	75
Кызылординская область	245	143	143	32	26	26
Мангистауская область	128	129	333	57	62	75
Туркестанская область	-	568	668	-	141	146
Павлодарская область	61	53	50	75	52	49
Северо-Казахстанская область	67	146	130	62	59	55
Восточно-Казахстанская область	201	300	275	103	96	78
г. Нур-Султан	324	196	108	54	51	49
г. Алматы	173	211	135	69	77	67
г. Шымкент	-	69	132	-	24	31

Источник: Минздрав РК

За последние 10 лет количество подростковых родов уменьшилось на 38 % (с 9111 в 2010 г. до 5633 в 2019 г.), за последние пять лет – на 25 %. Из представленных на Рисунке 2.6 данных видно, что с 2010 года количество родов среди городских и сельских девушек в возрасте 14-18 лет стабильно снижается. При этом в 2015 году девочки-подростки, проживающие в сельской местности, рожали

чаще (показатель составил 4246 (56 %)), чем живущие в городской – 3321 (44 %). За I полугодие 2020 года также более высокие показатели родов отмечаются среди сельских девушек – 1486 (55 %), чем среди городских – 1196 (45 %). Следует отметить, что сельские подростки сталкиваются с проблемами нежелательной беременности чаще, чем их городские сверстницы.

Рисунок 2.6 Количество родов среди подростков в разрезе города и села в 2010–2020 гг.

Источник: БНС АСПИР РК

Другая важная проблема репродуктивного здоровья молодого поколения — бесплодие. К сожалению, сегодня **каждая шестая семья в Казахстане не может иметь детей, и многие из-за этого разводятся**. Ежегодно в стране заключается более 150 тысяч браков. Примерно 15 %, а это около 20 000 супружеских пар, не могут зачать детей. Половина из них нуждается в процедуре **экстракорпорального оплодотворения** (далее — ЭКО). Стоимость такой процедуры варьируется от 800 000 до 1 000 000 тенге. Ежегодно на ЭКО в Казахстане выделялось лишь 900 квот. То есть на бесплатное медицинское обслуживание могут рассчитывать менее 10 % нуждающихся¹¹.

Вспомогательные репродуктивные технологии вошли в ГОБМП в Казахстане шесть лет назад. За это время выдано 3000 квот, **родились 1200 детей**. Сейчас ЭКО делают 22 центра, но только пять из них оказывают эту услугу бесплатно. Понимая серьезность этой проблемы, Президент страны Касым-Жомарт Токаев в своем Послании «**Казахстан в новой реальности: время действий**» заявил, что, в соответствии с демографическими прогнозами Организации Объединенных Наций (далее — ООН) в отношении роста населения Казахстана, поручил **Правительству запустить с 2021 года специальную программу «Аңсаған сәби», где указал на необходимость увеличения количества квот по программам ЭКО до семи тысяч, то есть в семь раз**. Сохранение репродуктивного здоровья молодого поколения — одна из актуальных проблем государства, в последующие 10-15 лет оно напрямую будет определять все ключевые социально-демографические процессы. Поэтому сегодня важно принять превентивные меры, чтобы сохранить национальный человеческий капитал.

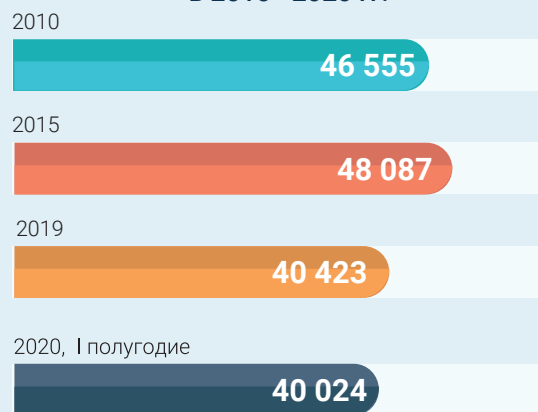
2.4 Психическое здоровье молодежи

Еще один важный показатель эффективности молодежной политики — повышение качества психического здоровья молодежи. Сегодня, в эпоху цифрового общества, большую роль в ухудшении психического здоровья молодого поколения играют социальные сети. Они могут влиять на самооценку и межличностные отношения подростков посредством социаль-

ного сравнения и негативных взаимодействий, включая кибербуллинг. Данные различных перекрестных, продольных и эмпирических исследований свидетельствуют, что использование смартфонов и социальных сетей приводит к росту числа психических расстройств, аутоагрессивного поведения и самоубийств среди молодежи. Так, согласно оценкам ВОЗ, примерно у 20 % детей и подростков в мире имеются психические расстройства или проблемы, примерно половина из которых начинается в возрасте до 14 лет. **Психоневрологические расстройства входят в число ведущих причин инвалидности среди молодых людей в мире**¹².

Согласно статистическим данным, в 2015 году в Республике Казахстан на учете с психическими заболеваниями среди молодежи состояли 46 555 человек в возрасте от 14 до 29 лет. В 2019 году в сравнении с 2015 годом этот показатель снизился на 16 % и составил 40 423 человека (Рисунок 2.7). Однако есть вероятность, что в 2020 году этот показатель увеличится вдвое: только в I полугодии 2020 года цифровой коэффициент составил 40 024 случая и почти сравнялся с годовым показателем за 2019 год.

Рисунок 2.7 Численность молодежи, состоящей на учете с психическими расстройствами в 2010–2020 гг.

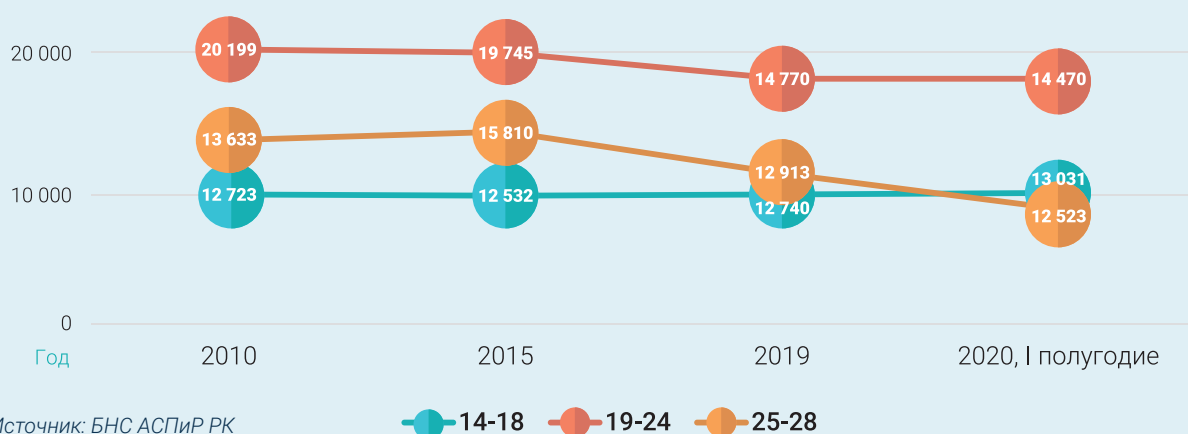
Источник: БНС АСПиР РК

Рассматривая показатель заболеваемости среди молодежи, состоящей на учете, в разрезе возрастов, достаточно высокие цифры отмечаются в возрастной группе от 25 до 28 лет (Рисунок 2.8). Стоит отметить, что в возрастных категориях 19-24 и 25-28 прослеживается тенденция к снижению показателей заболеваемости. В то время как в возрастной группе 14-18 за последние 10 лет показатели остаются на одном уровне.

¹¹ «Проблему бесплодия в Казахстане хотят решить в течение 5 лет», <https://almaty.tv/news/meditsina/1552-problemu-besplodiya-v-kazakhstan-khotyat-reshit-v-techenie-5-let>

¹² Всемирный день психического здоровья, <https://ria.ru/20151010/1298818815.html>

Рисунок 2.8 Показатели заболеваемости психическими расстройствами среди молодежи в зависимости от возраста

В 2019 году наибольшее количество молодых людей, состоящих на учете с психическими расстройствами в разрезе регионов, отмечается в Туркестанской (5648 человек), Карагандинской (4655 человек), Алматинской (3522 человека),

Костанайской (3249 человек) областях и ВКО (3221 человек). Низкая заболеваемость психическими расстройствами характерна для СКО (1109 человек), ЗКО (1225 человек) и города Нур-Султана (1447 человек) (таблица 2.8).

Таблица 2.8 Численность молодежи, состоящей на учете с психическими расстройствами, за 2019–2020 гг. в разрезе регионов

№	Регион	2019	2020, I полугодие
	Республика Казахстан	40 423	40 024
1	Акмолинская область	1692	1640
2	Актюбинская область	1801	1779
3	Алматинская область	3522	3461
4	Атырауская область	1474	1460
5	Западно-Казахстанская область	1225	1252
6	Жамбылская область	1695	1674
7	Карагандинская область	4655	4580
8	Костанайская область	3249	3120
9	Кызылординская область	2069	2044
10	Мангистауская область	1448	1423
11	Павлодарская область	1663	1661
12	Северо-Казахстанская область	1109	1103
13	Туркестанская область	5648	5675
14	Восточно-Казахстанская область	3221	3127
15	г. Нур-Султан	1447	1469
16	г. Алматы	1779	1775
17	г. Шымкент	2726	2781

Источник: БНС АСПИР РК

Сегодня наибольший социально-экономический ущерб обществу наносят суициды среди молодежи. По данным ВОЗ, **среди людей в возрасте 15-29 лет самоубийство является второй главной причиной смерти после гибели в дорожно-транспортных происшествиях** (далее – ДТП), Казахстан занимает третье место в мире по количеству са-

моубийств и лидирующее место среди стран Центральной Азии (по всем возрастным группам в целом)¹³. Количество смертей в Казахстане в 1,5 раза выше критического порога. В перечне самых депрессивных регионов по итогам 2019 года – Алматинская область (425 самоубийств), ВКО (411 самоубийств), Туркестанская (342 самоубийства),

¹³ Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения, Suicide: Key facts. Доступно на <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/suicide>

Карагандинская (308 самоубийств) области и город Алматы (285 самоубийств). В Нур-Султане за 12 месяцев 2019 года было совершено 139 самоубийств, что на 7,9 % больше показателя 2018

года. В 2019 году количество суицидов в стране выросло на 7,4 % по сравнению с предыдущим годом. Количество суицидальных попыток среди населения за год выросло на 12,9 %¹⁴.

Таблица 2.9 Количество суицидов среди молодежи Казахстана в динамике за три года, в разрезе по полу и возрасту

Период	Возраст	Попытки суицида		Совершенные суициды	
		Мужчины	Женщины	Мужчины	Женщины
2017	15-17	55	209	52	46
	18-24	251	408	273	115
	25-29	319	254	322	79
	Итого	625	871	647	240
2018	15-17	59	185	66	38
	18-24	313	445	267	105
	25-29	419	323	289	78
	Итого	791	953	622	221
2019	15-17	59	205	73	38
	18-24	350	435	251	114
	25-29	544	304	317	84
	Итого	953	944	641	236
2019, I полугодие	15-17	35	81	26	15
	18-24	202	160	106	48
	25-29	302	138	133	20
	Итого	539	379	265	83
2020, I полугодие	15-17	28	111	36	16
	18-24	159	233	117	55
	25-29	242	157	171	44
	Итого	429	501	324	115

Источник: КПСиСУ ГП РК

Анализ статистических данных и экспертных мнений специалистов позволил выявить некие типологические характеристики при суицидальном поведении. В частности, наблюдается взаимосвязь между полом и суицидальным поведением. У мужчин преобладают завершённые суициды, у женщин — попытки суицида. **Для женщин более характерно использование суицидальной попытки как способа заявить о проблеме, для мужчин — как осуществление решения.** Наблюдается разница и в возрастных группах в зависимости от пола. Так, у женщин количество суицидальных попыток и завершённых суицидов больше в средней возрастной группе (от 18 до 24 лет), а у мужчин — в старшей (25-29 лет)¹⁵.

Социальный портрет суицидента — весьма условная категория. В числе суицидентов могут быть совершенно разные люди, разного возраста и социально-экономического статуса. Есть

лишь набор характеристик, а также психологических и биосоциальных факторов, которые могут привести к суициду. **К таким условиям относятся: состояние тревоги, депрессии, отсутствие денег, жилья, стабильной работы, психотравмирующая ситуация, чувство одиночества, проблемы в отношениях и в семье.**

В Казахстане значимым препятствием в получении своевременной психологической помощи является стигматизация. На человека, стремящегося получить психологическую помощь, навешиваются ярлыки. Многие не верят в необходимость психологической помощи, считают, что если человек обратился к психологу, то он слабый. Многие опасаются таких клише и предпочитают не ходить к врачам. Это актуальная проблема не только в сельской местности и в городах республиканского значения. Зачастую в семьях стараются замалчивать негативные факты, считая их постыдными.

¹⁴ Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры. Статистика: сводный отчет МВД. Доступно на: <https://qamqor.gov.kz>

¹⁵ Аналитический доклад «Проблема и профилактика суицида в молодежной среде», НИЦ «Молодежь», 2020 г.

2.5 Физическая активность и досуг молодежи

Физическая активность

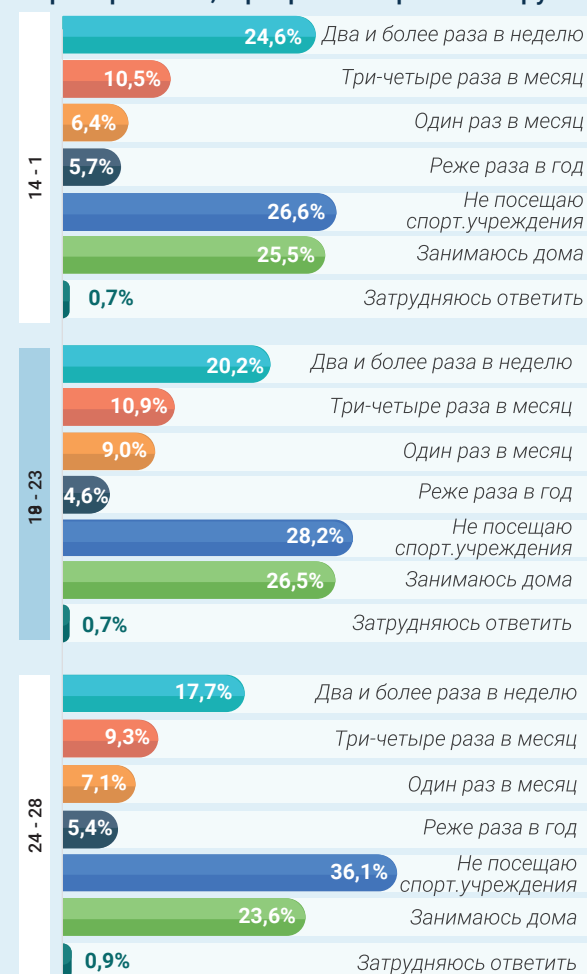
Сейчас спорт приобретает особую значимость и популярность. Физическая активность — не только один из способов поддержания и сохранения здоровья, но и может рассматриваться в качестве превентивных мер по предотвращению вредных привычек в молодежной среде. НИЦ «Молодежь» в текущем году провел социологическое исследование «Молодежь Казахстана», в котором исследовал отношение молодежи к спорту. Анализ ответов про частоту посещения спортивных секций/тренировок показал, что 30,9 % молодежи не посещает спортивные учреждения. 25 % опрошенных занимается дома. Два и более раз в неделю уделяют время тренировкам 20,5 % молодежи. Три-четыре раза в месяц занимаются спортом 10,1 % респондентов.

В результате опроса выявлено, что частота посещаемости спортивной секции зависит от возрастной группы. **Чем младше человек, тем интенсивность его занятий спортом выше.** Так, два и более раз в неделю посещают спортивные секции в возрастной группе 14-18 лет — 24,6 %, 24-28 лет — 17,7 % опрошенных. Больше ответов «один раз в месяц» у представителей возрастной группы 19-23 года — 9 % против 14-18 лет — 6,4 % и 24-28 лет — 7,1 %. Не посещает спортивные учреждения 36,1 % опрошенных 24-28 лет. Заниматься спортом дома предпочитает молодежь 19-23 лет (26,5 %).

Интерес к спорту преобладает у юношей. Так, два и более раз в неделю физической активностью занимаются 27,4 % представителей мужского и 13,6 % женского полов (Рисунок 2.10). Три-четыре раза в месяц уделяют время спорту 12,6 % юношей и 7,7 % девушек. Большее число девушек занимается дома (28,3 %), чем юношей (21,6 %). 37,5 % девушек и 24,3 % юношей не посещают спортивные учреждения.

В Казахстане в 2019 году систематически занимались физкультурой и спортом 5 706 625 человек (30,7 % от населения страны). Это на 230 000 человек больше, чем в 2018 году (было 5 475 969 человек). Наибольший прирост числа людей, систематически занимающихся физкультурой и спортом, наблюдается в Туркестанской (на 47 128 человек) и Алматинской (на 30 282 человека) областях, а так-

Рисунок 2.9 Распределение ответов на вопрос «Как часто вы посещаете спортивные секции/тренировки?», в разрезе возрастных групп

Источник: НИЦ «Молодежь»

Рисунок 2.10 Распределение ответов на вопрос «Как часто вы посещаете спортивные секции/тренировки?», в разрезе по гендеру

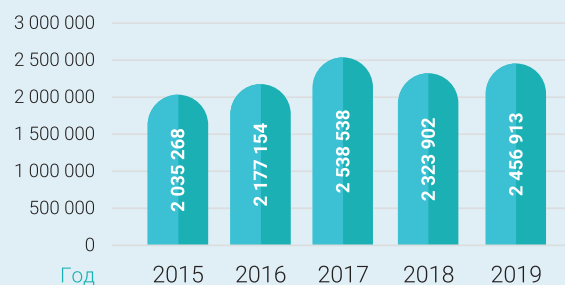

Источник: НИЦ «Молодежь»

же в городе Алматы (на 16 212 человек). Наименьший прирост – в Атырауской области (на 15 942 человека), ЗКО (на 14 329 человек) и СКО (на 3181 человека) с 2015 года по 2019 год количество молодежи, систематически занимающейся физкультурой и спортом, увеличилось на 421 645 человек (Рисунок 2.11).

В Таблице 2.10 мы видим, что в 2019 году общее количество молодежи, систематически занимающейся физической культурой и спортом, составило 2 456 913 человек (**43 % от общего числа занимающихся спортом**). В разрезе регионов наибольшее количество молодежи, занимающейся физической культурой и спортом, отмечается в Туркестанской (296 681 человек), Карагандинской (207 052 человек) областях и в городе

Рисунок 2.11 Общее количество молодежи, систематически занимающейся физкультурой и спортом в Республике Казахстан в 2015–2019 годах

Источник: МКС РК

Алматы (249 322 человек). В первую очередь это можно связать с общим количеством населения в этих регионах.

Таблица 2.10 Количество молодежи 14-28 лет, занимающейся физкультурой и спортом в 2019–2020 году

№	Регионы	Молодежь, систематически занимающаяся физкультурой и спортом			Молодежь, занимающаяся национальными видами спорта	
		Общая численность	Молодежь 14-29 лет	%	2019	2020, I полугодие
	Республика Казахстан	5 706 625	2 456 913	43	219 585	221 430
1	г. Нур-Султан	330 938	168 864	2,95	2890	3123
2	г. Алматы	569 143	249 322	4,36	3799	3799
3	г. Шымкент	294 488	98 343	1,72	6000	6384
4	Акмолинская область	219 961	115 842	2,02	11 948	11 948
5	Актюбинская область	278 933	126 155	2,21	20 000	20 000
6	Атырауская область	215 492	95 692	1,67	4120	4060
7	Алматинская область	626 175	146 296	2,56	591	591
8	ВКО	425 805	165 782	2,88	1125	1125
9	Жамбылская область	338 864	149 296	2,61	11 276	11 435
10	ЗКО	204 968	92 257	1,61	22 997	23 144
11	Карагандинская область	417 136	207 052	3,62	33 695	33 695
12	Костанайская область	282 512	112 041	1,96	10 884	10 983
13	Кызылординская область	243 078	120 740	2,11	10 283	10 283
14	Мангистауская область	232 596	115 646	2,02	13 343	13 456
15	Павлодарская область	231 522	112 394	1,97	15 860	16 630
16	СКО	176 653	84 510	1,48	7109	7109
17	Туркестанская область	618 361	296 681	5,19	43 665	43 665

Источник: МКС РК

В Республике Казахстан из общего числа молодежи, систематически занимающейся спортом, 9 % практикуют национальные виды спорта. По данным Министерства культуры и спорта Республики Казахстан (далее – МКС РК), можно заметить рост популярности национальных видов спорта среди молодежи. Им в 2019 году предпо-

чтение отдали 219 585 молодых людей, а за I полугодие 2020 года эта цифра увеличилась на 1845 и составила 221 430 человек (Таблица 2.10).

В разрезе регионов особый рост популярности национальных видов спорта наблюдается в Павлодарской области (на 770 человек), ЗКО (на 247 человек) и городах Шымкенте (на 384

человека) и Нур-Султане (на 233 человека). Снижение наблюдается в Алматинской области (-60 человек).

В Республике Казахстан количество молодых людей с ограниченными физическими возможностями, систематически занимающихся физ-

культурой и спортом, по итогам 2019 года составило 17 661 человек, за I полугодие 2020 года – 17 767 человек (увеличение на 106 человек). Наибольший рост зафиксирован в Жамбылской – на 32 человека, Павлодарской – на 32 человека и Туркестанской – на 30 человек областях.

Таблица 2.11 Количество молодежи с ограниченными физическими возможностями, систематически занимающейся физкультурой и спортом, в разрезе регионов, 2019–2020

№	По регионам	2019	2020, I полугодие
	Республика Казахстан	17 661	17 767
1	Акмолинская область	407	407
2	Актюбинская область	159	161
3	Алматинская область	381	382
4	Атырауская область	639	639
5	Восточно-Казахстанская область	2304	2304
6	Жамбылская область	1169	1201
7	Западно-Казахстанская область	1102	1102
8	Карагандинская область	1237	1237
9	Костанайская область	2209	2213
10	Кызылординская область	446	446
11	Мангистауская область	218	223
12	Павлодарская область	303	335
13	Северо-Казахстанская область	850	850
14	Туркестанская область	2898	2928
15	г. Алматы	1951	1951
16	г. Нур-Султан	821	821
17	г. Шымкент	567	567

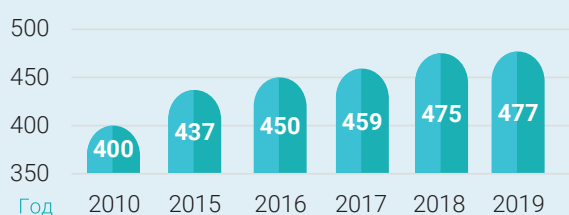
Источник: МКС РК

Отдельный сегмент – система детско-юношеских спортивных школ (далее – ДЮСШ). Это вид учреждения дополнительного обучения детей для подготовки юных спортсменов и приобщения их к массовой физической культуре. Сейчас в стране работает 477 ДЮСШ. С 2010 года стабильно увеличивается количе-

ство ДЮСШ (Рисунок 2.12), из них за последние 10 лет открылось 77 (16 %) новых школ, за последние пять лет – 40 школ (8 %).

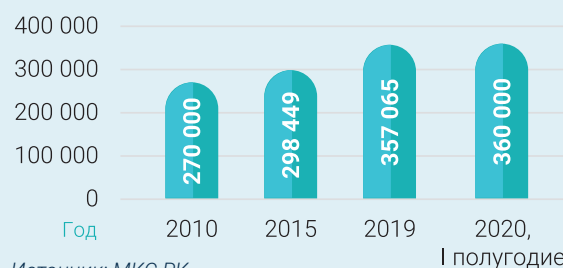
Сейчас в ДЮСШ (Рисунок 2.13) обучаются 360 000 человек, по сравнению с 2010 годом этот показатель вырос на 90 000 человек (25 %), а по сравнению с 2015 годом – на 61 551 человека (17 %).

Рисунок 2.12 Общее количество ДЮСШ в Республике Казахстан в 2010–2019 гг.

Источник: МКС РК

Рисунок 2.13 Общее количество обучающихся в ДЮСШ в 2010–2020 гг.

Источник: МКС РК

Досуг

Изучение форм досуга имеет особую значимость в определении уровня культуры среди молодежи. Досуг влияет на формирование личности, при занятии хобби происходит приобщение к общественной жизни и культуре в целом. Молодежь выбирает разные виды проведения досуга в зависимости от своих потребностей и ценностных ориентиров.

Самым популярным занятием в структуре досуга молодежи — общение с ближайшим окружением. **Больше 10 часов в неделю респонденты тратят на времяпрепровождение с семьей (37,7 %) и друзьями (8,9 %).** Несмотря на то, что количество времени варьируется с одного часа до более 10 часов, эти две категории в равной степени остаются неизменными.

Один-три часа в неделю молодежь занимается **самообразованием (25,9 %) и спортом (24 %).** Низкая активность молодежи наблюдается в волонтерской и творческой деятельности (Рисунок 2.14).

Эксперты в проведенном НИЦ «Молодежь» экспертном фокус-групповом исследовании акцентируют внимание на проблеме ограниченного доступа молодежи (в том числе в финансовом плане) к спортивным секциям, оздоровительным кружкам, нехватку уличных спортивных площадок, что плохо сказывается на общем состоянии здоровья молодежи. Ситуация усугубляется коммерциализацией спортивных сооружений. Проблема доступа к спортивным сооружениям наиболее остро стоит в регионах, в сельской местности.

Значимая часть досуга молодежи — интернет. Он предоставляет возможность пользователям удовлетворять многие потребности, выступая средством для поиска и получения информации, образования, профессиональной деятельности, общения и др. Следовательно, интернет — и досуг, и необходимость, которой значительная часть молодежи пользуется практически ежедневно.

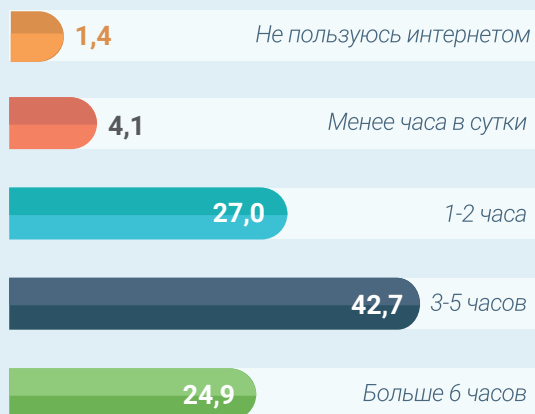
Результаты опроса показывают, что большая часть молодежи (42,7 %) от двух до пяти часов ежедневно проводит в интернете. 27 % опрошенных уделяют интернету один-два часа, 24,9 % — больше шести часов в день. Лишь 1,4 % респондентов заявили, что не пользуются интернетом (Рисунок 2.15).

Рассмотрение этого вопроса в разрезе возрастных групп позволяет выявить некоторые расхождения относительно усредненных тенденций. Так, для всех возрастных групп общение с друзьями в интернете стоит на первом месте.

Рисунок 2.14 Распределение ответов на вопрос «Сколько у вас занимает времени в течение недели каждое из нижеперечисленных занятий?»

**Распределение ответов на вопрос
«Сколько времени вы ежедневно проводите
в интернете?» В %**

Опрос также показал, что молодежь использует интернет для различных целей. Больше половины респондентов использует его для общения

с друзьями (59,3%). 45,5% участников опроса отметили, что находят применение интернету в качестве развлечений (для просмотра фильмов, прослушивания музыки, игр и т. д.). 44% опрошенных выходит в онлайн для проведения времени в социальных сетях, и 42,5% – для просмотра, чтения новостей. Как отметили респонденты, интернет также необходим им для учебы (31%) и работы 25,8%.

Но в определении других причин использования интернета в возрастных группах есть различия. Большинство молодежи в возрасте 14-18 лет использует интернет для учебы (50,3%) и развлечений (49,8%). Респонденты 19-23 лет предпочитают в интернете отдавать развлечениям (44,3%) и просмотру новостей (40,4%). В свою очередь, молодые граждане 24-28 лет используют сеть для просмотра и чтения новостей (52,4%), а потом уже для развлечений – фильмов, музыки и т. д. (43,2%) (Таблица 2.12).

Таблица 2.12 Распределение ответов на вопрос «С какой целью вы заходите в интернет?», в разрезе возрастных групп, в %

	14-18	19-23	24-28
По учебе	50,3	34,5	14,4
По работе	10,5	25,6	37
Для просмотра/чтения новостей	31,1	40,4	52,4
Для общения с друзьями	62,2	59,4	57,2
Для проведения времени в социальных сетях	41,7	46	44,3
Для развлечений (фильмы, музыка, игры)	49,8	44,3	43,2
Не пользуюсь интернетом	0	0,3	0,7
Для саморазвития	0	0,2	0,2
Для всего перечисленного	0	0,2	0

Сейчас исследование досуга современной молодежи ограничено небольшими разделами в рамках исследований здоровья молодежи или же ценностных ориентаций. Тем не менее, на молодого гражданина как формирующуюся личность особенности досуга имеют большое влияние.

Нужно отслеживать и адресно регулировать виды досуговых предпочтений молодежи в различных регионах страны. Также стоит изучить доступность различных видов физической активности и досуга для молодых людей в зависимости от их возраста, здоровья и социального положения.

Рекомендации

1. Министерству здравоохранения необходимо усилить систематический скрининг по раннему выявлению туберкулеза легких. Повышение уровня осведомленности молодежи о мерах профилактики, о способах заражения туберкулезом, воспитание солидарной ответственности за здоровье и осознание необходимости обязательного прохождения профилактических обследований.

2. Министерству здравоохранения необходимо повысить активность первичного звена (ВОП, смотровые кабинеты МЦЗ) по раннему выявлению онкологических заболеваний среди молодежи. Повышение информированности о факторах риска развития онкологических заболеваний и пропаганды принципов здорового питания, физической активности, отказа от табакокурения, употребления алкоголя и т. д.

3. Министерству здравоохранения и местным исполнительным органам рекомендуется повысить эффективность систематически проводимых скрининговых программ среди молодежи по выявлению психических расстройств. В учебных заведениях областей и городов проводить информационно-просветительные мероприятия о специальных центрах, способных решить проблемы здоровья современной молодежи.

4. Министерству образования и науки предлагается внедрить механизмы информирования молодежи в учебных заведениях, особое внимание уделив сельским подросткам 14-18 лет о путях передачи, профилактике и симптомах ВИЧ-инфекции. Повышение эффективности методов профилактики ВИЧ-инфекций среди молодежи, особенно в Карагандинской и Восточно-Казахстанской областях, а также городах Алматы и Шымкенте.

5. Местным исполнительным органам рекомендуется провести ревизию молодежных центров здоровья, а также создать дополнительные МЦЗ в Туркестанской, Акмолинской областях и городе Шымкенте. Необходимо повысить уровень информированности молодежи о репродуктивном здоровье среди подростков 14-18 лет, особое внимание уделив сельской молодежи.

6. Местным исполнительным органам уделять внимание развитию сети детских подростковых дворовых клубов, спортивных секций, спортивных клубов по месту жительства, в организациях образования.

7. Местным исполнительным органам Атырауской области, ЗКО и СКО уделить внимание развитию занятий физической культурой и спортом.

Комментарии и рекомендации экспертов:

«У нас в городе очень мало (даже практически нет) бассейнов, где молодежь могла бы спокойно поплавать. У нас нет беговых дорожек, где молодежь могла бы бегать по утрам. У нас очень мало спортивных площадок, где молодежь могла бы заниматься спортом. Спортивные площадки есть, я не спорю, но только в центральных местах нашего города. Молодежь, которая живет за городом даже не знает, где бы заняться спортом».

Эксперт, представитель регионального ресурсного центра по работе с молодежью.

«Беспокоит информационное оповещение и распространение информации по наркотическим веществам. Я думаю, кто в Нур-Султане живет, может увидеть, что в подъездах или на стенах дома рекламируется, где можно купить наркотические вещества, т.е. это никак не контролируется».

Эксперт, представитель НПО по правовому просвещению молодежи.

«Вопросы укрепления здоровья – это не только физическая активность, не только ЗОЖ. Это большой пласт, который включает в себя ментальное, репродуктивное здоровье, пищевые привычки правильные, компонент семейного воспитания и т.д.».

Эксперт Национального центра общественного здоровья.

ГЛАВА 3.

Образование и наука в ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ

ГЛАВА 3.

Образование и наука в жизни

молодежи

Образование играет крайне важную роль в системе государственного управления, в экономике любой развитой страны и является базовой отраслью, которая программирует будущее нации. В экономике образование становится фундаментом для сохранения и развития человеческого капитала. Высшее образование — главная ступень, которая, с одной стороны, определяет траекторию карьеры выпускников, а, с другой стороны, задает рамки будущих экономических доходов.

Важность образовательной сферы закреплена в международных программных документах. В частности, в Индексе человеческого развития удельный вес образования составляет 33,3%. Среди 17 целей устойчивого развития ООН «обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования» является одним из ключевых направлений. В Глобальном индексе конкурентоспособности Всемирного экономического форума (The Global Competitiveness Index by the World Economic Forum) образование также играет одну из самых важных ролей, определяющих место страны в этом рейтинге.

Казахстан как член мирового сообщества нацелен на повышение качества образования как составную и необходимую часть для модернизации и создания наукоемкой экономики. При этом стоит разделять проблемы среднего, среднеспециального, высшего и послевузовского обучения.

В программной статье «Рухани жаңғыру» один из приоритетов развития — формирование культуры знания. Таким образом, государством заложены основы, в которых должна происходить модернизация общественного сознания.

В среднем образовании за предыдущие годы в результате большого количества разновекторных реформ сложилась сложная ситуация. Ситуация стала меняться: так, в Президент страны в Послании народу Казахстана заявил **о повышении заработных плат учителей в два раза в сле-**

дующие четыре года. Кроме того, были введены поощрительные надбавки за те или иные достижения педагогов. Это может стать одним из факторов, который позитивно повлияет на приток в профессию молодых кадров и усиление качественного человеческого капитала среди учителей.

В перспективе среднеспециальное образование будет больше ориентировано на практические навыки и будет стремиться к большей интегрированности с рынком труда.

В сфере высшего образования с 2019 года началась борьба с «фабриками дипломов», вузами с низким качеством преподавания различных дисциплин. В результате были отозваны лицензии и закрыты некоторые из высших учебных заведений, но при этом политика противодействия таким видам дипломов встречает сопротивление со стороны владельцев. Этот вопрос был затронут Президентом страны в его Послании «Казахстан в новой реальности: время действий».

Позитивным моментом является тот факт, что **государство увеличило стоимость государственного образовательного гранта и тем самым помогло ведущим университетам Казахстана повысить качество обучения за счет притока новых финансовых средств.** Также в большинстве вузов были повышены заработные платы преподавателей и увеличены надбавки за научные степени.

В целом повышение стоимости грантов и другие меры со стороны Министерства образования и науки направлены на повышение качества отечественного высшего и среднего образования.

Отдельно следует отметить проблемные аспекты в послевузовском обучении. С одной стороны, в 2019 году была введена система единой сдачи экзаменов в магистратуру. Это привело к исчезновению различных немеритократичных способов (непотизм, симония и т. д.) поступления в магистратуру, сделав этот процесс максимально открытым и прозрачным. С другой стороны,

в системе подготовки молодых научных кадров в докторантуре остались определенные проблемы, которые будут рассмотрены ниже.

Помимо проблем традиционного среднего и высшего образования, в последнее время актуализируются вопросы поддержки и развития творческой молодежи, а также требуют внимания такие важные области, как инклюзивное и неформальное образование.

Наряду с этим, учитывая кардинальное изменение политики в сфере науки, другим ключевым вопросом является участие молодежи в науке. Необходимо отметить, что финансирование науки будет повышаться из года в год, что положительно повлияет на приток молодежи в эту сферу.

3.1. Право на образование: доступность, качество, использование инноваций в образовательной среде

Приоритетом государства является обеспечение равного доступа к качественному образованию, что способствует формированию интеллектуально развитого и успешного гражданина Казахстана. **Охват школьников средним образованием в республике традиционно высок.** По этому показателю Казахстан входит в лидирующую группу стран и занимает высокие строчки в Индексе человеческого развития по этому параметру (один из трех субиндексов). **При этом в Казахстане доминируют казахоязычные школы,** как видно в Таблице 3.1.

Таблица 3.1 Количество общеобразовательных школ

Язык обучения	2015:	2020, I полугодие:
Казахский	3777	3784
Русский	1262	1288
Английский	-	4
На смешанных языках	2121	2332

Источник: БНС АСПИР РК

При этом количество выпускников 11 класса растет, а выпускников 9 класса снижается. Так, в 2015 году выпускников 9 класса было 220 521 человек, а к 2020 году их количество снизилось до 192 992 человек. В то время как среди выпускников 11 класса есть тенденция роста. В 2015 году выпускников 11 класса было 123 018 человек, к 2020 году их количество увеличилось до 137 527 человек.

В 2019 году был опубликован целый ряд рейтингов, касающихся качества среднего образования в Казахстане. Интересными являются исследования Programme for international student assessment (далее – PISA), которое вышло в конце 2019 года¹⁶. Для написания их доклада в 2018 году было протестировано 600 000 15-летних учеников из 79 стран.

Согласно итогам тестов международной программы по оценке образовательных достижений, которую проводит Организация экономического сотрудничества и развития (далее – ОЭСР), результаты казахстанских школьников не столь высоки, как хотелось бы. Казахстан не вошел в топ-50 как в целом, так и по отдельным компонентам (Таблица 3.2). Для понимания необходимо сравнить данные Казахстана с данными других стран (Таблица 3.3).

Таблица 3.2 Баллы PISA. Казахстан

Область знания	Общий зачет, 2015	Общий зачет, 2018	Ученики НИШ, 2018
Математика	460 баллов 42 место	423 балла 53 место	554 балла
Чтение	427 баллов 53 место	387 баллов 69 место	511 баллов
Естественные науки	456 баллов 42 место	397 баллов 68 место	526 баллов

Источник: ОЭСР, <https://www.oecd.org/pisa/>

Таблица 3.3 Баллы PISA. Сравнительный анализ разных стран, 2018

Страна	Чтение	Математика	Естественные науки
Китай	555 баллов	591 балл	590 баллов
Финляндия	520 баллов	507 баллов	522 балла
Латвия	479 баллов	496 баллов	487 баллов
Литва	476 баллов	481 балл	482 балла
Турция	466 баллов	454 балла	468 баллов
Россия	479 баллов	488 баллов	478 баллов
Беларусь	474 балла	472 балла	471 балл
Украина	466 баллов	453 балла	469 баллов
Азербайджан	389 баллов	420 баллов	398 баллов
Казахстан	387 баллов	423 балла	397 баллов
Грузия	380 баллов	398 баллов	383 балла

Источник: ОЭСР, <https://www.oecd.org/pisa/>

Отчасти низкие результаты в нашей республике объясняются тем, что часть казахстанских участников (44 %) была учениками 9-х классов, в то время как в остальных странах большая часть участников была из 10-х классов. При этом стоит отметить, что в Казахстане в разных регионах и

¹⁶ PISA, <https://www.oecd.org/pisa/>

даже в соседних районах результаты PISA могут отличаться значительно.

В исследовании PISA-2015 разница в баллах между областями Казахстана варьировалась в пределах 70-90 баллов, что говорит о разнородности отечественного среднего образования. При этом в PISA-2018 наблюдается аналогичный разрыв между областями. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев поручил с 2021 года передать все районные и городские отделы образования на уровень областного управления. Данная мера в среднесрочной перспективе повлияет на сокращение разрыва в качестве среднего образования между разными регионами. Тем самым должен вырасти средний балл PISA во время следующей волны исследования.

Как отмечал представитель PISA Андреас Шлейхер, «результат учеников напрямую зависит от подготовки и квалификации учителя». Также есть закономерность в плане усредненных затрат на одного ученика. Среди стран-лидеров затраты на одного ученика составляют около 8-15 тысяч долларов в год, в то время как в Казахстане эти затраты равны примерно 2,5-2,6 тысячам долларов. Исходя из этого, было принято решение об увеличении зарплатных плат учителей.

В целом, несмотря на относительно низкие результаты PISA-2018, стоит отметить, что на уровне среднесрочных и долгосрочных трендов показатели Казахстана колеблются на одном уровне (Таблица 3.4).

Таблица 3.4 Баллы Казахстана в исследовании PISA за 2009, 2012, 2015, 2018 гг.

Год	Чтение	Математика	Естественные науки
2009	390 баллов	405 баллов	400 баллов
2012	393 балла	432 балла	425 баллов
2015	427 баллов	460 баллов	456 баллов
2018	387 баллов	423 балла	397 баллов

Источник: ОЭСР, <https://www.oecd.org/pisa/>

Огромное значение имеют среднеспециальное и высшее образование. Если в 2015 году в системе ТиПО в возрасте 14-29 лет обучалось 469 667 человек, то в 2019–2020 учебном году их численность сократилась до 434 798 человек (Таблица 3.5). Всего в Казахстане 740 организаций ТиПО.

Таблица 3.5 Количество организаций ТиПО и студентов ТиПО в возрасте 14-29 лет в 2019–2020 учебном году

№	Наименование региона	Количество студентов ТиПО	Количество организаций ТиПО
	Республика Казахстан	434 798	740
1	Акмолинская область	19 665	33
2	Актюбинская область	21 123	40
3	Алматинская область	26 376	68
4	Атырауская область	15 081	23
5	Западно-Казахстанская область	15 804	36
6	Жамбылская область	23 137	43
7	Карагандинская область	34 471	64
8	Костанайская область	19 696	35
9	Кызылординская область	18 693	30
10	Мангистауская область	17 113	27
11	Павлодарская область	18 029	41
12	Северо-Казахстанская область	9 892	25
13	Туркестанская область	36 597	54
14	Восточно-Казахстанская область	29 808	73
15	г. Нур-Султан	25 386	34
16	г. Алматы	68 944	76
17	г. Шымкент	34 983	38

Источник: БНС АСПиР РК

Во многом организации ТиПО, помимо чисто экономических функций, приобрели еще и социальную функцию. В Казахстане уже реализуется проект «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех», в рамках которого молодежь может получить бесплатное среднеспециальное образование. С одной стороны, это позволяет сохранить человеческий ресурс в Казахстане. Желающие обучаться здесь не поедут за образованием в соседние страны. С другой стороны, эта программа призвана, как минимум, смягчить проблему растущего сегмента молодежи NEET (индекс NEET – это показатель доли молодых людей, которые не работают, не учатся, не проходят переподготовку). Также это дает возможность детям из малообеспеченных и многодетных семей, из числа сельской молодежи получить профессиональное образование.

Отдельно стоит отметить вопрос высшего об-

разования. В 2019 году в Казахстане обучались 604 345 студентов. Из них 142 435 студентов окончили высшее учебное заведение. Количе-

ство вузов в Казахстане в 2019 году равнялось 125. Более подробная статистика в географическом разрезе отображена в Таблице 3.6.

Таблица 3.6 Количество вузов и организаций послевузовского образования в 2019–2020 учебном году

№	Наименование региона	Количество вузов и организаций послевузовского образования	Количество студентов вузов, организаций послевузовского образования	
			Вузы	Послевузовское образование
Всего по РК		125	604 345	47 175
1	Акмолинская область	4	11 994	608
2	Актюбинская область	6	27 695	1271
3	Алматинская область	3	11 201	795
4	Атырауская область	3	13 177	525
5	Западно-Казахстанская область	4	31 705	796
6	Жамбылская область	3	25 103	693
7	Карагандинская область	9	43 462	3606
8	Костанайская область	7	21 542	733
9	Кызылординская область	3	11 411	391
10	Мангистауская область	2	10 036	413
11	Павлодарская область	4	16 689	1613
12	Северо-Казахстанская область	2	7799	375
13	Туркестанская область	2	11 614	882
14	Восточно-Казахстанская область	7	31 560	2640
15	г. Нур-Султан	15	59 297	9431
16	г. Алматы	41	162 680	18 103
17	г. Шымкент	10	107 380	4300

Источник: БНС АСПИР РК

В Казахстане сложилась широко распространенная в высшем образовании ситуация, которая в англоязычной литературе называется Diploma mill («мельницы дипломов» или «фабрики дипломов»). Понятие «фабрика дипломов» появилось для обозначения учреждений, которые, не заботясь о качестве образования, способствовали тому, чтобы их выпускники получали дипломы без проблем. Также в них требования как к преподавателям, так и к учащимся значительно снижены. Наличие ученой степени от профессорско-преподавательского состава (далее – ППС) руководство таких «фабрик дипломов» требует редко, так как их цель – снижение издержек и максимализация прибыли. При этом часто снижение издержек производится за счет экономии на ППС. Зачастую на работу принимают преподавателей без научных степеней, которые не сталкивались с наукой и фактически «читают лекции из интернета». Так, в 2019–2020 учебном году численность штатного профессорско-преподавательского состава всех университетов составила 38 470 человек (Таблица 3.7).

Таблица 3.7 Наличие ученых степеней у преподавателей всех вузов Казахстана

Академическая или научная степень	2018–2019 учебный год	2019–2020 учебный год
Доктор наук	8,5 %	8,5 %
Кандидат наук	34,7 %	33 %
PhD, доктор по профилю	5,4 %	7,4 %
Магистры, бакалавры, специалисты и др.	51,4 %	51,1 %
Наличие ученой степени	48,6 %	48,9 %

Источник: БНС АСПИР РК

Таким образом, необходимо усиливать кадровый потенциал ППС как за счет роста требований по наличию ученых степеней в университетах, так и за счет роста финансирования этой отрасли в целом.

Проблема Diploma mill негативным образом влияет на качество человеческого капитала в Казахстане. А если учитывать, что количество студентов из-за демографических причин будет в

Казахстане только расти вплоть до 2030-х годов, можно ожидать, что сохранение статуса-кво в этой отрасли может сильно снизить уровень образования молодых людей.

Одной из важных проблем высшего образования Казахстана является незавершенность перехода советской системы высшего образования на западную. Отечественное высшее образование является по форме западным, а по содержанию советским. Несмотря на декларируемый переход на западную (кредитную) систему, на деле сохраняются многие черты линейной системы образования, главная из которых — это отсутствие индивидуального обучения. В Казахстане до сих пор практикуется групповое обучение, хотя в кредитных системах это явление отсутствует. К примеру, в западной кредитной системе нет стационарных групп во главе со старостами. Там существуют индивидуальные рабочие планы, в то время как у нас существуют общие рабочие планы. В США каждый студент персонально для себя выбирает именно те предметы, которые нужны лично ему. И поэтому он на одних занятиях может сидеть с одними людьми, на других — абсолютно с другими. Это ведет к развитию индивидуализма и более раннему взрослению студента. В таких условиях студент более рационально подходит к формированию траектории своего образования. Также студент может выбирать основную (major) и дополнительную (minor) специальности по своему желанию. В то время как в нашей системе существуют группы, кураторы групп, план воспитательной работы и еще много ненужных с точки зрения западной кредитной системы вещей. Как следствие, невозможно получить основную (major) и дополнительную (minor) специальности даже в смежных областях, так как групповое обучение не дает академической свободы.

Влияние COVID-19: опыт обучения в дистанционном формате

Пандемия COVID-19 и ее последствия внесли свои коррективы и послужили серьезным толчком к более стремительному развитию онлайн-образования в стране. Формат дистанционного образования реализуется в течение последних девяти месяцев. Анализ текущей ситуации в организации дистанционного образования позволяет выявить следующие системные проблемы:

1. Отсутствие сформированной законодательной базы. Согласно существующему законода-

тельству РК, обучение в дистанционном формате регламентировано на уровне высшего образования, ТиПО, а также для детей с особыми образовательными потребностями. В пользу внесения изменений в нынешнее законодательство высказывались представители государственных органов, в том числе МОН РК. Тем не менее, соответствующие поправки не внесены.

2. Слабое техническое оснащение. Проблема технической оснащенности, а именно — обеспеченности широкополосным интернетом стала основным препятствием в реализации дистанционного обучения. Несмотря на принимаемые МОН РК совместно с МЦРИАП РК меры по обеспечению большего количества сел широкополосным интернет-соединением, проблема остается актуальной, а также усложняется отсутствием возможности оплаты услуг мобильного интернета в связи с материальным положением жителей сел.

Другим аспектом технического оснащения является отсутствие доступной техники для школьников и студентов. Правительство предпринимает усилия по обеспечению детей из социально уязвимых семей, а также детей в сельских регионах. Тем не менее, обеспечение одним компьютером недостаточно для семей, в которых учатся одновременно несколько детей. Таким образом, в дополнительной технике нуждаются не только малообеспеченные семьи.

3. Отсутствие единой платформы дистанционного обучения. Из семи казахстанских площадок, заявленных как готовые к дистанционному образованию на начало 2020–2021 учебного года, ни одна не может обеспечить организацию всего учебного процесса, они зачастую не справляются даже с тем ограниченным набором функций, для реализации которых были разработаны. С нового учебного года педагогам было предложено самостоятельно выбирать стриминговые сервисы. Отсутствие должного контроля за платформами повлекло большое количество негатива как со стороны родителей учащихся, так и со стороны педагогов. Казахские преподаватели пользуются услугами зарубежных стриминговых сервисов, наиболее популярными из которых являются Zoom, Google Class, MS Teams и мессенджерами WhatsApp и Telegram.

4. Недостаточный уровень профессиональной подготовки педагогов в организации обучения в дистанционном формате. Казахские педагоги, как и их коллеги во всем мире, переживали трудности в овладении всеми необходимыми

навыками работы с техникой и программным обеспечением. МОН РК были созданы условия для обеспечения педагогам обучения в рамках программ повышения квалификации по этому направлению. Тем не менее, внезапность и переход на дистанционный формат в сжатые сроки не позволили педагогам подготовиться, что повлияло на качество преподавания вне зависимости от уровня компетентности самого педагога.

5. Образовательный компонент. Дистанционный формат обучения выдвинул дополнительные требования к содержательному компоненту предлагаемых уроков. Обучение в формате лекционных часов не показало высокой эффективности ввиду большого количества учащихся и отсутствия контакта с педагогом. Также перевод в электронный формат учебных материалов не являлось достаточным. Записи видеолекций и уроков с раздачей заданий стали хорошим подспорьем в образовательном процессе, однако, как отмечают многие педагоги и учащиеся, при этом страдает обратная связь, т. е. если материал или задание не были поняты, у учащихся нет возможности в установленное для учебы время попросить дополнительных разъяснений.

В целом международные эксперты в области образования сходятся во мнении, что не следует относиться к дистанционному образованию как ко временному явлению. Обеспечение надлежащего качества образования в условиях пандемии потребует совместных усилий от всех заинтересованных сторон. На государство будет возложена основная нагрузка по обеспечению инфраструктуры и материально-технической базы образования: доступ к высокоскоростному интернету становится первейшим условием положительной динамики в текущей ситуации. Кроме этого, в связи с необходимостью быстрого

реагирования государству необходимо изучить и адаптировать успешный международный опыт в сжатые сроки, поскольку, как показала текущая ситуация, технологии должны были быть внедрены «еще вчера». Анализ международной практики перехода на дистанционное обучение в условиях пандемии показывает, что имплементация передовых образовательных технологий является важнейшим условием обеспечения качества образования.

Международный опыт показывает ряд успешных решений в образовательном секторе, демонстрирующих эффективность в условиях пандемии, страны и международные организации делятся опытом и разрабатывают руководства и рекомендации для помощи в преодолении последствий COVID-19 в области образования.

3.2 Творческая молодежь: профессиональная подготовка и условия для развития

В Казахстане творческое образование представляет собой отдельную часть образовательной системы. В Казахстане присутствуют организации ТиПО и высшие учебные заведения, которые готовят студентов для получения творческих специальностей. Среди лидеров этого направления можно выделить Казахский национальный университет искусств (г. Нур-Султан), Казахскую национальную консерваторию имени Курмангазы (г. Алматы) и Казахскую национальную академию искусств имени Т. К. Жургенова (г. Алматы). С 2014 года статистика по молодым людям, обучающимся творческим специальностям, не имеет четкой тенденции к повышению или понижению (Таблица 3.8).

Таблица 3.8 Количество студентов, обучающихся творческим специальностям

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ТиПО	-	-	-	-	14 723	11 597	12 243	12 825	13 300	13 296	13 151
Вузы	12 536	12 638	14 765	17 072	19 165	17 635	18 552	18 307	16 975	15 230	-

Источник: БНС АСПИР РК

67,3 % молодежи Казахстана (респонденты, участвовавшие в социологическом опросе НИЦ «Молодежь») считают, что **развитие и поддержка творческой деятельности молодежи в Казахстане находятся на среднем уровне**. 14 % респондентов считают, что такая поддержка находится на

низком уровне, а еще 18,7 % респондентов оценили этот уровень как высокий. Также стоит отметить данные по неформальному образованию молодежи в сфере творчества. Согласно данным НИЦ «Молодежь», **подавляющее большинство молодежи Казахстана не занимается никаким**

творчеством (63,4 %). Лидерами по этому ответу были такие регионы, как Мангистауская (85,5 %), Костанайская (76,4 %) области и ЗКО (85,5 %).

В целом наиболее популярными видами творчества среди молодежи являются рисование – 11,8 %, музыка – 9,8 %, танцы – 8,6 %, вокал – 6 %, сочинение стихов и прозы – 5,6 %, декоративно-прикладное творчество – 5,2 %, театр – 1 %¹⁷. Остальные виды творчества интересовали менее 1 % респондентов.

Изучение творческой молодежи выявляет определенную закономерность: по мере взросления творчеством занимается все меньшее количество молодежи. Эта закономерность свидетельствует о необходимости формировать интерес детей к творчеству с раннего возраста. В дальнейшем во время обучения на творческих специальностях необходимо оказывать большую поддержку студентам, а также заниматься повышением престижа специальностей по этим направлениям.

3.3 Инклюзивное образование

В своем Послании «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев выделил отдельным пунктом создание инклюзивного общества и отметил, что «*только по официальной статистике на учете по инвалидности состоит более 80 000 детей*». Глава государства заявил о необходимости создания равных возможностей для людей с особыми потребностями. В частности, 20 % детских садов, 60 % организаций среднего образования, 30 % организаций ТиПО смогли создать необходимые условия для инклюзивного образования.

На текущий момент только 46,5 % школьников с особыми потребностями охвачены качественным инклюзивным образованием. Уровень развития системы образования в любой стране можно оценить по степени развития инклюзивного образования. В Казахстане растет количество учащихся, охваченных инклюзивным образованием. Так, если в 2015 году среди школьников только 26 293 человека были охвачены инклюзивным образованием, то в 2020 году их число выросло до 50 440 человек.

В организациях ТиПО в 2015 году вообще не велась статистика по количеству студентов с ограниченными возможностями. В 2020 году 1666 студентов обеспечены инклюзивным образованием. Отдельно можно отметить небольшой рост

студентов с ограниченными возможностями, которые обучаются в вузах и охвачены инклюзивным образованием (Таблица 3.9).

Таблица 3.9 Основные показатели в системе высшего образования

Показатель	2010	2015	2019–2020 учебный год (на начало)
Количество студентов с ограниченными возможностями в вузах	603	1002	1230

Источник: БНС АСПиР РК

Больше половины респондентов (62 %) в той или иной степени удовлетворены системой инклюзивного образования (Таблица 3.10). Тем не менее, треть респондентов (29,6 %) не считает нынешнюю систему образования благоприятной для людей с особыми потребностями.

Таблица 3.10 Считаете ли вы казахстанскую систему образования благоприятной для людей с особыми потребностями?, 2020

	Количество респондентов	%
Да	519	26
Скорее да	720	36
Скорее нет	382	19,1
Нет	210	10,5
Затрудняюсь ответить	169	8,5

Источник: НИЦ «Молодежь»

В Казахстане часто считают, что инклюзивное образование касается только людей с инвалидностью или с физическими, когнитивными и ментальными особенностями. Поэтому реализуемая в Казахстане политика инклюзивного образования часто не затрагивает практики, которые применяются в других странах в контексте их национальных политик инклюзивного образования. Сегодня в мировой практике **под инклюзивным образованием понимают гораздо более широкое явление. Новыми потребителями инклюзивного образования считаются беженцы, безработные, имеющие финансовые затруднения, трудовые мигранты, представители этнических, религиозных и других меньшинств, лица, содержащиеся в тюрьмах, ВИЧ-инфицированные и другие люди с серьезными заболеваниями и т. д.**

¹⁷ В социологическом опросе можно было выбрать несколько вариантов ответа.

Исходя из расширенного понимания термина «инклюзивное образование», стоит отметить три разных подхода.

1. Инклюзия. Деятельность, направленная на перепланировку и строительство новых объектов, которые удовлетворяли бы потребности всех без ограничения (строительство пандусов, лифты и другая инфраструктура) и позволяли бы людям с ограниченными возможностями наравне с другими людьми получать образование.

2. Расширение доступа к образованию посредством так называемой позитивной дискриминации. Реализуемая в странах Евросоюза, в Великобритании и США политика позитивной дискриминации, когда существуют определенные квоты и преференции для студентов из семей с низкими доходами, инвалидов, а также для представителей различных этнических, религиозных и других меньшинств.

При этом квоты для представителей различных этнических, религиозных и других меньшинств в Казахстане не нужны в силу другого характера развития общества. Если «белое большинство» в вышеуказанных странах имеет больший социальный, экономический и образовательный капитал, чем разные этнические меньшинства, то в Казахстане все обстоит по-другому. В среднем казахи в Казахстане мало чем отличаются в плане социального, экономического и образовательного капитала от других этносов страны. Поэтому квотирование в Казахстане идет не по национальному признаку, а по социальному. При этом существующие практики квотирования можно дополнить. Возможно, стоит ввести квоты для выходцев из семей с малыми доходами, как это практикуется в странах Европы и США.

Стоит отметить, что в Казахстане эта политика реализуется в несколько ином виде. Существовали и существуют разные квоты: сельская квота по соответствующим специальностям, квота для детей-сирот, квота для казахов, не имеющих гражданства Республики Казахстан, квота для инвалидов различных категорий (люди с инвалидностью I, II групп, инвалиды с детства, дети с инвалидностью), квота на обучение студентов в рамках программы «Серпін», квота для лиц, приравненных по льготам и гарантиям к участникам и инвалидам Великой Отечественной войны и т. д.

Исходя из вышеуказанного понятно, что политика МОН РК в этой части инклюзивного образования довольно эффективна. Существующие на западе квоты и преференции для людей с инвалидностью существуют и в Казахстане.

3. Расширение доступа к образованию для лиц, находящихся в местах заключения. Обеспечение доступа к образованию для людей, находящихся в тюрьмах, давно реализуется в отдельных странах, при этом существуют противники такого подхода. Они считают, что есть несправедливость в том, что заключенные бесплатно («за счет налогоплательщиков») получают среднее, средне-специальное и высшее образование, в то время как обычные законопослушные граждане не всегда имеют возможность получать эти виды образования бесплатно. Сторонники этого подхода приводят расчеты экономистов, согласно которым один доллар, вложенный в образование заключенных, дает в зависимости от разных обстоятельств от двух до пяти долларов экономии. Происходит это за счет снижения уровня рецидивов, что позволяет правительству сэкономить на возможных новых тюремных сроках.

У тех, кто попадает в места заключения, в среднем более низкий уровень образования. Образование в тюрьме позволит увеличить компетенции обучающихся. Это, в свою очередь, приведет к повышению шансов на трудоустройство освобожденных заключенных, так как в тюрьме были повышены их навыки и компетенции. Учитывая, что в Казахстане довольно высока доля молодежи NEET, а также количество молодежи, сидящей в тюрьмах, работа в этом направлении инклюзивного образования может быть перспективной.

В тех странах, где эта практика реализуется, образование в тюрьмах было зачастую очным. В Казахстане на основе опыта дистанционного образования вполне можно создать систему онлайн-обучения как для лиц, имеющих особые потребности, так и для заключенных.

Политика формирования инклюзивного образования не должна ограничиваться возможностями для молодежи с особыми потребностями. Аналогично развитым странам мира, инклюзивное образование должно быть доступно для всех категорий граждан, которые по определенным причинам не могут самостоятельно обеспечить себе доступ к образованию.

3.4 Роль неформального образования

Неформальное образование — это любой вид учебной деятельности вне рамок школ, колледжей, университетов и других учреждений, которые входят в формальные системы образования. Неформальное образование в эпоху ин-

формационного общества стало играть значительную роль. К неформальному образованию относятся онлайн-курсы, тренинги, курсы повышения квалификации, самообразование. Часто отдельные глубинные направления дают больше, чем долготейшее обучение в университете.

Преимуществами неформального образования являются обучение с учетом конкретных потребностей человека, тесная связь с практикой, гибкая система, которая позволяет учащемуся самому выбирать программы, расписание и место. **В Казахстане 33,9 % молодежи занимались или занимаются получением неформального образования.**

Таблица 3.11 Дополнительное и неформальное образование

Показатель	2015	2020, I полугодие
Количество организаций дополнительного образования	1321	1258
Количество молодых людей, посещающих организации дополнительного образования	968 236	1 027 030

Источник: БНС АСПИР РК

Отдельно стоит отметить распространенную в некоторых западных странах практику получения неформального образования в рамках университетов. В ведущих мировых университетах существуют различного рода краткосрочные и среднесрочные курсы (от нескольких недель до полугода или года) с освоением конкретных компетенций и навыков, полезных при практической работе. Так как эти курсы никак не регламентируются законодательством, и после их окончания не выдаются дипломы бакалавров или магистров, то их обычно относят к неформальному образованию, где университет является посредником и гарантом качества лекторов.

Зачастую эти курсы гибки в расписании, клиентоориентированны и коммерчески успешны, так как позволяют в короткие сроки получить определенные навыки и компетенции. Распространение такой практики в Казахстане было бы полезно как для населения, так и для самих университетов, которые могли бы получить дополнительный доход.

Очень важная тема в сфере неформального образования — обязательства недропользователей. Согласно Кодексу о недрах, недропользователи обязаны каждый год тратить по 1 % своих доходов на два направления: научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы и на образование. Согласно сложившейся прак-

тике, большая часть этих затрат на образование относится к неформальному образованию: онлайн-курсы, тренинги, курсы повышения квалификации, подготовка к получению различных международных сертификатов и т. д.

В 2019 году, по разным сведениям, этот 1 % равнялся 23,5-24 млрд тенге (около 55-57 млн долларов). Эти обязательства в силу разных обстоятельств исполняют только недропользователи, заключившие свои контракты и дополнительные соглашения после 2012 года. По разным оценкам, если эту норму распространить на всех недропользователей, как это было задумано в 2012 году, сумма вырастет в четыре-пять раз (в 2012 году ее оценивали в 250 млн долларов). Неэффективность затрат недропользователей на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (далее — НИОКР) привели к тому, что в своем втором Послании Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев поручил разработать новую систему сбора и распределения данных средств в сфере науки. Но стоит помнить, что есть обязательства недропользователей в сфере образования.

Открытые бесплатные или недорогие онлайн-курсы от ведущих мировых университетов будут расширяться и в отдельных сегментах станут конкурировать с национальной системой высшего образования. Также стоит отметить, что в ведущих мировых IT-компаниях уже начался процесс отказа от признания формального образования в виде дипломов университетов. В долгосрочной перспективе этот тренд будет все больше усиливаться, в целом рынок неформального образования будет расти из года в год быстрыми темпами.

Также стоит отметить, что, согласно закону «Об образовании», уполномоченный орган в сфере образования «разрабатывает и утверждает правила признания результатов обучения, полученных взрослыми через неформальное образование, предоставляемое организациями, внесенными в перечень признанных организаций, предоставляющих неформальное образование», а также «разрабатывает и утверждает правила признания организаций, предоставляющих неформальное образование, и формирует перечень признанных организаций, предоставляющих неформальное образование». Эта норма регулируется приказом министра образования и науки Республики Казахстан от 4 октября 2018 года № 537.

Важно де бюрократизировать отрасль неформального образования путем смены характера

попадания в списки с разрешительного на уведомительный. Дополнительной политикой развития для этой отрасли станет определение обязанностей организаций неформального образования и подотчетность МОН РК. При несоблюдении обязанностей и отсутствии регистрации в МОН РК эти организации должны нести административную ответственность за нарушение требуемых пунктов.

3.5. Молодежь в науке

Одной из институциональных проблем молодежи в науке является неопределенность термина «молодой ученый». В различных нормативно-правовых актах встречаются три версии: до 29 лет, до 35 лет и до 40 лет. Практика Комитета по статистике и Министерства образования и науки Республики Казахстан последнего года говорит о том, что сейчас под молодыми учеными в основном подразумевают ученых до 40 лет включительно. С определенной долей вероятности эта формулировка будет внесена в качестве поправки в закон «О науке». Таким образом, мы в своем описании проблем молодежи в науке будем придерживаться этой формулировки.

Таблица 3.13 Выпуск и защиты диссертаций у магистрантов и докторантов

	2015	2016	2017	2018	2019
Выпуск магистрантов	15 816	16 445	18 268	19 233	20 249
Из общего выпуска защитили диссертацию	14 869	16 344	18 210	18 789	18 633
Выпуск докторантов	533	619	721	721	905
Из общего выпуска защитили диссертацию	175	117	249	185	249

Источник: БНС АСПиР РК

Процент успешно защитившихся докторантов в Казахстане за последние пять лет колеблется от 18,9 % до 34,5 % (Таблица 3.13). Если посчитать в среднем, то выйдет 27,8 % защитившихся за последние пять лет. При этом стоит учитывать проблему публикаций молодых ученых в хищнических журналах¹⁸. По разным экспертным оценкам, от 40 до 60 % защищающихся докторантов имеют публикации в таких журналах. Таким образом, система подготовки научных кадров не совсем эффективна. Эффективность

Проблемы молодежи в науке можно разделить на две группы: проблемы подготовки новых кадров и проблемы финансирования научных разработок молодых ученых. Ниже в Таблице 3.12 можно увидеть динамику численности молодых ученых.

Таблица 3.12 Численность молодых ученых, осуществлявших НИОКР (в возрасте до 40 лет)

Пол	2010	2015	конец 2019
Мужчины	7576	2906	2582
Женщины		3508	2990
Всего, в возрасте молодых ученых	7576	6414	5572

Источник: БНС АСПиР РК

Отдельно стоит упомянуть изменения, которые затронули магистратуру. В 2019 году ввели систему поступления в магистратуру при помощи комплексного тестирования (аналог Единого национального тестирования), что, безусловно, сократило потенциальные коррупционные риски при поступлении в магистратуру. Это нововведение, вкупе с борьбой со списыванием на ЕНТ и комплексным тестированием при долгосрочной практике может заложить институциональные основы академической честности в вузах Казахстана.

трат денег на подготовку научных кадров тоже довольно низка. Это вызвано, с одной стороны, тем, что в докторантуру люди часто идут не ради науки, а ради стипендии, «академического туризма», «продленного студенчества» и т. д. С другой стороны, докторантов часто подготавливают слабо квалифицированные люди, которые имеют очень низкие научные показатели, так как в системе высшего образования довольно низкие заработные платы, которые заставляют более квалифицированных ученых уходить в другие

¹⁸ Хищнические, или мусорные журналы — публикующиеся в режиме открытого доступа периодические издания, претендующие на статус научных журналов, но фактически являющиеся ключевым элементом недобросовестной модели научной издательской деятельности, которая предполагает взимание платы с авторов рукописей без предоставления полноценных редакторских или издательских услуг (включая полноценную систему рецензирования), принятых в настоящих научных журналах (открытого и ограниченного доступа).

сферы. В итоге никто не несет ответственности за слабые показатели выпуска докторантов.

Необходимо увеличивать требования к ППС, которые готовят научные кадры в магистратуре и докторантуре. Распределение докторантов среди научных руководителей на различных кафедрах должно основываться не на интересах кафедры, которая имеет стремление обеспечить всех сотрудников «часами», а на интересах докторантов. В КазНУ им. аль-Фараби реализуется практика, когда докторанты могут брать научными руководителями ученых из других организаций. К сожалению, в других университетах такая практика отсутствует. Необходимо распространить эту успешную и гибкую практику на все программы докторантуры во всех университетах Казахстана.

При этом система подготовки научных кадров современного Казахстана вобрала в себя многие элементы советской школы подготовки научных кадров – к примеру, структуры диссертационных советов. В США в Диссертационном комитете небольшое количество людей, при этом почти все обязаны разбираться в узкой тематике диссертации докторанта. У нас же часто бывает, что в диссертационном совете из 12 членов нет ни одного, кто глубоко бы знал специализированную научную область, в которой докторант защищает диссертацию.

Также в докторантуре есть две модели подготовки ученых: «независимый исследователь» и «подмастерье». В первом случае докторант никак не связан с научными интересами своего руководителя, а во втором случае их научные интересы совпадают. В Казахстане в основном доминирует модель «независимый исследователь», когда большинство докторантов имеет темы, не связанные с научными интересами руководителя, поэтому он меньше тратит времени на такого докторанта. В то же время в ведущих докторантурах США широко распространена модель «подмастерья», когда докторант под руководством научного руководителя прodelывает определенный объем работы, что в итоге дает гораздо больший научный результат. Таким образом, эволюция казахстанской докторантуры должна проходить по пути введения в практику распространения модели «подмастерья» среди докторантов.

Также стоит отметить, что в Казахстане почти отсутствует такое понятие как постдокторантура (кроме Назарбаев Университета и КазНУ им.

аль-Фараби). Этот этап построения также важен для повышения квалификации молодых ученых.

Ежегодно Министерство образования и науки присуждает 50 государственных научных стипендий для талантливых молодых ученых в возрасте до 35 лет включительно. Также ежегодно присуждаются одна премия им. Д. А. Кунаева для молодых ученых за лучшую работу в области естественных наук (150 месячных расчетных показателей) и одна премия имени М. Ауэзова для молодых ученых за лучшую работу в области гуманитарных наук (150 месячных расчетных показателей). Раз в два года в стране присуждается премия «Дарын», в том числе и молодым ученым до 35 лет.

Распределением научных стипендий для молодежи занимается Национальная Академия наук РК. Методология определения 50 обладателей стипендий неизвестна. Непонятна и методология присуждения трех молодежных премий (премия имени Д. А. Кунаева, премия имени М. Ауэзова и премия «Дарын»). Таким образом, можно часто встретить жалобы, что тот или иной молодой ученый получил справедливо или несправедливо стипендию, или премию.

Приток молодых ученых в науку

В 2019 году, согласно статистическим данным, в Казахстане насчитывались 7305 людей с научной степенью, выполняющих НИОКР.

При этом, в силу демографических и институциональных причин, количество людей, имеющих степени доктора наук, кандидата наук и доктора по профилю, снижается, а количество людей, имеющих степень PhD, растет.

Ниже можно видеть динамику численности граждан с научной степенью. Приток молодых кадров в науку невысок. За пять лет численность PhD в сфере науки выросла с 330 до 1045 человек (по 143 человека в год), что в целом не позволяет восполнять уход старых научных кадров из сферы науки (Таблица 3.14). Для поддержания численности ученых на уровне 2014 года необходимо увеличение прироста молодых ученых на 373 человека в год, то есть нужно увеличивать приток молодых ученых в науку с 143 до не менее 500 человек в год. При этом данная цифра корректна для предыдущей ситуации, когда финансирование науки было на стабильно низком уровне без кардинальных изменений. В новых же условиях планируется

повышение финансирования науки в восемь раз до 2025 года до уровня 1 % от ВВП. В новом

контексте необходимо увеличить приток молодых ученых в науку.

Таблица 3.14 Численность людей с научной степенью, выполняющих НИОКР

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Общая численность	8186	7920	7503	7302	7292	7305
Доктора наук	2006	1821	1828	1818	1740	1703
Доктора по профилю	596	549	493	354	336	317
PhD	330	431	456	589	856	1 045
Кандидаты наук	5254	5119	4726	4541	4360	4240

Источник: БНС АСПИР РК

Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев анонсировал новую программу предоставления 1000 грантов на исследования по проекту «Жас ғалым». В Казахстане молодых людей с ученой степенью (до 40 лет включительно) не слишком много (по разным оценкам — от 1500 до 2500). Учитывая все вышеуказанные планы по поводу кардинального улучшения финансовой ситуации в науке, необходимо улучшать и систему подготовки научных кадров, повышая ее эффективность. Учитывая инициативу Президента страны Касым-Жомарта Токаева по созданию проекта «Жас ғалым», стоит отметить, что поддержка молодежи в науке будет только расти.

2019 год стал годом начала новых институциональных изменений в общественно-политической сфере. Эти изменения особенно затронули молодых ученых. В рамках объявленного

Года молодежи было инициировано выделение 9 млрд тенге в течение трех лет на поддержку молодых ученых (3 млрд тенге в 2020 году, 3 млрд тенге в 2021 году, 3 млрд тенге в 2022 году).

В конце 2019 года была принята Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. Согласно этой программе, уровень финансирования сфер образования и науки вырос. При этом был сделан акцент на молодежной научной политике. Конкурс молодых ученых, который должен был быть единовременным событием, теперь, согласно указанной государственной программе, стал ежегодным научным событием.

В целом благодаря активной политике государства в области науки проблемы с финансированием научных грантов молодых ученых постепенно исчезают.

Рекомендации

1. *Министерству образования и науки* рекомендуется при распределении образовательных грантов по результатам Единого национального тестирования ввести квоты в сфере высшего образования для малоимущих граждан, чей семейный доход на душу населения меньше определенного уровня.

2. *Министерству образования и науки и Министерству внутренних дел* необходимо расширить возможность получения образования на молодежь, находящуюся в пенитенциарной системе. Вся молодежь, находящаяся в тюрьмах, должна иметь право и возможность получить среднее, среднеспециальное и высшее образование посредством онлайн-обучения. Введенный в текущем году опыт дистанционного обучения в Казахстане показал, что технически это осуществимо и не требует больших финансовых затрат. Для этого необходимо выбрать не более 10 наиболее сильных университетов, которые смогут организовать процесс обучения для таких онлайн-групп. Помимо молодежи, отбывающей наказание в местах ограничения свободы, необходимо предложить возможность получения образования в дистанционном формате для молодежи с ограниченными способностями.

3. *Министерству образования и науки* рекомендуется рассмотреть возможность внесения изменений в формат проведения ЕНТ, когда школьники выпускного класса будут выбирать не определенный предмет, а группу родственных предметов (гуманитарные или естественные науки), которые позволят сменить траекторию обучения.

4. *Министерству образования и науки* в целях повышения эффективности качества высшего образования рекомендуется внедрить американскую систему выбора специальности, согласно которой молодой человек выбирает свою специальность не в течение трех месяцев после окончания школы, а в течение двух лет с момента поступления в университет. На сегодняшний день такая практика внедрена в Назарбаев университете.

5. *Министерству образования и науки* в целях улучшения качества высшего образования рекомендуется продолжить сокращать количество высших учебных заведений, имеющих низкие на-

учные показатели, а также недостаточно подготовленный профессорско-преподавательский состав, тем самым бороться с явлением Diploma mill. Этого можно достичь за счет усиления требований к качественному составу преподавателей вуза. Сейчас более 50 % преподавателей вузов в Казахстане не имеют научных степеней и являются бакалаврами, специалистами либо магистрами.

6. *Министерству образования и науки* при составлении бюджета для обучения в программе докторантуры необходимо отдельной статьей расходов внести расходы на проведение полевых исследований (field work). На данный момент, если докторант желает выбрать такой метод проведения исследования, ему необходимо проводить его за свой счет или при поддержке внешних исследовательских организаций.

7. *Министерству образования и науки* в целях повышения эффективности системы подготовки научных кадров в систему послевузовского образования внедрить программу пилотной докторантуры по примеру западной системы, которая имеет более гибкие условия. Для определения эффективности этой системы при подготовке научных кадров в Казахстане требуется не менее восьми лет, после в случае ее высокой эффективности ею можно заменить текущую систему докторантуры.

8. *Министерству образования и науки* в целях повышения притока молодежи в науку необходимо на республиканском уровне внедрить институт постдокторантуры. Пилотные запуски по этой модели успешно реализуются в Назарбаев университете и Казахском национальном университете им. аль-Фараби. Программа зарекомендовала себя высокоэффективной. Право научного руководства постдокторантов должны иметь ученые с мировым именем (минимальные требования индекс Хирша=6 по базам данных Web of Science и (или) Scopus).

9. *Министерству образования и науки* необходимо законодательно закрепить статус молодого ученого в законе «О науке» с учетом двух обязательных требований: молодыми учеными считается категория граждан до 40 лет включительно, а также наличие степени доктора наук, кандидата наук, доктора по профилю или PhD.

ГЛАВА 4.

Социально-экономическое положение молодежи

ГЛАВА 4.

Социально-экономическое положение молодежи

Социально-экономическое положение молодежи – одна из наиболее острых тем современного Казахстана. Во-первых, речь идет о низком уровне трудоустройства казахстанских выпускников вузов, что обусловлено рядом причин, в том числе и качеством образования. Во-вторых, ряд специальностей просто теряют свою актуальность, уже не востребованы на рынке труда. Так, по оценкам различных специалистов, до 66 % существующих профессий исчезнут в ближайшие 10-20 лет, в то же время более 47 % профессий только появятся на рынке в ближайшие 5-10 лет¹⁹.

В 2020 году вследствие сложившейся из-за COVID-19 ситуации обострились вопросы занятости в молодежной среде. В первую очередь попал под удар неформальный сектор экономики, в котором в основном занята молодежь. При продолжительной пандемии механизмы адаптации исчерпаются, и кризис в молодежной занятости обострится, так как начнется масштабное высвобождение рабочих

мест. По мнению экономистов, в долгосрочной перспективе последствиями пандемии будут реструктуризация экономики и, соответственно, смена мест работы для миллионов граждан, ослабление связей с рынком труда, перемена места жительства, потеря социальных связей. По данным Международной организации труда, из-за пандемии потерял работу каждый пятый молодой человек в мире.

4.1 Участие молодежи в социально-экономическом развитии страны: обзор тенденций и анализ занятости молодежи на рынке труда

Согласно данным БНС АСПиР РК в 2019 году среди занятой молодежи страны большая часть приходится на наемных работников – 76,6 %, самозанятых – 23,4 %, безработных среди молодежи только 3,7 %.

Таблица 4.1 Молодежь на рынке труда (15-28), 2019, 2020 (II квартал) (тыс. чел.)

	Рабочая сила		Занятое население		Наемные работники	Самозанятые	Безработное население	
	2019	2020, II квартал	2019	2020, II квартал	2019	2019	2019	2020, II квартал
Республика Казахстан	2124,9	2098,3	2045,9	2014,3	1567,7	478,1	79	84,0
Акмолинская область	80,6	71,0	78,2	68,8	56,9	21,3	2,4	2,2
Актюбинская область	90,7	71,9	87,8	69,6	78,3	9,5	2,9	2,3
Алматинская область	275,3	294,8	267,0	285,4	215,1	51,9	8,3	9,4
Атырауская область	85,1	70,1	83,0	68,3	70	13	2	1,8
Западно-Казахстанская область	82,2	81,4	79,1	78,3	52	27,1	3,1	3,1
Жамбылская область	151,2	166,3	146,9	161,4	95	52	4,2	4,8
Карагандинская область	126,4	123,0	120,4	116,4	113,5	6,9	6	6,5
Костанайская область	94,6	76,1	91,5	73,7	62,9	28,6	3,1	2,4
Кызылординская область	97,8	71,7	93,8	68,6	52,2	41,5	4,1	3,2
Мангистауская область	73,2	81,9	70,9	79,0	68,3	2,6	2,3	2,9
Павлодарская область	75,5	72,4	73,3	70,2	65,7	7,6	2,2	2,3
Северо-Казахстанская область	48	51,0	46,6	48,9	37,6	9	1,4	2,1
Туркестанская область	181,9	173,6	176,1	166,8	89,7	86,4	5,8	6,8
Восточно-Казахстанская область	190,3	171,0	183,8	164,1	125,9	57,9	6,4	6,9

¹⁹ «Развитие карьерного потенциала студентов и выпускников вузов», <https://urait.ru/events/1523>

г. Нур-Султан	131,9	149,2	126	142,3	107,9	18,1	5,9	6,9
г. Алматы	251,8	277,6	236,6	260,9	219,7	16,9	15,3	16,7
г. Шымкент	88,4	95,2	84,9	91,6	56,9	28,0	3,4	3,6

Источник: БНС АСПИР РК

Наиболее востребованными видами экономической деятельности в 2019 году среди молодежи являются **сферы оптовой и розничной торговли (18 %), образования, здравоохранения и социального обслуживания населения (16,9 %), сельского, лесного и рыбного хозяйства (12,2 %), промышленности (11,4 %)**. То есть молодые специалисты преимущественно заняты в низкопродуктивных отраслях.

Доходы наемной молодежи являются достаточно дифференцированными. Номинальная начисленная заработная плата работающей молодежи в среднем в 1,5 раза ниже среднемесячной номинальной начисленной заработной платы по экономике в целом. Наиболее низкие заработные платы отмечаются в сельском хозяйстве, здравоохранении, государственном управлении.

Таблица 4.2 Занятость среди молодежи по видам экономической деятельности (15-28), тыс. чел.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, II квартал
Оптовая и розничная торговля	84	371	334,1	336,3	368,1	373,7
Образование, здравоохранение и социальное обслуживание населения	327,8	331,5	328,1	328,2	345,5	349,1
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	361,7	343,8	315,7	270,5	250,2	214,7
Строительство	193,2	178,6	147,3	150,8	144,8	145,8
Промышленность (добывающая, обрабатывающая)	191,1	185,6	172,5	171,6	186,3	163,6
Государственное управление и оборона; обязательное социальное обеспечение	139,5	141,7	123,2	144,2	123,2	144,1
Финансовая и страховая деятельность	77,7	57,6	64,9	56,2	62,2	63,5
Профессиональная, научная и техническая деятельность	68,2	68,2	69,3	64,4	63,8	74,4
Информация и связь	50,8	52,7	44,1	50	43,6	44,4

Источник: БНС АСПИР РК

К самозанятой относится молодежь, занимающаяся деятельностью разного характера: владельцы компаний и непродуктивно занятые, в том числе неоплачиваемые работники семейных предприятий, чьи доходы порой не дотягивают до прожиточного минимума. Самозанятость в Казахстане в большинстве случаев находится в тесной взаимосвязи с низким уровнем дохода и производительностью труда. В сельской местности возможности трудоустрой-

ства по найму довольно низкие, самостоятельная занятость является альтернативной формой занятости²⁰. Значительная часть наемных работников находится в городе (в городе – 63,9 %, в селе – 36,1 %), самостоятельно занятой молодежи – в сельской местности (в городе 37,8 %, в селе – 62,2 %) (Таблица 4.3). Наиболее активными в привлечении молодых специалистов являются организации из Нур-Султана, Алматы, Караганды, Шымкента и Атырау.

Таблица 4.3 Самозанятая молодежь (15-28) по РК в разрезе статуса занятости, за 2009–2019 годы, тыс. чел.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Самозанятые	799,4	851,1	821,9	818,7	722,1	667,3	581,6	513	492,5	471,3	478,1
в том числе:											
Работодатели	37,9	36,6	32,6	32	28,5	25	15,5	17,3	18,9	15,7	17,5
Самостоятельные работники	727,7	774,1	753	760,8	670	635,8	561,5	491,8	469,8	453	457,3
Члены кооператива	7,8	9,5	7,8	11,7	6,4	0,9	0,8	0,3	0,3	0,6	0,3
Помогающие (неоплачиваемые) работники семейных предприятий	26	30,9	28,5	14,1	17,2	5,6	3,8	3,6	3,5	2	3

Источник: БНС АСПИР РК

²⁰ «Молодежный рынок труда в Казахстане: кто востребован, а кто оказывается не у дел?» // Анна Альшанская, Central Asian Bureau for Analytical Reporting. 2019.

Что касается молодежной безработицы, то и до пандемии (и связанного с ней роста безработицы) ситуация выглядела чрезмерно оптимистично. Чтобы отнести гражданина к числу безработных, он должен обратиться в центр занятости населения по месту жительства либо на портал «Электронного правительства». Однако большая часть людей трудоспособного возраста — и, в первую очередь,

молодежь — не обращаются в центры занятости, а предпочитают искать работу сами по объявлениям через интернет и знакомых. То есть надо иметь в виду скрытую, теневую, незарегистрированную безработицу (**которая де-факто является реалиями для значительной части самозанятого населения**), а также недостаточно полный учет безработных центрами занятости, официальной статистикой.

Таблица 4.4 Уровень молодежной безработицы

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020, II кв.
8,5 %	6,6 %	6,1 %	5,4 %	5,5 %	4,2 %	4,4 %	4,1 %	3,9 %	3,8 %	3,7 %	4,0 %

Источник: БНС АСПИР РК

По итогам социологического исследования НИЦ «Молодежь» в 2020 году, режим ЧП и карантина внес значительные коррективы в профессиональную деятельность большинства молодых граждан. **13,2 % респондентов отметили, что лишились работы.** Лишились дохода, но в то же время продолжали работать 5,4 % участников опроса. Введенные ограничения никак не повлияли на профессиональную деятельность лишь 1,7 % молодых специалистов. Таким образом, если отталкиваться от официальных данных и данных по результатам социологического исследования, молодежная безработица в 2020 году составила 16,9 % от числа молодежи, относящейся к рабочей силе.

Большое значение в контексте усугубления молодежной безработицы имеют социально-психологические характеристики молодежи, в том числе чрезмерная амбициозность, желание сразу занять высокий пост или должности, не требующие профессионального или карьерного развития, а также отсутствие долгосрочных планов в реализации профессиональной деятельности²¹.

Результаты социологического исследования, продемонстрировали, что большая часть трудоустроенных выпускников работает не по специальности (40,1 %). Доля респондентов, занимающихся трудовой деятельностью в соответствии со своим профилем, составила 38,3 %. У 19,2 % опрошенных молодых людей профессиональная деятельность частично связана со специальностью, полученной за время учебы (Рисунок 4.2). Таким образом, заметно снижение ориентации на трудоустройство по специальности, полученной при обучении.

Чуть больше трети молодежи отмечает, что личный интерес к специальности определил выбор профессии. На выбор профессии каждого четвертого из числа молодежи оказали влияние родители (23,7 %), еще 6,4 % исходили из наличия грантов на обучение, 4 % — из рекомендаций друзей. То есть более трети из числа работающей и обучающейся молодежи не выбрали свою специальность самостоятельно, сознательно.

Результаты экспертной фокус-группы также демонстрируют наличие психологического давления родителей на детей по поводу выбора профессии с точки зрения ее престижности и статусности. Специалисты отмечают, что в обществе частыми являются случаи, когда выпускник учится в вузе только ради получения дипло-

Рисунок 4.1 Распределение ответов на вопрос «Каким образом режим ЧП и карантин повлияли на вашу работу?», 2020, в %

²¹ «Безработица в Казахстане: проблема становится острее», <https://ekonomist.kz/zhussupova/problema-stanovitsia-ostree/>

Рисунок 4.2 Распределение ответов на вопрос «Связана ли ваша нынешняя профессиональная деятельность с полученной вами специальностью в колледже/ вузе?», 2020, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

ма, а в последующем отказывается работать по специальности, а это, в свою очередь, потерянные финансовые средства (государственные или семейные), а также время и силы. Этот фактор оказывает огромное влияние на девальвацию системы образования в глазах молодежи. В этом аспекте, как отмечают эксперты, существует необходимость качественного и системного усиления профориентационной работы – причем не только со школьниками, но и с родителями, – для более рационального понимания рынка труда и имеющихся востребованных профессий. Некоторые эксперты указывают на положительный опыт, наработанный НПП «Атамекен» (мобильные центры занятости), когда на помощь потенциальному работнику приходят профессиональные психологи и профориентаторы, помогающие выбрать сферу занятости.

В то же время эксперты отметили появление новой интересной тенденции среди родителей, которые направляют своих детей после школы не в университет, а на какую-либо стажировку, подработку, чтобы они могли в процессе работы понять, подходит им та или иная специальность. Своего рода профориентация на местах, снижающая риск неудачного выбора профессии. Тем не менее, можно предположить, что эта практика

свойственна только узкой группе населения из крупных городов. В этом ключе смысл имеет распространить ее в целом в масштабах страны.

Эксперты подчеркивают, что студенты, обучившиеся по системе государственных грантов, могли бы иметь больше возможностей для прохождения практики, если бы в реестр разрешенных предприятий, кроме государственных структур, были включены и частные компании. Ведь именно практика увеличит шансы для успешного трудоустройства.

Другими факторами, негативно влияющими на проблему молодежной безработицы, являются:

- отсутствие у молодежи, в частности, у вечерашних выпускников вузов, достаточного профессионального опыта, что влияет на возникновение так называемой «ловушки первого найма». Поскольку работодатели в объявлениях о найме, как правило, указывают на обязательность опыта – стажа работы по конкретной позиции (должности) от трех до пяти лет;
- качество образования, поскольку полученные знания носят теоретический, отвлеченный от практики, реалий работы в различных секторах экономики характер;
- ориентация молодежи на рынке труда на некую престижность тех или иных профессий, специальностей, что, в частности, отражается на переизбытке в подготовке экономистов и юристов. Сегодня в целом в стране много специалистов по гуманитарным специальностям и дефицит квалифицированных, отвечающих запросам рынка труда технических кадров.

Совокупность этих факторов приводит к низкому показателю трудоустроенности выпускников после окончания вузов. По данным исследования НПП «Атамекен», проведенному в декабре 2019 года, четверть выпускников 2018 года не смогли устроиться на работу в течение года. При этом у 61 вуза страны уровень трудоустройства ниже 50 %²².

Другой причиной, оказывающей влияние на молодежную безработицу, является проявление гендерных различий на рынке труда. Женская молодежная безработица превышает мужскую в два раза. «Женские» специальности менее конкурентоспособные, часто ниже оплачиваемые. Сегодня на рынке труда востребованы кадры со специально-техническим образованием, которое больше получают мужчины. Так, в рамках программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства из 1000 обучающихся по ра-

²² «Выпускникам вузов сложно найти работу по специальности. Кто в этом виноват?», <https://informburo.kz/stati/vypusnikam-vuzov-slozhno-nayti-rabotu-po-specialnosti-cto-v-etom-vinovat.html>

бочим специальностям оказалось лишь 185 женщин. В частности, в угольных и горнодобывающих, нефтеперерабатывающих районах преобладает мужской труд и слабо развиты предприятия, где бы наиболее полно был применен женский труд.

Отдельно стоит отметить и неравенство в стартовых возможностях в трудоустройстве между сельской и городской молодежью, когда сказывается, прежде всего, разный уровень образования в регионах и крупных городах. Этот аспект также отдельно выделяли эксперты, принявшие участие в исследовании НИЦ «Молодежь».

Молодежь страны на сегодняшний день в основном занята в низкопродуктивных отраслях рынка труда с невысокой заработной платой и, будучи категорией населения, которая вовлечена в неформальный рынок занятости больше, чем другие категории, ощутила последствия пандемии в первую очередь.

4.2 Развитие предпринимательства в молодежной среде: опыт и проблемы

Для решения проблемы молодежной безработицы государство пытается вовлечь молодых граждан страны в предпринимательскую деятельность. Среди других возрастных категорий именно в предпринимательстве молодой возраст, является тем фактором, который способствует более успешному продвижению в сфере²³.

Однако результаты исследования показали, что предпринимательская деятельность является недостаточно привлекательной для молодежи. Лишь 4,2 % опрошенных в настоящее время занимаются предпринимательством, что является достаточно низким показателем. При этом большинство респондентов (83,2 %) указывают на отсутствие практического опыта в сфере предпринимательства. Также среди участников опроса 5,8 % ранее имели опыт работы в этом секторе. На неудачный опыт ведения бизнеса указали 5,9 % молодых граждан.

В региональном разрезе лидерами по количеству молодых предпринимателей среди респондентов являются ЗКО (10,1 %) и Алматинская (9,1 %) область. В меньшей степени молодые предприниматели представлены в Атырауской (1,4 %), Павлодарской (1,4 %) и Костанайской (1,1 %) областях.

Для развития молодежного предпринимательства были внесены дополнения в две государственные программы: Госпрограмму продуктивной занятости и массового предпринимательства «Еңбек» на 2017–2021 годы и «Дорожную карту бизнеса 2020».

Специально для молодых людей была значительно доработана образовательная программа предпринимательства «Бастау Бизнес». В течение 25 дней молодые предприниматели проходят обучение и получают сертификат, срок действия которого составляет три года. В течение 12 месяцев их обучают основам ведения бизнеса, создают условия для микрофинансирования, а также оказывают содействие в развитии бизнеса.

Несмотря на то, что охват проекта ежегодно увеличивался (с 15 000 человек в 2017 году до 32 923 в 2019), как и доля запустивших свой бизнес (от 22,1 % до 28,2 %, 3314 человек в 2017 году и 9292 человек в 2019), доля сельской молодежи, вовлеченной в проект, составляла в 2019 году лишь 2,7 %.

Поэтому к запланированному обучению 15 000 сельчан по линии «Бастау Бизнес» в рамках действующей с 2019 года программы в обновленном формате «Жас кәсіпкер» запланирован дополнительный охват 40 тыс. безработных и непродуктивно занятых молодых людей, в том числе молодежи категории NEET²⁴, членов молодых семей, малообеспеченных многодетных семей, малообеспеченных трудоспособных людей с инвалидностью в возрасте от 18 до 29 лет в городской и сельской местности. Проект реализует Национальная палата предпринимателей «Атамекен».

В рамках проекта «Жас кәсіпкер» предусмотрено индивидуальное сопровождение каждого стартапа бизнес-тренером через филиальную сеть НПП «Атамекен». Согласно данным, представленным Палатой, план по охвату молодых людей обучением в 2019 году был реализован практически полностью (97 %). В рамках проекта основам предпринимательства в 2019 году были обучены 20 000 человек, 9500 молодых людей получили гранты на реализацию новых бизнес-идей, 2500 молодых предпринимателей получили микрокредиты на развитие своего бизнеса.

В целом начинающие предприниматели освобождены от условия создания новых рабочих мест и от налога на прибыль сроком на три года (1 января 2023 года)²⁵. Другой преференцией является размер гарантии, которая необходима

²³ «Дело против безработицы. Туманные перспективы молодежного предпринимательства», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrobotitsy-perspectivy/>

²⁴ Аббревиатура от «Not in Education, Employment, or Training». То есть молодежь, которая не имеет работы, не получает образования или профессиональной подготовки.

²⁵ Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования процедур реабилитации и банкротства, бюджетного, налогового законодательства и законодательства о железнодорожном транспорте».

для выдачи заемных средств. Для начинающего предпринимателя размер гарантии составляет 85 % от суммы микрокредита, тогда как для действующего предпринимателя размер гарантии составляет 50 % от суммы микрокредита.

Согласно данным НПП «Атамекен», о реализации мероприятия по обучению безработных

и самозанятых граждан основам предпринимательства по проекту «Бастау Бизнес» в 2017 году обучение было проведено в 80 районах страны, в 2018 году – в областных центрах, моногородах и 160 районах, в 2019 году – во всех населенных пунктах и трех городах республиканского значения – Нур-Султане, Шымкенте и Алматы.

Таблица 4.5 Поддержка молодежи в сфере МСБ

	2017	2018	2019	2020, I полугодие	ИТОГО
Всего обучено	5000	8500	75 000	23 292	133 792
Из них открыли бизнес	314	700	19 478	-	30 492
Из числа обученных количество молодежи до 29 лет, прошедшей обучение основам предпринимательства	400	8025	40 958	3623	57 006
Из них количество молодых людей до 29 лет, получивших кредиты на ведение бизнеса	78	1605	1032	-	13 515

Источник: Данные НПП «Атамекен»

Из числа обученной молодежи, согласно представленным данным, собственное дело открыли 23,7 %, то есть менее четверти от общего числа молодежи, которая была вовлечена в проект развития предпринимательской деятельности. Исходя из ожидаемого результата о запуске бизнеса не менее 20 % от общего количества участников, можно, с одной стороны, вести речь об успешности проекта. Тем не менее, взятые изначально за основу целевые показатели являются низкими, потому в этом контексте вероятнее всего имеет смысл пересмотреть подходы в отношении успешности реализации проектов. Понять причины того, почему процент молодых людей, прошедших обучение и не открывших свое дело по его итогам, так невысок, позволяют результаты социологического исследования НИЦ «Молодежь», проведенного в 2020 году.

Так, среди тех молодых людей, кто имел опыт предпринимательства (15,9 % из общего числа опрошенных – 317 респондентов), лишь 27,5 % молодежи не сталкивались с проблемами при занятии предпринимательской деятельностью. Среди основных проблемных вопросов в сфере молодежного предпринимательства 23,5 % респондентов отметили высокую арендную стоимость помещений в их регионе. Об отсутствии квалифицированных работников на рынке труда заявили 12,2 % респондентов.

Участники опроса отмечали, что при основании своего собственного дела сталкивались с высокими налоговыми отчислениями (10,7 %) и предложениями коррупционного характера (10,4 %). Также в качестве основного недостатка, влияющего на занятие предпринимательской деятельностью, молодые люди указывают на непрофессиональное

(неэтичное) ведение бизнеса в Казахстане (7,3 %).

Наименьшее количество респондентов указало также на недостаточность образования (0,3 %) и бюрократию в налоговой службе (0,3 %). Затруднились с ответом 7,6 % молодых людей.

Другим проектом, направленным на развитие предпринимательства, в том числе молодежного, является Государственная программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса - 2020». В рамках этой программы отдельно выделяют начинающих молодых предпринимателей и отдельно – начинающих предпринимателей. Преференцией для молодых начинающих предпринимателей и начинающих предпринимателей является гарантирование, которое может составить до 85 % от суммы кредита, максимальная сумма которого 20 млн тенге.

В рамках «Дорожной карты бизнеса - 2020» молодые начинающие предприниматели и начинающие предприниматели могут получить государственные гранты. Максимальная сумма государственного гранта не может превышать трех млн тенге. Гранты выдаются на безвозмездной основе без отраслевых ограничений за счет средств республиканского и местного бюджетов.

Таким образом, государством на сегодняшний день реализуется ряд проектов, направленных на развитие предпринимательства среди молодежи. В то же время среди молодежи не наблюдается высокий интерес к предпринимательской деятельности. Возможно, роль в этом играет низкая информированность молодежи о реализуемых государством программах развития молодежного предпринимательства²⁶.

²⁶ «Дело против безработицы. Туманные перспективы молодежного предпринимательства», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrobotitsy-perspectivy/>

В то же время проект «Жас кәсіпкер», стартовавший в 2019 году, согласно полученным данным, пользуется интересом у молодых людей, которые активно участвуют в процессе обучения. Намечен достаточно высокий охват молодежи обучением и выделением грантов по итогам прохождения защиты проектов.

4.3 Состояние и возможности социально уязвимой категории молодежи

Одним из важных объектов системы социальной защиты населения является поддержка молодых людей, относящихся к социально уязвимым слоям населения. В казахстанском законодательстве к социально уязвимым слоям населения относятся граждане, которые из-за различных обстоятельств лишились (или совсем не имели) жилья, кормильцев или физических способностей трудиться.

Для того чтобы оценивать эффективность политики в отношении социально уязвимых слоев населения, необходимо понимать, сколько граждан из числа социально уязвимых в разрезе категорий представлено в том или ином регионе страны. Тем не менее, на сегодняшний день нет открытых консолидированных данных о тех или иных группах социально уязвимых слоев населения. Тогда как имеющаяся информация о людях с ограниченными возможностями не дополняется информацией о наличии специальной инфраструктуры в региональном разрезе.

Неполной выглядит и представленная информация о наличии тех или иных возможностей, услуг, предоставляемых государством в отношении социально уязвимых категорий населения. Сложно понять, как с ситуацией справляются сами граждане, каков уровень их информированности, насколько качественно и в каком объеме они получают положенную помощь.

В целом эта проблема касается всех категорий социально уязвимых слоев населения, и молодежи в том числе. Именно поэтому Президент Касым-Жомарт Токаев в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 года отметил, что на сегодняшний день сфера социального обеспечения регулируется 17 законами и десятками подзаконных актов, что приводит к сложности и разрозненности регулирования. Ее результатом, по оценке Главы государства, является размытость ответственности го-

сударства, непонимание гражданами собственных прав. Потому было принято решение разработать Социальный кодекс страны, разработать новую парадигму социальной политики²⁷.

В целом политика в отношении социально уязвимых слоев населения является разной в контексте различных категорий и состоит из нескольких направлений. Речь идет о получении выплат из государственного бюджета, которые состоят из нескольких уровней, определенных льгот в сфере образования и жилищной политики, предоставлении ряда бесплатных медицинских услуг, освобождение от уплаты ряда сборов и налогов.

Конкретной мерой поддержки социально уязвимых слоев населения является запущенная с июня 2019 года государственная жилищная программа «Бақытты отбасы». В ее рамках предусмотрена льготная ипотека под 2 % годовых с первоначальным взносом 10 % на срок до 20 лет. Также социально уязвимые слои населения имеют преимущественные права на получение социального арендного жилья без права выкупа. В 2019 году в статусе нуждающихся находились более 150 000 семей из числа социально уязвимых категорий населения.

Вместе с тем, в вопросах социального обеспечения большое значение имеет региональный фактор, возможности местных бюджетов. Если в Алматы и Нур-Султане люди с ограниченными возможностями имеют право получения санаторно-курортного оздоровления, посещения различных центров развития и досуга, то в других регионах все не столь благополучно.

Определенные категории из числа социально уязвимых граждан имеют право на получение жилья из жилищного фонда государства. Кроме того, люди с ограниченными возможностями наделены правом выбора, наиболее подходящего для них жилья, обеспечение этого жилья специальными средствами и приспособлениями. В перечень того, что должно быть предоставлено людям с ограниченными возможностями, входит обеспечение их необходимой инфраструктурой для полноценной жизнедеятельности. Право на получение жилья по достижению совершеннолетия имеют и сироты.

Меры поддержки социально уязвимых слоев населения прописаны достаточно детально, судить об эффективности их воплощения на практике очень сложно. Усугубляет ситуацию факт формального подхода исполнительных органов

²⁷ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана, https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

в отношении охвата адресной социальной помощью социально уязвимых слоев населения²⁸. Необходимо проведение постоянного мониторинга в отношении социально уязвимой категории. Проведение глубинных аналитических и социологических исследований позволит выявить другие актуальные вопросы для улучшения мер поддержки социально уязвимого слоя.

Понять удовлетворенность системой социальной защиты, реализуемой государством, позволяют результаты исследования, проведенного НИЦ «Молодежь» в 2020 году. Следует учесть, что опрашиваемыми выступили не конкретно молодые люди, которые относятся к числу социально уязвимых слоев населения, а в целом молодежь страны.

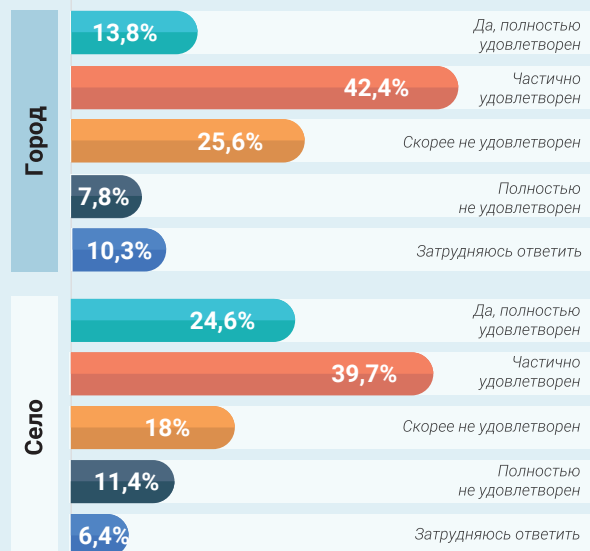
Большинство молодежи (59,8 %), принявшей участие в социологическом исследовании, в той или иной мере удовлетворено поддержкой со стороны государства в отношении социально уязвимой категории молодых людей. Заявили, что полностью удовлетворены, 18,5 % молодых людей, частично удовлетворены — 41,3 %. Около трети опрошенных отметили неудовлетворенность уровнем господдержки социально уязвимых слоев населения. Затруднились с ответом на этот вопрос 8,6 %.

Уровень удовлетворенности респондентов несколько различается в зависимости от типа населенного пункта. Респонденты, проживающие в сельской местности, значительно выше оценивают поддержку молодых граждан из социально уязвимой категории. Так, вышеуказанной поддержкой полностью удовлетворены 24,6 % сельчан, тогда как в городе таких респондентов 13,8 %. Тем не менее, на селе также оказалось больше граждан, которые полностью не удовлетворены государственной поддержкой молодежи из социально уязвимых групп (11,4 %) (Рисунок 4.3).

В ходе опроса респондентам было предложено оценить уровень городской инфраструктуры для людей с особыми потребностями в их населенном пункте. Более половины (56,9 %) респондентов дали среднюю оценку (частично обеспечено). 15,4 % респондентов из числа опрошенной молодежи оценили развитие инфраструктуры для людей с особыми потребностями как полную, достаточную и дали ему высокую оценку. Низкую оценку возможности доступа к объектам городской инфраструктуры для людей с особыми потребностями дали 21,4 % молодых граждан, или каждый пятый. Затруднились с ответом 6,3 % участников опроса (Рисунок 4.4).

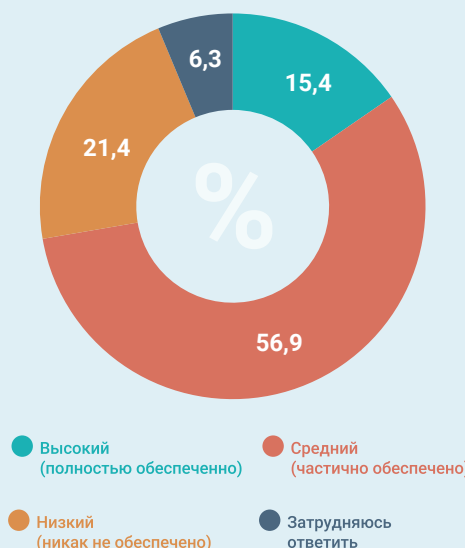
Казахстанскую систему образования для лю-

Рисунок 4.3 Распределение ответов на вопрос «Удовлетворены ли вы уровнем поддержки молодых людей, относящихся к социально уязвимым слоям населения (инвалиды, дети-сироты, многодетные молодые семьи и т. д.)?», в разрезе по типу населенного пункта

Источник: НИЦ «Молодежь»

Рисунок 4.4 Распределение ответов на вопрос: «Оцените, пожалуйста, уровень обеспечения городской инфраструктуры для людей с особыми потребностями в вашем населенном пункте (пандусы, спецподъемники и т. д.)», в %

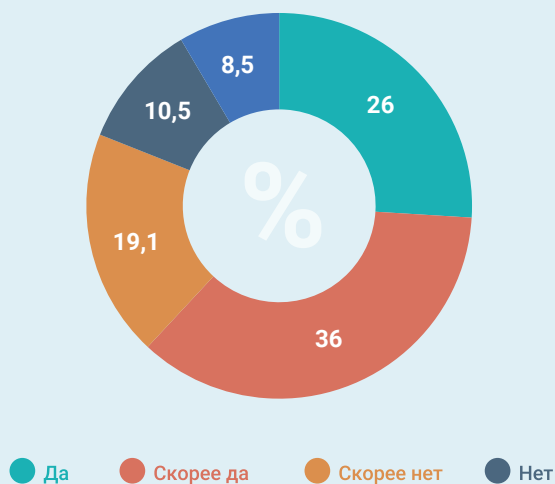
Источник: НИЦ «Молодежь»

дей с особыми потребностями большинство молодежи считает в целом благоприятной. Как благоприятную ее оценили 26 % респондентов, как «скорее благоприятную» — 36 % молодежи. 29,6 % респондентов характеризуют систему об-

²⁸ «Карта СУ: как работают с социально уязвимыми слоями населения в Казахстане?», <https://ekonomist.kz/zhussupova/karta-su/>

разования как неблагоприятную (скорее неблагоприятная – 19,1 %, неблагоприятная – 10,5 %). При этом затруднились ответить на вопрос 8,5 % молодых респондентов (Рисунок 4.5).

Рисунок 4.5 Распределение ответов на вопрос: «Считаете ли Вы казахстанскую систему образования благоприятной для людей с особыми потребностями?», в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Большая часть казахстанской молодежи полагает, что меры поддержки социально уязвимой молодежи в стране являются удовлетворительными. Доля тех, кто считает, что меры поддержки недостаточны, составляет порядка трети от общего числа респондентов. Каждый десятый не смог оценить, насколько удовлетворяют потребностям социально уязвимых слоев населения те меры поддержки, которые сегодня реализует государство. Очевидно не критичное, поверхностное отношение большей части молодежи к потребностям людей, которые нуждаются в поддержке государства.

Политика в отношении социально уязвимых слоев населения и, в частности, молодежи должна быть доработана, изменена, необходимо обеспечить полную прозрачность деятельности государства в рассматриваемом направлении. Смысл имеет проводить мониторинг потребностей граждан из числа социально уязвимых слоев населения, чтобы понять, увидеть ситуацию глазами тех граждан, которые и являются ее получателями, внести изменения в реализуемую политику. Молодежь из числа социально уязвимых слоев населения в силу объективных обстоятельств нуждается в особом подходе, в этом контексте речь идет об особых мерах для ее вовлечения в различные мо-

лодежные программы, центры развития.

В рамках интервью, проведенных в 2019 году, казахстанские эксперты обозначили основные барьеры по работе с уязвимыми группами молодежи²⁹. Среди них были указаны:

- недостаток специалистов, имеющих навыки работы с уязвимой молодежью (30 %);
- слабая координация работы в этом направлении, отсутствие системы (22 %);
- отсутствие достоверной информации об уязвимой молодежи (16 %);
- низкий уровень толерантности и участия со стороны населения (14 %);
- нет комплексной политики по поддержке семей и детей (10 %);
- концентрация организаций по работе с молодежью, проектов (8 %);
- неумение государства выстроить системную работу с вовлечением (8 %);
- информационные барьеры (6 %);
- ориентация молодежной политики на мероприятия (6 %);
- низкий уровень финансирования программ по поддержке молодежи (6 %);
- финансовый барьер (4 %);
- отсутствие межведомственного взаимодействия (4 %);
- доверие (2 %);
- дефицит качественных социологических исследований (2 %).

Для совершенствования системы поддержки и социальной адаптации уязвимой молодежи в Казахстане, согласно результатам экспертных интервью, должны быть предприняты, прежде всего, такие меры, как: разработка новых программ и проектов, ориентированных на уязвимую молодежь; мониторинг, анализ и оценка уже имеющихся; комплексная программа работы с социально уязвимыми гражданами с четким определением всей терминологии, статистическим подсчетом для полного понимания, кто входит в данную группу и сколько такой молодежи в стране.

Для более полного охвата при работе с уязвимой группой молодежи необходимо расширение сети социальных служб, обучение педагогов и социальных работников необходимым навыкам общения. Для самих бенефициаров предложено включить в систему мотивации такие направления работы, как обучение и профессиональная подготовка, развитие навыков, необходимых сегодня на рынке труда, предоставить возможности по получению арендного или другого жилья, развивать систему коучинга³⁰.

²⁹ Проект «Развитие молодежного корпуса» // Аналитический отчет по социально-демографическому портрету бенефициаров из уязвимых групп молодежи и рекомендациям по форматам работы. Нур-Султан, 2019.

³⁰ Там же.

4.4 Международный и казахстанский опыты по снижению числа молодежи категории NEET

Высокая доля молодежи категории NEET вызывала тревогу в Казахстане и до пандемии. В 2019 году Глава государства поставил задачу принять эффективные меры по сокращению молодежи категории NEET минимум на 1 % в год и достичь показателя 6 % в 2021 году.

В связи с пандемией и ее влиянием на неформальный сектор занятости, систему образования, перспективы молодежи категории NEET вызывают еще большую тревогу. В целом МОТ прогнози-

рует рост доли молодежи категории NEET во всем мире, но в первую очередь – в развивающихся странах. Представленность молодежи категории NEET или молодых людей, которые не обучаются, не повышают квалификацию или не работают, в 2019 году составила 7,4 % или более 256 819 человек (Таблица 4.6). В 2020 году во II квартале этот показатель увеличился на 7,6 %.

В составе молодежи категории NEET в 2019 году **61 439** – это молодежь, которая не работает по причине ведения домашнего хозяйства, ухода за членами семьи, в том числе это молодые матери. **40 460** – это те люди, которые не работают по состоянию здоровья, получают пособия по инвалидности³¹.

Таблица 4.6 Доля молодежи NEET (15-28 лет) в Республике Казахстан, в %

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020, II кв.
9,5	8,2	7,8	8	8	8,8	9,5	9,2	8,7	7,9	7,4	7,6

Источник: БНС АСПИР РК

Доля NEET варьируется по всей стране, самые высокие показатели в 2019 году наблюдались в Карагандинской (12,3 %), Туркестанской (10,7 %), Актюбинской (8,1 %) и Мангистауской (8 %) областях, городе Шымкенте (8,7 %). Тем не менее, по данным II квартала 2020 года показатели отличаются: в тройке лидеров находятся Карагандинская (12,1 %) и Алматинская (9,6 %) области, а также ВКО (8,6 %).

Таблица 4.7 Доля молодежи NEET (15-28 лет) в Республике Казахстан, в %

	2019	2020, II кв.		2019	2020, II кв.
Республика Казахстан	7,4	7,6	Кызылординская область	8,2	8,4
Акмолинская область	6,2	8,3	Мангистауская область	8	8,3
Актюбинская область	8,1	7,5	Павлодарская область	4,9	4,9
Алматинская область	7,2	9,6	Северо-Казахстанская область	7,1	6,1
Атырауская область	5,2	5,7	Туркестанская область	10,7	6,7
Западно-Казахстанская область	2,8	3,6	Восточно-Казахстанская область	5,6	8,6
Жамбылская область	7,6	7,5	г. Нур-Султан	6,8	7
Карагандинская область	12,3	12,1	г. Алматы	6,1	6,3
Костанайская область	4,7	5,9	г. Шымкент	8,7	8,4

Источник: БНС АСПИР РК

Оценки реализуемых государством мер в отношении NEET

Исследователи отмечают, что одной из основных характеристик молодежи NEET является ее низкая информированность о мерах поддержки, оказываемых государством, несмотря на то, что доминирующая часть молодежи в стране – активные пользователи интернета.

При этом высокая доля молодежи категории NEET коррелирует с проявлениями социальной конфликтности, выступлениями молодежи, связанными с низким уровнем социально-экономического положения, высоким уровнем безработицы.

В целом доля молодежи категории NEET в Казахстане является высокой, ее сравнивают с численностью жителей среднего областного центра.

Государство реализует ряд мер, направленных на то, чтобы вовлечь молодых граждан в образовательные проекты, повысить их занятость. Для этих целей в сентябре 2018 года была принята **Дорожная карта** по обеспечению занятости и социализации молодежи NEET в возрасте от 18 до 29 лет, предусматривающая работу по **шести направлениям**: профориентация, профессиональное обучение,

³¹ «Более 250 тысяч молодых казахстанцев не работают и не учатся». Арсен Аскаргов. 2019. Капитал. <https://kapital.kz/economic/82408/boleye-250-tysyach-molodykh-kazakhstanstsev-ne-rabotayut-i-ne-uchat-sya.html>

обеспечение занятости, развитие молодежного предпринимательства, социализация молодежи, организационно-методические мероприятия.

В числе реализуемых мер следует обозначить:

1. Повышение привлекательности программы **«С дипломом в село»**: увеличение размера единовременного пособия специалистам с 70 до 100 МРП, предусмотрена выдача бюджетных кредитов на приобретение жилья на сумму до 3 700 000 тенге.

2. Реализующийся с 2014 года проект **«Серпін»**, в рамках которого молодежь из трудоизбыточных (южных) регионов получает возможность обучиться и получить работу в северных.

3. С сентября 2017 года реализуется программа **бесплатного технического и профессионального образования (ТиПО)** для всех, в ее рамках все желающие могут получить рабочую профессию бесплатно.

4. Развитие предпринимательской деятельности посредством обучения самозанятой и безработной молодежи **«Жас кәсіпкер»**.

5. Деятельность **центров занятости населения** (далее – ЦЗН), количество которых составляет порядка 200 по стране.

6. Деятельность **молодежных ресурсных центров** (в стране в 2020 году их 209), в которых молодые люди получают информацию по трудоустройству, образованию, профессиональной подготовке и досугу.

7. Проект развития молодежного корпуса (Zhasproject), являющийся совместным проектом МОН РК и Всемирного банка (2017-2020 годы), и который направлен на вовлечение молодёжи в жизнь сообщества, а также развитие жизненно важных навыков через программу обучения навыкам общественно полезной деятельности на благо сообщества.

В рамках проекта **Zhasproject** молодые люди получают гранты на реализацию предложенных ими социальных идей, трехэтапное обучение жизненно важным навыкам и управлению проектами, реализуют свои социальные проекты в течение шести месяцев, получая ежемесячную стипендию.

За три года реализации Проекта грант получил 2601 проект с 8753 участниками в составе. Из них успешно реализовано порядка 2400 проектов, в составе которых работали 7952 человека. За счет грантовой поддержки было открыто более 600 образовательных проектов, в том числе языковые, компьютерные курсы. Около 700 проектов реализуются в сфере развития села, спортивные секции и фитнес-клубы открыли порядка 400 инициативных групп. Более 340 проектов было направлено на развитие творчества. Также открыто порядка 200 швейных и обувных мастерских. В индустрии красоты работали свыше 100 проектов.

Таблица 4.8 Статистика по проекту Zhasproject

Год	2017	2018	2019
Территория охвата	Алматинская, Карагандинская, Павлодарская области, ЮКО 27 городов, 119 сел	Актюбинская, Жамбылская, Костанайская, Кызылординская области, СКО, ВКО 26 городов, 300 сел	Мангистауская, Атырауская, Акмолинская области, ЗКО, г. Нур-Султан, Алматы 23 города, 221 село
Количество реализованных проектов	536	940	919
Количество участников, завершивших Проект	1810	3155	2987

Источник: МОН РК

Несмотря на то, что государство вкладывает определенные средства и усилия, направленные на улучшение жизненных условий молодежи категории NEET, реализуемые меры зачастую оказываются не столь эффективны и пока больше направлены на количественные показатели.

Предоставляемое государством бесплатное образование в рамках ТиПО зачастую не соответствует существующим запросам на рынке труда. В этом отношении показательна ситуация, когда, несмотря на существующий запрос на специалистов технического и профессионального образования,

отечественные работодатели не удовлетворены качеством подготовки казахстанских «технарей».

В отношении проекта «Серпін», который, с одной стороны, расширяется — растет количество грантов и учебных заведений, которые готовы принимать студентов с юга, — тем не менее, трудоустройство и последующее закрепление молодых людей в регионах с дефицитом рабочих рук остается под большим вопросом. В проекте не рассмотрен принцип целесообразности в распределении образовательных грантов с учетом потребностей рынка труда. Также зачастую мо-

тивацией молодежи при получении бесплатного технического образования являются выгодные условия проекта, низкий проходной балл ЕНТ. Эти факторы влияют на то, что выпускники не конкурентоспособны на рынке труда, государство не достигает поставленных целей, напротив, участие в образовательной программе формирует у молодых людей несерьезное отношение в целом к процессу обучения, получения образования.

К результатам проекта «С дипломом в село» есть определенные вопросы по эффективности. Государство реализует ряд мер, направленных на повышение его привлекательности для молодых специалистов. Отечественные исследователи отмечают, что имеет смысл проведение мониторинга и детального анализа, во-первых, на предмет результативности Проекта для населения сельских районов, во-вторых – с точки зрения понимания потребностей участников Проекта, и, соответственно, повышение его эффективности.

Отдельно в контексте оценки реализуемых государством мер в отношении молодежи категории NEET следует обратить внимание и на деятельность центров занятости населения. Согласно опросу 2019 года, ЦЗН не пользуются большой популярностью при поиске работы. Только 12,9 % из числа опрошенной молодежи обращались за трудоустройством в ЦЗН, но не были удовлетворены качеством работы сотрудников, отмечая, в том числе, и излишний бюрократизм³².

Международный опыт по снижению доли молодежи NEET

По данным МОТ, в рейтинг стран с наименьшим количеством молодежи категории NEET за 2018 год входят: Япония (2,94 %), Сингапур (4,13 %), Нидерланды (4,17 %), Норвегия (4,84 %), Исландия (4,86 %), Люксембург (5,28 %), Чехия (5,63 %), Германия (5,9 %), Швейцария (6,03 %), Швеция (6,13 %).

Как показывает мировой опыт, страны с наименьшей долей представленности молодежи категории NEET делают акцент на два основных направления: инвестиции в дошкольное образование молодежи и разработку адресных программ по снижению доли молодежи на основе научных подходов к решению основных социально-экономических проблем в молодежной среде, в том числе на основе индивидуального подхода.

Первое направление является превентивным механизмом и эффективно в долгосрочной перспективе. Выбор в пользу инвестиций в до-

школьное образование подкреплен множеством научных исследований в области воспитания и образования в раннем возрасте.

Второе направление – это решение уже существующей проблемы и удержание доли категории NEET на низком уровне. Опыт Японии, Люксембурга, Норвегии является наиболее эффективным в связи с применением научного подхода по определению причин пребывания молодежи в этой категории и последующей разработке адресных программ с индивидуальным подходом.

В частности, на основе опыта Японии видно, что большое внимание уделяется развитию так называемых soft skills, социализации, пониманию личностных причин того, почему молодежь вошла в эту категорию, и что может быть принято для изменения ситуации. Так, программа Local Support Network System for Children and Young People является узконаправленной и базируется на идее посещения незанятых граждан на дому специалистами. Проводится обучение граждан для развития навыков и выбора направлений для самореализации.

В Сингапуре рынок труда последнего десятилетия характеризуется большим количеством молодых людей, которые начинают проходить стажировку или работать во время учебы. Это позитивно отражается на рынке труда в долгосрочной перспективе, так как позволяет молодежи приобрести навыки и опыт, которые помогут им успешно пройти через период перехода от школы к трудоустройству.

Успех в низких показателях доли NEET правительства Нидерландов объясняется усиленными инвестициями в дошкольное и школьное образование. В категорию «молодежь» в Нидерландах входят граждане от 0 до 24 лет, именно это и объясняет усиленную поддержку детей раннего возраста. По статистике, двое из трех детей в Нидерландах посещают дошкольные учреждения. Государство предоставляет различные опции для работающих матерей, а именно – существует единая система регулирования рабочих часов и выплат для матерей, которые хотели бы работать полдня и оставшееся время уделять заботе о ребенке.

Норвежская политика по снижению доли категории NEET отличается тем, что работает не только адресно с молодежью, но и непосредственно с работодателями. Комплексный подход позволяет правительству Норвегии регулировать рынок труда и создавать благоприятные условия для молодежи в их транзитный период.

³² «5 способов сделать Центры занятости эффективнее», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32106379

Рекомендации

1. Министерству образования и науки для эффективного использования трудовых ресурсов необходимо осуществление мониторинга мер по профориентации в каждом регионе страны для привлечения молодежи к востребованным профессиям. Возможно, имеет смысл пересмотреть формат таких мер, привлекать к их реализации не только кафедры, в целом расширить этот формат деятельности.

В частности, показательным является рекомендация НПП «Атамекен» для вузов по организации деятельности центров карьеры, цель которых определять, какие знания нужны выпускникам, чтобы быть востребованными, успешными на существующем рынке труда, активно сотрудничать с работодателями и объяснять студентам, как составить резюме и хорошо проявить себя на собеседовании или стажировке. Создание и дальнейшая модернизация работы центров карьеры позволит регулярно проводить ярмарки вакансий, организовывать практики, а также согласовывать учебные программы с работниками отрасли.

Показательным в этом отношении является опыт Ирландии, где ежегодно выпускается Национальный бюллетень компетенций, который дает анализ местного рынка труда, отражает дефицит/избыток специалистов и уровень заработных плат по 95 категориям. Доклад информирует специалистов по карьерному планированию, студентов и всех заинтересованных лиц, какие компетенции нужны в той или иной профессии и отрасли.

2. Министерству образования и науки рекомендуется пересмотреть список специальностей, по которым молодежь получает бесплатное техническое и профессиональное среднее образование, провести анализ в отношении качества получаемого образования существующему запросу на рынке труда, а также с точки зрения его соответствия региональным запросам на рынке труда. Повысить привлекательность среднеспециального образования может качественная реализация проекта «Жас маман», инициированная в 2019 году, в рамках которой была запланирована модернизация 180 колледжей и 20 вузов по 100 наиболее востребованным профессиям и внедрение международного опыта подготовки квалифицированных специалистов.

3. НПП «Атамекен» необходимо провести долгосрочный мониторинг оценки эффективности реализуемых проектов в области развития молодежного предпринимательства, что позволит понять, насколько успешны реализуемые меры, а также вносить необходимые изменения в реализацию программ молодежного предпринимательства, что будет влиять на их привлекательность для молодежи страны, повысит их эффективность. В частности, в расчет может быть взята рекомендация о включении в проект обязательной части оценки компетенций участников до и после прохождения проекта, для чего необходимо разработать модель компетенций, необходимых для эффективного завершения проекта и дальнейшего развития.

4. Местным исполнительным органам, Министерству образования и науки необходимо повышать информированность молодежи о реализуемых программах, направленных на развитие молодежного предпринимательства, особенно в региональном разрезе. Вероятнее всего способствовать их популяризации может транслирование в СМИ успешных примеров развития молодежного предпринимательства, которые смогли быть реализованы благодаря существующим программам молодежного предпринимательства.

5. Министерству образования и науки, Министерству национальной экономики в отношении программ «Серпін» и «С дипломом в село» необходимо отталкиваться от потребностей участников проекта, вопрос касается как социально-бытовых аспектов жизнедеятельности, в частности, улучшения инфраструктуры сел, так и условий труда. Также имеет смысл провести анализ качества предоставляемого образования, поскольку, как отмечают эксперты, получению качественного образования мешает в том числе и языковой барьер.

6. Министерству информации и общественного развития, Министерству образования и науки, учитывая опыт стран с наименьшей долей молодежи NEET, акцент следует делать и на индивидуальный подход, помощь в социализации и самореализации. Речь идет о деятельности психологов, коучей, которые могли бы оказывать консультативную помощь в рамках как индивидуальных, так и групповых консульта-

ций, встреч, снятии психологических барьеров, трудностей, которые зачастую свойственны людям, оказавшимся в тяжелых жизненных условиях. Согласно данным официальной статистики, молодежи категории NEET больше всего в Карагандинской (12,3 %), Туркестанской (10,7 %), Актюбинской (8,1 %) и Мангистауской (8 %) областях, городе Шымкенте (8,7 %).

7. Министерству информации и общественно-го развития, Министерству образования и науки, учитывая значимость социальных медиа для современной молодежи, необходимо максимально задействовать их для распространения информации, направленной на молодежную аудиторию. В частности, практиками, которые могут быть успешно применены в Казахстане, являются WhatsApp Broadcasting (Австрия) – способ предоставления информации молодым людям с использованием любимой формы общения. Rat auf Draht – австрийский Национальный молодежный телефон доверия, Kellimni.com – «Поговори со мной» (Мальта), который предлагает бесплатную онлайн-поддержку молодежи через интеллектуальные сообщения, электронную почту, чат или на форуме.

Комментарии и рекомендации экспертов:

«Современная молодежь получает все больше вызовов, требующих молниеносного реагирования. Рынок принимает предприимчивых людей, имеющих определенные конкурентные преимущества. Задача государства – предоставить возможность формирования данных преимуществ. Таким образом, основная цель всех госпрограмм, считаю, создание равных возможностей для всех. Одна из проблем – разрыв уровня компетенций между сельскими и городскими молодыми людьми. Многие сельские ребята остаются за бортом, не имеют возможности трудоустройства».

Эксперт, представитель Национального Дельфийского комитета.

«Нужно большую профориентационную работу проводить с родителями школьников, абитуриентов, чтобы разъяснять основные группы образовательных программ. Потому что невозможно это передать кафедрам. Сейчас это передается кафедрам, но кафедра не может ходить по всем школам республики и объяснять их преимущества».

Эксперт из сферы высшего образования.

ГЛАВА 5.

Ценностные ориентиры и
интересы современной
молодежи

ГЛАВА 5.

Ценностные ориентиры и интересы современной молодежи

Одним из важных элементов мотивации и стимулов, определяющих сущность и уровень активности молодых людей, являются их ценностные установки и интересы. Таким образом, экономические поведенческие установки и общественно-политическое позиционирование происходят под воздействием сформированных ценностей, что делает крайне важным изучение и определение особенностей ценностных ориентаций и интересов современной молодежи.

В свою очередь, определение ценностных установок молодежи уже давно находится в фокусе внимания социологических исследований в рамках национального доклада «Молодежь Казахстана», что позволяет отследить динамику ценностных ориентаций этой группы людей, выявить ключевые тренды и возникающие у нее потребности.

В рамках настоящего доклада представляется необходимым выявление единых ценностей

для молодежи, которые позволят укрепить сплоченность и повысить доверие межличностного общения, а также определить существующие различия, способные стать сдерживающими факторами консолидации.

5.1 Современная молодежь как социокультурный феномен: тренды и интересы

Последние четыре года (2017–2020 гг.) в иерархии ценностей молодежи не наблюдается кардинальных изменений. Базовыми ценностями молодежи в 2020 году остаются семья (85,2%), здоровье (51,8%) и дружба (28,3%). При этом перечисленные базовые ценности в структуре иерархии ценностей молодежи входят в топ-3 по результатам ежегодных исследований (Рисунок 5.1).

Рисунок 5.1 Что для вас имеет наибольшую ценность в жизни?, %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Результаты фокус-группового исследования 2020 года показывают следующие тренды. Опрошенные эксперты подтверждают важность и приоритетность роли семьи и родителей для молодых людей. Вместе с тем, эксперты считают, что ценности самореализации и самоутверждения характерны для современной молодежи, что отличается от субъективных оценок самих молодых людей, где

вопросы самореализации разместились на седьмой позиции иерархии ценностей.

Ответы на вопрос «Что для вас имеет наибольшую ценность в жизни?» были даны в 2017 и 2020 годах, что позволяет объективно сравнить результаты двух исследований³³ (Рисунок 5.2).

В ответах респондентов стоит обратить внимание на ответы «Знание, образование» и «Интерес-

³³ В 2018–2019 годах методика вопроса была незначительно изменена

ная работа, профессия». Важность этих понятий за три года незначительно снизилась, хотя для молодежи они обычно являются первоочередными ценностями. В региональном разрезе для молодежи Мангистауской области (2,6 %) и СКО (3,8 %) эти пункты наименее важны. Необходимо обратить внимание на то, что наблюдается значительный рост показателя «Вера, религия». Они важны для респондентов западных и южных регионов. «Помощь людям» также имеет низкую ценность среди молодежи. Тем не менее, этот показатель выше у молодежи Туркестанской (8,8 %), Акмолинской областей (7,9 %) и г. Алматы (8 %).

Ценности «Семья», «Здоровье» и «Дружба» устойчивы и сохраняются на лидирующих позициях вне зависимости от возраста, сельской или городской локализации.

При этом, если ценность семьи и здоровья чаще отмечали молодые люди от 24 до 28 лет, то категорию «Дружба» — представители от 14 до 18 лет. Не менее интересной представляется вторая группа ценностей. Так, во вторую тройку среди молодежи от 19 до 23 лет и от 24 до 28 лет вошли «Материально обеспеченная жизнь», «Любовь» и «Вера, религия». Однако вопросы веры и религии более значимы для представителей 19-23 лет (19,4 %). Младшее поколение (от 14 до 18 лет) во вторую тройку включили «Знание, образование» (15,7 %) и только потом веру, религию (14,3 %) и материально обеспеченную жизнь (9,9 %).

Также интересны различия по второй тройке ценностей среди молодых людей в зависимости от местности проживания. **Городская молодежь** в первую очередь отмечает важность материально обеспеченной жизни (17 %), а затем уже любовь (13,5 %), веру и религию (12,5 %). Напротив, для **сельской молодежи** вера и религия играют значимую роль (19,2 %) наряду со знанием и образованием (13,4 %) и материально обеспеченной жизнью (11,8 %). Необходимо отметить, что для городской молодежи важны самореализация и самоуважение (11,3 %).

По мнению молодежи, ключевым социальным институтом в процессе формирования ценностей, т. е. первичным агентом социализации выступает **семья** (72,1 %). 11,4 % респондентов указали в качестве агента формирования ценностей **школу**. Незначительная доля респондентов считает, что влияние на их формирование оказывают **друзья, знакомые** (5,5 %) и **университет** (4,2 %) (Рисунок 5.3).

Чем старше становятся молодые люди, тем менее значимыми для них выступают друзья/знакомые. Так, влияние этого социального института сохраняется среди молодежи от 14 до 18 лет (7,1 %) и от 19 до 23 лет (6,1 %), в то время как среди молодежи от 24 до 28 лет этот показатель равен 3,9 %. Влияние семьи увеличивается с процессом взросления молодых людей. Так, если семья выступает в качестве агента социализации у 69,5 % опрошенных от 14 до 18 лет, у 72,6 % — от 19 до 23 лет, то среди респондентов от 24 до 28 лет этот показатель достигает 73,7 %.

Роль школы и друзей/знакомых менее значима среди сельской молодежи, в пользу семьи как основного социального института по формированию ценностей высказались 77,8 %. Городская молодежь меньше сельской выделяет институт семьи — 67,9 %. Отмечаются региональные особенности. Молодежь г. Нур-Султана чаще других отмечала в качестве социального агента школу (43,5 %) и только

потом семью (39,1 %) и университет (9,6 %). По мнению актюбинской молодежи, друзья и знакомые не участвуют в формировании ценностных ориентиров. А среди атырауской и костанайской молодежи важную роль играют трудовые коллективы.

Рисунок 5.3 Как вы считаете, какой социальный институт является ключевым при формировании ценностей молодежи?, 2020, в %

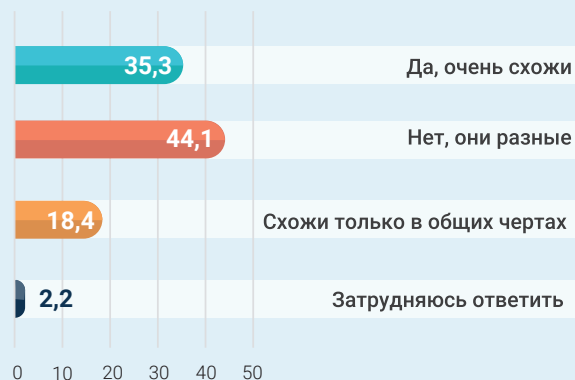
Источник: НИЦ «Молодежь»

По мнению экспертов, социальные сети становятся одним из ключевых источников формирования ценностных установок у молодых людей, что объяснимо ввиду активного развития цифрового пространства. На эту тенденцию стоит обратить внимание госорганам, задействованным в реализации государственной молодежной политики.

Несмотря на то, что ценности формируются в большей степени в семье, 44,1 % респондентов указали, что их **видение мира схоже только в общих чертах с видением мира родителей**. 35,3 % указали, что они очень схожи, 18,4 % утверждают, что они разные (Рисунок 5.4).

Межпоколенческие ценностные различия характерны в большей мере для молодежи от 14 до 18 лет (19,2 %) и от 24 до 28 лет (19,5 %). Чаще других не сопоставляют свои ценности с ценностями родителей респонденты из **Туркестанской** (33,1 %), Павлодарской (27,4 %) Костанайской (25,8 %), Жамбылской (20,8 %) областей. Помимо этого, молодежь из села (19,9 %), **парни** (20,2 %) и представители других этнических групп (20 %) отмечают, что их ценности отличаются от ценностей и видения мира их родителей.

Рисунок 5.4 Как вы считаете, ваши ценности и видение мира схожи с ценностями и видением мира ваших родителей?, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Таким образом, среди молодежи сохраняются традиционные ценности — семьи, здоровья и дружбы, которые не встречают межпоколенческого противоречия у молодых респондентов. Отсюда основными социальными институтами формирования ценностных ориентаций у молодежи выступают чаще семья, школа и друзья. Вместе с тем, чем старше становятся молодые люди, тем менее значимое влияние на них оказывают друзья/знакомые, позиции семьи укрепляются.

5.2 Ценностные ориентиры молодежи, способствующие развитию гражданского общества

В последние годы отмечается рост активности среди молодых людей, который проявляется в различных формах. Как показывает опрос, **гражданская активность менее популярна среди молодежи**. Респонденты, описывая молодежные тренды, остановились на двух основных: **здоровом образе жизни** (48,6 %) и **волонтерстве** (47,1 %). Тем не менее, гражданская активность (23,1 %) также характерна для них после стремления к путешествиям (28,7 %). Таким образом, гражданская активность вошла в топ-4 популярных трендов молодых людей (Таблица 5.1).

Гражданская активность как популярный тренд отмечался респондентами в Кызылординской (37 %), Туркестанской (31,8 %) и Восточно-Казахстанской (30,1 %) областях.

Здоровый образ жизни и волонтерство чаще отмечало младшее поколение (14-18 лет), в то

время как путешествия и гражданская активность сравнительно чаще были отмечены молодыми людьми старшей возрастной группы. Однако топ-4 устойчиво сохраняет свои позиции вне зависимости от возраста.

Стиль жизни среди молодежи схож во многом и в разрезе областей. Однако в отдельных регионах отмечаются особенности и различия в топ-4. Так, **экологичность** в качестве молодежного тренда отмечается в Восточно-Казахстанской (33,1 %), Мангистауской (28,9 %), Атырауской (22,9 %), Алматинской (20,6 %), Акмолинской (19,7 %) и Карагандинской (16,8 %) областях. **Фриланс** – в г. Алматы (27,2 %), Актыубинской (18,6 %) и Акмолинской (15,8 %) областях. **Неформальное образование** – в Кызылординской области (27,2 %), в гг. Шымкенте (16,4 %) и Нур-Султане (14 %).

Таблица 5.1 Отметьте, пожалуйста, наиболее популярные тренды казахстанской молодежи на данный момент. 2020 г.

Тренды	%
Здоровый образ жизни	48,6
Волонтерство	47,1
Путешествия	28,7
Гражданская активность	23,1
Экологичность	17,7
Фриланс	13,2
Неформальное самообразование	12,7
Проведение времени в социальных сетях	0,2
Нацеленность на успех	0,1
Воспитание	0,1
Дружба	0,1
Творчество	0,1
Все перечисленные тренды	0,1
Образование	0,1
Затрудняюсь ответить	3,3

Источник: НИЦ «Молодежь»

Определенное влияние на молодых людей оказала пандемия COVID-19. Несмотря на негативные последствия и необходимость адаптации к новым условиям, **казахстанская молодежь оптимистично смотрит в будущее**. Так, в той или иной мере позитивные оценки дают 81,4 % респондентов (Таблица 5.2). Такой позитивный прогноз позволяет отметить, что молодежь готова выступить активной частью гражданского общества и рынка труда для более эффективного выхода из сложившейся ситуации.

Таблица 5.2 «В свете последних событий, связанных с карантином, с каким чувством вы смотрите в будущее? 2020 г.»

	%
С уверенностью в том, что все будет хорошо	35,2
С чувством надежды, что все будет хорошо	46,2
С неуверенностью	11,8
Со страхом и отчаянием	4,3
Затрудняюсь ответить	2,7

Источник: НИЦ «Молодежь»

Вместе с тем, уровень развитости патриотизма среди молодежи напрямую отражает степень ее гражданской активности. Во многом патриотизм и гражданская активность выступают факторами определения субъективных возможностей молодого человека в изменении окружающих обстоятельств и осуществлении конкретных действий во благо общества и себя самого. Возникает вопрос определения как молодые люди в Казахстане понимают слово «патриотизм».

Последние три года в сознании молодых людей **патриотизм имеет больше эмоциональный окрас**, проявляемый в любви, уважении к своей стране и гордости за нее. В 2018 году так считали 59,7 % респондентов, в 2019 году – 60,4 %, в 2020 году – 53,3 %³⁴ (Таблица 5.3). Исходя из нынешнего социологического опроса, можно выделить следующие социально-демографические группы, для которых любовь, уважение и гордость за страну являются ключевыми определениями патриотизма. Чаще это молодые люди 14-18 лет (54,5 %) и 24-28 лет (55,1 %) из г. Шымкента (71,9 %), Павлодарской (69,9 %), СКО (69,8 %), Актыубинской (69,1 %), Алматинской (62,2 %) областей и г. Алматы (62 %), городская молодежь (55,3 %) и девушки (56,8 %).

Тем не менее, в сознании молодых людей чувство патриотизма также **ассоциируется с конкретными действиями и поступками**. К примеру, сюда можно отнести службу в армии и готовность защищать Родину (38,9 %), хорошее и добросовестное выполнение работы во благо страны (28,3 %), воспитание патриотизма в детях (28 %). Служба в армии и готовность защищать Родину в качестве патриотизма выступают чаще у молодых людей от 14 до 18 лет (43,1 %) и сельских респондентов (45,6 %). Добросовестная работа во благо

³⁴ В 2018 и 2019 гг. методика отличалась от 2020 года. В настоящем докладе представлено суммарное значение ответов «Любить Родину, в том числе родной город, село, аул» и «Гордиться великими достижениями страны», представленных в 2018 и 2019 гг., для сравнения с ответом за 2020 год «Любовь, уважение к своей стране и гордость за нее».

страны (29,5 %) и воспитание патриотизма в детях (32,2 %) чаще встречается у возрастной группы от 24 до 28 лет, что представляется естественным ввиду возрастных особенностей этой группы (наличие детей и высокая доля деловой активности).

В региональном разрезе службу в армии и готовность защищать Родину определяют для себя в качестве проявления патриотизма больше всего в Атырауской области (67,1 %), добросовестную работу во благо страны – в Павлодарской (49,3 %), СКО (45,3 %) и Кызылординской (41,3 %) областях, честность и порядочность – в Кызылординской области (58,7 %), воспитание патриотизма в детях – в Атырауской области (50 %).

Одними из **важных личностных качеств патриота**, по мнению молодых респондентов, являются **честность и порядочность** (32,1 %).

Сравнительно меньше молодые респонденты видят патриотизм в категориях общественных отношений, определяющих содержание гражданского общества в его функциях защиты и продвижения общественных интересов, таких как участие в благотворительности (19,1 %), проявление активной гражданской позиции, участие в делах страны (17,1 %), интереса к событиям в стране (14,7 %). В целом участие в выборах и митингах (8,9 %) также для них не является патриотическими актами.

Таблица 5.3 На ваш взгляд, в каких поступках, действиях проявляется патриотизм? 2020 г.

	%
Любовь, уважение к своей стране, гордость за нее	53,3
Служба в армии, готовность защищать Родину	38,9
Честность, порядочность	32,1
Хорошая, добросовестная работа, идущая на благо страны	28,3
Воспитание патриотизма в детях	28
Благотворительность, взаимопомощь	19,1
Нежелание уезжать из страны	18
Активная гражданская позиция, участие в делах страны	17,1
Сохранение исторической памяти, участие в памятных мероприятиях	15,6
Поддержка отечественного производителя	15,4
Интерес к событиям в стране, их обсуждение	14,7
Стойкость, готовность терпеть трудности	12,3
Поддержка казахстанских спортсменов	10,2
Участие в выборах, митингах	8,9
Затрудняюсь ответить	1,6
Не являюсь патриотом	0,1
В хорошей учебе	0,1

Источник: НИЦ «Молодежь»

По субъективным оценкам, **молодые люди считают себя более патриотичными** в сравнении с людьми среднего возраста и пожилыми. Разрыв в оценках между степенью патриотичности среди молодежи и людей среднего возраста в 1,6 раза больше у первых, в то время как между молодыми и пожилыми людьми разрыв в 1,8 раза.

В половозрастном разрезе не отмечается явных различий в оценках степени патриотичности. Также нет явных отличий в зависимости от типа населенного пункта. Однако обращают на себя внимание региональные особенности оценки уровня собственного патриотизма. Так, субъективное восприятие степени патриотизма высоко среди молодых респондентов Акмолинской (51,3 %), Жамбылской (40 %) областей и г. Нур-Султана (48,7 %). Сравнительно низко уровень собственного патриотизма оценивают респонденты Актюбинской (7,2 %) и Павлодарской (2,7 %) областей. Тем не менее, если большинство актюбинской молодежи (86,6 %) считает, что патриотизм характерен для всех поколений, то молодежь Павлодарской области более патриотичными считает людей среднего (26 %) и пожилого (24,7 %) возраста. Также, по мнению 43,8 % павлодарских респондентов, патриотизм характерен для всех.

Рисунок 5.5 Как вы думаете, кому в большей степени свойственен патриотизм: молодежи, людям среднего возраста или пожилым? 2020, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

В целом среди молодежи не преобладают ценностные ориентиры, напрямую затрагивающие темы формирования и развития гражданского общества, однако гражданское участие облада-

ет определенным потенциалом для роста. Такие процессы, как участие в волонтерской деятельности, приверженность принципам здорового образа жизни и экодвижений могут способствовать все более активному включению молодых людей в орбиту гражданского общества. В этом ключе патриотизм выступает значительным фактором формирования ценностных ориентиров, способствующих развитию гражданского общества. Вместе с тем, в условиях пандемии определенное позитивное значение приобретает оптимистический настрой молодежи по отношению к будущему, который может послужить основой для ее активной деятельности.

5.3 Духовная модернизация общества: влияние реализации программы «Рухани жаңғыру» на ценностные установки молодежи

Программа модернизации общественного развития «Рухани жаңғыру» реализуется в Казахстане с 2017 года и направлена на формирование концептуально нового образа мышления и образа жизни казахстанцев **на принципах прагматизма, культа знаний, конкурентоспособности, открытости сознания, а также сохранения национальной идентичности и повышения уровня гражданского участия.** На сегодняшний день трехлетний опыт реализации программы позволяет изучить влияние этих принципов на формирование ценностных установок молодежи.

В первую очередь важно определить уровень осведомленности молодых людей о ходе реализации программы «Рухани жаңғыру». Так, **чуть больше половины молодых респондентов (55,6 %) в той или иной мере знают содержание, цели и задачи программы.**

Вне зависимости от возраста, пола и этнической принадлежности значимых отличий в ответах респондентов нет. Однако, как показывают результаты опроса, в гг. Нур-Султане и Алматы, Карагандинской, Актюбинской и Павлодарской областях молодые люди **меньше всего знают как о самой программе, так и о ходе ее реализации.** Необходимо отметить, что четверть респондентов Карагандинской области (26,6 %) и г. Алматы (24,4 %) не владеют информацией (Таблица 5.4).

В большей степени информацией о программе «Рухани жаңғыру» владеют в Мангистауской, Костанайской, Кызылординской, Жамбылской областях, ВКО и г. Шымкенте.

Сельская молодежь больше осведомлена о модернизации общественного сознания. В той или иной мере о ней знают 62,2 % респондентов из села, в городе этот показатель равен 50,6 %.

Таблица 5.4 Топ регионов с высоким и низким уровнем осведомленности о реализации программы «Рухани жаңғыру»³⁵, в %

Уровень осведомленности		Уровень неосведомленности	
Мангистауская область	81,6	г. Нур-Султан	71,3
Костанайская область	76,4	Карагандинская область	59,4
г. Шымкент	74,2	Актюбинская область	58,8
Кызылординская область	71,7	г. Алматы	55,9
Жамбылская область	64	Павлодарская область	52,1
Восточно-Казахстанская область	63,9		

Источник: НИЦ «Молодежь»

Согласно данным аналитического доклада «Эффективность реализации программы «Рухани жаңғыру»», ценностные установки и жизненные практики казахстанской молодежи во многом соответствуют принципам «Рухани жаңғыру»³⁶.

Так, культ знания сохраняет приоритетное значение в жизни молодежи. Ее представители считают, что современный казахстанец — это, в первую очередь, образованный человек (63,3 %). Вместе с тем, молодежи близки и концепты, лежащие в основе принципов конкурентоспособности и прагматизма: 44,9 % молодых респондентов отметили ответственность и целеустремленность как одни из важных характеристик после образованности.

Помимо этого, казахстанская молодежь готова нести ответственность за развитие малой Родины, в частности — за состояние ее окружающей среды. 59,9 % молодежи отмечают, что значимая роль в сохранении экосистемы принадлежит «самим людям». Необходимо отметить, что это сравнительно высокий показатель в молодежной среде.

³⁵ Уровень осведомленности определяется суммарным значением ответов «Я знаю, о чем и для чего эта программа реализуется» и «Я знаю только в общих чертах, о чем и для чего эта программа реализуется». Уровень неосведомленности — суммарным значением ответов «Я знаю только название программы» и «Впервые слышу о такой программе».

³⁶ Эффективность реализации программы «Рухани жаңғыру» // НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру». Нур-Султан, 2020. С. 23-46.

В целом программа модернизации общественного сознания «Рухани жаңғыру» обширна и включает проекты, которые затрагивают интересы молодежи. Так, 16 из 25 проектов реализации программы «Рухани жаңғыру», вошедших в «Сборник успешных проектов», реализованных в период с 2017 по 2019 годы, напрямую затрагивали интересы молодежи и были направлены на формирование новых принципов и ценностных установок, провозглашенных программой.

По мнению экспертов, эффективными инструментами и механизмами формирования новых ценностных установок могут стать проекты, направленные на вовлечение молодых людей в общественно значимые мероприятия, где они будут объединены общей идеей и целью. По замечаниям экспертов, участие в мероприятиях должно быть на добровольной основе и вызывать интерес молодых людей, что будет больше стимулировать их к участию.

Эффективная реализация программы «Рухани жаңғыру» и ее проектов во многом зависит от осведомленности молодых людей о мерах, осуществляемых на местах. Таким образом, представляется важным повышать осведомленность о ее содержании. В свою очередь, участие молодежи в жизни общества посредством вовлеченности в проекты программы позволит «сплотить молодежь вокруг общих ценностей».

Таблица 5.5 Вы считаете себя верующим человеком?³⁷

	2016	2017	2018	2020
ПРАКТИКУЮЩИЕ ВЕРУЮЩИЕ	9,9	10	6,4	14,2
Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, полностью слеую религиозным нормам	9,9	10	6,4	14,2
ВЕРУЮЩИЕ	69,7	73,7	62,6	52,6
Я верующий, но только на праздники посещаю мечеть, церковь и др., очень редко соблюдаю религиозные нормы	31,2	30,8	26,5	30,4
Я верующий, но не участвую в религиозной жизни	38,5	42,9	36,1	22,2
НЕВЕРУЮЩИЕ	17,1	14,2	24,8	30,7
Я неверующий, но иногда соблюдаю религиозные обряды				11,9
Я неверующий, но уважаю верующих	7,5	5,3	15,2	5,9
Я равнодушен к религии	3,9	3,9	8	5,6
Я неверующий, но иногда посещаю мечеть, церковь и др., соблюдаю религиозные нормы	4,6	3,6	1,6	3,6
Я атеист	1,1	1,4		2,8
Я противник религии				0,9
ЗАТРУДНЯЮСЬ ОТВЕТИТЬ				2,7

Источник: НИЦ «Молодежь»

5.4 Религиозное мировоззрение молодежи: анализ и оценка влияния деструктивных идей на молодежь

В определении ценностных ориентиров отдельное место отводится изучению отношения молодых людей к религии. Как показывают результаты исследований за прошедшие годы, **степень влияния религии сохраняет устойчивые позиции.**

Обращает на себя внимание рост числа **практикующих верующих** (глубоко вовлеченных в религиозные практики и соблюдающие религиозные нормы), доля которых к 2020 году достигла **14,2 %**. В разные годы этот показатель не превышал 10 % (Таблица 5.5).

Между тем, снижается число респондентов, не глубоко вовлеченных в религиозные практики, однако идентифицирующих себя в качестве верующих. Так, если два года назад их число составляло 62,6 %, то в 2020 году – 52,6 %.

Вместе с тем, **растет число неверующих.** В 2020 году **треть** респондентов отнесла себя к числу **неверующих.** Группа неверующих состоит из неверующих, но иногда участвующих в религиозных событиях – 15,5 %; неверующих, но уважающих верующих – 5,9 %; индифферентных к религии – 5,6 %; атеистов – 2,8 %. Противниками религии являются 0,9 % опрошенных молодых людей.

³⁷ В социологическом исследовании «Молодежь Казахстана» 2019 года респондентам данный вопрос не задавался.

В региональном разрезе картина отличается в следующих областях. Сравнительно высокое число глубоко вовлеченных в религиозные практики (практикующих верующих) респондентов отмечается в **Мангистауской** области (36,8 %), **ВКО** (34,1 %) и **ЗКО** (31,9 %).

Превалирующая часть верующих, относящих себя к числу менее вовлеченных в религиозные практики, проживают в г. **Нур-Султане**: 74,8 % — это верующие, но редко соблюдающие религиозные нормы.

Сельская молодежь чаще себя идентифицирует как глубоко вовлеченных верующих (15,7 %), нежели городская (13 %). При этом среди городских молодых людей больше тех, кто относит себя к верующим, но менее вовлеченным в религиозные практики. Так, этот показатель среди них достигает 45,8 %, в то время как среди сельской молодежи — 37,6 %.

В настоящее время структура конфессиональной самоидентификации казахстанской молодежи состоит из **традиционного ислама** (73,4 %) и **православия** (16,9 %). Превалирующая часть молодежи, проживающей в г. Шымкенте (99,2 %), Туркестанской (97,5 %), Атырауской (94,3 %), Кызылординской (93,5 %), Жамбылской (89,6 %) и Актюбинской (86,6 %) областях, идентифицирует себя как последователей традиционного ислама. В качестве православных христиан чаще себя определяли молодые люди из ЗКО (53,6 %), СКО (49,1 %), Карагандинской (46,5 %) и Павлодарской (42,5 %) областей.

Незначительное количество молодежи относит себя к иудаизму (2 %), католицизму (0,7 %), протестантизму (0,3 %). 0,5 % респондентов совмещают направления, 0,2 % следуют новым направлениям и 7,8 % не исповедуют вовсе.

На формирование религиозных убеждений молодых людей в большей степени оказали влияние **факторы рождения** (34,1 %) и **ближайшего окружения** (19,2 %), которые условно можно обозначить как внутренний круг влияния. Под **внешним кругом влияния** (изучение специальной литературы и интернет-ресурсов, беседы с имамом, влияние важных событий на жизнь или модных тенденций на религиозность) оказался каждый десятый респондент (10,9 %). При этом четверть опрошенных отмечает, что на их религиозные убеждения не оказывалось никакого влияния (Таблица 5.6).

В региональном разрезе респонденты г. Нур-Султана, ВКО и Мангистауской области отмечали, что на их религиозные убеждения в большей степени влияет ближайшее окружение, нежели факт рождения в определенной религиозной среде.

Вместе с тем, в Мангистауской области и ЗКО религиозные убеждения формируются под воздействием **специальной литературы и интернет-ресурсов** (13,2 % и 13 % соответственно, что выше общереспубликанского показателя в 2,9 раза). В Мангистауской области значимым фактором также является **важное событие в жизни** (11,8 %).

Таблица 5.6 Кто или что в большей степени повлияло на ваши религиозные убеждения, на ваш выбор — быть верующим или неверующим?

	%
Так сложилось с рождения	34,1
Ничего не повлияло	26,6
Влияние ближайшего окружения	19,2
Я еще не определился	5,8
Изучение специальной литературы, интернет-ресурсов	4,5
Важное событие в жизни	4
Беседы с имамом, священником, миссионером	1,9
Влияние модных тенденций на религиозность в обществе	0,5
Затрудняюсь ответить	3,6

Источник: НИЦ «Молодежь»

Необходимо отметить, что в **этническом разрезе** среди молодежи русские меньше всего вовлечены в религиозные практики (участвуют в жизни религиозной общины и полностью следуют религиозным нормам). Их число составило 7,9 %, в то время как среди казахов это 15,3 % респондентов, среди представителей других этнических групп — 16,6 %. Вместе с тем, 91,7 % опрошенных казахов идентифицируют себя как приверженцев традиционного ислама, 70,4 % русских считают себя православными христианами. Представители других этнических групп чаще относят себя к мусульманам — 51,4 % — и православным — 29,3 %.

Таким образом, религиозность среди казахстанской молодежи сохраняется на среднем уровне. При этом на фоне роста глубоко вовлеченных в религиозные практики молодых людей повышается доля неверующих. Западную часть Казахстана условно можно назвать как наиболее религиозную, сюда входят Мангистауская, Атырауская области и ЗКО.

Ближайшее окружение, в том числе семья, играют решающую роль в выборе тех или иных рели-

гиозных убеждений. Чаще речь идет о традиционном исламе. Особую группу составляет четверть респондентов, не признающих воздействия как внутреннего, так и внешнего кругов влияния.

При этом, если сопоставить результаты ответов на вопрос о наиболее популярных трендах среди молодежи с уровнем религиозности, то можно предположить, что на современном этапе ценностные ориентиры казахстанской молодежи трансформируются в сторону приверженности принципам здорового образа жизни и волонтерства. Однако этот тезис требует дальнейшего исследования и включения пункта о религии в перечень ответов на вопрос о наиболее популярных трендах среди казахстанской молодежи на данный момент.

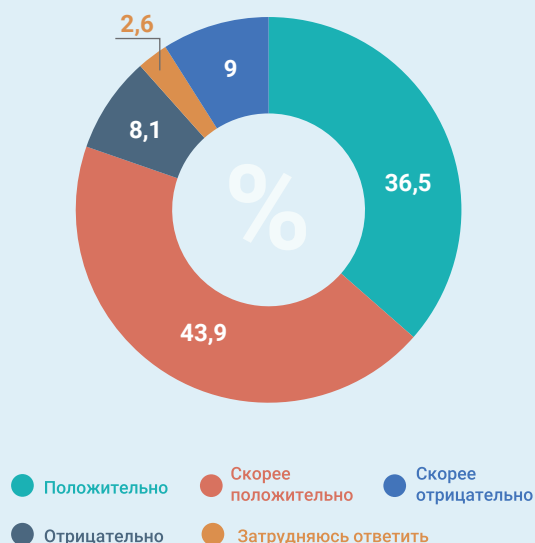
5.5 Межэтническое взаимодействие в молодежной среде

В настоящее время подходы к вопросу межэтнических отношений в Казахстане претерпевают изменения, сохраняя ключевые постулаты и принципы. Так, в 2020 году по поручению Президента Касым-Жомарта Токаева ведется подготовка Концепции государственной политики в сфере межэтнических отношений. Все меры в первую очередь направлены на обеспечение эффективного государственного управления и оперативного реагирования на возникающие изменения в сфере межэтнических отношений.

Вместе с тем, культура межэтнических отношений, выполняя важную воспитательную функцию по приобщению к общечеловеческим ценностям, играет значительную роль в молодежной среде.

Подавляющее большинство (80,4 %) молодых респондентов в той или иной степени **положительно оценивают государственную межэтническую политику**. В то время как каждый десятый дает отрицательные оценки (Рисунок 5.6). Чаще выражают поддержку государственной политики в сфере межэтнических отношений респонденты Костанайской (96,6 %), Атырауской (90 %), Жамбылской (88 %) и Кызылординской (88 %) областей. В той или иной мере отрицательно оценивают межэтническую политику в ЗКО (27,5 %), Мангистауской (18,4 %) области и в г. Алматы (16 %). В этническом разрезе это чаще русские (15,7 %) и представители других этнических групп (14,9 %).

Рисунок 5.6 Как бы вы оценили межэтническую политику государства в молодежной среде? 2020, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Для сохранения единства и межэтнического согласия необходимо определение объединяющего фактора. По мнению большинства молодых людей (38 %), чувство солидарности и единства формируются на основании множества факторов. Потенциалом обладают такие консолидирующие составляющие, как **гражданская** (19,3 %), территориальная (11,4 %) и этническая принадлежность (9,4 %). Религиозная принадлежность (4,4 %), единая история (0,1 %), взаимоуважение (0,1 %), общие увлечения (0,1 %) являются незначительными факторами. Затруднились ответить 7,5 % респондентов.

Каждый десятый не чувствует единства и солидарности с гражданами страны. Если вне зависимости от возраста, пола и населенного пункта нет значимых отличий от общереспубликанского показателя, то в региональном и этническом разрезе выделяются отдельные категории. Не ощущают единства и солидарности с народом Казахстана чаще молодые люди из ЗКО (33,3 %), Атырауской области (28,6 %) и ВКО (18,2 %). Для последних двух регионов характерно определение этнической принадлежности в качестве объединяющего фактора.

В этническом разрезе русские (16 %) чаще отмечают отсутствие единства и чувства солидарности, чем казахи (8,2 %) и представители других этнических групп (12,8 %). **Этническая дискриминация** (12,1 %) и незнание русского языка (12,1 %) входят в топ-5 причин после дискриминации по

возрастному признаку (12,6 %). 28,3 % молодых респондентов считают, что в **Казахстане отсутствует какая-либо дискриминация и нарушение прав в отношении молодых людей**. Однако каждый пятый отметил **незнание казахского языка и уровень образования** как условия для дискриминации или нарушения их прав. Вместе с тем, **сексуальная ориентация** (16,7 %) также выступает частой причиной ущемления прав молодых людей (Таблица 5.7).

Таблица 5.7 По какой из нижеперечисленных причин у нас в стране молодые люди чаще подвергаются дискриминации, и нарушаются их права?, 2020

	%
Нет дискриминации и нарушения прав	28,3
Незнание казахского языка	19,9
Уровень образования	18
Сексуальная ориентация	16,7
Возраст	12,6
Этническая принадлежность	12,1
Незнание русского языка	12,1
Ограниченные физические и ментальные способности	10,6
Территориальная принадлежность	9,3
Гендерная принадлежность	7,8
Все перечисленное	0,2
Финансовое положение	0,1
Затрудняюсь ответить	10,4

Источник: НИЦ «Молодежь»

В рамках этой главы в первую очередь необходимо рассмотреть особенности проявления **этнической дискриминации**. Чаще других она встречается в **Костанайской** (34,8 %), Павлодарской (20,5 %) и Мангистауской (18,4 %) областях. Ущемление прав по этнической принадлежности затрагивает представителей других **этнических групп** (21 %) и русских (18,7 %). Для них такая дискриминация находится на втором-третьем месте перечня дискриминаций после незнания казахского языка. В то время как для казахской молодежи наиболее актуальны стеснения по уровню

образования (19,4 %) и незнания казахского языка (16,9 %). **Городская молодежь** (15,6 %) практически в два раза чаще сталкивается с этнической дискриминацией, нежели сельская (7,5 %).

Если рассмотреть каждую из топ-5 причин дискриминаций в отдельности, то в региональном разрезе складывается следующая картина. **Незнание казахского языка** проблематично для респондентов из Алматинской (34 %), Карагандинской (32,9 %), Мангистауской (30,3 %) областей. Ущемление по **уровню образования** ощущают на себе чаще молодые люди в Туркестанской (34,7 %), Мангистауской (28,9 %), Костанайской (22,5 %) областях. Вопросы **сексуальной ориентации** остро проявляются в Актыубинской (46,4 %), Павлодарской (26 %) областях и г. Алматы (33,5 %). **Возрастная дискриминация** характерна для таких регионов, как Акмолинская (27,6 %), Карагандинская (19,6 %), Кызылординская (18,5 %) и Туркестанская (18,8 %) области. **Незнание русского языка** беспокоит больше молодых респондентов из ВКО (26 %), Туркестанской (25,1 %) и Мангистауской (22,4 %) областей.

Среди городских и сельских респондентов отмечаются следующие различия. **Городская молодежь** чаще испытывает на себе дискриминацию по причине **незнания казахского языка** (22,9 %) и **сексуальной ориентации** (21,3 %, что практически в два раза выше показателя среди сельской молодежи, где такую дискриминацию указали 10,7 % респондентов). **Сельская молодежь** чаще испытывает предвзятое отношение к себе по причине **уровня образования** (20,8 %) и только потом по причине **незнания казахского языка** (15,9 %). Также о нетерпимости по поводу уровня образования чаще высказывалась казахская молодежь (19,4 % или первое место в перечне дискриминаций).

Таким образом, государственная политика в области межэтнических отношений имеет положительные оценки. Формирование согражданства рассматривается как наиболее перспективная платформа по единению молодых людей вне зависимости от этнического, социального и прочего происхождения. Обращает на себя внимание языковая проблема.

Рекомендации

1. *Министерству информации и общественно-го развития и местным исполнительным органам* в связи с высокой сегментированностью ценностных ориентаций современной казахстанской молодежи в зависимости от региона **необходимо при разработке подходов по реализации молодежной политики на местах учитывать следующие региональные особенности.** Особое внимание необходимо уделить вопросам воспитания патриотизма в Павлодарской области, в то время как в Туркестанской области актуальны вопросы межпоколенческих отношений. Для молодых людей из западных областей важна конструктивно сформулированная религиозная политика в молодежной среде. Фрагментарный подход выстраивания подходов в реализации молодежной политики, в свою очередь, позволит сгладить имеющиеся различия, и в то же время ответить на внутренние потребности молодых людей, которые различны в зависимости от региона.

2. *Министерству образования и науки* необходимо преодолеть снижающийся интерес молодых людей к ценностным установкам, предполагающим стремление к знанию и образованию, к интересной работе и профессии. Во многом интерес к образованию и новым знаниям напрямую зависит от уровня и качества образования, а также профессиональных и жизненных перспектив, которые привносит с собой образование.

Уполномоченному органу в сфере образования также рекомендуется усовершенствовать систему профориентационной работы в школах, что позволит оказать обучающимся поддержку и помощь в осознанном выборе профиля профессионального обучения, тем самым повысив заинтересованность в образовательном процессе в целом.

Как показывают результаты исследования, молодые люди начинают проявлять интерес к неформальному образованию. Таким образом, МОН РК совместно с МТиСЗН РК и МИОР РК целесообразно рассмотреть возможность **повышения качества неформального образования (семинаров, тренингов, онлайн-дискуссий) на площадках молодежных ресурсных центров** и в образовательных учреждениях. В качестве примера можно привести курсы НИУ Высшей школы экономики (Россия) на платформе

Coursera, что повышает доступность образовательных программ ведущего российского вуза, а также делает процесс образования более гибким и неформальным. В настоящее время в Казахстане осуществляется сотрудничество с площадкой онлайн-образования Coursera. Так, Акимат г. Алматы заключил договор о возможности прохождения онлайн-курсов для 5000 алматинцев. В последующем Министерство труда и социальной защиты населения РК и АО «Центр развития трудовых ресурсов» предоставили 50 000 казахстанцам доступ к онлайн-курсам на Coursera по направлениям: IT, гуманитарные науки, экономика, физика, медицина, предпринимательство, маркетинг и др. По итогам прохождения курсов студенты платформы получают подтверждающие документы о прохождении образовательных программ.

Бесплатный доступ к платформе Coursera открыт для казахстанцев до конца 2020 года. Таким образом, необходимо предусмотреть возможности дальнейшей организации неформального типа образования в Казахстане.

3. *Министерству информации и общественно-го развития,* совместно с МИО необходимо повысить информированность молодых людей о ходе реализации программы «Рухани жаңғыру» путем вовлечения их в проекты. Необходима популяризация ключевых идей программы среди молодежи путем различных молодежных структур, как при учебных организациях, так и через молодежные движения. Целесообразно рассмотреть возможность увеличения грантового финансирования молодежных проектов посредством содействия НАО «Центр поддержки гражданских инициатив». Основными темами по популяризации программы «Рухани жаңғыру» могут стать проекты, направленные на развитие таких принципов, как конкурентоспособность, культ знаний, прагматизм, сохранение национальной идентичности и др.

4. *Министерству информации и общественного развития РК необходимо оказать системную поддержку молодежным организациям и движениям,* в рамках которых молодежь будет способна артикулировать и представлять свои интересы, реализовывать свои проекты как на региональном, так и на республиканском уровнях. Ключевыми темами гражданского участия

молодых людей могут стать продвижение здорового образа жизни, развитие внутреннего туризма и вопросы экологии. Эти темы становятся наиболее популярными и определяют ценностные ориентиры молодых людей. В целом активное гражданское участие позволит воспитывать подрастающее поколение в духе ответственного отношения и любви к Родине как определяющих категорий патриотизма.

5. Министерству культуры и спорта РК и Министерству образования и науки **формировать и продвигать гражданские ценности** и гражданское участие. Гражданская принадлежность обладает весомым потенциалом для объединения и сплочения молодых людей вне зависимости как от этнического, так и иного происхождения. В вопросе межэтнического общения также необходимо снижение влияния языкового фактора. Рекомендуется, при сохранении приверженности политики развития трехязычия, увеличить языковые курсы и учебные пособия и программы по обучению казахскому языку и усилить подготовку преподавателей государственного языка.

6. Министерству информации и общественного развития необходимо участвовать в формировании религиозной грамотности среди молодежи. Определенное место, после влияния ближайшего окружения, в формировании религиозной грамотности среди молодежи занимают такие источники информации о религии, как специальная литература и интернет-ресурсы, что на фоне роста религиозности актуализирует необходимость популяризации религиозного просвещения в онлайн-формате. Одной из эффективных методик может стать систематическая информационная подпитка в СМИ, социальных сетях и т. д.

Комментарии и рекомендации экспертов:

«Сегодня для молодежи важно самоутвердиться, в то же время многие ждут какой-либо поддержки, в том числе финансовой, не умеют жить по средствам, слабо разбираются в финансах. В связи с этим возникают многие трудности при планировании самостоятельной жизни».

Эксперт, представитель НПО.

«Молодые люди ищут свои основные ценности в социальных сетях. Их основные ценности кажутся мне выгодными: провести время, получить образование».

Эксперт, представитель акимата области.

«Общественные деятели и ученые утверждают: чем активнее молодежь начнет добровольно участвовать в жизни общества и содействовать решению общих проблем, тем вернее общество сплотится на базе общих ценностей, среди которых основными должны стать уважение ко всем людям, населяющим нашу страну, взаимопомощь, солидарность и патриотизм».

Эксперт, представитель Ресурсного центра по работе с молодежью.

ГЛАВА 6.

Молодежь в общественно-политических процессах

ГЛАВА 6.

Молодежь в общественно-политических процессах

6.1 Гражданская активность молодежи: тенденции и возможности развития

Гражданская активность молодежи является одной из актуальных и обсуждаемых среди казахстанских экспертов тем. Во всем мире молодежь, как правило, по сравнению с людьми старшего поколения реже участвует в большинстве формальных политических процессов, в том числе на выборах. Такое явление характерно и для Казахстана. Поэтому молодежь зачастую воспринимают как аполитичную часть общества. События последних лет показывают важность более активного включения молодежи в формальную политику и необходимость диалога. В Казахстане принимают системные меры для развития гражданского общества. В рамках развития гражданского общества это происходит по трем направлениям: создание институциональных основ развития; выстраивание диалогового формата взаимодействия и повышение устойчивости НПО. При активном участии неправительственного сектора были выработаны комплексные меры и включены в Концепцию развития гражданского общества в Республике Казахстан до 2025 года. В целом меры дают дополнительный импульс развитию молодежных инициатив и волонтерского движения в Казахстане и привлечению внимания молодежи к общественно значимым вопросам, поскольку от их уровня развития и стремлений зависит будущее государства и общества в целом.

В целях создания условий и возможностей для самореализации казахстанской молодежи 2019 год в Казахстане был объявлен Годом молодежи. Согласно социологическим исследованиям «Молодежь Казахстана – 2019» НИЦ «Молодежь», 76,5 % опрошенных молодых людей владели информацией о том, что 2019 год был объявлен Годом молодежи. Из них 17,7 % отметили, что принимали участие в

мероприятиях, посвященных Году молодежи, 33,4 % были осведомлены, но не принимали участия в мероприятиях, 25,4 % владели общей информацией.

В целом результаты социологического исследования за I полугодие 2020 года указывают на умеренный интерес молодежи к политическим событиям и новостям (Рисунок 6.1). Лишь каждый пятый опрошенный проявляет активный интерес, ежедневно смотрит новости и читает информационные ресурсы (17,8 %). 29,1 % опрошенных отмечают, что в течение недели один или два раза следят за политическими новостями. Кроме того, очень редко интересуются ими 23,9 % респондентов, совсем не интересуются 29,2 %.

По степени интереса к политическим событиям в стране можно выделить две группы молодежи – тех, кто проявляет активный или умеренный интерес к политическим событиям и новостям, и тех, кто слабо или вовсе не интересуется тем, что происходит в сфере политики. Причем чуть более многочисленной выглядит вторая группа: 53,1 % против 46,9 %.

Рисунок 6.1 Распределение ответов на вопрос «Вы интересуетесь политическими новостями, событиями?», 2020, в %

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»³⁸

³⁸ Здесь и далее: социологическое исследование «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике» // Нур-Султан: НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», 2020. С. 91.

Интерес к политическим новостям отличается среди разных возрастных групп. Среди тех, кто интересуется ими ежедневно, преобладают представители более старших возрастных категорий (14-18 лет – 10,4 %, 19-23 лет – 16,4 %, 24-28 лет – 25,2 %). Для сравнения: в 2019 году эти показатели отличались – были несколько выше (17,8 %, 23,5 % и 36,7 % соответственно). В возрастной группе 14-18 лет в 2020 году значительно увеличилась доля молодежи, которая совсем не интересуется политическими новостями и событиями – 41,6 % (в 2019 – 36,7 %); в группах 19-23 и 24-28 лет доля «не интересующихся» несколько уменьшилась (25,3 % и 21,7 % соответственно; в

2019 году – 27 % и 22,4 % соответственно).

Очевидно, что эти группы требуют более активной вовлеченности в информационное пространство. Уровень образования молодежи коррелирует с показателем интереса к политическим новостям: отслеживается тенденция на увеличение интереса к политическим новостям вместе с ростом уровня образования. Для сравнения: из числа молодежи, которая ежедневно интересуется политическими новостями, 30 % – это молодежь, имеющая высшее образование и научные степени, 28,7 % имеют высшее образование, 17,3 % – незаконченное высшее и 4,8 % – только начальное (4 класса школы) образование (Таблица 6.1).

Таблица 6.1 Распределение ответов на вопрос «Вы интересуетесь политическими новостями, событиями?», в разрезе образования, 2020, в %

Категории	Начальное (4 класса школы)	Неоконченное среднее (9 классов школы)	Среднее (11 классов школы)	ТиПО (колледж, училище)	Неоконченное высшее (только учусь в вузе)	Высшее (окончил вуз)	Высшее и научная степень (магистр, кандидат, доктор, PhD)
Интересуюсь (ежедневно смотрю новости, читаю информационные ресурсы)	4,8	4,9	11,2	19,7	17,3	28,7	30
В какой-то степени интересуюсь (1-2 раза в неделю слежу за политическими новостями)	9,5	18,1	31,1	31,1	30,6	32,4	32,5
Очень редко интересуюсь (1-2 раза в месяц смотрю новости)	33,3	28,6	26	23,2	24,9	19,1	22,5
Совсем не интересуюсь	52,4	48,4	31,6	26	27,2	19,9	15

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

Среди всех политических новостей молодежь чаще всего интересуется информацией о политической ситуации в Казахстане (47,6 %). Политическими событиями в регионе проживания заинтересованы 26,2 %, мировыми политическими событиями – 24,6 %, политикой России и Центральной Азии – 5,1 % и 2,6 % соответственно. Всеми перечисленными новостями интересуются 31,2 % опрошенных (Рисунок 6.2). В 2019 году показатели значительно отличались по следующим категориям: новости о мировых

политических событиях интересовали 33 % молодежи, информация о политических событиях, происходящих в регионе проживания (Казахстане), – 21,1 % молодежи, все перечисленные новости в равной степени – 18,4 % молодежи. Вырос интерес казахстанской молодежи к местным региональным новостям, в то время как интерес к общемировым политическим событиям упал. Спектр интересов молодежи в отношении различных уровней политических событий расширился.

Рисунок 6.2 Распределение ответов на вопрос «Что больше всего вас интересует в политических новостях?», 2019, в %

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

Повсеместное распространение интернета влияет на развитие альтернативных каналов информации. Причем все популярнее в этом плане социальные сети и блоги: более 60 % молодежи узнает о новостях и событиях в Казахстане через них. 33,3 % обращаются к казахстанским интернет-ресурсам; 39,1 % – к казахстанским республиканским каналам, 11,3 % – к региональным каналам (Рисунок 6.3). Таким образом, молодежь в активной или пассивной форме интересуется событиями в стране, при этом существенна роль интернета в информационном пространстве, в особенности социальных сетей и блогов.

Электоральная активность является одной из форм выражения политической воли и гражданской активности. Участие в выборах – это возможность для молодых граждан повлиять на общественно-политические процессы в стране. По данным социологического исследования, проведенного в июне 2020 года, электоральная активность молодежи снизилась по сравнению с 2019 годом. В случае проведения выборов менее трети казахстанской молодежи электорального возраста приняли бы участие в выборах (21,1 %), **28 % ответивших участвуют только в выборах президента и 27,7 % не участвуют ни в каких выборах** (Таблица 6.2). Показатели 2019 года были несколько выше. Так, в 2019 году во всех выборах участвовало 30,7 % представителей молодежи, только в выборах президента страны – 35,3 %, не участвовали в выборах всего 16,9 % ответивших.

Рисунок 6.3 Распределение ответов на вопрос «Какими источниками информации вы пользуетесь чаще всего, чтобы узнать о новостях и событиях в Казахстане?», 2020, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Таблица 6.2 Распределение ответов на вопрос «Участвуете ли вы в выборах?», в %

Варианты	2019	2020
Да, обязательно участвую во всех выборах	30,7	21,1
Да, но только в выборах президента страны	35,3	28
Нет, я не участвую в выборах, потому что мне еще нет 18 лет	17,1	23,1
Нет, не участвую в выборах	16,9	27,7

В разрезе этнической принадлежности участие в выборах не показало резких отличий между этносами. Ответы представителей других этносов распределились примерно равномерно по всем вариантам ответов. Представители казахского этноса так или иначе преимущественно участвуют в выборах, кроме лиц, не достигших совершеннолетия. По сравнению с представителями казахского и других

этносов представители русского этноса гораздо реже участвуют в выборах президента и в целом не участвуют ни в каких выборах (Таблица 6.3).

Таблица 6.3 Распределение ответов на вопрос «Участвуете ли вы в выборах?», в разрезе этноса, в %

Варианты	Казах/казахка	Русский/русская	Другие
Да, обязательно участвую во всех выборах	20,6	20,9	25,2
Да, но только в выборах президента страны	31,4	17,1	20
Нет, я не участвую в выборах, потому что мне еще нет 18 лет	22,3	23,5	28,7
Нет, не участвую в выборах	25,7	38,5	26,1

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

Этот же вопрос был рассмотрен в разрезе регионов. Результаты показали, что чаще всего во всех выборах участвует молодежь ЗКО (41,5 %), Костанайской (73,6 %) и Актюбинской (37,5 %) областей. Предпочтение выборам президента отдают в СКО (65,6 %), ВКО (53,8 %), Алматинской (52,4 %) и Кызылординской областях (50,9 %). Жамбылская (56 %), Мангистауская (39,1 %) области и город Нур-Султан (42 %) стали средоточием наиболее политически пассивной молодежи, которая не участвует ни в каких выборах вообще.

Общественно-политические настроения молодежи

Среди молодежи преобладают оптимистические настроения. Согласно ответам на вопрос «В свете последних событий, связанных с карантином, с каким чувством вы смотрите в будущее?», 35,2 % уверены в завтрашнем дне, 46,2 % смотрят в будущее с надеждой. Такие ответы доминируют во всех возрастных группах.

Таблица 6.5 Как вы считаете, существует ли сейчас вероятность возникновения акций протеста в том месте (населенном пункте), где вы живете? (по годам)

	2016	2017	2018	2019	2020
Однозначно да	10,9	8,9	4,5	4,3	9,4
Скорее да	21,2	15	13,8	14,4	15,7
Скорее нет	34,8	39,7	30,6	43,5	32,9
Однозначно нет	23,9	30,2	40,6	37,8	34,0
Затрудняюсь ответить	9,2	6,4	10,5	-	8,0

Источник: НИЦ «Молодежь»

Процент сельской молодежи, которая исключает вероятность акций протеста в регионе проживания, выше, чем городской (73 % сельской против

В большей степени обеспокоены респонденты 24-28 лет. Среди них 14,2 % характеризуют свой настрой как неуверенность, 5 % — как страх и отчаяние. Заметим, что в других возрастных группах показатели ниже среднего по стране (Таблица 6.4).

Таблица 6.4 Распределение ответов на вопрос «В свете последних событий, связанных с карантином, с каким чувством вы смотрите в будущее?», 2020, %

	Всего	14-18	19-23	24-28
С уверенностью в том, что все будет хорошо	35,2	39,1	5,3	32,3
С чувством надежды, что все будет хорошо	46,2	45,3	47	46,1
С неуверенностью	11,8	8,4	11,7	14,2
Со страхом и отчаянием	4,3	3,7	3,7	5
Затрудняюсь ответить	2,7	3,5	2,2	2,3

Источник: НИЦ «Молодежь»

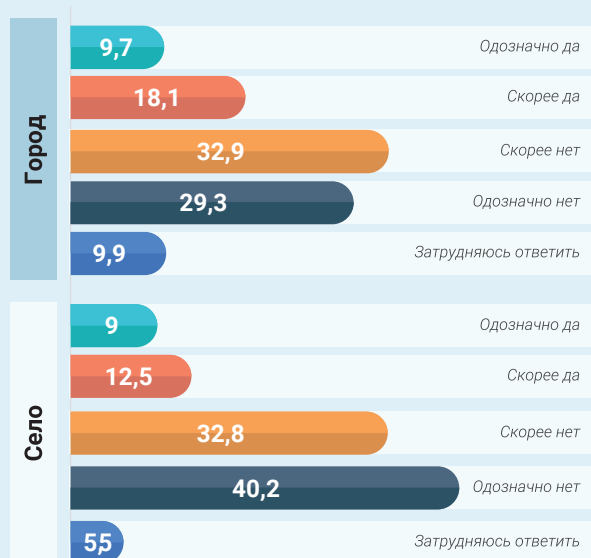
Анализ данных о возможности возникновения протестных акций в период с 2016 по 2019 год показывает положительную динамику — снижение числа респондентов, отмечающих риск возникновения протестов с 32,1 % до 18,7 % (сумма ответов «Однозначно да» и «Скорее да») (Таблица 6.5).

Но данные исследования, проведенного в июне 2020 года, показывают рост протестных настроений: **вероятность протестных акций допускает каждый четвертый (25,1 %)**, из них большая часть приходится на долю тех, кто выбрал вариант ответа «Скорее да» (15,7 %). Для 9,4 % респондентов вероятность достаточно высокая.

Вместе с тем, в совокупности 66,9 % опрошенной молодежи исключают вероятность возникновения акций протеста в регионе, в котором проживают, из них 32,9 % выбрали вариант ответа «Скорее нет».

62,2 % городской) (Рисунок 6.4). Среди горожан выше доля тех, кто считает акции протеста вполне вероятными — 27,8 %, среди сельчан — 21,5 %.

Рисунок 6.4 Распределение ответов на вопрос «Как вы считаете, существует ли сейчас вероятность возникновения акций протеста в том месте (населенном пункте), в котором вы проживаете?» в разрезе по типу населенного пункта, 2020, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Изучение протестных настроений в молодежной среде создает предпосылку прогнозирования реакций молодежи на различного рода процессы, происходящие в стране. Такие прогнозы позволяют принять превентивные меры, чтобы предотвратить социальные конфликты, снизить уровень социальной напряженности, сохраняя контроль над стабильностью функционирования, прежде всего, социальной системы.

Международные данные свидетельствуют о том, что современная молодежь более склонна к участию в неформальных политических процессах — активизм, акции и кампании. Молодежь также предпочитает участвовать в деятельности с гражданской направленностью — например, в волонтерской деятельности, в общественных инициативах. Как формальное, так и неформальное участие можно понимать как участие в политической жизни. Оба могут быть полезны для продвижения демократических ценностей и развития гражданского общества.

Молодые казахстанцы на вопрос «**Какая проблема может вынудить вас пойти на публичную протестную акцию?**» показал следующее: только **каждый второй опрошенный выбрал вариант «Ничто не может вынудить меня открыто протестовать» (50,9 %)** (Таблица 6.6). Остальные отме-

тили те или иные чувствительные для себя вопросы. На первых позициях оказались: рост цен на продукты питания, горюче-смазочные материалы (далее — ГСМ), лекарства; сокращение или увольнение с работы; проблемы в школе, вузе, колледже; халатность и непрофессионализм работников медицинских учреждений и проблемы с жильем.

Таблица 6.6 Распределение ответов на вопрос «Какая проблема может вынудить вас пойти на публичную протестную акцию?», 2020

	%
Ничто не может вынудить меня открыто протестовать	50,9
Рост цен на продукты питания, ГСМ, лекарства	10,7
Сокращение или увольнение с работы	10,1
Проблемы в школе, вузе, колледже	9,5
Халатность и непрофессионализм работников медицинских учреждений	7,9
Проблемы с жильем	7
Задержка по выплате заработной платы, пенсий, стипендий, пособий	6,9
Необоснованные штрафы	6,9
Повышение выплат по кредитам или ипотеке	6,7
Неудовлетворенность действиями властей	6,3
Несправедливые судебные решения	5,6
Ухудшение экологической ситуации	4,9
Необоснованное повышение тарифов на коммунальные услуги	4,7
Низкое качество услуг в образовании	3,8
Нарушение прав на этнической почве	3,7
Затрудняюсь ответить	8,2

Источник: НИЦ «Молодежь»

Более всего озабоченность молодежи вызывают социально-экономические проблемы. Вопросы, связанные с неудовлетворенностью действиями властей, несправедливыми судебными решениями, нарушениями прав на этнической почве, низким качеством экологии также беспокоят определенную часть казахстанской молодежи.

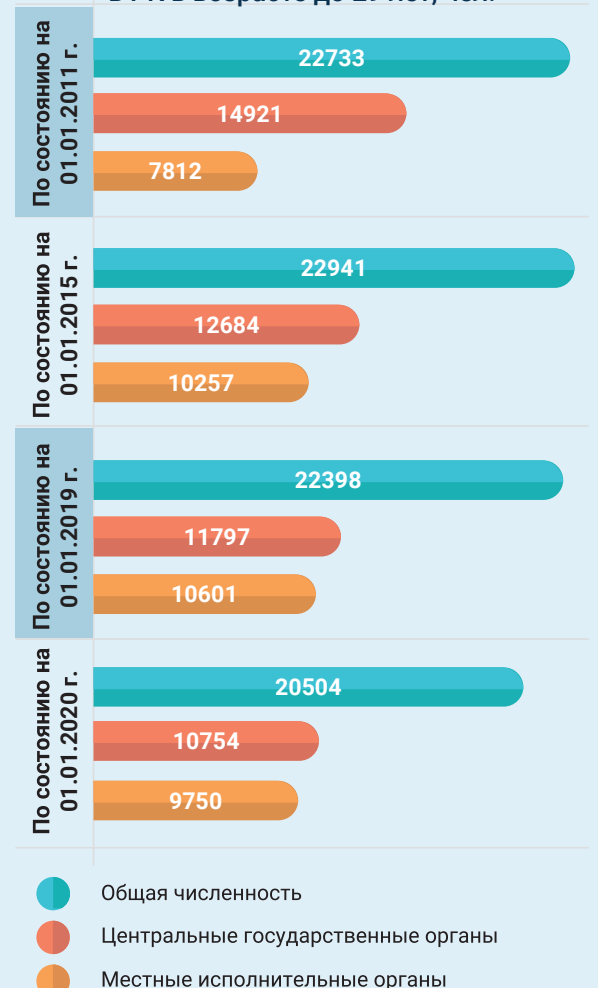
В рамках реализации государственной молодежной политики предпринимаются усилия для поддержки молодежи. Эти меры в том числе важны для повышения участия молодых людей в политической жизни страны.

6.2 Вовлеченность молодежи в политические процессы

Молодежь в системе государственного управления

По данным Агентства по делам государственной службы Республики Казахстан (далее – АДГС РК), средний возраст госслужащих составляет 39 лет³⁹. По состоянию на 1 января 2020 года общая численность государственных служащих в возрасте до 29 лет составила 20 504 человека, в том числе 10 754 человека работали в центральных государственных органах (далее – ЦГО), 9750 – в местных исполнительных органах (далее – МИО) (Рисунок 6.5).

Рисунок 6.5 Общая численность госслужащих в РК в возрасте до 29 лет, чел.

Источник: АДГС РК

За последние пять лет наблюдается тенденция к снижению общей численности молодежи в государственных органах, как на уровне центральных государственных органов, так и на уровне местных исполнительных органов. Так, по сравнению с 2015 годом показатель в 2020 году сократился

на 10,6 %, по сравнению с 2019 годом – на 8,5 %. Вместе с тем наблюдается сокращение численности молодежи в центральных государственных органах. Так, в 2011 году в ЦГО работал 14 921 молодой госслужащий, в 2020 году этот показатель сократился на 28 %.

По сравнению с 2019 годом наблюдается некоторое сокращение численности молодежи и в МИО (-851 человек).

Согласно сведениям АДГС РК, молодежь в большей степени представлена в ЦГО. Однако данные показывают рост участия молодежи в деятельности МИО. По сравнению с 2011 годом разрыв между численностью молодежи в ЦГО и МИО сокращается.

Молодежь в системе государственного управления преимущественно представлена административными государственными служащими. Так, в 2015 году из 22 941 госслужащего в возрасте до 29 лет только один представлял группу политических госслужащих. В 2019 году – три человека из 22 398, в 2020 году – четыре человека из 20 504.

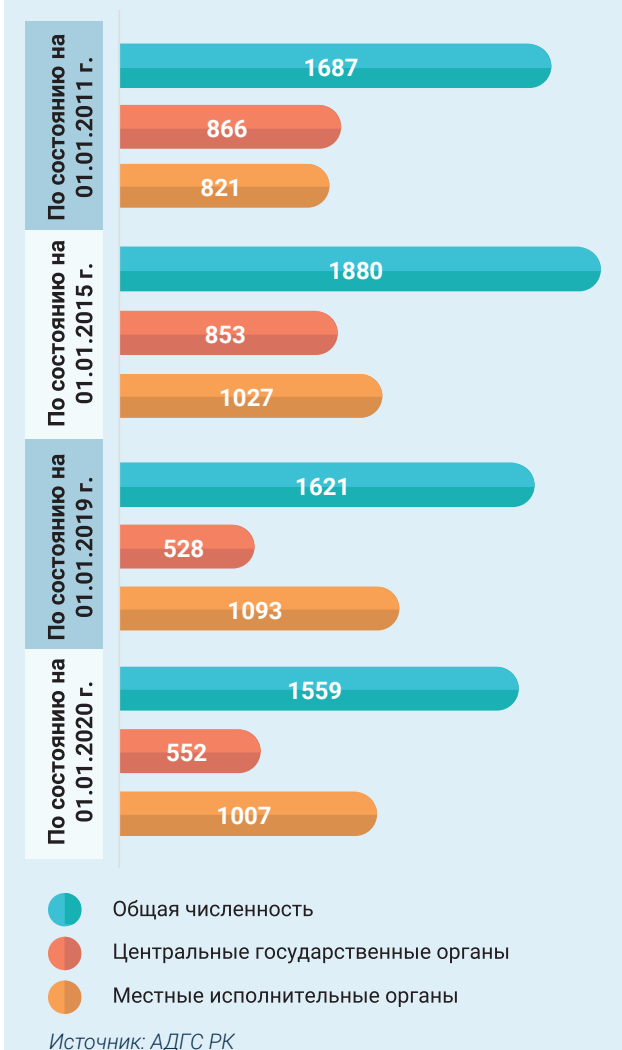
Относительно устойчива доля госслужащих в возрасте до 29 лет, занимающих руководящие позиции (Рисунок 6.6). По данным на начало 2020 года, 7,6 % от общей численности госслужащих в РК в возрасте до 29 лет находятся на руководящих позициях. В 2011 году доля руководителей составляла 7,4 %, в 2015 году – 8,2 %, в 2019 году – 7,2 %.

Наряду со снижением общей численности молодежи на госслужбе наблюдается тенденция к снижению численности молодежи на руководящих позициях. Так, в 2015 году 1880 государственных служащих в возрасте до 29 лет находились на руководящих должностях, в 2020 году этот показатель сократился на 17 %. Кроме того, работа в МИО предоставляет молодежи больше возможностей для карьерного продвижения. По сравнению с данными за 2011 и 2015 годы, в ЦГО в 1,5 раза сократилась доля молодежи, занимающей руководящие позиции (5,1 % от общей численности в ЦГО в 2020 году). Практически две трети руководителей до 29 лет работают в МИО (10,3 % от числа госслужащих в МИО в возрасте до 29 лет).

Следует отметить, что сокращение общей численности молодежи на государственной службе происходит на фоне оптимизации штатной численности, а также автоматизации и цифровизации процессов. После проведения масштабной реорганизации государственного управления тренд на дальнейшее снижение численности молодежи в структуре государственной службы может сохраниться.

³⁹ «Каков средний возраст казахстанского госслужащего», <https://www.inform.kz/ru/skol-ko-sostavlyayet-sredniy-voznast-kazahstanskogo-gossluzhaschego-a3665108>

Рисунок 6.6 Численность госслужащих в РК в возрасте до 29 лет на руководящих позициях, чел.

За последние годы в сфере государственной службы в Казахстане произошли серьезные качественные преобразования. Предпринимаются шаги для преодоления имеющихся барьеров и повышения интереса молодежи к госслужбе. В частности, в регионах работают школы государственной службы для студенческой молодежи, целью которых является привлечение на госслужбу активной и талантливой молодежи и предоставление возможности получения опыта работы в госорганах. Также Центральной избирательной комиссией проводятся мероприятия по повышению правовой культуры. В 2020 году проведена интернет-олимпиада «Избирательные системы стран мира».

Казахстанские эксперты отмечают снижение привлекательности государственной службы для продвинутой и творческой молодежи. В числе причин зачастую называют высокий уровень стресса, неконкурентную заработную плату, слабую работу социального лифта, низкий уровень обратной

связи от проделанной работы и высокий уровень бюрократии. Кроме того, немаловажным является вопрос об уровне подготовленности молодых людей, поступающих на государственную службу.

В своем Послании народу Казахстана Президент РК Касым-Жомарт Токаев указал на необходимость перезагрузки системы государственной службы. Перевод в условиях пандемии большинства сотрудников государственных органов на режим удаленной работы показал, что госаппарат можно сократить: «Поручаю ускорить сроки сокращения госаппарата и работников квазигоссектора. В этом году следует сократить их на 10 %, а в следующем году — еще на 15 %. Таким образом, задачу сокращения чиновников на 25 % мы решим уже в 2021 году. В зависимости от результатов и с учетом цифровизации примем решение и о дальнейшем сокращении»⁴⁰.

Сэкономленные средства и внедрение факторно-балльной шкалы с 1 июля 2021 года будут направлены на повышение заработной платы, усиление ответственности и мотивации госслужащих, а также на снижение оттока квалифицированных кадров. По данным АДГС РК, показатель сменяемости среди служащих пилотных госорганов после внедрения новой системы оплаты труда госслужащих, основанной на факторно-балльной шкале и бонусах, сократился в два раза⁴¹.

Вместе с тем, решение о сокращении численности госслужащих может оказать влияние и на численность молодежи на государственной службе.

Президентский молодежный кадровый резерв

Мировой опыт показывает, что почти все успешные организации, включая государственные структуры, на постоянной основе не просто совершенствуют механизмы управления человеческими ресурсами, но и стараются привлекать, помогать и удерживать наиболее талантливых сотрудников на всех уровнях управленческой иерархии. Для поддержки и продвижения молодых талантливых казахстанцев по инициативе Главы государства Касым-Жомарта Токаева в 2019 году реализован проект «Президентский молодежный кадровый резерв». Этот проект предоставляет уникальную возможность кадрового продвижения для наиболее подготовленных и опытных молодых людей. Ожидается, что резерв станет эффективным социальным лифтом для молодежи из разных сфер, в том числе для госслужащих, представителей квазигосу-

⁴⁰ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана, http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

⁴¹ «Каков средний возраст казахстанского госслужащего», https://www.inform.kz/ru/skol-ko-sostavlyayet-srednij-vozrast-kazahstanskogo-gossluzhashego_a3665108

дарственного сектора, частного сектора и гражданского общества. К участию в конкурсе допускаются граждане Республики Казахстан, находящиеся как в стране, так и за ее пределами.

Пятый этап успешно преодолели 330 кандидатов, из которых по итогам заседания Национальной комиссии в молодежный кадровый резерв вошли 300 человек. Интерес к президентскому кадровому резерву проявили 13 212 представителей молодежи, из них 7312 прошли регистрацию, 5900 не завершили

регистрацию. Общее количество проявивших интерес к проекту указывает на востребованность этой инициативы среди амбициозной, творческой молодежи, ориентированной на реализацию своего потенциала. Тем не менее, критерии отбора позволили выделить наиболее перспективных. Так, если в первом этапе участвовали 5745 кандидатов, то ко второму этапу были допущены только 868 человек. Третий этап преодолели 534 претендента, четвертый этап — 400 претендентов.

Рисунок 6.7 Президентский молодежный кадровый резерв

Список резервистов опубликован на сайте <https://pkrezerv.kz/results>.

По данным на июль 2020 года, 150 представителей кадрового резерва получили новые должности. В том числе в центральные государственные органы трудоустроены 83 человека, в местные исполнительные органы — 38 резервистов, в иные структуры — 29 человек⁴².

Молодежь в маслихатах Республики Казахстан

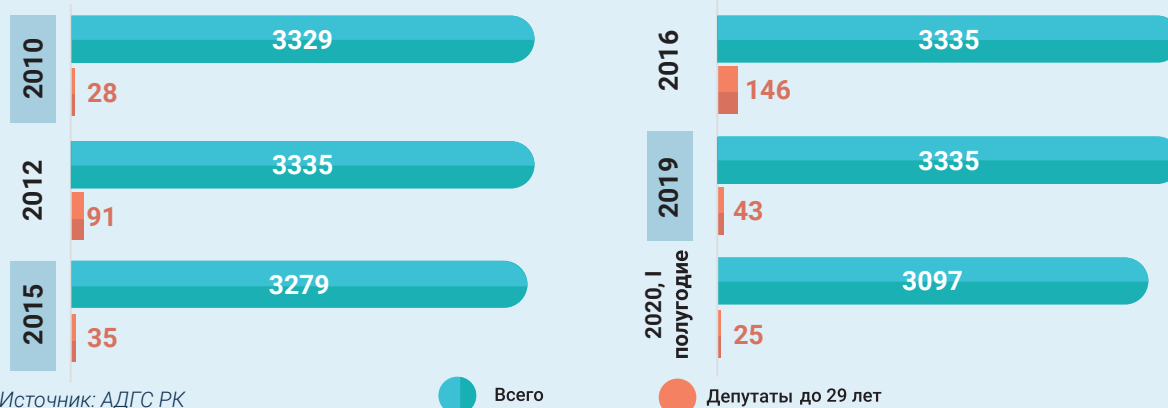
Представленность молодежи в законодательном и местных представительных органах власти отражает степень вовлеченности молодежи в процесс принятия решения и включенности ее в систему государственного управления.

Для начала отметим, что по состоянию на I полугодие 2020 г. в Мажилисе Республики Казахстан не представлены депутаты до 29 лет (всего депутатов — 103). В 2016 году в Мажилисе был только один депутат, которому на тот момент было 27 лет.

Достаточно слабо представлена молодежь и в маслихатах. Так, если в 2010 году из 3329 депутатов у 28 возраст не превышал 29 лет (0,84 % от общей численности), то в 2015 году — 35 человек из 3279 депутатов (1,06 % от общей численности), в 2020 году — 25 депутатов из 3097 (0,8 %). Стоит отметить, что во время парламентских выборов количество молодых депутатов возросло: в 2012 году их доля составила 2,72 %, в 2016 году — 4,37 %. Тем не менее, за последние 10 лет общая доля депутатов младше 29 лет находилась в пределах 1 % (Рисунок 6.8).

⁴² «Ерлан Карин: 150 молодых резервистов Президентской программы получили новые должности», https://www.inform.kz/ru/erlan-karin-150-molodyh-rezervistov-prezidentskoy-programmy-poluchili-novye-dolzhnosti_a3675756

Рисунок 6.8 Численность депутатов маслихатов, 2020, I полугодие

Источник: АДГС РК

● Всего

● Депутаты до 29 лет

Низкая представленность молодежи может указывать как на наличие барьеров в продвижении политически активной молодежи, так и на низкий интерес молодежи к политической карьере. На преодоление этих барьеров направлено введение обязательной 30-процентной квоты для женщин и молодежи до 29 лет в избирательных партийных списках. Эта норма обязывает политические партии более активно работать с разными социальными группами и учитывать их интересы в своей деятельности»⁴³.

Участие молодежи в деятельности различных политических партий и общественно-политических движений является значимым. Молодежь, заинтересованная в победе на выборах какой-либо партии или в достижении целей, стоящих перед каким-либо общественно-политическим движением, с большей активностью участвует в выборах, митингах, политических акциях, баллотируется в депутаты представительных органов власти, а затем участвует (в случае избрания) в их работе.

Согласно полученным данным за полугодие 2020 года КИОР «Рухани жаңғыру», 92,9 % молодых людей не состоят ни в какой политической партии. 4,5 % являются членами политических партий, но не участвуют в их деятельности, 0,8 % молодых казахстанцев стали активными участниками политических партий (Рисунок 6.9). Эти показатели, по сравнению с 2019 годом, несколько изменились. Так, в 2019 году было меньше беспартийных казахстанцев – 87,5 %, больше молодежи, которая является формальными членами партии, – 8,1 % и активно участвует в деятельности партии – 3 %.

По данным Центральной избирательной комиссии, в Казахстане зарегистрировано семь политических партий, однако по факту функционирует только шесть: Nur Otan, «Aq Jol», НПК, «Ауыл», «Adal» и ОСДП. Всего в партиях состоит порядка 206 000 молодых

Рисунок 6.9 Распределение ответов на вопрос «Являетесь ли вы членом какой-либо политической партии?», в %

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

людей, из которых 79 % в партии Nur Otan⁴⁴.

2020 год ознаменовался также проведением общереспубликанских внутрипартийных выборов в партии Nur Otan⁴⁵. По итогам праймериз определены кандидаты для включения в предвыборные партийные списки в Мажилис и маслихаты всех уровней от партии Nur Otan. Свои заявки для участия подали 10 990 граждан. Из них 36,9 % – женщины, 29,6 % – молодежь до 35 лет.

Показатель вовлеченности молодежи в процесс принятия решения и включенности ее в систему государственного управления является значимым показателем. На основе рассмотренных данных можно отметить, что политическая активность молодых граждан довольно низкая. Молодежь слабо интересуется новостями, неактивно участвует в выборах, дифференцируя при этом выборы президента от всех

⁴³ «Формировать партийные списки на 30% из женщин и молодежи предложил Токаев», <https://kaztag.kz/ru/news/formirovat-partiynnye-spiski-na-30-iz-zhenshchin-i-molodezhi-predlozhiil-tokaev>

⁴⁴ «Открытие Года молодежи в Республике Казахстан», <http://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/66-otkrytie-goda-molodezhi-v-respublike-kazakhstan>

⁴⁵ Заседание Бюро политического совета партии Nur Otan под председательством Первого Президента Казахстана, <https://elbasy.kz/ru/news/2020-03/zasedanie-byuro-politicheskogo-soveta-partii-nur-otan-pod-predsdatelstvom-pervogo>

остальных, не состоит в политических партиях. Это может говорить о загруженности молодежи другими проблемами, недоверии к политической системе страны, неверии в возможность влиять своим выбором на политическую ситуацию. Неутешительная представленность молодых людей в составе представительных органов Казахстана указывает на наличие многочисленных барьеров в продвижении по карьерной лестнице, и, как результат, в течение многих лет статистика по количеству молодежи в системе государственного управления остается на низком уровне.

6.3 Год волонтера: анализ развития волонтерского движения в молодежной среде

Волонтер – новый термин, но не новое явление. Деятельность, аналогичная волонтерству, казахстанцам известна в рамках добровольных действий взаимопомощи – асара. За годы независимости волонтерское движение перешло от концепции благотворительности к реализации долгосрочных устойчивых проектов. Волонтерское движение в Казахстане развивается стремительно: если в 2017 году около 100 организаций осуществляли волонтерскую деятельность, то в 2020 году активно действуют свыше 500 организаций. По данным Министерства информации и общественного развития (далее – МИОР), в волонтерское движение вовлечено свыше 95 000 активных волонтеров⁴⁶.

Впервые понятие «волонтерская деятельность» было предусмотрено в законе «О государственной молодежной политике» 2015 года. Основным регулирующим механизмом отношений в сфере волонтерства являются следующие документы: закон Республики Казахстан «О волонтерской деятельности» от 30 декабря 2016 года, «Дорожная карта по развитию волонтерской деятельности в Республике Казахстан на 2018–2020 годы». Следует отметить, что закон «О волонтерской деятельности» является первым документом, направленным на развитие волонтерской деятельности. Законодательно установлены принципы, определены права и обязанности волонтеров и их взаимодействие с ЦГО и МИО, предусмотрена система мер по стимулированию волонтерской деятельности. Для многих участников волонтерская деятельность становится новым социальным лифтом и придает важный импульс развитию патриотического сознания.

2020 год указом Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева объявлен Го-

дом волонтера. Эта инициатива – важный шаг в дальнейшем развитии и популяризации волонтерского движения в стране, а также в решении проблем, с которыми сталкиваются волонтеры.

В рамках Года волонтера создан Проектный офис (фронт-офис) по координации и мониторингу волонтерских программ и проектов в рамках Года волонтера Birgemiz, деятельность которого направлена на координацию и общественный мониторинг волонтерских проектов, обучение и популяризацию волонтерского движения по всей стране. Под эгидой республиканского фронт-офиса были созданы волонтерские штабы, открыты горячие линии, задействовано порядка 88 000 волонтеров, оказывающих точечную помощь социально уязвимым категориям населения.

Работает единая онлайн-платформа волонтеров – qazvolunteer.kz, созданная в рамках реализации мероприятий Года волонтера. На платформе зарегистрировано порядка 29 000 волонтеров и 412 волонтерских организаций. 76 % всех волонтерских организаций по Казахстану – это инициативные волонтерские группы. Согласно информации на сайте, в текущем году реализуются 957 проектов в регионах страны, из которых на конец октября 2020 года завершены 615.

В рамках Плана мероприятий по проведению Года волонтера в текущем году реализуются семь общенациональных проектов для развития отраслевого волонтерства:

1. Birgemiz: Bilim – образовательное направление: помощь в подготовке к ЕНТ, обучение английскому языку, компьютерной и правовой грамотности старшеклассников средних школ в сельской местности.
2. Birgemiz: Saýlyq – медицинское направление: привлечение волонтеров в сферу охраны здоровья, к оказанию помощи по уходу за больными, в том числе в хосписах, онкологических диспансерах и др.
3. Birgemiz: Sabaqtastyq – внедрение практики наставничества волонтерами в отношении детей, находящихся в детских домах, и молодежи, детей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации в центрах социального обслуживания системы социальной защиты населения.
4. Birgemiz: Taza Álem – экологическое направление: защита окружающей среды, очистка рек и лесов, посадка деревьев, обучение сортировке мусора.
5. Birgemiz: Asyl mura – направление по сохранению духовно-культурных и исторических ценностей: привлечение волонтеров к деятельности по сохранению историко-культурного наследия.

⁴⁶ «В волонтерское движение вовлечены свыше 50 тыс. человек – интервью с А. Галимовой», <http://government.kz/ru/news/interviews/v-volonterskoe-dvizhenie-vovlечeny-svyshe-50-tys-chelovek-intervyu-s-a-galimovoy>

6. Birgemiz: Qamqor — направление по оказанию помощи людям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации, помощь пожилым людям, привлечение волонтеров в дома престарелых, центры социального обслуживания системы социальной защиты населения.

7. Birgemiz: Úmit — привлечение волонтеров к проектам по поиску пропавших людей, ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, в том числе поиск документов, повествующих о подвигах наших соотечественников в Великой Отечественной войне.

В рамках семи общенациональных проектов — Bilim, Saýlyq, Sabaqtastyq, Taza Alem, Asyl mura, Qamqor, Úmit — в регионах созданы центры поддержки волонтерской деятельности.

В большинстве стран институты государственной власти и ряд политических институтов предоставляют ресурсное обеспечение деятельности волонтерских структур на уровне стратегии и тактики. Согласно международным сравнительным исследованиям, Казахстан относится к группе стран с низким уровнем гражданской активности и волонтерской деятельности. Год волонтера в Казахстане также позволил обратить внимание на накопившиеся проблемы и дал серьезный импульс развитию этого направления.

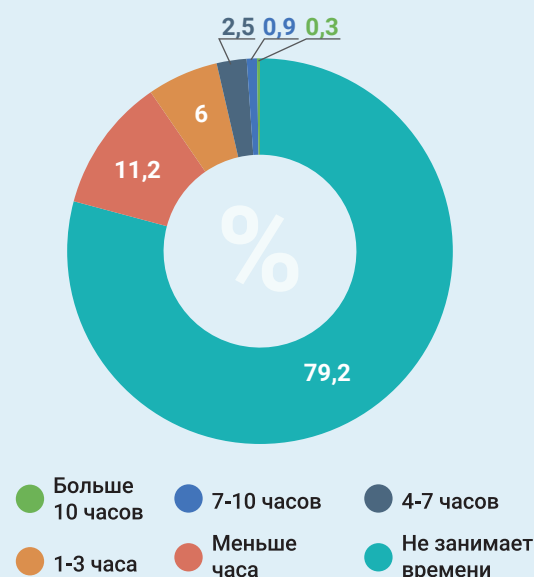
Среди достижений важно отметить принятие решения об обязательном учете волонтерской деятельности в трудовом стаже работников, а также то, что волонтерство будет давать некоторые преимущества при поступлении в университеты и колледжи. Другие правовые механизмы найдут отражение в разрабатываемом законе «О благотворительности», в котором предполагается закрепить реальный юридический статус благотворительных и волонтерских организаций, который обеспечит им необходимые условия для работы, в том числе с государством и бизнесом⁴⁷.

Вовлеченность молодежи в волонтерство и перспективы его развития в Казахстане

Объявление Года волонтера — важный и своевременный шаг для популяризации идеи волонтерства. Результаты исследования НИЦ «Молодежь» показывают достаточно низкую вовлеченность казахстанской молодежи в волонтерскую деятельность (Рисунок 6.10). 79,2% опрошенных в возрасте 14-28 лет ответили, что не занимаются волонтерской деятельностью. Тем не менее,

11,2% заявили, что в течение недели меньше одного часа посвящают этой деятельности. 6% — от одного до трех часов, более четырех часов — 3,6%.

Рисунок 6.10 Распределение ответов на вопрос «Сколько у вас занимает времени в течение недели волонтерская и добровольческая деятельность», 2020, в %

Источник: НИЦ «Молодежь»

Сельская молодежь считает себя более вовлеченной в волонтерскую деятельность. Если среди них 75,1% отметили, что не тратят время на волонтерство, то среди городской молодежи такой ответ на вопрос дали 82,3%. При этом 13,6% сельской молодежи считает, что этой деятельности посвящают менее часа своего времени в неделю, 7,2% — от одного до трех часов в неделю. Среди городской молодежи — 9,4% и 5% соответственно. Еще меньшее количество опрошенных отметили свое участие в оказании помощи нуждающимся в качестве волонтеров в период ЧП и карантина (11,8%). Сравнительно невысокий показатель участия молодежи в волонтерской деятельности лишь отчасти связан с введением ограничений на свободное передвижение граждан.

В целом волонтерство слабо представлено как в жизни молодежи, так и в системе ее ценностей. В рамках социологического исследования НИЦ «Молодежь» респондентам было предложено ответить на вопрос: «Что для вас имеет наибольшую ценность в жизни?» «Помощь людям» как наибольшую ценность назвали 4,9%. В перечне ценностей эта позиция заняла 12-е место из представленных 13 вариантов ответа.

⁴⁷ «Глава государства принял участие в онлайн-встрече с представителями благотворительных, волонтерских организаций и бизнес-сектора», http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/akorda_other_events/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-onlain-vstreche-s-predstaviteliymi-blagotvoritelnyh-volonterskih-organizacij-i-biznes-sektora?q=%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE

В условиях пандемии волонтерское движение в Казахстане активизировалось. Волонтеры во всех регионах, объединившись, оказывали помощь нуждающимся и социально уязвимым людям. Благодаря мерам, принятым в рамках Года волонтера, а также гражданской активности населения в борьбе с COVID-19 волонтерство становится социальной нормой.

Рост внимания к волонтерству фиксируют руководители волонтерских организаций. На их взгляд, желание присоединиться к волонтерам проявляют как взрослое население, так и молодежь. Волонтерство как важный инструмент развития общества способствует преодолению социальной изоляции и сплочению местных сообществ через установление взаимного доверия.

Волонтерство может служить различным целям профессионального развития. Для определенной части волонтеров — это способ найти свой профессиональный путь. Некоторые волонтеры благодаря волонтерской работе определились с работой и сферой, в которой намерены строить

карьеру. Также среди мотивов — возможность для профессионального развития, приобретения и оттачивания профессиональных навыков⁴⁸.

Социологические данные позволяют говорить о серьезном потенциале развития волонтерства в Казахстане. Молодежь признает волонтерство как растущий тренд. Так, 47,1 % опрошенных выделили волонтерство как один из наиболее популярных трендов среди казахстанской молодежи. Такое восприятие характерно для:

- 45,3 % опрошенных в городе и 49,5 % в селе;
- 45 % представителей мужского и 49,2 % представителей женского пола;
- 49,7 % молодежи в возрасте 14-18 лет; 45,8 % — среди 19-23-летних; 46,1 % — среди 24-28-летних.

Кроме того, 23,1 % опрошенных отметили рост гражданской активности молодежи. На это чаще указывает сельская молодежь (27 % против 20,2 % среди городской молодежи). Примечательно, что в разрезе возрастных групп гражданскую активность как тренд среди молодежи 14-18 лет указали 22,4 %, 19-23 лет — 23,1 %, старше 24 лет — 23,6 %.

Рисунок 6.11 Распределение ответов на вопрос «Отметьте, пожалуйста, наиболее популярные тренды казахстанской молодежи на данный момент», 2020

Источник: НИЦ «Молодежь»

Более системная работа с молодежью будет способствовать дальнейшему росту ее интереса к добровольческой деятельности и меньшему переходу от активных волонтеров к пассивным. Необходимо уделить внимание таким аспектам, как мотивация к волонтерству, сохранение длительного интереса к волонтерству на протяжении жизни, борьба с выгоранием и эффект от участия в волонтерстве.

Исследователи отмечают, что волонтерский опыт меняет людей, влияет на самооценку и личностное развитие, а также способствует пониманию мира и самих себя. Социальное взаимодействие — одно из его преимуществ, волонтерство может быть полезным для эмоционального и физического здоровья.

Кроме того, оно способствует росту гражданской активности и более активному вовлечению граждан в политическую жизнь страны.

Также следует отметить, что волонтерство должно формироваться и восприниматься не только как молодежное движение, но и как движение, которое вовлекает в себя различные слои общества. Примечательно, что в этом направлении развивается проект «Серебряное волонтерство», цель которого — расширение участия граждан в волонтерской деятельности вне зависимости от возраста, развитие «серебряного» волонтерства, также развитие активного долголетия у старшего поколения через волонтерскую деятельность.

⁴⁸ Boteu, Saltanat (2017). Perceptions of Volunteering Experiences of Young Volunteers in Kazakhstan. Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences. <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu%20Final%20Thesis%20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Рекомендации

1. Местным исполнительным органам создать площадки для диалога по формату «Открытый акимат» в целях обсуждения актуальных проблемных вопросов в молодежной среде. Такие дискуссионные площадки должны быть доступны для всех молодых людей, желающих высказать альтернативное мнение по тем или иным вопросам. Эта инициатива позволит местным исполнительным органам быть в курсе проблемных вопросов населения и оперативно их решать.

2. Местным исполнительным органам организовать дни тематического приема молодых граждан первыми руководителями регионов по актуальным вопросам молодежи: трудоустройство, образование, жилье и т. д.

3. Местным исполнительным органам проводить системный мониторинг социальных сетей и оперативно реагировать на запросы граждан и проблемные вопросы, на постоянной основе давать обратную связь пользователям сети интернет.

4. Местным исполнительным органам совместно с исследовательскими институтами проводить регулярное измерение настроений молодежи в каждом регионе с целью выявления глубинных причин и предотвращения возможного роста протестной активности в молодежной среде. Исследования в разрезе регионов помогут отслеживать и выявлять протестные настроения на ранних стадиях.

5. Местным исполнительным органам по аналогии с реализацией Президентского молодежного кадрового резерва создать пул молодых перспективных управленцев региона. Обеспечить поддержку в карьерном планировании, профессиональном развитии, повышении квалификации, а также ротацию «область – город – район».

6. Центральным государственным и местным исполнительным органам усилить институт наставничества в государственном и квазигосударственном секторе с первичной адаптацией на государственной службе вновь прибывших молодых специалистов, используя современные методы и технологии менторства.

7. Местным исполнительным органам увеличить представленность в консультативно-совещательных органах различных категорий молодежи, молодежных организаций, неформальных движений.

8. Министерству информации и общественного развития продолжить в дальнейшем реализацию семи национальных проектов по развитию волонтерства, начатых в рамках Года волонтера, а также поддержку волонтерских организаций и движений. Результаты исследований сферы волонтерской деятельности представлять и освещать в СМИ для населения, оказывать информационную поддержку добрых дел волонтеров по стране, распространять информацию о возможности участия в международных, образова-

тельных, культурных, научных волонтерских проектах, не ограниченных социальной направленностью.

9. Министерству информации и общественного развития разработать методические рекомендации по развитию корпоративного волонтерства в организациях и учреждениях всех форм собственности. Местным исполнительным органам провести работу по распространению и разъяснению рекомендаций и важности волонтерской деятельности на предприятиях и в организациях регионов.

Рекомендации и комментарии экспертов:

«Гражданская активность молодежи высокая. Существует поколение, которое открыто, ясно и четко формулирует любые проблемы, волнующие общество. Если мы не направим эту деятельность в правильное русло, могут возникнуть проблемы. Нет никаких барьеров, общественные советы открыты для выражения своих взглядов на диалоговых площадках».
Эксперт, представитель акимата области.

«Иногда бывает такой небольшой периодический информационный вакуум, когда не доходит информация до нужной категории нашего населения, и эти пустоты заполняются какими-то деструктивными группами, пабликами, Telegram-каналами и т. д. К сожалению, мы видим сейчас в эпоху пандемии, что много фейковой информации распространяется. Поэтому, я думаю, нужно какое-то информационное обеспечение, информированию нужно много внимания уделить».
Эксперт НПП «Атамекен».

«Поддерживать создание и функционирование национальных и региональных добровольческих центров или даже агентств по развитию добровольческой деятельности в качестве постоянных структур, позволяющих вести диалог между лицами, ответственными за разработку политики, и законодателями, с одной стороны, и основными заинтересованными сторонами в волонтерской деятельности, с другой».
Эксперт, представитель НПО.

ГЛАВА 7.

Преступность в молодежной среде

ГЛАВА 7.

Преступность в молодежной среде

Вопрос преступности в молодежной среде и, в частности, среди несовершеннолетних стоит особенно остро. Подростки и молодые люди относятся к уязвимым слоям населения и часто являются как жертвами преступлений, так и самими преступниками, поскольку слабо осознают последствия своих действий.

Министерство внутренних дел совместно с другими заинтересованными госорганами проводит целенаправленную работу по предупреждению преступности в молодежной среде. Пандемия, режим карантина, а также законодательные и организационные инициативы позволили добиться снижения преступности в молодежной среде. Пандемия, режим карантина, а также законодательные и организационные инициативы позволили добиться снижения преступности в молодежной среде.

По данным МВД РК, по итогам девяти месяцев 2020 года отмечается снижение молодежной преступности на 29,3 %: с 27 106 до 19 175 по сравнению с аналогичным периодом в 2019 году. Также в нынешнем году количество преступлений, совершенных подростками и при их участии, уменьшилось на 28,4 %: с 1963 до 1405. Из 19 175 представителей молодежи, совершивших преступление по итогам 9 месяцев 2020 года, 18 898 или 98,5 % нигде не учились и не работали.

При этом по-прежнему актуален вопрос преступлений со стороны не учащих, не работающих и не охваченных полезным досугом несовершеннолетних. Так, согласно статистическим данным, за 9 месяцев 2020-ого года к уголовной ответственности привлечен 1361 подросток, из которых 537 (или 39,6 %) нигде не учились и не работали.

7.1 Преступность в молодежной среде: состояние и тенденции

Молодежь как особая группа в социуме наиболее чувствительна к всевозможному маргинальному и люмпенизированному влиянию. Особенности социализации и поиска социальной идентификации порой толкают молодых людей на

проверку прочности устоявшихся в обществе правил поведения. Причины этого проанализировали американские психологи Ф. Райс и К. Долджин и выявили три основные группы-уровни⁴⁹:

1. Социальные – это макроуровень, на котором имеет значение общественная структура, равно как и общий фон социальных связей подростков.

2. Межличностный – уровень, на котором контакты подростка конкретизируются в его связях с членами семьи, друзьями, воспитателями и учителями.

3. Личностные – на этом уровне проявляются особенности характера и интеллекта, а также иные биологические аспекты конкретного подростка.

Такой комплексный подход дает некоторую возможность объяснить, почему преступность характерна не только для подростков из неблагополучных семей. Тем не менее, даже детальное исследование причин не дает возможности сформулировать безусловные рекомендации по устойчивому предотвращению преступности в молодежной среде.

Сейчас в мировом тренде существует понятие так называемого «восстановительного правосудия», суть которого сводится к медиативным беседам с малолетними правонарушителями и жертвами их преступлений. Это должно помочь свести к минимуму негативные последствия этих самых преступлений. Такая инновация отлично может вписаться в существующую тенденцию развития института медиации в Казахстане. Сейчас, когда действующее законодательство и суды активно поддерживают альтернативные способы разрешения конфликтов, особенно актуальны инструкции, рекомендации и методические пособия для ювенальных судов и профессиональных медиаторов.

Можно отметить, что пандемия COVID-19 вносит в статистику свои корректировки. Данные свидетельствуют об относительном снижении криминогенной активности (Таблица 7.1), однако процентное соотношение преступности среди несовершеннолетних остается на том же уровне. Политика по декриминализации отдельных правонарушений, равно как введение инструментов медиации в уголовно-процессуальное законодатель-

⁴⁹ Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста // СПб.: Питер, 2012. С. 614.

ство немного снижают количество преступлений несовершеннолетних в обществе (Таблица 7.2).

Однако эти законодательные изменения не дают возможности объективно оценить вероятные положительные тенденции снижения общей криминогенной активности, так как они могут быть

всецело результатом этих самых законодательных изменений. В качестве положительного аспекта можно выделить относительно невысокий уровень преступности среди несовершеннолетних девушек, а также сравнительно малое количество рецидивов среди несовершеннолетних (Таблица 7.1).

Таблица 7.1 Доля отдельных категорий лиц от общего количества несовершеннолетних, совершивших уголовные правонарушения

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I полугодие
Общее количество	3338	3343	3156	3156	2824	965
Доля учащихся	61 %	61,1 %	58,1 %	58,3 %	64 %	64,6 %
Доля несовершеннолетних девочек	9,2 %	8,3 %	7 %	7,7 %	6,8 %	8,4 %
Доля состоявших ранее на учете	5,2 %	10,7 %	13,3 %	10,4 %	12,7 %	11,3 %
Доля ранее совершавших уголовные правонарушения	6,8 %	13,8 %	14,9 %	12 %	14,7 %	12 %

Источник: КПСиСУ ГП РК

Таблица 7.2 Количество лиц, совершивших уголовные правонарушения в 2015 – 2020 гг., по возрастам

Возраст	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I полугодие
14-18	6131	5877	5543	5644	4946	1669
19-23	19 450	19 252	17 334	16 502	13 887	5213
24-28	22 171	23 395	22 605	21 397	19 147	7928

Источник: КПСиСУ ГП РК

Статистика фиксирует средний удельный показатель преступных действий людей в возрасте 14-28 лет по республике на отметке 11,2 % (Таблица 7.3). Наиболее благоприятные показатели – в Актыбинской и Карагандинской областях. Наиболь-

шее беспокойство вызывает устойчивый рост молодежной преступности в Мангистауском регионе, сейчас здесь почти треть всех преступлений совершается именно молодыми людьми (Таблица 7.3).

Таблица 7.3 Доля людей 14-28 лет, совершивших уголовные проступки, от общего количества молодежи 14-28 лет, совершивших преступления

Регион	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I полугодие
Республика Казахстан	14,8 %	14,2 %	13,1 %	12,7 %	11,1 %	11,2 %
Акмолинская область	17,3 %	18,6 %	14,2 %	14,6 %	14,1 %	10,1 %
Актыбинская область	15,3 %	13,1 %	10,3 %	9,7 %	7,8 %	5,7 %
Алматынская область	15,9 %	12,4 %	13,7 %	12,9 %	14,4 %	15,3 %
Атырауская область	17,5 %	15,5 %	12,4 %	8,5 %	8,1 %	9,3 %
Восточно-Казахстанская область	11 %	13,7 %	9,6 %	8,3 %	7,8 %	6,9 %
Жамбылская область	10,2 %	9,9 %	11,7 %	10,7 %	10,5 %	6,7 %
Западно-Казахстанская область	15,8 %	14,5 %	12,4 %	13,6 %	14 %	11,3 %
Карагандинская область	11,4 %	9,9 %	9,1 %	8,9 %	5 %	5 %
Костанайская область	10,2 %	11,2 %	9,3 %	10 %	11,8 %	11,4 %
Кызылординская область	16,2 %	14,6 %	15,9 %	17,4 %	13,8 %	10 %
Мангистауская область	12,7 %	15,6 %	16,3 %	18,6 %	23,3 %	29,1 %
Павлодарская область	11,3 %	18,6 %	16,9 %	17,8 %	10,1 %	9,4 %
Северо-Казахстанская область	15 %	15,7 %	14,7 %	13,8 %	11,1 %	13,6 %
Туркестанская область	14,3 %	17,5 %	14,3 %	11,8 %	7,6 %	8,5 %
г. Нур-Султан	20,7 %	15,9 %	13,8 %	13,7 %	9,1 %	12,9 %
г. Алматы	12,2 %	9,6 %	11,4 %	9,3 %	8,9 %	10,8 %
г. Шымкент	22,2 %	18,2 %	14,1 %	11,4 %	10 %	9,6 %

Источник: КПСиСУ ГП РК

Процентный показатель несколько смягчается прямыми количественными данными. Согласно им, Мангистауская область по количеству несовершеннолетних, совершивших правонарушения за

2019 год, занимает 14-15 места, за 2015 год – 15-16 места, однако и здесь необходимо учитывать, что, естественно, первые места занимают регионы с большим количеством населения (Таблица 7.4).

Таблица 7.4 Количество несовершеннолетних, совершивших правонарушения, в разрезе регионов

Регион	2015	2019	2020, I полугодие
Республика Казахстан	3338	2824	965
Акмолинская область	223	144	63
Актюбинская область	139	147	58
Алматинская область	279	269	92
Атырауская область	79	93	37
Восточно-Казахстанская область	340	245	86
Жамбылская область	238	187	63
Западно-Казахстанская область	175	122	41
Карагандинская область	295	224	63
Костанайская область	90	61	23
Кызылординская область	298	175	67
Мангистауская область	90	61	23
Павлодарская область	155	58	17
Северо-Казахстанская область	110	43	13
Туркестанская область	182	245	92
г. Нур-Султан	162	196	50
г. Алматы	202	295	82
г. Шымкент	198	173	76

Источник: КПСиСУ ГП РК

Резюмируя вышесказанное, можно отметить: доля молодых правонарушителей в возрасте до 28 лет относительно небольшая и находится на уровне 11,2 % в среднем по республике. При этом рекордсменами закономерно выступают регионы с большим количеством населения, а именно: Алматинская, Туркестанская области, ВКО, города Алматы и Шымкент.

7.2 Преступления, совершенные несовершеннолетними

Анализ преступлений, совершенных несовершеннолетними, подтверждает упомянутую

выше общую тенденцию снижения роста такой преступности в республике. Отдельный анализ показывает, что в основном подростки совершают преступления средней тяжести (с 2015 по 2018 годы – рост с 52,9 % до 59,3 % с небольшим колебанием вниз в 2019 году – 57,2 %, однако за I полугодие 2020 года уровень таких преступлений упал до 47,3 %). Вызывает обеспокоенность вероятный рост числа тяжких преступлений в 2020 году на фоне общего снижения числа преступлений этой категории за предыдущие годы, однако при этом надо учитывать возможное изменение статистики в конце текущего года (Таблица 7.5).

Таблица 7.5 Количество лиц в возрасте 14-28 лет, совершивших уголовные правонарушения, в разрезе категорий преступлений

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I полугодие
Всего преступлений	47 752	48 524	45 482	43 543	37 980	14 810
Небольшой тяжести	8675	7835	6684	6149	5937	2468
Средней тяжести	25 274	26 724	26 005	25 837	21 944	7006
Тяжкие	6227	6561	6255	5514	5470	3407
Особо тяжкие	513	515	601	526	430	261

Источник: КПСиСУ ГП РК

Таблица 7.6 фиксирует распределение преступных посягательств, совершенных молодыми гражданами, по объектам, подлежащим правовой защите. Это пропорционально близкие данные, они отличаются лишь тем, что по некоторым составам преступлений необходим специальный субъект, который имеет особые свойства, не характерные и объективно сложно достижимые несовершенно-

летними. Поэтому можно констатировать, что чаще всего подростки совершают имущественные преступления (примерно две трети от всех). Далее в «рейтинге» — с большим отрывом от имущественных — преступления против личности и против общественной безопасности и общественного порядка. Замыкают список преступления в медицинской сфере и в сфере информатизации.

Таблица 7.6 Количество молодежи в возрасте 14-28/14-18 лет, совершивших уголовные правонарушения, в разрезе видов правонарушений

Виды правонарушений	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I полугодие
Уголовные правонарушения против личности	3525/205	3245/221	2804/209	2706/232	2718/252	1215/133
Уголовные правонарушения против собственности	29 037/2602	31 623/2688	30 675/2547	29 860/2498	26 599/2233	10 126/691
Уголовные правонарушения против общественной безопасности и общественного порядка	6883/421	5416/333	4549/301	4252/341	3498/291	1200/101
Транспортные уголовные правонарушения	2401/20	2502/18	2098/16	2024/17	1885/14	700/10
Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних	98/1	152/1	135/0	62/1	45/0	34/0
Уголовные правонарушения против порядка управления	2010/37	2047/40	1883/41	1514/24	970/16	475/13
Уголовные правонарушения против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина	362/14	338/10	262/2	260/3	256/2	80/6
Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности	2291/30	2033/22	1992/31	1922/26	1294/12	678/10
Коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления	191/0	227/0	209/0	170/0	189/0	88/0
Медицинские уголовные правонарушения	6/0	9/0	4/0	7/0	3/0	1/0
Уголовные правонарушения против интересов службы в коммерческих и иных организациях	26/0	21/0	16/0	14/0	15/0	13/0
Уголовные правонарушения против правосудия и порядка исполнения наказаний	314/7	285/5	268/4	272/2	133/3	46/0
Воинские уголовные правонарушения	135/0	103/0	103/1	101/12	94/0	41/0
Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи	9/1	11/0	5/1	5/0	5/0	0/0

Источник: КПСиСУ ГП РК

Данные КПСиСУ ГП РК свидетельствуют о необходимости и дальше совершенствовать систему исследования социально-бытовых условий, в которых находятся несовершеннолетние, потому что законы они нарушают, как правило, из-за низкого качества жизни.

Несмотря на тенденцию снижения уровня преступности, количество преступлений, совершенных молодыми людьми, довольно внушительное – за I полугодие 2020 года **в среднем каждые 17 с половиной минут совершалось преступление человеком, не достигшим 29 лет**, при этом в среднем каждый день фиксировалось 56 преступлений против собственности, совершенных молодыми людьми в возрасте 14-28 лет, из них четыре были совершены подростками.

Правительство уделяет особое внимание профилактике подростковой преступности, формирования у несовершеннолетних ответственного и законопослушного поведения. МВД на республиканском уровне с участием представителей заинтересованных государственных органов, НПО и общественности ежегодно проводит оперативно-профилактические мероприятия («Подросток», «Дети в ночном городе») и акции («Подросток-Закон-Безопасность», «Занятость» и «Я и мой полицейский»). В учебных заведениях школьные инспекторы полиции вместе с учителями организуют работу более четырех тысяч отрядов юных помощников полиции (в них 49 000 учеников) и 67 кадетских классов (в них более двух тысяч учеников). Все это вырабатывает у учащихся дисциплинированность, ответственность за поступки, уважение к старшим, стремление к здоровому образу жизни.

Комплексные меры по вовлечению института семьи и родителей в процессы снижения уровня правонарушений среди несовершеннолетних принимаются в рамках Плана мероприятий по реализации Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года (Постановление Правительства РК от 21 мая 2020 года № 315), Комплексного плана профилактики правонарушений в Республике Казахстан на 2020-2022 годы (разработан МВД и одобрен решением МВК по профилактике правонарушений при Правительстве РК от 28 декабря 2019 года).

Все это позволило добиться ежегодного снижения преступности в молодежной среде. Тем не менее, необходимо уделить особое внимание подросткам, которые не учатся, не работают и не охвачены полезным досугом.

7.3 Преступления, совершенные против несовершеннолетних

Анализ отечественных и зарубежных СМИ показывает, что наибольший общественный резонанс вызывают: крупные коррупционные преступления; преступления, совершенные на почве религиозной, расовой, гендерной ненависти; преступления против несовершеннолетних. О необходимости непримиримо бороться с последними в этом списке неоднократно говорил Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в посланиях народу Казахстана от 2 сентября 2019 года и от 1 сентября 2020 года. По данным МВД РК, только за период чрезвычайного положения число правонарушений **в семейно-бытовой сфере возросло на 25 %**. При этом зафиксирован рост обращений на национальную телефонную линию доверия для детей и молодежи «150»: *если за январь 2020 года поступило 130 обращений по вопросам бытового насилия, то на 30 апреля 2020 года за месяц было свыше 500 звонков и более 120 SMS-обращений о помощи на WhatsApp*. Также отмечается, что **50 % девочек подвергается насильственным методам воспитания в семье**, в том числе 21 % подвергается физическим наказаниям, а 45 % испытывают психологическую агрессию и насилие.

Между тем, по данным мониторинга СМИ, за первые восемь месяцев 2020 года зафиксирован **рост насилия среди молодежи**. В материалах СМИ также отмечается, что молодые люди постоянно становятся жертвами насилия. Так, по данным Национального центра общественного здравоохранения Минздрава РК, **каждый пятый казахстанский подросток – жертва или участник буллинга**. **Генеральный директор ЮНЕСКО Одри Азулай отмечает: «Во время пандемии COVID-19 и связанного с ней закрытия школ мы наблюдали рост насилия и ненависти в интернете, в том числе буллинг. Теперь, когда школы начинают вновь открываться, дети выражают свои опасения по поводу возвращения в школу».**

В Национальном докладе «Молодежь Казахстана – 2019» было отмечено, что более 70 % правонарушений, направленных против несовершеннолетних, совершаются против их половой неприкосновенности. К этим преступлениям, согласно УК РК, относятся те, что предусмотрены частями 3-1, 3-2, 4 статьи 120, частями 3-1, 3-2, 4 статьи 121, частью 2 статьи 123, а также статьями 122, 124. Среди них лишь часть 1 статьи 122 и часть 2 статьи 123 относятся к категории средней

тяжести, остальные — к тяжким или особо тяжким. Преступления против несовершеннолетних средней тяжести преобладают в статистических данных (Таблица 7.7). Среди них значительный разрыв у одного единственного состава преступления — часть 1 статьи 122 «Половое сношение

или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим 16-летнего возраста». По этому составу в суды первой инстанции на I полугодие 2020 года поступило более 60 % дел (Рисунок 7.1), что суммарно может дать более трети всех преступлений против несовершеннолетних.

Таблица 7.7 Количество преступлений, совершенных против несовершеннолетних (14-17 лет)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, I полугодие
Всего преступлений	2447	1778	1311	1504	1439	683
Небольшой тяжести	325	243	178	198	200	81
Средней тяжести	1331	1083	679	845	826	338
Тяжкие	362	262	287	279	226	146
Особо тяжкие	155	121	128	105	133	89

Источник: КПСиСУ ГП РК

Рисунок 7.1 Количество дел, поступивших в суды первой инстанции по преступлениям сексуального характера против несовершеннолетних за I полугодие 2020 года

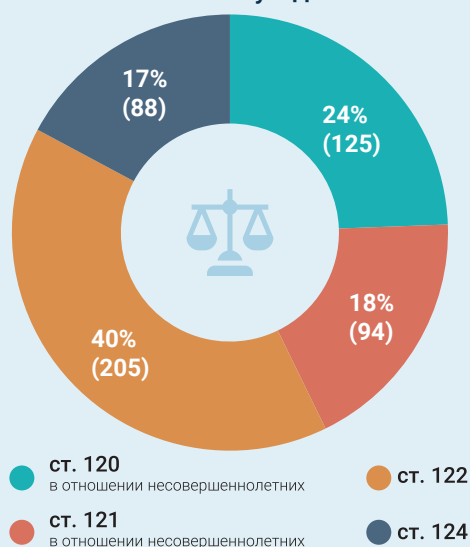

Источник: КПСиСУ ГП РК

Эти показатели несколько разнятся со сведениями о зарегистрированных правонарушениях, совершенных в отношении половой неприкосновенности несовершеннолетних (Рисунок 7.2). Как видно, даже при условии объединения всех частей статьи 122 эти составы хотя и являются преимущественными, достигают только показателя в 40 % (205 правонарушений).

Эти данные могут быть основанием для дополнительных проверок работы органов предварительного расследования, так как, учитывая высокую степень латентности доминирующего состава преступления (ч. 1, ст. 122 УК РК), можно предположить наличие фактов намеренного изменения квалификации с более тяжелых составов на преступления средней тяжести. Или же мы имеем дело с резким снижением количества дел, поступающих в суд в отношении других составов преступлений, что также не является нормой относительно преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

Рисунок 7.2 Сведения о зарегистрированных правонарушениях, совершенных в отношении половой неприкосновенности несовершеннолетних за I полугодие 2020 г.

Источник: КПСиСУ ГП РК

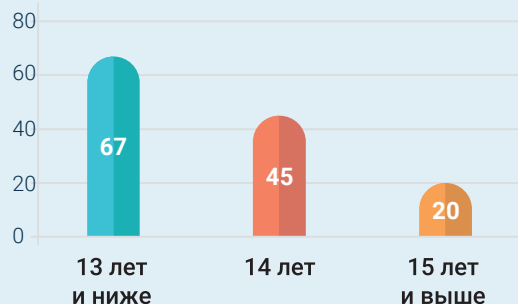
Несмотря на тенденцию по снижению как общей преступности, так и преступности против несовершеннолетних, все же подростки продолжают быть целью преступных посягательств. Так, к примеру, за I полугодие 2020 года в среднем одно преступление против несовершеннолетнего совершалось каждые шесть часов, при этом в среднем в сутки фиксировались почти три преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетнего.

7.4 Международный опыт по профилактике правонарушений среди молодежи

Один из постоянных вопросов при рассмотрении проблем преступности в несовершеннолетней среде — проблема законодательно закрепленного возраста уголовно-правовой ответственности. В мировой практике есть различные подходы к определению так называемого возраста вменяемости (Рисунок 7.3). Отметим лишь, что в достаточно большом количестве стран этот возраст ниже, чем закрепленный в законодательстве Республики Казахстан. К примеру, в Англии этот возраст наступает с 10 лет, в США за федеральные преступления — с 11 лет, в некоторых странах мусульманской правовой системы возраст ответственности за тяжкие преступления наступает с 7 лет и т. д. Но есть и страны с более высоким возрастом наступления «уголовно-правовой деликтоспособности»: например, Польша, Дания, Чехия, Финляндия, Исландия — 15 лет, Португалия, Аргентина, Куба — 16 лет, Люксембург — 18 лет и т. д. Кроме того, в отдельных случаях юрисдикция некоторых государств предусматривает освобождение от ответственности молодых правонарушителей и более старшего возраста, если они отстают в психическом развитии (согласно статье 1 Федерального закона об ювенальной юстиции Германии, такое освобождение от ответственности возможно в отношении лиц до 21 года; в Казахстане это частично реализуется частью 3 статьи 15 УК РК, но это применимо только в отношении лиц до 18 лет; в случае наличия психических отклонений у лиц после 18 лет последние могут быть признаны невменяемыми). Есть также наличие дифферен-

циации возраста на гендерной основе (согласно статье 147 Исламского уголовного кодекса Ирана, мальчики привлекаются к ответственности с 15 лет, девочки — с 9 лет).

Рисунок 7.3 Количество стран по возрасту наступления уголовно-правовой ответственности

Источник: На основе эмпирического анализа законодательства разных стран

Профилактика — приоритетное направление в сфере борьбы с преступностью, этот постулат наиболее актуален в сфере молодежной политики. Так, к примеру, ирландские специалисты рассчитали, что легче и дешевле предотвратить молодежную преступность, нежели работать по исправлению ее последствий. Для сравнения: в нашей стране в конце 2019 года на содержание одного преступника в месяц тратилось 88 474 тенге, что было почти в три раза больше прожиточного минимума, в 2,5 раза больше минимального размера пенсии и в два раза больше минимальной заработной платы⁵⁰. Данные, собранные по всему миру, показывают, что развитые государства чутко воспринимают и всячески способствуют предупреждению преступности, в особенности в среде несовершеннолетних.

Во многих европейских государствах созданы и активно работают госучреждения, которые занимаются профилактикой подростковой преступности — к примеру, предотвращением интернет-буллинга (травля в сети интернет может квалифицироваться по статье 131 УК РК «Оскорбление»), насильственных действий, шантажа, вымогательства, клеветы и т. д.

В странах Организации экономического сотрудничества и развития (далее — ОЭСР), таких как Германия, Ирландия и Норвегия, специальные службы по предотвращению преступности в молодежной среде целенаправленно работают с группами риска (target-group-related approach)⁵¹.

⁵⁰ <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/3604-vo-skolko-kazakhstantsam-obkhoditsia-soderzhanie-zakliuchennykh>

⁵¹ Доклад «Международный опыт по разработке и реализации стратегических документов в сфере молодежной политики». Нур-Султан, 2020. СС. 34-38.

Для этого мало лишь определить ответственных за тот или иной блок работы, необходим отлаженный механизм отслеживания подростков, находящихся в неблагополучной среде, желателен внешний контроль как по результатам, так и по содержанию воспитательных работ.

Одно из наиболее важных направлений в профилактике молодежной преступности – организация досуга несовершеннолетних. Этим достигаются сразу две цели:

1. Согласно исследованиям, наибольшее количество преступлений среди подростков совершается в не учебное время. То есть организация культурно-досуговых и спортивных кружков/клубов снижает время физического нахождения совершеннолетнего в потенциально криминогенной обстановке.

2. Духовное и физическое развитие человека раскрывает его потенциал, что снижает вероятность встать на асоциальный путь поведения.

Согласно исследованиям, проведенным в Гонконге, наиболее значительный стрессовый фактор – успеваемость. В лучших университетах мира очень ответственно подходят к вопросу адаптации учащихся на первом курсе. За нее отвечает целый ряд отдельных структурных подразделений университетов, они занимаются адаптацией иностранных граждан, работают с миграционными службами, медицинскими учреждениями, организуют различные мероприятия, обеспечивают жильем на

время обучения и т. д. Надо также помнить, как много приходится учиться студентам. Опыт Гонконга подчеркивает: важно им объяснить, что всестороннее развитие важнее высокой, но формальной академической успеваемости. В условиях перехода казахстанского образования в онлайн-формат становятся особенно актуальными анализ степени загруженности обучающихся, пересмотр существующих санитарных норм в отношении среднего образования и рекомендации для определения максимальной учебной нагрузки в вузах.

Итоги исследования международного опыта по профилактике правонарушений среди молодежи следующие:

1. Закрепление того или иного возраста уголовно-правовой ответственности детерминировано особенностями традиций и правовой системы конкретного региона.

2. Дешевле обходится предотвращение преступности, чем работа по исправлению ее последствий.

3. Развитые страны столкнулись с ростом числа правонарушений в интернете и активно работают в направлении повышения культуры онлайн-общения несовершеннолетних.

4. Один из основных стрессовых триггеров, согласно результатам исследований международных специалистов, – академическая успеваемость молодых людей.

Рекомендации

1. Судебным органам, органам прокуратуры, Министерству юстиции, центрам медиации необходимо просмотреть возможность законодательного закрепления института «восстановительного правосудия» в рамках проведения медиативных процедур в отношении несовершеннолетних; разработки инструкций, положений, методических пособий для осуществления такого вида медиации.

2. Уполномоченным центральным государственным и местным исполнительным органам усилить работу по профилактике уголовных правонарушений среди молодежи, чтобы добиться существенного снижения доли молодежи с 11,2 % в общем количестве правонарушителей (по данным за I полугодие 2020 г.).

3. Органам внутренних дел, местным исполнительным органам в связи со значительным перекосом в структуре преступлений, совершаемых несовершеннолетними против собственности, продолжать работу с подростками, находящимися в неблагополучной среде. Сейчас органы внутренних дел ведут профилактический, а местные исполнительные органы – медико-социальный учет несовершеннолетних из неблагополучных семей и иных уязвимых категорий молодежи. МОН РК в настоящее время вырабатываются алгоритмы такого вида учета, местными исполнительными органами на основе государственно-частного партнерства разрабатываются программы по обеспечению досуговыми мероприятиями на безвозмездной основе. Продолжает развиваться и распространяться опыт кадетских классов и т. д. Крайне важно рассмотреть возможность введения института наставничества – по аналогии с детскими домами – в отношении несовершеннолетних, стоящих на профилактическом и медико-социальном учетах.

4. Министерству труда и социальной защиты, чтобы снизить количество уголовных правонарушений среди молодежи в возрасте 21-29 лет, необходимо активно вовлекать ее

в государственную программу развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017 – 2021 годы «Еңбек». К примеру, уголовные правонарушения против собственности (кражи, грабежи, мошенничество и т. д.) молодежи 14-29 лет в последние годы составляют более двух третей от общего количества уголовных правонарушений.

5. Органам внутренних дел, органам прокуратуры в части определения составов уголовных правонарушений, совершаемых молодежью, рекомендуется пересмотреть приоритетность контроля над работой сотрудников предварительного расследования в делах, связанных с преступлениями против несовершеннолетних. Так как анализ показал, что более трети всех преступлений против несовершеннолетних составляет лишь один единственный состав преступления. Усиление контроля над проведением предварительного расследования по всем категориям дел, связанных с преступными посягательствами против несовершеннолетних, вероятно, сразу ухудшит статистические показатели, но это должно дать положительный эффект в долгосрочной перспективе.

6. Министерству образования и науки, ТипО, вузам необходимо учесть зарубежную практику проведения воспитательной, медицинской, социальной работы по социализации и адаптации учащихся, а также провести анализ нагрузки в учебных заведениях, что является особенно важным в условиях проведения онлайн-обучения. Уменьшение психологической тревоги и уровня стресса должно снизить уровень агрессии в молодежной среде, а следовательно, и уровень преступности, а также количество самоубийств среди несовершеннолетних.

7. Министерству образования и науки на постоянной основе осуществлять мониторинг указанной категории лиц для их продолжения учебы либо трудоустройства при содействии заинтересованных ведомств (организаций образования, Комитеты по делам молодежи, Центра занятости и т. д.).

Рекомендации и комментарии экспертов:

«Наравне с безработицей никак не организован досуг молодежи. Еще одной причиной, служащей совершению преступлений, является распитие алкогольных напитков и отсутствие моральных устоев. Если брать примеры опрошенных молодых людей, совершивших преступление, то, естественно, создается такая картина, что они в малом возрасте совершенно не были подвергнуты какому-либо воспитанию со стороны родителей.

В итоге при правильной организации учебно-воспитательного процесса в школах и других учреждениях образования внедрение светских знаний, устоев, отдельных тем обучения, возможно, снизится уровень маргинализации молодежи».

Эксперт из сферы ювенальной полиции.

«Существует специальная комиссия, организована межведомственная работа ответственных органов. Необходимо создать портрет молодых людей, которые могут совершать преступления в городе/районе, университете, колледже или даже в школе, где факты преступления молодых людей постоянно фиксируются».

Эксперт, представитель акимата области.

«Во главу угла при оценке молодежной преступности необходимо ставить вопросы, связанные с количеством прекращенных дел. Потому что у нас сейчас все связано со снижением количества лиц осужденных. Но большую опасность сейчас представляет молодежь, в отношении которой уголовные дела прекращаются по не реабилитирующим основаниям, либо прекращаются по медиации. Молодежь, подростки абсолютно не чувствуют ответственности после получения такого приговора. Они даже не понимают решения судов. И вот если сейчас ставить вопрос о разработке нового закона о государственной молодежной политике, — это необходимо увязывать. Это касается вопроса национальной безопасности».

Эксперт, представитель НПО.

ГЛАВА 8.

Молодежная политика как
фактор устойчивого
развития государства

ГЛАВА 8.

Молодежная политика как фактор устойчивого развития государства

8.1 Анализ хода реализации программ и проектов, направленных на поддержку молодежи

С целью анализа реализации мер государственной поддержки молодежи и выработки рекомендаций по их дальнейшему совершенствованию в 2020 году было осуществлено исследование по мерам государственной поддержки молодежи.

В рамках исследования были проведены онлайн-опросы с 70 региональными экспертами в области молодежной политики и 501 молодым человеком, участвовавшим в государственных программах и проектах, организовано посещение организаций,

оказывающих услуги для молодежи по методу «тайный покупатель» во всех 17 регионах страны. Также были использованы результаты социологического исследования «Формирование дальнейших индикаторов молодежной политики» Казахстанского института общественного развития «Рухани жаңғыру», проведенного в 2020 году, с охватом 2000 молодых людей со всех регионов Казахстана.

В этом анализе рассматриваются материалы по восьми проектам (Таблица 8.1), из которых пять реализуются в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства «Еңбек», одна – в рамках Государственной программы «Нұрлы жер» и остальные три – в рамках планов и нормативно-правовых актов центральных государственных органов.

Таблица 8.1 Перечень мер государственной поддержки молодежи и их операторы

№	Наименование	Операторы
Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек»		
1.	«Бастау Бизнес»	Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан Оператор нефинансовой поддержки – Национальная палата предпринимателей «Атамекен»
2.	«Бесплатное профессионально-техническое образование для всех»	Министерство образования и науки Республики Казахстан Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан
3.	«Жас кәсіпкер»	Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан Оператор нефинансовой поддержки – Национальная палата предпринимателей «Атамекен»
4.	«Молодежная практика»	Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан
5.	«Серпін»	Министерство образования и науки Республики Казахстан
Государственная программа жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020–2025 годы		
6.	«Арендное жилье для работающей молодежи городов Нур-Султана, Алматы, Шымкента»	Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан, местные исполнительные органы
Другие		
7.	«Жасыл ел»	Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан, местные исполнительные органы
8.	«С дипломом – в село!»	Министерство национальной экономики Республики Казахстан, местные исполнительные органы

Источник: НИЦ «Молодежь»

Согласно результатам опроса мнения молодых участников относительно мер государственной поддержки⁵², более половины опрошенных (64,5 %) считают, что государственные органы уделяют достаточное внимание вопросам поддержки молодежи. В той же мере, по мнению трети опрошенных молодых людей (30 %), такого внимания уделяется недостаточно. Также молодые люди считают, что государственным органам необходимо уделить первоочередное внимание трудоустройству молодежи (61,1 %), вопросам обеспечения жильем (41,5 %) и патриотического воспитания (24,6 %).

По результатам опроса участников государственных программ и проектов и опроса экспертов в области молодежной политики был определен уровень удовлетворенности реализацией государственных программ и проектов (Таблица 8.2), в которых участие молодых людей носит массовый характер. Эти оценки носят скорее ознакомительный характер, т. к. сформированы на основе ответов респондентов.

В оценке программ и проектов респондентами выступили от 50 до 100 непосредственных участников каждого проекта, принимавших участие в них с 2010 года, и 70 экспертов, которые являются руководителями и представителями уполномоченных управлений по вопросам молодежной политики, заместителями акимов городов и районов, представителями вузов, организаций ТиПО, центров занятости населения, молодежных ресурсных центров и НПО.

Таблица 8.2 Удовлетворенность реализацией государственных программ и проектов по результатам опроса экспертов и участников программ и проектов

№	Наименование	Общий уровень
1.	«Жасыл ел»	84,95
2.	«Арендное жилье для работающей молодежи городов Нур-Султана, Алматы, Шымкента»	66,8
3.	«С дипломом – в село!»	63,8
4.	«Молодежная практика»	61,9
5.	«Бастау Бизнес»	60,3
6.	«Бесплатное профессионально-техническое образование для всех»	58,1
7.	«Серпін»	57,7
8.	«Жас кәсіпкер»	57,6

● (от 0 до 59 %) – низкая эффективность

● (от 60 до 85 %) – средняя эффективность

Источник: НИЦ «Молодежь»

По результатам опроса участников проектов и экспертов, наиболее высокую оценку удовлетворенности реализацией получил проект «Жасыл Ел». За последние три года (2017–2019) в этом проекте приняли участие 63 931 молодой человек, из них в 2017 году – 21 105, в 2018 году – 22 923, в 2019 году – 19 903. Самое большое количество молодых участников в проекте было отмечено в Актыбинской области, самое низкое – в Карагандинской области.

Абсолютное большинство (92,3 %) опрошенных участников «Жасыл ел» положительно оценивают эффективность реализации проекта. Эксперты также дают высокую оценку (77,6 %) эффективности для молодежи «Жасыл ел».

Вместе с тем, одной из системных проблем в реализации проекта, остаются вопросы не эффективных процедур государственных закупок, из-за которых в Акмолинской и Восточно-Казахстанской областях в 2019 году проект не был реализован.

Далее по степени удовлетворенности расположились проекты «Арендное жилье для работающей молодежи городов Нур-Султана, Алматы, Шымкента», «С дипломом – в село!», «Молодежная практика», «Бастау Бизнес»:

1. Проект «Арендное жилье для работающей молодежи городов Нур-Султана, Алматы и Шымкента». Относительно новый проект, но интерес к нему и информированность о нем растут. В 2019 году для участия в проекте подали заявку 11 109 человек, из них 3004 получили арендное жилье.

Согласно опросу, эксперты отмечают эффективность этого проекта только для 3 городов республиканского значения, в которых он реализуется, а участники выразили высокую удовлетворенность реализацией проекта (77,8 %).

Безусловно, что молодые люди посредством участия в проекте смогли решить свои жилищные вопросы. Эксперты, представляющие все 17 регионов страны, считают, что он не в полной мере влияет на решение жилищных проблем всей молодежи. Следовательно проект нужно масштабировать на всю страну.

2. Проект «С дипломом – в село!» по итогам опроса удовлетворил участников и экспертов на среднем уровне (63,8 %), причем оценки экспертов (68,2 %) оказались выше участников проекта (59,4%).

Согласно результатам опроса, считают достаточными сумму подъемного пособия и сумму бюджетного кредита соответственно 49,3 % и 42 % участников проекта.

Большинство участников проекта положительно относятся к требованию в виде отработ-

⁵² Аналитический доклад о мерах государственной поддержки молодежи // Нур-Султан. Научно-исследовательский центр «Молодежь». 2020.

ки в сельской местности (87,1 %), даже несмотря на то, что 47,8 % опрошенных сталкиваются с проблемой отсутствия должного уровня инфраструктуры на селе. Кроме того, абсолютное большинство в дальнейшем планирует остаться в сельском населенном пункте (85,5 %).

Стоит отметить, что за последние три года (2017–2019) в проекте приняли участие 19 899 молодых людей, из них больше всего в Туркестанской области – 3800 человек, меньше всего в Атырауской области – 337 человек. В разрезе сфер в рамках проекта больше всего в сельской местности трудоустроены в сферах образования – 13 664 человека – и здравоохранения – 4418 человек, меньше всего – в сфере социального обеспечения – 152 человека.

3. Проект «Молодежная практика» высоко оценивается экспертами (82,6 %), так как он способствует решению молодежной безработицы среди выпускников, однако молодые участники удовлетворены проектом на среднем уровне (41,2 %). Треть опрошенных недовольны местом прохождения практики (30,9 %), более половины недовольны оплатой труда (53,6 %), не трудоустроились на место прохождения практики 67 %.

В 2019 году из 15 256 участников «Молодежной практики» только 44 % были трудоустроены на постоянные рабочие места, в 2018 году – 40,1 %, 2017 году – 46,7 %. Самые низкие показатели трудоустроенных молодых людей в рамках проекта отмечены в Мангистауской области (16,02 %), в городах Алматы (13,84 %) и Шымкенте (24,98 %).

4. Проект «Бастау Бизнес». Как показал опрос, мнения экспертов и участников разделились, и удовлетворенность его реализацией составила 75 % и 45,6 % соответственно.

В 2019 году в этом проекте участвовали 21 051 участник, из которых 8414 (40 %) являются молодыми людьми категории НЕЕТ. Стоит отметить, что этот индикатор был включен в проект только в 2019 году.

Из общего количества участников только 23,5 % открыли и/или расширили свой бизнес. Также слабыми сторонами проекта, по мнению респондентов, являются неэффективная информационно-разъяснительная работа, которая не вовлекает потенциальных участников, и низкая заинтересованность самой целевой группы, напрямую связанная с небольшой суммой гранта.

Наименее удовлетворены оказались эксперты и участники проектами «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех», «Серпін», «Жас кәсіпкер», которые реализуются в рамках государственной программы «Еңбек».

1. Проект «Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех». Согласно результатам опросов, среднюю удовлетворенность проектом выразили эксперты (67,7 %), а участники оказались менее удовлетворены (48,5 %).

В рамках проекта в настоящее время на профессиональном обучении находятся 50 900 человек, на краткосрочное обучение направлены 3400 молодых людей.

Тем не менее, большинство участников проекта считают полученную специальность неактуальной и имеют или будут иметь трудности в будущем при трудоустройстве (63,2 %). Также из условий, предоставляемых в рамках проекта, в большей степени участники не удовлетворены условиями проезда (35,3 %) и проживания (41,1 %).

2. Проект «Серпін». Только 43,5 % экспертов удовлетворены реализацией проекта, в то время как участников проект удовлетворил намного больше – 71,9 %.

Высокий уровень удовлетворенности участниками, возможно, обусловлен тем, что молодым людям предоставляется возможность переехать в другую местность и тем самым обрести самостоятельность и независимость. Во время обучения государство предоставляет молодежи бесплатное образование, жилье и стипендии. Кроме того, организации образования и местные молодежные ресурсные центры постоянно вовлекают участников проекта в различные проекты – создают условия для дополнительного саморазвития.

Несмотря на это, эксперты отмечают, что проект второстепенно создает напряженную обстановку среди тех, кто проживает в данной местности. Также тот факт, что большинство молодых людей после завершения обучения возвращается в свои родные регионы заставляет обратить особое внимание на полноценное достижение целей программы. По результатам социологического исследования, треть опрошенных участников не желает оставаться в регионе, в котором они прошли обучение (31,6 %).

Основные причины, почему участники проекта готовы покинуть регион, в который были направлены с малой Родины, – это неудовлетворенность климатическими условиями (19,3 %) и межэтнической обстановкой (17,5 %).

Стоит отметить, что в 2019–2020 учебном году в рамках проекта обучаются 11 529 молодых людей, из них 1588 человек уже трудоустроены (I полугодие 2020 года). В 2018–2019 учебном году обучались 13 919 человек, из них 937 были трудоустроены по специальности, 445 были отчислены из ТИПО и вузов.

3. Проект «Жас кәсіпкер». Удовлетворенность проектом экспертами по итогам опроса оказалась на среднем уровне 69,6 %, участники проекта остались не в полной мере удовлетворены проектом 45,6 %. Возможно, это связано с тем, что размер гранта считается недостаточным, и только 30 % смогли получить этот грант.

Однозначную полезность проекта, отметили только 44,3 % опрошенной молодежи. Еще 45,6 % участников опроса считают, что проект полезен для создания бизнеса только в некоторой степени.

Стоит отметить, что в проекте «Жас кәсіпкер» в

2019 году участвовали 20 000 молодых людей, из них 5989 получили гранты на открытие собственных дел.

Кроме того, имеются общие для всех программ и проектов проблемные вопросы касательно вовлеченности и информированности молодежи.

Согласно данным центральных государственных, местных исполнительных органов и НПП «Атамекен», за последние три года (2017–2019 годы) в семи программах и проектах по поддержке молодежи приняли участие порядка 250 000 молодых людей, что составляет около 6,4 % от общего количества молодежи в стране (Таблица 8.3).

Таблица 8.3 Количество участников мер государственной поддержки молодежи, 2017–2019 гг.

№	Наименование	Количество участников, чел.		
		2017	2018	2019
1.	«Арендное жилье для работающей молодежи в городах Нур-Султане, Алматы и Шымкенте»	-	-	3004
2.	«Бастау Бизнес»	-	-	20 958
3.	«Жас кәсіпкер»	-	-	20 000
4.	«Жасыл ел»	21 105	22 923	19 903
5.	«Молодежная практика»	25 818	27 631	34 651
6.	«С дипломом – в село!»	5794	5862	8243
7.	«Серпін»	12 875	13 919	11 529
		65 592	70 335	118 288

Источник: центральные государственные органы и НПП «Атамекен»

Уровень информированности молодежи о государственных программах и проектах можно охарактеризовать как средний (Таблица 8.4). Согласно результатам социологического исследования⁵³, в первую очередь молодежь проинформирована о проектах «Жасыл ел» – 44,2 %, «С дипломом – в село!» – 42 %, «Арендное жилье для работающей молодежи городов Нур-Султана, Алматы и Шымкента» – 24,4 %, «Молодежная практика» – 20,9 %. Также отмечается низкая информированность о проектах «Жас кәсіпкер» – 14,3 %, «Бесплатное техническое и профессио-

нальное образование для всех» – 6,1 %. Примерно четверть (24,4 %) опрошенной молодежи не знакома ни с одним из перечисленных проектов.

Важно отметить, что уровень информированности о мерах государственной поддержки повышается в зависимости от возраста молодых людей: чем выше возраст, тем больше молодые люди осведомлены о мерах государственной поддержки. Например, не знакомы ни с одной из государственных программ и проектов 18 % молодежи в возрасте 24-28 лет, в возрастной категории 19-23 года – 23,2 %, в возрастной категории 14-18 лет уже 33 % молодежи.

Таблица 8.4 Информированность молодежи о государственных программах и проектах в разрезе возрастных категорий, в %

№	Наименование	14-18	19-23	24-28	Общий
1.	«Арендное жилье для работающей молодежи городов Нур-Султана, Алматы, Шымкента»	15,1	23,7	32,9	24,4
2.	«Бесплатное профессионально-техническое образование для всех»	3,4	7,5	7,2	6,1
3.	«Жас кәсіпкер»	9,6	14,2	18,4	14,3
4.	«Жасыл ел»	41	43,9	47,1	44,2
5.	Международная стипендия «Болашак»	28,8	40,8	48	39,7
6.	«Молодежная практика»	13,2	21,8	26,5	20,9

⁵³ Доклад «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике» // Нур-Султан, КИОР «Рухани жаңғыру», 2020.

7.	«С дипломом – в село!»	27,8	44,1	52,4	42
8.	«Серпін»	13,2	19,3	23,2	18,8
9.	Ни с одной из перечисленных программ не знаком	33	23,2	18	24,4

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

Кроме того, посещение «тайными покупателями» организаций, оказывающих услуги для молодежи, показало, что отсутствует отдельная конкретная информация для молодежи, информация в социальных сетях и на интернет-порталах не обновляется, сотрудники этих организаций не в полной мере владеют информацией о механизмах участия молодежи в государственных мерах поддержки, невнимательны и не заинтересованы в потенциальных участниках программ и проектов из числа молодежи.

Таким образом, основными проблемными вопросами в сфере реализации государственной поддержки молодежи являются:

- Уровень охвата молодежи государственными программами и проектами остается недостаточным. Охват мерами государственной поддержки молодежи в среднем в год составляет порядка 84 000 человек, что не покрывает реальную потребность.

- Неэффективная информационно-разъяснительная работа среди молодежи. Как показывают результаты социологических исследований, уровень информированности о мерах государственной поддержки остается невысоким, также не все целевые группы информированы о проектах и программах. Согласно данным исследования, 24,4 % опрошенной молодежи не знакома ни с одним из перечисленных проектов.

- Реализация отдельных проектов и программ требует внесения изменений и актуализации. Согласно оценкам экспертов и самих участников программ, механизмы реализации отдельных проектов («Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех», «Серпін» и «Жас кәсіпкер») требуют пересмотра.

- Операторы государственных программ и проектов в большей мере ориентированы на освоение бюджетных средств, чем на достижение конечных результатов проектов и программ. Также, согласно выводам «тайных покупателей», операторы государственных программ и проектов не в полной мере разъясняют механизмы поддержки молодежи.

8.2 Роль молодежных объединений и организаций в реализации молодежной политики

Молодежные организации играют важную роль во взаимодействии между государством и молодежью. Сегодня в Казахстане действует свыше 500 молодежных НПО. Через государственную грантовую поддержку молодежных организаций были реализованы различные социальные проекты, в том числе по вовлечению молодежи в общественные процессы, повышению финансовой и информационной грамотности, профилактике и предупреждению суицидального поведения. Несмотря на то, что молодежные организации активно участвуют в реализации государственной молодежной политики, имеются определенные вопросы с вовлеченностью самой молодежи в деятельность молодежных НПО.

Согласно результатам социологического исследования⁵⁴ с целью изучения политической и гражданской активности молодежи, выяснилось, что 33,6 % молодых людей совсем не участвуют в деятельности молодежных организаций, так как у них нет времени на общественную деятельность. 25,9 % респондентов отказываются от участия в различных проектах и программах, так как не испытывают к этому интереса. 20,4 % ответивших в принципе никогда не слышали о такой возможности. 8,7 % респондентов участвуют в деятельности и проектах молодежных организаций по принуждению (на работе, в школе, вузе, колледже). По желанию участвует в деятельности молодежных организаций 11,4 % всей опрошенной молодежи (Рисунок 8.1).

Важно отметить, что 22,3 % опрошенной молодежи считают, что молодежные организации и движения должны заниматься решением проблем молодежи в их населенном пункте (Рисунок 8.2).

Одним из основных показателей доверия к молодежным организациям является оценка молодежи эффективности их деятельности. Так, согласно результатам исследования, в пятерке лидеров по эффективности своей работы оказа-

⁵⁴ Доклад «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике» // Нур-Султан, КИОР «Рухани жаңғыру», 2020.

лись такие организации, как Ассоциация стипендиатов международной стипендии Президента РК «Болашак» (67,1%), Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел» (61,8%), молодежное крыло «Жас Отан» при партии Nur Otan (61,2%), единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан» (60,6%) и Союз КВН Казахстана / Жайдарман (60,3%).

Кроме того, от 17,9 до 33,9% респондентов затруднились ответить на вопрос об эффективности работы вышеуказанных организаций, что может свидетельствовать о слабой информированности о деятельности организаций среди молодежи.

Исследование участия молодежи в молодежных организациях, программах, проектах, движениях показало низкую заинтересованность и осведомленность молодежи о том, что происходит в молодежной сфере на уровне государства, в области молодежной политики. Результаты опроса выявили низкий уровень желания участвовать в любых подобных мероприятиях. Более трети молодежи не участвует в них по причине высокой занятости, четверть — из-за отсутствия желания и интереса. Между тем, значительная часть участников различных молодежных движений и организаций осуществляет эту деятельность в соответствии с собственными моральными убеждениями, руководствуясь при этом такими целями, как «сделать мир лучше», «помочь людям». Совсем небольшой процент рассчитывает на приобретение более высокого статуса и продвижение по карьерной лестнице. Эти цели также являются позитивными, так как амбициозные молодые люди впоследствии имеют высокие шансы занять руководящие позиции, достичь высокого уровня развития. Государство нуждается в подобных успешных людях.

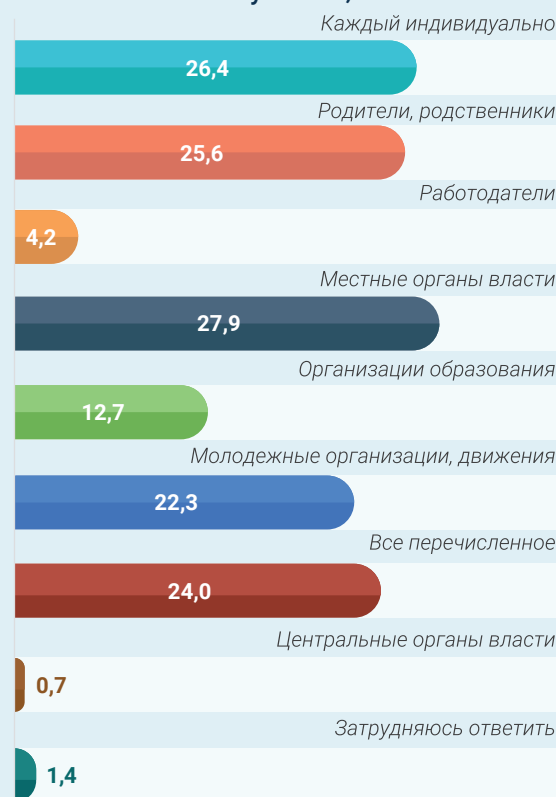
Стоит еще раз подчеркнуть, что роль молодежных организаций весьма важна в развитии потенциала молодых людей и приобретении жизненно важных навыков. Лидерские качества, активная гражданская позиция и социальная ответственность помогают формировать конкурентоспособную личность в современных реалиях. В связи с этим важным остается вопрос поддержки и развития молодежных организаций и создания условий для их активной деятельности.

Рисунок 8.1. Распределение ответов на вопрос «Участвуете ли вы в деятельности/мероприятиях молодежных организаций?», в %

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

Рисунок 8.2. Распределение ответов на вопрос «Кто, по вашему мнению, должен заниматься решением проблем молодежи в вашем населенном пункте?», в %

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру»

8.3 Состояние и перспективы развития молодежных ресурсных центров

В вопросах реализации государственной молодежной политики важная роль отводится молодежным ресурсным центрам (далее – МРЦ), созданным в 2013 году. На сегодняшний день в Казахстане насчитывается 209 МРЦ – 12 областных, 35 городских и 162 районных.

Сейчас молодежные ресурсные центры являются единственным институтом молодежной политики, сеть которого действует практически в каждом городе и районном центре и обеспечивает ежедневную работу с молодыми людьми на местах.

Деятельность МРЦ регулируется статьей 23 закона Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» и Типовым положением о молодежных ресурсных центрах, утвержденным приказом Министра информации и общественного развития Республики Казахстан от 19 ноября 2019 года № 444.

Согласно Типовому положению, деятельность МРЦ направлена на содействие социальному и личностному развитию молодежи и поддержку деятельности молодежных организаций. В Типовом положении определены 10 основных функций молодежных ресурсных центров, в рамках каждой из которых осуществляются оценка потребностей целевой группы, привлечение молодежи к планированию и оценке, консультационное сопровождение, проведение тренингов, реализация молодежных проектов и поддержка инициатив молодежи.

Молодежными ресурсными центрами реализуются как устойчивые проекты, так и проводятся различные мероприятия для молодежи. За 2019 год всеми мероприятиями МРЦ было охвачено более 900 000 молодых людей, количество молодежи, которая на постоянной основе участвует в деятельности МРЦ, значительно меньше, не более 100 000 человек.

Через молодежные ресурсные центры за первое полугодие 2020 года получили консультацию более 100 000 человек (за весь 2019 год – 327 000 человек).

МРЦ активно вовлекаются в общественно-политические процессы. Например, во время чрезвычайного положения, связанного с пандемией COVID-19, по всей стране МРЦ были вовлечены в организацию волонтерских движений, которые оказывают содействие медицинским организациям, органам правопорядка и помощь малообеспеченным семьям и пожилым людям.

В МРЦ всех уровней работают 2702 человека, из них только 75 % (1790 человек) – отраслевые специалисты, которые непосредственно работают с молодежью (молодежные работники – руководители МРЦ, руководители отделов, инспекторы, специалисты и инструкторы).

НИЦ «Молодежь» и Сообщество молодежных работников при поддержке МИОР РК в 2020 году запустили программу «Знак качества для молодежных центров Jastar belgisi». Данная программа направлена на поддержку МРЦ, обладающих потенциалом для развития и стремящихся модернизировать свою деятельность.

Вместе с тем, в работе молодежных ресурсных центров имеются определенные проблемы. Несмотря на довольно широкую сеть МРЦ, количество МРЦ на душу молодого населения все еще остается низким (Таблица 8.5). В среднем по областям на один молодежный ресурсный центр приходится от 7000 до 27 000 молодых людей. Стоит отметить, что в странах Восточной Европы в среднем один молодежный центр обслуживает порядка 500 человек.

Наиболее загруженными являются МРЦ городов республиканского значения – Нур-Султана (на один МРЦ приходится 222 334 человек) и Шымкента (на один МРЦ – 239 443 человека). Таким образом, ни один МРЦ в стране не имеет возможности охватить даже менее четверти молодежи своего города или района.

Таблица 8.5 Соотношение количества молодежи на один МРЦ

Наименование регионов	Количество МРЦ	Соотношение молодежи на 1 МРЦ, чел.	Количество сотрудников МРЦ	Соотношение молодежи на 1 сотрудника МРЦ, чел.
Республика Казахстан	209 (217*)	18 016 (17 351)	2702	1393
Акмолинская область	18	7916	121	1177
Актюбинская область	14	12 765	116	1540
Алматинская область	21	18 707	146	2691
Атырауская область	8	16 641	108	1232
Восточно-Казахстанская область	20	12 200	232	1052
Жамбылская область	12	19 825	373	638
Западно-Казахстанская область	14	9 180	272	472

Карагандинская область	19	14 004	199	1337
Костанайская область	20	8095	106	1527
Кызылординская область	9	19 525	133	1321
Мангистауская область	7	21 066	110	1340
Павлодарская область	13	10 364	170	792
Северо-Казахстанская область	14	7182	89	1129
Туркестанская область	17	27 394	413	1127
г. Нур-Султан	1	222 334	22	10 106
г. Алматы	1 (8*)	49 230	26	15 147
г. Шымкент	1	239 443	66	3627

* В 2020 году в каждом районе г. Алматы были открыты филиалы городского МРЦ.

Источник: местные исполнительные органы

Как показывают результаты исследования первого года внедрения Стандарта и методики оценки деятельности МРЦ⁵⁵, организованная молодежь, проявляющая активность в различных сферах жизнедеятельности, все еще остается основной целевой аудиторией МРЦ. 40,5 % сотрудников МРЦ отмечают, что в их проектах и программах в основном участвуют студенты ТиПО и вузов, школьники, молодые работники бюджетных сфер.

Уровень информированности молодежи о МРЦ является средним. За прошедшие четыре года уровень по республике составляет 39,05 %, в 2020 году – 46,8 %.

Согласно результатам социологического исследования КИОР «Рухани жаңғыру»⁵⁶, проведенного в 2020 году 5,9 % опрошенных молодых людей осведомлены и имеют опыт обращения в МРЦ, 22,8 % молодых людей отметили, что о существовании центров они знают, но не обращались, и еще 18,2 % слышали и читали о работе МРЦ.

О деятельности МРЦ осведомлены больше всего и обращались туда молодые люди в возрасте 24-25 лет (7,5 %), меньше всего – молодые люди в возрасте 14-18 лет (3,7 %). Если сравнивать по месту жительства, представители городской молодежи чаще отмечали, что ничего не слышали об МРЦ (51,7 %), чем представители сельской (48,2 %). Более половины опрошенной молодежи категории NEET (58,3 %) и молодых людей, которые обучаются (55,5 %), ничего не слышали о МРЦ.

Также показательными являются результаты опроса об эффективности оказываемых МРЦ услуг. Согласно ответам респондентов, наиболее популярными и эффективными являются следующие: «Поддержка и развитие волонтерской деятельности в молодежной среде» (82,1 %), «Со-

действие в подготовке к трудоустройству и профориентации молодежи» (74,4 %), «Содействие в повышении цифровой грамотности и развитии технологий среди молодежи» (72,9 %). Неэффективными молодые респонденты назвали услуги «Оказание психологической помощи молодежи» – 26,4 % и «Развитие жизненно важных навыков и компетенций» – 25,3 %.

По наиболее популярным направлениям деятельности МРЦ можно определить современные запросы молодежи. Так, организация волонтерской деятельности, поддержка при трудоустройстве и развитие цифровой грамотности находят наибольший отклик у молодежи. Эти результаты говорят о том, что по таким направлениям, как оказание психологической помощи и развитие жизненных навыков, сотрудникам МРЦ нужно прилагать больше усилий по информированию и вовлечению молодежи.

Таким образом, деятельность молодежных ресурсных центров необходимо совершенствовать, в том числе менять и определять основные направления работы, увеличивать численность сотрудников МРЦ, обеспечить достойной оплатой труда.

Как показывают цифры, сегодня имеющейся инфраструктурой молодежные ресурсные центры ни в одном регионе не могут обеспечить участие в своей работе такого большого количества молодежи. Имеющаяся штатная численность сотрудников МРЦ не позволяет охватить большинство казахстанской молодежи. В этой связи необходимо перенаправить деятельность МРЦ с общей работы со всеми категориями молодежи на узкую и целевую работу с молодыми людьми, которые в первую очередь нуждаются в поддержке и развитии.

⁵⁵ Аналитическая справка по результатам исследования первого года внедрения Стандарта и методики оценки деятельности молодежных ресурсных центров // Нур-Султан, Сообщество молодежных работников, 2019.

⁵⁶ Доклад «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике» // Нур-Султан, НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», 2020.

8.4 Индекс развития молодежи

Одними из основных задач ГМП стали разработка, апробация и внедрение индекса оценки уровня развития молодежи. С этой целью в 2018 году был разработан Индекс развития молодежи «Жастарға мейірімді мекен» (далее – ИРМ).

ИРМ – это сводный индекс для анализа реализуемой молодежной политики и уровня развития молодежи. ИРМ был разработан в 2018 году НИЦ «Молодежь». **ИРМ** состоит из 33 индикаторов, которые объединены в семь сегментов: образование; здоровье и благополучие; занятость и возможности; политическое участие; гражданское участие; досуг; безопасность.

За основу ИРМ был взят **Youth Development Index** (далее – YDI). **YDI** – это адаптированный глобальный Индекс человеческого развития (Human Development Index)⁵⁷ с фокусом на молодежь. Индекс разработан Британским секретариатом сотрудничества для анализа молодежи в разрезе 53 стран-участниц. Основной задачей YDI является оценка развития молодежи, а также разработка и улучшение существующей молодежной политики.

YDI состоит из 18 индикаторов в пяти сегментах: образование; здоровье и благополучие; занятость и возможности; политическое участие; гражданское участие.

Стоит отметить, что одним из наиболее авторитетных индексов в мире является **Youth Progress Index** (далее – YPI), который был разработан ОЭСР совместно с международными партнерами. Его задачей является оценка уровня прогресса молодежи. Индекс объединяет три основных сегмента: базовые права человека; уровень благосостояния; уровень возможностей молодежи. Этот индекс рас-

считывается каждые два года в разрезе 154 стран.

Последний анализ YPI датируется 2017 годом, в нем лидируют **Норвегия** (88,94), **Финляндия** (88,59), **Дания** (88,54), **Исландия** (88,39), **Швеция** (87,32). **Казахстан в рейтинге занял 63-е место из 102** с общим баллом 60,88. Из группы стран СНГ Казахстан опережают: **Армения** (45-е: 65,67), **Грузия** (46-е: 65,25), **Беларусь** (51-е: 63,89), а также **Украина** (60-е: 62,08). **Россия** находится на два пункта ниже (65-е: 60,84).

Казахстан показывает наилучшие результаты в сегменте доступа к базовому образованию (третье: 98,80), доступа к более высокой ступени образования (33-е: 44,42), а также уровня вовлеченности молодежи (48-е: 57,06). Низкие показатели у Казахстана по таким параметрам, как уровень личной безопасности (77-е: 61,18), восприятие преступности (68-е: 50), смертности в результате ДТП (124-е: 60,42). Эти показатели у Казахстана ниже показателей Армении, Грузии, Беларуси, Кыргызстана и Украины.

Сегментный обзор индикаторов

Первый сегмент. Образование.

ИРМ состоит из **четырёх индикаторов** (трех статистических данных МОН РК и одного социологического показателя).

YDI состоит из **трех статистических индикаторов** (двух индикаторов ЮНЕСКО и одного из Международного союза электросвязи).

Показатели в этом сегменте выбраны в связи с тем, что индекс YDI рассчитывается для 53 стран-участниц, которые имеют разные уровни развития. Исходя из этого, сегмент образования YDI оценивает наиболее базовые показатели.

В **YPI** сегмент состоит из **10 статистических индикаторов**.

Рисунок 8.3 Сравнительный анализ индексов молодежи: Образование

ИРМ	YDI	YPI
Образование	Образование	Доступ к базовым знаниям
<ol style="list-style-type: none"> Доля выпускников школ, поступивших в вузы и колледжи, от общего количества выпускников. Доля выделенных средств на образование от общего объема местного бюджета. Доля охвата молодежи типичного возраста (14-24 лет) техническим и профессиональным образованием. Уровень удовлетворенности молодежи качеством образования. 	<ol style="list-style-type: none"> Охват средним образованием. Уровень грамотности. Уровень «цифровых аборигенов / жителей цифрового мира». 	<ol style="list-style-type: none"> Женское среднее образование. Гендерный паритет при зачислении в среднюю школу. Общее количество учащихся в средней школе. Среднее образование для мужчин. Зачисление в начальную школу. Уровень грамотности молодежи. Неравенство в образовании. Третичный уровень зачисления. Средний возраст женщин в школе. Годы высшего образования.

⁵⁷ Индекс человеческого развития (Human Development Index) – это комбинированный показатель, характеризующий развитие человека в странах и регионах мира, который составляется Программой развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) и используется в рамках специальной серии докладов Организации Объединенных Наций (ООН) о развитии человека.

Второй сегмент. Здоровье и благополучие.

ИРМ состоит из **восьми** индикаторов (семь статистических: пять индикаторов Минздрава РК, один индикатор КПСиСУ ГП РК, один индикатор Министерства обороны РК и один — социологического показателя).

YDI состоит из **шести статистических** индикаторов (пять национальных индикаторов и один индикатор, предоставляемый ВОЗ на глобальном

уровне — Индекс глобального благополучия).

YPI состоит из **девяти статистических** индикаторов, разделенных на два основных сегмента: здоровье и благополучие, а также питание и базовая медицинская помощь.

Стоит отметить, что показатель распространенности ВИЧ-инфекции, который учитывается в международных индексах YDI и YPI, не учитывается в ИРМ.

Рисунок 8.4 Сравнительный анализ индексов молодежи: Здоровье и благополучие

ИРМ	YDI	YPI
Здоровье и благополучие	Здоровье и благополучие	Питание и базовая медицинская помощь / Здоровье и благополучие
<ol style="list-style-type: none"> 1. Уровень смертности молодежи. 2. Доля заболеваемости психическими и поведенческими расстройствами населения в возрасте 14-28 лет включительно от общего количества молодежи соответствующего возраста. 3. Доля заболеваемости алкоголизмом населения в возрасте 14-28 лет включительно от общего количества молодежи соответствующего возраста. 4. Доля молодежи, состоящей на учете в организациях здравоохранения как наркозависимые, от общего количества молодежи. 5. Уровень абортс среди несовершеннолетних от 15 до 18 лет. 6. Доля совершенных суицидов и попыток суицида среди молодежи 14-28 лет от общего количества молодежи соответствующего возраста. 7. Доля молодежи призывного возраста, признанной негодной для службы в Вооруженных силах РК по состоянию здоровья, от общего количества призывников. 8. Доля молодежи, отмечающая ухудшение здоровья. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уровень смертности молодежи. 2. Доля заболеваемости психическими и поведенческими расстройствами. 3. Доля заболеваемости алкоголизмом. 4. Доля наркозависимых. 5. Показатель распространенности ВИЧ-инфекции. 6. Индекс глобального благополучия. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уровень детской смертности. 2. Смерть от инфекционных заболеваний. 3. Уровень дефицита продовольствия. 4. Уровень материнской смертности. 5. Недоедание. 6. Смертность от ВИЧ/СПИДа. 7. Ожидаемая продолжительность жизни в 60. 8. Уровень самоубийств. 9. Преждевременная смерть от неинфекционных заболеваний.

Третий сегмент. Занятость и возможности.

ИРМ состоит из **девяти индикаторов** (семь статистических индикаторов: пять индикаторов КС МНЭ РК,

один индикатор МИР РК, один индикатор Министерства обороны РК и два социологических показателя).

Рисунок 8.5 Сравнительный анализ индексов молодежи: Занятость и возможности

ИРМ	YDI	YPI
Занятость и возможности	Занятость и возможности	Вовлечение
<ol style="list-style-type: none"> 1. Доля NEET в общем количестве молодежи в возрасте 15-28 лет. 2. Уровень молодежной безработицы (15-28 лет). 3. Доля занятой молодежи от общего количества занятого населения. 4. Доля самостоятельно занятой молодежи от общего количества рабочей силы 15-28 лет. 5. Уровень внешней миграции среди молодежи 15-28 лет. 6. Доля молодежи, улучшившей свои жилищные условия, от общего количества населения, улучшившего жилищные условия в рамках мер государственной поддержки. 7. Уровень молодежи, уверенной в стабильности рынка труда. 8. Уровень информированности молодежи о мерах государственной поддержки в области молодежной политики. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уровень NEET. 2. Уровень безработицы среди молодежи. 3. Подростковый уровень фертильности. 4. Наличие счета в финансовом учреждении. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обеспечение занятости молодежи. 2. Уровень NEET. 3. Религиозная терпимость. 4. Дискриминация и насилие в отношении меньшинств. 5. Открытость молодежи для геев и лесбиянок. 6. Молодежная открытость для иммигрантов.

В **YDI** дополнительными индикаторами являются коэффициент подростковой фертильности и наличие счета в финансовом учреждении. Учитывая, что среди стран-участниц Содружества есть развивающиеся страны Азии и Африки, а также Латинской Америки, коэффициент фертильности и наличие счета являются базовыми индикаторами оценки уровня развития молодежи.

В **YPI** данный сегмент учитывается как уровень вовлеченности молодежи в общественно-политические процессы.

Четвертый сегмент. Политическое участие.

ИРМ состоит из **четырёх индикаторов** (два статистических индикатора МИОР РК и один ЦИК

РК, а также один социологический показатель).

YDI состоит из **трех статистических** индикаторов.

Содружество наций включает в себя 53 страны-участницы: самая большая страна Содружества — Канада, самые маленькие государства — Науру, Самоа, Тувалу и Вануату, а также Доминика, Антигуа и Барбуда. В связи с этим показатель «Существование национальной молодежной политики» является значимым в этом сегменте. Не во всех странах разработана государственная молодежная политика. Самые низкие показатели в YDI в этом сегменте — у Мальдив, Брунея, Танзании, Гренады, Малайзии, Пакистана и Сингапура.

В **YPI** этот сегмент отражается как сегмент политических прав и состоит из **шести индикаторов**.

Рисунок 8.6 Сравнительный анализ индексов молодежи: политическое участие

ИРМ	YDI	YPI
Политическое участие	Политическое участие	Политические права
<ol style="list-style-type: none"> Доля молодых депутатов, избранных в местные представительные органы, от общего количества депутатов, избранных в местные представительные органы. Доля представленности молодежных организаций в составах советов по делам молодежи при акиматах, от общего количества членов советов. Доля выделенных средств на реализацию государственной молодежной политики от общего объема местного бюджета. Уровень удовлетворенности населения в возрасте от 14 до 29 лет реализацией государственной молодежной политикой. 	<ol style="list-style-type: none"> Существование национальной молодежной политики. Наличие программы обучения избирателей на национальном уровне. Возможность публичного высказывания мнения. 	<ol style="list-style-type: none"> Свобода собраний/ассоциаций. Свобода выражения. Политические права. Права частной собственности. Молодые члены парламента. Доверие молодежи к полиции.

Пятый сегмент. Гражданское участие.

ИРМ состоит из **двух индикаторов** (одного статистического индикатора МОН РК и одного социологического показателя).

YDI состоит из **двух социологических индикаторов** Института Гэллапа, который ежегодно предоставляет данные в разрезе стран для анализа гражданского участия.

При анализе **YPI** этот сегмент не учитывается.

Рисунок 8.7 Сравнительный анализ ИРМ и YDI: Гражданское участие

ИРМ	YDI
Гражданское участие	Гражданское участие
<ol style="list-style-type: none"> Доля студентов ТиПО и вузов, вовлеченных в общественно-полезную деятельность (волонтерство, участие в деятельности комитетов по делам молодежи и др.). Доля молодежи, утверждающей, что занимается волонтерской деятельностью на постоянной основе (более одного раза в месяц). 	<ol style="list-style-type: none"> Количество времени, уделяемое волонтерской деятельности. Взаимопомощь.

Шестой сегмент. Досуг.

ИРМ состоит из **четырёх индикаторов** (по одному статистическому индикатору из МОН РК, МКС РК, НИЦ «Молодежь», а также одного социологического показателя).

При анализе **YDI** и **YPI** этот сегмент и показатели не учитываются.

Рисунок 8.8 Индекс развития молодежи: досуг

ИРМ
Досуг
<ol style="list-style-type: none"> 1. Уровень эффективности молодежных ресурсных центров по итогам оценки деятельности МРЦ. 2. Доля школьников 14-18 лет, охваченных дополнительным образованием, от общего количества молодежи соответствующего возраста. 3. Охват молодежи от 14 до 29 лет, занимающейся физической культурой и спортом в детско-юношеских спортивных школах, школах высшего спортивного мастерства, школах-интернатах, колледжах олимпийского резерва, центрах подготовки к олимпиаде, центрах подготовки олимпийского резерва, клубах физической подготовки детей и подростков, клубах для детей и подростков. 4. Доля удовлетворенности молодежи качеством обеспечения досуга.

Седьмой сегмент. Безопасность.

ИРМ состоит из **трех индикаторов** (двух статистических показателей КПСиСУ ГП РК, а также одного социологического показателя).

При анализе **YDI** этот сегмент, как и сегмент досуга, не учитывается.

При анализе **YPI** этот сегмент объединяет **шесть индикаторов**, которые используют данные социологических исследований, а также данные национальных комитетов статистики страны.

Рисунок 8.9 Сравнительный анализ индексов молодежи: безопасность

ИРМ	YPI
Безопасность	Личная безопасность
<ol style="list-style-type: none"> 1. Доля молодежи 14-28 лет, ставшей потерпевшими (по правонарушениям) от общего количества потерпевших / от общего количества молодежи. 2. Доля правонарушений, совершенных молодежью 14-28 лет, от общего количества правонарушений / от общего количества молодежи. 3. Доля молодежи, утверждающей, что чувствует себя в безопасности. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уровень убийств. 2. Уровень насильственных преступлений. 3. Воспринимаемая преступность. 4. Политический террор. 5. Безопасная прогулка ночью. 6. Дорожно-транспортные происшествия.

ИРМ является важным инструментом измерения самочувствия молодежи и может стать ключевым показателем эффективности государственной молодежной политики. Однако на данном этапе имеются определенные сложности в качественной характеристике ИРМ. В частности, ИРМ имеет две основные задачи: оценку уровня развития молодежи и измерение эффективности реализации государственной молодежной политики.

Из этого следует, что ИРМ нацелен на оценку уровня развития молодежи и на оценку деятельности государственных органов. В то же время, во всем мире принято отслеживать результаты и уровень воздействия реализации молодежных государственных программ. Выбранные индикаторы ИРМ оценивают две отдельные задачи, в связи с чем многозадачность индекса влияет на общую эффективность ИРМ.

Использование индикаторов для анализа деятельности государственных органов по направлению молодежи влияет на общую эффективность индикатора. Рекомендуется фокусироваться на **оценке воздействия** государственной политики

на молодежь, то есть непосредственно отслеживать изменения показателей в молодежной среде.

Отдельно следует отметить, что индикаторы, выбранные для оценки развития молодежи, в большинстве не являются динамичными, и предполагается, что изменения могут быть отражены лишь в долгосрочном периоде. Использование динамичных и высокочувствительных показателей будет отражать актуальные изменения в молодежной среде, что позволит государственным органам эффективнее реализовывать государственную молодежную политику, а также повысить интерес общественности к решению актуальных проблем молодежи.

8.5 Международный опыт реализации молодежной политики

В мире проживает порядка 1,8 млрд молодых людей – самое большое число за всю историю человечества⁵⁸. Молодые люди в возрасте от 15 до 24 лет составляют около 20 % мирового

⁵⁸ Молодежная стратегия Организации Объединенных Наций 2030 «Молодежь 2030»

населения, в некоторых странах — и более 50 %. С точки зрения развития социальной мобильности и новых перспектив молодежь требует особого внимания со стороны государственных институтов, а именно необходимы новые подходы к процессу управления социальными изменениями в молодежной среде. Для эффективной молодежной политики недостаточно просто следить за трендами, важно научиться их создавать.

В результате анализа были выявлены **важнейшие вызовы и тенденции, определяющие состояние современной молодежной политики в мире:**

- **снижение общего уровня здоровья молодого поколения**, в частности — низкие репродуктивные установки, ухудшение психического здоровья;
- **несоответствие системы общего образования** будущим потребностям экономического рынка труда и, как следствие, профессиональная непригодность молодых специалистов;
- **рост молодежной безработицы и доли молодежи категории НЕЕТ**, который ведет к маргинализации и криминализации молодежной среды;
- **снижение уровня социального самочувствия молодежи**, отсутствие уверенности в будущем;
- **рост политической и экологической протестности**, который характеризуется уходом от традиционных социальных связей и институтов.

В этом контексте на передний план выступает государственная молодежная политика (далее — ГМП), которая становится важнейшим компонентом социально-политического развития каждого государства. Каждое государство, опираясь на политические традиции, исторические предпосылки и социально-экономические условия, формирует **свое видение** работы с молодежью. Условно исполнение молодежной политики можно разделить на **три типа:**

1. Вертикальный сверху вниз — молодежная политика полностью формируется и реализуется государственными органами, **молодежь выступает как пассивный объект приложения политики**. Основные характеристики этой модели:

- **Государство берет на себя всю ответственность** за планирование и выполнение молодежных программ. В результате молодежь живет ожиданием (пассивная объектная позиция) или требует (активная объектная позиция) от государства удовлетворения своих потребностей.

- **Молодежная политика зачастую носит декларативный характер**. Госпрограммы пишутся без проведения преждевременного исследования текущей ситуации, без анализа действитель-

ных потребностей молодого поколения. Отсутствуют каналы обратной связи с молодежью.

- **Преобладание идеологии над практичностью**. Молодому человеку с раннего детства закладываются идеалы и ценности, нормы правильного, традиционного поведения.

В качестве примеров этого типа молодежной политики можно рассмотреть два государства — **Китай и Азербайджан**.

В КНР главный госорган по молодежной политике — Коммунистический союз молодежи Китая. Общего концептуального документа по работе с молодежью нет, но принято более 200 государственных программ. Их основная цель — продвижение коммунистической идеологии и «социализма с китайской спецификой».

Базовые принципы — 100-процентный охват высшим образованием и вовлечение в трудовую деятельность. По всей стране функционируют трудовые лагеря, и студенты на каникулах обязаны работать на полях. Действуют программы «добровольной» отправки выпускников вузов в экономически отсталые провинции. Налажен госзаказ от крупных предприятий.

В Азербайджане работа с молодежью также строится вокруг центральной идеи — процветания азербайджанской нации. В целом молодежная политика носит ярко выраженный националистический характер, так как 92 % населения — этнические азербайджанцы, а доли национальных меньшинств не превышают 2 % (лезгины 2 %, русские 1,4 %, армяне 1,4 %).

Принята уже третья госпрограмма, рассчитанная на пятилетний срок — «Азербайджанская молодежь в 2017–2021 годах». Основные принципы: поддержка государственности и азербайджанской идентичности, уважение к истории азербайджанского народа, его культурному наследию, государственному языку, национальным и общечеловеческим ценностям на основе патриотизма.

2. Переходный тип молодежной политики — для реализации молодежной политики создается государственная сеть на региональном и локальном уровнях с центром при профильном министерстве, молодежь выступает в качестве «клиента» государственных услуг. Основные характеристики этой модели:

- **Государство «инвестирует» во всю молодежь**, а не только в ее проблемные группы.

- **Молодые люди выступают в роли «клиентов»**, для которых создаются специальные учреждения. Как следствие — относительно низкое

вовлечение молодежи в поиск решений проблем, неготовность ко взрослой жизни.

• **Большая роль научно-исследовательских центров.** Государство постоянно «держит руку на пульсе», осуществляет мониторинг ситуации. По результатам исследований вносятся корректировки и пишется ежегодный план по молодежной работе.

Примеры этого типа молодежной политики — **Германия, Франция и Япония.**

Ядро Европейского Союза — **Германия и Франция** — придерживаются схожего подхода к работе с молодежью. В Германии функционирует система: отдел при Министерстве по делам семьи, пожилых людей, женщин и молодежи, в федеральных землях — управления, и на местных коммунальных уровнях — также управления. Во Франции сложилась сеть молодежных советов, которые действуют на уровне республики (Национальный совет молодежи), департаментов и местных муниципалитетов.

При распределении бюджетных средств львиная доля — 60 % — отправляется в локальные отделения, 30 % — в региональные, и только 10 % остается в центральном аппарате.

Молодежные программы в Европе разрабатываются на серьезной научно-методической основе. В **Германии** работает более 200 научных центров и учреждений, самый крупный из которых — Немецкий институт молодежи. Объемы данных собираются и анализируются, и отдел по вопросам молодежи при министерстве подготавливает ежегодный федеральный план по молодежной политике.

Во **Франции** исследования проводятся под эгидой Национального института молодежи и народного образования. Активное участие принимают департаменты при университетах, Французская ассоциация социологов, а также около 10 социологических лабораторий по всей стране.

В **Японии** молодежная политика стала ответом на социальные вызовы: вместе с глобализацией в страну пришел кризис поколений, молодые японцы поставили под сомнение консерватизм и коллективизм старших. Социологические исследования показали: нужно срочно менять принципы работы с молодежью. Если в 2003 году основной целью молодежной госпрограммы было развитие коллективности, в 2010 году подход существенно эволюционировал, целью стало «построение инклюзивного общества, которое приветствует каждого отдельного гражданина».

В Японии работает Институт исследования молодежи, а также группа «Молодежные иссле-

дования Японии», которая объединяет академические круги университетов и формирует Обзор по молодежи каждые три года.

3. Горизонтальный тип молодежной политики с инициативами снизу вверх — роль государства сведена к минимуму, паритет государства и структур гражданского общества в сфере молодежной политики.

Основные характеристики этой модели:

• **Молодежи делегируется решение задач**, имеющих к ней непосредственное отношение. Молодежи предоставлена возможность и необходимость самим делать выбор, совершать ошибки и приобретать опыт. Государство оказывает системную поддержку, поощряет грантами и субсидиями созидательную активность молодежи.

• **Молодежь — полноправный участник в планировании и оценке молодежной политики и молодежных программ.** Молодежь принимает личную ответственность за собственное благополучие и повышение качества жизни. Вклад молодежи признается значимым и ценным.

• **Социальные программы создаются на проектной основе** под запросы в определенной местности. Единая государственная программа или стратегия отсутствуют.

Такой подход к молодежной политике практикуется в США, Великобритании, Швеции.

В **США** действует свыше 300 программ, которые направлены на поддержку и защиту молодежи. Специфические программы есть в каждом крупном населенном пункте. Допустимо говорить о своеобразном «естественном отборе» социальных программ. Наиболее эффективные проекты становятся массовыми и получают поддержку от федерального правительства.

В **Великобритании** работает система вовлечения молодежи в процессы решения актуальных проблем: Молодежный парламент Соединенного Королевства, региональные молодежные советы и структуры для выражения «мнения молодых» (local youth voice structures). Цель — стимулировать молодежь к самостоятельному «дизайну» молодежной политики.

В **Швеции** молодежная политика базируется на стратегии равенства институтов гражданского общества и государства, отсутствует практика жесткой регламентации, разработки единых национальных программ и планов. Активно развито молодежное самоуправление: при парламенте действует государственный молодежный совет. Подобные советы создаются и на муниципальном уровне.

ципальном уровне. Их цель — «вдохновлять молодежь формировать свое мнение по наиболее важным вопросам, решать проблемы в области образования, культуры, творчества, международного общения».

Сегодня молодежь играет важную роль в развитии мирового сообщества, и эффективность работы с ней является показателем успешности государства. В целом анализ международного опыта в сфере молодежной политики показыва-

ет, что сегодня методы и подходы реализации молодежной политики разнообразны, но системно преследуют **общую цель — создание благоприятных условий для реализации потенциала современной молодежи**. Опыт развития молодежной политики во многих развитых странах в первую очередь ориентирован на развитие человеческого капитала, в частности — инновационного потенциала молодого поколения.

Рекомендации:

1. Министерству информации и общественного развития рекомендуется на постоянной основе проводить социологические исследования и мониторинги с целью изучения потребностей молодежи, учитывая региональные особенности, место проживания молодых людей. В исследованиях увеличивать региональные выборки; применять не только традиционные массовые опросы, но и качественные методы исследования, позволяющие давать объяснения тем или иным процессам, происходящим в молодежной среде (глубинные интервью, фокус-группы и т. п.).

2. Министерству труда и социальной защиты населения, Министерству образования и науки, Министерству национальной экономики, Министерству информации и общественного развития предлагается доработать меры государственной поддержки молодежи, сделать их целевыми для конкретных возрастных и социальных групп молодежи, обеспечить их соответствие потребностям и интересам молодых людей. Также, с учетом последствий экономического кризиса, связанного с пандемией COVID-19, основное внимание необходимо направить на реализацию проектов, направленных на трудоустройство и поддержку массового предпринимательства (проекты «Молодежная практика», «Жасыл ел», «Бастау Бизнес», «Жас кәсіпкер» и «С дипломом – в село!»).

3. Министерству труда и социальной защиты населения, Министерству образования и науки, НПП «Атамекен» рекомендуется пересмотреть проекты «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех», «Серпін», «Жас кәсіпкер», реализуемые в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства «Еңбек», эффективность которых оценивается экспертами и участниками программы как низкая.

4. Министерству информации и общественного развития, Министерству индустрии и инфраструктурного развития предлагается проработать возможность масштабирования проекта «Арендное жилье для работающей молодежи в городах Нур-Султане, Алматы и Шымкенте» по остальным 14 регионам страны.

5. Министерству информации и общественного развития предлагается проработать и обновить систему индикаторов Индекса развития молодежи «Жастарға мейірімді мекен», которые помогут определять слабые и сильные стороны и систематизировать реализацию ГМП.

6. Министерству информации и общественного развития, местным исполнительным органам необходимо разработать стратегию развития молодежных ресурсных центров в Казахстане, согласованную со всеми МИО, предусмотреть механизмы повышения заработной платы сотрудников МРЦ, перенаправления деятельности на работу с уязвимыми категориями молодежи (молодежь категории NEET, сельская молодежь, молодежь в контакте с законом и т. п.), повышение качества работы и инфраструктурную и методологическую поддержку работы МРЦ.

7. Местным исполнительным органам предлагается обратить внимание на результаты социологических исследований о наиболее популярных направлениях в деятельности МРЦ и усиленно развивать их для повышения осведомленности и привлечения большего количества молодежи.

Рекомендации и комментарии

экспертов:

«В настоящее время очень мало действительно эффективных программ для молодежи, так как условия программ не всегда соответствуют потребностям молодежи и их возможностям, также слабая информированность молодежи о действующих программах, отсутствует достоверная статистика о результатах реализации программ для молодежи, отсутствует системный подход в реализации программ».

Эксперт, представитель НПО.

«Молодые люди с большой надеждой обращаются в молодежные ресурсные центры и, к сожалению, не могут найти ответы на все свои вопросы. Необходимо составить рейтинг молодежных ресурсных центров региона по конкретным показателям. Ведь любой молодой человек должен знать о молодежных ресурсных центрах».

Эксперт, представитель акимата области.

«Необходимо сформировать новое поколение лидеров. Необходимо сократить разрыв между молодежью города и района».

Эксперт, представитель акимата области.

«У нас в стране делается многое, но делается для одних и тех же слоев молодежи. У нас есть молодежь категории NEET, они нуждаются в первоочередной поддержке».

Эксперт в сфере образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сегодня молодое поколение казахстанцев сталкивается с новыми глобальными вызовами, затрагивающими такие важные социальные аспекты жизни, как мобильность и качество образования, здоровье, профессиональная реализация, экономическая безопасность, семья. Со стороны государственных институтов принимаются различные меры поддержки, ведь молодежь — это самый главный стратегический ресурс государства, ресурс будущего, на котором основывается конкурентоспособность всей страны. Таким образом, молодежная политика, являясь составной частью внутренней политики государства, требует четкого понимания современных тенденций в контексте взаимодействия институтов государства и общества в целом.

В Национальном докладе «Молодежь Казахстана — 2020», который является одним из ключевых индикаторов измерения социального самочувствия молодежи, были отражены наиболее важные аспекты жизни молодых казахстанцев.

Демографические характеристики молодежи.

В течение последних пяти лет наблюдается снижение численности молодежи, это отражается и на других социально-демографических показателях, таких, как рождаемость, брачность. Между тем, по прогнозам экспертов, рост количества молодежи ожидается после 2025 года.

Здоровье и досуг молодежи. В этой области имеются как положительные, так и негативные тренды. Если в целом молодежь уделяет внимание профилактическим мерам заботы о здоровье, то статистические данные говорят об увеличении числа ВИЧ-инфицированных молодых людей, а также онкологических больных среди молодежи (с 2010 года их количество увеличилось в 2 раза).

Образование и наука в жизни молодежи. С учетом событий, происходящих в стране и мире, связанных с распространением коронавирусной инфекции COVID-19, дистанционное образование становится одной из популярных образовательных практик среди молодежи. Однако большинство молодежи в целом предпочитает традиционное обучение, учиться обычным способом им удобнее и интереснее, так как присутствует личное общение.

Социально-экономическое положение молодежи. Как показывают результаты социологического исследования, выбор профессии становится все более индивидуальным — приоритет в

выборе профессии отдается личному интересу к специальности и мнению родителей. В меньшей степени влияют жизненная ситуация, высокая заработная плата в дальнейшем и востребованность специальности. Вместе с тем, проблема несоответствия запросам рынка труда остается одной из распространенных причин молодежной безработицы.

Ценностные ориентиры и интересы современной молодежи. На протяжении нескольких лет основу ценностной системы молодежи неизменно составляют три позиции — семья, здоровье и друзья. При этом у молодежи практически отсутствуют установки на обладание властью, общественное признание и творчество.

Молодежь в общественно-политических процессах. Выявлены значимые факторы протеста — проблемы, в наибольшей степени беспокоящие респондентов. Так, причиной участия молодежи в публичных протестных акциях могут стать, прежде всего, социально-экономические проблемы, такие как рост цен, сокращения и увольнения с работы, проблемы в учреждениях образования и с жильем, халатность и непрофессионализм работников медицинских учреждений, задержка различных выплат, необоснованные штрафы, повышение выплат по кредитам или ипотеке. У меньшей части опрошенных причиной могут стать политические проблемы, связанные с неудовлетворенностью действиями властей, несправедливыми судебными решениями, нарушениями прав на этнической почве. **Чуть более половины респондентов (50,9 %) отметили, что не будут участвовать в акциях протеста ни при каких условиях.**

Преступность в молодежной среде. В целом уровень молодежной, в том числе подростковой преступности в течение нескольких лет имеет тенденцию к снижению. Основным контингентом среди молодежи, совершившей преступления, являются безработные. Таким образом, решение вопроса трудовой занятости может дать положительный эффект в снижении уровня преступности среди молодежи. Также важными факторами в снижении молодежной преступности являются обеспечение досуга молодежи, воспитательная работа со стороны семьи, укрепление моральных устоев подрастающего поколения, борьба с алкоголизмом.

Эффективность реализации государствен-

ной молодежной политики. Две трети опрошенных отмечают удовлетворенность проводимой молодежной политикой государства. Молодые респонденты полагают, что сфера государственной молодежной политики должна охватить комплекс социальных и экономических вопросов самореализации молодежи. В частности – вопросы трудоустройства, обеспечения молодых семей жильем и повышения доступа и качества высшего образования.

В текущем году в условиях борьбы с распространением коронавируса и последовавших ограничительных мер особый акцент был сделан на уверенности молодежи в завтрашнем дне. Данные социологического исследования, проведенного НИЦ «Молодежь» в 2020 году, свидетельствуют о том, что **молодежь с уверенностью**

смотрит в будущее. Так, в ходе опроса **46,2 % респондентов ответили, что смотрят в будущее «с надеждой, что все будет хорошо».** Уверенность в будущем выразили 35,2 % молодых граждан. Однако среди респондентов присутствовали и более скептические настроения: **11,8 % респондентов выразили чувство неуверенности.** Выявлены также тревожные и пессимистические настроения: 4,3 % молодежи смотрят в будущее «со страхом и отчаянием». Есть респонденты, которые затруднились ответить на этот вопрос (2,7%).

Современная казахстанская молодежь – это уверенные, мобильные, независимые молодые люди, которые ищут собственный путь развития. На высоком государственном уровне каждый раз подчеркивается важность голоса молодых казахстанцев.

*«Очевидно, что в современном, высококонкурентном мире успех никому не гарантирован по праву рождения. Он требует постоянной работы, прежде всего над собой, своими компетенциями. Образование – это, конечно, важно. Но это всего лишь стартовая линия движения вперед. Учиться нужно всю жизнь, никогда не останавливайтесь. Каждое новое достижение – это новая точка отсчета. Потенциал человека безграничен. Радуется, что молодежь Казахстана имеет четкую гражданскую позицию по основным вопросам развития государства, открыто ее выражает. **Я думаю, это правильный подход. Мы будем всегда прислушиваться к нашим молодым соотечественникам».***

Президент страны Касым-Жомарт Токаев,
торжественная церемония закрытия Года молодежи,
10 декабря 2019 года

За годы независимости в Казахстане создана значительная правовая база концептуальных программ и проектов, целью которых было создание социально-экономических условий для самореализации молодых людей. Каждая государственная программа была нацелена на конкретные результаты в отдельно взятой сфере, в том числе в области социального обеспечения, молодежной занятости, образования и науки, молодежного предпринимательства и поддержки инициатив. Планомерная реализация стратегических мер в молодежной сфере со стороны государства позволила достигнуть важных результатов не только на национальном, но и на глобальном уровне. Сегодня Казахстан по индек-

су грамотности молодого населения занимает 15 место в мире среди 155 государств. Доля казахстанской молодежи NEET на 7,4 % ниже среднего показателя в Европе, который составляет 12,9 %. Другие индексируемые параметры развития также демонстрируют эффективность государственной молодежной политики.

В целом в стране есть понимание, что поддержка и создание условий для развития и реализации молодых людей является главным инвестиционным инструментом, который в будущем будет иметь мультипликативный эффект и способствует усилению конкурентоспособности казахстанской нации.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. 5 способов сделать Центры занятости эффективнее. Анна Альшанская. Zakon.kz. Доступно на: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32106379
2. Boteu, Saltanat (2017) Perceptions of Volunteering Experiences of Young Volunteers in Kazakhstan. Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences. Доступно на: <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu%20Final%20Thesis%20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. DIGITAL 2020: KAZAKHSTAN. Simon Kemp. Доступно на: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-kazakhstan>
4. «NUR OTAN» партиясы төрағасының бірінші орынбасары Бауыржан Байбектің эксклюзивті сұқбаты. Доступно на: https://www.youtube.com/watch?v=woYoZH7zOYo&feature=emb_logo
5. PISA. <https://www.oecd.org/pisa/>
6. Аналитический доклад «Проблема и профилактика суицида в молодежной среде», НИЦ «Молодежь», 2020
7. Аналитический отчет «Миграционные настроения молодежи современного Казахстана», НИЦ «Молодежь», 2020
8. Безработица в Казахстане: проблема становится острее. Айман Жусупова. 2019. Ekonomist. Доступно на: <https://ekonomist.kz/zhussupova/problema-stanovitsia-ostree/>
9. Более 250 тысяч молодых казахстанцев не работают и не учатся. Арсен Аскараров. 2019. Капитал. Доступно на: <https://kapital.kz/economic/82408/boleye-250-tysyach-molodykh-kazakhstanstsev-ne-rabotayut-i-ne-uchat-sya.html>
10. Брюхина Е.В., Сафронов О.В., Слуднова Ф.Ф. Беременность у подростков. Влияние на репродуктивное здоровье // Акушерство и гинекология. – 2003. – № 1. – С. 37.
11. В Казахстане ежедневно разводятся 150 пар, Доступно на: <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-ezhednevno-razvodyatsya-150-par>
12. В волонтерское движение вовлечены свыше 50 тыс. человек – интервью с А. Галимовой Дата публикации: 18 января 2020. Доступно на: <http://government.kz/ru/news/interviews/v-volonterskoe-dvizhenie-ovlecheny-svyshe-50-tys-chelovek-intervyu-s-a-galimovoy>
13. Всемирный день психического здоровья, Доступно на: <https://ria.ru/20151010/1298818815.html>
14. Выпускникам вузов сложно найти работу по специальности. Кто в этом виноват? Ербол Казистаев. 2019. InformBuro. Доступно на: <https://informburo.kz/stati/vypusknikam-vuzov-slozhno-naйти-rabotu-po-specialnosti-kto-v-etom-vinovat.html>
15. Дело против безработицы. Туманные перспективы молодежного предпринимательства. Айман Жусупова. 2019. Ekonomist. Доступно на: <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrabotitsy-perspectivy/>
16. Доклад «Международный опыт по разработке и реализации стратегических документов в сфере молодежной политики». Нур-Султан, 2020. СС. 34-38.
17. Ерлан Карин: 150 молодых резервистов Президентской программы получили новые должности. Дата публикации: 23 июля 2020 г. Доступно на: https://www.inform.kz/ru/erlan-karin-150-molodyh-rezervistov-prezidentskoj-programmy-poluchili-novye-dolzhnosti_a3675756
18. Заседание Бюро Политического совета партии «Nur Otan» под председательством Первого Президента Казахстана Дата публикации: 05 марта 2020 г. Доступно на: <https://elbasy.kz/ru/news/2020-03/zasedanie-byuro-politicheskogo-soveta-partii-nur-otan-pod-predsdatelstvom-pervogo>
19. Карта СУ: как работают с социально уязвимыми слоями населения в Казахстане? Айман Жусупова. 2020. Доступно на: <https://ekonomist.kz/zhussupova/karta-su/>
20. Ларюшева Т. М., Лебедева Т. Б., Баранов А. Н. «Особенности течения беременности и родов у юных женщин», Журнал акушерства и женских болезней, Том LXI 1|2012г., С.106-112.
21. Молодежная стратегия Организации Объединенных Наций 2030 “Молодежь 2030”. Доступно на: https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2014/09/WEBR-UN-Youth-Strategy_Booklet_Russian-for-WEB.pdf
22. Молодежные ресурсные центры: обучение жизненным навыкам и новая модель компетенции. Доступно на: <https://strategy2050.kz/ru/news/53130/>
23. Молодежный рынок труда в Казахстане: кто востребован, а кто оказывается не у дел? 2019. Анна Альшанская. Central Asian Bureau for Analytical Reporting.
24. Названы основные причины, почему разводятся казахстанцы, <https://liter.kz/23250-2/>
25. Национальный доклад «Молодежь Казахстана -2019», Доступно на: <https://eljastary.kz/storage/Нац%20доклад%202019>
26. Открытие года молодежи в Республике Казахстан. ППБК. Опубликовано: 25 января 2019. Доступно на: <http://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/66-otkrytie-goda-molodezhi-v-respublike-kazakhstan>
27. Официальный сайт Всемирной Организации Здравоохранения. Suicide: Key facts. Доступно на: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/suicide>
28. Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры. Статистика: сводный отчет МВД. Доступно на: <https://qamqor.gov.kz>
29. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана – Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Доступно на: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana
30. Проблему бесплодия в Казахстане хотят решить в течение 5 лет, Доступно на: <https://almaty.tv/news/meditsina/1552-problemu-besplodiya-v-kazahstane-khotyat-reshit-v-techenie-5-let>
31. Проект «Развитие молодежного корпуса». Аналитический отчет по социально-демографическому портрету бенефициаров из уязвимых групп молодежи и рекомендациям по форматам работы, Нур-Султан, 2019
32. Райс Ф., Долджин К. Психология подросткового и юношеского возраста СПб.: Питер, 2012. – С. 614.
33. Формировать партийные списки на 30% из женщин и молодежи предложил Токаев. Дата публикации: 20.12.2019 г. Доступно на: <https://kaztag.kz/ru/news/formirovat-partiynye-spiski-na-30-iz-zhenshchin-i-molodezhi-predlozhit-tokaev>

THE MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

2020

«YOUTH OF KAZAKHSTAN» NATIONAL REPORT

ACKNOWLEDGMENTS

Experts of the Scientific-Research Center “Youth” under the order of the Ministry of Information and Social Development prepared and published the eighth edition of the National Report “Youth of Kazakhstan”.

The National Report is the result of the comprehensive efforts and close cooperation of experts and representatives of various industries at all levels. The National Report is formed on the basis of the latest scientific research and analysis of the current official statistical data provided by governmental bodies, taking into account the results of sociological research conducted in the current year.

Thanks to the joint work of representatives of the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, in particular the Committee on Youth and Family Matters of MISD of the RK and Kazakhstan Institute of Public Development “Rukhani Zhangyru”, a number of relevant innovations were adopted in the structure of the National Report “Youth of Kazakhstan – 2020”.

In the current year, in addition to the experts of the SRC “Youth”, six independent domestic experts were involved in the development of eight chapters of the National Report:

- *Gulmira Zhenistikovna Uderbayeva*, Candidate of Medical Science.
- *Zhaksylyk Muratovich Sabitov*, PhD in Political Science.
- *Aiman Sabitovna Zhussupova*, Candidate of Political Science.
- *Alua Serikovna Zholdybalina*, PhD in Political Science.
- *Saltanat Amangeldiyevna Yermakhanova*, Candidate of Sociological Science.
- *Madi Amangeldiyevich Shakenov*, PhD in Jurisprudence.

We highly value each expert involved and express our deep appreciation for their responsible approach and the time devoted to the development of each chapter of the National Report.

We express special gratitude to the central government and local executive bodies for timely provision of the relevant statistical data in various areas, as well as in the context of each of the 17 regions of our country.

The main feature of the National Report is the fact that it has been drawn up taking into account the viewpoints of youth as a socio-demographic group. The tracking of young people’s opinions is done by way of annual sociological research.

This year, three large scale sociological surveys were used: “Youth of Kazakhstan”, “Formation of Further Target Indicators in Youth Policy”, and “Migration Sentiments of Youth in Modern Kazakhstan”, as well as a focus group sociological study “The Problem of Suicide and its Prevention Among Youth”.

We would like to express our gratitude to the team of sociologists for the opportunity to conduct an in-depth analysis of the processes based on the results of sociological studies.

Representatives of government bodies, Kazakhstan scientists and experts, as well as representatives of public organisations took part in the preliminary discussion of the substantive part of the draft National Report and in the discussion of the final draft of the National Report. We would like to express special gratitude for your comments and recommendations, which made a significant contribution to the improvement of the draft National Report.

With appreciation,

Team of authors of the report “Youth of Kazakhstan – 2020”

TABLE OF CONTENTS

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS.....	272
MAIN CONCLUSIONS.....	273
CHAPTER 1. Demographic characteristics of youth.....	282
1.1 Number of youth aged 14 to 29.....	283
1.2 Sex and age structure of youth.....	285
1.3 Birth, mortality, marriage and divorce rates among young people.....	286
1.4 Features of external and internal youth migration.....	289
Recommendations.....	293
CHAPTER 2. Youth health and leisure.....	294
2.1 Protection of youth health in the healthcare system.....	295
2.2 Socially significant diseases of youth.....	295
2.3 Youth's reproductive health.....	300
2.4 Youth's mental health.....	302
2.5 Physical activity and leisure for young people.....	305
Recommendations.....	310
CHAPTER 3. Education and science in youth's life.....	311
3.1. Right to education: accessibility, quality, and use of innovations in the educational environment.....	313
3.2 Creative youth: vocational training and conditions for development.....	317
3.3 Inclusive education.....	318
3.4 Role of non-formal education.....	319
3.5 Young people in science.....	320
Recommendations.....	323
CHAPTER 4. Socio-economic condition of youth.....	324
4.1 Youth involvement in the socio-economic development of the country: an overview of trends and analysis of youth employment in the labour market.....	325
4.2 Development of youth entrepreneurship: experiences and challenges.....	329
4.3 Condition of and opportunities for the socially vulnerable youth category.....	330
4.4 International and Kazakhstan experiences in reducing the number of NEET youth.....	333
Recommendations.....	336

CHAPTER 5. Value references and interests of modern youth.....	338
5.1 Modern youth as a socio-cultural phenomenon: trends and interests.....	339
5.2 Youth’s value references contributing to the development of civil society.....	341
5.3 Spiritual modernization of society: impact of the implementation of the Rukhani Zhangyru programme on the value attitudes of young people.....	343
5.4 Religious worldview of young people: analysis and assessment of the impact of destructive ideas on youth.....	344
5.5 Interethnic interaction among young people.....	346
Recommendations.....	348
CHAPTER 6. Youth in socio-political processes.....	350
6.1 Civic engagement of youth: trends and development opportunities.....	351
6.2 Involvement of youth in political processes.....	355
6.3 Year of the Volunteer: analysis of the volunteer movement development among the youth.....	359
Recommendations.....	362
CHAPTER 7. Crime among youth.....	363
7.1 Youth crime: status and trends.....	364
7.2 Crimes committed by minors.....	366
7.3 Crimes committed against minors.....	368
7.4 International experience in the prevention of offences among young people.....	369
Recommendations.....	371
CHAPTER 8. Youth policy as a factor of sustainable national development.....	373
8.1 Analysis of implementation of youth support programmes and projects.....	374
8.2 Role of youth associations and organisations in the implementation of youth policy..	378
8.3 State of YRCs and their development prospects.....	379
8.4 Zhastarga Meyirimdi Meken Index of Youth Development.....	381
8.5 International experience in the youth policy implementation.....	385
Recommendations:.....	388
CONCLUSION.....	389
BIBLIOGRAPHY.....	391

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS

ACSA of the RK	Agency for Civil Service Affairs of the Republic of Kazakhstan
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
BNS ASPR of the RK	Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan
CEC of the RK	Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan
CIS	Commonwealth of Independent States
CLSSA GPO of the RK	Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan
CS MNE of the RK	Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan
CYSS	Children's and youth sports schools
EC	Employment Centre
HIV	Human Immunodeficiency Virus
IVF	In Vitro Fertilisation
KIPD "Rukhani Zhangyru"	Kazakhstan Institute of Public Development "Rukhani Zhangyru" non-profit joint stock company
KVN	Club of the cheerful and sharp-witted (a TV contest popular in the CIS)
MCS OF THE RK	Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan
MES of the RK	Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
MIA of the RK	Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
MID of the RK	Ministry for Investment and Development of the Republic of Kazakhstan
Ministry of Health of the RK	Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan
MISD of the RK	Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan
MCI	Monthly Calculation Index
NCE "Atameken"	National Chamber of Entrepreneurs "Atameken"
NEET	Not in Education, Employment, or Training
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
PISA	Programme for international Student Assessment
SRC "Youth"	Scientific Research Center "Youth"
TVE	Technical and Vocational Education
UN	United Nations
UNT	Unified National Testing
WHO	World Health Organisation
YDI	Youth Development Index
IYD	Zhastarga Meyirimdi Meken Index of Youth Development
YPI	Youth Progress Index
YRC	Youth Resource Centres

MAIN CONCLUSIONS

The National Report “Youth of Kazakhstan – 2020” is the main scientific research on the social status and general condition of young people. Based on the targeted survey of public opinion carried out by the Scientific Research Center “Youth” in 2020, as well as expert assessments and analysis of international trends, a holistic view of current life principles and environment of modern Kazakhstan youth is formed.

In 2020, a **comparative analysis of the youth development dynamics in the context of 5-10 years** (2010, 2015, 2019) was carried out for the first time, which made it possible to track deeper trends in the youth environment.

The impact of the global COVID-19 pandemic on the condition and life activity of Kazakhstan youth is studied and displayed in each chapter of the report. Answers are given to the questions why certain indicators have changed in the current year.

The annual National Report contains **a comprehensive analysis of government measures to support youth**, and the mystery shopping method has been used for the first time. A rating of the effectiveness of government programmes and projects to support youth was compiled based on the opinions of 2,000 young people aged 14 to 29, direct project participants and experts from among the administrators of budget programmes.

The National Report describes a **“Portrait of a modern Kazakhstan citizen”**, which reflects the state of youth “in numbers” on the basis of actual data, and provides **current trends in the youth environment** based on forecasts of world and domestic experts.

In addition to traditional trends, the report includes several new social topics that have not been explored in previous years. For the first time, such important aspects of young people’s life as reproductive and mental health were addressed. In matters of education, an analysis of the development of inclusive and non-formal education, which has received close attention from the state in recent years, was also presented for the first time.

Relevant practical recommendations and proposals were prepared in eight fields of the National Report. Specific measures were developed on the basis of discussion of the expert community and focus group studies. The recommendatory package was prepared taking into account **more than 100 recommendations of experts** from the scientific field, NGOs, and government agencies.

The novelty and relevance of the National Report “Youth of Kazakhstan – 2020” lies in the fact that experts try to find solutions and answer the questions on what the state and the civil society can do and which methods they can use to support young people.

Demographic characteristics of youth

The trend for the reduction of youth in Kazakhstan is the result of the demographic pitfall of the 90s. Over the past **10 years the number of young people in the country has decreased by 16.3%** (-735,389 people). In the structure of the total population of the country, the share of young people reduced by 7.5%. At the same time, the number of young people is unevenly distributed across the regions. **The number of young people in the southern regions prevails over the northern ones.** Out of the total number of people in the country, **33.3% (1,252,399 people)** live in the three southern regions: Turkestan oblast (12.4%), Almaty city (10.5%) and Almaty oblast (10.4%).

At the beginning of 2020, the number of young people in the **older age group of 24-28 years old is 37.6%** of the total number of youth, the younger age group of 14-18 years old amounts to 32.5% and the 19-23 years old group equals to 29.9%. In the next few years, **the older age group, that is young professionals at the beginning of their careers, will be the smallest in number.**

The youth of Kazakhstan is characterised by an almost equal ratio of men and women. Over the past five years, there has been a slight but stable increase in the number of men in the country. Thus, since 2015, the number of men aged 14 to 29 years has risen to 50.97% (+0.65).

It should be noted that the **birth rate has decreased by 7.4%** (from 233,083 in 2010 to 215,789 in 2019), and the **birth rate in the urban areas exceeds the rural indices.** As for the age structure, the peak birth rates fall on 24-28 years.

According to official statistics, **improvement in indicators has been registered** in death rate among young people, which **reduced by half over the past 10 years** (from 6,351 in 2010 to 3,085 in 2019). The causes of death are accidents and injuries, among which the death rate of men (79%) prevails over that of women (21%).

The marriage rate has been declining in recent years with a symmetrical reduction both in women and men. The following trend is noted in the age and gender structure: **women more often marry at the age of 19-23, while men tend to get married at the age of 24-28**. In total, the largest number of marriages is registered in the age cohort of 24-28 years old. In general, it should be noted that **the average marriage age is gradually increasing: 27.6 years old for men and 25 years old for women**.

Population migration is one of the topical issues in the development of Kazakhstan society and is often viewed through the prism of the economic stability of the country. In this context, the main emphasis is placed on the departure of promising young specialists, because **there has been a reduction in youth migration since 2014**. A slight decrease was registered in 2017, the peak index was noted in 2019 and amounted to -5,301. In the context of age groups, the distribution shows two migration peaks – in the age groups of 14-15 and 26-28 years old. For the last five years, these indicators have increased several times. According to the survey results, in 2020 **the share of those wishing to migrate has slightly reduced: from 23.5% (2017) to 21.4%**. The migration balance has the lowest values, probably, due to the coronavirus pandemic, as a result of which the borders of many countries were closed.

Youth health and leisure

When it comes to the issues of health of the younger generation, both positive and negative trends have been observed in recent years.

First of all, it is worth noting a decrease in the quantitative indicators of **newly diagnosed cases of pulmonary tuberculosis** (3,549 in 2015; 2,177 in 2019), as well as newly **diagnosed cases of cancer among young people**. However, **the number of cancer patients is growing**, doubling in 2019 since 2010 (2010 – 3,181; 2020, 1st half – 6,267). Unfortunately, **since 2015, there has been an increase in the number of registered youth with HIV infection (2015 – 2,064; 2020, 1st half – 2,280)**: the number of rural HIV-infected adolescents aged 14-18 years has grown almost 10 times (2010 – 10; 2020, 1st half – 163), and the number of urban adolescents increased six times (2010 – 23; 2020, 1st half – 124).

An important issue is the mental health of young people in the era of smartphones and social networks, and also due to the current conditions of social development, in which young people are compelled to study and work in the remote mode. The number of young people registered with mental disorders has **increased** this year. In the first half of 2020 alone, their number in Kazakhstan amounted to 40,024 people. If the current trend continues, it is likely that the number of young people with mental disorders will double (46,555 registered people in 2015 vs 40,423 people in 2019).

Today, suicides among young people cause the greatest social and economic damage to society. **Suicide among people aged 15-29 years is the second leading cause of death after death in road traffic accidents**. The number of attempted and completed suicides among women is higher in the category of 18-24 years old (2019: 944/236), among men this indicator is higher in the 25-29 years group (2019: 953/641).

When it comes to the issues of improvement of health of the younger generation, special attention should be paid to reproductive health problems. The most sensitive issues are **early pregnancy, abortion and infertility**. The largest number of cases of early pregnancy and abortion is registered **at the age of 15-18 years** in Turkestan (668/146), Karaganda (303/122) and Almaty (694/117) oblasts. The problem of infertility occurs in one out of every six families in the country. Every year, 150,000 marriages are registered, of which 20,000 cannot conceive children (15%). Less than 10% of those who need IVF can count on a free procedure.

In general, according to the results of the sociological research of the SRC “Youth” for 2020, young people **give attention to preventive health care measures**. Thus, a little more than half of the respondents (50.7%) take preventive medical examinations once a year. 16.8% of young people undergo medical examinations twice a year, 16.7% less than once a year, 9.2% more than twice a year, and 6.8% of the respondents noted that they had never taken a preventive examination.

Nowadays, sport is gaining special significance and popularity. In Kazakhstan, 5,706,625 people (30.7% of the

country's population) were systematically engaged in physical training and sports in 2019. This is 230,000 more than in 2018 (5,475,969 people). **The younger the person, the higher the intensity of his/her sports activities** (14-18 years old – 24.6%, 19-23 years old – 20.2%, 24-28 years old – 17.7%).

The study of leisure forms is of particular importance in determining the level of culture among young people. The most popular activity in the structure of youth's leisure time is communication with the immediate environment: **they spend more than 10 hours a week with their family (37.7%) and friends (8.9%)**. While the amount of time varies from one hour to over 10 hours, these two categories equally remain the same. Young people are engaged in **self-education (25.9%)** and **sports (24%)** one to three hours a week. Low engagement of young people is observed in volunteering and creative activities (79.2% are not involved in volunteering activity).

Education and science in the life of young people

A difficult situation has developed in secondary education over the previous years as a result of a great number of multi-vector reforms. To deal with the central questions, the President of the country in his Address to the people of Kazakhstan **announced a double increase in teachers' salaries in the next four years**. In addition, incentive bonuses were introduced for certain achievements of teachers.

In the field of secondary education, the number of the 11th grade graduates is growing, while the number of the 9th grade graduates is reducing (9th grade: 2015 – 220,521 people, 2020 – 192,992 people; 11th grade: 2015 – 123,018 people, 2020 – 137,527 people). The problem of dissimilarity of the national education is worth noting. Lowering of the scores aside, according to the results of tests conducted under the international PISA programme, the difference in scores shows variation between regions within the range of 70-90 points.

In the field of higher education, a fight against the “**diploma mills**”, universities with low quality of teaching in various disciplines has begun since 2019. As a result, licenses have been revoked and some of the higher education institutions have been closed, but the policy of combatting these types of diplomas meets with resistance from the owners. This issue has been raised by the President of the country in his Address “Kazakhstan in a new reality: time for action.”

A positive point is the fact that the **state has increased the cost of the state educational grant and thereby helped the leading universities in Kazakhstan to improve the quality of education through the inflow of new funds**. Besides, the salaries of teachers were increased and the premiums for scientific degrees were raised in most universities.

The COVID-19 pandemic and its consequences have made certain adjustments to the educational process in the country. **Analysis of the current situation in the organisation of distance education reveals the following systemic issues**: lack of a formed legal framework; weak technical equipment; absence of a unified distance learning platform; insufficient level of professional training of teachers in the organisation of distant teaching process, as well as poor preparation of the content components of the offered lessons.

Over the past five years there has been a **growing tendency for an increase in the number of young people who wish to continue their education in master's and doctoral studies** (the number of Master's degree graduate students in 2015 was 15,816 people, in 2019 – 20,249 people; the number of Doctoral graduate students in 2015 was 533 people, in 2019 – 905 people). Nevertheless, according to the results of sociological research, only **8.8% of young people** are engaged in **scientific activity** in Kazakhstan. Young scientists have several main problems: uncertainty of the term “young scientist” is an institutional problem (there are three versions in various regulatory legal acts: up to 29 years old, up to 35 years old and up to 40 years old); lack of sufficient funding for doctoral research; and poor training of scientific supervisors of doctoral students.

It should be noted that **science funding will increase from year to year, which should positively affect the inflow of young people to this area**. The year 2019 was the beginning of new institutional changes in the political public sphere. Those changes especially affected young scientists. Within the framework of the declared Year of Youth, the allocation of 9 billion tenge for three years was initiated to support young scientists (3 billion tenge in 2020, 3 billion tenge in 2021, and 3 billion tenge in 2022). In general, by virtue of active state policy in the field of science, the problems with financing scientific grants for young scientists are gradually disappearing.

Inclusive education is often understood in Kazakhstan as “education for people with special needs”. Only 46.5% of schoolchildren with special needs are covered with inclusive education (in 2015 this figure was 26,293

people, in 2020 – 50,440 people). Internationally, there is a more expanded understanding of this phenomenon, which is described in the relevant chapter.

Non-formal education, on the one hand, is regulated by law, and on the other hand, the ambiguity and vagueness of the wording, along with certain bureaucratic aspects, leads to the fact that not all of these regulations are observed.

Economic and social situation of youth

In 2020, due to COVID-19 situation, the issues of employment among youth have become aggravated. According to the results of a sociological study, **13.2% of young people lost their jobs due to the introduction of the state of emergency and quarantine measures**, while the official level of youth unemployment in the second quarter of 2020 was 4% (in 2019 this indicator was 3.7%). The state involves young citizens of the country in entrepreneurial activity in order to solve the problem of youth unemployment. Nevertheless, according to sociological research, only 4.2% of young people surveyed are currently engaged in entrepreneurship, which is a fairly low indicator. The lowest indicators of involvement in youth entrepreneurship programmes are among rural youth.

It should be particularly noted that the representation of NEET category youth or young people who are not engaged in education, employment or training amounted to 7.6% in the 2nd quarter of 2020 (in 2019, this figure was 7.4% or 256,819 people). **The NEET indicator varies throughout the country: the highest rates are observed in Karaganda (12.1%, 2019 – 12.3%), Almaty (9.6%, 2019 – 7.2%), and East Kazakhstan (8.6%, 2019 – 5.6%) oblasts.**

The state provides for measures aimed at improving the living conditions of NEET category young people, however, the implemented measures often turn out to be not so effective, and they are more focused on quantitative indicators of youth involvement in certain programmes. There is no data on the quality of implemented programmes and achievement of the ultimate goals, which are employment and adaptation of young people who find themselves in difficult life circumstances.

Another important issue is weakness of the vocational-oriented education. **Most of the employed Kazakhstan graduates do not work in their specialty (40.1%)**. The fact that one out of every four young people was influenced by their parents (23.7%), another 6.4% were motivated by the availability of educational grants, and 4% followed recommendations of their friends is of special importance. It means that more than a third of the working and studying youth did not choose their specialty on their own, consciously.

In general, today, the incomes of young people **in Kazakhstan are on the whole 1.5 times lower than the average monthly nominal wage**. The lowest wages are noted in agriculture, health care, and public administration. The most popular type of economic activity among young people in Kazakhstan continues to be wholesale and retail trade (18%), education, health care and social services for the population (16.9%), agriculture, forestry and fishery (12.2%), industry (11.4%). Young people are mainly employed in low-productivity sectors of the economy.

Value references and interests of modern youth

In the structure of young people's values, **the traditional values remain as priority** for the past several years: family (85.2%), health (51.8%) and friendship (28.3%). The values of the first block (family, health, friendship) and the second one (financially secure life, love, faith and religion) are distinguishable between different groups of young people. The traditionalism of rural youth is even more emphasised by the importance of faith and religion (19.2%) to them. At the same time, in comparison with rural youth, the values of personal fulfilment and self-esteem are more manifested in urban (11.3%) respondents.

Problems of intergenerational value differences are not characteristic of Kazakhstan youth. The overwhelming majority (79.4%) in one way or another notes the similarity of their values with the values of their parents. Thus, Kazakhstan society preserves the continuity of generations. However, the risk of detachment of generations is noted in Turkestan (33.1%), Pavlodar (27.4%), Kostanay (25.8%), and Zhambyl (20.8%) oblasts.

Value references that directly affect the formation and development of civil society do not prevail among young

people. Thus, patriotism is more often seen through emotional experiences such as love, respect and pride for the country rather than through the prism of exercising the functions of civil society, for example, participation in charity, elections or meetings. However, civic participation has a certain potential for growth, which can be promoted by **a new structure of values modelled on the top 5 popular social trends among young people: commitment to a healthy lifestyle (48.5%), volunteering (47.1%), travel (28.7%), citizen activism (23.1%) and environmental issues (17.7%).**

The degree of influence of the Rukhani Zhangyru programme on the value references of young people is inconclusive, which is reflected in the level of young people's awareness of the programme implementation progress. 55.6% of young respondents know, more or less, the content, goals and objectives of the Rukhani Zhangyru programme. A relatively high level of awareness of the programme is noted among the respondents in Mangystau (81.6%), Kostanay (76.4%), Kyzylorda (74.2%), Zhambyl (64%) and East Kazakhstan (63.9%) oblasts.

Religion retains a significant influence on the value references of young people, for whom it appeals because of the fact of birth in a particular religious environment. A relatively high level of religious commitment is noted in Mangystau, East Kazakhstan and West Kazakhstan oblasts, where the number of practicing believers reaches 36.8%, 34.1% and 31.9%, respectively, which is on the whole two times higher than the national average level. **The religion of the majority is traditional Islam (73.4%),** which is characteristic of young Kazakhs and representatives of other ethnic groups. **Strengthening of religion and faith as one of the four core values of a young person's life** after family, health and friendship is also noteworthy.

National interethnic policy has a positive assessment in the perception of young people. Citizenship has a relatively high potential to continue to be the centre of the henotic identity built on the commitment to democratic principles and respect for equal rights and responsibilities. The share of young people who express dissatisfaction with the ongoing interethnic policy is low, but the risk group is 10% of respondents who do not feel unity and solidarity with the citizens of the country. At the same time, discrimination based on ethnicity is among the top 5 reasons, which is also reinforced by the presence of language issues. However, in general, the relative majority of young people deny the existence of any discrimination against them.

Youth in social and political processes

The total number of government employees under the age of **29 is 20,504 people**, of which **10,754 people** work in central government bodies and **9,750 people** are employees of local executive bodies.

Over the past five years, there has been a **downward trend in the total number of young people working in government bodies, at the level of both central government and local executive bodies:** in 2020, the number decreased by 11% compared to the level of 2015. The decline in the number of young people is observed both in the central government bodies and the local executive bodies.

Young people who work in the public administration system are mainly represented **by administrative government employees.** For example, in 2020, only four government employees under the age of 29 were in the group of political civil servants.

Young people are rather poorly represented in the legislative and local representative government authorities. As of 2020, there isn't anyone under 29 years old in the Mazhilis of the Republic of Kazakhstan consisting of 103 deputies. Out of 3,097 Maslikhat deputies only 25 people are under 29 years old (0.8%). It is worth noting that active young people have shown interest in the President's talent pool.

The participation of young people in the activities of various political parties and socio-political movements is significant. Based on the data reviewed, it can be noted that the political activity of young citizens is rather low. 92.9% of young people are not members of any political party. 4.5% are members of political parties but do not participate in their activities, 0.8% of young Kazakhstanis have become active participants in political parties.

Introduction of a mandatory 30% quota for women and youth under 29 years old on electoral party lists will clearly have a positive effect on the current situation.

Volunteering activities are an important element in the formation of civil society. According to the MISD, **568 organisations carry out volunteer activities** in 2020, the number of those involved in the volunteer movement **exceeds 95,000 people.** **47.1%** of young people note volunteering as one of the most popular trends, **23.1%** of respondents highlight the citizen activism of young people. At the same time, **79.2%** of respondents aged 14-28

noted that they were not engaged in volunteering activities. **11.2%** of young people believe that they devote less than one hour to this activity during the week; **6%** of respondents spend from one to three hours and **3.6%** of people surveyed spend more than four hours.

International evidence suggests that today's young people are more inclined to participate in informal political processes. Both formal and informal participation can be understood as participation in political life, both can be useful for promoting democratic values and developing civil society.

In the perception of 66.9% of respondents the likelihood of protest actions in the region is extremely low or absent. 25.1% of respondents express an opposite opinion. **One out of every two persons would not under any circumstances take part in protest actions**, while others state various reasons: socio-economic problems, layoffs or dismissals from work, housing problems, as well as problems in studies, negligence and lack of professionalism of medical workers.

The share of those who show interest in political events (53.1%) is higher compared to those who do not show interest (46.9%). **47.6% of the respondents follow the political situation in the country**, while the number of those who are interested in local news are half as many (26.2%), which may also denote a weak participation in the life of their regions. 24.6% of respondents are interested in world news; 5.1% in the political news of the Russian Federation, and 2.6% show interest in the news from Central Asia.

61.5% of young people learn about news and events from social networks and blogs. Kazakhstan internet websites are more popular (33.3%) as sources than foreign (14.9%) internet websites. Kazakhstan republican channels are one of the main sources of news for 39.1% of respondents. The development of information and communication technologies expands the possibilities and at the same raises the issue of developing young people's critical thinking and the ability to check the reliability of information.

Crime among youth

The modern level of science and knowledge in the field of psychology, criminology and victimology cannot give exhaustive answers to questions about the causes, internal mechanisms and, most importantly, the prevention of crime among minors. Nevertheless, there is a need to continue research and to take its results into account in the daily activities of government bodies and other institutions responsible for work with youth. **Major corruption crimes; crimes committed on the basis of religious, racial, gender hatred; crimes against minors cause the greatest public resonance among young people .**

The COVID-19 pandemic has made its own adjustments to the statistical data: there **was a steady decline in the crime rate for the 1st half of 2020**. At the same time, there are contradictory trends in the increasing number of serious crimes committed by minors. The specified data are still preliminary and can be significantly changed by the end of the year. **Concern is caused by the steady increase in youth crime** in Mangystau (29.1%), Almaty (15.3%), North Kazakhstan (13.6%) oblasts and Nur-Sultan city (12.9%), where the average specific indicator of criminal acts is higher compared to the republican level (11.2%) in the 1st half of 2020.

There **are clear trends in reduction of the juvenile crime rate and the general crime level**. However, the percentage of crimes committed by young people in the total number of crimes remains within its average values. In addition, a relatively low level of recidivism and crimes committed by female minors can be separately identified as a positive indicator.

The most **widespread crimes among the youth** are **property crimes**, which gives grounds to revise the work on registering minors who live in an unfavourable environment. According to the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, out of 19,175 (for nine months of 2020) young people who have committed crimes, 18,898 or 98.5% are NEET youth.

International experience shows that **prevention of juvenile crime is cheaper for the state than correction of its consequences**. Planning of cultural and leisure activities, clubs and sports sections can both reduce the crime rate and contribute to the creation of jobs, and thus decrease the number of unemployed people. Educational institutions should bear in mind the need for applying an integrated approach to the implementation of work on adaptation and socialisation of minors.

Youth policy as a factor of sustainable development of the state

The level of awareness and participation of young people in governmental programmes and projects for youth support remains one of the important indicators of young people's involvement in the social and political life of the country. According to the results of a sociological survey, more than half of the respondents believe that government bodies pay sufficient attention to the issues of supporting young people (64.5%). According to one third of young people, such attention is insufficient (30%).

The list of priority problems that the government has to focus on includes youth employment (61.1%), housing issues (41.5%) and patriotic education (24.6%).

In the past two years, programmes and projects such as **Zhasyl EI, With a Diploma to the Village!** and the **Bolashak International Scholarship** have become the best-known government initiatives for youth support.

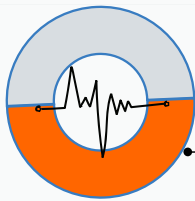
The analysis revealed the main problematic issues in the implementation of state measures to support youth: the level of youth coverage with government programmes and projects is low, not all age categories of young people have the opportunity to participate in government programmes and projects. Besides, the level of awareness of state support measures remains low; not all target groups are aware of projects; operators of government programmes and projects are more focused on the disbursement of budget funds than on achieving the final results of projects and programmes; the efficiency of individual projects (Free Technical and Vocational Education for All, Serpin, Zhas Kasipker) is low and, therefore, their implementation requires amendments and updates.

In the issues of ensuring the implementation of the state youth policy, an important role is assigned to youth resource centres (*hereinafter* – YRC). Today, there are 209 YRCs in Kazakhstan, of which 12 are regional, 35 are urban and 162 are district. Every year, most experts note that the number of YRCs is not enough to ensure a minimal coverage.

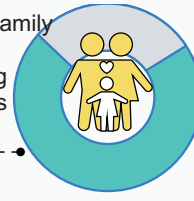
The results of the survey on the effectiveness of the YRC's services are indicative. The following services are the most popular and effective: **“Support and development of volunteer activities among young people”, “Assistance in preparing for employment and career guidance of young people”, “Assistance in increasing digital literacy and development of technology among young people”,** etc. Based on the responses received it follows that YRCs **work quite effectively with the people who** have requested assistance since they were able to provide help partially or fully to almost 100% of people who applied for consultancy.

In general, the analysis of international experience in the field of youth policy shows that the current methods and approaches to the implementation of youth policy are diverse but pursue a common goal in a consistent manner – creation of favourable conditions for personal fulfilment of modern youth. The analysis has identified three main types of work with youth: **vertical (top-down), transitional type of youth policy, and horizontal type of youth policy with bottom-up initiatives.** The experience of youth policy development in many advanced economies is primarily focused on the growth of human capital, in particular, the innovative potential of the younger generation.

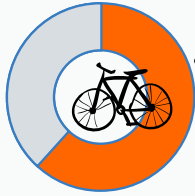
PORTRAIT OF YOUTH OF KAZAKHSTAN

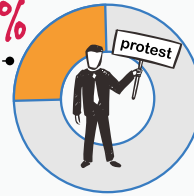
50.7 % undergo preventive medical examination once a year

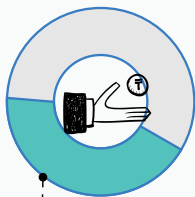
72.1 % consider a family the main institution in forming youth's values

65 % do sports on a systematic basis

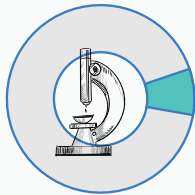
do not exclude the possibility of protest actions **25.1 %**

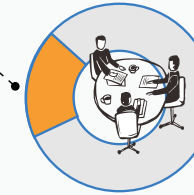
38.2 % have enough money for food and clothes only

21.4 % are ready to migrate

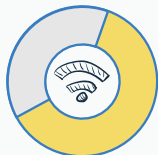
8.8 % are engaged in scientific activity

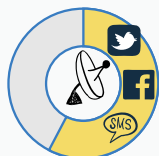
11.4 % participate in activities or events of youth organisations

51.9 % consider military service compulsory for every man

67.6 % spend more than 3 hours a day on the Internet

61.5 % receive information on events in the country through social media and blogs

40.1 % do not work in their specialty

92.9 % do not participate in any political party

17.8 % are interested in political news and events

The largest number of divorces happen in the 24-28 age group

Marriage age

19-23

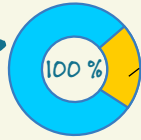

24-28

STATISTICS ON KAZAKHSTAN YOUTH IN THE CONTEXT OF 100 PEOPLE

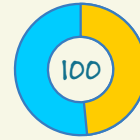
NUMBER OF YOUNG PEOPLE IN THE REPUBLIC (14-29 YEARS OLD)

3,765,383
people

20.4 %
of the total
population
of the country

MEN
(1,919,076)
51 people

WOMEN
(1,846,307)
49 people

14-17 years old
(1,004,391)

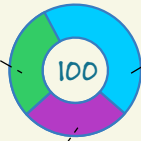
27 people

23-28 years old
(1,656,559)

44 people

18-22 years old
(1,104,433)

29 people

URBAN YOUTH
(2,125,065 or 56.4%)

56 people

RURAL YOUTH
(1,640,318 or 43.6%)

44 people

Economically
active youth
(2,124.9 thous.)

56 people

Employed
population
(2,045.9 thous.)

54 people

Hired
employees
(1,567.7 thous.)

42 people

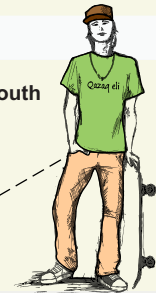
Self-employed
(478,1 thous.)

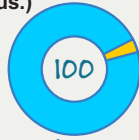
13 people

Average age of youth

21 years old

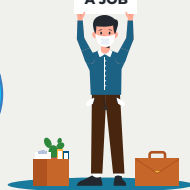

Unemployed youth
in 2020, 2nd quarter
(84,0 thous.)

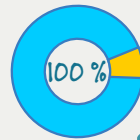

4 people

NEED
A JOB

Share of NEET youth
in 2020, 2nd quarter
(7.6%)

8 people

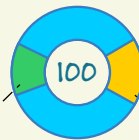
Covered with
state support
measures

3 people

Number of TVE students
aged 14-19 years
in 2019-2020 academic year
(434,528)

12 people

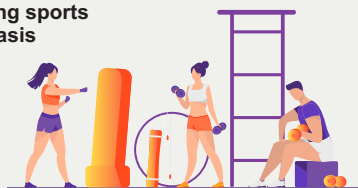
Number of HEI students
in 2019-2020 academic year
(604,345)

16 people

Young people doing sports
on a systematic basis
(2019 – 2,456,913)

65 people

9 people

out of the total number
of youth doing sports
(2019 – 9%) are engaged
in national sports

Young people who attend
additional education organisations
(1,027,030)

27 people

CHAPTER 1.

Demographic characteristics of youth

CHAPTER 1.

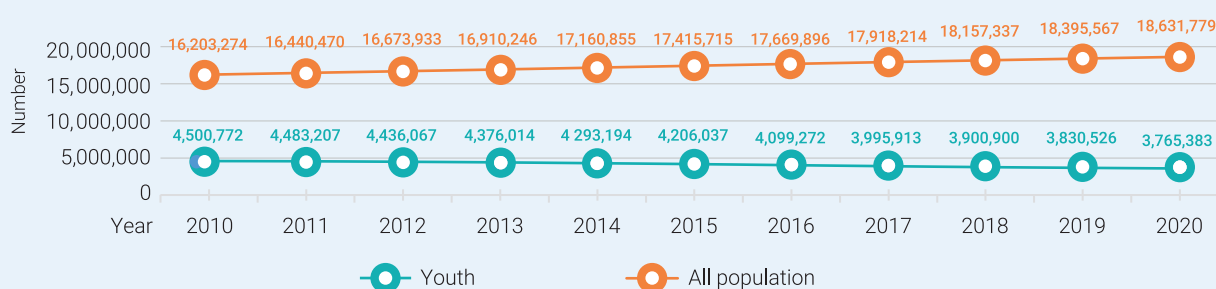
Demographic characteristics of youth

1.1 Number of youth aged 14 to 29

Age is the primary criterion uniting citizens in the category of “youth”. The age limits of youth in the world vary between 10 and 35 years old. In Kazakhstan, citizens of 14 to 29 years old are considered young. According to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic

of Kazakhstan (*formerly* the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, *hereinafter* – the BNS ASPR of RK), at the beginning of 2020, the number of youth in the republic amounted to 3,765,383 people. Over the last years, the number of young people has been declining, and this is the main demographical trend. In 2020, the number of young citizens in Kazakhstan decreased by 65,000 (Figure 1.1).

Figure 1.1 Dynamics of changes in the number of young people in 2010–2020¹

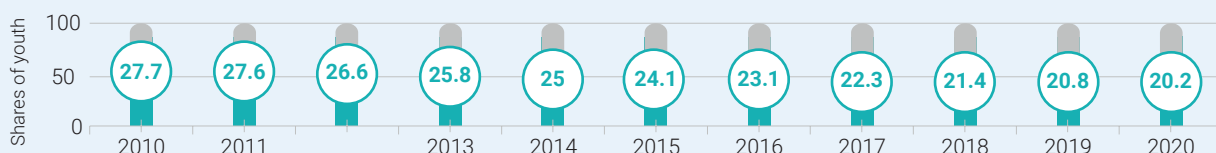

Source: BNS ASPR of RK

The decrease in the number of young residents of Kazakhstan is the result of the “demographic hole” of the 90s. Over the past 10 years, the number of young people in the country has decreased by 16.3% (-735,389 people). The share of young people in the total population of the country reduced by 7.5%: in 2010 there were 4,500,772 (27.6%) young people at a population of 16,203,274 people,

at the beginning of 2020 the number of young people was 3,765,383 (20.2%) at a population of 18,631,779 people (Figure 1.2). It is expected that the percentage of young people in the country will increase significantly by the mid-2020s as a result of a stable birth rate growth since the early 2000s. The number of youth is expected to reach a record indicator for the recent years by 2030.

Figure 1.2 Shares of youth in the total population

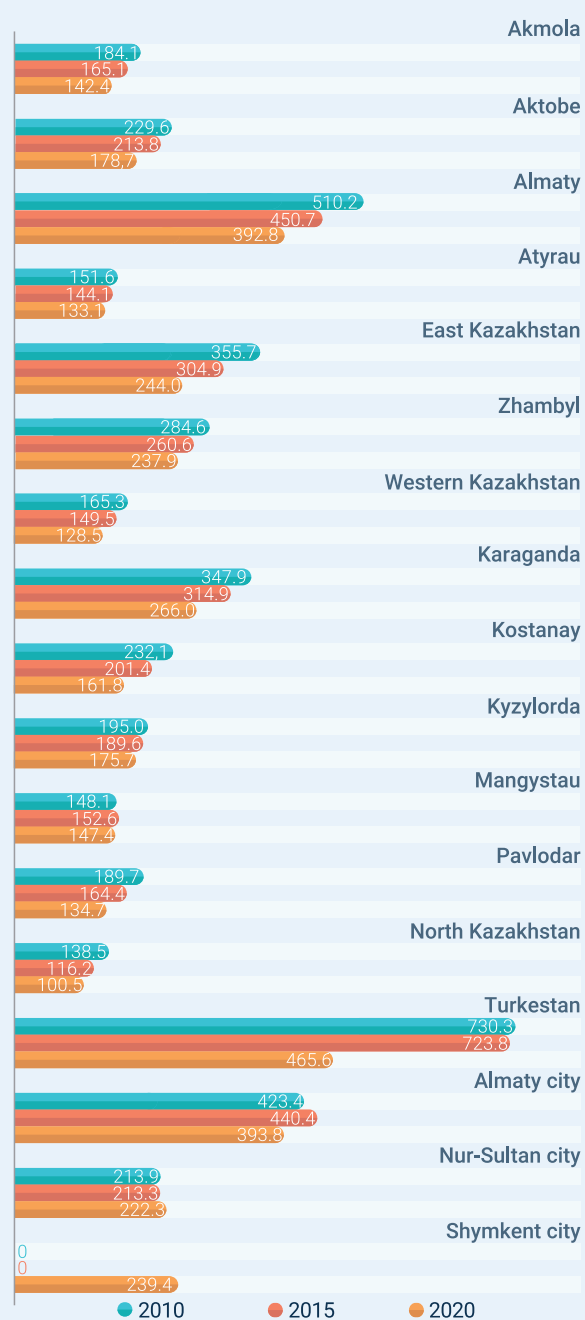
Source: BNS ASPR of RK

The number of young people in Kazakhstan is unevenly distributed across the regions. There are more young people in the southern regions than in the northern ones. Three southern oblasts of the country are residence to

33.3% (1,252,399) of the total number of youth in the country (Figure 1.3). The largest number of young people is noted in Turkestan oblast (465.6 thous.), Almaty city (393.8 thous.) and Almaty oblast (392.8 thous.).

¹ Hereinafter – All used data of the BNS ASPR of RK as of the beginning of the year.

Figure 1.3 Distribution of youth by region of Kazakhstan

Source: BNS ASPR of RK

Over the past 10 years, the number of young people has been decreasing, in particular, in six regions of the country: Almaty, East Kazakhstan, Karaganda, Kostanay, Pavlodar and Aktobe oblasts. Thus, in Almaty and East Kazakhstan oblasts, the number of young people reduced by more than 100,000 people: -117,422 and -111,790, respectively. Over the past 10 years the number of young people has declined by more than 50,000 people in four regions of the country: Karaganda, Kostanay, Pavlodar and Aktobe oblasts. In other

regions the number of young people in absolute terms decreased by less than 50,000.

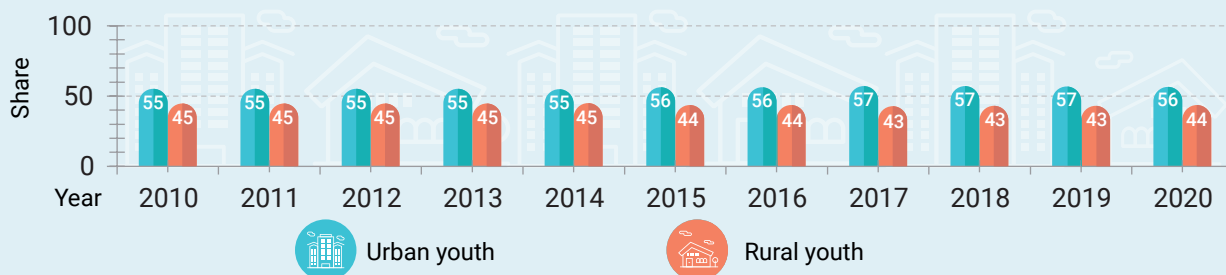
Comparison of relative indicators over a ten-year period shows that in four regions of Kazakhstan the number of young people has reduced by more than 25% of the total number of the young population. Thus, the number of young people in East Kazakhstan oblast has dropped by 31.4% (-111,790) compared to 2010. Over the same period, there was a decrease by 30.2% (-70,294) in Kostanay, by 28.9% (-55,016) in Pavlodar and by 27.4% (-37,958) in North Kazakhstan oblasts. In other regions the relative index of reduction in the number of young people is below 25%.

It should be noted that over the past 10 years the number of youth in Turkestan and Almaty oblasts has decreased by **23%** and **36.2%**, respectively. While young people keep arriving in Almaty city: at the beginning of 2020, 10.5% of the total number of young people were the youth of Almaty, whereas 2010 this figure was 9.4%.

The share of youth in the total population varies depending on the region, but the ratio of urban and rural youth in Kazakhstan has remained the same over the past 10 years. Considering the fact that the total number of young people reduced by 16.3% over the past 10 years, (Figure 1.4). the number of urban youth reduced by 14.5%, while the number of rural youth decreased by 18.5%. However, when comparing the absolute values, more populated regions take the lead. Thus, in the context of the urban population, the number of youth from 2010 to 2020 dropped in Turkestan (-209,851), East Kazakhstan (-68,226) and Karaganda (-63,729) oblasts. The changes in other regions are minor. In terms of the rural population, the number of young people decreased in Almaty (-82,215), Turkestan (-54,823), East Kazakhstan (-43,564) and Kostanay (-40,948) oblasts.

The analysis of relative indicators in the regional context revealed that in seven oblasts of the country (East Kazakhstan: 31.5%, Almaty: 30.5%, Pavlodar: 29.8%, Mangystau: 29.3%, Akmola: 27.1%) the number of urban youth decreased by more than 25%. The number of rural youth in the north-eastern regions of Kazakhstan has been declining over of the last 10 years. The number of rural youth in relative terms reduced by more than a quarter in six oblasts (Kostanay: 35.6%, Aktobe: 33%, East Kazakhstan: 31%, North Kazakhstan: 28.5%, Pavlodar: 27.07%, West Kazakhstan: 25.7%).

Figure 1.4 Share of urban and rural youth

Source: BNS ASPR of RK

1.2 Sex and age structure of youth

The youth of Kazakhstan, depending on their socio-economic status, is divided into three subgroups:

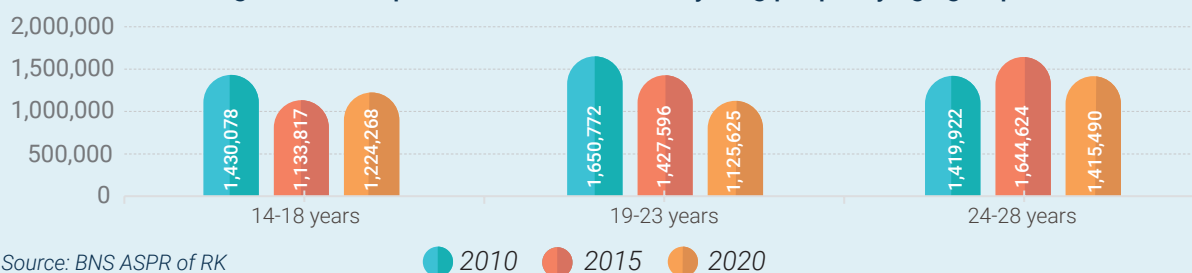
- 14-18 years, which includes underage youth studying at schools or receiving technical and vocational education (*hereinafter* – TVE);
- 19-23 years – young people, who for the most part receive higher education or are at the beginning of their career paths;
- 24-28 years, this category includes those who

continue their education or working young professionals.

At the beginning of 2020, the most numerous age group was 24-28, which is 37.9% of the total number of young people; the 14-18 group made up 32.5%. Young people aged 19-23 are the smallest group with a share of 29.8% (Figure 1.5).

Comparison of absolute indicators in the context of age groups again confirms the continuing trend towards a reduction in the number of young people in the next few years. The smallest group will be the young people in the older age group, i.e. young professionals at the beginning of their careers.

Figure 1.5 Comparison of the number of young people by age group

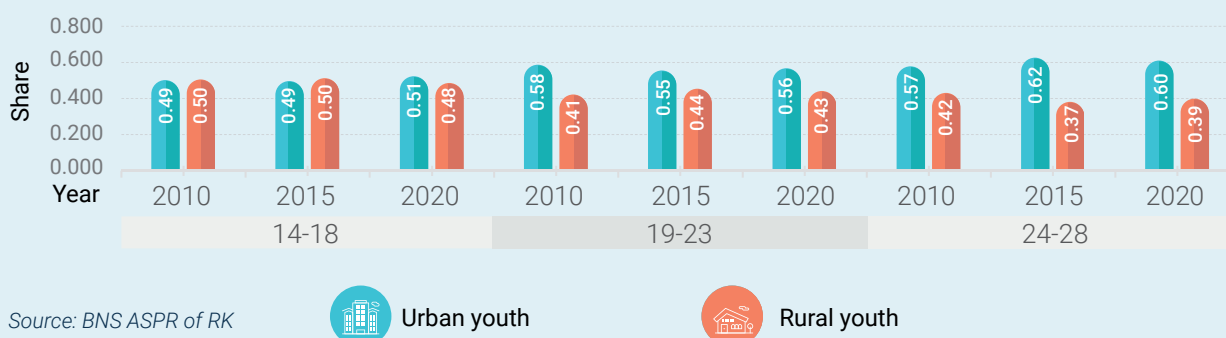

Source: BNS ASPR of RK

Comparison of relative indicators of the number of urban and rural youth by age group shows that the number of youth in cities is increasing. Thus, the number of youth in the age groups 14-18 and 24-28 has slightly increased since 2010 compared to rural youth

(Figure 1.6). The number of rural youth is lowering; it is associated with an insignificant annual decrease in all age groups. Despite this, in the age group of 24-28 years, the number of rural youth has slightly increased over the past five years in relative indicators.

Figure 1.6 Comparison of the share of urban and rural youth by age group

Source: BNS ASPR of RK

The youth of Kazakhstan is characterised by an almost equal ratio of men and women (Table 1.1). Analysis of the gender aspect in dynamics has shown that over the past five years, there has been a slight but stable trend in the increase in the number of men. Thus, since 2015, their number has risen to 50.97% (+0.65).

The ratio of men and women in the age group of 24-28 years group is almost equal – 50.6% and 49.34%, respectively. The age group of 14-18 years comprises

51.2% of men and 48.7% of women. In the age group of 19 to 23 years, the ratio of men and women is 51.04% and 48.9%, respectively. It should be noted that over the past 10 years, the share of men in the age groups of 14-18 and 19-23 years has been steadily growing, while in the age group of 24-28 years it varies. Thus, during the period from 2010 to 2015, the relative indicators of the female population were significantly higher than those of the males, but after 2015 the share of men increased.

Table 1.1 Gender composition of youth by age groups

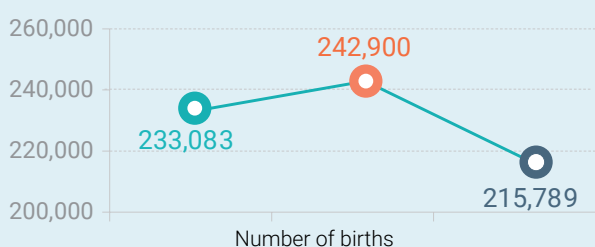
	14-18				19-23				24-28			
	2010	2015	2019	2020	2010	2015	2019	2020	2010	2015	2019	2020
Men	726,663	579,311	605,540	628,001	819,218	723,953	593,001	574,553	760,754	813,151	747,778	716,522
Women	703,415	554,506	576,210	596,267	831,554	703,643	568,975	551,072	713,168	831,473	739,022	698,968

Source: BNS ASPR of RK

1.3 Birth, mortality, marriage and divorce rates among young people

Over the last years, there has been a decrease in the birth rate among young people. According to the data of the BNS ASPR of RK, in 2010 the number of births was 233,083 people, in 2019 this indicator amounted to 215,789 people (Figure 1.7). There is a decrease by 7.4 percentage points.

Figure 1.7 Dynamics of birth rate among young people

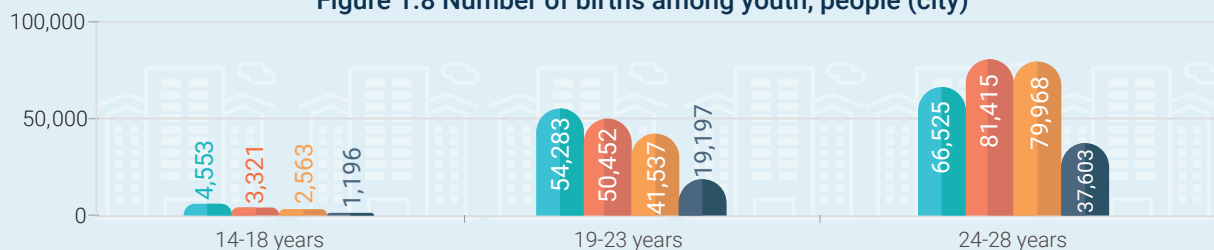
Source: BNS ASPR of RK

Birth rates in the cities exceed those in rural areas. According to the data for 2019, the share of those born in rural areas is 42.5% (or 91,721 people). In the cities this indicator is 57.5% (or 124,068 people), respectively. In the age structure of birth rate, the peak rates fall on the age 24-28 age group.

In general, the process of decline in the birth rate is associated with the fact that since 2014 there has been a decrease in the number of young people, in addition, there is a tendency towards having fewer children. As noted in the previous National Report, "over the next few years, the decrease in youth birth rate will be partially compensated by relatively high birth rates in the 30-35 age group (into which many groups of those born in the late 1980s are moving)"².

As for mortality among young people: according to the official statistics, there has been an improvement in indicators, i.e. reduction by half over the last 10 years. Whereas in 2010 the number of young people who died was 6,351, in 2019 that number amounted to 3,085 people. At the same time, the total number of deaths and standardised mortality rates increase

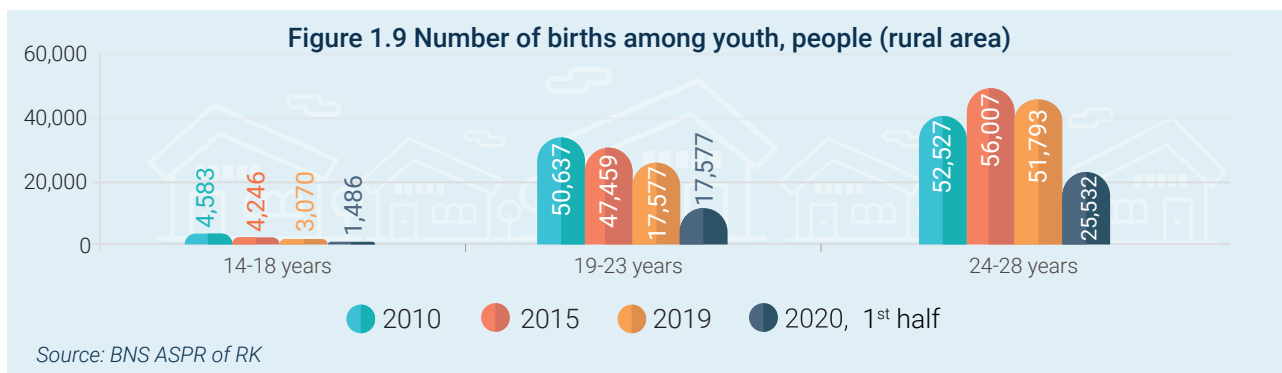
Figure 1.8 Number of births among youth, people (city)

Source: BNS ASPR of RK

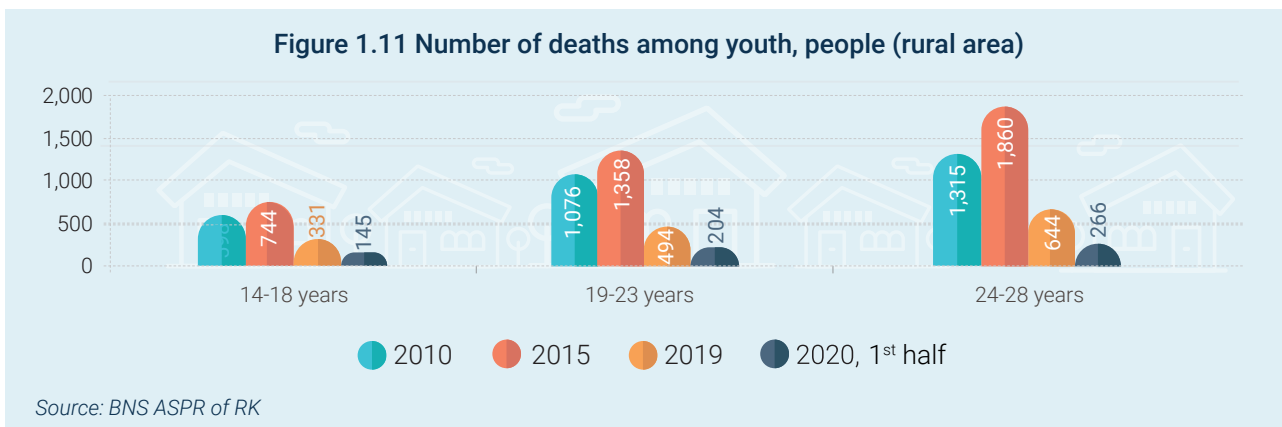
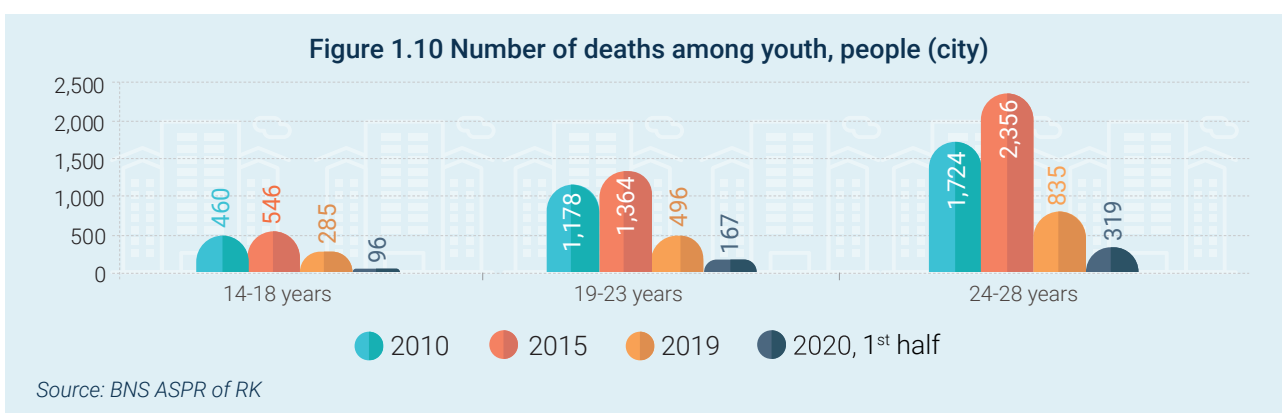
● 2010 ● 2015 ● 2019 ● 2020, 1st half

² National Report "Youth of Kazakhstan – 2019", <https://eljastary.kz/storage/Нац%20доклад%202019>

with age. The distribution of the mortality rate by age group in the first half of 2020 is as follows: 14-18 years – 241 cases, 19-23 years old – 371 cases, 24-28 years old – 585 cases. About 50% of deaths are observed at the age of 24-28 years old (48.9%).

Within the urban-rural structure, in 2019 the number of deaths in the city was higher (1,616 cases) than in the rural area (1,469). The same situation was observed in the previous years.

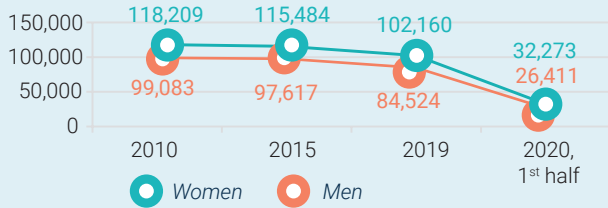
In the context of gender, the mortality rates for both women and men rise as they get older, however, mortality is growing faster among men across all age categories. These gender differences data is based on the characteristics of the causes of mortality. According to official statistics, the main causes of death at the age of 14-28 are accidents, poisoning and injuries; they account for 63% of the total number of deaths among young people². Thereat, the main cohort of those who died from accidents, poisoning and injuries is men (the ratio of men to women is 79%

to 21%). The rest of the reasons account for a little over a third of cases (37%).

As for the marriage rates, according to the BNS ASPR of RK, 58,684 people married in the first half of 2020, of which 26,411 were men and 32,273 were women. This figure is almost 4,000 fewer compared to the same period last year, when 62,335 young people registered their marriages only in January-May period. If we look at the dynamics, the marriage rate has been falling in recent years, and there is a symmetrical decrease in both women and men (Figure 1.12).

² National Report "Youth of Kazakhstan". NSE "Youth". P. 155

Figure 1.12 Dynamics of registered marriages by gender

Source: BNS ASPR of RK

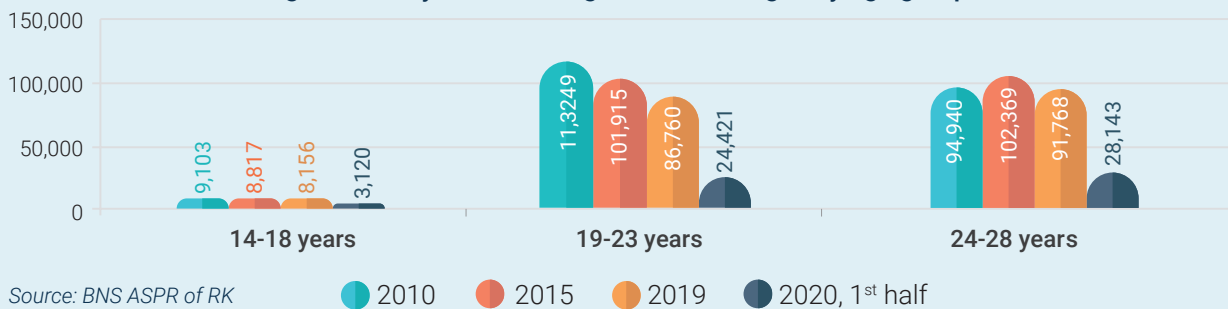
The following tendency is noted in the age and gender structure: women marry more often at the age of 19-23 while men tend to get married at the age of 24-28. In total, the largest number of marriages is registered in the age cohort of 24-28 years old³. According to the official data of the BNS ASPR of RK, the average age of young men who get married is 27.6 years old, the average age of young women

in their first marriage is 25 years old. Thus, during the period from 2014 to 2019, the average age at marriage for men and women increased by 1.8% and 1.6%, respectively.

In general, it should be noted that the average age of men and women entering marriage is gradually increasing. This is primarily due to the new lifestyle, which is influenced by the desire of young people to be financially independent, to receive a good education and to make a career. This trend is distinctive of today's youth in many countries of the world.

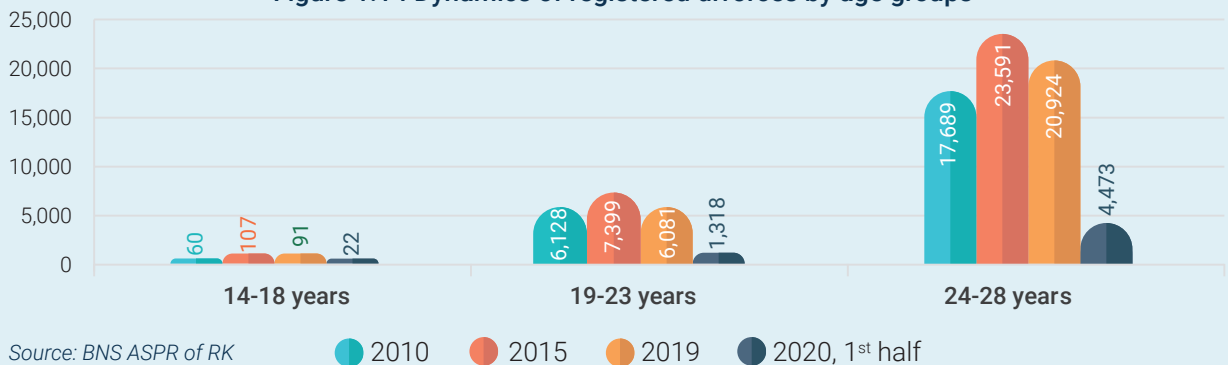
The results of sociological research have long demonstrated that young people honour family values, but the number of divorces is not reducing. While there is a decrease compared to 2015, when there was a peak of 31,087 cases, a total of 27,096 cases were registered in 2019. The largest number of divorces is accounted for young people in the 24-28 age group. This trend is characteristic of both young men and women.

Figure 1.13 Dynamics of registered marriages by age groups

Source: BNS ASPR of RK

Figure 1.14 Dynamics of registered divorces by age groups

Source: BNS ASPR of RK

Unfortunately, Kazakhstan today is among the top ten countries in the world by number of divorces (150 couples break up every day in Kazakhstan⁴). Notably, according to the BNS ASPR of RK, in most cases it is the people aged 30 to 34 who have been married for more than five years who seek a divorce. In other words, these are the people who got married young but failed to salvage their marriage. The public foundation

“Institute of Equal Rights and Equal Opportunities of Kazakhstan” conducted a study and found out that “the main reason for divorce in Kazakhstan is the interference of relatives in the family life. This is the opinion of 61% of respondents, another 35.9% believe that the reason for divorce is the crisis in the institution of the family, for 1% the divorce was due to lack of money and unemployment⁵.”

³ “Kazakhstan Families – 2020” National Report. Rukhani Zhangyru Kazakh Institute of Social Development Non-Governmental Joint Stock Company (KIOR Rukhani Zhangyru NJCS).”

⁴ V Kazakhstane ezhdnevno razvodyatsya 150 par, <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazakhstane-ezhdnevno-razvodyatsya-150-par>

⁵ Nazvany osnovnyye prichiny, pochemu razvodyatsya kazakhstantsy, <https://liter.kz/23250-2/>

The problem of divorce was also touched upon at a high national level. At the closing ceremony of the Year of Youth in December 2019, the President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev expressed concern about the growing number of young families falling apart. "When speaking about youth policy, we must not forget about the institution of the family. This is especially important for the preservation

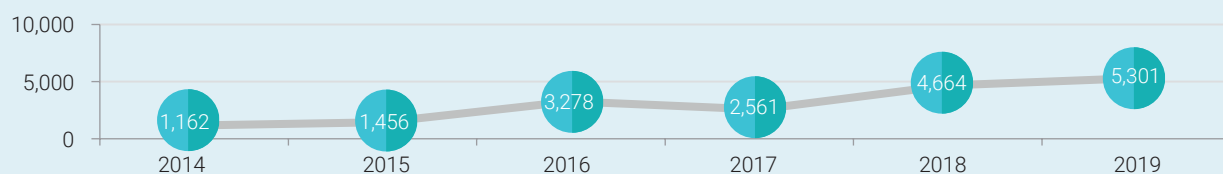
of traditions, national values and the continuity of generations. Unfortunately, today divorce has become one of the problems in this area. This issue has not yet received due attention. There is a catch phrase: "Motherland begins with a family." Preservation of each family is a guarantee of stability of our Motherland. Shanyrak of a young family should become the cradle of happiness," the Head of State said.

1.4 Features of external and internal youth migration

Population migration is one of the burning issues in the development of Kazakhstan society and is often viewed through the prism of the country's economic security. Today, young Kazakhstanis travel to almost all regions and countries of the world – especially to the Russian Federation, the USA and China. Youth migration has both positive and negative aspects. The positive consequences include raising the level of

qualifications and knowledge of young people, and exploring new opportunities for personal fulfilment. However, the country is at a disadvantage when educational and labour migration develops into permanent population shift. The state is losing valuable human capital, which significantly affects the innovation potential. In this context, the main emphasis is placed on the departure of promising young specialists, because there has been a negative balance of youth migration since 2014. A slight decrease was registered in 2017, the peak index was noted in 2019 and amounted to -5,301.

Figure 1.15 Dynamics of the migration balance indicators, 2014–2019

Source: BNS ASPR of RK

In the context of age groups, the distribution shows two migration peaks: the first among 14-15 year olds, the second at the age of 26-28. Over the last five years, these indicators have increased

several times. In 2020, the migration balance had the lowest values, probably due to the global coronavirus pandemic, as a result of which the borders of many countries were closed.

Table 1.2 Dynamics of the migration balance by age, people

Year	Age														
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
2010	253	278	366	369	193	307	464	451	460	643	568	713	531	571	519
2015	-230	-203	-102	-57	-51	-24	-6	-66	5	-73	-40	4	-95	-224	-275
2019	-475	-433	-208	-236	-212	-169	-242	-356	-393	-375	-373	-366	-424	-483	-556
2020, 1 st half	-60	-39	-1	-1	39	-4	11	-34	-3	-11	-59	-55	-21	-18	-74

Source: BNS ASPR of RK

In order to understand the underlying causes of the current migration sentiments in the youth environment, the SRC "Youth" conducted a sociological study in 2020. The respondents were

asked: "Are you ready to move to another country for an indefinite period?". It should be noted that this year, in comparison with 2017 (when the readiness of young people for educational and labour migration

was also studied through a sociological survey), the share of those wishing to migrate slightly decreased: from 23.5% to 21.4%. At the same time, this year the share of young people ready to leave the country for an indefinite period is 2.5 times higher in cities than in rural areas.

It is worthwhile to note that public discussions about the fact that mainly educated youth are leaving the country are grounded in reality. The analysis of correlation values in the context of education showed that holders of master's degree, candidates of science,

and PhD education more often than others express a desire to move to another country for permanent residence within a year. In terms of education, the share of people who are ready to leave the country is as follows: higher level of education (master's and academic degrees) – 32.4%, incomplete secondary education – 26%, incomplete higher education – 23.3%, secondary vocational education – 21.3 %, higher education – 20.6%, secondary education – 16.1%. These indicators show the urgency of the problem of “brain drain” from Kazakhstan.

Table 1.3 Distribution of answers to the question “Are you ready to move to another country for an indefinite period?”, %

Are you ready to move?	2017	2020
Yes	23.5	21.4
No	76.2	78.6

Source: SRC “Youth”

Table 1.4 Distribution of answers to the question “Are you ready to move to another country for an indefinite period?” (by level of education), %

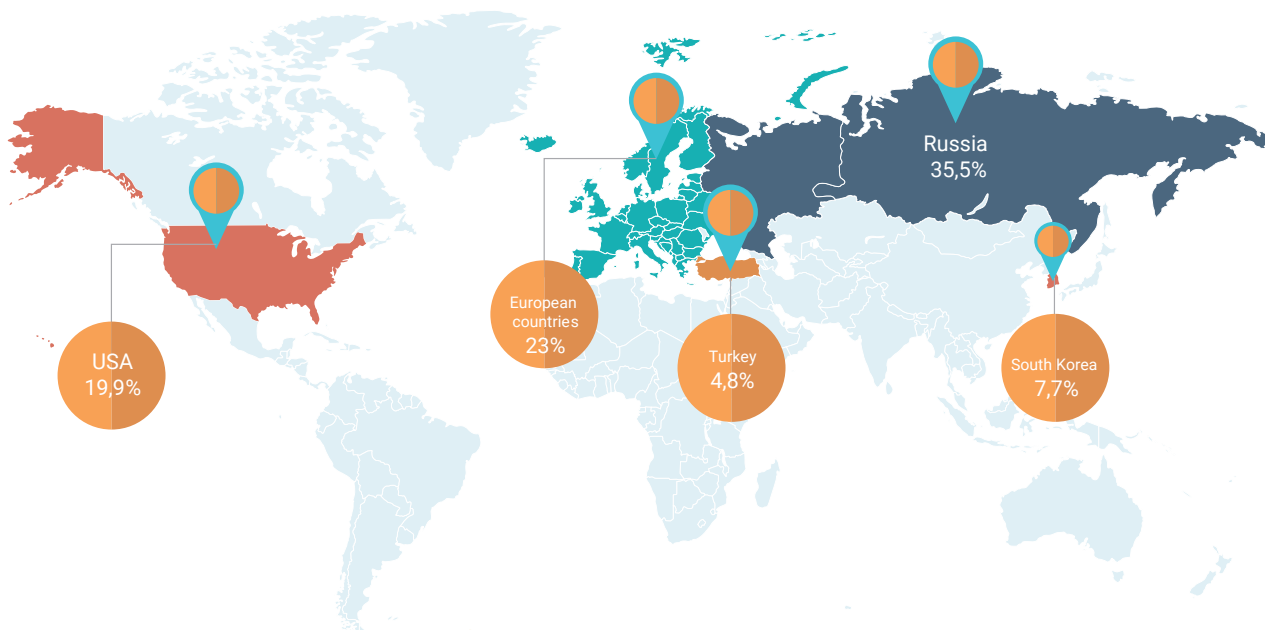
%	Incomplete secondary	Secondary	Vocational secondary	Incomplete higher	Higher	Scientific degree
Yes	26	16.1	21.3	23.2	20.6	32.4
No	74	83.9	78.8	76.8	79.4	67.6

Source: SRC “Youth”

To identify the main countries the young people leave Kazakhstan for, the respondents were asked: “To which region or country are you ready to move for an indefinite period?”. Russia ranked first (35.3%), followed by European countries (23%), the

USA (19.9%), South Korea (7.7%) and Turkey (4.8%). Least of all there were those wishing to move to the countries of Central Asia (Uzbekistan and Kyrgyzstan), Armenia, Ukraine, Malaysia, and Cyprus (0.2% for each of the listed countries).

Table 1.5 Distribution of answers to the question “To which region or country are you ready to move for an indefinite period?”

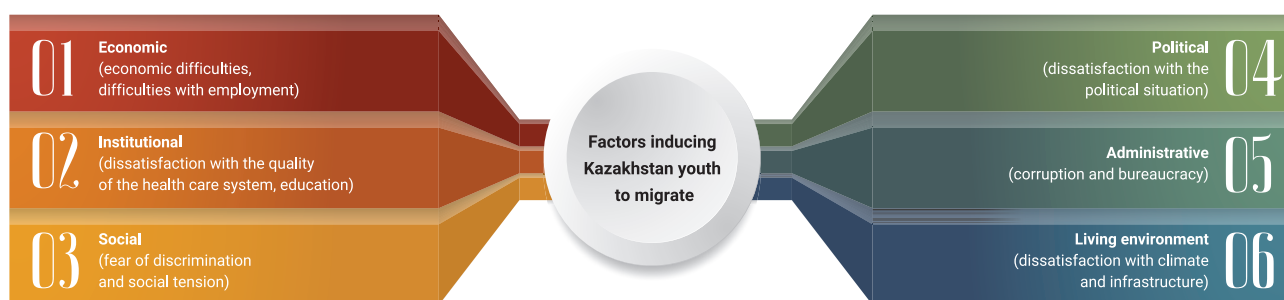
Source: SRC “Youth”

To identify possible channels for youth outflow by ethnic composition, the relationship between the ethnicity of respondents and the potential country of destination was studied. There is a significant relationship between the ethnicity of the respondents and the country to which they intend to move for permanent residence. Kazakhs are three times more likely than Russians and five times more likely than other ethnic groups to move to the USA (29.4%). Most of Russian young people who are ready to move choose the Russian Federation as their destination (70.6%). Among Kazakhs and other ethnic groups, this indicator is significantly lower (14.3% and 41.7%). South Korea is more popular with other ethnic groups (18.3%), and Kazakhs (9.1%), but not included in the migration plans of Russian youth (0%). Europe as a region and separate

European countries are most popular with Kazakh youth, slightly less popular with other ethnic groups; Russian young people are much less willing to move to this region. The countries of the Commonwealth of Independent States (*hereinafter* – the CIS), with the exception of Russia, are rarely chosen by Kazakh young people for relocation⁶.

A number of factors inducing young people to leave the country have been identified during the study (Figure 1.16). All factors can be divided into six categories: economic, institutional, social, political, administrative, and living environment. It should be noted that during the analysis of the young people’s outflow, most of the factors included economic difficulties, difficulties with employment, dissatisfaction with the quality of health care and the education offered.

Figure 1.16 Factors inducing Kazakhstan youth to migrate

Source: SRC "Youth"

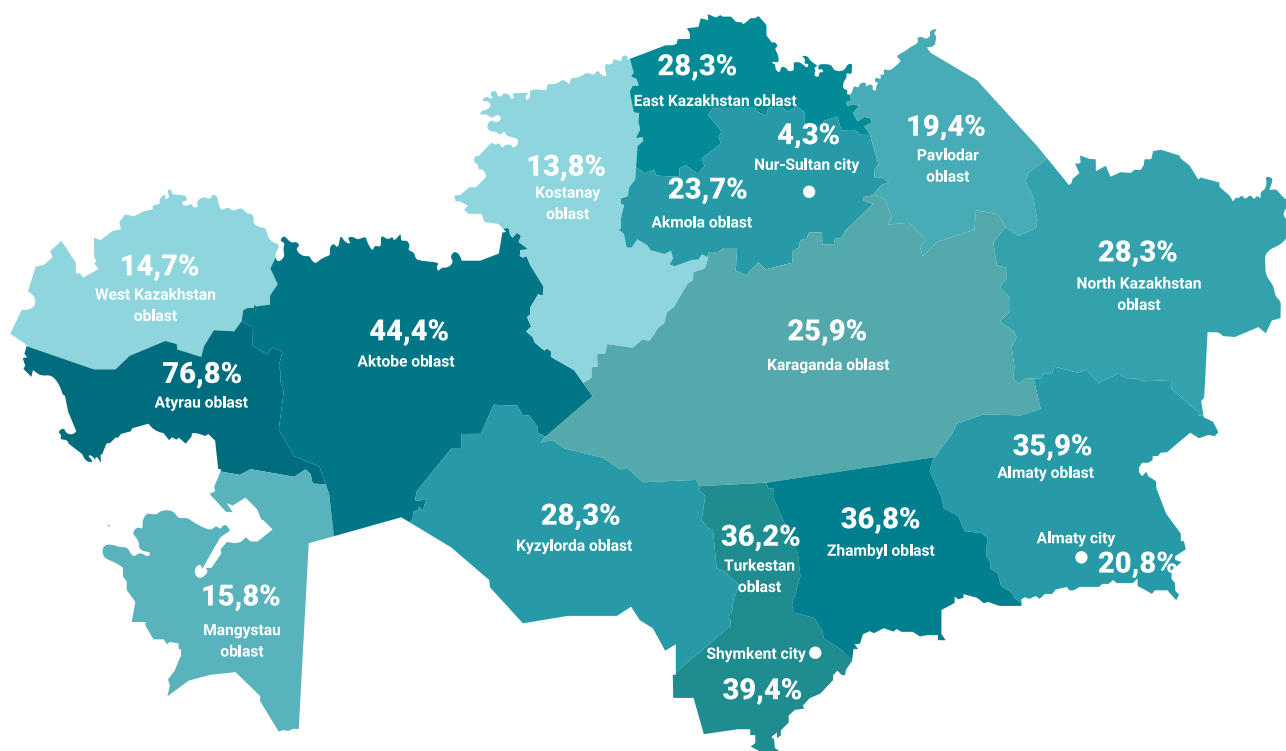
Regarding the characteristics of internal youth migration, it should be noted that a significant share of young people surveyed are ready to move to another region of Kazakhstan. Over the years, there has been a significant increase in the share of young people who are willing to relocate internally: from 19.1% in 2017 to 29.2% in 2020. The number of immigrants is likely to increase where the quality of life would be higher than in the region they left. The situation on the labour market and the material component (wages, living standards in the region) have the main impact on migration flows. Considering the territorial differences, the regional migration of youth in Kazakhstan is of great importance not only for the demographic and economic development of particular regions, but for the country as a whole.

According to the results of the study, the youth of

Atyrau (76.8%), Aktobe (44.4%), Turkestan (36.2%), Zhambyl (36.8%) oblasts and Shymkent (39.4%) are most likely to migrate. It is remarkable that Shymkent, quite attractive for residents of other regions, is a point of youth outflow. This is explained by the fact that the majority of young people in this city are ready to migrate to Almaty (74%) and Nursultan (22%) while other regions are practically not attractive to them. The analysis by regions demonstrates a misbalance in the preferences of young people: **the majority of young Kazakhstanis are planning their move only to these three cities of republican status.** Other regions are rarely considered as a new place of residence. But this can lead to a shortage of labour in some regions and an oversupply in others, which will have a negative impact on the economy and social sphere.

⁶ "Migration Sentiments of Youth in Modern Kazakhstan" Analytical Report, SRC "Youth", 2020

Table 1.6 Distribution of answers to the question “Are you ready to move to another region for an indefinite period?” (by region), %

Source: SRC "Youth"

Important factors attracting young people to internal migration are the status of a prosperous region, developed infrastructure, developed entertainment industry and higher level of living standards. The push factors include an unfavourable socio-economic situation and, less frequently, the climate. Young people in Kazakhstan are more likely to move within the country than abroad. Notably, Kazakhs are almost twice as inclined as Russians and other ethnic groups to internal migration, whereas Russians and other ethnicities are almost

three times more inclined to move to another country.

In general, despite the dynamics of the negative migration balance, currently the social well-being of Kazakhstan youth can be defined as good: optimistic attitudes and positive expectations prevail among young people. Thereat, the younger the respondents, the higher their level of satisfaction with life. **But even today, fifth of young people are not satisfied with the economic and political situation in the country, which in the future may lead to migration.**

Recommendations

1. *The central governmental and local executive bodies* should consider a mechanism for monitoring and controlling the implementation of practical recommendatory measures developed as a result of social studies of young people in various research centres.

2. *The central governmental and local executive bodies* need to develop measures for socio-economic support of young people in the medium-term and long-term prospects, given the fact that, according to forecasts, by 2030 the number of young people in Kazakhstan will reach a record high in recent years.

3. *The local executive bodies* shall expand the role of civil registration departments, which should become a place not only for marriage, but also for learning about family life. Centres, where couples can receive consultations while maintaining anonymity and confidentiality, should operate under these structures.

4. *The local executive bodies* shall open special centres for families experiencing relationship crises, with the involvement of NGOs.

5. *The Ministry of Education and Science of RK* should include a course on sex education and education on sexual and reproductive health in the school curriculum, taking into account the cultural and age characteristics of adolescents and youth. International experience shows that sex education increases the age of sexual debut and has a positive effect on preservation of the family in the future.

6. *The Ministry of Health of the RK* should develop a programme for supporting young families in matters of reproductive health preservation.

7. *Higher education institutions of the RK* shall work out the issues of career and professional planning so that students, while still studying, can visualise their future lives and make plans for employment. Targeted projects should be launched to strengthen interaction between akimats, universities and employers to ensure employment of graduates. It is recommended to monitor and analyse the market for specialties in demand in the near future, with a reorientation of the education system to the staffing requirements of the future.

Expert recommendations and comments:

"Targeted individualised projects should be developed with the aim of regulating migration flows and solving emerging risks, i.e. lack of jobs, competition, and lack of housing"

Expert, sociologist-researcher.

"It is important to create conditions for personal fulfilment of various groups of young people. Particular attention should be paid to young people with high qualifications and high level of education, since currently there is a risk of "brain drain". There is a need to provide appropriate conditions (infrastructure, technologies, proper research base and resources for the implementation of professional skills), social guarantees, and higher wages for highly qualified specialists based on their qualifications and experience. Wages are one of the most important economic factors that lead to "brain drain", as an employee finds remuneration in other countries more attractive"

Expert, researcher.

"We need to form a new generation of leaders. The gap between the urban and rural youth should be reconciled. It is advisable to publish positive materials on youth policy in social networks on a regular basis"

Expert, representative of the regional akimat.

CHAPTER 2.

Youth health and leisure

CHAPTER 2.

Youth health and leisure

2.1 Protection of youth health in the healthcare system

Protection of the health of young people is one of the most important tasks for the state. However, in recent years, a number of negative trends have been observed in Kazakhstan, which may interfere with the achievement of these goals.

Young people are vulnerable to behavioural risk factors (alcohol, cigarettes, drugs). The reasons are their desire to try something new, non-conformism, and lack of awareness of the consequences. Bad habits and addictions have a negative impact on the health of young people. The main danger is that even upon giving up harmful habits later, young people initially cause significant damage to their health.

Many chronic diseases that appear in adulthood can be a consequence of bad habits in adolescence.

Another danger is **lack of physical activity**. First of all, it is harmful to the musculoskeletal, blood circulatory and digestive systems.

Another risk factor is the **problem of early pregnancy, abortion, and infertility**, which significantly affects the secure existence of the nation.

During the period of quarantine and social isolation, the issue of **growth of mental illness among young people** has become very acute.

To solve these problems, the country adopted the “Densaulyk” State Programme for the development of healthcare in the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 and the new Code on public health and the healthcare system of the Republic of Kazakhstan (dated 7 July, 2020). The “Densaulyk” Programme is focused on comprehensive improvement of the healthcare system without focusing specifically on youth health. Certainly, general improvement in the quality of medical services will have a positive effect on the health of young citizens, but it should be understood that some problems in this area require a more targeted approach, which this programme cannot provide.

This targeted approach can be seen in the updated Health Code, according to which youth and underage children aged 10-18 are entitled to confidential services on reproductive and mental health protection,

including medical, psychosocial and legal services. Moreover, receiving such assistance does not require a referral from primary care specialists. This step is very important, because young people do not always trust their parents in matters of reproductive and mental health, and such confidentiality increases the chance of receiving qualified help.

Thus, the state takes measures to protect the health of young people, but there are still many challenges to overcome. For example, it is necessary to improve the regulatory framework, establish interaction between the Ministry of Health, the Ministry of Education and Science and the Ministry of Internal Affairs, to make health services available to young people from different segments of the population, and to raise awareness among young people about the ways of getting qualified medical help.

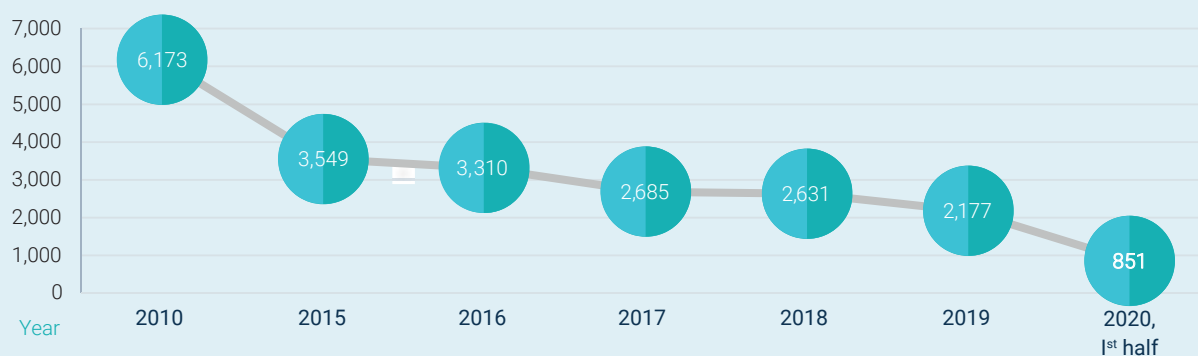
2.2 Socially significant diseases of youth

Healthy youth is an inestimable treasure of society and the main reserve of highly qualified specialists who determine the labour, defensive capacity, reproduction and thus, the health of future generations. Therefore, it is important to create favourable conditions for the preservation of health of young people. In recent years, certain trends have been observed in socially significant diseases of young people.

Pulmonary tuberculosis

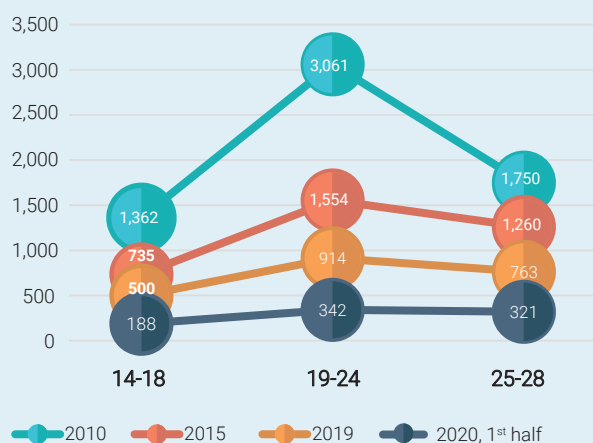
Tuberculosis is one of the 10 most common causes of death in the world. About 1.5 million people die from this disease every year. Meanwhile, according to statistics from the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan (*hereinafter* – the Ministry of Health of the RK), **since 2010, the number of newly diagnosed cases of pulmonary tuberculosis among young people has been steadily decreasing, and this is the same for all age groups**. Over the past 10 years, the incidence of illness in the country has decreased by almost 65%, and over the past five years – by 40%. However, tuberculosis requires constant attention.

Figure 2.1 Incidence of pulmonary tuberculosis among young people, 2010-2020 (absolute values)

Source: Ministry of Health of the RK

Figure 2.2 Number of detected cases of pulmonary tuberculosis among young people by age groups (absolute values)

Source: Ministry of Health of the RK

Most often it's the 19-24 year old group that suffers from pulmonary tuberculosis. If we consider the indicators by regions, in 2019 the largest number of young people with the disease was registered in Almaty (215 cases), Atyrau (191 cases) and Turkestan (163 cases) oblasts, as well as in Almaty (172 cases) and Nur-Sultan (165 cases) cities. The smallest number was in

North Kazakhstan oblast (53 cases), Pavlodar (63 cases) and Akmola (69 cases) oblasts.

During the first 6 months of 2020, the largest number of cases of pulmonary tuberculosis among young people (Table 2.1) was detected in Almaty city (75 cases), Atyrau oblast (70 cases), Almaty oblast and Nur-Sultan city (67 cases each), as well as in Turkestan oblast (65 cases). The high rates in these regions can be associated with the constant inflow of students to large cities, as well as with the high rate of tuberculosis detection among students due to the mandatory programme of screening that students are required to undergo. The smallest number of cases was registered in North Kazakhstan (14), Pavlodar (25) and Karaganda (34) oblasts.

Prevention of tuberculosis infection in children and adolescents is one of the most important tasks of the Healthcare and the State. To achieve standards under the indicators of the World Health Organization (*hereinafter* – WHO) the Republic of Kazakhstan adopted the **State Programme for the Development of Healthcare of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025** and issued the Order No. 158 “On Approval of the Standard for the organization of delivery of healthcare services to the population for tuberculosis” dated 5 January, 2020.

Table 2.1 Incidence of pulmonary tuberculosis among young people for 2019 and 2020, by regions (absolute values)

№	Region	2019				2020, 1st half			
		14-18	19-24	25-28	Total	14-18	19-24	25-28	Total
	Republic of Kazakhstan	500	914	763	2,177	188	342	321	851
1	Akmola oblast	16	28	25	69	16	10	13	39
2	Aktobe oblast	35	53	49	137	11	16	19	46
3	Almaty oblast	52	82	81	215	10	34	23	67

4	Atyrau oblast	49	85	57	191	15	26	29	70
5	West Kazakhstan oblast	19	53	33	105	10	16	15	41
6	Zhambyl oblast	27	50	45	122	22	24	15	61
7	Karaganda oblast	20	25	33	78	7	15	12	34
8	Kostanay oblast	20	51	47	118	6	18	25	49
9	Kyzylorda oblast	40	70	40	150	18	16	22	56
10	Mangystau oblast	29	59	40	128	9	23	25	57
11	Pavlodar oblast	12	29	22	63	2	12	11	25
12	North Kazakhstan oblast	10	27	16	53	3	6	5	14
13	Turkestan oblast	46	67	50	163	15	25	25	65
14	East Kazakhstan oblast	24	44	53	121	7	20	21	48
15	Nur-Sultan city	35	65	65	165	15	30	22	67
16	Almaty city	32	73	67	172	15	31	29	75
17	Shymkent city	34	53	40	127	7	20	10	37

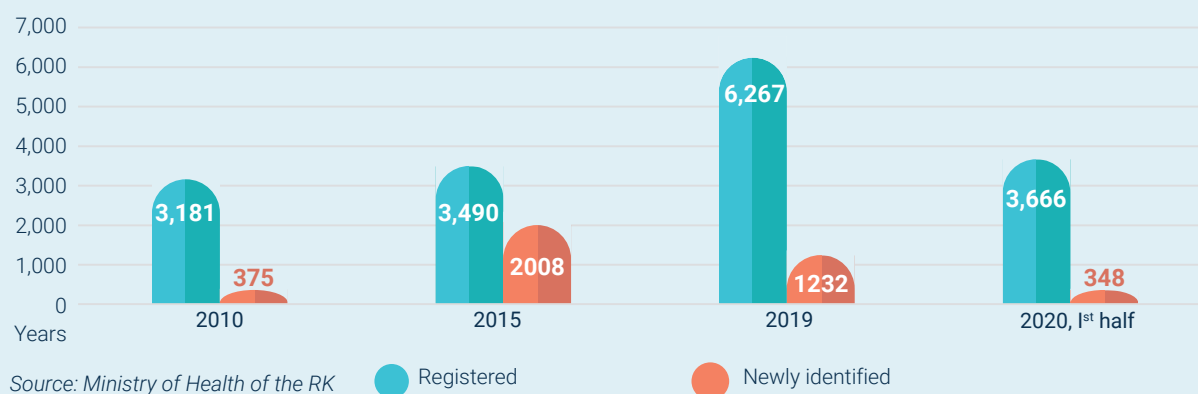
Source: Ministry of Health of the RK

Malignant neoplasms

According to WHO, malignant neoplasms are the second leading cause of death in the world, with 18.1 million new cases and 9.6 million cancer deaths worldwide in 2018. The prevalence of cancer is expected to rise to 23.6 million per year by 2030. There has been an alarming trajectory in Kazakhstan in recent years: during the period of 2010 to 2019, the **number of cancer patients among young people increased twofold** (Figure 2.3).

At the same time, the number of newly diagnosed cancer patients among young people is reducing. In general, over the past five years (2015-2019), this indicator has decreased by 38.6%. The peak of detection of oncological diseases is in 2015, it has been 2,008 cases, followed by a high rate of registered patients – 6,267 cases, consequently, the life expectancy extends, and a low percentage of mortality, in particular, depends on the disease detection in the early stages, the methods of given treatment and prevention techniques.

Figure 2.3 Number of registered cancer patients among young people in relation to the number of newly diagnosed cases

The indicators for cancer patients in the urban areas are almost twice as high as in the villages (Table 2.2). One possible reason is the presence of

more effective screening programmes that allow urban citizens to identify and confirm a diagnosis of cancer.

Table 2.2 Number of registered and newly identified cancer patients among youth in the urban and the rural areas

Year	Registered patients		Newly identified patients	
	City	Village	City	Village
2010	1,755	1,426	293	82
2015	2,150	1,340	1,365	643
2019	4,248	2,019	759	473
2020, 1 st half	2,320	1,346	260	88

Source: Ministry of Health of the RK

In terms of age, the highest incidence rate falls between the ages of 25 and 28. In the last five years, this trend persists both among people with newly diagnosed malignant neoplasms and among those cancer patients who are under regular medical check-up (Table 2.3). It should be noted that there is a downward trend in the detection of cancer among young people. So, considering the fact that the total number of registered patients is growing, the rate of newly diagnosed cancer patients in the age group older than 19-28 years is reducing: 1,716 and 1,035 cases were detected in 2015 and 2019, respectively. At the same time, the number of registered cancer patients in the age group from 19 to 28 years old increased by 4.8% over the same period.

Table 2.3 Number of registered and newly identified cancer patients among youth, by age group

Newly identified patients								
2015			2019			2020, 1 st half		
14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28
292	727	989	197	394	641	59	114	175
Registered patients								
2015			2019			2020, 1 st half		
14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28	14-18	19-24	25-28
612	1,303	1,575	1,049	2,436	2,782	895	1,306	1,465

Source: Ministry of Health of the RK

In 2019, in the context of regions the highest numbers were registered in Karaganda (716 cases), East Kazakhstan (519 cases) and Almaty (475 cases) oblasts, as well as Almaty (586 cases) and

Nur-Sultan cities (493 cases). The smallest numbers were in Mangystau (186 cases), Atyrau (191 cases), Aktobe (200 cases) and West Kazakhstan (206 cases) oblasts (Table 2.4).

Table 2.4 Incidence of malignant neoplasms among young people in 2019-2020 in terms of regional make-up

No.	Region	Registered patients		Newly identified patients	
		2019	2020, 1 st half	2019	2020, 1 st half
Republic of Kazakhstan		6,267	3,666	1,232	348
1	Akmola oblast	287	138	62	14
2	Aktobe oblast	200	151	40	10
3	Almaty oblast	475	322	106	24
4	Atyrau oblast	191	90	31	13
5	East Kazakhstan oblast	519	258	62	14
6	Zhambyl oblast	342	209	73	18
7	West Kazakhstan oblast	206	119	93	4
8	Karaganda oblast	716	298	98	47

No.	Region	Registered patients		Newly identified patients	
		2019	2020, 1 st half	2019	2020, 1 st half
9	Kostanay oblast	326	177	58	23
10	Kyzylorda oblast	222	182	24	11
11	Mangystau oblast	186	141	40	13
12	Pavlodar oblast	418	139	64	20
13	North Kazakhstan oblast	430	136	51	8
14	Turkestan oblast	215	358	134	21
15	Nur-Sultan city	493	313	38	23
16	Almaty city	586	441	157	25
17	Shymkent city	455	194	101	60

Source: Ministry of Health of the RK

In 2018 a Comprehensive Plan for the fight against cancer in the Republic of Kazakhstan for 2018-2022 was adopted. It was approved by the Governmental Order No.395 dated 29 June, 2018; while the Order No.539 of the Minister of Health of the Republic of Kazakhstan dated 13 September, 2018 approved the Roadmap for implementation of the Comprehensive Plan. The main goal of the Comprehensive Plan is aimed at the prevention and early diagnosis of cancer.

By Order No. KR DSM-47 (*hereinafter* – Order No. 47) issued by the Minister of Health of the Republic of Kazakhstan dated 29 December, 2018, amendments and additions were made to the Order No. 452 of the Minister of Health of the Republic of Kazakhstan «On approval of the standard for organizing the provision of cancer care to the population of the Republic of Kazakhstan» dated 2 August, 2013, where the forms of oncological care (outpatient, inpatient and inpatient

replacement) are highlighted, and the functions of organizations and specialists providing oncological care to the population are updated.

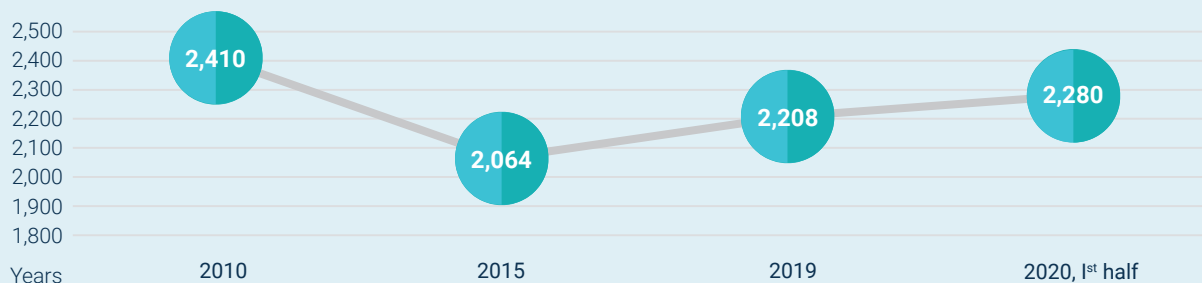
HIV and AIDS⁷

HIV infection is one of the socially significant diseases, the spread of which depends on the social, political and economic conditions of a person's life and the presence of risk factors in his/her behaviour contributing to HIV infection.

According to the report released by UNICEF in 2018, around 320 children and adolescents – or 13 children every hour – were dying of AIDS-related illnesses every day in the world.

In Kazakhstan, since 2015, there has been a growth in the number of registered young people with HIV infection. For the first 6 months of 2020, the HIV incidence rate exceeded the indicator of 2019 by 72 cases (Figure 2.4).

Figure 2.4 Number of young people with HIV under regular medical check-up in 2010–2020

Source: Ministry of Health of the RK

● Registered

● Newly identified

Over the past 10 years, the number of **rural adolescents** aged 14-18 with HIV infection has increased nearly tenfold, **urban adolescents** – six

fold. In general, the highest rates are observed in the group of 25-28 year olds.

⁷ HIV – human immunodeficiency virus. AIDS – acquired immunodeficiency syndrome.

Table 2.5 Number of young people registered with HIV with a breakdown by urban and rural area in 2010-2020

Urban area								
Age	2010		2015		2019		2020, 1 st half	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
14-18	23	1.3	22	1.5	109	7.4	124	8.1
19-23	593	30.7	374	25.2	429	28.9	432	28.3
24-28	1,314	68	1,092	73.3	946	63.7	972	63.6
Total:	1,930	100	1,488	100	1,484	100	1,528	100
Rural area								
Age	2010		2015		2019		2020, 1 st half	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
14-18	10	2.1	25	4.3	153	21.2	163	21.7
19-23	161	33.5	174	30.2	198	27.3	197	26.2
24-28	309	64.4	377	65.5	373	51.5	392	52.1
Total:	480	100	576	100	724	100	752	100

Source: Ministry of Health of the RK

The State Programme for the Development of Healthcare of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025 was approved by the Decree No. 982 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 26 December, 2019. The goal of the Programme is to ensure high-quality and accessible healthcare, and the tasks include formation of the commitment to a healthy lifestyle in the population and development of public health services; improvement in quality of medical care; sustainable development of the healthcare system. Furthermore, in accordance with the international obligations, the coverage of antiretroviral therapy for people living with HIV infection will be extended, with the provision of the necessary medical care to them within the guaranteed volume of free medical care. Preventive measures to contain HIV infection in the concentrated stage will be continued.

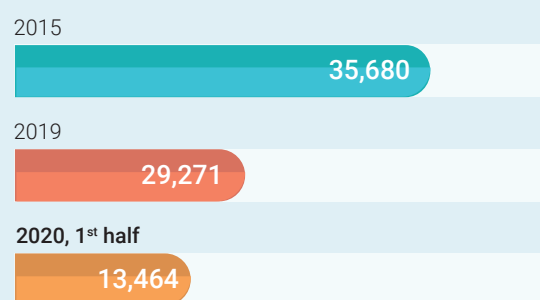
2.3 Youth's reproductive health

The main problem of reproductive health is the high incidence of induced abortions. Abortions have particularly adverse effect on adolescent girls: in addition to major health complications they create a large number of moral, social, and psychological problems⁸. Considering the fact that more than 50% of abortions entail

early or late complications, then the real danger to the health of the future population of the country is present⁹.

In Kazakhstan, there is a positive trend in this regard. As Figure 2.5 shows, there were 35,464 abortion procedures performed for young adults under the age of 29 in 2015, while in 2019 the figure decreased by 6,409 and amounted to 29,271.

Figure 2.5 Total number of abortions among young adults in 2015-2020

Source: Ministry of Health of the RK

In the matters concerning preservation of health of the young generation and improvement of demographic birth rates, **the problem of early pregnancy and abortion among minors (15-18 years old)** should be studied on an individual basis. In view of ages, the rate of abortions performed by girls under 18 was 4%. The remaining 96% were between 19 and 29 years of age (Table 2.6).

⁸ Laryusheva T.M., Lebedeva T. B., Baranov A. N. Osobennosti tehnicheskoy beremennosti i rodov u yunyh zhenshchin // Zhurnal akusherstva i zhenskikh bolezney, vol. LXI 1. - 2012, pp. 106-112.

⁹ Bryukhina E. V., Safronov O. V., Sludnova F. F. Beremennost' u podrostkov. Vliyaniye na reproduktivnoye zdorov'e // Akusherstvo i ginekologiya. - 2003, No. 1. p. 37.

Table 2.6 Number of abortions among young adults with a breakdown by ages for 2015-2019

Age	2015		2019		2020, 1 st half	
	Number	%	Number	%	Number	%
14-18	1,654	5%	1,155	4%	555	4%
19-24	17,465	49%	13,507	46%	6,128	46%
25-28	16,561	46%	14,609	50%	6,781	50%
Total	35,680	100%	29,271	100	13,464	100

Source: Ministry of Health of the RK

As Table 2.7 shows, there is a drop in the number of abortions among minors, however, the number of early pregnancies is rising. At the same time, in the

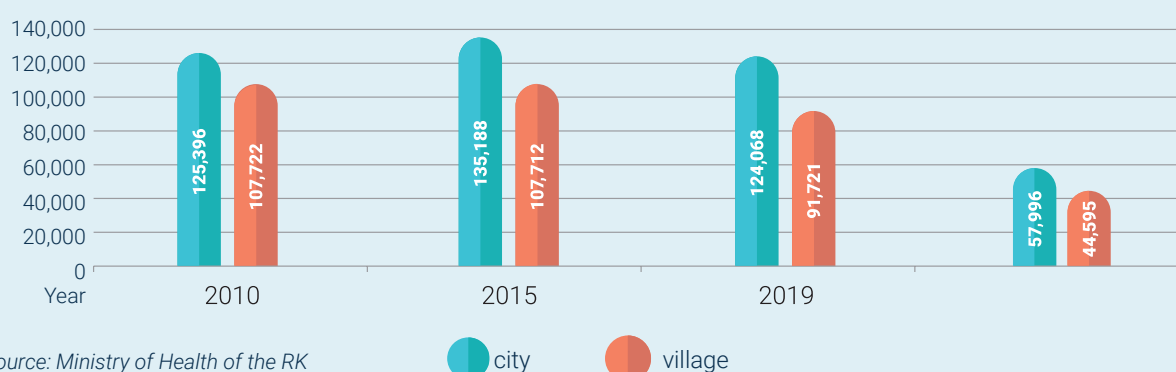
regional context, the largest number of cases by two parameters is registered in Turkestan, Karaganda and Almaty oblasts.

Table 2.7 Number of early pregnancies and abortions among minors aged 15-18

Region	Number of early pregnancies			Number of abortions		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Republic of Kazakhstan	3,443	3,482	3,602	1,286	1,237	1,146
Akmola oblast	97	99	101	81	69	65
Aktobe oblast	40	47	44	43	38	38
Almaty oblast	672	688	694	130	132	117
Atyrau oblast	135	113	87	42	39	28
West Kazakhstan oblast	44	45	40	38	38	43
Zhambyl oblast	2	307	255	70	82	82
Karaganda oblast	234	218	303	155	148	122
Kostanay oblast	177	150	104	79	103	75
Kyzylorda oblast	245	143	143	32	26	26
Mangystau oblast	128	129	333	57	62	75
Turkestan oblast	-	568	668	-	141	146
Pavlodar oblast	61	53	50	75	52	49
North Kazakhstan oblast	67	146	130	62	59	55
East Kazakhstan oblast	201	300	275	103	96	78
Nur-Sultan city	324	196	108	54	51	49
Almaty city	173	211	135	69	77	67
Shymkent city	-	69	132	-	24	31

Source: Ministry of Health of the RK

Figure 2.6 Number of births among adolescents in the context of urban and rural areas in 2010–2020

Source: Ministry of Health of the RK

Over the past 10 years, the number of teenage births has decreased by 38% (from 9,111 in 2010 to 5,633 in 2019), over the past five years – by 25%. From the data presented in Figure 2.6 it can be seen that since 2010 the number of births among urban

and rural girls aged 14-18 is steadily decreasing. At the same time, in 2015, adolescent girls living in rural areas gave birth more often (4,246 births (56%)) than those living in urban areas – 3,321 (44%). For the first 6 months of 2020, higher birth rates have been also

noted among rural girls – 1,486 (55%) than among urban girls – 1,196 (45%). It should be noted that rural adolescents are faced with the problem of unwanted pregnancies more often than their urban peers.

Another important reproductive health problem of the younger generation is infertility. Unfortunately, today **one in six families in Kazakhstan cannot have children; thus, due to this fact many people get divorced**. More than 150 thousand marriages are concluded in the country every year. Approximately 15% or about 20,000 married couples cannot conceive children. Half of them need an **in vitro fertilization procedure** (*hereinafter* – IVF). The cost of such a procedure varies from 800,000 to 1,000,000 tenge. Only 900 quotas were allocated for IVF in Kazakhstan annually. That is, less than 10% of those who need IVF can count on free medical care¹⁰.

Assisted reproductive techniques were included into the Guaranteed volume of free medical care in Kazakhstan six years ago. During that period 3,000 quotas were issued and **1,200 children were born**. At present, 22 centres are conducting the IVF procedure, but only five of them provide this service free of charge. Understanding the seriousness of this problem, President Kassym-Jomart Tokayev stated in his **“Kazakhstan in a New Reality: Time for Action”** Address that, in accordance with the demographic forecasts of the United Nations (*hereinafter* – the UN) with regard to growth of the population of Kazakhstan, instructed the Government **to launch a special programme “Ansagan Sabi” from 2021, where he pointed out the necessity to increase the number of quotas for the IVF programme up to seven thousand, that is, by seven times**. Preservation of reproductive health of the younger generation is one of the urgent problems of the State, in the following 10-15 years it will directly determine all key socio-demographic processes. Therefore, today it is important to take preventive measures in order to preserve the national human capital.

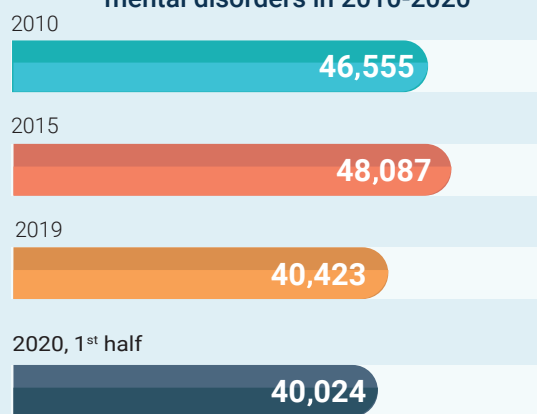
2.4 Youth’s mental health

Another important indicator of the effectiveness of the youth policy is improving the quality of mental health of young people. Today, in the digital age, the social media plays a crucial role in the

deterioration of the mental health of the younger generation. They can influence self-evaluation and interpersonal relationships of adolescents through social comparison and negative interactions, including cyberbullying. Data from various cross-sectional, longitudinal and empirical studies indicate that the use of smartphones and social media is leading to an increase in the number of mental disorders, self-aggressive behaviour and suicide among young people. Thus, according to WHO estimates, about 20% of children and adolescents in the world have mental issues or disorders, about half of which start before the age of 14. **Psycho-neurological disorders are among the leading causes of disability among young people in the world**¹¹.

According to statistical data, 46,555 people aged 14 to 29 were on record with mental diseases in the Republic of Kazakhstan in 2015. In 2019, compared to 2015, that indicator decreased by 16% and amounted to 40,423 people (Figure 2.7). **However, there is a possibility that in 2020 this figure will double**: only in the first 6 months of 2020 the digital coefficient amounted to 40,024 cases and almost came up with the annual rate for 2019.

Figure 2.7 Number of young people on record with mental disorders in 2010-2020

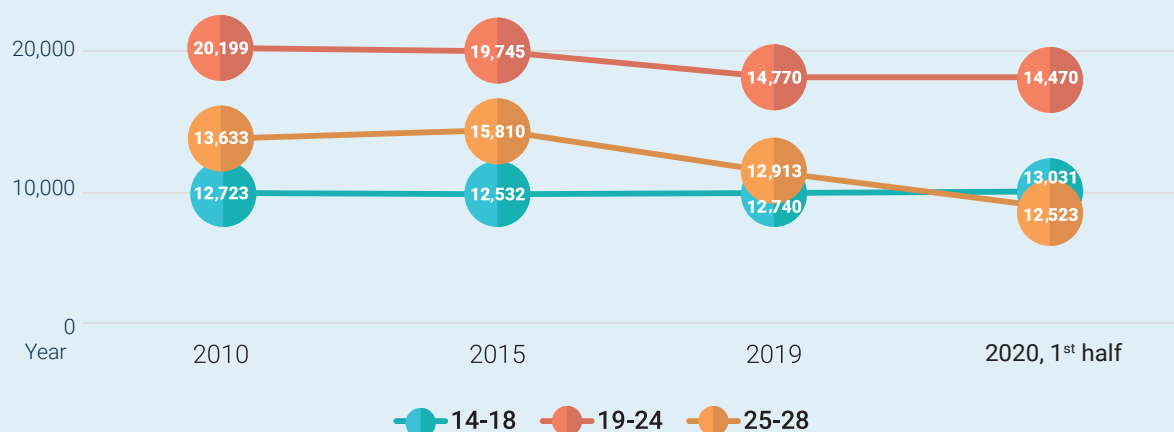
Source: Ministry of Health of the RK

Considering the incidence rate among registered young people in the context of ages, quite high numbers are observed in the age group of 25 to 28 years old (Figure 2.8). It should be noted that in the age categories of 19-24 and 25-28 years old, there is a tendency towards a decrease in the incidence rate. At the same time indicators have remained at the same level in the age group of 14-18 over the past 10 years.

¹⁰ Problemu besplodiya v Kazakhstane khotyat reshit' v techenie 5 let", <https://almaty.tv/news/meditsina/1552-problemu-besplodiya-v-kazakhstane-khotyat-reshit-v-techenie-5-let>

¹¹ World Mental Health Day, <https://ria.ru/20151010/1298818815.html>

Figure 2.8 Incidence rates of mental disorders among young people depending on age

Source: Ministry of Health of the RK

In 2019, in terms of regional make-up the largest number of young people registered with mental disorders was observed in Turkestan (5,648 people), Karaganda (4,655 people), Almaty (3,522 people), Kostanay (3,249 people) and East Kazakhstan (3,221

people) oblasts. Low incidence of mental disorders is observed in North Kazakhstan oblast (1,109 people), West Kazakhstan oblast (1,225 people) and Nur-Sultan city (1,447 people) (Table 2.8).

Table 2.8 Number of young people registered with mental disorders in 2019-2020 in terms of regional make-up

Nº	Region	2019	2020, 1 st half
	Republic of Kazakhstan	40,423	40,024
1	Akmola oblast	1,692	1,640
2	Aktobe oblast	1,801	1,779
3	Almaty oblast	3,522	3,461
4	Atyrau oblast	1,474	1,460
5	West Kazakhstan oblast	1,225	1,252
6	Zhambyl oblast	1,695	1,674
7	Karaganda oblast	4,655	4,580
8	Kostanay oblast	3,249	3,120
9	Kyzylorda oblast	2,069	2,044
10	Mangystau oblast	1,448	1,423
11	Pavlodar oblast	1,663	1,661
12	North Kazakhstan oblast	1,109	1,103
13	Turkestan oblast	5,648	5,675
14	East Kazakhstan oblast	3,221	3,127
15	Nur-Sultan city	1,447	1,469
16	Almaty city	1,779	1,775
17	Shymkent city	2,726	2,781

Source: Ministry of Health of the RK

Today, suicides among young people cause the greatest social and economic damage to society. According to the WHO, **suicide among people aged 15-29 years is the second leading cause of death after death in road traffic accidents** (hereinafter – RTA), Kazakhstan ranks third in the world in the number of suicides and takes a leading position

among Central Asian countries (for all age groups in general)¹². The number of deaths in Kazakhstan is 1.5 times higher than the critical threshold. At the end of 2019 the list of regions where people suffer from depression the most included Almaty oblast (425 suicides), East Kazakhstan oblast (411 suicides), Turkestan (342 suicides), Karaganda (308

¹² Official website of the World Health Organization, Suicide: Key facts. Available at <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/suicide>

suicides) oblasts and Almaty city (285 suicides). In Nur-Sultan, 139 suicides were committed in 12 months of 2019, which is 7.9% more than in 2018. In 2019, the number of suicides in the country

increased by 7.4% compared to the previous year. The number of suicide attempts among the population went up by 12.9% over the year¹³.

Table 2.9 Number of suicides among young people in Kazakhstan in dynamics for three years, in the context of sex and age

Period	Age	Suicide attempts		Committed suicides	
		Men	Women	Men	Women
2017	15-17	55	209	52	46
	18-24	251	408	273	115
	25-29	319	254	322	79
	Total	625	871	647	240
2018	15-17	59	185	66	38
	18-24	313	445	267	105
	25-29	419	323	289	78
	Total	791	953	622	221
2019	15-17	59	205	73	38
	18-24	350	435	251	114
	25-29	544	304	317	84
	Total	953	944	641	236
2019, 1 st half	15-17	35	81	26	15
	18-24	202	160	106	48
	25-29	302	138	133	20
	Total	539	379	265	83
2020, 1 st half	15-17	28	111	36	16
	18-24	159	233	117	55
	25-29	242	157	171	44
	Total	429	501	324	115

Source: CLSSA GPO of the RK

The analysis of statistical data and expert opinions of specialists made it possible to identify certain typological characteristics in suicidal behaviour. In particular, there is a relationship between sex and suicidal behaviour. Completed suicides predominate among men, and suicide attempts among women. **It is more likely for women to use a suicidal attempt as a way to attract attention to a problem, for men suicide is a form of a solution.** There is also a difference in age groups depending on gender. Thus, among women, the number of suicidal attempts is higher in the middle age group (from 18 to 24 years), while the older group (25-28 years) is more predominant among men. The same can be stated regarding completed suicides, which among women prevail in the age group from 18 to 24 years, and among men - from 25 to 28 years¹⁴.

The social portrait of suicide victims is rather conditional. Suicide victims may include completely

different people of different ages and socio-economic status. There is only a certain set of conditions, characteristics, as well as psychological and biosocial factors that can lead to suicide. **These conditions include anxiety, depression, lack of money, housing, and stable work, traumatic situation, the feeling of loneliness, problems with relationships and/ or the family.**

In Kazakhstan, stigmatization is a significant obstacle to receiving timely psychological assistance. The person seeking psychological help is labelled. Many do not believe in the necessity of psychological help, as there is a belief that only a weak person turns to a psychologist seeking help. Many are afraid of such clichés and prefer to avoid consulting the doctors. Families often try to hide negative factors, as they consider them shameful. This is a problem of high importance not only in rural areas, but also in large cities.

¹³ Official website of the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the General Prosecutor's Office. Statistics: Summary Report of the Ministry of Internal Affairs. Available at: <https://qamqor.gov.kz>

¹⁴ Analytical report "Problem and prevention of suicide in youth environment", Scientific Research Centre "Youth", 2020

2.5 Physical activity and leisure for young people

Physical activity

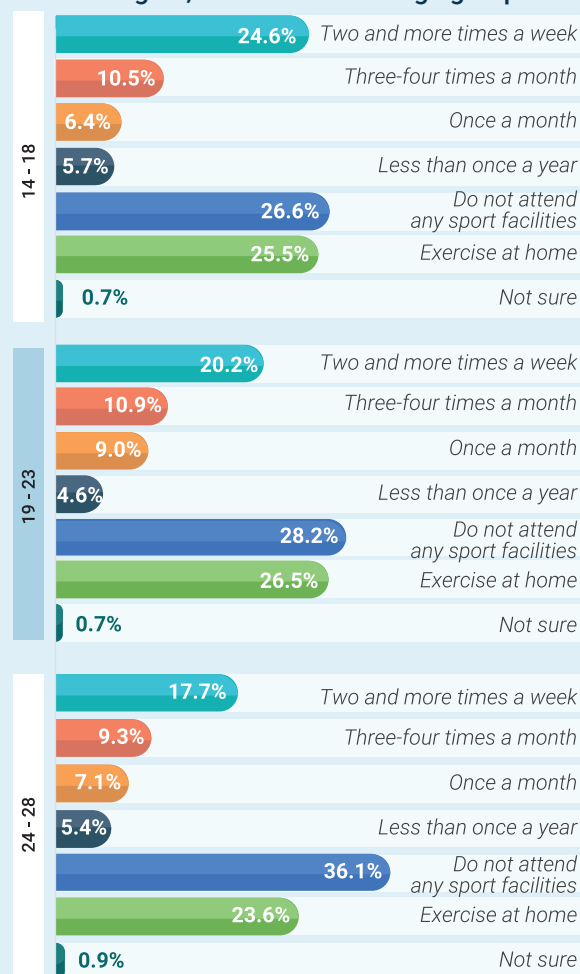
Currently sport is gaining special significance and popularity. Physical activity is not only one of the ways to maintain and preserve health, but can also be considered as early actions in prevention of harmful habits among young people. In order to study the attitude of young people towards sports, the SRC “Youth” has conducted a sociological study “Youth of Kazakhstan”, which took place in the current year. The analysis of answers regarding the frequency of attending the sport clubs/ training sessions has shown that 30.9% of young people do not attend any sports facilities. 25% of respondents exercise at home. Young people devoting time to training two or more times a week are 20.5%. The respondents who go in for sports three or four times a month are 10.1%.

As a result of the survey, it was revealed that the frequency of attendance in the sports section depends on the age group. The younger the people are, the higher the intensity of their sports activities happen to be. Thus, the respondents who visit sports sections two or more times a week are 24.6% and 17.7% in the 14-18 and 24-28 age groups, respectively. More answers “once a month” have been given by the representatives of the 19-23 age group (9%) versus the 14-18 age group (6.4%) and the 24-28 age group (7.1%). The respondents aged 24-28 who do not attend sports facilities make up 36.1%. And 26.5% of young people aged 19-23 prefer to do sports at home.

Interest in sports prevails among young men. Thus, 27.4% of men and 13.6% of women are engaged in physical activities two or more times a week (Figure 2.10). 12.6% of boys and 7.7% of girls devote time to sports three or four times a month. More girls take exercises at home (28.3%) than boys (21.6%). Girls and boys who do not attend sports facilities are 37.5% and 24.3%, respectively.

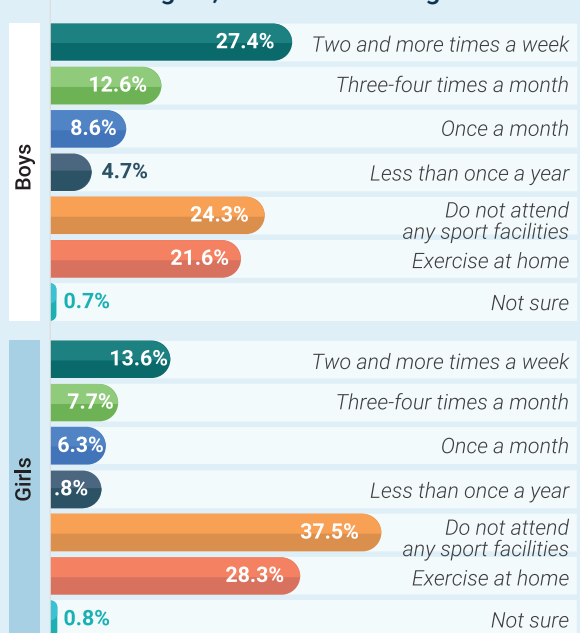
In 2019, in Kazakhstan, 5,706,625 people (30.7% of the country’s population) were systematically engaged in physical education and sports. This is 230,000 more than in 2018 when there were 5,475,969 people. The highest increment in the number of people who work out and do sports on a regular basis is observed in Turkestan (by 47,128 people) and Almaty (by 30,282 people) oblasts as well as in Almaty city (by 16,212 people). The lowest increment is in Atyrau oblast (by 15,942 people), West Kazakhstan oblast (by 14,329

Figure 2.9 Distribution of answers to the question “How often do you attend sports sections/ trainings?”, in the context of age groups

Source: SRC “Youth”

Figure 2.10 Distribution of answers to the question “How often do you attend sports sections/ trainings?”, in the context of gender

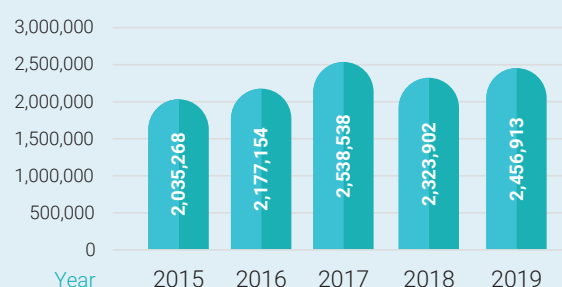

Source: SRC “Youth”

people) and North Kazakhstan oblast (by 3,181 people). From 2015 to 2019, the number of young people working out and doing sports on a regular basis increased by 421,645 people (Figure 2.11).

In Table 2.10, we see that in 2019 the total number of young people working out and doing sports on a regular basis was 2,456,913 people (43% of the total number of people engaged in sport activities). In terms of regions, the largest number of young people engaged in physical training and sports activities is observed in Turkestan (296,681 people), Karaganda (207,052 people) oblasts and in Almaty city (249,322 people). First of all, this can be associated with the total population in these regions.

Figure 2.11 Total number of young people who work out and do sports on a regular basis in the Republic of Kazakhstan in 2015-2019

Source: MCS of the RK

Table 2.10 Number of young people aged 14-28 working out and doing sports in 2019-2020

№	Regions	Youth working out and doing sports on a regular basis			Youth engaged in national sports	
		Total number	Youth 14-29 years old	%	2019	2020, 1 st half
	Republic of Kazakhstan	5,706,625	2,456,913	43	219,585	221,430
1	Nur-Sultan city	330,938	168,864	2.95	2,890	3,123
2	Almaty city	569,143	249,322	4.36	3,799	3,799
3	Shymkent city	294,488	98,343	1.72	6,000	6,384
4	Akmola oblast	219,961	115,842	2.02	11,948	11,948
5	Aktobe oblast	278,933	126,155	2.21	20,000	20,000
6	Atyrau oblast	215,492	95,692	1.67	4,120	4,060
7	Almaty oblast	626,175	146,296	2.56	591	591
8	East Kazakhstan oblast	425,805	165,782	2.88	1,125	1,125
9	Zhambyl oblast	338,864	149,296	2.61	11,276	11,435
10	West Kazakhstan oblast	204,968	92,257	1.61	22,997	23,144
11	Karaganda oblast	417,136	207,052	3.62	33,695	33,695
12	Kostanay oblast	282,512	112,041	1.96	10,884	10,983
13	Kyzylorda oblast	243,078	120,740	2.11	10,283	10,283
14	Mangystau oblast	232,596	115,646	2.02	13,343	13,456
15	Pavlodar oblast	231,522	112,394	1.97	15,860	16,630
16	North Kazakhstan oblast	176,653	84,510	1.48	7,109	7,109
17	Turkestan oblast	618,361	296,681	5.19	43,665	43,665

Source: MCS of the RK

In the Republic of Kazakhstan, 9% out of the total number of young people working out and doing sports on a regular basis practice national sports. According to the MCS of the RK, national sports are growing to be rather popular among young people. In 2019, 219,585 young people prefer to do national sports, and in the first 6 months of 2020 that figure increased by 1,845

and amounted to 221,430 people (Table 2.10).

In terms of regional make-up, a particular growth in the popularity of national sports is observed in Pavlodar (by 770 people), West Kazakhstan (by 247 people) oblasts and Shymkent (by 384 people) and Nur-Sultan (by 233 people) cities. Reduction is observed in Almaty oblast (-60 people).

In the Republic of Kazakhstan, the number of young people with disabilities engaged in physical training and sports activities amounted to 17,661 people at the end of 2019 and to 17,767 people in the

first 6 months of 2020 (an increase of 106 people). The highest growth was recorded in Zhambyl oblast – by 32 people, Pavlodar oblast – by 32 people and Turkestan oblast – by 30 people.

Table 2.11 Number of young people with disabilities engaged in physical training and sports activities, by regions, 2019-2020

Nº	By regions	2019	2020, 1st half
	Republic of Kazakhstan	17,661	17,767
1	Akmola oblast	407	407
2	Aktobe oblast	159	161
3	Almaty oblast	381	382
4	Atyrau oblast	639	639
5	East Kazakhstan oblast	2,304	2,304
6	Zhambyl oblast	1,169	1,201
7	West Kazakhstan oblast	1,102	1,102
8	Karaganda oblast	1,237	1,237
9	Kostanay oblast	2,209	2,213
10	Kyzylorda oblast	446	446
11	Mangystau oblast	218	223
12	Pavlodar oblast	303	335
13	North Kazakhstan oblast	850	850
14	Turkestan oblast	2,898	2,928
15	Almaty city	1,951	1,951
16	Nur-Sultan city	821	821
17	Shymkent city	567	567

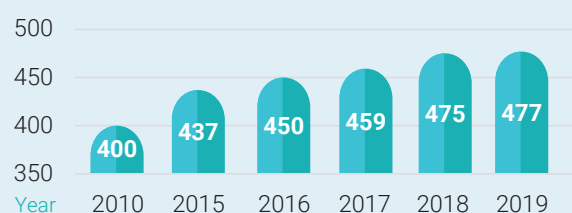
Source: MCS OF THE RK

A separate segment is the system of children's and youth sports schools (*hereinafter* – CYSS). These are the institutions for additional education of children focused on training young athletes, and on their introduction to the mass physical culture. Currently there are 477 CYSS in the country. Since 2010, the number of CYSS has been steadily growing (Figure

2.12), of which 77 (16%) new schools were opened over the past 10 years, and 40 schools (8%) over the past five years.

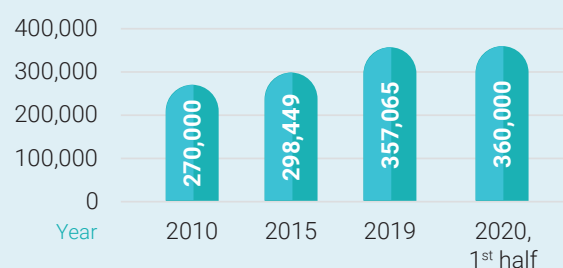
Today, 360,000 people attend the CYSS (Figure 2.13), compared to 2010 this figure increased by 90,000 people (25%), and compared to 2015 – by 61,551 people (17%).

Figure 2.12 Total number of CYSS in the Republic of Kazakhstan in 2010–2019

Source: MCS OF THE RK

Figure 2.13 Total number of students in the DUSSHs in 2010-2020

Source: MCS OF THE RK

Leisure

Studying the forms of leisure is particularly important in order to determine the culture level among young people. Leisure activities directly influence the formation of personality; an introduction to public life and overall culture takes place while engaging in a hobby. Young people choose different types of leisure activities depending on their needs and values.

Communication with the immediate environment is the most popular leisure activity among young people. **The respondents spend more than 10 hours a week on passing the time with their family (37.7%) and friends (8.9%).** While the amount of time varies from one hour to over 10 hours, these two categories remain the same.

Young people are engaged in **self-education (25.9%) and sports (24%)** from one to three hours a week. Low activity of young people is observed in volunteering and creative activities (Figure 2.14).

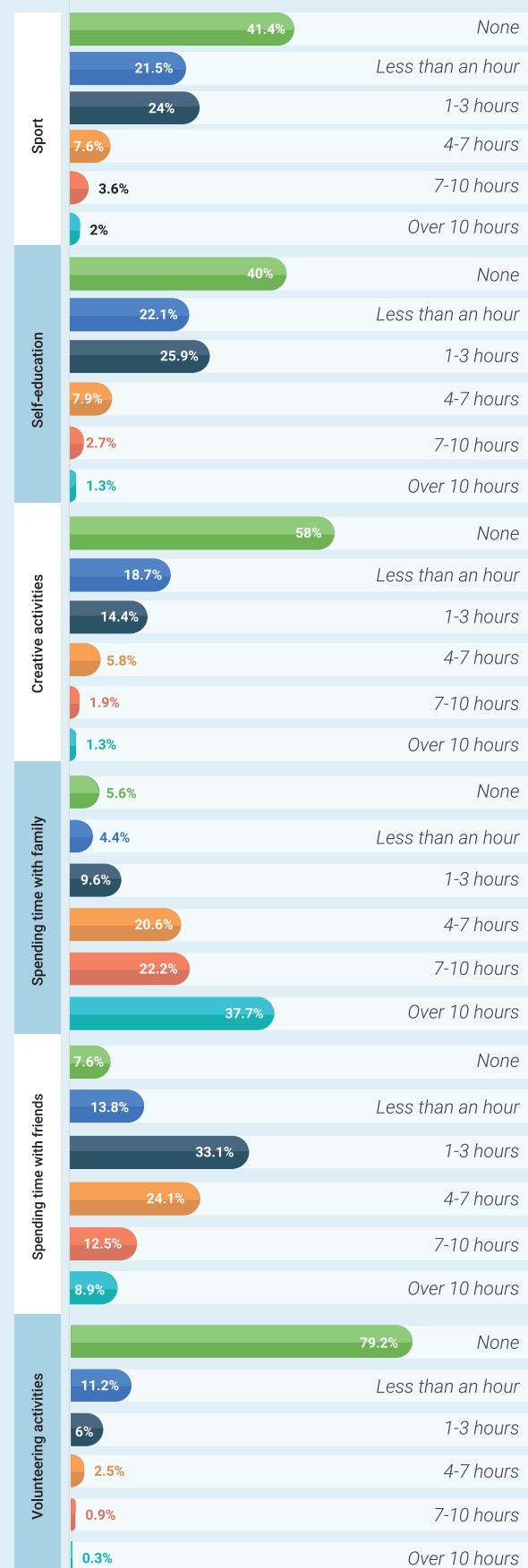
The specialists, who took part in the expert focus group for the research conducted by the SRC «Youth» focus on the problem of youth's limited access (including financial limitations) to sports clubs, health clubs, and overall lack of outdoor sports grounds, which has a negative effect on the general health of young people. The situation is aggravated by the commercialization of sports facilities. The problem of access to sports facilities is most acute in rural areas.

The Internet occupies a significant part of young people's leisure. It allows users to satisfy many needs, serving as a source for finding and obtaining information, education, professional activity, communication, etc. Therefore, the Internet is both leisure and a necessary tool actively utilised by young people on a daily basis.

The survey results show that the majority of young people (42.7%) spend two to five hours daily on the Internet. 27% of respondents devote one or two hours to the Internet, 24.9% - more than six hours a day. Only 1.4% of respondents said they did not use the Internet (Figure 2.15).

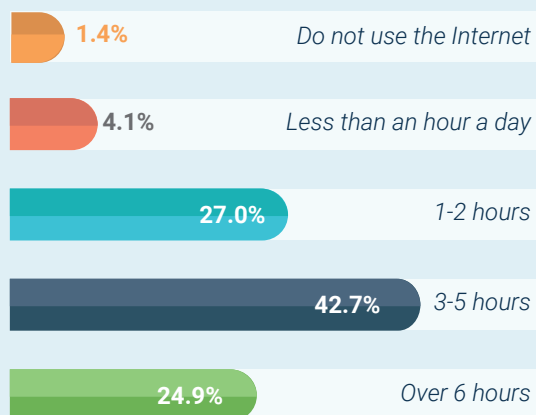
The survey has also shown that young people use the Internet for a variety of purposes. More than half of the respondents use it to communicate with friends (59.3%). 45.5% of survey participants have stated that they find use of the Internet as entertainment (for watching movies, listening to music, playing games, etc.). 44% of respondents go online to spend time on social networks, and 42.5%

Figure 2.14 Distribution of answers to the question "How much time do you devote to each of the following activities during the week?"

Source: SRC "Youth"

Figure 2.15 Distribution of answers to the question “How much time do you spend on the Internet every day?”

Source: SRC “Youth”

to watch, read news. As respondents stated, the Internet is also necessary for them to study (31%) and work 25.8%.

Addressing this question in the context of age groups reveals some discrepancies regarding the average trends, as communication with friends by means of the Internet is first priority for all age groups.

But there are differences in identifying other reasons for using the Internet in age groups. The majority of young people aged 14-18 use the Internet for study (50.3%) and entertainment (49.8%). Respondents aged 19-23 give preference to the Internet for entertainment (44.3%) and watching news (40.4%). On the other hand, youth aged 24-28 use the Internet for watching and reading news (52.4%), followed by entertainment, including films, music, etc. (43.2%) (Table 2.12).

Table 2.12 Distribution of answers to the question “What purpose do you use the Internet for?”, in the context of age groups, in %

	14-18	19-23	24-28
For studies	50.3	34.5	14.4
For work	10.5	25.6	37
To view/read news	31.1	40.4	52.4
To socialise with friends	62.2	59.4	57.2
To spend time on social networks	41.7	46	44.3
For entertainment (movies, music, games)	49.8	44.3	43.2
I do not use the Internet	0	0.3	0.7
For personal development	0	0.2	0.2
For all of the above	0	0.2	0

The current study of leisure time of modern youth is limited to small sections within the framework of research on youth health or value-based orientations. Nevertheless, the types of leisure activities have a great influence on young citizens' emerging personalities. Thus, it is necessary to track

and regulate in a targeted way the types of leisure preferences of young people in different regions of the country. It is also worth studying the availability of various types of physical activity and leisure for young people, depending on their age, health and social status.

Recommendations

1. *The Ministry of Health* should strengthen systematic screening for the early detection of pulmonary tuberculosis. Raising awareness among young people about preventive measures, about the modes of tuberculosis acquisition, development of joint responsibility for health and understanding the necessity of compulsory preventive examinations.

2. *The Ministry of Health* should increase the activity of the primary care sector (GPs, examination rooms of health care centres) for early detection of oncological diseases among young people. Raising awareness about the risk factors of cancer development and popularization of the principles of healthy diet, physical activity, smoking cessation, etc.

3. *The Ministry of Health* and local executive bodies are advised to raise effectiveness of screening programmes among young people in order to identify mental disorders. At education institutions of the oblasts and cities, it is a good practice to conduct awareness-raising activities regarding special centres able to solve health problems of modern youth.

4. *The Ministry of Education and Science* is proposed to introduce mechanisms for informing young people in education institutions, paying special attention to rural adolescents of 14-18 years old about the ways of transmission, prevention and symptoms of HIV infection. Raising the efficiency of techniques for HIV infection prevention among young people, especially in Karaganda and East Kazakhstan oblast, as well as in the cities of Almaty and Shymkent.

5. *Local executive bodies* are advised to audit youth health centres and create additional health centres in Turkestan and Akmola oblasts and in Shymkent city. It is necessary to raise the awareness level on the topic of the reproductive health of adolescents aged 14-18, paying special attention to the youth from rural areas.

6. *Local executive bodies* should pay attention to the development of a network of courtyard clubs, sports sections, sports clubs for children and teenagers at the place of residence and in education organizations.

7. *Local executive bodies* of Atyrau oblast, West Kazakhstan oblast and North Kazakhstan oblast shall pay attention to the development of physical education and sports.

Expert recommendations and comments:

"In our city there are very few (practically none) pools where young people could practice swimming. We do not have running tracks where young people could do jogging. We have very few sports grounds where young people could do sports. There are certainly some sports grounds, but they are located only in the central parts of our city. Young people who live outside of the city do not even know where to go in for sports"

Expert, representative of the regional YRC.

"We are concerned about the awareness and dissemination of information on drugs. I think those who live in Astana can see that "meth" and other drugs can be bought in entry sections or at the sides of residential buildings, i.e. it is not controlled in any way"

Expert, representative of an NGO for legal education of youth.

"The issues of health promotion are not only about physical activity, and not only about healthy lifestyle. They form a large layer, as I have already mentioned many times before, they include mental, reproductive health, correct eating habits, a component of family education, etc."

Expert of the National Centre for Public Health.

CHAPTER 3.

Education and science in youth's life

CHAPTER 3.

Education and science in youth's life

Education plays an extremely important role in the system of public administration and the economy of any developed country, as it is an essential industry that dictates the future of the nation. In economics, education becomes the foundation for the preservation and development of human capital. Higher education is the main stage, which, on the one hand, determines the career trajectory of graduates, and, on the other hand, sets the framework for future economic incomes.

The importance of the educational sphere is enshrined in international policy documents. In particular, the share of education in the Human Development Index is 33.3%. Among the 17 UN Sustainable Development Goals, «ensuring inclusive and equitable quality education» is one of the key areas. In the Global Competitiveness Index of the World Economic Forum, education also plays one of the most important roles that determines a country's place in this ranking.

Kazakhstan, as a member of the world community, aims to improve the quality of education as an integral and necessary part of modernisation and creation of a knowledge-based economy. At the same time, it is worth distinguishing between the problems of secondary, technical and vocational, higher and postgraduate education.

The policy article «Rukhani Zhangyru» states the formation of the cult of knowledge as one of the development priorities. Thus, the state has laid the foundations in which the modernisation of public consciousness should take place.

In previous years, as a result of numerous multi-vector reforms, a complicated situation has developed in the field of secondary education. The situation began to change; thus, in his Address to the people of Kazakhstan, the President of the country announced that **teachers' salaries would double in the next four years**. In addition, incentive bonuses were introduced for certain types of teachers' achievements. This would be one of the factors that will positively affect the influx of young personnel into the profession and

the strengthening of high-quality human capital among teachers.

In the long term, secondary vocational education will be more focused on practical skills and will strive for greater integration with the labour market.

Since 2019, a fight has begun in the field of higher education against «diploma mills», universities with low quality of teaching in various disciplines. As a result, licenses were revoked and some of the higher education institutions have been closed, but the policy of opposing such types of diplomas is met with resistance from the owners. This issue was raised by the President of the country in his Address «Kazakhstan in a new reality: time for action.»

On a positive note, **the state has increased the cost of the state educational grant and thereby helped the leading universities in Kazakhstan to improve the quality of education through the inflow of new funds**. Furthermore, in most universities, the salaries of teachers and premiums for scientific degrees were increased.

In general, the increase in the cost of grants and other measures taken by the Ministry of Education and Science (*hereinafter* – MES) are aimed at improving the quality of domestic higher and secondary education.

Problematic aspects in postgraduate education should be noted separately. On the one hand, in 2019, a system of standard exams for master's degree was introduced. This has led to the disappearance of various non-meritocratic ways (nepotism, simony, etc.) of admission to the master's degree programmes, making this process as open and transparent as possible. On the other hand, certain problems remain in the system of training young scientific personnel in doctoral studies, which will be discussed below.

In addition to the problems of traditional secondary and higher education, the issues of support and development of creative youth have recently become highlighted, and such important areas as inclusive and non-formal education require attention.

At the same time, given the dramatic change in science policy, another key issue is youth participation in science. It should be noted that funding for science will increase from year to year, which will positively affect the influx of young people into this sphere.

3.1. Right to education: accessibility, quality, and use of innovations in the educational environment

The priority of the state is to ensure equal access to quality education, which contributes to the formation of an intellectually developed and successful citizen of Kazakhstan. Secondary education's outreach to schoolchildren is traditionally high in the republic. According to this indicator, Kazakhstan is in the leading group of countries and ranks high in the Human Development Index for this parameter (one of the three sub-indexes). It should be noted that Kazakh language schools are more prevalent in Kazakhstan as can be seen in Table 3.1.

Table 3.1 Number of general education schools

Language of instruction	2015: all schools	2020, 1 st half: all schools
Kazakh	3,777	3,784
Russian	1,262	1,288
English	-	4
Mixed languages	2,121	2,332

Source: BNS ASPR of RK

At the same time, the number of the 11th grade graduates is increasing, while the number of the 9th grade graduates is decreasing. Thus, in 2015, there were 220,521 graduates after grade 9, and by 2020 their number dropped to 192,992 people, while there is a growth trend among the 11th grade graduates. In 2020, there were 123,018 graduates after grade 11, and by 2020 their number increased to 137,527.

In 2019, a wide variety of rankings have been published regarding the quality of secondary education in Kazakhstan. The studies of the Programme for international student assessment (*hereinafter* – PISA), which was published at the end of 2019, are rather interesting¹⁵. For this study, 600,000 15-year-old students from 79 countries were tested in 2018.

According to the results of tests under the international programme for the assessment of educational achievements, which is carried out by the Organization

for Economic Cooperation and Development (*hereinafter* – OECD), the results of Kazakhstan schoolchildren are not as high as expected. Kazakhstan was not included in the top 50 both on a whole scale and in terms of individual components (Table 3.2). To ensure better understanding, the data of Kazakhstan should be compared to the data of other countries (Table 3.3).

Table 3.2 PISA scores. Kazakhstan

Field of Study	General Credit, 2015	General Credit, 2018	Students of NIS, 2018
Mathematics	460 points 42 nd place	423 points 53 rd place	554 points
Reading	427 points 53 rd place	387 points 69 th place	511 points
Natural Sciences	456 points 42 nd place	397 points 68 th place	526 points

Source: OECD, <https://www.oecd.org/pisa/>

Table 3.3 PISA scores. Comparative analysis of different countries, 2018

Country	Reading	Mathematics	Natural Sciences
China	555 points	591 points	590 points
Finland	520 points	507 points	522 points
Latvia	479 points	496 points	487 points
Lithuania	476 points	481 points	482 points
Turkey	466 points	454 points	468 points
Russia	479 points	488 points	478 points
Belorussia	474 points	472 points	471 points
Ukraine	466 points	453 points	469 points
Azerbaijan	389 points	420 points	398 points
Kazakhstan	387 points	423 points	397 points
Georgia	380 points	398 points	383 points

Source: OECD, <https://www.oecd.org/pisa/>

Partially, the low results in our republic are explained by the fact that part of Kazakhstan participants (44%) were the 9th grade students, while in other countries most of the participants were the 10th grade students. It should be noted that in Kazakhstan, in different regions and even in neighbouring regions, the PISA results may differ significantly.

In the PISA-2015 study, the difference in scores between regions of Kazakhstan varied within 70-90

¹⁵ PISA, <https://www.oecd.org/pisa/>

points, which indicates the differences of domestic secondary education. At the same time, the PISA-2018 study shows a similar gap between regions. The President of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, instructed to transfer all district and city departments of education to the level of oblast administration from 2021. In the medium term, this measure will narrow the gaps in secondary education between different regions. This should increase the average PISA scores during the next study.

As Andreas Schleicher, the PISA spokesman, noted, «the students' results directly depend on the training and qualifications of the teacher.» There is also a pattern in terms of the average cost per student. Among the leading countries, the cost per student is about 8-15 thousand dollars per year, while in Kazakhstan these costs are approximately 2.5-2.6 thousand dollars. Based on this, it was decided to increase teachers' salaries.

In general, despite the relatively low results of PISA-2018, it should be noted that in terms of medium and long-term trends, Kazakhstan's indicators fluctuate at the same level (Table 3.4).

Table 3.4 Kazakhstan's scores in the PISA survey for 2009, 2012, 2015, 2018

Year	Reading	Mathematics	Natural Sciences
2009	390 points	405 points	400 points
2012	393 points	432 points	425 points
2015	427 points	460 points	456 points
2018	387 points	423 points	397 points

Source: OECD, <https://www.oecd.org/pisa/>

Secondary vocational and higher education is of great importance. While in 2015 there were 469,667 people who studied in the TVE system, in the 2019-2020 academic year their number decreased to 434,798 people (Table 3.5). In total, there are 740 TVE organisations in Kazakhstan.

Table 3.5 Number of TVE organisations and TVE students at the age of 14-29 years in the 2019-2020 academic year

Nº	Name of the Region	Number of TVE Students	Number of TVE Organisations
	Republic of Kazakhstan	434,798	740
1	Akmola oblast	19,665	33
2	Aktobe oblast	21,123	40

3	Almaty oblast	26,376	68
4	Atyrau oblast	15,081	23
5	West Kazakhstan oblast	15,804	36
6	Zhambyl oblast	23,137	43
7	Karaganda oblast	34,471	64
8	Kostanay oblast	19,696	35
9	Kyzylorda oblast	18,693	30
10	Mangystau oblast	17,113	27
11	Pavlodar oblast	18,029	41
12	North Kazakhstan oblast	9,892	25
13	Turkestan oblast	36,597	54
14	East Kazakhstan oblast	29,808	73
15	Nur-Sultan city	25,386	34
16	Almaty city	68,944	76
17	Shymkent city	34,983	38

Source: BNS ASPR of RK

In many respects, TVE organisations, in addition to purely economic functions, have also acquired a social function. In Kazakhstan, the Free Technical and Vocational Education for All project is already being implemented, within the framework of which young people can receive free secondary vocational education. On the one hand, this allows keep human resources in Kazakhstan. Those wishing to study here will not go to neighbouring countries for education. On the other hand, this programme is intended, at least, to mitigate the problem of the growing NEET segment of youth (the NEET index is an indicator of the proportion of young people who are not engaged in work or study, and not undergoing retraining). This also provides rural youth from low-income and large families with the possibility to receive technical and vocational education.

The issue of higher education should be noted separately. In 2019, there were 604,345 students who were receiving higher education in Kazakhstan. Of these, 142,435 students graduated from higher educational institutions. The number of universities in Kazakhstan was 125 in 2019. More detailed statistics by geographic breakdown are shown in Table 3.6.

Table 3.6 Number of universities and postgraduate organisations in the 2019-2020 academic year

№	Name of Region	Number of Universities	Number of Students	
		Post Graduate Education	Universities	Post Graduate Education
Total in Republic of Kazakhstan		124	604,345	47, 175
1	Akmola oblast	4	11,994	608
2	Aktobe oblast	6	27,695	1,271
3	Almaty oblast	3	11,201	795
4	Atyrau oblast	3	13,177	525
5	West Kazakhstan oblast	4	31,705	796
6	Zhambyl oblast	3	25,103	693
7	Karaganda oblast	9	43,462	3,606
8	Kostanay oblast	7	21,542	733
9	Kyzylorda oblast	3	11,411	391
10	Mangystau oblast	2	10,036	413
11	Pavlodar oblast	4	16,689	1,613
12	North Kazakhstan oblast	2	7,799	375
13	Turkestan oblast	2	11,614	882
14	East Kazakhstan oblast	7	31,560	2,640
15	Nur-Sultan city	15	59,297	9,431
16	Almaty city	41	162,680	18,103
17	Shymkent city	10	107,380	4,300

Source: BNS ASPR of RK

A widespread situation in higher education has developed in Kazakhstan, which in the English-language literature is called the «diploma mill». The term «diploma mill» was coined to refer to institutions that, without concern for the quality of education, contributed to the fact that their graduates received their diplomas without problems. Moreover, they have significantly reduced the requirements for both teachers and students. The availability of a scientific degree among the faculty members in such «diploma mills» is extremely low since their goal is to reduce costs and maximise profits. At the same time, cost savings are often achieved by reducing salaries of the faculty members. Universities often hire teaching personnel who do not have scientific degrees, who have never done science and, in fact, «deliver lectures of the Internet.» Thus, in the 2019-2020 academic year, the number of full-time faculty members of all universities amounted to 38,470 people (Table 3.7).

Table 3.7 Availability of academic degrees among teachers in all universities in Kazakhstan

Academic of Scientific Degree	2018–2019 academic year	2019–2020 academic year
Doctor of Science Degree	8.5%	8.5%
Candidate for Doctor of Science Degree	34.7%	33%
PhD, Doctor of Science by Profile	5.4%	7.4%
Masters, bachelors, specialists, etc.	51.4%	51.1%
Academic degree	48.6%	48.9%

Source: BNS ASPR of RK

Thus, the talent pool of the faculty members should be strengthened both by toughening the requirements for the availability of academic degrees at universities and through the growth of funding for this industry as a whole.

The “diploma mill” problem negatively affects the

quality of human capital in Kazakhstan. Given the fact that the number of students in Kazakhstan will only grow until the 2030s due to demographic reasons, it can be expected that maintaining the status quo in this industry can greatly reduce the level of education of young people.

One of the important problems of higher education in Kazakhstan is the incompleteness of the transition from the Soviet system of higher education to the Western system. Domestic higher education is Western in its form and Soviet in its content. Despite the declared transition to the Western (credit) system, in fact, many features of the linear education system still exist, the main one being the lack of individual training. Group training is still practiced in Kazakhstan, although this phenomenon is absent in normal credit systems. For example, there are no stationary groups headed by a head girl or a head boy in the Western credit system. It is characterised by individual work plans, while we have general ones. In the USA, each student individually chooses just those subjects he or she personally needs. Therefore, in one class a student may sit with a certain group of people that differs from other classes the student attends. This leads to the development of individualism and earlier maturation of the student. In such conditions, the student approaches the formation of the trajectory of his education more rationally. Moreover, students can choose the main (major) and additional (minor) specialties at will. In contrast, our system has groups, curators of groups, educational work plans and many other unnecessary things from the point of view of the Western credit system. As a result, it is impossible to get a major and minor specialties, even in related fields, since group training does not provide that kind of academic freedom.

Impact of COVID-19: Distance Learning Experience

The COVID-19 pandemic and its consequences have made their own adjustments and served as a serious impetus for a more rapid development of online education in the country. The distance education format has been implemented over the past nine months. Analysis of the current situation in the organisation of distance education reveals the following systemic problems:

1. Lack of formed legal framework. According to the existing legislation of the Republic of Kazakhstan, distance learning is regulated at the

level of higher education, TVE, as well as for children with special educational needs. Representatives of state bodies, including the MES of the RK, spoke in favour of making changes to the current legislation. However, no relevant amendments have been made.

2. Weak technical equipment. The problem of technical equipment, namely, the provision of broadband Internet has become the main obstacle in the implementation of distance learning. Despite the measures taken by the MES of the RK together with the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan (*hereinafter* – MDDIAI RK) to provide more villages with a broadband Internet connection, the problem remains relevant, and is also complicated by the lack of villagers' ability to pay for mobile Internet services due to their financial situation.

Another aspect of technical equipment is the lack of affordable technology for schoolchildren and students. The government is making efforts to provide necessary means for children from socially vulnerable families, as well as children in rural areas. However, providing one computer is not enough for families with several children studying at the same time. Thus, not only low-income people need additional equipment.

3. Absence of a unified distance learning platform. There were seven Kazakhstan online platforms that announced their readiness for distance education at the beginning of the 2020-2021 academic year; however, none of them can ensure the organisation of the entire educational process, they often cannot cope even with limited set of functions for which they were developed. Since the new school year, teachers have been asked to choose their own streaming services. The lack of proper control over the platforms led to considerable negativity from both the students' parents and the teachers. Kazakhstan teachers use the services of foreign streaming services, the most popular of which are Zoom, Google Class, MS Teams, as well as WhatsApp and Telegram messengers.

4. Insufficient level of teachers' professional training in organising distance learning. Teachers of Kazakhstan, like their colleagues around the world, experienced difficulties in mastering all the necessary skills to work with equipment and software. The MES of the RK created conditions for providing teachers with training within the framework of advanced training programmes in this area. Nevertheless, the suddenness and the transition to a distance format in a short time did not allow teachers to prepare, which affected the quality of teaching, regardless of teacher's level of competence.

5. Educational component. The distance learning format put forward additional requirements for the content of the offered lessons. Teaching in the format of lecture hours did not show high efficiency due to the large number of students and the lack of contact with the teacher. Furthermore, the conversion of educational materials into electronic format was not sufficient. Recordings of video lectures and lessons with the distribution of assignments became a good help in the educational process, however, as many teachers and students note, it is feedback that suffers, especially in cases when the given material or assignment was not understood, students are not able to ask for further clarification during the time set for the class.

In general, international experts in the field of education agree that distance education should not be treated as a temporary phenomenon. Ensuring the right quality of education in a pandemic will require a collaborative effort from all stakeholders. The state will be charged with the main burden of providing the infrastructure and material and technical base for education: access to high-speed Internet is becoming the primary condition for positive dynamics in the current situation. In addition, in connection with the need for a quick response, the state needs to study and adapt successful international experiences as soon as possible, since, as the current situation has shown,

technologies had to be introduced “yesterday”. An analysis of the international practice of switching to distance learning in a pandemic shows that the implementation of advanced educational technologies is the most important condition for ensuring the quality of education.

International experience shows a number of successful solutions implemented in the education sector, which have demonstrated their effectiveness in a pandemic. Foreign countries and international organisations share experiences and develop guidelines and recommendations to help overcome the consequences of COVID-19 in the field of education.

3.2 Creative youth: vocational training and conditions for development

Education in the field of arts is a separate part of the educational system in Kazakhstan. There are TVE organisations and higher educational institutions that prepare students for creative specialties in Kazakhstan. The Kazakh National University of Arts (Nur-Sultan), the Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty) and the Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov (Almaty) are among the leaders in this direction. The statistics on young people studying creative specialties have not shown a clear upward or downward trend since 2014 (Table 3.8).

Table 3.8 Number of students enrolled in creative specialties

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TVE	-	-	-	-	14,723	11,597	12,243	12,825	13,300	13,296	13,151
Universities	12,536	12,638	14,765	17,072	19,165	17,635	18,552	18,307	16,975	15,230	-

Source: BNS ASPR of RK

67.3% of young people in Kazakhstan (respondents who participated in the sociological survey of the SRC «Youth») believe that **the development and support of creative activities of young people in Kazakhstan are at an average level**. 14% of respondents believe that such support is at a low level, and another 18.7% of respondents rated this level as high. The data on non-formal education of youth in the field of arts is also worth noting. According to the SRC «Youth», the **overwhelming majority of young people in Kazakhstan do not engage in any kind of creative activities (63.4%)**. This response was given most often in Mangystau (85.5%), Kostanay (76.4%) and West Kazakhstan (85.5%) oblasts.

In general, the most popular types of creative activities among young people are drawing – 11.8%, music – 9.8%, dancing – 8.6%, singing – 6%, writing poetry and prose – 5.6%, arts and crafts – 5.2%, and theatre – 1%¹⁶. Less than 1% of respondents were interested in other types of creativity.

The study of creative youth reveals a certain pattern: as young people grow older, they are less and less engaged in creativity. This pattern indicates the need to form children’s interest in arts from an early age. In the future, great support should be provided to students during training in creative specialties, and the prestige of specialties in these areas should be promoted.

¹⁶ The respondents could choose several answers in the sociological survey.

3.3 Inclusive education

In his «Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan» Address, the President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev highlighted the creation of an inclusive society as a separate item and noted that «*according to official statistics, more than 80,000 children with disabilities are registered.*» The Head of State spoke about the need to create equal opportunities for people with special needs. In particular, 20% of kindergartens, 60% of secondary education organisations, and 30% of TVE organisations were able to create the necessary conditions for inclusive education.

Currently, only 46.5% of students with special needs are part of high-quality inclusive education. The level of development of the education system in any country can be assessed by the degree of development of inclusive education. The number of students who are part of the inclusive education system is growing in Kazakhstan. Thus, in 2015 there were only 26,293 schoolchildren who were enrolled in inclusive education, and in 2020 their number increased to 50,440 people.

In 2015, TVE organisations did not keep statistics on the number of students with disabilities at all. In 2020, 1,666 students are enrolled in inclusive education. Separately, we can note a small increase in the number of students with disabilities who study in universities and are enrolled in inclusive education (Table 3.9).

Table 3.9 Key indicators in the higher education system

Indicator	2010	2015	2019–2020 academic year (as of the beginning)
Number of students with disabilities in universities	603	1,002	1,230

Source: BNS ASPR of RK

More than half of the respondents (62%) are more or less satisfied with the inclusive education system (Table 3.10). However, a third of respondents (29.6%) do not consider the current education system as favourable to people with special needs.

Table 3.10 Do you find the Kazakhstan education system favourable to people with special needs?, 2020

	Number of respondents	%
Yes	519	26
Probably yes	720	36
Probably not	382	19.1
No	210	10.5
Not sure	169	8.5

Source: SRC "Youth"

It is often believed in Kazakhstan that inclusive education concerns only people with disabilities or those with special physical, cognitive and mental needs. Therefore, the policy of inclusive education implemented in Kazakhstan often does not touch upon the practices that are applied in other countries in the context of their national policies of inclusive education. Today, in world practice, **inclusive education is understood as a much broader phenomenon. Refugees, unemployed people with financial difficulties, labour migrants, representatives of ethnic, religious and other minorities, persons held in prisons, HIV-infected and other people with serious illnesses, etc. are considered new consumers of inclusive education.**

Based on the broader understanding of the term «inclusive education», it is worth noting three different approaches.

1. Inclusion. The activities aimed at redevelopment and construction of new facilities that would satisfy the needs of everyone without restriction (construction of ramps, elevators and other infrastructure) and would allow people with disabilities to receive education on an equal basis with other people.

2. Expanding the access to education through so-called positive discrimination. The policy of affirmative action implemented in the countries of the European Union, the UK and the USA, which provides certain quotas and preferences for students from low-income families, people with disabilities, as well as for representatives of various ethnic, religious and other minorities.

At the same time, quotas for representatives of various ethnic, religious and other minorities in Kazakhstan are not needed due to the different nature of the societal development. If the "white majority" in the above-mentioned countries has a greater social, economic and educational capital than various ethnic minorities, then in Kazakhstan everything is different. On average, Kazakhs in Kazakhstan differ little in terms of social, economic and educational capital from other ethnic groups in the country. Therefore, quotas in Kazakhstan are not based on ethnicity, but on social grounds. At the same time, the existing quota practices can be supplemented. It may be worth introducing quotas for people from low-income families, as it is practiced in Europe and the USA.

It also should be noted that this policy is implemented in a slightly different form in Kazakhstan. There were and are different quotas: rural quota for relevant specialties, quota for orphans, quota for Kazakhs who do not have citizenship of the Republic

of Kazakhstan, quota for people with disabilities of various categories (people with disabilities of the I and II groups, disabled from childhood, children with disabilities), quota for training students within the framework of the Serpin programme, quota for persons equated in benefits and guarantees to participants and disabled people of the Great Patriotic War, etc.

Based on the above, it is clear that the policy of the MES of the RK in this part of exclusive education is quite effective. Quotas and preferences for people with disabilities existing in the west also exist in Kazakhstan.

3. Expanding the access to education for persons in detention. Providing access to education for people in prisons has long been implemented in some countries, while at the same time there are opponents of this approach. They believe that there is an injustice in the fact that prisoners receive secondary, secondary vocational and higher education for free (“at the expense of taxpayers”), while ordinary law-abiding citizens do not always have the opportunity to receive these types of education for free. Proponents of this approach cite the calculations of economists, according to which one dollar invested in the education of prisoners, depending on different circumstances, results in two to five dollars in savings. This happens by reducing the rate of recidivism, which allows the government to save on possible new prison terms.

Those who go to places of detention have, on average, a lower level of education. Prison education will increase the competence of students. This, in turn, will lead to an increase in the employment chances of released prisoners, as their skills and competencies have been increased in prison. Given that Kazakhstan has a fairly high proportion of NEET youth, as well as the number of young people in prison, work in this area of inclusive education can be promising.

In those countries where this practice is implemented, education in prisons was often full-time. It is quite possible to create an online education system for both persons with special needs and for prisoners in Kazakhstan, based on the experience of distance education.

Inclusive education policies should not be limited to opportunities for youth with special needs. Similarly, as it is done in the developed countries of the world, inclusive education should be accessible to all categories of citizens who, for certain reasons, cannot independently secure access to education.

3.4 Role of non-formal education

Non-formal education is any type of learning activity outside of schools, colleges, universities and other institutions that are part of formal education systems. In the era of information society, non-formal education has begun to play a significant role. Non-formal education includes online courses, trainings, refresher courses, and self-education. Often, individual comprehensive studies can provide more than long-term university studies.

The advantages of non-formal education include learning tailored to the specific needs of a person, close connection with practice, and a flexible system that allows the student to choose programmes, schedule and place. **In Kazakhstan, 33.9% of young people were or are engaged in non-formal education.**

Table 3.11 Additional and non-formal education

Index	2015	2020, 1 st half
Number of organisations of additional education	1,321	1,258
Number of young people attending additional education organisations	968,236	1,027,030

Source: BNS ASPR of RK

It is also worth mentioning particularly the practice of receiving non-formal education within universities that is widespread in some Western countries. The world’s leading universities provide various kinds of short and medium-term courses (from several weeks to six months or a year) with the development of specific competencies and skills that are useful in practical work. Since these courses are not regulated in any way by law, and after their completion bachelor’s or master’s degrees are not issued, they are usually classified as non-formal education, where the university is a mediator and guarantor of the quality of lecturers.

Courses of this kind are often flexible in schedule, customer-oriented and commercially successful, as they allow students to quickly acquire certain skills and competencies. The spread of this practice in Kazakhstan would be beneficial both for the population and for the universities, which could receive additional income.

An especially important topic in the field of non-formal education is the obligations of subsoil users. According to the Subsoil Code, the subsoil users are required to spend 1% of their income each year on two areas: research and development work, and education. According to established practice, most of these

education costs are related to non-formal education: online courses, trainings, refresher courses, preparation for obtaining various international certificates, etc.

In 2019, according to various sources, this 1% equalled to 23.5-24 billion tenge (about \$55-57 million). Due to various circumstances, these obligations are fulfilled only by subsoil users who entered into their contracts and additional agreements after 2012. According to various estimates, if this norm is extended to all subsoil users, as was conceived in 2012, the amount will grow four to five times (in 2012 it was estimated at \$250 million). The ineffectiveness of subsoil users' spending on research and development work (*hereinafter* – R&D) led to the fact that in his second message, the President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev instructed to develop a new system for collecting and distributing these funds in the field of science. But it is worth remembering that there are obligations of subsoil users in the field of education.

Open free or low-cost online courses from the world's leading universities will expand and compete in certain segments with the national higher education system. It is also worth noting that the process of refusal to recognise formal education in the form of university degrees has already begun in the world's leading IT companies. In the long term, this trend will strengthen more; overall, the non-formal education market will grow rapidly from year to year.

It is also worth noting that, according to the law «On Education», an authorised body in the field of education «develops and approves the rules for recognition of learning outcomes obtained by adults through non-formal education, provided by organisations included in the list of recognised organisations providing non-formal education,» as well as «develops and approves the rules for the recognition of organisations providing non-formal education, and forms a list of recognised organisations providing non-formal education.» This norm is regulated by the order No. 537 of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated 4 October, 2018.

It is important to de-bureaucratise the non-formal education industry by changing the nature of getting into the lists from permissive to notifying. The definition of the responsibilities of non-formal education organisations and the accountability of the MES of the RK will be an additional development policy for this industry. In case of non-observance of duties and lack of registration with the Ministry, these organisations should bear administrative responsibility for violation of the required clauses.

3.5. Young people in science

One of the institutional problems of young people in science is the ambiguity of the term “young scientist”. There are three versions in various regulatory legal acts: up to 29 years old, up to 35 years old and up to 40 years old. The practice of the Committee on Statistics and the MES of the RK of the last year suggests that now, young scientists are generally understood to mean scientists up to 40 years old. With a certain degree of probability, this wording will be introduced as an amendment to the Law «On Science». Thus, in our description of the problems of youth in science, we will adhere to this formulation.

The problems of young people in science can be divided into two groups: the problems of training new personnel and the problems of financing scientific developments of young scientists. Table 3.12 provides the dynamics of the number of young scientists.

Table 3.12 Number of young scientists engaged in R&D (under the age of 40)

	<i>people</i>		
Gender	2010	2015	end of 2019
Men	7,576	2,906	2,582
Women		3,508	2,990
In total, of the age of young scientists	7,576	6,414	5,572

Source: BNS ASPR of RK

It is also worth separately mentioning the changes that have affected graduate level programmes. In 2019, the government introduced a system of admission to the master's programmes with the help of comprehensive testing (analogue of the Unified National Testing, *hereinafter* – UNT), which clearly reduced potential corruption risks when entering the programmes. This innovation, together with the anti-cheating efforts on the UNT and comprehensive testing,¹⁷ can lay the institutional foundations of academic honesty in universities in Kazakhstan, with long-term practice.

The percentage of doctoral students, who have successfully defended their thesis in Kazakhstan ranges from 18.9% to 34.5% over the past five years (Table 3.13). On average, there are 27.8% of those who defended their thesis over the past five years. At the same time, it is worth considering the problem of publications of young scientists in predatory journals¹⁸. According to various expert estimates, 40 to 60% of doctoral students defending a thesis have publications in such journals. Thus, the system of training of the scientific personnel

¹⁷ Unified National Testing is a system for assessing the knowledge of secondary school graduates on the territory of the Republic of Kazakhstan, administered to all graduates planning to enter higher education institutions. UNT results are recognized by universities as results of entrance exams.

is not entirely effective. The efficiency of spending money on training scientific personnel is also quite low. This is caused, on the one hand, by the fact that people often go to doctoral studies not for the sake of science, but for the sake of scholarships, «academic tourism», «extended student life», etc. On the other hand, doctoral

students are often prepared by poorly qualified people who have exceptionally low scientific indicators, since the salaries in the higher education system are rather low, which forces better qualified scientists to leave for other areas. As a result, no one is responsible for the poor graduation rates of doctoral students.

Table 3.13 Graduation and defence of dissertation theses for graduate and doctoral students

	2015	2016	2017	2018	2019
Graduating with Master's Degree	15,816	16,445	18,268	19,233	20,249
Defended thesis from the total number of graduates	14,869	16,344	18,210	18,789	18,633
Graduating with PhD	533	619	721	721	905
Defended thesis from the total number of graduates	175	117	249	185	249

Source: BNS ASPR of RK

There is a need to increase the requirements for the faculty members who train scientific personnel in the Master's programmes and doctoral studies. The distribution of doctoral students among scientific leaders at various departments should be based not on the interests of the department, which has a desire to provide all employees with «working hours», but on the interests of doctoral students. KazNU named after Al-Farabi is implementing the practice when doctoral students can choose scientists from other organisations as their thesis advisor. Unfortunately, there is no such practice in other universities. This successful and flexible practice should be applied to all doctoral programmes in all universities in Kazakhstan.

At the same time, the system of training of the scientific personnel in modern Kazakhstan has incorporated many elements of the Soviet school of scientific personnel training: for example, the structure of dissertation councils. In the USA, the Dissertation Committee has a small number of people, and almost everyone must understand the narrow topic of a doctoral student's dissertation. In our country, it often happens that neither of the 12 members of dissertation council deeply knows the specialised scientific field, in which the doctoral student defends a thesis.

There is also the fact that there are two models of scientists' training in doctoral studies: «independent researcher» and «apprentice». In the first case, the doctoral student is in no way connected with the scientific interests of his/her supervisor, and in the second case, their scientific interests coincide. In Kazakhstan, the «independent researcher» model dominates, when most of doctoral students have topics that are not related to the scientific interests of the leader who, therefore,

spends less time on such a doctoral student. At the same time, in the leading doctoral studies in the United States, the «apprentice» model is widespread, when a doctoral student under the guidance of a supervisor does a certain amount of work, which ultimately presents a much greater scientific result. Thus, the evolution of doctoral studies in Kazakhstan should proceed along the path of introducing the practice of spreading the «apprentice» model among doctoral students.

It is also worth noting that such a concept as postdoctoral studies is practically not present in Kazakhstan (except for Nazarbayev University and KazNU named after Al-Farabi). This stage of education is also important for improving the qualifications of young scientists.

Annually, the Ministry of Education and Science awards 50 state scientific scholarships to talented young scientists under the age of 35 inclusive. There is also a prize named after D.A. Kunayev for young scientists for the best work in the field of natural sciences and another prize named after M.O. Auezov for young scientists for the best work in the humanities.

Also, once every two years, the Government of the Republic of Kazakhstan awards the «Daryn» prize in the field of science to young scientists under 35 years old.

Prizes in the field of science and state scientific scholarships are awarded in accordance with the Decree No. 830 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 19 July, 2011.

To consider competition materials and prepare decisions on awarding prizes and state scientific scholarships, by order of the Ministry of Education and Science, a competition commission is created, which is an consulting and advisory body and is formed of representatives of ministries, departments and other

¹⁸ Predatory or garbage journals are open access periodicals that claim the status of scientific journals, but are in fact a key element of an unscrupulous model of scientific publishing activity, which involves charging the authors of manuscripts without providing full editorial or publishing services (including a full-fledged peer-review system) accepted in these scientific journals (of open and limited access).

state bodies, leading scientists and specialists in various fields of science of the republics.

The Ministry of Education and Science, on the basis of the decision of the competition committee, makes a decision on the awarding of prizes. The results of competitions for awarding prizes are published in the republican press and posted on the Internet resources of the authorized body.

Currently, the Ministry of Education and Science has developed a draft resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to the Resolution No. 830 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 19, 2011 «On Prizes in Science and State Scientific Scholarships» according to which the development and approval of criteria is proposed selection of works for awarding prizes by the authorized body. This will help reduce both corruption risks and concretize the format of the sections' work according to criteria and increase transparency.

Influx of young scientists into science

In 2019, according to statistics, there were 7,305 people with a scientific degree doing R&D in Kazakhstan.

At the same time, due to demographic and institutional reasons, the number of people with Doctor of Science, Candidate to the Doctor of Science, and Doctor of Science by Profile degrees is decreasing, while the number of people with PhD is growing.

Below you can see the dynamics of the number of citizens with a scientific degree. The influx of young scientific personnel is low. In five years, the number of PhD holders in science has grown from 330 to 1,045 people (143 people per year), which generally does not allow replenishing the departure of old scientific personnel from the field of science (Table 3.14). In order to maintain the number of scientists at the level of 2014, the inflow of young scientists should be increased by 373 people per year, i.e. their number should be raised from 143 to at least 500 people per year. At the same time, this figure was correct for the previous situation, when the funding of science was at a consistently low level without fundamental changes. Under the new conditions, funding for science is expected to increase eight-fold to 1% of GDP until 2025. In the new context, it is necessary to increase the influx of young people into science.

Table 3.14 Number of people with a scientific degree performing R&D

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Total number	8,186	7,920	7,503	7,302	7,292	7,305
Doctors of Science	2,006	1,821	1,828	1,818	1,740	1,703
Doctor of Science by Profile degrees	596	549	493	354	336	317
PhD	330	431	456	589	856	1,045
Candidates to Doctor of Science	5,254	5,119	4,726	4,541	4,360	4,240

Source: BNS ASPR of RK

The President of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, announced a new programme to provide 1,000 research grants under the Zhas Galym project. There are not very many young scientists in Kazakhstan (40 years old or under); according to various estimates, their number ranges from 1,500 to 2,500 people. Considering all the above-mentioned plans for radical improvement of the financial situation in science, the scientific personnel training system should be also improved by increasing its efficiency. Considering the initiative of the President of the country Kassym-Jomart Tokayev to create the Zhas Galym project, it should be noted that support for young people in science will only grow.

The year 2019 was marked with the beginning of new institutional changes in the socio-political sphere. These changes were specifically relevant for young scientists.

As part of the announced Year of Youth, the allocation of 9 billion tenge for a period of three years was initiated to support young scientists (3 billion tenge in 2020, 3 billion tenge in 2021, and 3 billion tenge in 2022).

At the end of 2019, the 2020-2025 State Programme for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan was adopted. According to this programme, the level of funding for education and science has increased. At the same time, emphasis was placed on youth science policy. The competition for young scientists, which was supposed to be a one-time event, has now become an annual scientific event, according to the specified state programme.

In general, by virtue of the active state policy in the field of science, the problems with funding the scientific grants for young scientists are gradually disappearing.

Recommendations

1. *The Ministry of Education and Science* should introduce quotas in the field of higher education for low-income citizens whose family income per capita is lower than a certain level when distributing educational grants based on the results of the Unified National Testing.

2. *The Ministry of Education and Science* and the Ministry of Internal Affairs need to expand the educational opportunities for young people in the penitentiary system. All young people in prisons should have the right and opportunity to obtain secondary, secondary vocational and higher education through online education. The experience of distance learning introduced in the current year in Kazakhstan has shown that it is technically feasible and does not require heavy financial costs. To do this, no more than 10 of the strongest universities should be selected to organise the learning process for such online groups. Besides young people serving sentences in prisons, the opportunity to receive education in distance learning format should be also offered to young people with disabilities.

3. *The Ministry of Education and Science* is advised to consider the possibility of making changes to the UNT format, so that students in the graduating class will not choose a specific subject, but a group of related subjects (humanities or natural sciences), which will allow them to change the trajectory of further education.

4. *The Ministry of Education and Science* should introduce the American system of choosing a specialty in order to improve the efficiency and quality of higher education; according to this system a young person chooses a specialty not within three months after leaving school, but within two years from the date of entering the university. As of today, this practice has been introduced at Nazarbayev University.

5. *The Ministry of Education and Science* is advised to continue to reduce the number of higher educational institutions with low scientific indicators, as well as inadequately trained faculty members, thereby combating the phenomenon of

the “diploma mill”, in order to improve the quality of higher education. This can be achieved by strengthening the requirements for the qualitative composition of the teaching staff. Today, more than 50% of the teaching staff in Kazakhstan do not have scientific degrees and are holders of bachelor, specialist or Master’s degrees.

6. *The Ministry of Education and Science*, when budgeting for doctoral studies, needs to budget for field work as a separate expense. At the moment, if a doctoral student wishes to choose such a method of conducting research, he/she needs to do this at his/her own expense or with the support of external research organisations.

7. *The Ministry of Education and Science*, in order to increase the efficiency of the scientific personnel development system, should introduce a pilot doctoral programme in the postgraduate education system following the example of the Western system, which has more flexible conditions. It takes at least eight years to determine the effectiveness of this system in training of scientific personnel in Kazakhstan, after which, if it proves to be highly effective, it can replace the current doctoral system.

8. *The Ministry of Education and Science*, in order to increase the influx of young people into science, needs to introduce the institute of postdoctoral studies at the republican level. Pilot launches based on this model have been successfully implemented at Nazarbayev University and Kazakh National University named after Al-Farabi. The programme has proven to be highly effective. The right of postdoctoral academic advising is granted to scientists with a worldwide reputation (minimum requirements: Hirsch index=6 according to Web of Science and (or) Scopus databases).

9. *The Ministry of Education and Science* needs to formalise the status of a young scientist in the law «On Science», taking into account two mandatory requirements: young scientists should be citizens aged up to 40 years and should have a Doctor of Science, Candidate of Science, Doctor of Science by Profile or a PhD degree.

CHAPTER 4.

Socio-economic condition of youth

CHAPTER 4.

Socio-economic condition of youth

The socio-economic condition of young people is one of the most critical issues in modern Kazakhstan. First, this involves a low level of employment among graduates of Kazakhstan universities, which is explained by several reasons, including the quality of education. Second, a number of professions become irrelevant and are no longer in demand in the labour market. Thus, in the estimation of various specialists, up to 66% of existing professions will disappear in the next 10-20 years, while more than 47% of them will only appear in the market in the next 5-10 years¹⁹.

In 2020, due to the COVID-19 situation, the issues of youth employment have become more urgent. **First of all, the shadow economy sector, which mainly employs young people, was affected.** A long-lasting pandemic will cause exhaustion of adaptation mechanisms and worsening of the crisis in youth employment due to large-scale job cuts. According to economists,

in the long term, the pandemic will result in economic restructuring and, as a consequence, change of jobs for millions of citizens, weakening of ties with the labour market, relocation and loss of social bondings. According to the International Labour Organization, one in five young men in the world lost a job due to the pandemic.

4.1 Youth involvement in the socio-economic development of the country: an overview of trends and analysis of youth employment in the labour market

According to the BNS ASPR of the RK, in 2019 the country's youth structure was as follows: employees – 76.6%, self-employed – 23.4%, unemployed – only 3.7%.

Table 4.1 Youth in the labour market (15-28), 2019, 2020 (2nd quarter) (thous. people)

	Labour		Employed population		Employees	Self-employed population	Unemployed population	
	2019	2020, 2 nd quarter	2019	2020, 2 nd quarter	2019	2019	2019	2020, 2 nd quarter
Republic of Kazakhstan	2124.9	2098.3	2045.9	2014.3	1567.7	478.1	79	84.0
Akmola oblast	80.6	71.0	78.2	68.8	56.9	21.3	2.4	2.2
Aktobe oblast	90.7	71.9	87.8	69.6	78.3	9.5	2.9	2.3
Almaty oblast	275.3	294.8	267.0	285.4	215.1	51.9	8.3	9.4
Atyrau oblast	85.1	70.1	83.0	68.3	70	13	2	1.8
West Kazakhstan oblast	82.2	81.4	79.1	78.3	52	27.1	3.1	3.1
Zhambyl oblast	151.2	166.3	146.9	161.4	95	52	4.2	4.8
Karaganda oblast	126.4	123.0	120.4	116.4	113.5	6.9	6	6.5
Kostanay oblast	94.6	76.1	91.5	73.7	62.9	28.6	3.1	2.4
Kyzylorda oblast	97.8	71.7	93.8	68.6	52.2	41.5	4.1	3.2
Mangystau oblast	73.2	81.9	70.9	79.0	68.3	2.6	2.3	2.9
Pavlodar oblast	75.5	72.4	73.3	70.2	65.7	7.6	2.2	2.3

¹⁹ «Razvitie kar'ernogo potentsiala studentov i vypusnikov vuzov», <https://urait.ru/events/1523>

North Kazakhstan oblast	48	51.0	46.6	48.9	37.6	9	1.4	2.1
Turkestan oblast	181.9	173.6	176.1	166.8	89.7	86.4	5.8	6.8
East Kazakhstan oblast	190.3	171.0	183.8	164.1	125.9	57.9	6.4	6.9
Nur-Sultan	131.9	149.2	126	142.3	107.9	18.1	5.9	6.9
Almaty	251.8	277.6	236.6	260.9	219.7	16.9	15.3	16.7
Shymkent	88.4	95.2	84.9	91.6	56.9	28.0	3.4	3.6

Source: BNS ASPR of the RK

The following economic activities are the most in-demand among young people: wholesale and retail trade (18%), education, healthcare and social public services (16.9%), agriculture, forestry and fishery (12.2%), industry (11.4%). This means that young specialists are mainly employed in low-productivity industries.

Incomes of young employees are quite differentiated. The nominal accrued wages of income-earning youths are on average 1.5 times lower than the average monthly nominal accrued wages in the economy as a whole. The lowest wages are noted in agriculture, healthcare and public administration.

Table 4.2 Youth employment by type of economic activity (15-28), thous. people

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 2 nd quarter
Wholesale and retail trade	84	371	334.1	336.3	368.1	373.7
Education, healthcare and social public services	327.8	331.5	328.1	328.2	345.5	349.1
Agriculture, forestry and fishery	361.7	343.8	315.7	270.5	250.2	214.7
Construction	193.2	178.6	147.3	150.8	144.8	145.8
Industry (mining, manufacturing)	191.1	185.6	172.5	171.6	186.3	163.6
Public administration and defence; compulsory social security	139.5	141.7	123.2	144.2	123.2	144.1
Finance and insurance	77.7	57.6	64.9	56.2	62.2	63.5
Professional, scientific and technical activities	68.2	68.2	69.3	64.4	63.8	74.4
Information and communication	50.8	52.7	44.1	50	43.6	44.4

Source: BNS ASPR of the RK

Self-employed young people include those who are engaged in various activities: company owners and non-productive employees, including unpaid workers of family-owned enterprises, whose incomes sometimes are below the subsistence level. In most cases, self-employment in Kazakhstan is closely related to a low level of income and labour productivity. In rural areas, employment opportunities are quite insignificant,

therefore, self-employment is an alternative form of employment²⁰. A considerable proportion of hired employees is concentrated in the urban area (63.9% vs 36.1% in rural areas), whereas self-employed youth are mostly in rural areas (in the cities 37.8%, in rural areas 62.2%) (Table 4.3). Organizations operating in Nur-Sultan, Almaty, Karaganda, Shymkent and Atyrau are the most attractive for young specialists.

Table 4.3 Self-employed youth (15-28) in the RK for 2009-2019, thous. people

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Self-employed population	799.4	851.1	821.9	818.7	722.1	667.3	581.6	513	492.5	471.3	478.1
including:											
employers	37.9	36.6	32.6	32	28.5	25	15.5	17.3	18.9	15.7	17.5
self-employed	727.7	774.1	753	760.8	670	635.8	561.5	491.8	469.8	453	457.3
cooperative members	7.8	9.5	7.8	11.7	6.4	0.9	0.8	0.3	0.3	0.6	0.3
helping (unpaid) workers of family-owned enterprises	26	30.9	28.5	14.1	17.2	5.6	3.8	3.6	3.5	2	3

Source: BNS ASPR of the RK

²⁰ «Molodezhnyi rynek truda v Kazakhstane: kto vostrebovan, a kto okazyvaetsya ne u del'» // Anna Alshanskaya, Central Asian Bureau for Analytical Reporting. 2019.

As for youth unemployment, even before the pandemic (and the related growth of unemployment), the situation was excessively optimistic. To be classified as unemployed, a citizen should apply to the EC at the place of residence or file an application at the «Electronic Government» portal. However, the **majority of working-age people and, first of all, young people**

do not apply to ECs and prefer to look for a job through Internet advertisements and with the help of friends. That is, it should be kept in mind that there is hidden, shadow unemployment (**which is de facto a reality for a significant portion of the self-employed population**), as well as incomplete registration of unemployed people with ECs and official statistics agencies.

Table 4.4 Youth unemployment rate

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 2 nd quarter
8.5%	6.6%	6.1%	5.4%	5.5%	4.2%	4.4%	4.1%	3.9%	3.8%	3.7%	4.0%

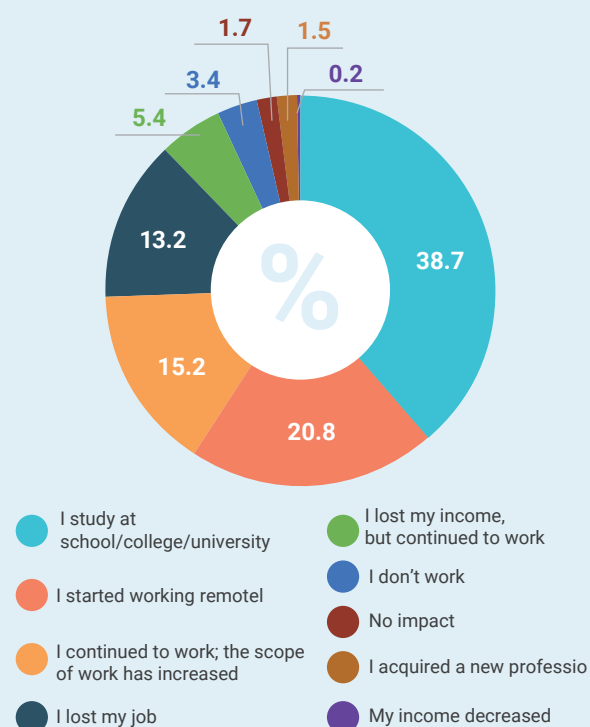
Source: BNS ASPR of the RK

According to the sociological survey conducted by the SRC «Youth» in 2020, the state of emergency and quarantine caused significant changes in the professional activities of most young citizens. **13.2% of respondents noted that they had lost their jobs.** 5.4% of the survey participants lost their income but, nevertheless, continued to work. The restrictions imposed did not have any effect on the professional activities of only 1.7% of young specialists. Thus, according to official data and the survey, youth unemployment rate in 2020 was 16.9% of working-age young people.

Social and psychological characteristics of young people are of great importance in the context of worsening youth unemployment, including excessive ambitiousness, the desire to immediately take high positions that do not require professional or career development, as well as the lack of long-term plans in carrying out professional activities²¹.

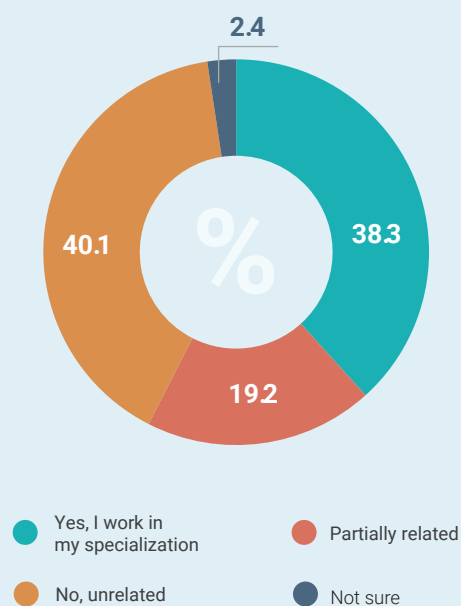
According to the sociological survey, most of the employed graduates (40.1%) do not work in their profession. The share of respondents engaged in their profile labour activity was 38.3%. Among the young people surveyed 19.2% noted that their professional activity was partly related to the profession they had acquired during the study (Figure 4.2). Thus, the orientation towards employment in professions obtained during the study is noticeably declining.

Figure 4.1 Distribution of answers to the question «How did the state of emergency and quarantine affect your job?», 2020

Source: SRC "Youth"

Figure 4.2 Distribution of answers to the question «Is your current professional activity related to the specialisation you received in college/university?»

Source: SRC "Youth"

²¹ «Bezrobotitsa v Kazakhstane: problema stanovitsya ostree», <https://ekonomist.kz/zhussupova/problema-stanovitsya-ostree/>

Just over a third of young people note that their personal interest has determined their choice of profession. Parents influenced the choice of profession of one in four young respondents (23.7%), another 6.4% were motivated by the availability of educational grants, 4% followed recommendations of their friends. That is, more than a third of working and studying young people did not choose their profession consciously, without relying on someone's opinion.

The results of the expert focus group also indicate that parents exert psychological pressure on children regarding their choice of a profession in terms of its prestige and status. Experts note frequent cases in society when a person studies at a university just in order to get a degree and subsequently refuses to work in the major obtained, which, in turn, implies lost financial resources (state- or family-owned), as well as time and efforts. Due to this factor, the education system is downgraded in the eyes of young people. In this regard, as noted by experts, there is a need for a qualitative and systematic strengthening of vocational counselling – both among schoolchildren and their parents – to ensure a more rational understanding of the labour market and the available professions in demand. Some experts refer to positive experience gained by the NCE «Atameken» (mobile ECs), where professional psychologists and vocational counsellors help a potential employee choose a field of employment.

At the same time, experts noted **the emergence of a new interesting trend among parents to propose their children to undertake some kind of internship or part-time work after leaving school instead of going to university so that they can understand whether they like a certain profession on the job.** This is a sort of in-situ vocational counselling, which reduces the risk of a bad choice of profession. However, it can be assumed that this practice is common only to a narrow group of the population from large cities. In this vein, it is worth expanding this practice on a nationwide scale.

Experts emphasise that graduates who studied under state grants could have better opportunities to undertake internship if private companies, besides state ones, were included in the register of permitted enterprises. Indeed, it is the practice that will improve the chances for successful employment.

Other factors that negatively affect the problem of youth unemployment are:

- lack of sufficient professional experience among young people, in particular, fresh university graduates, which causes the emergence of a so-called “first employment trap”, since employers, as a rule, indicate in job advertisements the requirement of having experience, a length of service in a specific position from three to five years;

- quality of education, since the knowledge gained is theoretical and unrelated to the practice and realities of working in various sectors of the economy;

- orientation of young people towards the prestige of certain professions and specialities in the labour market, which, in particular, leads to an excessive number of graduating economists and lawyers. Today, the country faces an oversupply of humanities specialists and a shortage of qualified technical professionals who meet the demands of the labour market.

The combination of these factors causes a low employment rate among graduates. According to the study conducted by the NCE «Atameken» in December 2019, a quarter of 2018 graduates were unable to get a job within a year. At the same time, the employment rate of 61 universities operating in the country was below 50%²².

Another reason for youth unemployment is the manifestation of gender differences in the labour market. Female youth unemployment is twice as high as the male one. «Female» specialities are less competitive and often lower paid. Today, specialists with technical education, who are mostly men, are in demand in the labour market. Thus, out of 1000 people studying in blue-collar jobs under the productive employment and mass entrepreneurship development programme, only 185 were women. In particular, in coal, mining and oil refining regions male labour predominates, while enterprises, where female labour would be employed to the fullest extent, are underdeveloped.

It is worth noting separately an inequality in starting employment opportunities between rural and urban youth due to, first of all, a different level of education in the regions and large cities. This aspect was also separately noted by experts participating in the research of the SRC “Youth”.

Today, young people of our country are mainly employed in low-productivity and low-paid sectors of the labour market and, due to being a population category that is more involved in the informal employment than other categories, they were the first to experience the negative consequences of the pandemic.

²² «Vypusknikam vuzov slozhno naiti rabotu po spetsial'nosti. Kto v etom vinovat?», <https://informburo.kz/stati/vypusknikam-vuzov-slozhno-nayti-rabotu-po-specialnosti-kto-v-etom-vinovat.html>

4.2 Development of youth entrepreneurship: experiences and challenges

To solve the problem of youth unemployment, the state undertakes efforts to involve the country's young citizens in entrepreneurial activities. It is entrepreneurship where young age, among other age categories, is the factor that promotes career growth in a certain field²³.

However, according to the results of the study, entrepreneurial activity is of low attractiveness for young people. Only 4.2% of respondents are currently engaged in entrepreneurship activities, which is a rather low rate. At the same time, most respondents (83.2%) note the lack of practical experience in the field of entrepreneurship. 5.8% of the surveyed participants had previous experience in this sector. Unsuccessful business experience was noted by 5.9% of young citizens.

In the regional context, West Kazakhstan (10.1%) and Almaty (9.1%) oblasts are leading in terms of the number of young entrepreneurs. To a lesser extent, young entrepreneurs are concentrated in Atyrau (1.4%), Pavlodar (1.4%) and Kostanay (1.1%) oblasts.

To ensure the development of youth entrepreneurship, the following two state programmes were amended: the 2017-2021 State Programme of Productive Employment and Mass Entrepreneurship «Enbek» and the 2020 Business Roadmap.

The Bastau Business educational programme of entrepreneurship was significantly improved especially for young people. The term of the programme is three years, during which entrepreneurs study the basics of doing business, get favourable conditions of microfinancing and assistance in business development.

Despite the annual increase in the project coverage (from 15,000 people in 2017 to 32,923 in 2019) and in the share of those who started their own businesses (from 22.1% to 28.2%, 3,314 people in 2017 and 9,292

people in 2019), the share of rural youth involved in the project in 2019 was only 2.7%.

Therefore, apart from the planned training of 15,000 rural people under the Bastau Business line of the updated Zhas Kasipker programme being in effect since 2019, it is planned to additionally cover 40 thousand unemployed and unproductively employed young people, including NEET youth²⁴, members of young families, low-income large families, low-income employable people with disabilities aged 18 to 29 in urban and rural areas. The project is being implemented by the NCE «Atameken».

The Zhas Kasipker project provides each startup with individual support of business coaches through the branch network of the NCE «Atameken». According to the data provided by the Chamber, the plan to cover young people with training in 2019 was implemented almost in full (97%). In 2019, within the framework of the project, 20,000 people were trained in the basics of entrepreneurship, 9,500 young people received grants for implementation of new business ideas, 2,500 young entrepreneurs obtained micro loans to develop their businesses.

In general, first-time entrepreneurs are exempted from the obligation to create new jobs and from income tax for a period of three years (1 January, 2023)²⁵. Another preference is the size of the guarantee required to receive a loan. For a first-time entrepreneur, the guarantee is 85% of the micro loan while an active entrepreneur should provide a guarantee in the amount of 50% of the micro loan.

According to the data of the NCE «Atameken» on the implementation of measures to train unemployed and self-employed citizens in the basics of entrepreneurship under the Bastau Business project, in 2017 training was conducted in 80 regions of the country, in 2018 – in regional centres, single-industry towns and 160 regions, in 2019 – in all settlements and three cities of republican significance, Nur-Sultan, Shymkent and Almaty.

Table 4.5 Youth support in the SME sector

	2017	2018	2019	2020, 1 st half	TOTAL
Total people trained	5,000	8,500	75,000	23,292	133,792
Out of them, people who started their own business	314	700	19,478	-	30,492
Out of all people trained, the number of young people aged under 29 who received training in the basics of entrepreneurship	400	8,025	40,958	3,623	57,006
Out of them, young people aged under 29 who obtained loans for doing business	78	1,605	1,032	-	13,515

Source: NCE «Atameken»

²³ «Delo protiv bezrobotitsy. Tumannyye perspektivy molodezhnogo predprinimatel'stva», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrobotitsy-perspektivy/>

²⁴ Abbreviation for «Not in Education, Employment, or Training», i.e. young people who are unemployed, are not getting education or vocational training.

²⁵ Law of the Republic of Kazakhstan «On Introducing Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Improving the Rehabilitation and Bankruptcy Procedures, Budgetary, Tax and Railway Transport Legislation».

According to the data provided, 23.7% of the trained youth started their own businesses, that is, less than a quarter of the total number of young people involved in the business development project. It was expected that at least 20% of the total number of participants would start their own businesses, therefore, it is possible to say, on the one hand, that the project is successful. However, the initial targets taken as a basis are low, therefore, in this context, it would be reasonable to revise approaches to project success estimation. The results of the sociological survey conducted by the SRC «Youth» in 2020 allow understanding the reasons for such a low percentage of young people who completed training and did not start their own business afterwards.

Thus, among those young people who had experience in entrepreneurship (15.9% of the total number of respondents - 317 respondents), only 27.5% of the young people did not encounter problems when engaging in entrepreneurial activity. 23.5% of respondents noted high rent of premises in their region as one of the main problematic issues in the field of youth entrepreneurship. 12.2% of respondents mentioned the lack of qualified workers in the labour market.

The survey participants noted that they experienced high tax deductions (10.7%) and proposals of a corrupt nature (10.4%) when starting their own businesses. Moreover, young people refer to unprofessional (unethical) business operations in Kazakhstan (7.3%) as the main disadvantage affecting business activity.

The smallest number of respondents also mentioned an insufficient level of education (0.3%) and bureaucracy in the tax service (0.3%). 7.6% of the young people were undecided.

Another project aimed at developing entrepreneurship, including youth entrepreneurship, is the State Programme of Business Support and Development «2020 Business Road Map». As part of the programme, young first-time entrepreneurs and first-time entrepreneurs are identified as separate categories. A preference for first-time entrepreneurs and young first-time entrepreneurs is a guarantee, which can amount up to 85% of the loan with a limit of 20 million tenge.

As part of the 2020 Business Roadmap, first-time entrepreneurs and young first-time entrepreneurs can receive public grants, the maximum amount of which cannot exceed three million tenge. Grants are issued on a non-reimbursable basis and without any sectoral restrictions from the republican and local budgets.

Thus, the state is currently implementing a number of projects aimed at developing youth entrepreneurship. At the same time, young people do not take an interest in entrepreneurship. Perhaps, this is due to the low level of young people's awareness of youth entrepreneurship development programmes implemented by the state²⁶.

At the same time, according to the available data, the Zhas Kasipker project launched in 2019 is of interest to young people who are actively involved in the learning process. It is planned to have rather high coverage of young people with the educational process and to allocate grants based on the results of the project defence.

4.3 Condition of and opportunities for the socially vulnerable youth category

One of the important objects of the social protection system is the support of young people included in socially vulnerable groups. According to laws of Kazakhstan, socially vulnerable groups include citizens who, due to various circumstances, have lost (or have never had) housing, breadwinners or physical ability to work.

To assess the effectiveness of the policy as applied to socially vulnerable groups, it is necessary to understand how many citizens from socially vulnerable categories are represented in a particular region of the country. Nevertheless, as of today, there is no open consolidated data on certain categories of socially vulnerable groups. Moreover, the available information on people with disabilities is not supplemented with data on the availability of special infrastructure in the regional context.

The information relating to the availability of certain opportunities and services provided by the state to socially vulnerable groups also seems incomplete. It is difficult to understand how citizens cope with the situation, what is the level of their awareness, quality and volume of assistance they receive.

In general, this problem concerns every category of socially vulnerable populations, including young people. This is precisely why the President Kassym-Jomart Tokayev, in his Address to the People of Kazakhstan dated 1 September, 2020, states that the current sphere of social security is regulated by 17 laws and dozens of by-laws, which results in the complexity and inconsistency of regulation. Due to this fact, as estimated by the Head of State, the

²⁶ «Delo protiv bezrobotitsy. Tumannye perspektivy molodezhnogo predprinimatel'stva», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrobotitsy-perspectivy/>

responsibility of the state is unclear and citizens do not understand their own rights. Therefore, it was decided to develop a Social Code of the country and establish a new paradigm of social policy²⁷.

In general, the policy applicable to socially vulnerable groups differs depending on the category and includes several directions. This is about receiving multilevel payments from the state budget and certain benefits in the field of education and housing policy, providing several free medical services and exemption from payment of a number of fees and taxes.

A concrete measure to support socially vulnerable groups is the state housing programme *Bakytty Otbasy* launched in June 2019. The programme provides a preferential mortgage at 2% per annum with an initial payment of 10% with a maturity of up to 20 years. Moreover, socially vulnerable groups have preferential rights to receive social rental housing without the right of purchasing. In 2019, more than 150,000 families from among disadvantaged groups were classified as needy.

At the same time, regional factors and local budget capabilities are of great importance in terms of social security. People with disabilities living in *Almaty* and *Nur-Sultan* have the right to receive sanatorium-resort services to improve their health, visit various development and leisure centres, but in other regions the situation is not so good.

Certain categories of socially vulnerable citizens have the right to receive housing from the public housing stock. In addition, people with disabilities are enabled to choose the most suitable housing, which can be equipped with special means and devices. The list of amenities and services that should be provided to people with disabilities includes the provision of necessary infrastructure for full-quality life. Orphans also have the right to receive housing upon reaching the age of majority.

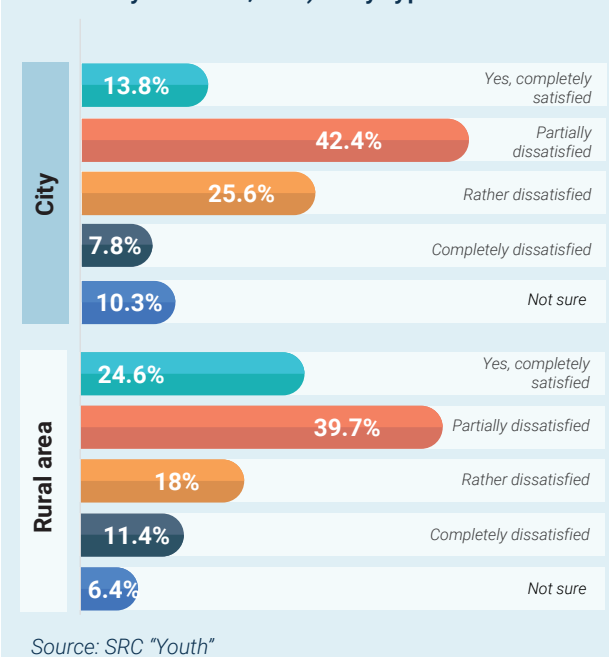
Measures to support socially vulnerable groups are detailed enough but it is very difficult to pass judgement upon their effectiveness in practice. The situation is worsening due to the formal approach applied by executive bodies relating to the coverage of socially vulnerable groups with targeted social assistance²⁸. Monitoring of the socially vulnerable category of the population should be ongoing. Comprehensive analytical and sociological research will reveal other topical issues to improve measures aimed at supporting socially vulnerable groups.

The results of a study conducted by the SRC «Youth» in 2020 help to understand the level of satisfaction with the social protection system implemented by the state. It should be noted that the survey involved not only young people classified as socially vulnerable but the country's youth as a whole.

The majority of young people who took part in the sociological survey (59.8%) are satisfied, to some extent, with the state support provided to socially vulnerable young people. 18.5% of young respondents state that they are completely satisfied, 41.3% – partially satisfied. About a third of the respondents noted dissatisfaction with the level of support provided by the state to socially vulnerable populations. 8.6% were undecided.

The level of satisfaction among the respondents slightly differs depending on the type of settlement. The respondents living in rural areas assess the state support of socially vulnerable young people much higher. Thus, 24.6% of rural respondents are fully satisfied with the above-quoted support, while in the cities this indicator is 13.8%. However, there were also more rural citizens who were completely dissatisfied with the support provided by the state to young people from socially vulnerable groups (11.4%) (Figure 4.3).

Figure 4.3 Distribution of answers to the question «Are you satisfied with the level of support for young people from socially vulnerable groups (people with disabilities, orphans, young families with many children, etc.)?» by type of settlement

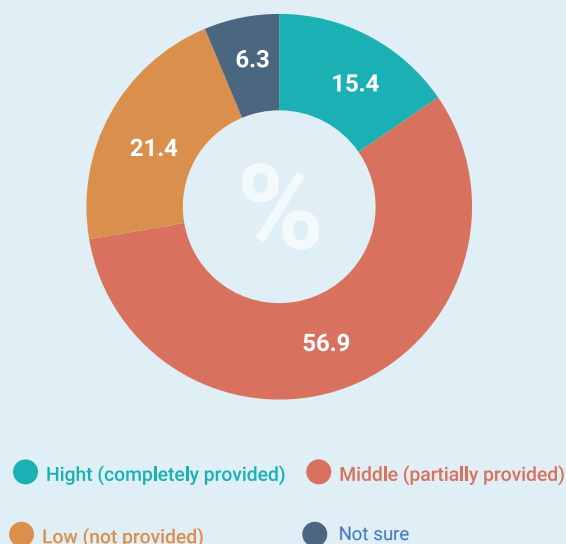
Source: SRC "Youth"

²⁷ Address from the Head of State *Kassym-Jomart Tokayev* to the People of Kazakhstan, https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

²⁸ «Karta SU: kak rabotayut s sotsial'no uyazvimymi slojami naseleniya v Kazahstane?», <https://ekonomist.kz/zhussupova/karta-su/>

During the survey, the respondents were asked to assess the level of provision of urban infrastructure for people with special needs in their settlement. More than half (56.9%) of them gave an average rating (partially provided urban infrastructure). 15.4% of young respondents assessed the development of infrastructure for people with special needs as complete and sufficient and gave a high rating. 21.4% of young citizens, or one in five respondents, assessed the possibility of access to urban infrastructure for people with special needs as low. 6.3% of the survey participants were undecided (Figure 4.4).

Figure 4.4 Distribution of answers to the question: «Please assess the level of provision of urban infrastructure for people with special needs in your settlement (ramps, special lifts, etc.)»

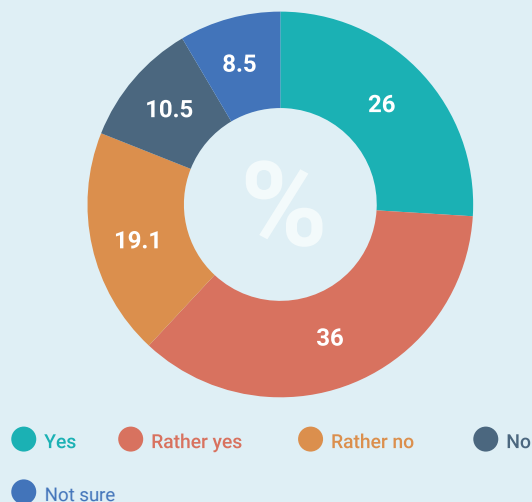

Source: SRC "Youth"

Most of the young people consider the Kazakhstan education system for people with special needs generally favourable. The system was assessed as favourable by 26% of the respondents and "rather favourable" – by 36% of young people. 29.6% of the respondents characterise the education system as unfavourable (rather unfavourable – 19.1%, unfavourable – 10.5%). At the same time, 8.5% of young respondents were undecided (Figure 4.5).

Most of the Kazakhstan young people believe that measures aimed at supporting socially vulnerable youth are satisfactory. The share of respondents who consider support measures insufficient is about a third of the total number of the survey participants. One in ten respondents could not assess as to what extent the support measures currently provided by the state meet the needs of socially vulnerable groups. It is obvious that the majority of young people have a non-critical and superficial attitude towards the needs of the people who require state support.

Figure 4.5 Distribution of answers to the question: «Do you consider the Kazakhstan education system favourable for people with special needs?»

Source: SRC "Youth"

The policy relating to socially vulnerable populations and, in particular, the youth should be revised and amended. It is also necessary to ensure full transparency of the state activities in this field. It is advisable to monitor the needs of socially vulnerable citizens in order to understand and see the situation through the eyes of those who are affected thereby and to make changes in the policy being implemented. Due to objective circumstances, a special approach should be implemented towards young people from socially vulnerable groups. This refers to special measures to involve young people in various youth programmes and development centres.

During the surveys conducted in 2019, Kazakhstan experts identified the main barriers in working with vulnerable youth groups²⁹. These include:

- lack of specialists having skills to work with vulnerable youth (30%);
- poor coordination of work in this field, lack of a well-established system (22%);
- lack of reliable information relating to vulnerable youth (16%);
- low level of public tolerance and participation (14%);
- absence of a comprehensive policy to support families and children (10%);
- concentration of youth-related organisations and projects (8%);
- the state's inability to organise systematic work with the involvement of youth (8%);
- information barriers (6%);
- event-oriented youth policy (6%);
- low level of funding for youth support

²⁹ Project «Development of the Youth Corps» // Analytical report on the socio-demographic portrait of beneficiaries from vulnerable youth groups and recommendations for work formats. Nur-Sultan, 2019.

- programmes (6%);
- financial barriers (4%);
- lack of interdepartmental interaction (4%);
- trust (2%);
- lack of qualitative sociological research (2%).

According to the results of expert surveys, in order to improve the system of support and social adaptation of vulnerable youth in Kazakhstan, the following foremost measures should be taken: development of new programmes and projects focused on vulnerable youth; monitoring, analysis and evaluation of the existing ones; a comprehensive programme of work with socially vulnerable citizens with a clear definition of the terminology and statistical calculation to completely understand who are included in this group and what is the number of such young people in the country.

To ensure more complete coverage when working with a vulnerable group of young people, there is a need to expand the network of social services and train coaches and outreach workers in the required communication skills. As for beneficiaries, it was proposed to include in the motivation system such areas of work as education and vocational training, development of skills demanded in the labour market, to provide opportunities for obtaining rental or other housing, and to develop a coaching system³⁰.

4.4 International and Kazakhstan experiences in reducing the number of NEET youth

A high proportion of NEET youth was causing concern in Kazakhstan even before the pandemic. In 2019, the Head of State set the task of taking effective measures to reduce NEET youth by at least 1% per year and reaching a 6% level in 2021.

Due to the pandemic and its impact on the informal employment sector and education system, the prospects for NEET youth are even more worrying. In general, the ILO predicts a growth in the proportion of NEET youth worldwide, but primarily in developing countries. In 2019, the representation index of NEET youth or young people who neither study nor improve their qualifications nor work was **7.4%, or 256,819 people** (Table 4.6). In the 2nd quarter of 2020, this indicator increased by **7.6%**.

Among the NEET youth, **61,439** are young people who do not work because of housekeeping and taking care of family members, including young mothers. **40,460** are those who do not work because of health condition and who receive disability allowance³¹.

Table 4.6 Proportion of NEET youth (15-28 years old) in the Republic of Kazakhstan, %

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 2 nd quarter
9.5	8.2	7.8	8	8	8.8	9.5	9.2	8.7	7.9	7.4	7.6

Source: BNS ASPR of the RK

The proportion of NEET varies across the country. In 2019, the highest rates were observed in Karaganda (12.3%), Turkestan (10.7%), Aktobe (8.1%), Mangystau (8%) oblasts and Shymkent city (8.7%). Nevertheless, according to the second quarter of 2020 data, the indicators have changed: the top three are Karaganda (12.1%), Almaty (9.6%) and East Kazakhstan (8.6%)

oblasts. **At the same time, a high proportion of NEET young people correlates with the manifestation of social conflict and youth riots associated with low socio-economic status and high unemployment level.**

In general, the proportion of NEET youth in Kazakhstan is high; it is comparable to the number of residents of an average regional centre.

Table 4.7 Proportion of NEET youth (15-28 years old) in the Republic of Kazakhstan, %

	2019	2020, 2 nd quarter		2019	2020, 2 nd quarter
Republic of Kazakhstan	7,4	7,6	Kyzylorda oblast	8,2	8,4
Akmola oblast	6,2	8,3	Mangystau oblast	8	8,3
Aktobe oblast	8,1	7,5	Pavlodar oblast	4,9	4,9
Almaty oblast	7,2	9,6	North Kazakhstan oblast	7,1	6,1
Atyrau oblast	5,2	5,7	Turkestan oblast	10,7	6,7
West Kazakhstan oblast	2,8	3,6	East Kazakhstan oblast	5,6	8,6
Zhambyl oblast	7,6	7,5	Nur-Sultan	6,8	7
Karaganda oblast	12,3	12,1	Almaty	6,1	6,3
Kostanay oblast	4,7	5,9	Shymkent	8,7	8,4

Source: BNS ASPR of the RK

³⁰ The same source.

³¹ «Bolee 250 tysyach molodykh kazakhstantsev ne rabotayut i ne uchatsya». Arsen Askarov. 2019. Kapital. <https://kapital.kz/economic/82408/boleye-250-tysyach-molodykh-kazakhstantsev-ne-rabotayut-i-ne-uchat-sya.html>

Evaluation of NEET support measures implemented by the state

The researchers note that one of the main characteristics of NEET youth is their low awareness of state support measures, despite the fact that the dominant portion of young people in the country are active Internet users.

The state is implementing a number of measures to engage young citizens in educational projects and increase their employment. For these purposes, in September 2018, a **Roadmap** was adopted to ensure employment and socialisation of young people aged 18-29, providing for work in **six areas**: vocational counselling, vocational training, employment, development of youth entrepreneurship, youth socialisation, organizational and methodological measures.

The measures being implemented specifically include:

1. Increasing the attractiveness of the **With a Diploma to the Village** programme: increasing the size of a lump-sum allowance payable to specialists from 70 MCI to 100 MCI, provision of budget loans for the purchase of housing in the amount of up to 3,700,000 tenge.

2. The **Serpin** project being implemented since 2014 provides young people from manpower-surplus (southern) regions with the opportunity to study and get a job in the northern regions.

3. Since September 2017, a free **technical and vocational education (TVE) programme** has been implemented for everyone who wants to get a blue-collar job free of charge.

4. Development of entrepreneurial activity through training of self-employed and unemployed youth under the **Zhas Kasipker** programme.

5. Activities of **Employment Centres** (*hereinafter* – EC), the number of which is about 200 across the country.

6. Activities of **YRCs** (their number reached 209 in 2020), where young people receive information on employment, education, vocational training and leisure.

7. The Youth Corps Development project (Zhasproject) implemented jointly with the Ministry of Education and Science of the RK and the World Bank (2017-2020) with the aim of involving youth in the life of society and developing vital skills through the programme of training in socially useful skills for the benefit of society.

As part of the **Zhasproject**, young people obtain grants to implement their own social ideas, receive three-stage training in vital skills and project management, implement their social projects during six months and receive a monthly allowance.

Over three years of the Project implementation, grants were issued to 2,601 projects involving 8,753 participants. Of these, about 2,400 projects involving 7,952 people were successfully implemented. More than 600 educational projects, including language and computer training courses, were started with grant support. About 700 projects are being implemented in the field of rural development; about 400 initiative groups opened sports sections and fitness clubs. More than 340 projects were aimed at developing creative activities. In addition, about 200 sewing and shoe-repair shops were opened. Over 100 projects were implemented in the beauty industry.

Table 4.8 Zhasproject statistics

Year	2017	2018	2019
Territory of coverage	Almaty, Karaganda, Pavlodar, South Kazakhstan oblasts 27 cities, 119 rural areas	Aktobe, Zhambyl, Kostanay, Kyzylorda, North Kazakhstan, East Kazakhstan oblasts 26 cities, 300 rural areas	Mangystau, Atyrau, Akmola, West Kazakhstan oblasts Nur-Sultan, Almaty cities 23 cities, 221 rural areas
Number of completed projects	536	940	919
Number of participants who completed the Project	1,810	3,155	2,987

Source: MES RK

Despite the fact that the state invests certain funds and efforts to improve the living conditions of NEET youth, the implemented measures are often not as effective as expected and are still more focused on quantitative indicators.

Free education provided by the state under the TVE programme often does not meet the existing demands on the labour market. This is exemplified by the situation when, despite the existing demand

for specialists having technical and vocational education, domestic employers are not satisfied with the qualifications of Kazakhstan's «technical specialists».

As for the Serpin project, which, on the one hand, is expanding with an increase in the number of grants and educational institutions that are ready to accept students from southern regions, the issue of employment and subsequent settlement

of young people in regions that are short of labour force is still under challenge. The project does not take into consideration the principle of expediency in distributing educational grants with due account for the needs of the labour market. Moreover, when getting free technical education, young people are often motivated by favourable conditions of the project and a low passing UNT score. Due to these factors, graduates are not competitive in the labour market and the state does not achieve its goals; on the contrary, participation in the educational programme forms among young people a frivolous attitude towards the learning process and the education as a whole.

There are certain questions about the efficiency of the With a Diploma to the Village project. The state is implementing a number of measures to increase the project attractiveness for young professionals. Domestic researchers recommend conducting monitoring and detailed analysis, firstly, in terms of the Project effectiveness for the rural population and, secondly, in terms of understanding the needs of the Project participants and, accordingly, increasing its effectiveness.

Special attention in the context of assessing the measures implemented by the state in relation to NEET youth should be paid to activities of ECs. According to the 2019 survey, ECs are not very popular among job seekers. Only **12.9%** of young respondents applied to ECs for employment issues, but they were dissatisfied with the quality of the EC staff work, including, among other things, excessive bureaucracy³².

International experience in reducing the proportion of NEET youth

According to the ILO, the rating of countries with the lowest number of NEET youth in 2018 includes: Japan (2.94%), Singapore (4.13%), the Netherlands (4.17%), Norway (4.84%), Iceland (4.86%), Luxembourg (5.28%), Czech Republic (5.63%), Germany (5.9%), Switzerland (6.03%), Sweden (6.13%).

As the global experience shows, countries with the lowest proportion of NEET youth focus on two main areas: investment in pre-school education for young people and development of targeted programmes to reduce the proportion of NEET young people based on scientific approaches to solving the main socio-economic problems of the youth, including an individual approach.

The first area represents a preventive mechanism and is effective in the long term. The choice to invest in pre-school education is supported by numerous research studies in the field of child upbringing and education.

The second area is to solve the existing problem and keep the proportion of NEET youth at a low level. The experience of Japan, Luxembourg and Norway is the most effective in terms of applying a scientific approach to determine the reasons for inclusion of young people in this category and subsequently developing targeted programmes based on an individual approach.

In particular, Japan's experience demonstrates that much attention is paid to the development of so-called soft skills, socialisation and understanding personal reasons of young people being included in this category and measures to be taken to improve the situation. For example, the Local Support Network System for Children and Young People programme is narrowly focused and based on the idea of home visits made by specialists to unemployed citizens. Citizens are provided with training to develop skills and choose an area for self-realisation.

Over the past decade, a characteristic of the Singapore labour market has been a large number of young people who start internships or work while studying. This has a positive impact on the labour market in the long term, as young people are able to acquire skills and experience that will help them to successfully move from school to work.

In the Netherlands, the success of the government in achieving the low NEET proportion is explained by increased investment in pre-school and school education. The «youth» category in the Netherlands includes citizens aged 0 and 24 years, which explains the strong support for young children. According to the statistics, two out of three children in the Netherlands attend pre-school facilities. The state provides various options for working mothers, specifically, there is a unified system that regulates working hours and payments for mothers who would like to work on a part-time basis and devote the remaining time to their children.

A difference in Norway's policy aimed at reducing the NEET share is that it applies not only to young people but also directly to employers. A comprehensive approach allows the Norwegian government to regulate the labour market and create favourable conditions for young people in their transition period.

³² «5 способов сделать Тсentry заныатости ehffektivnee», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32106379

Recommendations

1. *The Ministry of Education and Science*, in order to ensure the effective use of labour resources, should monitor vocational counselling in each region of the country to attract young people to professions in demand. Perhaps, it makes sense to revise the format of these measures, to involve not only the academic department in their implementation, and to expand this activity format as a whole.

More specifically, the NCE «Atameken» recommends universities to arrange activities of career centres, the purpose of which is to determine what knowledge graduates need to be in demand and successful in the existing labour market, to actively cooperate with employers and explain to students how to draw up a CV and prove themselves during an interview or internship. The creation and further modernisation of career centres will provide the possibility to regularly hold career events, organise internships, and coordinate training programmes with industry workers.

In this regard, a demonstrative example is the experience of Ireland, where the National Skills Bulletin is published annually, providing an overview of the local labour market, reflecting the deficit/surplus of specialists and salary levels in 95 categories. The report informs career planning specialists, students and all interested parties about competencies in demand in a particular profession and industry.

2. *The Ministry of Education and Science* is recommended to revise the list of specialities for which young people receive free technical and vocational secondary education and to analyse the quality of education in terms of the existing demand in the labour market and its compliance with regional demands in the labour market. The attractiveness of secondary vocational education can be improved through the qualitative implementation of the Zhas Maman project launched in 2019. As part of the project, it was planned to modernise 180 colleges and 20 higher education institutions in 100 most popular professions and to introduce international experience in the training of qualified specialists.

3. *The NCE «Atameken»* should conduct long-term monitoring of assessment of the effectiveness of implementing the youth entrepreneurship development project, which will make it possible to understand how successful the implemented measures are, as well as to make necessary changes in the implementation of youth entrepreneurship programmes, which will improve their attractiveness for the country's youth and increase their efficiency. In particular, it is advisable to take into account the recommendation to include in the project a mandatory assessment of participants' competencies before and after participating in the project. To this end, a model of competencies necessary for the effective completion of projects and further development should be created.

4. *Local executive bodies and the Ministry of Education and Science* should raise young people's awareness of ongoing programmes aimed at developing youth entrepreneurship, especially in the regional context. Most probably, their popularisation can be promoted by media coverage of successful examples of youth entrepreneurship development that could be implemented thanks to the existing youth entrepreneurship programmes.

5. *The Ministry of Labour and Social Protection*, in relation to the Serpin and With a Diploma to the Village programmes, should proceed from the needs of the project participants. This refers both to the social amenity aspects of life, in particular, the infrastructure improvement in rural areas, and to the labour conditions. It also makes sense to analyse the quality of education, since, as experts note, getting a sound academic background is hindered, among other things, by the language barrier.

6. *The Ministry of Labour and Social Protection* and the Ministry of Education and Science, taking into account the experience of countries with the lowest proportion of NEET youth, should also focus on an individual approach, assistance in socialisation and self-realisation. This refers to activities of psychologists and coaches, who could provide counselling assistance as

part of individual and group consultations, meetings, removing the psychological barriers and difficulties that are often typical for people who find themselves in difficult life situations. According to the official statistics, most of the NEET young people live in Karaganda (12.3%), Turkestan (10.7%), Aktobe (8.1%) and Mangystau (8%) oblasts and Shymkent city (8.7%).

7. *The Ministry of Labour and Social Protection* and the Ministry of Education and Science, based on the international experience, should provide qualitative training to specialists for work with young people from vulnerable groups, taking into account the required knowledge, competencies and skills.

8. *The Ministry of Labour and Social Protection* and the Ministry of Education and Science, taking into account the importance of social media for modern youth, should use them to the fullest extent to disseminate the information designated for the young audience. In particular, the practices that can be successfully applied in Kazakhstan include WhatsApp Broadcasting (Austria) – a way of providing information to young people using their favourite form of communication. Rat auf Draht is the Austrian National Youth Helpline, Kellimni.com – «Talk to Me» (Malta), which offers free online youth support via smart messages, email, chats or forum.

Expert recommendations and comments:

“Modern youth face increasingly more challenges that require a prompt response. The market accepts entrepreneurial people who have definite competitive advantages. The state’s task is to provide them an opportunity to form such advantages. Thus, I believe that the main goal of all state programmes is to create equal opportunities for everyone. One of the problems is the gap in the level of competence between rural and urban youth. Many rural young people are left behind and do not have employment opportunities”

Expert, representative of the National Delphic Committee.

“Extensive career guidance work should be carried out among parents of schoolchildren and high school graduates in order to explain to them the main groups of educational programmes because it is impossible to transfer this work to academic departments. Today, this work is entrusted upon academic departments, but they cannot visit all schools of the republic and explain the advantages of the programmes”

Higher education expert.

CHAPTER 5.

Value references and interests of modern youth

CHAPTER 5.

Value references and interests of modern youth

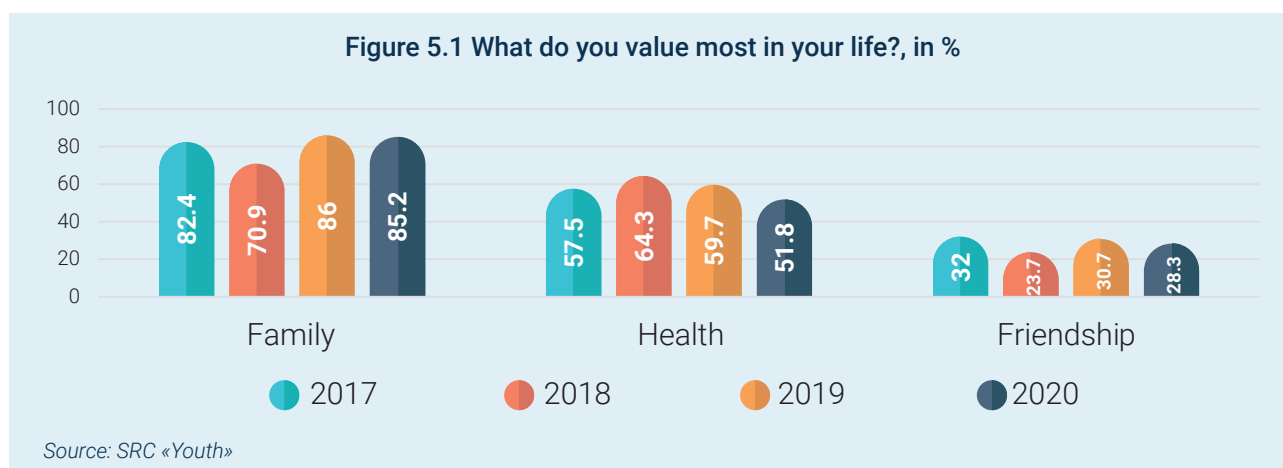
Young people's system of values and interests is one of the important elements of motivation and incentives that determine the essence and the activity level among young people. Thus, economic behavioural attitudes and socio-political positioning occur under the influence of defined values, which makes it extremely important to study and determine the characteristics of value orientations and interests of modern youth.

Therefore, over a long period of time, the determination of the youth's value system has been a focus of sociological research within the scope of the National Report "Youth of Kazakhstan", which makes it possible to track the dynamics of value orientations of this group of people and to identify its key trends and emerging needs.

This report reveals the need to identify common values for young people that will strengthen cohesion and increase trust in interpersonal communication, as well as to identify existing differences that can constrain the consolidation.

5.1 Modern youth as a socio-cultural phenomenon: trends and interests

Over the past four years (2017-2020), there have been no cardinal changes in the hierarchy of youth's values. Family (85.2%), health (51.8%) and friendship (28.3%) remain the core values of youth in 2020. Notably, the above-listed core values are among the top 3 in the hierarchy of youth's values each year, according to the results of annual research (Figure 5.1).

The results of the 2020 focus group survey indicate the following trends. The interviewed experts confirm the importance and priority of the role of family and parents for young people. At the same time, experts believe that such values as self-realisation and self-affirmation are significant for modern youth, which differs from the subjective perception of young people themselves, who rank the issues of self-realisation the 7th in the values hierarchy (Figure 5.2).

Answers to the question «What do you value most in your life?» were given in 2017 and 2020, which makes it possible to objectively compare the results of the two studies³³ (Figure 5.2).

It is worth paying attention to the respondents' answers «Knowledge, education» and «Interesting work, profession». The importance of these concepts has slightly decreased over the three years, although they are usually the top-priority values for young people.

³³ In 2018-2019, the methodology of the question was slightly changed.

In the regional context, these issues are the least important for young people in Mangystau (2.6%) and North Kazakhstan (3.8%) oblasts. Significant increase in the «Faith and religion» indicator should be noted. This issue is important for respondents in the western and southern regions. «Helping people» is also of low value for young people. Nevertheless, this indicator is higher among young people in Turkestan (8.8%), Akmola (7.9%) oblasts and Almaty (8%).

Figure 5.2 What do you value most in your life?

The values such as «Family», «Health» and «Friendship» remain stable and take leading positions, regardless of age, rural or urban location.

Notably, the value of family and health was more often mentioned by young people at the age of 24-28 years old, while the «Friendship» category was more frequently noted by people aged 14 to 18 years. The second group

of values is no less interesting. Thus, the second top three values for young people from 19 to 23 and from 24 to 28 years old included «Financially secure life», «Love», and «Faith and religion». However, the issues of faith and religion are more significant for young people aged 19-23 years (19.4%). The younger generation (14-18 years old) included «**Knowledge, education**» (15.7%) in the second top three values, followed by faith, religion (14.3%), and financially secure life (9.9%).

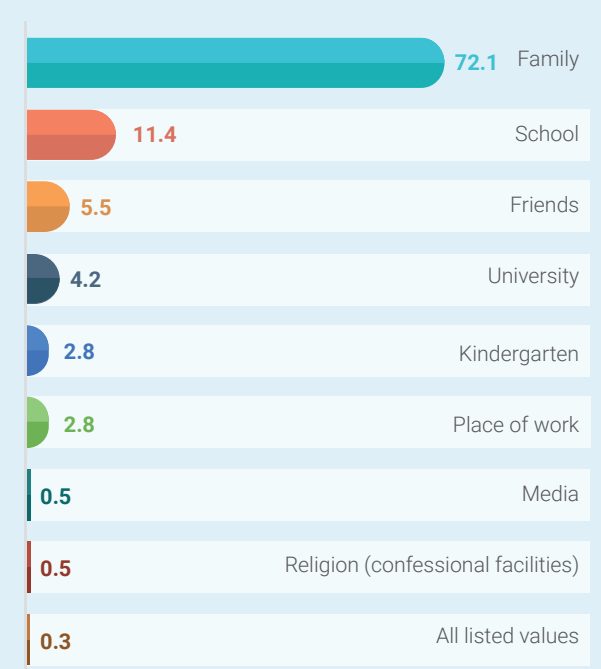
Another point of interest is the differences in the second top three values among young people depending on the area of residence. **Urban young people**, first of all, note the importance of financially secure life (17%), followed by love (13.5%), and faith and religion (12.5%). For the **rural youth**, on the contrary, faith and religion play a significant role (19.2%) along with knowledge and education (13.4%), and a financially secure life (11.8%). It should be noted that self-realisation and self-respect are important for urban youth (11.3%).

In the opinion of young people, the key social institution in the process of forming values, so the primary agent of socialization, is **family** (72.1%). 11.4% of respondents indicated **school** as an agent for forming values. An insignificant share of respondents believes that values are formed under the influence of such factors as **friends, acquaintances** (5.5%), and **university** (4.2%) (Figure 5.3).

The older the young people get, the less important their friends/acquaintances become to them. Thus, the influence of this social institution stays at about the same level among young people aged 14 to 18 years (7.1%) and 19 to 23 years (6.1%), while among young people of the 24-28 age group this indicator is 3.9%. The influence of family increases as young people move into adulthood. Thus, family is noted as an agent of socialization in 69.5% of respondents aged 14 to 18 years and in 72.6% of respondents aged 19 to 23 years, while among respondents aged 24 to 28 years this indicator reaches 73.7%.

The role of school and friends/acquaintances is less significant among rural young people; 77.8% of respondents believe that family is the social institution playing the main role in forming values. Urban young people note the institution of family less frequently compared to the rural youth – 67.9%. Regional features are also noted. Young people in Nur-Sultan city more often than others noted school as a social agent (43.5%), which is followed by family (39.1%) and university (9.6%). According to the opinion of young people in Aktobe city, friends and acquaintances do not participate in the formation of values. Young people of Atyrau and Kostanay believe that labour collectives play an important role.

Figure 5.3 In your opinion, which social institution is key in forming young people's values?

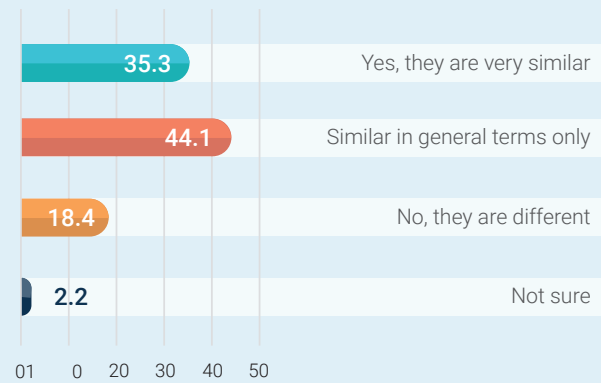

Source: SRC "Youth", 2020

According to experts, social networks are becoming one of the key sources of forming value attitudes among young people, which is explained by the dynamic development of the digital space. State bodies involved in the implementation of state youth policy should pay attention to this trend.

Despite the fact that values are formed largely in the family, 44.1% of respondents indicated that their **view of life is similar to the view of their parents only in general terms**. 35.3% of respondents indicated that their views are very similar, and 18.4% state that they are different (Figure 5.4).

Figure 5.4 In your opinion, are your values and outlook similar to those of your parents? (in %)

Source: SRC "Youth"

Intergenerational value differences are more prevailing among young people aged 14 to 18 years (19.2%) and 24 to 28 years (19.5%). Respondents'

values in **Turkestan** (33.1%), Pavlodar (27.4%) Kostanay (25.8%), and Zhambyl (20.8%) oblasts differ from the values of their parents more than in the other oblasts. In addition, young people from the countryside (19.9%), **young men** (20.2%) and representatives of other ethnic groups (20%) note that their values and outlook differ from those of their parents.

Thus, young people preserve traditional values – family, health and friendship, which have no intergenerational contradictions among young respondents. Hence, the main social institutions involved in forming value orientations among young people are family, school, and friends. At the same time, as young people move into adulthood, the influence of their friends/acquaintances becomes less significant, while the position of family strengthens.

5.2 Youth's value references contributing to the development of civil society

In recent years, an increase in activity has been noted among young people, which is manifested in various forms. According to the survey, **civic engagement is less popular among young people**. Respondents focused on two main youth trends: **healthy lifestyle** (48.5%) and **volunteering** (47.1%). Nevertheless, civic engagement (23.1%) is still distinctive of them after the desire to travel (28.7%). Thus, civic engagement is among the top four popular trends among young people (Table 5.1).

Civic engagement as a popular trend was noted by respondents in Kyzylorda (37%), Turkestan (31.8%), and East Kazakhstan (30.1%) oblasts.

The younger generation (14-18 years old) noted healthy lifestyle and volunteering more often, while young people of the older age group noted travel and civic engagement more. However, the top 4 values remain unchanged regardless of age.

Young people's lifestyles are similar in many ways across the oblasts. However, in some regions there are peculiarities and differences in the top 4 trends. Thus, **environmental friendliness** is noted as a youth trend in East Kazakhstan (33.1%), Mangystau (28.9%), Atyrau (22.9%), Almaty (20.6%), Akmola (19.7%), and Karaganda (16.8%) oblasts. **Freelance** is noted in Almaty city (27.2%), Aktobe (18.6%) and Akmola (15.8%) oblasts. **Informal education** is noted in Kyzylorda oblast (27.2%), Shymkent (16.4%), and Nur-Sultan (14%).

Table 5.1 Please note the most popular current trends among young people in Kazakhstan, 2020

Trends	%
Healthy lifestyle	48.6
Volunteering	47.1
Travel	28.7
Civic engagement	23.1
Environmental friendliness	17.7
Freelance	13.2
Informal self-education	12.7
Spending time on social media	0.2
Striving for success	0.1
Upbringing	0.1
Friendship	0.1
Creative work	0.1
All above-listed trends	0.1
Education	0.1
Not sure	3.3

Source: SRC "Youth"

The COVID-19 pandemic had a certain impact on young people. Despite the negative consequences and the need to adapt to new conditions, **young people in Kazakhstan are optimistic about the future**. Thus, 81.4% of respondents gave more or less positive assessments (Table 5.2). This positive outlook indicates that young people are ready to become an active part of the civil society and the labour market for a more effective way out of this situation.

Table 5.2 In view of recent quarantine events, what is your outlook on the future?

	%
I am sure that everything will be fine	35.2
I hope that everything will be fine	46.2
I am not sure	11.8
I feel fear and despair	4.3
Not sure	2.7

Source: SRC "Youth"

At the same time, the level of patriotism development among young people directly reflects the degree of their civic engagement. In many respects, patriotism and civic engagement are the core factors in determining the subjective capabilities of young people in changing the surrounding circumstances and taking specific steps to ensure the benefit for society and themselves. Hence, there is a question: how do young people in Kazakhstan understand the meaning of «patriotism»?

In the last three years, **patriotism has more emotional overtones** in the minds of young people, which is manifested in love, respect, and pride for their country. In 2018, such opinion was expressed by 59.7%

of respondents, in 2019 – 60.4%, and in 2020 – 53.3%³⁴ (Table 5.3). Based on the current sociological survey, the following socio-demographic groups, for whom love, respect and pride for the country are the key definitions of patriotism, can be distinguished. More often these groups include young people aged 14-18 years (54.5%) and 24-28 years (55.1%) from Shymkent city (71.9%), Pavlodar (69.9%), North Kazakhstan (69.8%), Aktobe (69.1%), Almaty (62.2%) oblasts and Almaty city (62%), urban youth (55.3%), and young women (56.8%).

Nevertheless, the feeling of patriotism in the minds of young people **is also associated with concrete actions and behaviour**. For example, this includes military service and readiness to defend the Motherland (38.9%), proper and responsible performance of work for the good of the country (28.3%), and cultivation of patriotism among children (28%). Military service and readiness to defend the Motherland are more often noted as patriotism by young people aged 14 to 18 years (43.1%), and rural respondents (45.6%). Responsible work for the good of the country (29.5%) and cultivation of patriotism among children (32.2%) are more frequently noted in the 24-28 years old age-group, which seems natural due to the age characteristics of this group (having children and high work activity).

In the regional context, military service and readiness to defend the Motherland are most frequent factors of patriotism noted in Atyrau oblast (67.1%), responsible work for the good of the country in Pavlodar (49.3%), North Kazakhstan (45.3%) and Kyzylorda (41.3%) oblasts, honesty and decency in Kyzylorda oblast (58.7%), and cultivation of patriotism among children in Atyrau oblast (50%).

Some of the **important personal qualities** of a patriot, according to young respondents, are **honesty and decency** (32.1%).

Comparatively less frequently young respondents view patriotism as part of public relations that determine the contents of civil society in its functions of protecting and promoting public interests, such as participation in charity (19.1%), manifestation of an active civil position, participation in the affairs of the country (17.1%), and interest in public events (14.7%). As a whole, they do not note participation in elections and rallies (8.9%) as a patriotic act.

In view of subjective assessment, **young people consider themselves more patriotic** compared to middle-aged and old people. The gap in assessments of patriotism between young and middle-aged people and between young and old people is 1.6 and 1.8 times higher in young people, respectively.

³⁴ In 2018 and 2019, the methodology was different from that in 2020. This report presents the summary of the answers "To love the Motherland, including your home town, village, aul" and "To be proud of the country's great achievements" given in 2018 and 2019 in comparison with the answer "Love, respect, and pride for the country" presented in 2020.

Table 5.3 In your opinion, what actions and behaviour can be noted as patriotism?

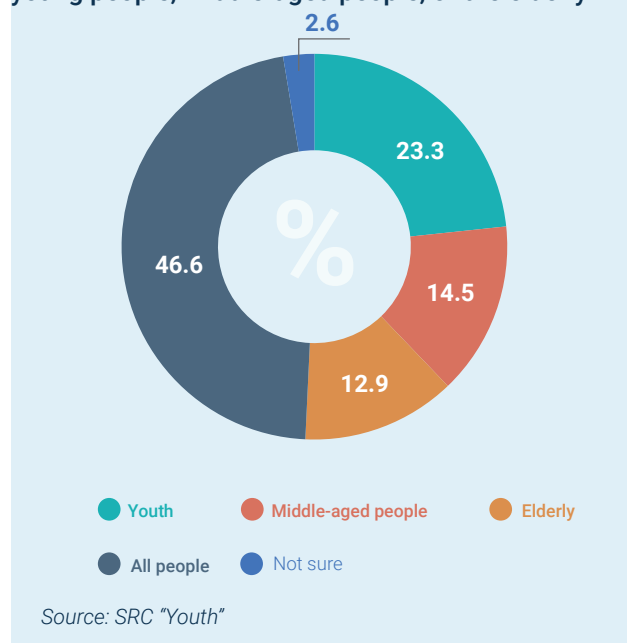
	%
Love, respect, and pride for the country	53.3
Military service, readiness to defend the Motherland	38.9
Honesty, decency	32.1
Good and responsible work for the good of the country	28.3
Cultivating patriotism among children	28
Charity, mutual assistance	19.1
Unwillingness to leave the country	18
Active civil position, participation in the affairs of the country	17.1
Preservation of historical memory, participation in commemorative events	15.6
Support of domestic manufacturers	15.4
Interest in public events, their discussion	14.7
Resilience, willingness to overcome difficulties	12.3
Support for Kazakhstan athletes	10.2
Participation in elections, rallies	8.9
Not sure	1.6
I'm not a patriot	0.1
Good studies	0.1

Source: SRC "Youth"

In terms of age and gender, there is no obvious fluctuation in assessments of the degree of patriotism. There are also no obvious differences depending on the type of settlement. However, regional specific features in assessing the level of one's own patriotism should be noted. Thus, subjective perception of the degree of patriotism is high among young respondents in Akmola (51.3%), Zhambyl (40%) oblasts, and in Nur-Sultan city (48.7%). Respondents of Aktobe (7.2%) and Pavlodar (2.7%) oblasts assess the level of their own patriotism as relatively low. Nevertheless, while majority of young people in Aktobe oblast (86.6%) believe that patriotism is natural for all generations, the youth of Pavlodar oblast considers middle-aged people (26%) and the elderly (24.7%) to be more patriotic. And according to the opinion of 43.8% of Pavlodar respondents, patriotism is in everyone's nature.

In general, the values that directly affect the formation and development of civil society do not prevail among young people, but public participation has a certain potential for growth. Activities such as volunteering and commitment to the principles of healthy lifestyles and eco-movements can promote young people's inclusion into the orbit of civil society. In this vein, patriotism acts as a significant factor in the formation of value orientations, which promote the development of civil society. At the same time, in view of the current pandemic situation, young people's optimistic attitude towards the future has a certain positive significance and can serve as the basis for their active work.

Figure 5.5 Who do you think is more patriotic: young people, middle-aged people, or the elderly?

5.3 Spiritual modernization of society: impact of the implementation of the Rukhani Zhangyru programme on the value attitudes of young people

The Rukhani Zhangyru social development modernization programme has been implemented in Kazakhstan since 2017 with the aim of creating a conceptually new way of thinking and lifestyle among the citizens of Kazakhstan based on the **principles of pragmatism, a cult of knowledge, competitiveness, open-mindedness**, as well as **preserving national identity, and increasing the level of civic participation**. At present time, the experience gained after three years of programme implementation grants us the opportunity to study the influence of these principles on the formation of value attitudes among young people.

First of all, it is important to determine the level of young people's awareness of the Rukhani Zhangyru programme implementation. Thus, **just over half of young respondents (55.6%)** know more or less about the **content, goals and objectives of the programme**.

Regardless of age, gender and ethnicity, there are no significant differences in the answers of respondents. However, according to the survey, in Nur-Sultan and Almaty cities, and Karaganda, Aktobe, and Pavlodar oblasts young people know about the programme and the course of its implementation the **least of all**. It should be noted that a quarter of the

respondents in Karaganda oblast (26.6%) and Almaty city (24.4%) are not informed (Table 5.4).

Young people in Mangystau, Kostanay, Kyzylorda, Zhambyl, East Kazakhstan oblasts, and Shymkent city are more aware of the Rukhani Zhangyru programme.

Young people in rural settlements are more aware of the modernization of public consciousness – 62.2% vs 50.6% of urban respondents.

Table 5.4 Top oblasts with high and low levels of awareness of the Rukhani Zhangyru programme³⁵, %

Level of awareness		Level of unawareness	
Mangystau oblast	81.6	Nur-Sultan	71.3
Kostanay oblast	76.4	Karaganda oblast	59.4
Shymkent	74.2	Aktobe oblast	58.8
Kyzylorda oblast	71.7	Almaty	55.9
Zhambyl oblast	64	Pavlodar oblast	52.1
East Kazakhstan oblast	63.9		

Source: SRC "Youth"

According to the «Effectiveness of Implementation of the Rukhani Zhangyru Programme» analytical report, the value attitudes and life practices of young people in Kazakhstan are largely consistent with the Rukhani Zhangyru principles³⁶.

Thus, the cult of knowledge remains a priority in the life of young people. Their representatives believe that a modern citizen of Kazakhstan is, first of all, an educated person (63.3%). At the same time, young people also support the concepts that underlie the principles of competitiveness and pragmatism: 44.9% of them noted responsibility and sense of purpose as one of the most important qualities, after education.

In addition, young people in Kazakhstan are ready to bear responsibility for the development of their small Motherland, in particular, for the state of its environment. 59.9% of young people note that people themselves play a significant role in preserving the ecosystem. It should be noted that this is a relatively high indicator among the young population.

In general, the Rukhani Zhangyru programme aimed at public consciousness modernization is extensive and includes projects that affect the interests of young people. Thus, 16 out of the 25 projects of the Rukhani Zhangyru programme, which were included in the Collection of Successful Projects and implemented in 2017-2019, directly

impacted the interests of young people and were aimed at forming new principles and value attitudes outlined in the programme.

According to experts, projects aimed at the involvement of young people in socially significant events where they can be united by common ideas and goals can become effective tools and mechanisms for the formation of new value attitudes. Experts stated that participation in such events should be voluntary and interesting for young people, which would better stimulate them to participate.

Effective implementation of the Rukhani Zhangyru programme and related projects largely depends on young people's awareness of measures implemented at the local level. Thus, it's deemed important to promote awareness of the programme content. Therefore, the participation of young people in the life of society through their involvement in the programme's projects will rally young people around common values.

5.4 Religious worldview of young people: analysis and assessment of the impact of destructive ideas on youth

In defining value references, the study of young people's attitude to religion takes a special place. According to the results of studies over the past years, **the degree of religious influence remains stable.**

It is worth noting that the **number of practicing believers** (people who are deeply involved in religious practices and adhere to religious norms) **is growing**; in 2020, their share was **14.2%**. In different years, this indicator did not exceed 10% (Table 5.5).

At the same time, the number of respondents who are not deeply involved in religious practices, but who identify themselves as believers, is declining. Thus, two years ago their number was 62.6%, in 2020 – 52.6%.

At the same time, **the number of non-believers is growing.** In 2020, **one third** of respondents identified themselves as **non-believers.** This group consists of non-believers who sometimes participate in religious events – 15.5%, non-believers who respect believers – 5.9%, people indifferent to religion – 5.6%, and atheists – 2.8%. Opponents of religion are 0.9% of young respondents.

³⁵ The level of awareness is determined by the summary of the answers "I know the concept and objectives of this programme" and "I know the concept and objectives of this programme only in general terms". The level of unawareness is determined by the summary of the answers «I only know the name of the programme» and «I have never heard of this programme until now».

³⁶ Effectiveness of the Implementation of the Rukhani Zhangyru Programme // Rukhani Zhangyru, Kazakhstan Institute of Public Development NJSC. Nur-Sultan, 2020. p. 23-46.

Table 5.5 Do you identify as a believer?³⁷

	2016	2017	2018	2020
PRACTICING BELIEVERS	9.9	10	6.4	14.2
I am a believer, I participate in the life of a religious community and completely adhere to religious norms	9.9	10	6.4	14.2
BELIEVERS	69.7	73.7	62.6	52.6
I am a believer, but I visit a mosque, church, etc. only on holidays, I follow religious norms very rarely	31.2	30.8	26.5	30.4
I am a believer, but I do not participate in religious life	38.5	42.9	36.1	22.2
NON-BELIEVERS	17.1	14.2	24.8	30.7
I am a non-believer, but sometimes I participate in religious ceremonies				11.9
I am a non-believer, but I respect believers	7.5	5.3	15.2	5.9
I'm indifferent to religion	3.9	3.9	8	5.6
I am a non-believer, but sometimes I visit a mosque, church, etc., and observe religious norms	4.6	3.6	1.6	3.6
I am an atheist	1.1	1.4		2.8
I'm against religion			0.9	
NOT SURE				2.7

Source: SRC "Youth"

In the regional context, the situation differs as follows: a relatively high number of devout (practicing) believers is noted in **Mangystau** (36.8%), **East Kazakhstan** (34.1%) and **West Kazakhstan** (31.9%) oblasts.

The majority of believers who identify themselves as less involved in religious practices live in **Nur-Sultan city**: 74.8% are believers who rarely observe religious norms.

Rural young people identify themselves as devout believers more often (15.7%) compared to urban youth (13%). At the same time, urban young people more often identify themselves as believers who are less involved in religious practices. Thus, this indicator among them reaches 45.8% vs 37.6% among rural youth.

At present, the structure of the confessional self-identification of Kazakhstan youth consists of **traditional Islam** (73.4%) and **Orthodox Christianity** (16.9%). The majority of young people living in Shymkent city (99.2%), Turkestan (97.5%), Atyrau (94.3%), Kyzylorda (93.5%), Zhambyl (89.6%) and Aktobe (86.6%) oblasts identify themselves as traditional Muslims. Young people living in West Kazakhstan (53.6%), North Kazakhstan (49.1%), Karaganda (46.5%), and Pavlodar (42.5%) oblasts most often identify themselves as Orthodox Christians.

A small number of young people identify themselves as followers of Judaism (2%),

Catholicism (0.7%), and Protestantism (0.3%). 0.5% of respondents combine religious trends, 0.2% follow new trends, and 7.8% are atheists.

The formation of religious beliefs among young people was largely influenced by **factors of birth** (34.1%) and the **immediate surrounding** (19.2%), which can be conditionally specified as an internal circle of influence. Every tenth respondent (10.9%) was under the **external circle of influence** (studying special literature and Internet resources, conversations with an imam, the influence of important events on life, or fashion trends on religiosity). At the same time, a quarter of respondents noted the absence of any influence on their religious beliefs (Table 5.6).

In the regional context, the respondents from Nur-Sultan city, East Kazakhstan, and Mangystau oblasts noted that their religious beliefs were largely influenced by the immediate surrounding rather than by the fact of birth in a certain religious environment.

At the same time, in Mangystau, and West Kazakhstan oblasts, religious beliefs are formed under the influence of **special literature and Internet resources** (13.2% and 13%, respectively, which is 2.9 times higher than the nationwide indicator). In Mangystau oblast, an **important event in life** is also a significant factor (11.8%).

³⁷ In 2019, during the Youth of Kazakhstan sociological survey, respondents were not asked this question.

Table 5.6 To a greater extent, who or what influenced your religious beliefs and your choice to be a believer or non-believer?

	%
It's just the way it is since I remember myself	34.1
No influence	26.6
Influence of the immediate surrounding	19.2
I have not made up my mind yet	5.8
Study of special literature and Internet resources	4.5
An important event in my life	4
Conversations with an imam, priest, missionary	1.9
Influence of fashion trends on religiosity in society	0.5
Not sure	3.6

Source: SRC "Youth", 2020

In the ethnical context, Russian young people are involved in religious practices (such as participation in the life of a religious community, and strict adherence to religious norms) least of all. Their number was 7.9% compared to 15.3% of Kazakh respondents, and 16.6% of representatives of other ethnic groups. At the same time, 91.7% of Kazakhs surveyed identify themselves as followers of traditional Islam, 70.4% of Russians consider themselves Orthodox Christians. Representatives of other ethnic groups more often identify themselves as Muslims – 51.4% and Orthodox Christians – 29.3%.

Thus, religiosity among young people in Kazakhstan remains at an average level. At the same time, against the growing number of young people deeply involved in religious practices, the proportion of non-believers is increasing. The western part of Kazakhstan, which includes Mangystau, Atyrau and West Kazakhstan oblasts, can be conditionally called the most religious.

The immediate surrounding, including the family, plays a critical role in the choice of certain religious beliefs. Mostly we are referring to traditional Islam here. A special group includes a quarter of the respondents who do not recognise the impact of both internal and external circles of influence.

At the same time, based on the comparison of answers to the question about the most popular trends among young people (Table 5.1) with the level of religiosity, it can be assumed that value references of Kazakhstan youth are currently transforming towards adherence to the principles of healthy lifestyle and volunteering. However, this thesis requires further study and the inclusion of the religion point into the list of answers to the question about the most popular current trends among Kazakhstan youth.

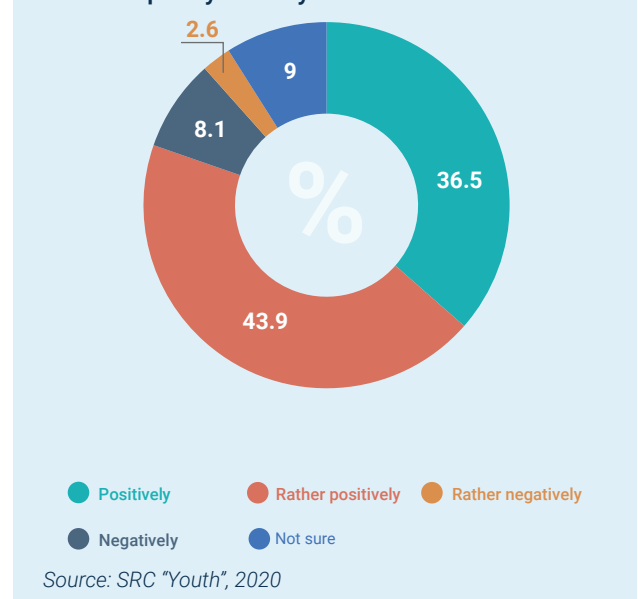
5.5 Interethnic interaction among young people

Currently, the approaches to the issue of interethnic relations in Kazakhstan are undergoing changes, while preserving the key postulates and principles. Thus, a Concept of the State policy in the field of interethnic relations is being prepared in 2020 by the order of the President Kassym-Jomart Tokayev. All measures are primarily aimed at ensuring effective public administration and prompt response to changes that occur in the field of interethnic relations.

At the same time, the culture of interethnic relations being an important educational function of familiarizing with common human values plays a significant role in the youth environment.

The vast majority (80.4%) of young respondents more or less **positively assess the state interethnic policy**, while every tenth gives negative ratings (Figure 5.6). The respondents from Kostanay (96.6%), Atyrau (90%), Zhambyl (88%) and Kyzylorda (88%) oblasts support the state policy in the field of interethnic relations more often. The respondents living in West Kazakhstan (27.5%), Mangystau (18.4%) oblasts, and in Almaty city (16%) negatively assess the interethnic policy. In the ethnical context, these are more often Russians (15.7%) and representatives of other ethnic groups (14.9%).

Figure 5.6 How would you assess the state interethnic policy in the youth environment?

To preserve interethnic unity, we need to define a unifying factor. In the opinion of the majority of young people (38%), a sense of solidarity and unity is formed under the influence of numerous factors.

The potential consolidating components are **civic** (19.3%), territorial (11.4%), and ethnic affiliation (9.4%). Religious affiliation (4.4%), common history (0.1%), mutual respect (0.1%), and common interests (0.1%) are insignificant factors. 7.5% of the respondents found it difficult to answer.

Every tenth respondent does not feel unity and solidarity with other citizens of the country. Regardless of age, gender and type of settlement, there are no significant differences from the national indicator, however, separate categories are distinguished in the regional and ethnic context. Young people living in West Kazakhstan (33.3%), Atyrau (28.6%) and East Kazakhstan oblasts (18.2%) more often say that they do not feel unity and solidarity with other citizens of Kazakhstan. In the latter two oblasts ethnicity is defined as a unifying factor.

In terms of ethnicity, Russians (16%) more often note a lack of unity and solidarity than Kazakhs (8.2%), and representatives of other ethnic groups (12.8%). **Ethnic discrimination** (12.1%), and lack of knowledge of the Russian language (12.1%) are among the top 5 reasons, after age discrimination (12.6%). 28.3% of young respondents believe that **there is no discrimination and violation of rights against young people in Kazakhstan.** However, every fifth respondent noted the **lack of knowledge of the Kazakh language** and the **level of education** as conditions for discrimination or violation of their rights. At the same time, **sexual orientation** (16.7%) is also a frequent reason for infringement of young people's rights (Table 5.7).

Table 5.7 For which of the following reasons young people in our country more often face discrimination and violation of their rights?

	%
No discrimination and violation of rights	28.3
Lack of knowledge of the Kazakh language	19.9
Level of education	18
Sexual orientation	16.7
Age	12.6
Ethnicity	12.1
Lack of knowledge of the Russian language	12.1
Limited physical and mental abilities	10.6
Territorial affiliation	9.3
Gender	7.8
All of the above-listed factors	0.2
Financial position	0.1
Not sure	10.4

Source: SRC "Youth", 2020

Within the scope of this chapter, we need to consider, first of all, the specific features of manifestation of **ethnic discrimination.** More often, ethnic discrimination is observed in **Kostanay** (34.8%), Pavlodar (20.5%) and Mangystau (18.4%) oblasts. Violation of rights by ethnicity affects representatives of **other ethnic groups** (21%) and the Russians (18.7%). They rank such discrimination second or third after the lack of knowledge of the Kazakh language. At the same time, Kazakh young people note that the most relevant constraints are the level of education (19.4%) and lack of knowledge of the Kazakh language (16.9%). **Urban young people** (15.6%) face ethnic discrimination compared to rural youth (7.5%) almost twice as frequently.

Having reviewed separately each of the top 5 reasons for discrimination, we have the following picture in the regional context. **Lack of knowledge of the Kazakh language** is problematic for respondents living in Almaty (34%), Karaganda (32.9%) and Mangystau (30.3%) oblasts. Young people from Turkestan (34.7%), Mangystau (28.9%) and Kostanay (22.5%) oblasts more often face infringement based on the **level of education.** **Sexual** issues are more often noted as a problem in Aktobe (46.4%), Pavlodar (26%) oblasts, and in Almaty city (33.5%). **Age discrimination** is more prevalent in Akmola (27.6%), Karaganda (19.6%), Kyzylorda (18.5%) and Turkestan (18.8%) oblasts. **Lack of knowledge of the Russian language** is more problematic for young respondents from East Kazakhstan (26%), Turkestan (25.1%) and Mangystau (22.4%) oblasts.

The following differences are noted among urban and rural respondents. **Urban young people** more often experience discrimination due to the **lack of knowledge of the Kazakh language** (22.9%) and **sexual orientation** (21.3%), which is almost half as much among the young rural respondents (10.7%). **Rural youth** more often experiences discrimination due to the **level of education** (20.8%) followed by the **lack of knowledge of the Kazakh language** (15.9%). Also, Kazakh youth more often noted intolerance regarding the level of education (19.4%, which takes the first place in the list of discriminations).

Thus, the state policy in the field of interethnic relations is assessed positively. The formation of a sense of co-citizenship is considered as the most promising platform to unite young people, regardless of their ethnic, social, and other origin. The language problem is also noteworthy.

Recommendations

1. *The Ministry of Information and Social Development and local executive bodies*, due to the high segmentation of value orientations among modern young people in Kazakhstan and depending on the region, should take into account the following regional features **when developing approaches to implementing the youth policy at local level**. Particular attention should be paid to the issues of patriotic education in Pavlodar oblast, while in Turkestan oblast, the issues of intergenerational relations are topical. A religious policy constructively formulated for the youth environment is important for young people in the western oblasts. Therefore, a fragmented method of building approaches to implementing the youth policy will make it possible to smooth the existing differences and, at the same time, respond to the internal needs of young people, which differ depending on the region.

2. *The Ministry of Education and Science* should overcome the declining interest of young people in value attitudes relating to a desire for getting knowledge and education, and an interesting job and profession. Interest in education and new knowledge largely depends directly on the level and quality of education, as well as on professional and life prospects that education brings with it.

It is also recommended that the authorised body in the field of education improve the system of vocational counselling in schools, which would make it possible to provide students support and assistance for a conscious choice of a vocational training profile and thereby increase interest in the educational process as a whole.

According to the research results, young people are beginning to take interest in non-formal education. Thus, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, jointly with the Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan should consider the possibility of **improving the quality of non-formal education (such as seminars, trainings, online discussions) at youth resource centers** and in educational institutions. One example is the courses of the Higher School of Economics (Russia) based on the Coursera platform, which increases the availability of educational

programmes of a leading Russian university, and also makes the education process more flexible and informal. Currently, Kazakhstan is cooperating with the Coursera online education platform. Thus, the Akimat of Almaty has signed an agreement, which provides 5,000 Almaty residents with the possibility of taking online courses. Subsequently, the Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan and the Center for the Development of Labour Resources JSC provided 50,000 Kazakhstan citizens with access to Coursera online courses in the following areas: IT, human sciences, economics, physics, medicine, entrepreneurship, marketing, etc. At the end of these courses, students will receive documents confirming the completion of educational programmes.

Free access to the Coursera platform is open for Kazakhstan citizens until the end of 2020. Thus, possibilities for further organization of non-formal education in Kazakhstan should be provided.

3. *The Ministry of Information and Social Development jointly with the local executive bodies* should raise awareness of the implementation of the Rukhani Zhangyru programme among young people by involving them in projects. It is necessary to promote the key ideas of the programme among young people by involving various youth structures, both in educational organizations and through youth movements. It is recommended to consider the possibility of increasing grant funding for youth projects through the assistance of the «Civil Initiatives Support Center» NJSC. The main topics for promoting the Rukhani Zhangyru programme can be projects aimed at developing such principles as competitiveness, a cult of knowledge, pragmatism, preservation of national identity, etc.

4. *The Ministry of Information and Social Development should provide systematic support to youth organizations and movements*, within the scope of which young people will be able to articulate and represent their interests and to implement their projects both at the regional and national levels. The key topics for civic participation of young people may include the promotion of healthy lifestyle, the development of domestic tourism, and environmental issues. These topics are becoming the most popular and determine

young people's value references. In general, active civic participation will make it possible to educate the younger generation in the spirit of responsible attitude and love for the Motherland as defining categories of patriotism.

5. The Ministry of Culture and Sports and the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan should **form and promote civic values** and civic participation. Citizenship has significant potential for uniting young people, regardless of ethnic or other origin. As for interethnic communication, it is also necessary to reduce the influence of the language factor. In order to maintain commitment to the policy of developing trilingualism, it is recommended to increase the number of language courses, training aids and programmes for teaching the Kazakh language and also strengthen the training of teachers of the state language.

6. The Ministry of Information and Social Development should participate in the formation of religious literacy among young people. After the influence of the immediate surrounding, a certain place in the formation of religious literacy among young people is occupied by such sources of information about religion as special literature and Internet resources, which, against the background of the growth of religiosity, actualises the need to promote religious education in the online format. Systematic information campaigns in the media, social networks, etc. can become one of the effective techniques.

Expert recommendations and comments:

«Today, it is important for young people to assert themselves. At the same time, many of them are waiting for some kind of support, including financial support; they do not know how to live within their income and have little knowledge in the field of finance. In this regard, they face many difficulties when planning an independent life»

Expert, NGO representative.

«Young people are looking for their core values on social media. It seems to me that their main values are beneficial: how to spend time and to get an education»

Expert, representative of the oblast Akimat.

«Public figures and scientists state: the more actively young people begin to voluntarily participate in the public life and contribute to solving common problems, the more likely it is that the society will come together based on common values, which first of all should include respect for all people living in our country, mutual assistance, solidarity, and patriotism»

Expert, representative of the Youth Resource Centre.

CHAPTER 6.

Youth in socio-political processes

CHAPTER 6.

Youth in socio-political processes

6.1 Civic engagement of youth: trends and development opportunities

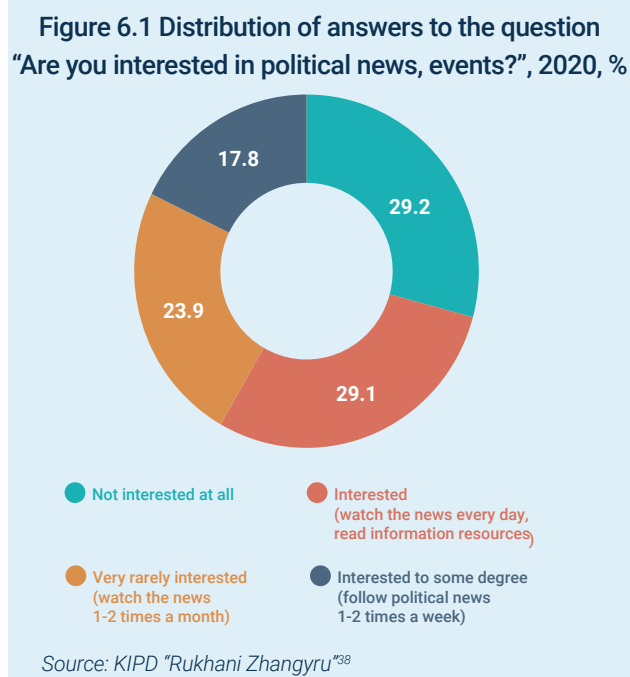
Civic engagement of youth is one of the acute and widely discussed topics among Kazakhstani experts. Young people all over the world are, as a rule, less likely to participate in most of the formal political processes, including elections, than people of the older generation. This phenomenon is also typical for Kazakhstan. Therefore, young people are often perceived as an apolitical part of society. The events of recent years show the importance of more active involvement of young people in formal politics and the need for dialogue. Kazakhstan is undertaking systemic measures for development of the civil society. As part of the civil society development, this is happening in three directions: creation of the institutional framework for development; building a dialogue format for interaction; and increasing the sustainability of NGOs. With the active participation of the non-governmental sector, comprehensive measures were developed and included in the Concept of Civil Society Development in the Republic of Kazakhstan until 2025. In general, the measures give an additional impetus to the development of youth initiatives and volunteer movement in Kazakhstan and attract the attention of young people to socially significant issues, since the future of the state and society as a whole depends on their level of development and aspirations.

In order to create conditions and opportunities for self-realisation of Kazakhstan youth, 2019 was declared the Year of Youth in Kazakhstan. According to the SRC “Youth” sociological research “Youth of Kazakhstan – 2019”, 76.5% of the surveyed young people were aware that 2019 was declared the Year of Youth. Of these, 17.7% noted that they took part in the events dedicated to the Year of Youth, 33.4% were aware of, but did not take part in the events, and 25.4% possessed general information.

In general, the results of the sociological survey

for the 1st half of 2020 indicate a moderate interest of young people in political events and news (Figure 6.1). Only one in five respondents shows active interest, watches news daily and reads information resources (17.8%). 29.1% of respondents note that they follow political news once or twice during the week. In addition, 23.9% of respondents are very rarely interested in them, and 29.2% are not interested at all.

According to the degree of interest in political events in the country, two groups of young people can be distinguished – those who show an active or moderate interest in political events and news, and those who have little or no interest in what is happening in politics. Moreover, the second group looks a little more numerous: 53.1% versus 46.9%.

Interest in political news differs among different age groups. Among those who take an interest in them on a daily basis, representatives of the older age categories predominate (14-18 years old – 10.4%, 19-23 years old – 16.4%, 24-28 years old – 25.2%) (Table 6.1). For comparison: in 2019, these indicators were different – they were slightly higher (17.8%, 23.5%

³⁸ Hereinafter – “Formation of further target indicators in youth policy” sociological research// Nur-Sultan city: NJSC «Kazakhstan Institute of Public Development “Rukhani Zhangyru”, 2020. P. 91.

and 36.7%, respectively). In the age group of 14-18 years in 2020, the share of young people who are not at all interested in political news and events has significantly increased – 41.6% (in 2019 – 36.7%); in groups 19-23 and 24-28 years old, the share of “not interested” has slightly decreased (25.3% and 21.7%, respectively; in 2019 – 27% and 22.4%, respectively).

It is obvious that these groups require a more active involvement in the info sphere. The level

of education of young people correlates with the indicator of interest in political news: there is an observed trend of a higher interest in political news with a higher education level. For reference: among young people who are interested in political news on a daily basis, 30% are young people with higher education and scientific degrees, 28.7% have higher education, 17.3% – incomplete higher education and 4.8% – only primary (4 grade school) education.

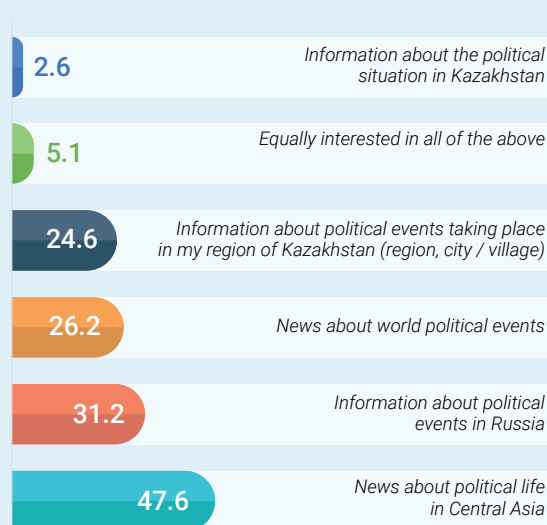
Table 6.1 Distribution of answers to the question “Are you interested in political news, events?”, in the context of education, 2020, %

Categories	Primary (4 grade school)	Incomplete middle-school (9 grade school)	Middle (11 grade school)	VET (college, specialised school)	Incomplete higher (just studying at a university)	Higher (graduated from university)	Higher and scientific degrees (master, candidate, doctor, PhD)
1	2	3	4	5	6	7	8
Interested (watch the news every day, read information resources)	4.8	4.9	11.2	19.7	17.3	28.7	30
Interested to some degree (follow political news 1-2 times a week)	9.5	18.1	31.1	31.1	30.6	32.4	32.5
Very rarely interested (watch the news 1-2 times a month)	33.3	28.6	26	23.2	24.9	19.1	22.5
Not interested at all	52.4	48.4	31.6	26	27.2	19.9	15

Source: KIPD «Rukhani Zhangyru»

Among all political news, young people are most often interested in information about the political situation in Kazakhstan (47.6%). 26.2% are interested in political events in their region of residence, 24.6% are interested in world political events, 5.1% and 2.6%, respectively, are interested in the politics of Russia and Central Asia. Respondents who are interested in all of the above news make up 31.2% (Figure 6.2). In 2019, the indicators differed significantly in the following categories: news about world political events was of interest to 33% of young people, information about political events taking place in the region of residence (Kazakhstan) – 21.1% of young people, all the above news equally – 18.4% of youth. The interest of Kazakhstan’s youth in local regional news has increased, while interest in global political events has declined. The range of interests of young people in relation to different levels of political events has expanded.

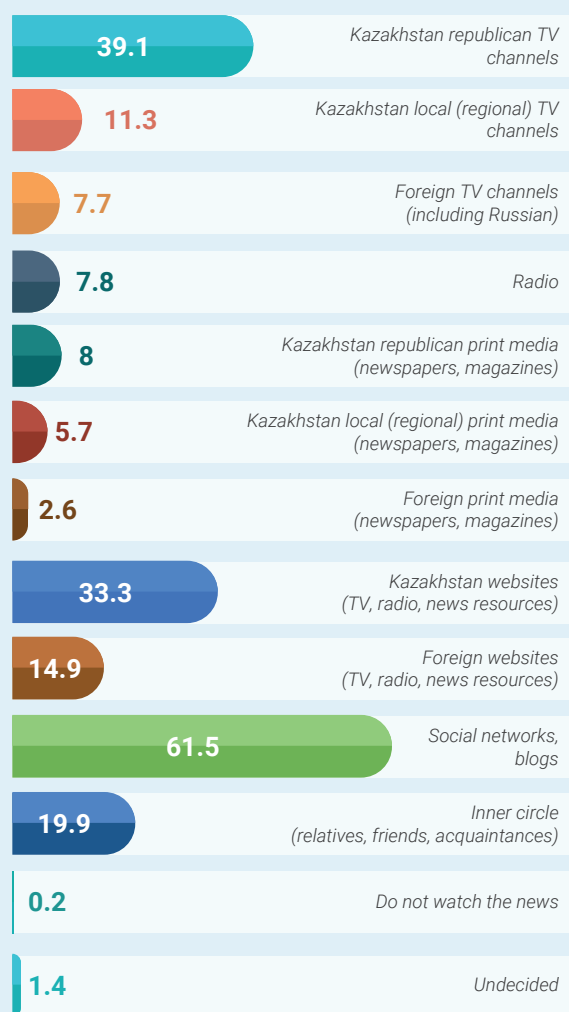
Figure 6.2 Distribution of answers to the question “What interests you most in political news?”, 2019, %

Source: KIPD “Rukhani Zhangyru”

Internet ubiquity influences the development of alternative channels of information. Moreover, social networks and blogs are becoming more and more popular in this regard: more than 60% of young people learn from them about news and events in Kazakhstan. 33.3% turn to Kazakhstan Internet resources; 39.1% – to Kazakhstan republican channels, 11.3% – to regional channels (Figure 6.3). Thus, young people are actively or passively interested in events in the country, and the role of the Internet in the information space, especially social networks and blogs, is essential.

Figure 6.3 Distribution of answers to the question “What sources of information do you use most often to learn about news and events in Kazakhstan?”, 2020

Source: SRC "Youth"

Electoral activity is one of the forms of expression of political will and civic engagement. Participation in elections is an opportunity for young citizens to influence the socio-political processes in the country. According to a sociological survey conducted in June 2020, the electoral activity of young people has decreased

compared to 2019. In the event of elections, less than a third of Kazakhstan youth of electoral age would take part in the elections (21.1%), **28%** of those who responded participate only in the presidential elections and **27.7%** do not participate in any elections (Table 6.2). The figures for 2019 were slightly higher. Thus, in 2019, 30.7% of youth representatives participated in all elections, 35.3% only in the presidential elections, and 16.9% of respondents did not participate in the elections.

Table 6.2 Distribution of answers to the question “Do you participate in the elections?”, 2020, %

Options	2019	2020
Yes, I definitely participate in all elections	30.7	21.1
Yes, but only in the presidential elections	35.3	28
No, I am not participating because I am not 18 yet	17.1	23.1
No, I do not participate in elections	16.9	27.7

Source: KIPD "Rukhani Zhangyru"

In terms of ethnicity, participation in the elections did not show any sharp differences between ethnic groups. The answers of representatives of other ethnic groups distributed approximately evenly across all the variants of answers. Representatives of the Kazakh ethnic group, in one way or another, mainly participate in elections, except for persons who have not reached the age of majority. Compared to representatives of the Kazakh and other ethnic groups, representatives of the Russian ethnic group participate much less often in presidential elections and, in general, do not participate in any elections (Table 6.3).

Table 6.3 Distribution of answers to the question “Do you participate in elections?”, in the context of ethnic groups, 2020, %

Options	Kazakh	Russian	Others
Yes, I definitely participate in all elections	20.6	20.9	25.2
Yes, but only in the presidential elections	31.4	17.1	20
No, I am not participating because I am not 18 yet	22.3	23.5	28.7
No, I do not participate in elections	25.7	38.5	26.1

Source: KIPD "Rukhani Zhangyru"

The same issue was considered in the context of regions. The results showed that most often the youth of the West Kazakhstan oblast (41.5%), Kostanay

(73.6%) and Aktobe (37.5%) oblasts participate in all elections. Presidential elections are preferred in North Kazakhstan (65.6%), East Kazakhstan (53.8%), Almaty (52.4%) and Kyzylorda oblasts (50.9%). Zhambyl (56%), Mangystau (39.1%) oblasts and Nur-Sultan city (42%) have become the centres of the most politically passive youth who do not participate in any elections at all.

Socio-political attitude of youth

Optimistic attitudes prevail among young people. According to the answers to the question “In view of recent quarantine events, what is your outlook on the future?”, 35.2% have confidence in the future, 46.2% look to the future with hope. Such responses dominate in all age groups (Table 6.4).

The respondents aged 24-28 are more concerned. Among them, 14.2% characterise their mood as uncertainty, 5% as fear and despair. Note that in other age groups the indicators are below the national average.

Table 6.4 Distribution of answers to the question “In view of recent quarantine events, what is your outlook on the future?”, 2020

	Total	14-18	19-23	24-28
I am sure that everything will be fine	35.2 %	39.1 %	5.3 %	32.3 %
I hope that everything will be fine	46.2 %	45.3 %	47 %	46.1 %
I am not sure	11.8 %	8.4 %	11.7 %	14.2 %
I feel fear and despair	4.3 %	3.7 %	3.7 %	5 %
Not sure	2.7 %	3.5 %	2.2 %	2.3 %

Source: SRC “Youth”

Analysis of data on the possibility of protest actions in the period from 2016 to 2019 shows a positive trend – a decrease in the number of respondents who note the risk of protests from 32.1% to 18.7% (the sum of the answers «Definitely yes» and «Rather yes») (Table 6.5).

But the data of a study conducted in June 2020 show an increase in protest attitude: **one in four (25.1%) admit the likelihood of protest actions**, of which most are accounted for by those who chose the answer «More likely yes» (15.7%). For 9.4% of respondents, the probability is quite high.

At the same time, in aggregate, 66.9% of the young people surveyed exclude the likelihood of protest actions in the region in which they live, of which 32.9% chose the answer “Probably not”.

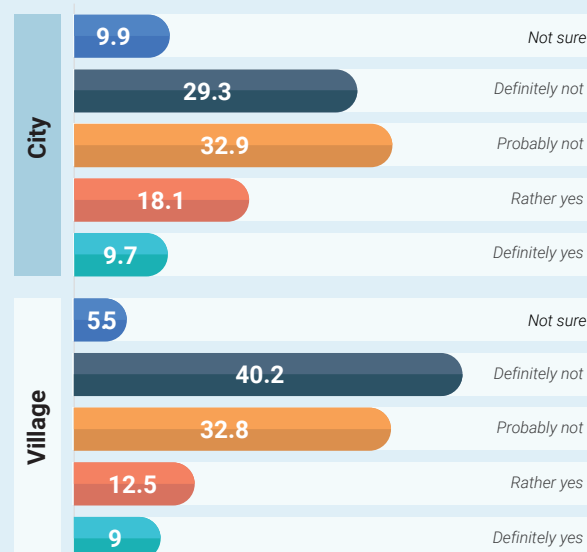
Table 6.5 Do you think there is now a possibility of protest actions in the place (settlement) where you live? (by years), 2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Definitely yes	10.9	8.9	4.5	4.3	9.4
Rather yes	21.2	15	13.8	14.4	15.7
Probably not	34.8	39.7	30.6	43.5	32.9
Definitely not	23.9	30.2	40.6	37.8	34.0
Not sure	9.2	6.4	10.5	-	8.0

Source: SRC “Youth”

The percentage of rural youth who exclude the likelihood of protests in their region of residence is higher than for city youth (73% rural versus 62.2% city) (Figure 6.4). Among the city dwellers, the share of those who consider protest actions quite probable is higher – 27.8%, among the villagers – 21.5%.

Figure 6.4 Distribution of answers to the question “Do you think there is now a probability of protest actions in the place (settlement) where you live?” by type of settlement, 2020

Source: SRC “Youth”

The study of protest attitude in the youth environment creates a prerequisite for predicting the reactions of young people to various kinds of processes taking place in the country. Such forecasts allow taking preventive measures to ensure against social conflicts, reduce the level of social tension, while maintaining control over the stability of functioning of, first of all, the social system.

International data suggests that today's youth are more inclined to participate in informal political processes – activism, actions and campaigns. Young people also prefer to participate in activities with a civic focus – for

example, in volunteering, in community initiatives. Both formal and informal participation can be understood as participation in political life. Both can be useful for promoting democratic values and developing civil society.

To the question “What problem can force you to go to a public protest action?” young Kazakhstanis responded as follows: **only every second respondent chose the option “Nothing can force me to openly protest” (50.9%)** (Table 6.6). The rest noted certain issues that are sensitive to them. The top positions were taken by the rise in prices for food, petroleum, oil and lubricants (*hereinafter* – POL), medicines; reduction or dismissal from work; problems at school, university, college; negligence and lack of professionalism of medical staff and problems with housing.

Table 6.6 Distribution of answers to the question «What problem can force you to go to a public protest action?», 2020

	%
Nothing can force me to protest openly	50.9
Rising prices for food, POL, medicines	10.7
Staff reduction or dismissal from work	10.1
Problems at school, university, college	9.5
Negligence and lack of professionalism of employees of medical institutions	7.9
Housing problems	7
Delay in payment of wages, pensions, scholarships, benefits	6.9
Unreasonable fines	6.9
Increasing payments on loans or mortgages	6.7
Dissatisfaction with actions of the authorities	6.3
Unfair judicial decisions	5.6
Environmental degradation	4.9
Unreasonable increase in utility tariffs	4.7
Poor quality of services in education	3.8
Ethnically based violation of rights	3.7
Not sure	8.2

Source: SRC “Youth”

Most of all, young people are concerned about socio-economic problems. Issues related to dissatisfaction with the actions of the authorities, unfair judicial decisions, ethnically based violation of rights, poor quality of the environment also worry a certain part of Kazakhstan youth.

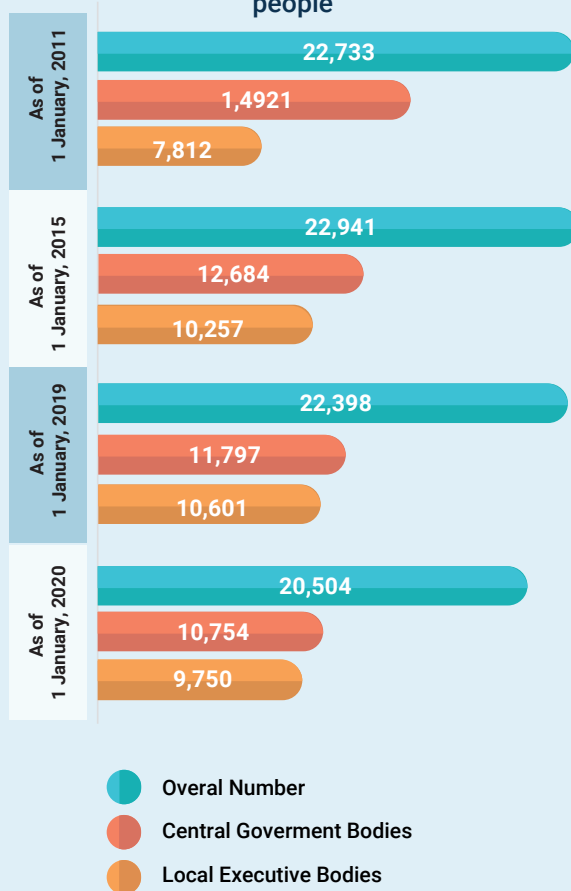
As part of the state youth policy implementation, efforts are being made to support young people. These measures are also important to increase the participation of young people in the country’s political life.

6.2 Involvement of youth in political processes

Youth in the public administration

According to the Agency for Civil Service Affairs of the Republic of Kazakhstan (*hereinafter* – ACSA RK), the average age of civil servants is 39³⁹. As of 1 January, 2020, the total number of civil servants under the age of 29 was 20,504 people, including 10,754 people who worked in Central Government Bodies (*hereinafter* – CGB), 9,750 - in Local Executive Bodies (*hereinafter* – LEB) (Figure 6.5).

Figure 6.5 Total number of civil servants in the Republic of Kazakhstan under the age of 29, people

Source: ACSA RK

Over the past five years, there has been a trend towards a decrease in the total number of young people in government bodies, both at the level of Central Government Bodies and at the level of Local Executive Bodies. Thus, compared to 2015, in 2020 this indicator decreased by 10.6%, compared to 2019 – by 8.5%. At the same time, there is a decrease in the number of young people in Central Government Bodies. Thus, in 2011, 14,921 young civil servants worked in the CGB, in 2020 this figure decreased by 28%.

³⁹ “Kakov srednii vozrast kazakhstanskogo gossluzhashchego”, https://www.inform.kz/ru/skol-ko-sostavlyayet-sredniy-vozrast-kazakhstanskogo-gossluzhaschego_a3665108

Compared to 2019, there is a slight decrease in the number of young people in the Local Executive Bodies (-851 people).

According to the information provided by the ACSA RK, young people are mostly represented in the CGB. However, the data show an increase in the participation of young people in the activities of Local Executive Bodies. Compared to 2011, the gap between the number of young people in the CGB and LEB is decreasing.

Young people in the public administration system are mostly represented by administrative civil servants. Thus, in 2015, out of 22,941 civil servants under the age of 29, only one represented the political civil servants group. In 2019, three people out of 22,398; in 2020, four people out of 20,504.

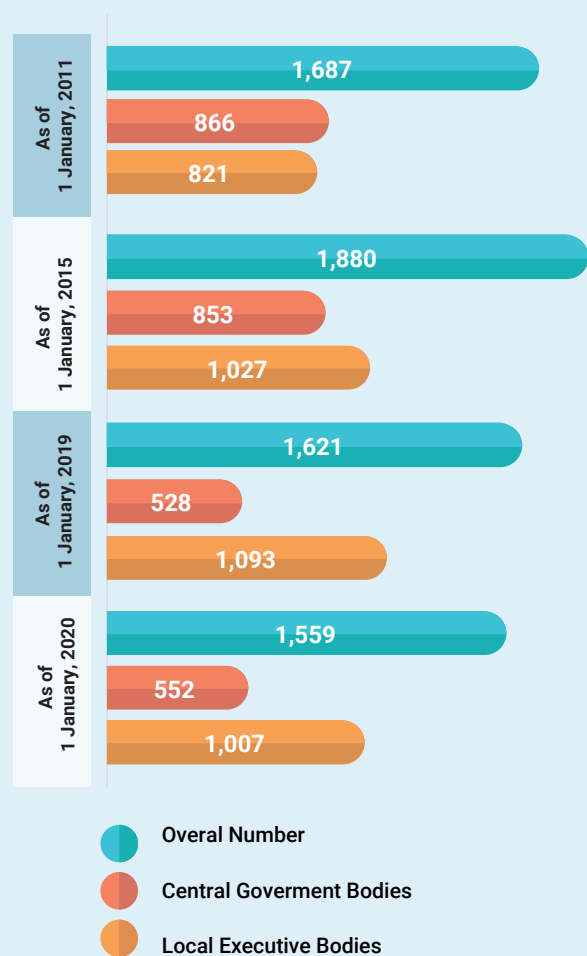
The share of civil servants under the age of 29 holding leadership positions is relatively stable (Figure 6.6). As of early 2020, 7.6% of the total number of civil servants in the Republic of Kazakhstan under the age of 29 are in leadership positions. In 2011, the share of leaders was 7.4%, in 2015 – 8.2%, in 2019 – 7.2%.

Along with a decrease in the total number of young people in the civil service, there is a tendency towards a decrease in the number of young people in leadership positions. Thus, in 2015, 1,880 civil servants under the age of 29 were in leadership positions, in 2020 this figure decreased by 17%. In addition, working in the LEB provides young people with more opportunities for career advancement. Compared to the data for 2011 and 2015, the share of young people holding leadership positions in the CGB has decreased by 1.5 times (5.1% of the total number in the CGB in 2020). Almost two-thirds of leaders under the age of 29 work in the LEB (10.3% of the number of civil servants in the LEB are under the age of 29).

The reduction in the total number of young people in the civil service is taking place against the background of staffing level optimization, and process automation and digitalization should also be noted. After a large-scale reorganization of public administration, the trend for further decrease in the number of young people in the public service structure may continue.

In recent years, serious qualitative transformations have taken place in the field of public service in Kazakhstan. Steps were taken to overcome the existing barriers and increase the interest of young people in the civil service. In particular, there are public service schools in the regions for young students, the purpose of which is to attract active and talented youth to public service and provide them an opportunity to gain experience in government agencies. Besides, the Central Election Commission is taking measures

Figure 6.6 Number of civil servants in the RK under the age of 29 in leadership positions, people

Source: ACSA RK

to improve the legal culture. An Internet Olympiad «Electoral Systems of the World» was held in 2020.

Kazakhstan experts note a decrease in the public service attractiveness for advanced and creative youth. The reasons cited most often are high stress levels, uncompetitive wages, poor social elevator performance, low feedback on work accomplished and high levels of bureaucracy. In addition, the issue of the level of preparedness of young people entering the civil service is of no small importance.

In his Address to the people of Kazakhstan, the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev pointed out the need to reboot the civil service system. The transfer of most public service employees to remote work due to the pandemic showed that the state apparatus could be reduced: "I am instructing to speed up the reduction process of the state apparatus and workers of the quasi-state sector. This year they should be reduced by 10%, and next year – by another 15%. This way, we will achieve the objective of reducing officials by 25% as early as in 2021. Depending on the

results, and taking into account digitalization, we will make a decision on further reductions”⁴⁰.

The savings and the introduction of a factor-point scale from 1 July, 2021 are aimed at increasing wages, strengthening the responsibility and motivation of civil servants, as well as at reducing the outflow of qualified personnel. According to the ACSA RK, the turnover rate has halved among employees of pilot government agencies after the introduction of a new system of remuneration for civil servants based on the factor-point scale and bonuses⁴¹.

At the same time, the decision to reduce the number of civil servants may have an impact on the number of young people in the civil service.

Presidential youth employee pool

International experience shows that almost all successful organizations, including government agencies, not only improve human resource management mechanisms on an ongoing basis, but also try to attract, help and retain the most talented employees at all levels of the management hierarchy. On the initiative of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev, the “Presidential Youth Employee Pool” project was implemented in 2019 for support and promotion of young Kazakhstan talents. This project provides a unique opportunity for promoting the careers of the most highly trained and experienced

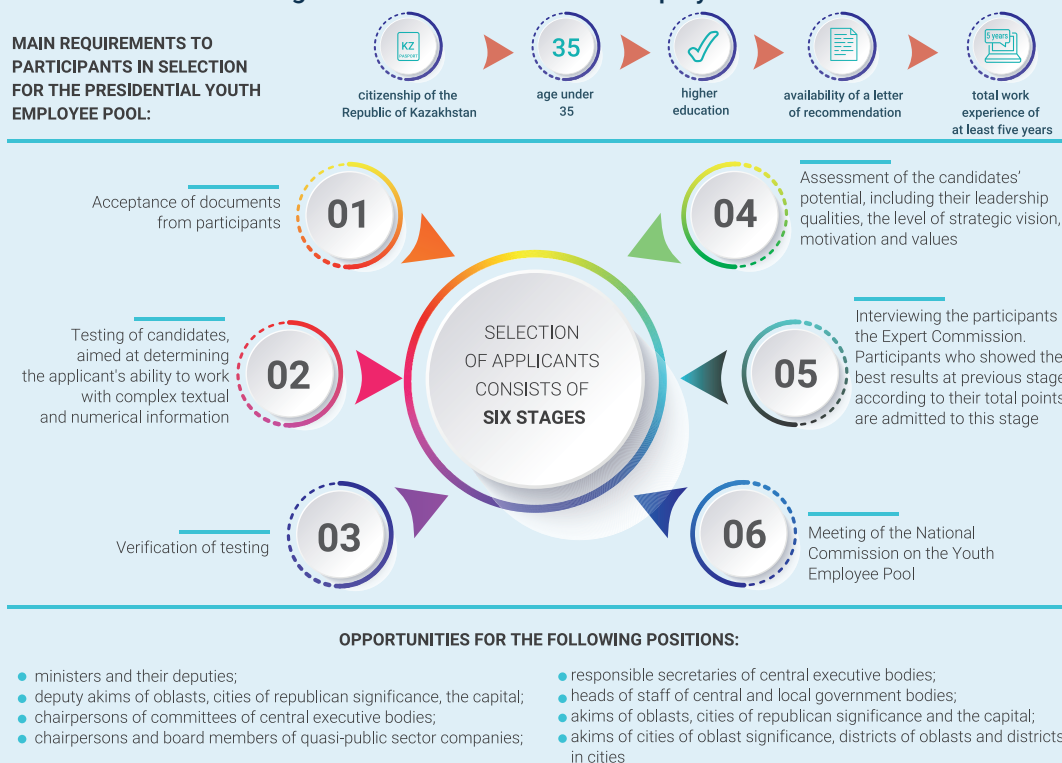
young people. The pool is expected to become an effective social lift for young people from various fields, including civil servants, representatives of the quasi-public sector, the private sector and civil society. Citizens of the Republic of Kazakhstan, both in the country and abroad, are allowed to participate in the contest.

330 candidates successfully passed the fifth stage, and 300 of them were entered in the youth employee pool based on the outcome of the National Commission’s meeting. 13,212 young people showed an interest in the presidential employee pool, 7,312 of them were registered, and 5,900 did not complete the registration. The total number of those who showed an interest in the project indicates the high demand for this initiative among ambitious, creative young people focused on realizing their potential. The selection criteria, however, made it possible to identify the most promising among them. Thus, whereas 5,745 candidates participated in the first stage, only 868 people were admitted to the second stage. The third stage was overcome by 534 applicants, the fourth stage – by 400.

The list of the **succession candidates** has been published on the website <https://pkrezerv.kz/results>.

As of July 2020, 150 representatives of the employee pool have received new positions. This includes 83 people who were employed in the central state bodies, 38 succession candidates in local executive bodies, 29 people in other structures⁴².

Figure 6.7 Presidential Youth Employee Pool

Source: «Presidential Youth Employee Pool» official website, pkrezerv.kz

⁴⁰ Address from the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the People of Kazakhstan, http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

⁴¹ "Kakov srednii vozrast kazakhstanskogo gossluzhashchego", https://www.inform.kz/ru/skol-ko-sostavlyayet-sredniy-vozrast-kazahstanskogo-gossluzhaschego_a3665108

⁴² "Erlan Karin: 150 molodykh rezervistov Prezidentskoi programmy poluchili novye dolzhnosti", https://www.inform.kz/ru/erlan-karin-150-molodyh-rezervistov-prezidentskoy-programmy-poluchili-novye-dolzhnosti_a3675756

Youth in maslikhats of the Republic of Kazakhstan

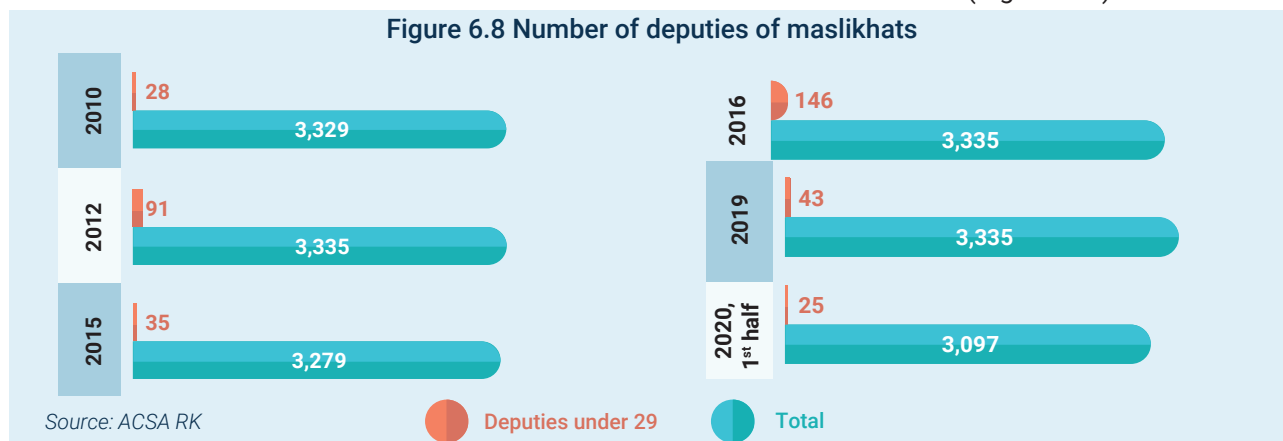
The representation of youth in the legislative and local representative bodies of power reflects the degree of youth involvement in the decision-making process and its involvement in the system of public administration.

To begin with, we note that as of the first half of 2020, no deputies under 29 are represented in the Mazhilis of the Republic of Kazakhstan (there are 103 deputies in total). In 2016, there was only one such deputy in

the Mazhilis, who was 27 years old at that time.

Young people are also poorly represented in maslikhats. Thus, whereas in 2010 out of 3,329 deputies 28 were under 29 (0.84% of the total number), in 2015 – 35 people out of 3,279 deputies (1.06% of the total number), in 2020 – 25 out of 3,097 deputies (0.8%). It should be noted that during the parliamentary elections the number of young deputies increased: in 2012, their share was 2.72%, in 2016 – 4.37%. However, over the past 10 years the total share of deputies under 29 years old has been within 1% (Figure 6.8).

Figure 6.8 Number of deputies of maslikhats

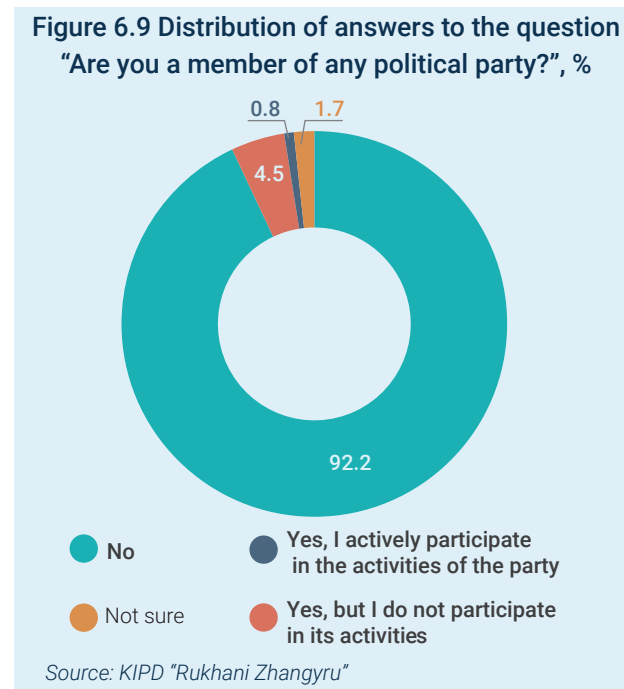

Low youth representation may indicate both the presence of barriers to the promotion of politically active youth and the young people's low interest in political careers. The introduction of a mandatory 30 percent quota for women and youth under 29 years old on electoral party lists is aimed at overcoming these barriers. This norm will oblige political parties to work more actively with different social groups and to consider their interests in their activities⁴³.

The participation of young people in the activities of various political parties and socio-political movements is significant. Young people interested in winning the elections of any party or in achieving the goals facing any socio-political movement are more actively involved in elections, rallies, political actions, run for deputies of representative bodies of power, and then participate (if elected) in their work.

According to the data for the 1st half of 2020 received by the KIPD "Rukhani Zhangyru", 92.9% of young people are not members of any political party. 4.5% are members of political parties, but do not participate in their activities, 0.8% of young Kazakhstanis have become active participants in political parties (Figure 6.9). These indicators have somewhat changed compared to 2019. Thus, in 2019 there were fewer non-party citizens – 87.5%, more young people were formal party members – 8.1%, and 3% actively participated in party activities.

Figure 6.9 Distribution of answers to the question "Are you a member of any political party?", %

According to the Central Election Commission, there are seven political parties registered in Kazakhstan, but only six are actually functioning: Nur Otan, Ak Zhol, QHP (People's Party of Kazakhstan), Aul, Adal and JSDP (Nationwide Social Democratic Party). In total, the parties include about 206,000 young people, of which 79% are in Nur Otan party⁴⁴.

⁴³ "Formirovat' partiynye spiski na 30% iz zhenshchin i molodezhi predlozhit Tokaev", <https://kaztag.kz/ru/news/formirovat-partiynye-spiski-na-30-iz-zhenshchin-i-molodezhi-predlozhit-tokaev>

⁴⁴ "Otkrytie Goda molodezhi v Respublike Kazakhstan", <http://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/66-otkrytie-goda-molodezhi-v-respublike-kazakhstan>

The year 2020 was also marked by republican internal party elections in Nur Otan party⁴⁵. Candidates for inclusion in Nur Otan's electoral party lists for Mazhilis and maslikhats of all levels will be determined on the basis of these primaries. 10,990 citizens have applied for participation. Of these, 36.9% are women, 29.6% are young people under 35.

Youth involvement in the decision-making process and its involvement in the public administration system constitute a significant indicator. Based on the data reviewed, it can be noted that the political activity of young citizens is rather low. Young people have little interest in news, inactively participate in elections, differentiating the presidential elections from any other, and do not belong to political parties. This may indicate that young people are preoccupied with other problems, distrust the country's political system, and lack faith in their ability to influence the political situation with their choice. The low amount of young people in the representative bodies of Kazakhstan indicates the presence of numerous barriers to career advancement and, as a result, for many years the statistics on the number of young people in the public administration system have remained at a low level.

6.3 Year of the Volunteer: analysis of the volunteer movement development among the youth

Volunteer is a new term in Kazakhstan, but not a new phenomenon. Activities similar to volunteering are known to the people of Kazakhstan in the context of voluntary mutual assistance actions – asar. Over the years of independence, the volunteer movement has transitioned from the concept of charity to the implementation of long-term sustainable projects. The volunteer movement in Kazakhstan is developing rapidly: whereas in 2017 there were about 100 organizations engaged in volunteer activities, in 2020 there are over 500 active organizations. According to the Ministry of Information and Social Development (*hereinafter* – MISD), over 50,000 active volunteers are involved in the volunteer movement⁴⁶.

For the first time, the concept of “volunteer activity” was stipulated in the 2015 law “On State Youth Policy”. The main regulating mechanism of relations in the field of volunteering includes the following

documents: the Law of the Republic of Kazakhstan “On volunteer activities” dated 30 December, 2016 and “Roadmap for development of volunteer activities in the Republic of Kazakhstan for 2018-2020”. It is to be noted that the law “On volunteer activities” is the first document aimed at development of volunteer activities. It legislatively establishes the principles, the rights and obligations of volunteers and determines their interaction with the CGB and LEB, and provides for a system of measures to stimulate volunteer activities. For many participants, volunteering is becoming a new social lift and it gives an important impetus to the development of patriotic consciousness.

By a decree of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev, the year 2020 was declared the Year of the Volunteer. This initiative is an important step in the further development and popularisation of the volunteer movement in the country, as well as in solving the problems encountered by volunteers.

In the framework of the Year of the Volunteer, a front office was established to coordinate and monitor volunteer programmes and projects in the framework of the Year of the Volunteer “Birgemiz”, whose activities are aimed at coordinating and public monitoring of volunteer projects, training and popularising the volunteer movement across the country. Volunteer headquarters was established under the auspices of the republican front office, hot lines were opened, and about 88,000 volunteers were involved in providing targeted assistance to socially vulnerable categories of the population.

There is a single online platform for volunteers – qazvolunteer.kz, created as part of implementation of the Year of the Volunteer events. About 29,000 volunteers and 412 volunteer organizations have been registered on the platform. 76% of all volunteer organizations in Kazakhstan are initiative-based volunteer groups. According to the website information, 957 projects have been implemented in the country's regions this year, of which 615 were completed as of the end of October 2020.

In the framework of the Activity Plan for the Year of the Volunteer, seven nationwide projects have been implemented this year to develop industry-based volunteering:

1. Birgemiz: Bilim – educational direction: assistance in preparing for the UNT, teaching English, computer and legal literacy of secondary school students in rural areas.

⁴⁵ Meeting of the Bureau of the Political Council of the Nur Otan party chaired by the First President of Kazakhstan, <https://elbasy.kz/ru/news/2020-03/zasedanie-byuro-politicheskogo-soveta-partii-nur-otan-pod-predsedatelstvom-pervogo>

⁴⁶ “V volonterskoe dvizhenie vovlecheny svyshe 50 tys. chelovek – interv'yu s A. Galimovoi”, <http://government.kz/ru/news/interviews/v-volonterskoe-dvizhenie-vovlecheny-svyshe-50-tys-chelovek-intervyu-s-a-galimovoy>

2. Birgemiz: Saulyq – medical direction: attracting volunteers in the field of healthcare, to provide assistance in caring for patients, including in hospices, oncological dispensaries, etc.

3. Birgemiz: Sabaqtastyq – introduction of the practice of mentoring by volunteers in relation to children in orphanages and youth, children who find themselves in difficult life situations in social service centres of the social security system.

4. Birgemiz: Taza Alem – environmental direction: environmental protection, cleaning of rivers and forests, planting trees, training in garbage sorting.

5. Birgemiz: Asyl mura – direction for preservation of spiritual, cultural and historical values: attracting volunteers to activities to preserve the historical and cultural heritage.

6. Birgemiz: Qamqor – direction to assist people in difficult life situations, help the elderly, attract volunteers to nursing homes, social service centres of the social security system

7. Birgemiz: Umit – attracting volunteers to projects to search for missing people, eliminate the consequences of natural and man-made emergencies, including the search for documents about the exploits of our compatriots in the Great Patriotic War.

Within the framework of the seven nationwide projects – Bilim, Saulyq, Sabaqtastyq, Taza Alem, Asyl mura, Qamqor, Umit – volunteer support centres have been created in the regions.

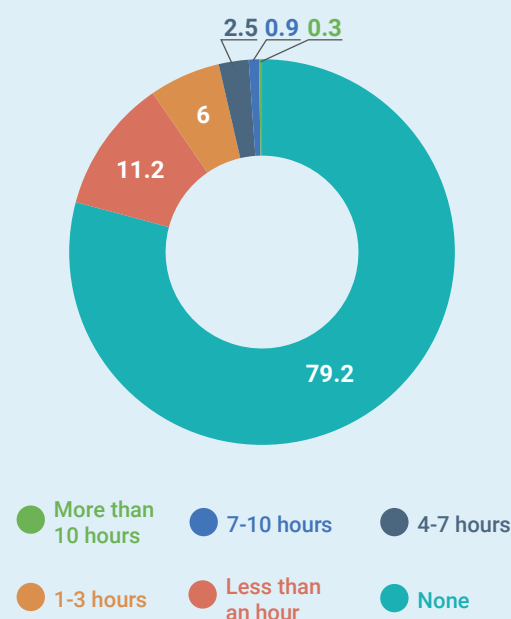
In most countries, government institutions and a number of political institutions provide resources for the activities of volunteer structures at the level of strategy and tactics. According to international comparative studies, Kazakhstan belongs to the group of countries with a low level of civic engagement and volunteerism. The Year of the Volunteer in Kazakhstan also made it possible to draw attention to the accumulated problems and gave a serious impetus to development of this field.

Among the achievements, it is important to note the adoption of a decision on the compulsory consideration of volunteering in the work experience of employees, as well as the fact that volunteering will provide some advantages when entering universities and colleges. Other legal mechanisms will be reflected in the draft law “On Charity”, which is supposed to consolidate the real legal status of charitable and volunteer organizations and will ensure the necessary working conditions for them, including work with the state and business⁴⁷.

Involvement of youth in volunteering and prospects for its development in Kazakhstan

The announcement of the Year of the Volunteer is an important and timely step to popularise the idea of volunteering. The SRC “Youth” research results show a rather low involvement of Kazakhstan youth in volunteering activities (Figure 6.10). 79.2% of respondents aged 14-28 answered that they do not engage in volunteering activities. However, 11.2% said they devote less than one hour a week to this activity, 6% from one to three hours, 3.6% more than four hours.

Figure 6.10 Distribution of answers to the question “How much time do you spend on volunteering and voluntary work per week”, 2020

Source: SRC «Youth»

Rural youth consider themselves more involved in volunteering activities. Whereas 75.1% of them noted that they do not spend time on volunteering, the city youth gave this answer 82.3% of the time. At the same time, 13.6% of rural youth believe that they devote less than an hour a week of their time to this activity, 7.2% – from one to three hours a week. Among city youth – 9.4% and 5%, respectively. An even smaller number of respondents noted their participation in helping those in need as volunteers during the period of emergency and quarantine (11.8%). The relatively low rate of youth participation in volunteering is only partly due to the imposition of restrictions on the free movement of citizens.

In general, volunteering is poorly represented both in the life of young people and in the system of their

⁴⁷ «Glava gosudarstva prinyal uchastie v onlain-vstreche s predstavitelnyami blagotvoritel'nykh, volonterskikh organizatsii i biznes-sektora», http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/akorda_other_events/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-onlain-vstreche-s-predstavitelnyami-blagotvoritelnyh-volonterskikh-organizatsii-i-biznes-sektora?q=%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE

values. As part of the sociological research of the SRC «Youth», the respondents were asked to answer the question: “What do you value most in life?”. “Helping people” was named as the highest value by 4.9%. In the list of values, this position took the 12th place out of the 13 answer options presented.

Amid the pandemic, the volunteer movement in Kazakhstan has intensified. Volunteers in all regions united to assist needy and socially vulnerable people. Thanks to the measures taken within the framework of the Year of the Volunteer, as well as the civic engagement of the population in the fight against COVID-19, volunteering is becoming a social norm.

The growing attention to volunteering was recorded by the leaders of volunteer organizations. In their opinion, both adults and young people are willing to join the volunteers. Volunteering, as an important tool for the development of society, helps overcome social isolation and unite local communities through the establishment of mutual trust.

Volunteering can serve a variety of professional development goals. For a certain part of volunteers, this is a way to find their professional path. The

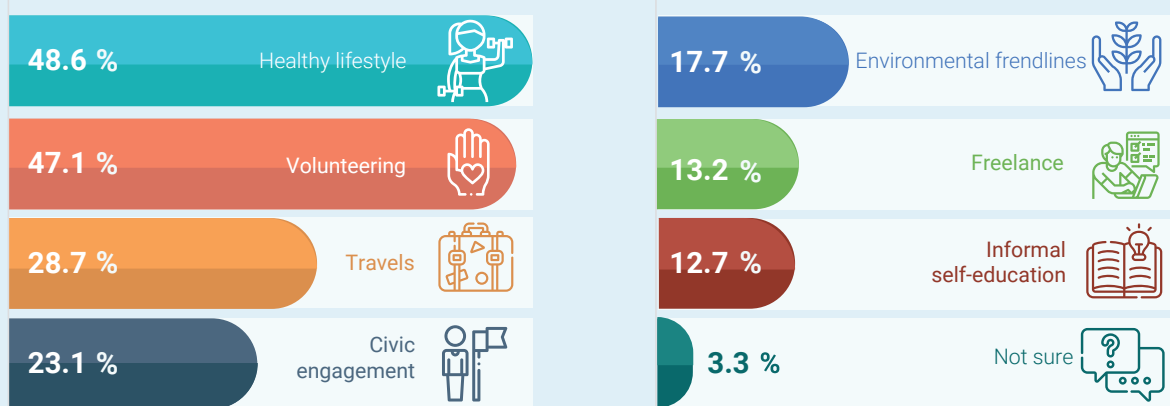
experience of volunteering has helped some people make a decision on a job or an area in which they intend to build a career. Also among the motives are the opportunity for professional development, acquisition and honing of professional skills⁴⁸.

Sociological data promise serious potential for the development of volunteering in Kazakhstan. Young people recognise volunteering as a growing trend. Thus, 47.1% of respondents identified volunteering as one of the most popular trends among Kazakhstan youth. This perception is typical for:

- 45.3% of respondents in the cities and 49.5% in the villages;
- 45% males and 49.2% females;
- 49.7% of young people aged 14-18; 45.8% among 19-23-year-olds; 46.1% among 24-28-year-olds.

In addition, 23.1% of the respondents noted an increase in the civic engagement of young people. Rural youth indicate this more often (27% versus 20.2% among urban youth). It is noteworthy that in the context of age groups, civic activity was indicated as a trend by 22.4% of young people aged 14-18, by 23.1% of the 19-23 group, and by 23.6% of the over 24 group.

Figure 6.11 Distribution of answers to the question «Please mark the most popular trends of Kazakhstan youth at the moment», 2020

Source: SRC “Youth”

Systematic work with young people will further increase their interest in volunteering and reduce their transition from active volunteers to passive ones. It is essential to pay attention to such aspects as motivation to volunteer, maintaining a long-term interest in volunteering throughout life, combating burnout and the effect of participation in volunteering.

The researchers note that volunteer experiences change people, affect self-esteem and personal development, and contribute to understanding the world and themselves. Social interaction is one of its benefits, volunteering can be beneficial for emotional

and physical health. In addition, it contributes to growth of civic engagement and more active involvement of citizens in the country’s political life.

It should also be noted that volunteering should be formed and perceived not only as a youth movement, but also as a movement that involves various sectors of society. It is noteworthy that the “Silver Volunteering” project is developing in this direction, the goal of which is to expand participation of citizens in volunteering regardless of their age, to develop “silver” volunteering, and to develop active longevity in the older generation through volunteering.

⁴⁸ Boteu, Saltanat (2017). *Perceptions of Volunteering Experiences of Young Volunteers in Kazakhstan*. Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences. <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu%20Final%20Thesis%20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=7>

Recommendations

1. *Local executive bodies* should create platforms for dialogue in the format of «Open Akimat» in order to discuss topical problematic issues in the youth environment. Such discussion platforms should be accessible to all young people wishing to express an alternative opinion on certain issues. This initiative will allow local executive bodies to keep abreast of problematic issues of the population and promptly resolve them.

2. *Local executive bodies* should organise days of thematic reception of young citizens by top leaders of the regions on topical youth issues: employment, education, housing, etc.

3. *Local executive bodies* should conduct systematic monitoring of social networks and promptly respond to requests from citizens and problematic issues, and provide feedback to Internet users on an ongoing basis.

4. *Local executive bodies, together with research institutes*, should regularly measure the mood of young people in each region in order to identify the root causes and prevent a possible increase in protest activity among the youth. Research at regional level will help to track and identify protest moods at the early stages.

5. *Local executive bodies*, by analogy with the implementation of the Presidential Youth Employee Pool, should create a pool of young promising managers of the region, and to provide support in career planning, professional development, advanced training, as well as rotation «oblast – city – district».

6. *Central government and local executive bodies* should strengthen the institution of mentoring in the state and quasi-public sector with the initial adaptation of newly arrived young specialists to the civil service, using modern methods and technologies of mentoring.

7. *Local executive bodies* should increase the representation in consultative and advisory bodies of various categories of young people, youth organizations, and informal movements.

8. *The Ministry of Information and Social Development* should continue implementation of the seven national projects for the development of volunteering, launched within the framework of the Year of the Volunteer, as well as support volunteer organizations and movements. The results of research in the field of volunteer activities should be presented and covered in the media for the population, to provide information support for the good deeds of volunteers in the country, to disseminate information about the possibility of participating in international, educational, cultural, and scientific volunteer projects, not limited to a social orientation.

9. *The Ministry of Information and Social Development* should develop guidelines for development of corporate volunteering in organizations and institutions of all forms of ownership. Local executive bodies should carry out work to disseminate and explain the recommendations and the importance of volunteering at enterprises and organizations in the regions.

Expert recommendations and comments:

“Youth civic engagement is high. This is a generation that openly, clearly and intelligibly formulates any problems that concern society. If we do not direct these activities in the right direction, problems can arise. There are no barriers; public councils are open to express their views on dialogue platforms”

Expert, representative of a regional akimat.

“Sometimes there can be a small periodic information vacuum, when information does not reach the right category of our population, and these gaps are filled with some destructive groups, public pages, Telegram channels, etc. Unfortunately, we see now, in the era of a pandemic, that a lot of fake information is spreading. Therefore, I think, there needs to be some kind of information support and we need to pay a lot of attention to information”

Expert of NCE “Atameken”.

“To support the establishment and operation of national and regional volunteer centres or even volunteer development agencies as permanent structures for dialogue between policy-makers and legislators on the one hand and key volunteer stakeholders on the other”

Expert, NGO representative.

CHAPTER 7.

Crime among youth

CHAPTER 7.

Crime among youth

The issue of crime among young people, and especially among minors, is particularly acute. Adolescents and young people belong to vulnerable population and are frequently both victims of crime and criminals themselves, as they are poorly aware of the consequences of their actions.

The Ministry of Internal Affairs, together with other interested government agencies, carries out targeted work to prevent youth crime. The pandemic, the quarantine regime, as well as legislative and organisational initiatives allowed achieving crime reduction among youth.

According to the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, based on the results of nine months of 2020, there is a decrease in youth crime by 29.3%: from 27,106 to 19,175 compared to the same period of 2019. Besides, this year, the number of crimes committed by teenagers and with their participation has reduced by 28.4%: from 1963 to 1405. Based on the results of the first 9 months of 2020, out of 19,175 young people who committed a crime, 18,898 or 98.5% were not engaged in any study or work.

At the same time, the issue of crimes committed by minors who are not engaged in any study, work or useful leisure activities is still relevant. Thus, according to statistics for 9 months of 2020, criminal proceedings were instituted against 1,361 teenagers, of which 537 (or 39.6%) did not study or work.

7.1 Youth crime: status and trends

Young people as a special group in society are most sensitive to all kind of marginal influences and lumpen ideology. Particularities of socialisation and search for social identification sometimes push young people to test the strength of the principles of conduct established in society. American psychologists F. Rice and K. Dolgin have analysed the reasons for this and identified three main groups/levels⁴⁹:

1. **Social** – this is the macro level, at which the social structure, as well as the general background of adolescents' social relations are of importance.

2. **Interpersonal** – the level at which the adolescents' contacts are concretised in their connections with family members, friends, educators and teachers.

3. **Personal** – at this level, character traits and intelligence as well as other biological aspects of a particular teenager are manifested.

Such an integrated approach provides a certain opportunity to explain why crime is not limited to only teenagers from disadvantaged families. However, even a detailed study of the reasons does not make it possible to formulate unconditional recommendations for the sustainable prevention of youth crime.

Today, so-called “restorative justice” is a world trend, the essence of which is limited to mediation conversations with young offenders and victims of their crimes. This should help minimise negative consequences of these crimes. Such an innovation can perfectly fit into the current trend of development of the mediation institution in Kazakhstan. Nowadays, when the current legislation and courts actively support alternative ways of resolving conflicts, instructions, recommendations and methodological manuals for juvenile courts and professional mediators are especially relevant.

It can be noted that the COVID-19 pandemic makes its own adjustments to the statistics. The data **shows** a relative remission of criminogenic activity (Table 7.1), but the percentage of juvenile delinquency remains at the same level. The policy of decriminalisation of certain offences as well as introduction of mediation tools into the criminal procedure legislation slightly reduce the number of juvenile crimes in society (Table 7.2).

However, these legislative changes restrict the ability to objectively assess probable positive tendencies of a decrease in the general criminogenic activity, since they may be entirely the result of these very legislative changes. On the positive side, we can indicate a relatively low crime rate among underage girls, as well as a relatively small number of repeated offences among minors (Table 7.1).

⁴⁹ Rice P, Dolgin K. Psikhologiya podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta. // SPb.: Peter, 2012. P. 614.

Table 7.1 Share of certain categories of persons in the total number of minors who committed criminal offences

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 1 st half
Total number	3,338	3,343	3,156	3,156	2,824	965
Share of students	61%	61.1%	58.1%	58.3%	64%	64.6%
Share of underage girls	9.2%	8.3%	7%	7.7%	6.8%	8.4 %
Share of previously registered	5.2%	10.7 %	13.3 %	10.4 %	12.7 %	11.3%
Share of minors who previously committed criminal offences	6.8%	13.8%	14.9%	12%	14.7%	12%

Source: CLSSA GPO of the RK

Table 7.2 Number of persons who committed criminal offences in 2015-2020, by age

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 1 st half
14-18	6,131	5,877	5,543	5,644	4,946	1,669
19-23	19,450	19,252	17,334	16,502	13,887	5,213
24-28	22,171	23,395	22,605	21,397	19,147	7,928

Source: CLSSA GPO of the RK

According to the statistics, the average relative indicator of criminal actions of people aged 14-28 years in the republic is registered at 11.2% (Table 7.3). The most favourable indicators are in Akto

and Karaganda oblasts. The greatest concern is the steady increase in youth crime in Mangystau oblast, where currently almost a third of all crimes are committed by young people (Table 7.3).

Table 7.3 Share of people aged 14-28 years who committed misdemeanor offences in the total number of young people aged 14-28 years who committed crimes

Region	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 1 st half
Republic of Kazakhstan	14.8%	14.2%	13.1%	12.7%	11.1%	11.2%
Akmola oblast	17.3%	18.6%	14.2%	14.6%	14.1%	10.1%
Aktobe oblast	15.3%	13.1%	10.3%	9.7%	7.8%	5.7%
Almaty oblast	15.9%	12.4%	13.7%	12.9%	14.4%	15.3%
Atyrau oblast	17.5%	15.5%	12.4%	8.5%	8.1%	9.3%
East Kazakhstan oblast	11%	13.7%	9.6%	8.3%	7.8%	6.9%
Zhambyl oblast	10.2%	9.9%	11.7%	10.7%	10.5%	6.7%
West Kazakhstan oblast	15.8%	14.5%	12.4%	13.6%	14%	11.3%
Karaganda oblast	11.4%	9.9%	9.1%	8.9%	5%	5%
Kostanay oblast	10.2%	11.2%	9.3%	10%	11.8%	11.4%
Kyzylorda oblast	16.2%	14.6%	15.9%	17.4%	13.8%	10%
Mangystau oblast	12.7%	15.6%	16.3%	18.6%	23.3%	29.1%
Pavlodar oblast	11.3%	18.6%	16.9%	17.8%	10.1%	9.4%
North Kazakhstan oblast	15%	15.7%	14.7%	13.8%	11.1%	13.6%
Turkestan oblast	14.3%	17.5%	14.3%	11.8%	7.6%	8.5%
Nur-Sultan city	20.7%	15.9%	13.8%	13.7%	9.1%	12.9%
Almaty city	12.2%	9.6%	11.4%	9.3%	8.9%	10.8%
Shymkent city	22.2%	18.2%	14.1%	11.4%	10%	9.6%

Source: CLSSA GPO of the RK

The percentage is slightly moderated by direct quantitative data. According to the data, in terms of the number of minors who committed offences Mangystau

oblast ranks 14-15th in 2019, and 15-16th in 2015, however, it should be noted that naturally the regions with a higher population rank first (Table 7.4).

Table 7.4 Number of minors who committed offences, by region

Region	2015	2019	2020, 1 st half
Republic of Kazakhstan	3,338	2,824	965
Akmola oblast	223	144	63
Aktobe oblast	139	147	58
Almaty oblast	279	269	92
Atyrau oblast	79	93	37

East Kazakhstan oblast	340	245	86
Zhambyl oblast	238	187	63
West Kazakhstan oblast	175	122	41
Karaganda oblast	295	224	63
Kostanay oblast	90	61	23
Kyzylorda oblast	298	175	67
Mangystau oblast	90	61	23
Pavlodar oblast	155	58	17
North Kazakhstan oblast	110	43	13
Turkestan oblast	182	245	92
Nur-Sultan city	162	196	50
Almaty city	202	295	82
Shymkent city	198	173	76

Source: CLSSA GPO of the RK

Summarizing the above, it can be noted: the share of young offenders under the age of 28 years is relatively small and is at the level of 11.2% on average in the republic. At the same time, the top leaders are, legitimately, regions with high population, namely: Almaty, Turkestan, East Kazakhstan oblasts, Almaty and Shymkent cities.

7.2 Crimes committed by minors

The analysis of crimes committed by minors confirms the above-mentioned general

tendency of slowdown in its growth in the republic. A separate analysis shows that mostly adolescents commit crimes of medium severity (from 2015 to 2018 there was an increase from 52.9% to 59.3% with a slight fluctuation downward in 2019 to 57.2%, but in the first half of 2020 the level of such crimes fell to 47.3%). The probable increase in the number of grave crimes in 2020 against the background of the general reduction in the number of crimes in this category for previous years gives cause for concern, however, it is necessary to take into account a possible change in statistics at the end of this year (Table 7.5).

Table 7.5 Number of persons aged 14-28 years who committed criminal offences, by category of crimes

	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 1 st half
Total crimes	47,752	48,524	45,482	43,543	37,980	14,810
Low severity	8,675	7,835	6,684	6,149	5,937	2,468
Medium severity	25,274	26,724	26,005	25,837	21,944	7,006
Grave crimes	6,227	6,561	6,453	5,514	5,470	3,407
Especially grave crimes	513	515	601	526	430	261

Source: CLSSA GPO of the RK

The distribution of criminal offences committed by young citizens against objects under legal protection (Table 7.6.) These are proportionally close data; the only difference is that some constituent elements of a crime require a special subject that has particular properties, which are not representative of and objectively difficult to achieve by minors. Therefore,

it can be stated that most often teenagers commit property crimes (about two thirds of the total number). Further in the "rating", and behind by a significant margin, there are crimes against person and crimes against social security and public order. Crimes in the medical field and in the field of informatisation are at the bottom of the list.

Table 7.6 Number of young people aged 14-28/14-18 years who committed criminal offences, by type of offences

Type of offence	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 1 st half
Criminal offences against person	3,525/205	3,245/221	2,804/209	2,706/232	2,718/252	1,215/133
Criminal offences against property	29,037/2,602	31,623/2,688	30,675/2,547	29,860/2,498	26,599/2,233	10,126/691

Criminal offences against social security and public order	6,883/421	5,416/333	4,549/301	4,252/341	3,498/291	1,200/101
Transport criminal offences	2,401/20	2,502/18	2,098/16	2,024/17	1,885/14	700/10
Criminal offences against family and minors	98/1	152/1	135/0	62/1	45/0	34/0
Criminal offences against administrative order	2,010/37	2,047/40	1,883/41	1,514/24	970/16	475/13
Criminal offences against constitutional and other human and civil rights and freedoms	362/14	338/10	262/2	260/3	256/2	80/6
Criminal offences against public health and morality	2,291/30	2,033/22	1,992/31	1,922/26	1,294/12	678/10
Corruption and other criminal offences against the interests of public service and public administration	191/0	227/0	209/0	170/0	189/0	88/0
Medical criminal offences	6/0	9/0	4/0	7/0	3/0	1/0
Criminal offences against the interests of duty in commercial and other organisations	26/0	21/0	16/0	14/0	15/0	13/0
Criminal offences against justice and the order of execution of sentences	314/7	285/5	268/4	272/2	133/3	46/0
Military criminal offences	135/0	103/0	103/1	101/12	94/0	41/0
Criminal offences in the field of informatisation and communications	9/1	11/0	5/1	5/0	5/0	0/0

Source: CLSSA GPO of the RK

The data of the CLSSA GPO of the RK indicate the need to further improve the system for studying the social conditions, which encompass minors, because generally they violate laws due to low quality of life.

Despite the downward trend in the crime rate, the number of crimes committed by young people is quite striking. For the first half of 2020, on average, every 17 and a half minutes, a crime was committed by a person under 29 years old, while 56 crimes against property committed by young people aged 14-28 years were recorded on average each day, of which four crimes were committed by adolescents.

The government pays special attention to prevention of juvenile crime, and development of responsible and law-abiding behaviour in minors. The Ministry of Internal Affairs, with the participation of representatives of interested state bodies, non-governmental organisations and the public, conducts on an annual basis at the republican level operational and preventive measures (“Teenager”, “Children in the night city”) and actions (“Teenager-Law-Safety”, “Employment” and “My policeman and I”). In educational institutions, school police inspectors, together with teachers, organise the work of more

than four thousand detachments of young police assistants (including 49,000 students) and 67 cadet classes (with more than two thousand students). All of these measures promote discipline among students, responsibility for their actions, respect for elders, as well as their drive towards a healthy lifestyle.

Comprehensive measures on involvement of the institution of family and parents in the processes of lowering the crime level among minors are taken within the framework of the 2030 Action Plan for the implementation of the Concept of Family and Gender Policy in the Republic of Kazakhstan (Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 315 dated 21 May, 2020), and the 2020-2022 Comprehensive Plan for the Prevention of Offences in the Republic of Kazakhstan (developed by the Ministry of Internal Affairs and approved by the decision of the Interdepartmental Commission on prevention of offences under the Government of the Republic of Kazakhstan dated 28 December, 2019).

All this made it possible to achieve an annual reduction of youth crime. However, special attention should be paid to adolescents who are not engaged in study, work or useful leisure activities.

7.3 Crimes committed against minors

Analysis of domestic and foreign mass media shows that the greatest public resonance is caused by major corruption crimes, crimes committed against the background of religious, racial, and gender hatred, and crimes against minors. The President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev has repeatedly spoken about the need to uncompromisingly fight the latter in his messages to the people of Kazakhstan dated 2 September, 2019 and 1 September, 2020. According to the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, during the period of the emergency situation, the number of offences in the **family and household increased by 25%**. At the same time, an increase in calls to the national hot line for children and youth “150” was recorded: 130 calls related to domestic violence were received in January 2020, whereas more than 500

calls and over 120 WhatsApp messages for help were registered as of 30 April, 2020. It is also emphasised that **50% of girls are subjected to violent methods of upbringing in the family**, of which 21% are subjected to physical punishment, and 45% experience psychological aggression and violence.

Meanwhile, according to media monitoring data, in the first eight months of 2020, there was an **increase in violence among young people**. The media also notes that young people constantly become victims of violence. Thus, according to the National Centre for Public Health of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, **one in five Kazakhstan teenagers is a victim or participant of bullying**. “During the COVID-19 pandemic and the related school closures, we have seen a rise in violence and hate online, and this includes bullying. Now, as schools begin to re-open, children are expressing their fears about going back to school,” said **Audrey Azoulay, UNESCO Director General**.

Table 7.7 Number of crimes committed against minors (14-17 years old)

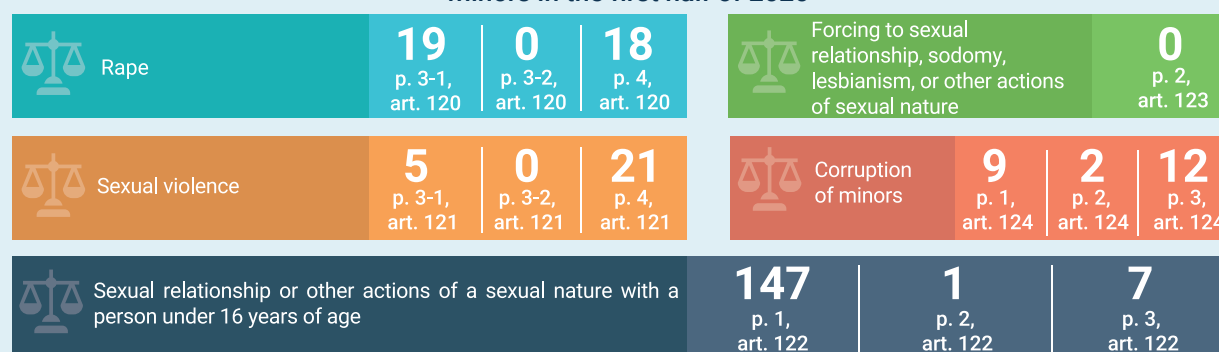
	2015	2016	2017	2018	2019	2020, 1 st half
Total crimes	2,447	1,778	1,311	1,504	1,439	683
Low severity	325	243	178	198	200	81
Medium severity	1,331	1,083	679	845	826	338
Grave crimes	362	262	287	279	226	146
Especially grave crimes	155	121	128	105	133	89

Source: CLSSA GPO of the RK

The National Report “Youth of Kazakhstan – 2019” notes that over 70% of offences against minors are committed against their sexual integrity. According to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, these crimes include those provided for in parts 3-1, 3-2, and 4 of Article 120, parts 3-1, 3-2, and 4 of Article 121, part 2 of Article 123, as well as Articles 122, 124. Among them, only part 1 of Article 122 and part 2 of Article 123 belong to the category of moderate severity crimes, and the rest to grave or especially grave

crimes. Crimes against minors of moderate severity prevail in statistics (Table 7.7). Among them, there is a significant gap in one single component of crime, which is part 1 of Article 122 “Sexual relationship or other actions of sexual nature with a person under the age of 16 years.” According to this composition, more than 60% of cases were brought to the courts of first instance in the first half of 2020 (Figure 7.1), which in total can make up more than a third of all crimes against minors.

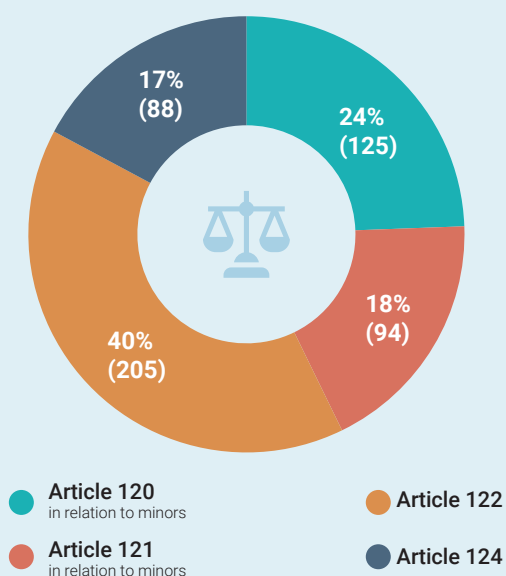
Figure 7.1 Number of cases brought to the courts of first instance for crimes of sexual nature against minors in the first half of 2020

Source: CLSSA GPO of the RK

These figures are somewhat different from the data on the registered offences committed against sexual integrity of minors (Figure 7.2). As the graph shows, even if all parts of Article 122 are combined, these components, although being predominant, reach only 40% (205 offences).

Figure 7.2 Information on the registered offences committed against sexual inviolability of minors for the first half of 2020

Source: CLSSA GPO of the RK

This data may be used as a basis for additional checks of the work of preliminary investigation bodies, since, given the high degree of latency of the dominant corpus delicti⁵⁰ (part 1, Art. 122 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), it can be assumed that there are facts of deliberate change of qualifications from heavier crimes to crimes of moderate severity. Otherwise, we have a sharp decline in the number of cases brought to court in relation to other offenses, which is also not normal with regard to crimes committed against the sexual inviolability of minors.

Despite the downward trend in both general and juvenile crime, adolescents continue to be the target of criminal offences. Thus, for example, **in the first half of 2020, on average, one crime against a minor was committed every six hours, while, on average, almost three crimes committed against sexual inviolability of minors were recorded per day.**

7.4 International experience in the prevention of offences among young people

One of the constant questions when considering the problems of juvenile delinquency is the problem of the legally fixed age of criminal responsibility. Internationally, there are different approaches to determining the so-called age of criminal sanity (Figure 7.3). We can only note that in a fairly large number of countries this age is lower than that fixed in the laws of the Republic of Kazakhstan. For example, in England this age starts from 10 years, in the USA from 11 years for federal crimes, in some countries of the Muslim legal system the age of responsibility for serious crimes begins from 7 years, etc. But there are also countries with a higher age of incurrance of passive dispositive capacity: for example, Poland, Denmark, Czech Republic, Finland, and Iceland set theirs at 15 years, Portugal, Argentina, Cuba at 16 years, Luxembourg at 18 years, etc. In addition, in some cases, the jurisdiction of some states provides for the release from liability of young offenders of an older age, if they lag behind in mental development (according to Article 1 of the Federal Law on Juvenile Justice of Germany, such an exemption from liability is possible in relation to persons aged under 21 years; in Kazakhstan, this is partially implemented by part 3 of Article 15 of the Criminal Code of the RK, but this applies only to persons under 18 years old; in the case of mental disorders in persons over 18 years old, the latter can be ruled mentally incompetent). There is also age differentiation on gender basis (according to Article 147 of the Islamic Criminal Code of Iran, boys are prosecuted from 15 years old, girls from 9 years old).

Figure 7.3 Grouping of countries by age of criminal responsibility

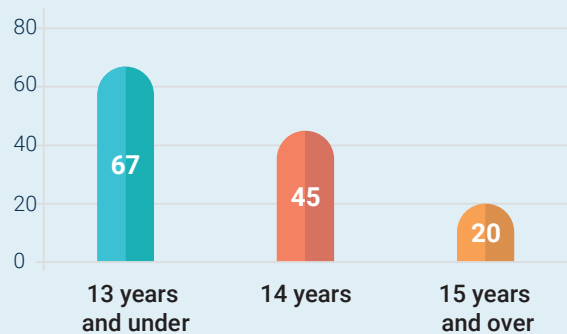

Figure 7.3 Grouping of countries by age of criminal responsibility

Prevention is the preferred direction in the fight against crime; this postulate is the most relevant in the field of youth policy. Thus, for example, Irish experts have calculated that it is easier and cheaper to prevent youth crime than to correct its consequences. For comparison, at the end of 2019 our country spent 88,474 tenge on the maintenance of one criminal per month, which was almost three times more than the minimum level of subsistence, 2.5 times more than the minimum pension and twice the minimum wage⁵¹. Data collected around the world show that developed countries are very responsive and do their best to work towards the prevention of crime, especially among minors.

In many European countries, state institutions have been created and actively work on prevention of juvenile delinquency, for example, prevention of Internet bullying (bullying on the Internet can be qualified under Article 131 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan "Insult"), violent actions, blackmail, extortion, libel, etc.

In the countries of the Organization for Economic Co-operation and Development (*hereinafter* – OECD), such as Germany, Ireland and Norway, special services for the prevention of youth crime work with risk groups in a targeted manner (target-group-related approach)⁵². In this regard, it is not enough just to determine who is responsible for a particular block of work, a well-functioning mechanism for tracking adolescents in a disadvantaged environment is required, external control is desirable both in terms of results and the content of educational work.

One of the most important directions in the prevention of youth crime is organisation of leisure activities for minors. This achieves two goals at once:

1. According to research, the largest number of crimes among adolescents is committed outside school hours. That is, organisation of cultural, leisure

and sports circles/clubs reduces the time when a minor is physically in a potentially criminal environment.

2. Spiritual and physical development of a person reveals his or her potential, which reduces the likelihood of embarking on an asocial path of behaviour.

According to the research carried out in Hong Kong, academic performance is the most significant stress factor. The best universities in the world take a very responsible approach to the adaptation of first-year students. A number of separate structural divisions of universities are responsible for this: they are engaged in adaptation of foreign citizens, work with migration services, medical institutions, organise various events, provide housing for the period of study, etc. It must be kept in mind how much students have to learn. The Hong Kong experience underlines that it is important to explain to them that holistic development is more important than high formal academic performance. Under the conditions of Kazakhstan's education system transfer to the online format, the analysis of the degree of students' workload, the revision of existing sanitary standards in relation to secondary education and recommendations for determining the maximum teaching load in universities become especially relevant.

The results of study of the international experience in the prevention of delinquency among young people are as follows:

1. Consolidation of a particular age of criminal responsibility is determined by the peculiarities of traditions and the legal system of a particular region.

2. It is cheaper to prevent crime than to correct its consequences.

3. Developed countries have faced an increase in the number of crimes on the Internet and actively work to improve the culture of online communication for minors.

4. According to research by international experts, one of the main stress triggers is the academic performance of young people.

⁵¹ "Vo skol'ko kazakhstantsam obkhoditsya sodержanie zaklyuchennykh?" <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/3604-vo-skolko-kazakhstantsam-obkhoditsya-soderzhanie-zaklyuchennykh>

⁵² «International experience in the development and implementation of strategic documents in the field of youth policy» Report, Nur-Sultan, 2020. pp 34-38.

Recommendations

1. *The judicial authorities, prosecution bodies, the Ministry of Justice, and mediation centres* should consider the possibility of legislative recognition of the “restorative justice” institution within the framework of mediation procedures in relation to minors, and the development of instructions, regulations, and methodological guidelines for the implementation of this type of mediation.

2. *The authorised central governmental and local executive bodies* should strengthen work on prevention of criminal offences among young people in order to achieve a significant reduction of the current share of 11.2% that young people have in the total number of offenders (according to data for the first half of 2020).

3. *The internal affairs bodies and local executive bodies*, in connection with a significant imbalance in the structure of crimes committed by minors against property, should continue to work with adolescents who find themselves in an unfavourable environment. Currently, the internal affairs bodies are conducting preventive registration, and local executive bodies medical and social registration of minors from troubled families and other vulnerable categories of youth. The Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan is currently developing algorithms for this type of accounting, local executive bodies are developing programmes based on public-private partnerships to provide free leisure activities. The experience of cadet classes, etc. continues to develop and expand. It is extremely important to consider the possibility of introducing the institution of mentorship, in a manner similar to orphan asylums, for minors registered within the files of preventive, and medical and social organisations.

4. *The Ministry of Labour and Social Protection,*

in order to reduce the number of criminal offences among young people aged 21-29 years, shall actively involve them in the Enbek state programme for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021. For example, criminal offences against property (theft, robbery, fraud, etc.) committed by young people aged 14-29 years in recent years account for more than two thirds of the total number of criminal offences.

5. *The internal affairs bodies and prosecution authorities* should reconsider the priority of control over the work of the preliminary investigation officers in cases involving crimes against minors, as the analysis showed that more than a third of all crimes against minors consist of only one crime component. Strengthening control over the conduct of preliminary investigations in all categories of cases involving criminal offences against minors is likely to immediately worsen the statistical indicators, but this should have a positive effect in the long term.

6. *The Ministry of Education and Science, TVE, and universities* need to take into account the foreign practice of educational, medical, and social work on the socialisation and adaptation of students, as well as to analyse the workload in the educational institutions, which is especially important in the context of online learning. Reducing psychological anxiety and stress levels should reduce the level of aggression among young people and, consequently, the level of crime, as well as the number of suicides among minors.

7. *The Ministry of Education and Science* shall on an ongoing basis monitor the specified category of persons to ensure continuation of their studies or employment with the assistance of interested departments (educational organisations, Youth Affairs Committees, EC, etc.).

Expert recommendations and comments:

“Along with the problem of unemployment, youth leisure is not organised in any way. Thirdly, another reason for committing crimes is drinking alcoholic beverages and lack of moral principles. If we take the examples of questioned young people who have committed a crime, then, naturally, you will get an impression that at a young age they failed to receive any kind of education from their parents.

As a result, with the correct organisation of the educational process in schools and other educational institutions, introduction of social knowledge, principles and certain topics of education, the level of marginalisation of young people may diminish”

Expert in the field of juvenile police.

“In assessing youth crime, questions related to the number of terminated cases shall be put at the forefront because today everything relates to the reduction of the number of convicts. But the greatest danger is now presented by young people, in relation to whom criminal cases are terminated on non-rehabilitating grounds, or are terminated on mediation. Young people and adolescents absolutely do not feel responsibility after receiving such a sentence. They don't even understand the court decisions. And if we raise the question of developing a new law on state youth policy, these facts should be taken into account. This is an issue of national security”

Expert, representative of a non-governmental organisation.

“There is a special commission the interdepartmental work of the responsible bodies has been organised. There is a need to create a portrait of young people who “may” commit crimes in a city/district, university, college or even at school, where the facts of crimes committed by young people are constantly recorded”

Expert, representative of the oblast akimat.

CHAPTER 8.

Youth policy as a factor of sustainable national development

CHAPTER 8.

Youth policy as a factor of sustainable national development

8.1 Analysis of implementation of youth support programmes and projects

In order to analyse the implementation of state measures to support youth and develop recommendations for their further improvement, measures of state support for youth were studied in 2020.

As part of the study, online surveys were conducted with the involvement of 70 regional experts in the field of youth policy and 501 young people who participated in state programmes and projects, visits to organisations providing services for young people using the “mystery

shopper” method were organised in all 17 regions of the country. The results of the sociological research “Formation of Further Indicators of Youth Policy” conducted by KIPD “Rukhani Zhangyru” in 2020 with the coverage of 2000 young people from all regions of Kazakhstan were also used.

The analysis reviews the materials of eight projects (Table 8.1), of which five projects are implemented under the Enbek State Programme for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship, one project is implemented as part of the Nurly Zher State Programme, and the other three projects are carried out in accordance with the plans and regulatory legal acts of central government bodies.

Table 8.1 List of state measures to support youth and their operators

No.	Name	Operators
Enbek State Programme for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017–2021		
1.	Bastau Business	Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan Non-financial support operator – NCE “Atameken”
2.	Free Technical and Vocational Education for Everyone	Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan
3.	Zhas Kasipker	Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan Non-financial support operator – NCE “Atameken”
4.	Youth Practice	Ministry of Labour and Social Protection of Population of the Republic of Kazakhstan
5.	Serpin	Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Nurly Zher State Programme of Housing and Utility Development for 2020–2025		
6.	Rental Housing for Working Youth of Nur-Sultan, Almaty, and Shymkent Cities	Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, local executive bodies
Other		
7.	Zhasyl El	Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, local executive bodies
8.	With Diploma – to Village!	Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, local executive bodies

Source: SRC “Youth”

According to the results of the survey of young participants' opinion regarding the state support measures⁵³, more than half of the respondents (64.5%) believe that government bodies pay sufficient attention to issues of supporting young people. To the same degree, according to one third of young people surveyed (30%), such attention is not enough. Young people also believe that government bodies need to pay priority attention to youth employment (61.1%), provision of housing (41.5%) and patriotic education (24.6%).

Based on the results of the survey of participants in state programmes and projects, in which the participation of young people is widespread, as well as experts in the field of youth policy, a satisfaction rating by experts and participants was calculated and assigned (Table 8.2). This rating is rather informative, since it was formed on the basis of the respondents' answers.

From 50 to 100 direct participants in each project who participated since 2010 and 70 experts who are the heads and representatives of authorised departments for youth policy issues, deputy akims of cities and districts, representatives of universities, TVE organisations, ECs, YRCs and NGOs took part in the assessment of programmes and projects.

Table 8.2 Satisfaction of experts and participants of government programmes and projects

No.	Name	General level
1.	Zhasyl EI	84.95
2.	Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities	66.8
3.	With a Diploma – to the Village!	63.8
4.	Youth Practice	61.9
5.	Bastau Business	60.3
6.	Free Vocational Education for Everyone	58.1
7.	Serpin	57.7
8.	Zhas Kasipker	57.6

● (from 0 to 59%) – low efficiency

● (from 60 to 85%) – average efficiency

Source: SRC "Youth"

According to the survey, experts and participants consider the Zhasyl EI project to be efficient. Over the past three years (2017-2019), 63,931 young people have taken part in this project, of which 21,105 participated in 2017, 22,923 – in 2018, and 19,903 – in 2019. The largest number of young participants

in the project was noted in Aktobe oblast, the lowest figure was reported in Karaganda oblast.

The absolute majority (92.3%) of the surveyed participants of the Zhasyl EI project positively assesses the project efficiency. Experts also give a high rating (77.6%) to this project's effectiveness for young people.

Meanwhile, one of the systemic problems in the project implementation is the issue of ineffective public procurement procedures, due to which the project was not implemented in Akmola and East Kazakhstan oblasts in 2019. The following projects follow, in descending order of satisfaction: **Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities, With a Diploma – to the Village!, Youth Practice, and Bastau Business:**

1. Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities project. This is a relatively new project with a growing rate of interest and awareness. In 2019, 11,109 people applied for participation in the project, of which 3,004 received rental housing.

According to the rating, experts note the efficiency of this project for only 3 cities of republican significance, while the participants expressed high satisfaction with the realisation of the project (77.8%).

Surely the young people, through participation in the project, were able to solve their housing issues. The experts representing all 17 regions of the country note that the project does not fully affect the solution of housing problems for all young people. Thus, the project needs to be scaled up to include the whole country.

2. With a Diploma – to the Village! project, according to the survey results, is found to be satisfactory at a medium level (63.8%) by participants and experts, whereas the experts' assessment (68.2%) was higher than that of the participants of the programme.

According to the survey results, only half of the project participants consider the amount of the relocation allowance (49.3%) and the budget loan (42%) sufficient.

Most of the project participants have a positive attitude to the requirement of working in rural areas (87.1%), even though 47.8% of respondents encounter a problem of lack of the proper level of infrastructure in the countryside. In addition, the absolute majority have plans to stay in the rural settlement (85.5%) in the future.

It is worth noting that over the past three years (2017–2019), 19,899 young people have taken part in the project. Most of them live in Turkestan oblast

⁵³ Analytical Report on State Measures to Support Youth // Nur-Sultan. SRC "Youth". 2020.

– 3,800 people, and the smallest number is noted in Atyrau oblast – 337 people. As for the field of activity, most of project participants in rural areas are employed in the fields of education – 13,664 people and health care – 4,418 people, the smallest number of participants work in the field of social security – 152 people.

3. Youth Practice project is highly rated by experts (82.6%) as it contributes to solving the youth unemployment issue among graduates, however, young participants are satisfied with the project at a medium level (41.2%). A third of the respondents are dissatisfied with the place of internship (30.9%), more than half of young people note an insufficient level of wages (53.6%) and 67% did not find a job at the place of internship.

The assessment of young project participants was also influenced by the fact that less than half of them could find a job in places of internship. In 2019, only 44% of 15,256 participants in the “Youth Practice” project were employed for permanent jobs, in 2018 this indicator was 40.1%, in 2017 – 46.7%. The lowest rates of young people employed as part of the project were noted in Mangystau oblast (16.02%), in Almaty (13.84%) and Shymkent (24.98%) cities.

4. Bastau Business project. based on the survey, the experts’ and participants’ opinions diverged and amounted to 75% and 45.6%, respectively.

In 2019, 21,051 people participated in the project, of which 8,414 people (40%) were NEET youth. It is worth noting that this category was included in the project only in 2019.

Only 23.5% of the total number of participants have opened and/or expanded their businesses. The project weaknesses, according to the respondents, also include ineffective awareness-raising activities that do not involve potential participants, and low interest of the target group, which is related directly to the small amount of the grant.

The projects **Free Technical and Vocational Education for Everyone, Serpin, Zhas Kasipker** implemented as part of Enbek state programme **were among the projects that satisfied the experts and the participants the least.**

1. Free Technical and Vocational Education for Everyone project. Based on the survey results, experts indicated medium satisfaction (67.7%) and young people (48.5%) rated their satisfaction at a lower level (48.5%).

Within the framework of the project, 50,900 people currently undergo vocational training, 3,400 young people have been sent for short-term training.

Nevertheless, most of the project participants consider the acquired specialty irrelevant and have or will have difficulties in employment in the future (63.2%). Besides, in terms of the conditions provided under the project, the participants are mostly dissatisfied with travel (35.3%) and accommodation (41.1%).

2. The Serpin project. Only 43.5% of the experts were satisfied with the realisation of this project, while the participants were much more satisfied, at 71.9%.

The high level of participant satisfaction can be explained by the fact that young people are given the opportunity to move to another area and thus gain self-sufficiency and independence. During the period of studies, the state provides young people with free education, housing and scholarships. In addition, educational organisations and local YRCs constantly involve young people in various projects creating conditions for additional self-development.

Despite this, experts note that the project also creates a tense situation among those who live in this area. Also the fact that the majority of young people return to their home regions after completing their studies should direct our special attention to the full achievement of the goals of the program. Based on the results of sociological research, one third of the surveyed participants do not want to stay in the region where they studied (31.6%).

The main reasons why the project participants are ready to leave the region of study are dissatisfaction with the climatic conditions (19.3%) and the interethnic situation (17.5%).

It is worth noting that in the 2019-2020 academic year, 11,529 young people study under the project, of which 1,588 people have already been employed (2020, 1st half). In the 2018-2019 academic year, 13,919 people studied, of whom 937 were employed in their specialty and 445 were expelled from TVE programmes and universities.

3. Zhas Kasipker project. Based on the survey results, the experts’ satisfaction with the project is at a medium 69.6% level, and the project participants were not fully satisfied with the project (45.6%). This is probably explained by the fact that the size of the grant is considered insufficient and only 30% of participants were able to receive grants.

The definite usefulness of the project was noted by only 44.3% of young people surveyed. Another 45.6% of survey participants believe that the project is useful to start a business only to some extent.

It is worth noting that 20,000 young people participated in the Zhas Kasipker project in 2019, of which 5,989 received grants to start their own businesses.

In addition, there are problematic issues regarding the youth involvement and awareness, which are common to all programmes and projects.

Thus, the coverage of young people who need support through state programmes and projects is still insufficient. According to data from the

central government and local executive bodies and the NCE “Atameken”, over the past three years (2017–2019), about 250,000 young people took part in seven programmes and projects of youth support, which is about 6.4% of the total youth in the country (Table 8.3).

Table 8.3 Number of participants in state measures to support youth, 2017–2019

№	Name	Number of members, people		
		2017	2018	2019
1.	Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities	-	-	3004
2.	Bastau Business	-	-	20,958
3.	Zhas Kasipker	-	-	20,000
4.	Zhasyl El	21,105	22,923	19,903
5.	Youth Practice	25,818	27,631	34,651
6.	With a Diploma – to the Village!	5,794	5,862	8,243
7.	Serpin	12,875	13,919	11,529
	TOTAL:	65,592	70,335	118,288

Source: Central government bodies and the NCE “Atameken”

The level of young people’s awareness of state programmes and projects can be characterised as medium (Table 8.4). According to the results of a sociological survey⁵⁴, young people’s awareness of projects is noted in the following order of priority: Zhasyl El – 44.2%, With a Diploma – to the Village! – 42%, Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities – 24.4%, Youth Practice – 20.9%. The level of awareness of the following two projects is rather low: Zhas Kasipker – 14.3%, Free Technical and Vocational Education

for Everyone – 6.1%. About a quarter (24.4%) of young people surveyed are not familiar with any of the above projects.

It is important to note that the level of awareness of state support measures increases depending on the young people’s age: the higher the age, the more young people are aware of state support measures. For example, 18% of young people aged 24-28 are not familiar with any of the state programmes and projects, in the 19-23 and 14-18 age groups this indicator is 23.2% and 33%, respectively.

Table 8.4 Young people’s awareness of state programmes and projects by age category, %

№	Name	14-18	19-23	24-28	General
1.	Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities	15.1	23.7	32.9	24.4
2.	Free Technical and Vocational Education for Everyone	3.4	7.5	7.2	6.1
3.	Zhas Kasipker	9.6	14.2	18.4	14.3
4.	Zhasyl El	41	43.9	47.1	44.2
5.	Bolashak International Scholarship	28.8	40.8	48	39.7
6.	Youth Practice	13.2	21.8	26.5	20.9
7.	With a Diploma – to the Village!	27.8	44.1	52.4	42
8.	Serpin	13.2	19.3	23.2	18.8
9.	Not familiar with any of the listed programmes	33	23.2	18	24.4

Source: KIPD “Rukhani Zhandyru”

In addition, mystery shopping visits to organisations that provide services for young people have shown that particular specific information for young people is absent, information on social networks and Internet portals is not updated, and employees

of these organisations do not fully understand the mechanisms of youth participation in state support measures, pay no attention and are not interested in potential participants in programmes and projects from among young people.

⁵⁴ “Formation of Further Targets in the Youth Policy” report // Nur-Sultan, KIPD “Rukhani Zhandyru”, 2020.

Thus, the main problematic issues in the implementation of state youth support are:

- The level of youth coverage by state programmes and projects is relatively insufficient. The coverage of state support measures for youth is about 84,000 people a year on average, which does not cover the real demand.

- Ineffective awareness-raising work among young people. As the results of sociological research show, the level of awareness of state support measures remains low, and not all target groups are informed about projects and programmes. According to the survey data, 24.4% of young people surveyed are not familiar with any of the above projects.

- The implementation of individual projects and programmes requires changes and updating. According to experts and programme participants, the mechanisms of implementing individual projects (Free Technical and Vocational Education for Everyone, Serpin and Zhas Kasipker) require revision.

- Operators of state programmes and projects are more focused on the disbursement of budgetary funds than on achieving the expected results of projects and programmes. Besides, according to the mystery shoppers' conclusions, operators of state programmes and projects do not fully explain the mechanisms of youth support.

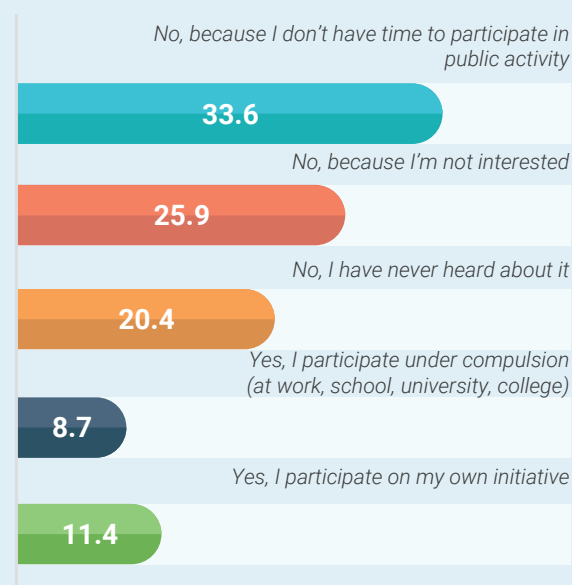
8.2 Role of youth associations and organisations in the implementation of youth policy

Youth organisations play an important role in the interaction between the government and youth. Today, over 500 youth NGOs operate in Kazakhstan. Various social projects have been implemented through the state grant support provided to youth organisations, including the involvement of young people in social processes, improving financial and information literacy, prophylaxis and prevention of suicidal behaviour. Even though youth organisations are actively involved in the implementation of the state youth policy, there are certain issues of young people's participation in the activities of youth NGOs.

The results of the sociological research⁵⁵ aimed at studying the political and civic activity of youth have revealed that 33.6% of young people do not participate in the activities of youth organisations at all, since they do not have time for public activities. 25.9% of respondents refuse to participate in various

projects and programmes as they do not have an interest in them. 20.4% of respondents have never heard of such a possibility. 8.7% of respondents participate in the activities and projects of youth organisations under compulsion (at work, school, university, college). 11.4% of all young people surveyed participate in the activities of youth organisations at their own will (Figure 8.1).

Figure 8.1. Distribution of answers to the question "Do you participate in the activities/events of youth organisations?", %

Source: KIPD "Rukhani Zhangyru"

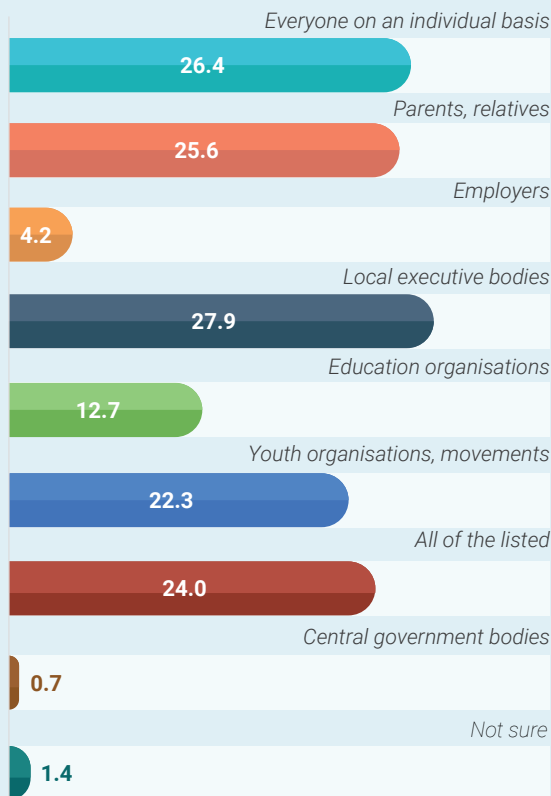
It is noteworthy that 22.3% of young people surveyed believe that youth organisations and movements should address young people's problems in their settlement (Figure 8.2).

One of the main indicators of trust in youth organisations is the assessment of their efficiency by young people. Thus, according to the results of the study, such organisations as the Association of Scholars of Bolashak International Scholarship of the President of the Republic of Kazakhstan (67.1%), the Republican Headquarters of Youth Labour Teams Zhasyl EI (61.8%), Zhas Otan Youth Branch under Nur Otan party (61.2%), the Unified Children's and Youth Organisation "Zhas Ulan" (60.6%) and the KVN Union of Kazakhstan/Zhaidarman (60.3%) are among the top five leaders in terms of their efficiency.

In addition, from 17.9 to 33.9% of respondents were undecided when answering the question about the efficiency of the above organisations, which may be indicative of the lack of young people's awareness of such organisations' activities.

⁵⁵ Report "Formation of Further Targets in the Youth Policy" // Nur-Sultan, KIPD "Rukhani Zhangyru", 2020.

Figure 8.2 Distribution of answers to the question “Who, in your opinion, should deal with youth problems in your settlement?”

Source: KIPD “Rukhani Zhangyru”

The study of youth participation in youth organisations, programmes, projects and movements has shown youth’s low level interest and low awareness about what is happening in the youth environment at the government level, in the field of youth policy. The results of the survey revealed a low level of willingness to participate in any such events. More than a third of young people do not participate due to lack of time, a quarter of respondents do not have a desire or interest. Meanwhile, a significant part of the participants in various youth movements and organisations are involved in such activities because of their own moral convictions and are guided by such goals as “to make the world a better place”, “to help people”. A very small percentage of respondents count on acquiring a higher status and career progression. These goals are also positive since ambitious young people have higher chances to take leading positions and to reach a high level of development in the future. The state needs such successful people.

It is worth emphasizing once again that the role of youth organisations is essential in developing

the potential of young people and acquiring vitally important skills. Leadership qualities, active civic position and social responsibility help to form a competitive personality in modern realities. In this regard, the issue of support and development of youth organisations and creation of conditions for their active work remains important.

8.3 State of YRCs and their development prospects

In the matters of implementing the state youth policy, an important role is assigned to YRCs (*hereinafter* – YRCs) established in 2013. Today, there are 209 YRCs operating in Kazakhstan, including 12 regional, 35 urban and 162 district centres.

Nowadays, YRCs are the only institute of youth policy, the network of which operates in almost every city and district centre and organises daily work with young people at a local level.

The activities of YRCs are governed by Article 23 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On State Youth Policy” and the Model Regulations on YRCs approved by order No. 444 of the Minister of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan dated 19 November, 2019.

According to the Model Regulations, the activities of the YRCs are aimed at promoting the social and personal development of youth and supporting the activities of youth organisations. The Model Regulations define 10 main functions of YRCs, each of which includes the assessment of the target group’s needs, youth involvement in planning and valuation, consulting support, training, implementation of youth projects and support for youth initiatives.

YRCs implement sustainable projects and conduct various events for young people. In 2019, all the activities of the YRCs covered more than 900,000 young people; the number of young people who regularly participate in the activities of the YRCs is much fewer, no more than 100,000 people.

Over 100,000 people received consultations through YRCs in the first half of 2020 (327,000 people for the entire 2019).

The YRCs are actively involved in social and political processes. For example, during the state of emergency related to the COVID-19 pandemic, the YRCs across the country were involved in organising volunteer movements that provided assistance to medical organisations, law enforcement agencies, and help to low-income families and the elderly.

The YRCs at all levels employ 2,702 people, of

which only 75% (1,790 people) are industry specialists who directly work with young people (youth workers are YRC leaders, department heads, inspectors, specialists and instructors).

SRC “Youth” and the Community of Youth Workers, with the support of the MISD of the RK, launched the programme “Jastar Belgisi Quality Mark for Youth Centres” in 2020. This programme is aimed at supporting the YRCs that have potential for development and seek to modernise their activities.

At the same time, there are certain problems in the work of YRCs. Despite the rather wide network

of the YRCs, their number per capita of the young population is still low (Table 8.5). In whole, 7,000 to 27,000 young people are accounted for one YRC in regions. It is worth noting that in countries of East Europe, one youth centre serves about 500 people on average.

The busiest YRCs are operating in the cities of republican significance – Nur-Sultan (one YRC accounts for 222,334 people) and Shymkent (one YRC accounts for 239,443 people). Thus, none of the YRCs in the country can cover even less than a quarter of youth of the city or region where it operates.

Table 8.5 Number of young people per one YRC

Region	Number of YRCs	Number of young people per 1 YRC, people	Number of YRC employees	Number of youth per 1 YRC employee, people
Republic of Kazakhstan	209 (217*)	18,016 (17,351)	2,702	1,393
Akmola oblast	18	7,916	121	1,177
Aktobe oblast	14	12,765	116	1,540
Almaty oblast	21	18,707	146	2,691
Atyrau oblast	8	16,641	108	1,232
East Kazakhstan oblast	20	12,200	232	1,052
Zhambyl oblast	12	19,825	373	638
West Kazakhstan oblast	14	9,180	272	472
Karaganda oblast	19	14,004	199	1,337
Kostanay oblast	20	8,095	106	1,527
Kyzylorda oblast	9	19,525	133	1,321
Mangystau oblast	7	21,066	110	1,340
Pavlodar oblast	13	10,364	170	792
North Kazakhstan oblast	14	7,182	89	1,129
Turkestan oblast	17	27,394	413	1,127
Nur-Sultan city	1	222,334	22	10,106
Almaty city	1 (8*)	49,230	26	15,147
Shymkent city	1	239,443	66	3,627

*In 2020, branches of the municipal YRC were opened in each district of Almaty.

Source: local executive bodies

According to the study of the first year of implementing the Standard and the Methodology for assessment of YRCs’ activities⁵⁶, organised young people who are active in various spheres of life still remain the main target group of the YRCs. 40.5% of the YRC employees note that participants of their projects and programmes are mainly students of TVE and universities, schoolchildren, and young workers of state-financed organisations.

The level of young people’s awareness of the YRCs is medium. Over the past four years, the countrywide level has reached 39.05%, in 2020 the figure was 46.8%.

According to the results of the sociological survey conducted by the KIPD “Rukhani Zhangyru”⁵⁷ in

2020, 5.9% of young people surveyed are aware of and have experience in contacting the YRCs, 22.8% of respondents note that they know about their existence, but have never applied to such centres, and more than 18.2% of people have heard and read about the YRC activities.

Young people aged 24-25 years (7.5%) are most and young people aged 14-18 years (3.7%) are least aware of the YRC activities and use their services. Representatives of urban youth more often noted that they had not heard about YRCs (51.7%) compared to rural youth (48.2%). More than half of the surveyed NEET young people (58.3%) and young people who study (55.5%) have not heard about the YRCs.

⁵⁶ Analytical information on the results of the study of the first year of implementing the Standard and methodology for assessing the activities of youth resource centres // Nur-Sultan, Community of Youth Workers, 2019.

⁵⁷ “Formation of Further Targets in the Youth Policy” report // Nur-Sultan, KIPD “Rukhani Zhangyru”, 2020.

The results of the survey on the effectiveness of the YRC's services are also indicative. According to the respondents' answers, the following services are the most popular and effective: "Support and development of volunteer activities among young people" (82.1%), "Assistance in preparing young people for employment and career guidance" (74.4%), "Assistance in increasing digital literacy and technology development among young people" (72.9%). Young respondents rated the services "Provision of psychological assistance to youth" and "Development of vital skills and competencies" as inefficient – 26.4% and 25.3%, respectively.

Modern needs of youth can be determined based on the most popular areas of the YRC activity. Thus, organisation of volunteer activities, support in employment and development of digital literacy are the most resonating with young people. These results indicate that in such areas as providing psychological assistance and developing life skills YRC staff should make more efforts to inform and involve young people.

Thus, the activities of YRCs require improvement, including changing and determining the main areas of work, increasing the number of YRC employees, and providing fair wages.

As the figures show, today, with the existing infrastructure, none of the regional YRCs can ensure the participation of such a large number of young people in their work. The existing staff size of the YRCs does not allow covering the majority of Kazakhstan youth. In this regard, the YRC activities should be redirected from general work with all categories of youth to narrow and targeted work with young people who need support and development the most.

8.4 Zhastarga Meyirimdi Meken Index of Youth Development

One of the main tasks of the Government Youth Programs was working-out, testing and implementing the index for assessing the level of youth development. For this purpose, in 2018, Zhastarga Meyirimdi Meken Index of Youth Development (*hereinafter* – IYD) was worked-out.

The **IYD** is a composite index for analysing the implemented youth policy and the level of youth development. The IYD was worked-out by the Scientific Research Centre "Youth" in 2018. The IYD consists of 33 indicators, which are grouped into

seven segments: education; health and wellness; employment and opportunities; political participation; civic participation; leisure; safety.

The **Youth Development Index** (*hereinafter* – YDI) was taken as the basis for the IYD. YDI is a tailored global Human Development Index⁵⁸ with a focus on youth. The index was worked-out by the British Commonwealth Secretariat for the analysis of youth in the context of 53 participating countries. The main task of the YDI is to assess the development of youth and to work-out and improve existing youth policies.

The **YDI** consists of **18** indicators in five segments: education; health and wellness; employment and opportunities; political participation; civil participation.

It should be noted that one of the most authoritative indices in the world is the **Youth Progress Index** (*hereinafter* – YPI), which was developed by the OECD together with international partners. Its objective is to assess the level of youth progress. The index combines three main segments: basic human rights; level of well-being; level of youth opportunities. This index is calculated every two years for 154 countries.

The latest YPI analysis dates back to 2017, with **Norway** (88.94), **Finland** (88.59), **Denmark** (88.54), **Iceland** (88.39), **Sweden** (87.32) leading. **Kazakhstan** ranked 63rd out of 102 with a total score of 60.88. Among the CIS countries, Kazakhstan is outranked by: **Armenia** (45th: 65.67), **Georgia** (46th: 65.25), **Belarus** (51st: 63.89), as well as **Ukraine** (60th: 62.08). **Russia** is two points lower (65th: 60.84).

Kazakhstan demonstrates the best results in the segment of access to basic education (third: 98.80), access to a higher level of education (33rd: 44.42), as well as the level of youth involvement (48th: 57.06). Kazakhstan has low indicators in terms of such parameters as the level of personal safety (77th: 61.18), perception of crime (68th: 50), and mortality as a result of road accidents (124th: 60.42). These indicators for Kazakhstan are lower than those of Armenia, Georgia, Belarus, Kyrgyzstan and Ukraine.

Segment overview of indicators

First segment. Education.

The **IYD** consists of **four indicators** (three statistical indicators of the MES of the RK and one sociological indicator).

The **YDI** consists of **three statistical indicators** (two UNESCO indicators and one indicator from the International Telecommunication Union).

⁵⁸ The Human Development Index is a composite indicator of human development in countries and regions of the world, compiled by the United Nations Development Programme (UNDP) and used within the framework of a special series of the United Nations (UN) reports on human development.

The indicators in this segment were selected due to the fact that the YDI index is calculated for 53 member countries, which have different levels of development. Based on this, the YDI

education segment evaluates the most basic indicators.

In the **YPI**, the segment consists of **10 statistical indicators**.

Figure 8.3 Comparative Analysis of Youth Indices: Education

IYD	YDI	YPI
Education	Education	Access to basic knowledge
<ol style="list-style-type: none"> Share of school graduates who entered universities and colleges in the total number of graduates. Share of allocated funds for education in the total amount of the local budget. Share of young people of typical age (14-24 years) covered with technical and vocational education. Level of young people's satisfaction with the quality of education. 	<ol style="list-style-type: none"> Coverage with secondary education. Literacy rates. Level of "digital natives / digital world inhabitants". 	<ol style="list-style-type: none"> Female secondary education. Gender balance in secondary school enrolment. Total number of students in secondary school. Secondary education for men. Primary school enrolment. Youth literacy rate. Inequality in education. Tertiary level of enrolment. Average age of women in school. Years of higher education.

Second segment. Health and well-being.

The **IYD** consists of **eight** indicators (seven statistical indicators: five indicators of the Ministry of Health of the RK, one indicator of the CLSSA GPO of the RK, one indicator of the Ministry of Defence of the RK and one sociological indicator).

The **YDI** consists of **six statistical** indicators (five national indicators and one indicator provided by the

WHO at the global level – the Global Well-being Index).

The **YPI** consists of **nine statistical** indicators divided into two main segments: health and well-being, and nutrition and basic health care.

It should be noted that the prevalence index of HIV infection, which is taken into account in the international YDI and YPI indices, is not considered in the IYD.

Figure 8.4 Comparative Analysis of Youth Indices: Health and well-being

IYD	YDI	YPI
Health and well-being	Health and well-being	Nutrition and basic health care / health and well-being
<ol style="list-style-type: none"> Youth mortality rate. Share of mental and behavioural disorders in the population of 14-28 year olds in the total number of young people of the corresponding age. Share of alcoholism among the population aged 14-28 years in the total number of young people of the corresponding age. Share of young people registered with health care organisations as drug addicts in the total number of young people. Abortion rate among minors between 15 and 18 years old. Share of committed and attempted suicides among young people aged 14-28 in of the total number of young people of the corresponding age. Share of young people of military age who are recognised as unfit for service in the Armed Forces of the RK for health reasons in the total number of army conscripts. Share of young people who report deterioration of health. 	<ol style="list-style-type: none"> Youth mortality rate. Share of mental and behavioural disorders. Share of alcoholism. Share of drug addicts. HIV prevalence rate. Global Wellbeing Index. 	<ol style="list-style-type: none"> Child mortality rate. Death from infectious diseases. Food scarcity level. Maternal mortality rate. Malnutrition. Mortality from HIV/AIDS. Life expectancy at 60. Suicide rates. Premature death from non-communicable diseases.

Third segment. Employment and opportunities.

The **IYD** consists of **nine indicators** (seven statistical indicators: five indicators of the CS MNE of the RK, one indicator of the MID of the RK, one indicator of the Ministry of Defence of the RK and two sociological indicators).

In the **YDI**, additional indicators are adolescent fertility rates and the availability of an account with a financial institution. Considering that there are developing Asian, African and Latin American countries among the Commonwealth member countries, the fertility rate and

the availability of an account are basic indicators for the assessment of the youth development index.

In the **YPI**, this segment is considered as the level of youth involvement in social and political processes.

Figure 8.5 Comparative Analysis of Youth Indices: Employment and Opportunity

IYD	YDI	YPI
Employment and opportunities	Employment and opportunities	Involvement
<ol style="list-style-type: none"> Share of NEET in the total number of young people aged 15-28 years. Youth unemployment rate (15-28 years old). Share of employed youth in the total employed population. Share of self-employed youth in the total workforce of 15-28 years old. Level of external migration among young people aged 15-28 years. Share of young people who have improved their housing conditions in the total population who have improved their housing conditions as part of state support measures. Level of young people who are confident in the labour market stability. Level of young people's awareness of state support measures in the field of youth policy. 	<ol style="list-style-type: none"> NEET level. Youth unemployment rate. Adolescent fertility rates. Availability of an account with a financial institution. 	<ol style="list-style-type: none"> Provision of youth employment. NEET level. Religious tolerance. Discrimination and violence against minorities. Openness of youth to gays and lesbians. Youth openness to immigrants.

Fourth segment. Political participation.

The **IYD** consists of **four indicators** (two statistical indicators of the MISD of the RK and one CEC of the RK, as well as one sociological indicator).

The **YDI** consists of **three statistical** indicators.

The Commonwealth of Nations includes 53 member countries: the largest Commonwealth country is Canada; the smallest states are Nauru, Samoa, Tuvalu and Vanuatu, as well as Dominica,

Antigua and Barbuda. In this regard, the "Existence of the national youth policy" indicator is significant in this segment. Not all countries have developed state youth policies. The lowest YDI rates in this segment are noted in Maldives, Brunei, Tanzania, Grenada, Malaysia, Pakistan and Singapore.

In the **YPI**, this segment is reflected as a segment of political rights and consists of six indicators.

Figure 8.6 Comparative Analysis of Youth Indices: Political Participation

IYD	YDI	YPI
Political participation	Political participation	Political rights
<ol style="list-style-type: none"> Share of young deputies elected to local representative bodies in the total number of deputies elected to local representative bodies. Share of representation of youth organisations in councils for youth affairs under akimats in the total number of council members. Share of funds allocated for the implementation of the state youth policy in the total amount of the local budget. Level of satisfaction of the population aged 14 to 29 years with the implementation of the state youth policy. 	<ol style="list-style-type: none"> Existence of the national youth policy. Existence of a voter education programme at a national level. Possibility of public utterance of opinion. 	<ol style="list-style-type: none"> Freedom of assemblies/ associations. Freedom of expression. Political rights. Private property rights. Young Parliament members. Trust of young people in the police.

Fifth segment. Civic participation.

The **IYD** consists of **two indicators** (one statistical indicator of the MES of the RK and one sociological indicator).

The **YDI** consists of **two sociological** indicators of

the Gallup Institute, which annually provides country-specific data to analyse public participation.

This segment is not considered in the YPI analysis.

Figure 8.7 Comparative analysis of the IYD and YDI: Civic Participation

IYD	YDI
Civic participation	Civic participation
<ol style="list-style-type: none"> Share of students of TVE and universities involved in socially useful activities (volunteering, participation in the activities of committees on youth affairs, etc.). Share of young people who state that they perform volunteering activities on a regular basis (more than once a month). 	<ol style="list-style-type: none"> Amount of time devoted to volunteering. Mutual assistance.

Sixth segment. Leisure.

The **IYD** consists of **four indicators** (one statistical indicator from each of the following: the MES of the RK, the MCS of the RK, SRC “Youth”, as well as one

sociological indicator).

When analysing **YDI** and **YPI**, this segment and indicators are not taken into account.

Figure 8.8 Youth Development Index: Leisure

IYD
Leisure
<ol style="list-style-type: none"> Level of YRCs efficiency based on the results of the YRC activities assessment. Share of schoolchildren aged 14-18 years enrolled in additional education in the total number of young people of the corresponding age. Coverage of young people of 14 to 29 years old who are engaged in physical education and sports in children and youth sports schools, schools of higher sports mastery, boarding schools, Olympic reserve colleges, Olympic preparation centres, Olympic reserve training centres, physical training clubs for children and adolescents, and clubs for children and teenagers. Share of youth satisfaction with the quality of leisure.

Seventh segment. Safety.

The **IYD** consists of **three indicators** (two statistical indicators of the CLSSA GPO of the RK, as well as one sociological indicator).

segment, is not taken into account.

In the **YPI** analysis, this segment combines **six indicators** using data from sociological research, as well as data from the country’s national statistics committees.

In the **YDI** analysis, this segment, like the leisure

Figure 8.9 Comparative analysis of youth indices: safety

IYD	YPI
Safety	Personal security
<ol style="list-style-type: none"> Share of young people aged 14-28 years who have become victims (of offences) in the total number of victims / in the total number of young people. Share of offences committed by young people aged 14-28 years in the total number of offences / in the total number of young people. Percentage of young people who state that they feel secure. 	<ol style="list-style-type: none"> Murder rate. Violent crime rate. Perceived criminality. Political terror. Safe walking at night. Road traffic accidents.

The IYD is an important tool for measuring the well-being of young people and can become a key indicator of the effectiveness of state youth policy. However, at this stage, there are certain difficulties in the qualitative characteristics of the IYD. In particular, the IYD has two main tasks: assessing the level of youth development and measuring the efficiency of implementing the state youth policy.

government bodies. At the same time, it is common worldwide practice to monitor the results and level of impact of implementing state youth programmes. The selected IYD indicators assess two separate objectives, and therefore the multitasking of the index affects the overall IYD efficiency.

Consequently, the IYD is aimed at assessing the level of youth development and the performance of

The use of indicators to analyse the performance of government bodies in the area of youth affairs affects the overall efficiency of the indicator. It is recommended to focus on **assessing the impact**

of state policy on youth, that is, to carry out direct monitoring of changes in indicators in the youth environment.

It should be emphasised that the indicators chosen for the assessment of youth development are mostly not dynamic, and it is assumed that changes can be reflected only in the long term. The use of dynamic and highly sensitive indicators will reflect current changes in the youth environment, which will allow government bodies to implement the state youth policy more effectively and to increase public interest in solving urgent youth problems.

8.5 International experience in the youth policy implementation

There are about 1.8 billion young people living in the world, the largest number in all of human history⁵⁹. Young people aged 15 to 24 years make up about 20% of the world's population, in some countries this indicator exceeds 50%. From the viewpoint of development of social mobility and new perspectives, youth requires special attention from government institutions; in particular, new approaches to the process of managing social changes in the youth environment are of necessity. It is not enough just to follow trends for the effective youth policy, it is important to learn how to create them.

The analysis revealed the **most important challenges and trends that determine the state of modern youth policy in the world:**

- **decline in the general level of health of the younger generation**, in particular, low reproductive attitudes, deterioration in mental health;
- **inconsistency of the general education system** with the future needs of the economic labour market and, as a result, professional unsuitability of young specialists;
- **growth of youth unemployment and the share of NEET youth**, which leads to the marginalisation and criminalisation of the youth environment;
- **decrease in the level of social well-being of young people**, lack of confidence in the future;
- **growth of political and environmental protest**, which is characterised by shifting away from traditional social ties and institutions.

In this context, the state youth policy comes to the fore and becomes the most important component of the socio-political development of each state. Each state, relying on political traditions, historical

preconditions and socio-economic conditions, forms **its own vision** of work with youth. The implementation of youth policy can be conventionally divided into **three types:**

1. Vertical from top to bottom – youth policy is fully formed and implemented by government bodies, **youth acts as a passive object of the policy application.** The main characteristics of this model are:

- **The state undertakes full responsibility** for planning and implementing youth programmes. As a result, young people live in expectations (passive object position) or demand (active object position) that the state satisfy their needs.

- **Youth policy is often declarative.** State programmes are developed without conducting an anticipatory study of the current situation, without analysing the real needs of the younger generation. There are no channels for feedback from young people.

- **Prevalence of ideology over practicality.** Ideals and values, norms of correct, traditional behaviour are instilled in a young person from early childhood.

As examples of this type of youth policy we can consider two states – **China and Azerbaijan.**

In the PRC, the Communist Youth Union of China is the main state body for youth policy. There is no general conceptual document on work with youth, but more than 200 state programmes have been adopted. Their main goal is to promote communist ideology and “socialism with Chinese specificity.”

The basic principles include 100% coverage by higher education and involvement in labour. Labour camps operate throughout the country, and students are obliged to work in the fields during vacations. There are programmes of “voluntary” sending of university graduates to economically backward provinces. A government order from large enterprises has been established.

In Azerbaijan, the work with youth is also hinged on the central idea of the Azerbaijan nation prosperity. In general, the youth policy is of strongly pronounced nationalist character, since 92% of the population are ethnic Azerbaijanis, and the share of national minorities does not exceed 2% (Lezgins – 2%, Russians – 1.4%, Armenians – 1.4%).

The third five-year programme of the state “Azerbaijan Youth in 2017-2021” has already been adopted. The basic principles include support of the state system and Azerbaijan identity, respect for the history of the Azerbaijan people, their cultural heritage, state language, national and universal values based on patriotism.

⁵⁹ United Nations Youth Strategy “Youth 2030”.

2. Transitional type of youth policy: for the implementation of youth policy, a state network is created at the regional and local levels where a relevant ministry acts as a central body and young people act as a “client” of state services. The main characteristics of this model are:

- **The state “invests” in all youth** and not only in their problem groups.

- **Young people act as “clients”** for whom special institutions are established. As a result, there is a relatively low involvement of young people in searching for solutions to problems, unpreparedness for adult life.

- **Crucial role of research centres.** The state constantly “keeps its finger on the pulse” and monitors the situation. Based on the research results, adjustments are made and an annual plan for youth work is written.

The examples of states that implement this type of youth policy are **Germany, France and Japan.**

The key states of the European Union – **Germany and France** – have a similar approach to the work with youth. In Germany, a certain system has been established: a department at the Ministry of Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth, administrations in the federal states and at local communal levels. France has built a network of youth councils that operate at the republican level (National Youth Council), departments and local municipalities.

When allocating budgetary funds, the lion’s share (60%) is sent to local offices, 30% is spent on regional offices, and only 10% remains in the central office.

In Europe, youth programmes are developed on a serious scientific and methodological basis. **There are more than 200 research centres and institutions in Germany**, the largest of which is the German Institute for Youth. The volumes of data are collected and analysed, and the youth department under the Ministry prepares an annual federal plan for youth policy.

In France, research is carried out under the auspices of the National Institute for Youth and Public Education. Departments at universities, the French Association of Sociologists and about 10 sociological laboratories throughout the country take an active part in the studies.

In Japan, youth policy has become a response to social challenges: a crisis of generations came to the country along with globalisation, the young Japanese brought into question the conservatism and collectivism of their elders. Sociological studies have shown that there is an urgent need to change the principles of working with youth. While in 2003 the

development of collectivism was the main goal of the state youth programme, in 2010 the approach evolved significantly and the goal was “to build an inclusive society that welcomes every individual citizen.”

The Youth Research Institute operates in Japan. Another organisation, the Japan Youth Research Group, brings together the academic community of universities and conducts a Youth Survey every three years.

3. Horizontal type of youth policy with bottom-up initiatives – the role of the state is minimised, there is a parity of the state and civil society structures in the field of youth policy.

The main characteristics of this model are:

- **Young people are delegated to solve problems** directly related to them. Young people are given the opportunity and the need to make their own choices, make mistakes and gain experience. The state provides the systemic support, encourages the creative activity of young people with grants and subsidies.

- **Youth is a full participant in the planning and evaluation of youth policy and youth programmes.** Young people take personal responsibility for their own well-being and for the improvement of their life quality. Contribution of young people is recognised as significant and valuable.

- **Social programmes are created on a project basis** for the needs of a specific area. There is no unified State program or strategy.

This approach to youth policy is common practice in the **USA, the United Kingdom and Sweden.**

There are over 300 programmes in the **United States** that are aimed at supporting and protecting young people. There are specific programmes in every large settlement. Social programmes undergo a kind of “natural selection”. The most efficient projects are scaled up and receive support from the federal government.

The UK implements a system of involving young people in the processes of solving urgent problems: the Youth Parliament of the United Kingdom, regional youth councils and structures where the “opinion of young people” can be heard (local youth voice structures). The goal is to encourage young people for independent “design” of youth policy.

In Sweden, youth policy is based on the strategy of equality between civil society institutions and the state; there is no practice of strict regulation, development of uniform national programmes and plans. Youth self-administration is actively developed: the state youth council operates under the

Parliament. Similar councils are also created at the municipal level. Their goal is “to inspire young people to form their opinions on the most important issues, to solve problems in the field of education, culture, creativity and interethnic communication”.

Today, young people play an important role in the development of the world community, and the effectiveness of youth work is an indicator of the country’s success. Overall, the analysis of international experience in the field of youth policy

shows that the current methods and approaches to the implementation of youth policy are diverse, but pursue a **common goal in a consistent manner – creation of favourable conditions for personal fulfilment of modern youth**. The experience of youth policy development in many advanced economies is primarily focused on the growth of human capital, in particular, the innovative potential of the younger generation.

Recommendations:

1. *The Ministry of Information and Social Development* should conduct sociological research and monitoring on a continuous basis in order to study the needs of young people, taking into account regional peculiarities and the place of residence of young people. The Ministry should increase the area sampling in research and apply not only traditional mass surveys, but qualitative research methods that allow giving explanations for certain processes that occur in the youth environment (in-depth interviews, focus groups, etc.).

2. *The Ministry of Labour and Social Protection of the Population, the Ministry of Education and Science, the Ministry of National Economy, the Ministry of Information and Social Development* are recommended to finalise measures of state support for youth, make them targeted for specific age and social groups of young people, and to ensure their compliance with the needs and interests of young people. In addition, taking into account the consequences of the economic crisis associated with the COVID-19 pandemic, the main attention should be focused on the implementation of projects aimed at employment and support of mass entrepreneurship (Youth Practice, Zhasyl EI, Bastau Business, Zhas Kasipker and With a Diploma – to the Village! projects).

3. *The Ministry of Labour and Social Protection of the Population, the Ministry of Education and Science, the NCE “Atameken”* should revise Free Technical and Vocational Education for Everyone, Serpin, and Zhas Kasipker projects implemented within the framework of “Enbek” State Programme for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship, the effectiveness of which is assessed by experts and programme participants as low.

4. *The Ministry of Information and Social Development, the Ministry of Industry and Infrastructural Development* are advised to study the possibility of scaling up the project Rental Housing for Working Youth in Nur-Sultan, Almaty and Shymkent Cities in the remaining 14 regions of the country.

5. *The Ministry of Information and Social Development* is recommended to elaborate and update the system of indicators of the Zhastarga Meyirimdi Meken Index of Youth Development, which will help to identify the strengths and weaknesses and to systematise the implementation of the SYP.

6. *The Ministry of Information and Social Development, and local executive bodies* shall develop a strategy for the development of YRCs in Kazakhstan, which should be coordinated with all local executive bodies, and provide mechanisms of increasing salaries of the YRC employees and redirecting activities to work with vulnerable categories of youth (NEET youth, rural youth, youth in contact with the law, etc.) and improving the quality of work, and infrastructural and methodological support of the YRC activities.

7. *Local executive bodies* are recommended to pay attention to the results of sociological research on the most popular areas in the activities of the YRCs and to carry out their intensive development to raise awareness and attract more young people.

Expert recommendations and comments:

“Currently, there are a very few really effective youth programmes since their conditions do not always correspond to the needs and capabilities of young people. Other disadvantages include low awareness of the existing programmes among young people, lack of reliable statistics on the results of implementation of youth programmes and absence of a systematic approach to the implementation of programmes”

Expert, NGO representative.

“Young people apply to YRCs with great hope and, unfortunately, cannot find answers to all of their questions. A rating of regional YRCs in terms of specific indicators shall be developed. Surely, any young person should know about YRCs”

Expert, representative of the regional akimat.

“We need to form a new generation of leaders. The gap between the youth in cities and in regions should be reduced”

Expert, representative of the regional akimat.

“Much is being done in our country, but it is being done for the same groups of youth. We have young people in the NEET category, and they need priority support”

Expert in the field of education.

CONCLUSION

Today, the young generation of Kazakhstanis faces new global challenges affecting such important social aspects of life as mobility and quality of education, health, professional fulfilment, economic security and family. In turn, state institutions take various support measures, because youth is the most important strategic resource of the State, a resource of the future on which the competitiveness of the entire country is based. Thus, youth policy, being an integral part of the internal policy of the State, requires a clear understanding of modern trends in the context of the interaction of state institutions and society as a whole.

The National Report “Youth of Kazakhstan – 2020”, being one of the key indicators for measuring social well-being of youth, reflected the most important aspects of the life of young people of Kazakhstan.

Demographic characteristics of youth. Over the past five years, there has been a decrease in the number of young people; consequently this is reflected in other socio-demographic indicators such as birth rate and marriage rates. Meanwhile, according to experts’ forecasts, an increase in the number of young people is expected after 2025.

Youth health and leisure. There are both positive and negative trends in this area. Whereas young people in general do pay attention to preventive health care measures, the statistical data are indicative of a rise in the number of HIV-infected young adults, as well as cancer patients among the young (since 2010, their number has increased twofold).

Education and science in the life of young people. Bearing in mind the events taking place in the country and the world related to the spread of COVID-19 coronavirus infection, online education is becoming one of the popular educational practices among youth. However, the majority of young people generally prefer traditional education; learning in the usual way is more convenient and interesting for them, since there is personal communication.

Socio-economic situation of youth. As the results of sociological research show, the choice of profession is becoming ever more individual: priority in choosing a profession is given to the speciality in accordance with personal interest and the parents’ opinion. The life situation, high wages in the future and the demand for a speciality have a lesser effect. At the same time, the problem of inconsistency with the demands of the labour

market remains one of the most common causes of youth unemployment.

Value orientations and interests of modern youth. For several years the basis of young people’s value system has inalterably been made up of three leading values – family, health and friends. At the same time, young people have practically no ambitions for having power, social recognition and creativity.

Youth in social and political processes. Significant factors of protest have been revealed, the problems of greatest concern to the respondents. Thus, the reason for young people’s participation in public protest actions can be, first of all, socio-economic problems, such as rising prices for essential products, layoffs and dismissals from work, problems in educational institutions and housing issues, negligence and unprofessionalism of medical staff, arrears in various payments, unreasonable fines and increased payments on loans or mortgages. For a smaller part of the respondents, the reasons may include political problems attributed to dissatisfaction with actions of the authorities, unfair judicial decisions, and violations of rights on ethnic grounds. **Half of the respondents (50.9%) noted that they would not participate in protest actions under any circumstances.**

Crime among youth. In general, the level of youth crime, including juvenile delinquency, has been declining for several years. The main contingent among young people who have committed crimes is the unemployed, which leads to the conclusion that solving the issue of employment can have a positive effect on reducing the crime rate among young people. Besides that, important factors in youth crime reduction are youth leisure assurance, educational work on the part of the family, strengthening the moral foundations of the younger generation and fight against alcoholism.

Effectiveness of the state youth policy implementation. Two-thirds of the respondents note satisfaction with the State’s youth policy. Young respondents believe that the sphere of state youth policy should cover the whole range of social and economic issues of their personal fulfilment. In particular, these are the issues of employment, housing for young families and higher education availability and its quality improvement.

This year, in the conditions of the fight against the

coronavirus spreading and the consequent restrictive measures, and taking into account that the crisis caused by the pandemic continues, special emphasis has been placed on the young people's confidence in the future. The data of a sociological survey carried out by the SRC "Youth" in 2020 show that **young people are looking at the future with confidence**. Thus, in the course of the survey, **46.2% of the respondents have answered that they look to the future "with the hope that everything will be fine"**. Confidence in the future was expressed by 35.2% of young citizens. However, there were also more sceptical sentiments

among the respondents: **11.8% of the surveyed persons expressed a feeling of insecurity**. Anxious and pessimistic sentiments have also been revealed: 4.3% of young people think of their future "with fear and despair". Some respondents have found it difficult to answer the question (2.7%).

The modern youth of Kazakhstan are confident, mobile, independent young people who are looking for their own path of development. The importance of the voice of Kazakhstan's young people is always emphasized at a high national level.

*"It is clear that in today's highly competitive world success is not guaranteed to anyone by birth. It requires constant work, first of all, self-improvement, development of one's own competencies. Education is obviously important. But it is just the starting line for onward progress. One needs to learn during whole life and never stop. Each new achievement is a new starting point. Human potential is limitless. I am glad that the youth of Kazakhstan has a clear civic position on the main matters of the State development, and openly expresses it. I believe this is the correct approach. **We will always listen to our young compatriots.**"*

President of the country K. Tokayev,
Closing ceremony of the Year of Youth,
10 December, 2019

Over the years of independence, Kazakhstan created a significant legal base of conceptual programs and projects, the purpose of which was to create socio-economic conditions for personal fulfilment of young people. Each state program was aimed at specific results in a separate area, including in the field of social security, youth employment, education and science, youth entrepreneurship and support for initiatives. The systematic implementation of strategic measures in the youth sphere on the part of the State made it possible to achieve important results not only at the national level, but at the global

level as well. Today, Kazakhstan ranks 15th in the world among 155 states in terms of literacy rate of the young population. The share of Kazakhstan's NEET youth is 7.4%, which is below the European average 12.9%. Other indexed development parameters also demonstrate the effectiveness of the government's youth policy.

In general, there is an understanding in the country that support and creation of conditions for young people's development and fulfilment is the main investment tool, which will have a multiplier effect and propel Kazakhstan's competitiveness in the future.

LIST OF SOURCES

1. «5 sposobov sdelat' Tsentry zanyatosti ehffektivnee», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32106379
2. Address from the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the People of Kazakhstan, https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
3. Analytical information on the results of the study of the first year of implementing the Standard and methodology for assessing the activities of youth resource centres // Nur-Sultan, Community of Youth Workers, 2019.
4. Boteu, Saltanat (2017). Perceptions of Volunteering Experiences of Young Volunteers in Kazakhstan. Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences. <https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/2438/Boteu%20Final%20Thesis%20Approved.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Bryukhina E. V., Safronov O. V., Sludnova F. F. Beremennost' u podrostkov. Vliyanie na reproduktivnoe zdorov'e // Akusherstvo i ginekologiya. - 2003, No. 1. p. 37.
6. «Bezrobotitsa v Kazakhstane: problema stanovitsya ostree», <https://ekonomist.kz/zhussupova/problema-stanovitsya-ostree/>
7. «Delo protiv bezrobotitsy. Tumannye perspektivy molodezhnogo predprinimatel'stva», <https://ekonomist.kz/zhussupova/delo-protiv-bezrobotitsy-perspectivy/>
8. «Glava gosudarstva prinyal uchastie v onlain-vstreche s predstavatelyami blagotvoritel'nykh, volonterskikh organizatsii i biznes-sektora», http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/akorda_other_events/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-onlain-vstreche-s-predstavatelyami-blagotvoritelnyh-volonterskikh-organizatsii-i-biznes-sektora/
9. «International experience in the development and implementation of strategic documents in the field of youth policy» // Report, Nur-Sultan, 2020
10. «Karta SU: kak rabotayut s sotsial'no uyazvimymi sloyami naseleniya v Kazakhstane?», <https://ekonomist.kz/zhussupova/karta-su/>
11. Laryusheva T.M., Lebedeva T. B., Baranov A. N. Osobennosti techeniya beremennosti i rodov u yunyx zhenshchin // Zhurnal akusherstva i zhenskikh boleznei, vol. LXI 1. - 2012, pp. 106-112.
12. «Molodezhnyi rynek truda v Kazakhstane: kto vostrebovan, a kto okazyvaetsya ne u del?» // Anna Alshanskaya, Central Asian Bureau for Analytical Reporting. 2019.
13. National Report "Youth of Kazakhstan – 2019"
14. Nazvany osnovnye prichiny, pochemu razvodyatsya kazakhstantsy, <https://liter.kz/23250-2/>
15. PISA, <https://www.oecd.org/pisa/>
16. Project «Development of the Youth Corps» // Analytical report on the socio-demographic portrait of beneficiaries from vulnerable youth groups and recommendations for work formats. Nur-Sultan, 2019.
17. Rice P., Dolgin K. Psikhologiya podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta.// SPb.: Peter, 2012. P. 614.
18. United Nations Youth Strategy "Youth 2030".
19. V Kazakhstane ezhednevno razvodyatsya 150 par, <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-ezhednevno-razvodyatsya-150-par>
20. World Health Organization, Suicide: Key facts. Available at <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/suicide>
21. "Bolee 250 tysyach molodykh kazakhstantsev ne rabotayut i ne uchatsya". Arsen Askarov. 2019. Kapital. <https://kapital.kz/economic/82408/boleye-250-tysyach-molodykh-kazakhstantsev-ne-rabotayut-i-ne-uchatsya.html>
22. "Erlan Karin: 150 molodykh rezervistov Prezidentskoi programmy poluchili novye dolzhnosti", https://www.inform.kz/ru/erlan-karin-150-molodyh-rezervistov-prezidentskoy-programmy-poluchili-novye-dolzhnosti_a3675756
23. "Formation of Further Targets in the Youth Policy" // Nur-Sultan, KIPD "Rukhani Zhangyru", 2020.
24. "Formirovat' partiinye spiski na 30% iz zhenshchin i molodezhi predlozhit Tokaev", <https://kaztag.kz/ru/news/formirovat-partiinye-spiski-na-30-iz-zhenshchin-i-molodezhi-predlozhit-tokaev>
25. "Kazakhstan Families – 2020" National Report // Nur-Sultan, KIPD "Rukhani Zhangyru", 2020.
26. "Migration Sentiments of Youth in Modern Kazakhstan" // Nur-Sultan. SRC "Youth". 2020.
27. "Otkrytie Goda molodezhi v Respublike Kazakhstan", <http://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/66-otkrytie-goda-molodezhi-v-respublike-kazakhstan>
28. "Problem and prevention of suicide in youth environment" // Nur-Sultan. SRC "Youth". 2020.
29. "Problemu besplodiya v Kazakhstane khotyat reshit' v techenie 5 let", <https://almaty.tv/news/meditsina/1552-problemu-besplodiya-v-kazahstane-khotyat-reshit-v-techenie-5-let>
30. «Razvitie kar'ernogo potentsiala studentov i vypusnikov vuzov», <https://urait.ru/events/1523>
31. "Vo skol'ko kazakhstantsam obkhoditsya sodержanie zaklyuchennykh?" <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/3604-vo-skolko-kazakhstantsam-obkhoditsya-soderzhanie-zaklyuchennykh>
32. «Vypusnikam vuzov slozhno naiti rabotu po spetsial'nosti. Kto v etom vinovat?», <https://informburo.kz/stati/vypusnikam-vuzov-slozhno-naiti-rabotu-po-specialnosti-kto-v-etom-vinovat.html>
33. "V volonterskoe dvizhenie vovlecheny svyshe 50 tys. chelovek – interv'yu s A. Galimovoi", <http://government.kz/ru/news/interviews/v-volonterskoe-dvizhenie-vovlecheny-svyshe-50-tys-chelovek-intervyu-s-a-galimovoy>

